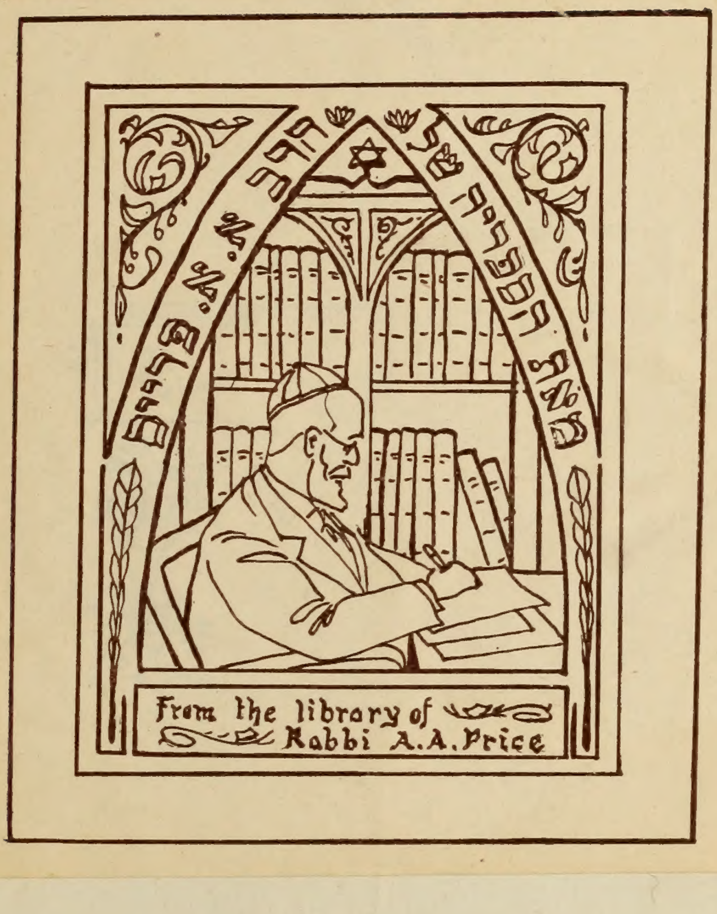

From the library of
Rabbi A.A. Price

254
90
344

קובץ

תשובות הרמב"ם

ואגרותיו

חלק הראשון

כולל תשובות הרמב"ם והרי"ף ור"י מיגש זצ"ל והדושים מרבינו שחברם הרב החסיד ר' אברהם בנו ועוד חדושים מגאונים קדמונים ותשובות מר' סעדיה אבן דנאן זצ"ל כמבואר בהקדמה:

חלק השני

כולל אסיפת מאמריו ואגרותיו היקרים הנדפסים מכבר והנמצאים עדן כת"י באוצרות הספרים ומובא זכרונם בספרים קדמונים ויצאו לאור ע"י חכמים דורשי טובת עמם כמבואר במקומם:

חלק השלישי

כולל אגרות קנאות אשר קנאו חכמי הדור לכבוד קדושת רבינו זצ"ל בהתעורר ריב בין חכמי צרפת על ספרו המורה והמדע כמבואר בשער השלישי:

נדפס בלפסיא

קנה חכמה כי טוב מחרוץ לפ"ק

בדפוס משובח של ה' ל' שנויים

הקדמת המביא לבית הדפוס

אמר המלקט והמסדר התשובות האלו לקטתי וסדרתי מספר פאר הדור ומאגרת הרמב"ם ומספר מעשה רקח · רובם הובאו בספרי הקדמונים מן הרב בעל מגדול עוז והרב בעל כסף משנה כולם יתנו עידיהן ויצדיקו · ומרובם נשפוט על כולם כי ממקום קדוש יהלכו . מהם יתבאר דרכו בקודש ביש התלמוד ובמקומות אשר הראב"ד השיגו יצא כנוגה צדקו · גם התשובה בענין הקדושין להדיין ר' פנחס אלכסנדרי המובאה בסימן קמ"א מביאה הרמב"ן ז"ל בהשגותיו בספר המצות בלשונה הנמצאת בפאר הדור · לכן אשפוט כי המעתיק ר' מרדכי תמה הביא אתו מאפת הכת"י המועתק לפני החכמים המצרים והעריך אותו עם הכת"י הכתוב בלשון ערבי הנמצא ביד מהר"י שפורט והיה לו לעזר רב בהעתקה ההוא כי רובו היה מועתק לפניו · כי אשר העתיק בעצמו שנה את טעמם והקורא ימאס בקראו בהם · יהי' איך שיהי' נחזיק טובה להרב המעתיק כי הרבנים הגדולים הסכימו עמו ולהקת המשוררים שוררוהו כי טוב עשה בעמיו · ואנוכי בראותי דברים יקרים מפוזרים ומפורדים אין סדר למו וטעותי הדפוס היו נסבה לעשותם כספר החתום הרחבתי עוז בנפשי לסדרם ולהגיהם וחלקתים לשלשה חלקים ·

בחלק הראשון יבואו התשובות בדבר הדינין הנמצאים בספרים המצרים ורוב התשובות הגהתי מהמובא בכ"מ כי בפא"ה נחסרו לפעמים גם איזה שורות · ובמקומות מועטים הגהתי כפי קוצר בינתי והנחתי בין שני חצאי הריח [כזה] והקורא יבחר ויקרב הנראה לו להבנת הענין · גם יבואו בו חדושים מרבינו הרמב"ם ומבנו ז"ל ועוד מגאונים המבארים דבריו ביד החזקה אשר ספריהם עדן בכת"י העתקתים מספרמע שה רקח אשר היה אתו הכת"י הזה וקראתי שמו הנאות לו קובץ תשובות הרמב"ם :

בחלק השני יבואו מאמריו אמרות טהורות חדשים גם ישנים הנדפסים מכבר והנמצא באוצרות הספרים המובא זכרונם בספרים קדמונים ויצאו לאור כעת ע"י חכמים דורשי טובת עמם · גם יבואו בו אגרותיו הנחמדים אשר הריץ לחכמי דורו המלאות רוח חכמה ובינה ·

בחלק השלישי יבואו אגרות קנאות אשר קנאו חכמי הדור לכבוד קדושתו בצאת הריב בארץ צרפת אחרי מותו מות ישרים על ספרו המורה והמדע · גם מאמר מלחמות השם מבנו הרב החסיד זצ"ל הנלחם בעד כבוד אביו · בהודיע כי תחת רדפו טוב לגלות סוד אחדות הבורא ולחזק עיקרי האמונה הטהורה אשר עמודיה רופפו · שטמו ורבו את קדוש ישראל מכובד :

ולי מה יקרו ריעך תפארת ישראל ! ובלשוני אין מלה להלל גאון יפעתך · כי לא למדתי חכמה ודעת קדושים · מנעימי זמירות ישראל, הם ישירו ויהללו מעשיך — מעשי יה — סלה · ואנוכי מאושר הנני להסתפח לאחת מעבודות הקדושות, להפיק רצון שלומי אמוני ישראל עם אלוהי אברהם :

המביא לבית הדפוס

הסכמת אדמ"ו הגאון הגדול המפורסם בדורו המופלג בחסידות נ"י פ"ה כבוד מוהר"ר שאול אב"ד ור"מ ומ"ץ בק"ק אשכנזים אשר באמשטרדם יע"א

במה מעלות טובות למקום עלינו שנתן לנו כלי חמדת שעשועיו תורתן של בנים · חרותה בידי שמים על לוחות אבנים · וחיי עולם נטע בתוכנו הן הן דברים הנקנים באמירה דברי תורה משוננים · ובאהבתו את ישראל הקים להם בכל זמן ובכל מקום רועי ישראל נאמנים · ושתל בכל דור כל אילן שכחו יפה ופירותיו מתוקנים · כל משען לחם ומשען מים שר חמשים ונשוא פנים ·

במה נפיש חילא דהאי אילנא רבא ואנביה שגיא ועפיה שפיר שרשיו מרובים כחושים של קנים הוא רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל נזר הגאונים ותפארת הרבנים · מזון לכולא ביה בספר היד החזקה אשר עשה שכל פיות פונים אליו אותו יום יום ידרושון לעמוד על דעתו הרחבה ולעשות כוונים · כי מפיו אנו חיים ומיניה יתזון כל בשרא בשרא שמינא אפתורא דדהבא ועליו לחם הפנים ·

במה נתחבט אותו זקן רבינו הרשב"א ז"ל וגדולי דורו עד שעלתה בידם העתקת פירוש המשנה לרבינו ז"ל מלשון ערבי ללשוננו הקדוש כדי להודיע טבעו בעולם ושלחו ע"פ אגרות מי מעיינותיו · וכל חכמי ישראל אשר ראו את כבודו ואת אותותיו · שמחו לקראתו ונמשכו אחריו כמים הפנים לפנים ·

במה הלכתא גברוותא איכא למשמע מספרא דנא דאשתכח באמתחתא בי גזא דהרב הגדול גאון יעקב ששפורטאש ז"ל שהניח ברכה אחריו לבניו כרך נחמד מתשובות רבינו ז"ל ורבותיו הרי"ף ורב"י מיגאש ז"ל יש מהם שבא זכרונם בספר המחברים ז"ל אבל מיעוטא ניהו ורובן מבפנים ·

במה שנים תורה חתומה נתנה סוגרת ומסוגרת · משום דלא הוו ידעי רבנן מה הלשון אומרת · לפי שנכתב בלשון ערבי שהיה רגיל ומצוי באותו זמן ובאותן המדינות והיכא דאיתמר איתמר אבל בארצות הללו אידחי ליה הך לישנא לגמרי וליכא למאן דאמר · כי פנו אליו עורף ולא פנים ·

במה ככרין דנרד למרא דכי האי גוברא מרבנן דאתא ממערבא החכם השלם כמה"ר מרדכי חמה יצ"ו מיקירי חברון תוב"ב לדידיה קיימא ליה שעתא בסייעתא דשמיא קם קרא בספרא דהוה כאגרתא דלא מקרייא · בספר החתום הוא תני לה והוא אמר לה · ופריש מילי דערבית גלי דכסיא · והגביר המשכיל הקצין האלוף כבוד רבי יעקב ששפורטאש כך היה אומר קריינא דאגרתא להוי פרונקא · יהביה ניהלי במתנה ואמר ליה כתביה בשוקא · על ספר חוקה · כי אמר מי כהחכם יודע פשר מילתיה להחויא · בדידיה מילתא תליא · לאדם הדר זיו הספר בלישנא מעליא · לעשות לו שם תפארת והדרת פנים ·

במה יגיעות יגע זה החכם חמה · בכל כחו עבד עבודה תמה · בהעתקת הספר מלשון ללשון ותקון המליצה הכל על נכון והדפסתו בדפוס נאה ובהגה מדויקת את הכל עשה יפה הכין ופעל זהרי חמה · בדין הוא שיטול שכרו על אחת כמה וכמה · בעין יפה ובסבר פנים ·

במה גדולים דברי פי חכם הרב הגאון הגדול ידידי אב"ד דק"ק ספרדים יצ"ו נשמעים בנחת · אף אני כמותו גוזר אומר גזירה שוה לכל נפש חקה אחת · אשר לא יקרב זר למלאכתו הדפסת הספר הלז שומר נפשו ירחק מחויא דרבנן שלא תהא כהם מתלקחת ונצרבו בה כל פנים ·

במה טובה-כפולה ומכופלת לשומע בקולנו ומחזק ביד החכם הנ"ל כדאי הוא זכות רבינו המחבר ז"ל להניח ברכה אל תוך ביתו יהא רעוא דליטוש בשראי וכל ביתו לבוש שנים · עומדות היינה רגלינו בשערי ירושלים שערים המצויינים · אז יחשוף זרוע קדשו עיניו ועינינו תחזינה נוה שאנן בנוי לתלפיות כעיר שחוברה לה יחדיו אבות ובנים ונגלה כבודו וראו כל בשר פנים בפנים ·

כ"ד היום יום ט"ו שבט ודבר ה' אל משה פנים אל פנים

הקטן שאול בכמוהר"ר אריה ליב זצ"ל · חונה בק"ק אשכנזים אשר באמשטרדם יע"א :

הקדמת המעתיק

מה לפנים · הימים הראשונים · בטרם תחיל הארץ · ואדם עליה · מאז היתה לראש פינה · קריה נאמנה · חמדה גנוזה בשמי ערץ · מוכתרת בנימוסיה · אצלו אמון · כטל חרמון · תורה חתומה · כל תעלומה :

מה נכבד היום · נורא ואיום · בהגיע תור אלקים השבה · לתתה לישראל · שם נקבצו · מה נמלצו · יבא טוב ויקבל טובה · תורת יקותיאל · הלא היא כתובה · בדין עירובא · ביד רמה · מלכות שמים שלימה :

מה זה היה · שלהבת יה · ויהי קולות וברקים · נתן קולו לפני חילו · לא זז מחבבו · עד שהמלך במסבו · נתן לעמו משפטים צדיקים · ישמיע מהיכלו · עשרת הדברים · צדק ומשפט ומישרים · תורת ה' תמימה · ברה כחמה איומה :

מה טוב ומה נעים · יפה אף נעים · במקום גדולתו תמצא ענותנותו · וידבר אל בני · תני ומתני · דבר המלך ודתו · פעם ושתיים דבר אתו · דרש דרש · שנה ופירש · והיה העלמה · יוצאה בהינומא :

מה לילוד אשה · את הכל עשה · כלם שמעו בסיני · דברים כהוייתן · זה נוטל חלקו · שונה לו פרקו · שנשנו קראי כסיני · דרך חכמתן · העדות והחקים · עץ חיים היא למחזיקים · פרשה זו סתומה · אמור רבנן בטעמא :

מה אתה רואה · עם בני ישראל נשיאי עדה קרואי · ויביאם אל גבול קדשו · אל ארץ נושבת · את ארץ כנען לאחוזה · מתפסח ועד עזה · וירכב אותו במרכבת · נזר אלהיו על ראשו · ויתן את ישראל עבור בגבולו · וישא משלו · בניות ברמה · הזאת נעמי שנעימה :

מה שקרה לזה · בזוי דבזוי · ויהי כי החל האדם לרוב · וגם ערב רב עלה אתם · ויחנו ברפידים · ויאריכו הבדים · אמר ויבא ערוב · נשיאים לאומתם · ובאו במערות · ויחנו במוסרות · כי מלאה הארץ זימה · כמעט שכנה דומה :

מה צרה היתה שם · והיה כי יאשם · וימעטו וישוחו · הולכים ומתמעטים · ויגל יהודה מעל אדמתו · ושיסע אותו · נפלו פועלי און דוחו · מלך אסור ברהטים · משלים תעניתו · וכבוד הדר מלכותו · היה לשמה · והנה אימה :

מה פעל אל · ראו קרא בשם קדש ישראל · לא עזב חסדו ואמתו · ובכל מקום שגלו שכינה עמהם · ויתן להם יד ושם טוב · הנה מה טוב · ראשית תבואתו · חיבה יתירה נודעת להם · שנקראו בנים · ממלכת כהנים · כאור החמה · אופיה של אומה :

מה הגיע אליהם · בהיותם בארץ אויביהם לא זורו ולא חובשו · ויחנו בעברונה: כפעם בפעם לקראת נחשים · ויתן שם ישראל מדרס לפרושים · אחד באחד יגשו · ויצאו ללכת כצפור נודדת מקנה · והאמה מזה · והאמה מזה · והמים מהומה · ויסעו מרתמה :

מה העדות והחקים · ויהי הם מריקים · ויסכרו מעינות · וסגר ואין פותח · מה יעשה ישראל על התורה מרקה מפי חבורה · מי יעצור כח לבנות · אם יש בהם כפותח · עדיין לחלוחית · וטעמו כצפיחית · אלא מלוגמא · על פיו היתה שומה :

מה להגד השוה · מלמד שהקב"ה מתאוה · תורתם של בנים · למען ישמעו ולמען ילמדו · וזכרם לא יסוף מזרעם · וישלח ה' בעם · אנשים חכמים ונבונים ורוזנים נוסדו · לתורה ולתעודה · ללמד בני יהודה · לנער דעת ומזימה · איזהו סידור ואיזהו קימה :

מה יעשה הבן ולא יחטא ויסב על הבאר דינא רבה ודינא זוטא · ויכתוב על הלוחות · עשות ספרים הרבה · זה יוצא ונכנס חיליה לאורייתא · נט לשבא ופרשן דתא · צפונות מופיע ונחות · ליראי ה' ולחושבי · וזה יתיב בני דכי · סדר הבדלות הוא מונה · והיה כי יאמרו מה זה ועל מה · הבין דרכה והוא ידע את מקומה :

מה יתרון לאדם משמיע לעצמו · דורש טוב לעמו · מידי עוברו אל ארץ אחרת לא ידעו ולא יבינו · וגלות החיל הזה · לא ראי זה כראי זה · וידרכו את לשונם סוגרת ומסוגרת · עמוק עמוק מי ימצאנו · זה מדבר יהודית · וזה ידבר אשדודית · פוק חזי מאי עמא · מימים ימימה :

מה גבר בגוברין גדול אדוננו · הוא הודנו הוא הדרנו · הדן את דיננו · האיש משה הלא הוא הוה יתיב ודרים · לבני עורב כל הקרב · וכל הנמצא כתוב את אשר הורים בהני כבשי הלא הם כתובים · על ערבים · ארש קמא · קן שחוטה :

מה ידידות משכנות יעקב שלשלת יוחסין · איש תם וישר גדול דעה עתיר נכסין · משכיל ונבון ונשוא פנים · גומל חסדים טובים ולו שם יעקב איש תם · ותפארת בנים אבותם · מר ניהו עטרת זקנים · גזע היחס ושרשיו מרובים · המקובל האלהי הרב הכולל · קדוש יעקב בישראל להלל · מלא רוח חכמה תורה לשמה :

מה יעשה לו · להודיע לבני האדם הכו ממתקים וכלו · תורה מונחת בקרן זוית · בארחא דכרם · באין מבין · שהן מעורבין · אוחזו עוית · כי לא פורש · לא משתמען מילי · נגיע ומעלי · דין גרמא · לא היה לו תקומה :

מה יום תמים · בראות ה' להודיע לבני האדם דברי צדיקים נכתבים ונחתמים · הנה אנכי יצאתי ממחיצתי · ואקח בידי זה ספר המקנה · ספר כתב איש רבי נר המערבי הרב המובהק ר"מ ור"מ בעה"ק ירושלים העיר רבתי · רבה אילנא · עטר רבי אליעזר הגדול רב גובריה ורב חיליה · דמשק משקה ודולה · כל יומא ויומא · מקים שכיבה לקימה :

מה יעשה איש אשר כמוני · ואשים לדרך פעמי אולי יראה ה' בעוני · הלוך ונסוע דרך יום כה משום חיבה · לראות היש משכיל להדפיס תמימים · ואבא היום פה העירה המהוללה · אמשטרדם רבתי בדעות תורה וגדולה · ארץ מגדלת גבורים ארץ זבת · אנשי חיל והמה חכמים · ועל צבא תהלתם המאור הגדול המלך שלמה · הרב המובהק המאיר כברק נודע בשערים שמו · יצא מוניטון שלו בכל הארץ קדמה וימה · מלך שלם שלם הוא ושלימה :

מה נאה אילן זה · מזה בן מזה · רבא דעמיה מדברנא דאומתיה · מרגלא בפומיה תלמוד גדול ומעשה רב כל השונה הלכות · ועוד לו כי כן יסד המלך דברי שלמה טעמו ונימוקו עמו · פוק חזי גבורתיה · נאה דורש דברי חכמים וכל הדבר הקשה עשה להם סמוכות · דזיו ליה כבר בתיה · וכבן עזאי בשוקי טבריה · רואיו יאמרו אינו אלא שרף האי מאן דבחמה · חסדאה איהו וחסדאין מילוהי תושיה ומזימה :

מה טובו ומה יופיו · גאון ישראל וצבי עדיו · הן בעודני עייף ויגע הביאני המלך חדריו · גמלני כל טוב וכאב את בן הנחני בדרך אמת לא עזב חסדו ברית ראשונים · אמר אלי בני אתה פעל ועשה אות לטובה רב חילא ורב חסדא · ובהיכלו כלו סיעת תרחמוהי בני היצהר כלם קדושים כל העדה · ומאור עיני הבן יקיר בן המלך מאן דקאי ויתיב בחוואי דלבאי משכיל ונבון ומרומם על כל ברכה בוטח בה' אשריו · אח עצמי ובשרי כהר"ר יחיאל נר"ו כמה יפין מעשיו וכמה מתוקנים · אנא דאמרי כסא כבוד תורתו ירום ונשא וגבה מאד בניו ובני בניו יחיו דגן ויפרחו כגפן גם עד זקנה ושיבה · ודישרן סמיכן עלוהי

ואתנא דבי נשיאה כלם כאחד ישאו ברכה ומלכם בראשם רישא דדהבא · יגדיל תורתו מדע והשכל בכל ספר וחכמה · שמעתתיה מתבדרן בעלמא :

מה נמלאו אמרי יושר · ואשר דבר לי שמעתי עליך יודע פשר · ההוא ערבה כל קבל דנא קח לך זה ספר תשובות שאלות להמאור הגדול הרמב"ם זלה"ה הלא הוא בבית יעקב משכיל, צדיק זרע רב · ואתה תחזה אם תוכל לפתור אותו עליך המלאכה חזי הוית דשפיר מילך · ואני שמעתי דברי פי חכם חן ואשים דברי את יעקב על רזא דנא · באשר דבר מלך למען שתי אלה הדברים יביעו ידברו עתק כי לא ידעו מה הלשון אומרת ויהי לפנינה · ויעקב נתן לי מנחה מתת ידו משא בערב · ויאמר אלי חמדה גנוזה שלי היתה ונתתיה לך · ולא זו בלבד חסדו ואמתו עשה עמי עוד לטובה · וידו כיד המלך ורוח נדיבה · שנות חיים ושלום יוסיפו לו היא אמרת בשלמא · טובה כפולה כמה וכמה :

מה אשיבנו · תפארת לראשי אענדנו · ותפלתי על חקי ישלם ה' פעלו הון ועושר בביתו מעולה שבבתים · וברכת הבית אם הבנים היא אסתר והבנים בניו זרע בירך ה' ואתנו מן המנין עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים · והאחרון הכביד אם הן לו רחימא דנפשאי יקר ונכבד מאד נעלה גזע ישישים · ויהיה ה' את יוסף ויהי איש מצליח וכל מרבית ביתו כלם אנשים · יחד כלם ישאו ברכה גם בניהם עדי עד כשתילי זתים · ובתים מלאים כל הון יקר, זהב ורב פנינים · אורך ימים ושנות · שם טוב מבנים ומבנות · מעדנות כימה · כאור בקר אור יממא :

מה יקרו האנשים האלה יחידי סגולה והיו למאורות · ועל צבאם אילין פקידייא פני המנורה יאירו שבעת הנרות · פקידי ומנהיגי ומשגיחי ראשי עם קדש גבורים לעמוד בפרץ · המה רמוני ברשותם והורמנותם וגם כל העם צדיקים נחתמים לאלתר · לתת לכסף מוצא למען דפוס זה ספר שישנו בשמירה · מרגלית טובה זכה וברה · אוחילה לאלהי ישעי למען יאריכו ימים ושנים ברבות הטובה כימי השמים על הארץ · ובניהם אחריהם סמוכים לעד לעולם שופטים ושוטרים בכל אתר ואתר · הללו ראוים לברכה · אשרי העם שככה לו · שלשה סימנים יש באומה · יצו ה' אתם את הברכה וינטלם וינשאם בגזרת עירין פתגמא :

מה נאה ניר זה האור כי טוב זה דודי וזה רעי · דין הוא הבא אורי וישעי · הגבר הוקם על רום המעלות ונדיב נדיבות · הגביר החכם הנעלה מאריה דעובדין טבין גומל חסדים כמה"ר משה רפאל חזקיהו דא וייגא נר"ו כירח יכון עולם · אשר גמלני טוב וחסד בהונו ואונו הרועה אותי מעודי · פה העירה לא זזה ידו מתוך ידי · צדיק תמים כלול בכל מדות טובות · וכל סיעת מרחמוהי מקטנם ועד גדולם הן אראלם · הנה כי כן יבורך גבר בברכה המשולשת חיי אריכי ומזוני רויחי ובני סמיכי : מינייהו מלכי מינייהו אפרכי : ופני משה כפני חמה · ירבה עצמה :

מה מתוק מדבש ומתוק לפיות · האיש החכם אהוב לשמים ולבריות · איסור כולל כל סוג החכמות כלילא דורדא החכם השלם הגביר נשא ומאד נעלה כמה"ר שלמה בכמה"ר אברהם קאמונדו נר"ו גם הוא לא עזב חסדו · הוא היה לי בעוזרי לתת לטוב מלוה להוצאה · לברך על המוגמר שיצאתו הנאה · אלהים יהיה עמו ויעל על כל שכיות החמדה · דטבא ליה תדיר ויסך אלה בעדו · לכל דרכיו משכיל בכל פונות שהוא פונה · וכל המסתופפים בצלו במוטב תלתא בני חיי ומזוני : סמוכים מן התורה מלומדי מלחמה · מלחמתה של תורה טובה חכמה :

מה יפו האנשים האלה שלמים · אחים גם יחד הנאהבים והנעימים · אחד חכם נחל נובע מקור חכמה הגביר החכם הנעלה חפץ חסד כמה"ר דוד הכהן די אזיוידו נר"ו יאיר ויוסיפו לו שנות · ואשר על ידו השני משכיל ונבון דבר ומרבה להטיב אברהם אוהבי · נר"ו · גם המה עתקו גם גברו נתגלגל הדבר על ידיהם · ואף גם זאת חן וכבוד עשו לי ישלם ה' פעלם יאריך ימיהם בטוב ושנותיהם · גם בניהם עדי עד סמוכין דרבנן יודעי דעת ודרך תבונות · גם לרבות אחיהם הקטון משכיל ונבון אהובי וחמודי והוא כלבי · יחד כולם ישאו ברכה מאת ה' וארכא בחיין יהיבת להון יחד אבות ובנים . העושר והכבוד הללו טעונים · שלל צבעים רקמה · יבלו ימיהם בטוב על האדמה :

מה לאחור אחרון חביב את שאהבה נפשי · מר חמי החכם השלם הדיין המצויין הרב הכולל עטרת תפארת לראשי · כמהר"ר יצחק צדקה נר"ו יהי שמו לעולם · אשר מנעורי גדלני כאב אל חי חלקנו

ישלח עזרו מקדש וישיב את שבותו על הארץ כשהיה ברבות הטובה כפולה ומכופלת · ואתחנן אל ה' הביטה וראה את בנך את יחידך בכורים טעונים אנחה · שה פזורה ישראל הנלעה והנדחה · אנא ה' שלח העז מקניך ושבו בנים לגבולם · ונבנתה עיר על תילה וישראל עושה חיל המאור הגדול לממשלת · וקם הבית בית קדשינו ותפארתנו נוה שאנן אהל בל יצען (לפ"ג) בנוי ומשוכלל · ואנחנו עמך ונחלתך נקומה ונעלה אל הר הקדש ציון מכלל :

הלא כה דברי צעיר אנכי חירגא דיומא מרדכי בכמהר"ר יצחק תמה ס"ט

התנצלות המעתיק

אמר הטרוד מעתיק ומגיה הספר הנחמד הלז · כמו שיש להעדר טבע קיים כן העדר הטעיות במלאכת הדפוס נמנע וקרוב להיות מגדרה ורצוני במלאכת ההדפסה ואם בכתיבת הכותב יקרה גם מן הטעות להיותה יותר מיוחדת במעט מן ההרגש ירגיש מי שיש בו מן ההשכלה החילוף אשר ביניהם והיא כי סיבת אלות הטעיות בהדפסה היא לסיבות מיוחדות בה לבד ומשותפת עם זולתה המיוחדת היא שאינה בכונה מצויירת ומסודרת בנפש פועלה כי אם חוש הראות וההרגש משתתפים בה בלתי כונת יציאת מן הכח פועל הסידור שאם אינה מצויירת בנפשו איך יוציאה לפועל · וזאת סיבת רוב הטעיות מפסידי כונת ממציאם ובלתי אפשריים בזולתה ישובו אפשריים בדבר ההוא מה שאינו כן בחק הכותב כי אף כי נמנע שלא יטעה בהיות מסודר ומצוייר בנפשו בכח מה שיוציא לפועל אמנם לא יטעה בציור הכונה כי אם בחסור או יתור אותיות לבד וגם זה נמשך אחר הציור שכך צירה כי אם יהיה הטעות למה שלא כיון ישוב היותו בגדר ההדפסה · והמשותפת היא שאם היה הדבר הנפעל מהבלתי שלם בתכלית השלימות היה הפעול יותר שלם מן הפועל וזה הרחקה ולא יכחישהו בעל ציור כי אם מי שיטעהו דמיונו ואם השכל לא ציירו וכמו שטבע החומר ללבוש צורה ולהפשיטה וללבוש צורה אחרת והמאוחרת אינה הקודמת לה וכל עת יחולה משתנית שאם היתה כל עת בשווי לא היתה נקראת צורה אחרת כי היא הצורה הקודמת · כמו כן היה התחלפות הצורות בלתי תכלית שום דבר והוא נמנע כי כל פעולות הטבע הם לאיזה תכלית שכיון בו הטבע באופן כי במעט התבוננות יבין המבין ששנויים רבים יקרה בהתחלף הצורה היא לצורת זולתה כן העתקת מלשון אחד אל זולתו הוא הפשטת הצורה שהיה בו להלביש צורה אחרת והיא הלשון אשר כיון המכוין להעתיקו אליו ובחול בה הצורה אשר כיון אליה יחייב הצורה ההיא איזה שינוי והיא מקרה מתמיד בענין ההוא ואף אם יהיה המעתיק שלם בתכלית שלימות הרגל בלשון ההוא ובלשון המועתק אליו · ואם טבע הענין מחייב אף להשלים השנוי בהיותה מקרה דבק בה בלתי ספק כי להבלתי שלם בלשון ההוא ובלתי מורגל יקראוה לו שנויים רבים ומתחלפים מפסידים כונת ממציאם ויותר מהמה בהנמדם יחד בבלתי השלם ההוא · ובהיותי מרגיש קוצר ידיעתי וחסרון הרגלי בה מנעתי עצמי תכלית המניעה שלא ליכנס במלאכה מסוכנת כזאת כי באיזה חילוף המזדמן אהיה סיבת הריסת מה שכיון המחבר בו ואזיק לי ולמי שחובר בעדו במקום התועלת שקיוו אליו · אמנם להפארת רבים ונכבדים למי שאני מחוייב להפיק רצונם בכח האפשר נכנסתי לפעולתה ואם לא יועיל למי שיחובר בעדו והוא המעיין המשכיל תועלת רב אמנם יגיעהו מעט ממנו והמעט אשר יגיע לו בו יהיה סיבת פעולתי ויפול בה שם תועלת בערך הקודם אשר היה נעדר ממנו :

להקת המשוררים

אשר ברך משה אוהב דבק מאח · הגביר החכם הנעלה גומל חסדים טובים ומרבה להטיב המוהל המובהק

כמה"ר משה רפאל חזקיהו דא וייגא נר"ו :

משה ידבר לכל זמן ועת לכל חפץ ראה ראיתי בהגלות נגלות אור הגנוז דברים עתיקים שאלות ותשובות אשר עשה משה לפני בני ישראל כתובות בלשון ערבי ספוני טמוני באוצרות המלך מאן מלכי רבנן מר ניהו רבה דעמיה ומדברנא דאומתיה פה העירה רבתי בדעות אמשטרדם בק"ק תלמוד תורה הרב המובהק המקובל האלהי כבוד מורינו ורבינו נודע בשערים שמו · טעמו ונימוקו עמו כמהר"ר יעקב ששפורטאש זלה"ה · אף הוא היה מתכוין להעתיק את הספר הנז' לזכות את ישראל ולא הספיק בידו מפני כמה סיבות והאלהים חשבה לטובה כאלו עשאו כמו שאמרו ז"ל · הנה היום האיר ממזרח איש אמונים יודע ספר ומבין לשון החכם השלם כמהר"ר מרדכי תמה נר"ו מתושבי עיר הקדש חברון תוב"ב · ויבא מרדכי אל שער המלך מלכי צדק מלך שלם הרב המובהק מורינו ורבינו ועטרת ראשינו כמהר"ר שלמה שלם נר"ו אב"ד ור"מ פה העירה יע"א וביודעו ומכירו גזע היחש נין ונכד לרבו מובהק הרב המופלא כמהר"ר אליעזר נחום זלה"ה ר"מ ואב"ד בעה"ק ירושלם תוב"ב שמח לבו וסמך את ידיו עליו יד הקדש מלמד שעזרו בכל מכל ובראותו נחמד אוחז מעשה אבותיו זרע רב כי השורש לא יכזב הוסיף לו אהבה על אהבתו וגם כל יחידי סגולה הנחמדים מזהב המה ראו כי המלך אהבו והאיש מרדכי ת.מ.ים כתיב ביה גם המה עשו לו כנימוס ויאהבוהו ובתוכם הגביר המעולה משכיל ונבון בן של קדושים שמו כשם רבו כה"ר יעקב ששפורטאש נר"ו אשר הפליא חסדיו עמו ונתן לו במתנה גמורה הספר הנ"ל הכתוב תחת ידו להעתיקו ולהדפיסו כדי לזכות את הרבים זכות הרבים תלוי בו · וברוך המקום אשר לא עזב חסדו ואמתו את החיים ואת המתים להוציא לאור תעלומות חכמה ובהיותי תדיר ולא פסיק בית מורינו הרב שיחיה כבן לפני אביו וכתלמיד לפני רבו דבקה נפשי בנפש ת.מ.ה אוהבי ורעי כריע כאח לי אמרתי אשירה נא לידידי שיר של זהב ואען ואומר :

תפלה למשה

כתיבה נעימה בדעת בבינה — ושלם במדות ורצוי לעמו
באוצר גנוזה למשה למנה — סמכו בכחו ועזר מלאכתו
ואיש תם וישר לבלשן נתנה — והוא נין לרבו ולמד בדתו
נקיה ותמה לרפאות לשונה — תפלה למשה לשוכן מרומים
וטרח ויגע דבר יום ביומו — יברך לכלם בבנים תמימים
והשיג ומצא לשונו וטעמו — בחיים ארוכים דשנים נעימים
והרב ודיין וחכם שלמה — בעושר וכבוד ברוב עז שלומים

יום שנכפל בו כי טוב בסדר על מקומו יבא בשלום שנת אלהים דבר בקדשו אעלזה :

מאת אחד האחים בחבלי אהבתו הדורש שלומו וטובתו בשמחה רבה אני המוהל בעזרת האל משה רפאל חזקיהו דא וייגא יצ"ו

וישר ביום ההוא אחד חכם אח מעיין נהרא מכיפיה מבריך החכם הנעלה ספרא רבה הן גביר דגמיר וסביר כמה"ר **דוד פראנקו מינדים** נר"ו כירח יכון עולם ויהי דוד לכל דרכיו משכיל :

לשבח ולפאר גודל מעלת אלופי ומיודעי · זה דודי וזה רעי · החכם השלם בתבונה ובדעת ובכל מלאכה כהה"ר מרדכי תמה נר"ו · אשר העתיק מלשון ערבי לשפת לשון הקדש ס' שו"ת הלז אשר עשה משה איש האלהים בידו החזקה מי כמוהו מורה · הספר הגדול הרמב"ם ז"ל · אמרתי עורה הנבל וכנור כנור דוד ובלהקת שרים אחר נוגנים · נשאתי קולי בשיר המעלות מזמור לדוד :

לדוד שיר

א

אלה שאלות ותשובות רבנו
משה בנו מיימון · מצא מצאנו
בית מהר"י ששפורטש ז"ל מורנו
בלשון ערבי · אין מבין אתנו :

ב

שוא עמלו יחדיו עשיר והלך
לבוא במצור · כיריחו סוגרת
עד מרדכי בא אל שער המלך
כותב כתיבה תמה ומאשרת :

ג

העתיק ובאר במליצת קהלת
סתרי אמריו בשפת שם ועבר
צחות לשונו נטף מור ושחלת
לתת נשמה אל נער וגבר :

ד

על כן לפניו המליצים קראו
בשתות ערבות יינו המשמח
לא מרדכי לו מהיום יקראו
רק מר דרור בלשן צפנת פענח

עבד אלהי אברהם אבי אנכי דוד משפחתי חפשי בישראל :

שר שר את הכפתור ופרח שושן הגביר החכם הנעלה תפארת המשוררים ומהולל מאד ידיד נפשי אף רוחי כמה"ר **יצחק בכ"ר אליהו חזקיהו הכהן בלינפאנטי** נר"ו יאיר לעד גם ברכות יעטה :

חמדה גנוזה מרגלית טובה ואבן יקרה · מונחת בקרן זוית כמלונה במקשה כעיר נצורה · זה ספר תולדות אדם הראשון במעלה וחשיבות ותופע עליו נהרה · שאלות ותשובות ופסקי דינא דגמרה · להגאון הגדול מעוז ומגדול משגב לעתות בצרה · בוצינא דנהורא אספקלריא המאירה · מורה צדק משפט ומשרים והלכה ברורה · בידו החזקה אשר עשה משה לעיני כל ישראל עדה נבחרה · יורה יורה ידין ידין יתיר להם דרך איסורא · איסור מוסיף איסור-כולל כללי דכולי סידרא · דתנו רבנן בהני מילי מעלייתא עילוי לנשמה יתירה · צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל עצה וגבורה · הרי שבחבורה · הוא רבינו משה נפשו בצרור החיים צרורה · מי לנו גדול משה ומי כמוהו מורה דרך הישרה · הפליא עצה הגדיל תושיה בחבוריו וספריו ילידי בית חכמתו היקרה · והוד ידו נטויה ומניה יתזן כל בשרא · בזה הספר אשר ידיו כוננו בלשון ערבי יהיבה נעימה כתיבה אמירה · אך היה גן נעול מעין חתום ולא יכלו לשתות מים ממרה · וכספר החתום היה אין מי יקרא בו אפילו שורה · ובין שורותם יצהירו כי הם אחד בעיר בקי בטיב הלשון ואתמחי גברא · וחלפו העתים ורבו הזמנים מכמה מאות שנים ועברו מעברה · אשר לא זכינו ליהנות לאורו ולברך ברכת הנהנין וברכת התורה · עד היום הזה יומא טבא לרבנן ולתלמידיהון יום בשורה · וכאור בקר יזרח שמש נתמלא הבית כלו אורה שמשא וסיהרא · אשר קם ונתעודד כארי וכלביא חכם עדיף מנביא שרגא בטיהרא · צרור המור דודי לי ונפשי בנפשו קשורה · מיום בא אל מחנה קדשנו ק"ק תלמוד תורה · על כן משכתיו חסד אהבת עולם אהבתיו והדבקתיו אל מתני כחגורה · והארך האירה מכבודו ליהודים היתה אורה · אחזתיו ולא ארפנו להביא לפניו תשורה · ה"ה ידידי וחביבי איש תם וישר מלא רוח חכמה מטה עוז מקל תפארה · ועל הכל לא גבה לבו ולא רמו עיניו ולא הלך בגדולות השם לתפארת וליוהרא · החכם השלם כהר"ר מרדכי תמה ישמרהו צורו מכל רע וצרה ·

מילידי חברון תוב"ב מבני תושב ארץ הקדושה והטהורה · אשר שם לילות כימים כחשכה כאורה · ובטובו הגדול הבטיח לנו ישועה בקרוב חיש מהרה · להעתיק הספר מלשון ערבי ללשון הקדש המעטירה · בלשון צח ונקל פשוט ומובן לכל יודע ספר ומבין במקרא · ואפילו לדרדקי דבי רב פסיק ותני פסוקא וזאת התורה · לא כמו שעשו מעתיקים אחרים אשר העתיקו ספרי הרב בלהג הרבה יגיעת בשר טרחא דגבורתא · פוקו חזו כמה גברי אשלי רברבי טנרי תקיפי אשר על שכמם המשרה יתנו עדיהן וידקו בהסכמותיהם ועדותיהם להדרו בהדרה · אריה שאג מי לא יירא · גם אני לא אמנע טוב להולכים בתמים · אף כי דעתי קצרה · הגיע זמני לומר פרקי שירה כיהודה ועוד לקרא · בתוך הבאים ומקריבים זבחי שלמים תודה וקול זמרה · לכבוד אכסניא של תורה · ומרדכי ידע את כל אשר עשה הכינה וגם חקרה · והנה טוב מאד ופעולתו תמה ועבודתו כשרה לשרים המשוררים להללו ולשבחו בשירה כשורה · במדה במשקל ובמשורה · זו תורה וזו שכרה :

שירה חדשה

א

מבצר ומגדל עוז רואות עינינו
כלו מחפה פז ומצפה צהר
הוא כל יקר תבל בית תפארתנו
כלו מכסה הוד ושפני זהר
חסן ישועות הוא ומשוש דרכנו
ומעוז נוה חכם ומעון הטהר
שבע יסודותיו עמודי בית
בנוי לתלפיות מחוץ מבית :

ב

זה בית אלהים זה שער שמים
אל כל אויל וכסיל לא יפתח
רק איש חכם לבב ונקי כפים
יבא ברלתותיו בו יסתפח
פה נחלת ציון וירושלים
פה יחזה כל איש האור זורח
פה את צנועים החכמה נחשבה
טירה אשר כמוה לא נשגבה :

ג

אשרי אנוש מצא חכמה ודעת
עמה יפלס את דרכו מסרק
עמה בתום ילך בלתי מגרעת
עמה יישר את נפשו בצדק
עמה אמת מפיו תהיה נובעת
עמה יגרש רע יבער כל חרק
עמה עטרת השלום עד נצח
עמה פאר עמה העוז ונצח :

ד

מדות ודעות עד אין סוף וחקר
עמה בלמודיו ישלים הנפש
עמה אמת יבדיל מדרכי שקר
יטה נתיבותיו מטיט ורפש
עמה בטבעיות לא יהיה עקר
עמה בשכליות יחקור בחפש
אז יעלה אל הר ומקום רמתה
יגבה בדרכי אל בלתי אימתה :

ה

לו חכמו ישכילו זאת יבינו
כל רודפי תבל וסבואי יין
יצרם עלי ישרם הנם יקטינו
לא ייגעו לריק לא יקנו אין
תרמית וחונף יצפינו יטמינו
לא יעשו עולה עת מחשך עין
כי מהלל מדע שאין כמוהו
סקל שבילי דת מאבני בהו :

ו

בין החכמים לקדושים בארץ
גבר בתוכם שם ונאם הגבר
הרב גדול דעה גודר כל פרץ
משה בנו מיימון כשם ועבר
השיב לרבים מעון וקרץ
ויט בעוז שכמו לסבול כל חבר
לא קם בישראל עוד מורה צדק
מביא כמשה הוד ומחזק בדק :

ז

חקר בחכמתו בסגלות שבע
דקדוק · מליצה · הגיון · תשבורת ·
נגון · ומזג כל נמצא בטבע
סבות לכל דבר כאש לנעורת ·
אף מהלך כל רום · אף כוכבי קבע
על כל · ידיעת התורה משכורת
הבין ולמד את העם ביושר
ובמעלות מדות נהג בכושר :

ח

הרבה ספרים כי ידיו כוננו
חכמות צפונות בם לנו הודיע
יד החזקה עץ חיים מצאנו
תורת אמת מהר פארן הופיע
מורה נביכים עץ הדעת לנו
תחת לשונו צוף ודבש הצניע
עצו ופריו טוב רב התועלת
דעות מזמותיו משלי קהלת :

ט

לוח ספריו עוד בכתב נרשימה
לידע להודיע ולהשתעשע
ביאור למשניות נכנס לפנימה
כי הוא מקור חכמה נחל נובע
כל ריב באגרת תימן השלימה
כי בו מחכי קץ יואל הושע
חבור תחיית המתים תפארת
על כל יסוד · ספר מצות כותרת :

י

וכבר לעולמים חרות על לוח
כל אגרות שלום ומעי מפלת
ספרי רפואותיו אוצר פתוח
סמים בשמים ראש נטף ושחלת
גודל תבונתו על הנתוח
נודע בתוך גוים ובכל ממשלת
ילדי ספריו כי טובים כלמו
כבני ענקים הם נחשבים למו :

יא

אלה ויותר מאלה זכינו
לקנות כלי חרש כי רב ערכהו
פסקי תשובותיו כאור ראינו
כלו מהדר · (זה אלי אנוהו)
לראות כבודו עד היום חכינו
כי נעלם טובו נסתר מראהו
בלשון ערבי ניב ערב נרשמה
רק מאמר פיו לנו לא נטעמה :

יב

נודה בשיר לאל ובאמרי שפר
נתן בלב איש תם · חכמה ושכל
רב מרדכי תמה מעתיק הספר
הולך בתום אין בו מרמה ונכל
דתו תמימה היא לא משלי אפר
תמה עבודת ההעתק ותכל
לא תם זכותו רב כי עוד יפריח
ובכל אשר יפנה ישכיל יצליח :

יג

רבו כחול הים מעתיקי לחש
דבור והגה אל לשון אחרת
שוחה עמקה פי זרות וכחש
כי המליצה רק מהם נעדרת
לא כן פעלת תם וגדול היחש
כי נאמן הוא ולשונו נהדרת
ירום ויתנשא הן על כפים
יהיה כעץ שתול על פלגי מים :

עבדא לאלהא חייא · חעירא דמן חבריא ·

יצחק בכ"ר אליהו חזקיהו הכהן בלינפאנטי ס"ט

תשובות הרמב"ם

אלו השאלות אשר שאלו מהדרת יקרת רבינו ירום הודו ויגדל כבודו ברום המעלות, החכמים הנבונים חכמי צור ינצרם צורם מכל צרה תלמידי רבינו אפרים ז"ל וזאת אשר השיב להם· נאם הכותב כעדיה צעיר תלמידיו, בן רבי ברכיה המלמד מודה רובי חסדיו· שנת דתתק"סא בצוען מצרים רחמנא ירויח מעצבונה ומצערה של שנה זו כי"ר:

א

שאלה אנו שואלים במה שכתב רבינו אפרים ז"ל במה שאמרו בסוף מס' נדרים (דף פ"ח) יד האשה כיד בעלה ולזה אין אדם זוכה בעירוב אלא אם כן יש לה חצר באותו מבוי ונראה שהוא אליבא דר' מאיר דאמר יד האשה כיד בעלה· והוקשה לו ז"ל מימרא דרב דאמר לא שנו אלא מה שאת נושאת ונותנת לתוך פיך וכו'· והוא אומר שזה הפך מה שאמרו בקדושין (פ"ק דף כ"ג ע"ב) דרבא משמיה דרב ששת אמר אם הקנה לו אחד מנה ואמר לו על מנת שאין לרבך רשות בו ר' [מאיר] סבר וכו'· ואף גם זאת תפרש לנו כונת המשנה באמרה ובלבד שלא יהא רשות לבעליך בהם אלא מה שאת נושאת ונותנת לתוך פיך מה הוא זה רשות שרצה בה המשנה ואם שינתה וקנתה מזה בגדים או הוציאתם בשאר הוצאות שאינן לצורך אכילה תהא המתנה ראויה או לא:

תשובה יודע לכם שמה שהוקשה לו העיקר הוא שאינה מסכמת הלכה זו שבנדרי' עם ההלכה אשר בפ"ק דקדושין וגם במה שאמרו במתניתין על מנת שאין לבעליך רשות בהם אלא מה שאת נושאת ונותנת לתוך פיך אשר בזה הוציא רשות הבעל ואם שינתה מה הוא הדין· ואני אודיע לכם הלכה זו אשר בסוף נדרים וגם ההלכה אשר בפ"ק דקדושין ובזה תבינו הענין הדק היטב ואודיעה לפניכם פסקי פסקי ומסקנת הענין עד אשר תהיה רצוי' לפניכם בלי שום פקפוק· וזה נוסח המשנה המודר הנאה מחתנו והוא רוצה לתת לבתו מעות אומר לה הרי המעות האלו נתונים לך במתנה על מנת שלא יהיה לבעליך רשות בהם אלא מה שאת נושאת ונותנת לתוך פיך· וקודם כל אמשילנה לכם דהיינו ראובן אשר הוא מודר הנאה חמיו יעקב עליו אם הוציא איזה מעות יעקב על בתו שהיא אשת ראובן והאכילה והלבישה אין לראובן אשם בזה כלל וכן במתניתין המודר הנאה מחבירו שוקל שקלו וכו' עד וזן את אשתו ואת בניו ואעפ"י שחייב במזונותיהם והדמיון זה כמו זה· ואמנם כונת הלכתינו בנדרים איך יתן יעקב לבתו אשת ראובן המודר הנאה ממנו מעות שיהיו בידה ותוציאם כחפצה ורצונה· דאם נתן לה אלו המעות מתנה חלוטה קנה הבעל והבעל אסור בהנאתו [גם אם] התנה ואמר ובלבד שלא יהא לבעליך רשות בהן לא מהני לדברי הכל לא לדברי ר"מ ולא לרבנן דזה דמי כאלו אמר לה ובלבד שלא תהיה אשת איש הרי היא אשת איש דכשנתן לה קנה הבעל ולאו כל כמינה לסלק רשות הבעל מעל אשתו וזה הוא [לאוקימתא] דרבי אלעזר בקדושין דאמרו אמר רבא אמר רב ששת דכולי עלמא אין קנין לעבד בלי רבו ואין קנין לאשה בלי בעלה והכא במאי עסקינן כגון דאקני ליה אחד מנה ואמר ליה ע"מ שאין לרבך בו רשות רבי מאיר סבר וכו' ר' אלעזר אומר כל כי האי גוונא דכ"ע לא פליגי דקני עבד וקני רביה והכא במאי עסקינן כגון דאקני ליה על מנת שתצא בו לחרות ר"מ

סבר כי אמר ליה ע"מ ולא כלום הוא ורבנן סברי לדידיה נמי לא אקני דהא לא אקני אלא ע"מ שילא בו לחירות· הנה נראה מדברי ר' אלעזר והוא האמת כי לדברי הכל אם נתן לאשה או לעבד ואמר ע"מ שאין לבעליך רשות או שאין לרבך רשות קנה הרב וקנה הבעל עד שיתנה במתנה עצמה לא על המקבל לא על האשה ולא על העבד· והתנאי המועיל הוא שיתנה בגוף המתנה אשר נותן ויאמר הרי זו ע"מ שתצא בו לחירות והרי תהיה זאת המתנה מתנה שאם ירצה האדון יקבלם ויצא העבד בן חורין לסברת חכמים אבל לדעת ר"מ לא· וגם זו כך אם זאת האשה נתן לה אביה מתנה ואמר לה הרי המעות האלו נתונים לך מתנה ובלבד שלא יהא לבעליך רשות בהן קנה הבעל לדברי הכל עד אשר יתנה בגוף המתנה ולזה אמרו במתניתין ובלבד שלא יהא לבעליך רשות בהן אלא מה שאת נושאת ונותנת לתוך פיך· תכלית הדברים כך ובלבד שלא יהא לבעליך רשות בהן אלא יהיו המעות האלו למה שאת נותנת בפיך והרי הוא כאלו אמר לה המעות האלו נתונים לך במתנה ע"מ שתאכלי בהן ותשתי ולזה לא קנה הבעל לדברי הכל· ואמרו בש"ס על זאת המשנה אמר רב לא שנו אלא דאמר לה מה שאת נושאת ונותנת לפיך אבל אמר לה מה שתרצי עשי קנה הבעל· דהיינו אם נתן לה אלו המעות כדי שתאכל מהם או שתשתה גם אם נתנם כדי שתלבוש עצמה או שתבנה ביתה או שתקנה שפחה באופן שזה התנה בגוף המתנה ע"מ שתעשי בהן שום דבר אזי לא קנה הבעל מפני שלא נתן אלו המעות אלא לדבר ידוע אשר אמר לה אם עושה כך המתנה ראויה· ואם לא התנה כך אלא דאמר הרי המעות נתונים לך במתנה ובלבד שלא יהא לבעליך רשות בהן אלא מה שתרצי עשי קנה הבעל כיון שלא פירש באיזה דבר תוציא אלו המעות אלא שתעשה כרצונה קנה הבעל והם כדברי ר"מ שאמר בקדושין שאם הקנה מעות לעבד ע"מ שתצא בו לחירות קנה האדון וכו'· [דלרבנן] אם הקנה לאשה מעות ע"מ שתעשה כל מה שתרצה לא קנה הבעל ותוציאם במה שהיא רוצה ולא קנה הבעל כדי שימעול בנדר והוא אומרם בש"ס ושמואל אמר אפילו מה שתרצי עשי לא קנה בעל· מתקיף לה ר' זירא כמאן אזלא הא שמעתא דרב כר"מ דאמר יד האשה כיד בעלה ורמינהי וכו' ושאר ההלכה פשוטה· ואחר שהבנו דבריהם ז"ל נראה בפירוש כל הסברות וסברת רב ושמואל בנדרים כסברת ר' אלעזר בקדושין ורב כר"מ ושמואל כרבנן ולזה הלכה כשמואל דהם אמר מה שתרצי עשי לא קנה בעל וכן הנותן לעבד ע"מ שילא בו לחירות לא קנה אדון דהרי התנה בגוף המתנה· [נמצא] אם אמר על מנת שאין לרבך בו רשות ולא לבעליך בו רשות קנה האדון והבעל לדברי הכל [וכן] אם פירש מה שיעשה באלו המעות לא קנה האדון ולא הבעל לדברי הכל והוא אם יאמר אלו המעות תקנה בהם זה או תעשה בהם זה· אבל אם נתן לאשה ע"מ מה שתרצה תעשה או לעבד על מנת שילא בו לחרות בזה פליגי רבי מאיר וחכמים חכמים אומרים לא קנה האדון ולא בעל ואין חילוק [בין] אם פסק מה תעשה באלו המעות או אם יאמר ע"מ שתצא בהם לחירות או ע"מ מה שתרצי עשי בהן· ור"מ סבר אם לא פסק הדבר מה שתעשה בהם דוקא· קנה הבעל [והוי] כאלו אמר ע"מ אין לבעליך רשות בהם וכן בעבד אם [אמר ע"מ שתצא לחרות הוי כאלו] אמר לו ע"מ שאין לרבך רשות דקנה האדון והלכה כחכמים· ובמה שכתבנו ובירְרנו ההלכות נסתלקו כל הקושיות והרי השתי סוגיות מוסכמות: וכתב משה. (אמ"ת מכאן מוכח בבירור דרבינו פסק כשמואל דסבירא ליה כחכמים וכמו שכתב הרב המגיד בהלכות זכיה ומתנה פ"ג הלכה י"ג ותמיהא על מרן הכסף משנה ז"ל דהקשה על הרב המגיד דאמר דרבינו פסק כשמואל ועיין בלחם משנה ובמשנה למלך שם והרב בעל תוספת י"ט ז"ל בפ"ח דנדרים ובמ"ש הר"ן ז"ל בפ"ח דנדרים יע"ש:)

ב

שאלה בענין הסוגייא דפ"ק דנזיר (דף ג') מאי ניהו קדושה ואבדלתא הרי מושבע ועומד מהר סיני הוא דהכי פירושא דקידוש והבדלה על היין מדרבנן וזה הנזיר מושבע ועומד מהר סיני הוא שלא ישתה יין כלל וא"כ יהיה מן הראוי שלא ישתה יין קידוש והבדלה שאינו דוחה דבר דרבנן איסורא דאורייתא· ואכתי מספקא לן למה לא נאמר שהוא מושבע ועומד מהר סיני על לאו דלא תסור וכן ג"כ כל דבר דרבנן כמ"ש מודה ר"ל דאסור מדרבנן והקשה התלמוד אי הכי לא נחייב משום קרבן שבועה דמשמע הואיל ואסור מדרבנן מושבע ועומד מהר סיני הוא ולפיכך פטור מקרבן שבועה:

תשובה ממ"ש ז"ל וכלל כל איסורי דרבנן שמושבע ועומד מהר סיני מההיא דמודה ר"ל דאסור מדרבנן ודקדק על ההיא דנזיר דלימא דקידושא ואבדלתא מושבע ועומד מה"ש מלאו דלא תסור לא ידענא אי קאי הכי

דעתיה דכל מילי דרבנן אין שבועה חל' כי כונתו לא ידענא ומ"ת תמהני איך לא השגיח למסקנת הדברים· והנה אגיע לכם כל ההלכה עד אשר תדעו את אשר זכרנו· והוא שאמרו במשנה יומא (דף ע"ג) יום הכפורים אסור באכילה ושקיל וטרי תלמודא דאיך אמרו אסור והרי ענוש כרת הוא· ותרצו שמ"ש אסור הוא נופל על אכילת חצי שיעור שהוא אסור ואין חייבין עליו כרת· וחזר והקשה הניחא לרבי יוחנן דאמר חצי שיעור אסור מן התורה אלא לר' שמעון בן לקיש דאמר חצי שיעור אינו אסור מאי איכא למימר בפי' המשנה דתני אסור באכילה אם אכילת השיעור חייב כרת הוא אי חצי השיעור אינו אסור· ותירץ חצי שיעור אליבא דרשב"ל אם אינו אסור מן התורה אכתי אסור מדרבנן ומ"ש במשנה יום הכיפורים אסור באכילה ר"ל אכילת חצי שיעור· ופריך א"כ לא נחייב עליה קרבן שבועה דהיינו מי שנשבע שלא יאכל חצי זית דם או חלב ואכל לא יהיה חייב משום שבועת ביטוי שתחול עליו לפי שאין שבועה חל על שבועה ובחצי שיעור אמרו בש"ס בדברי רשב"ל שהשבועה חלה על חצי שעור [היינו] אם נשבע שלא יאכל חצי זית נבלות וטרפות ועבר ואכל חייב קרבן על שעבר שבועת ביטוי· נמצאת הקושיא אל מי שאמר מודה ר"ש בחצי שיעור שהוא אסור מדרבנן ואם איתא שהוא אסור לא חלה עליו שבועה· ואחר כך [סיים הגמרא] ואמר וכ"ת כיון דאית ליה [היתר מן התורה קא חייל] עליה קרבן שבועה והא תנן אין נוהגת אלא בראוין להעיד והוינן בה למעוטי מאי ר"פ אמר למעוטי מלך רב אחא אמר למעוטי משחק בקובייא· והא משחק בקובייא דמדאורייתא מיחזא חזי ורבנן הוא דגזור עליה ולא קא חלה עליה שבועה· הרי בפי' שאיסור דרבנן לא חלה עליה שבועה [לכן] העדים שהם פסולין מדרבנן פטורין משבועת העדות אעפ"י שהם ראויים וכשרים מדאורייתא· ומשני שאני התם דה"ק אם לא יגיד ונשא עונו בהגדה תליא מילתא והאי לאו בר הגדה הוא דאנן כי אמר לן לא משגחינן ביה [ולעולם] אינו מושבע עליו מהר סיני· וכי קא מייתי [הכא] קרבן על פחות מכזית קא מייתי· נמצינו למדין מתי' זה דמסקנת הש"ס הוא דלעולם אינו מושבע מה"ס אלא על כזית שהוא אסור מדאורייתא אבל על פחות מכזית שהוא אסור מדרבנן אינו מושבע עליו מה"ס ולזה תחול שבועה על פחות מכזית חלב או דם ואם נשבע עליו שלא יאכל ואכלו מביא קרבן [וכן כל איסורין שאינן מן] התורה שבועה חלה עליהם· ומ"ש שאם הוא משחק בקובייא פטור משבועת העדות [לא] מפני [שנשבע] אינו ראוי מן התורה [אלא] הטעם הוא שחיוב שבועת העדות תליא בהגדה המוטלת שכיון שהעיד זה נתחייב זה דהיינו באותו העדות אשר שאל ואם השביעו ולא העיד הרי השואל מפסיד הממון או חייב העד בשבועת העדות וכל עדות שאם לא העיד העד אין בה הפסד ממון פטור משבועת העדות· וכן ג"כ זה שהוא פסול לעדות מדרבנן אם השביעו פטור משבועת העדות שהרי לא הפסיד לו ממון דאפי' יעיד דבריו לא מעלין ולא מורידין דהאי לאו בר הגדה הוא דמה יתן ומה יוסיף דבריו כיון דאנן לא משגחינן ביה וכיון דלא הפסיד ממון הוא פטור משבועת העדות כי העיקר בשבועת העדות כיון שהגיד זה נתחייב זה· נמצינו למדין מכל האמור שחצי שיעור אינו מושבע עליו מהר סיני ואפי' לר' יוחנן כאשר נראה ממסכת שבועות (דף כ"א כ"ב ל"ג) וכאן· דאינו מושבע מהר סיני אלא כזית וכ"כ כל איסורי דרבנן אינו מושבע עליהם מהר סיני ולפיכך שבועות ביטוי חלה עליהם· והמסקנא שאם הוא פסול דרבנן פטור משבוע' העדות כי לעולם השבועה לא תחול עליו דאם אינו ראוי מדרבנן כל מה שמגיד לא הועיל כלל כאשר כתבנו· וכתב משה

ג:

שאלה ילמדנו רבינו איך פסקנו בדין כלאים בכרם הזורעים הגוים אם הוא אסור לנו שנקנה מכרם גוי אשר יזרע תחתיה ירק או לא איכפת לן:

תשובה כלאי הכרם כמו בשר בחלב אשר בכל אחד מהם ב' לאוין אחד לאיסור [עשייה] ואחד לאיסור אכילה לאחר שנעשה דהיינו המבשל בשר בחלב לוקה ואם עבר ונתערב בשר בחלב בקדרה אחת או בכלי או שערבה גוי הרי אותו דבר המעורב אסור ומי שאוכל ממנה כזית לוקה וכן הוא הדין בכלאי הכרם הזורע לוקה [ולאחר שזרעה] נאסרה בעצמה ואם זרעה גוי או שהצמיחה מאיליה הרי זה אסור בכל מקום כדין ערלה [היינו] בחוצה לארץ אסור מדבריהם ובארץ ישראל האוכל ממנה כזית לוקה וכאשר תראה שספק ערלה וספק כלאי הכרם בארץ ישראל אסור ובסוריא מותר וכולן ספיקן בחוצה לארץ מותר· ולמדנו דכלאים או ערלה יהיו מותר עד שנראה בעינינו אבל ודאן ודאי אסור בלי ספק בין בא"י בין בסוריא ובין בחוצה לארץ· ואמרו במשנה (סוף מסכת ערלה) כרם שהוא נטוע ירק וירק נמכר חוצה לו בארץ ישראל אסור

ובסורייא מותר בח"ל יורד ולוקח ובלבד שלא ילקוט ביד · ואמרו בירושלמי בפירוש המשנה ובלבד שלא יראנו לוקט כקדמיתא דהיינו אומרים בתחילת המשנה ספק הערלה בא"י אסור ובסורייא מותר ובח"ל יורד ולוקח ובלבד שלא יראנו לוקט · למדנו התלמוד שהדין בערלה וכלאי הכרם שוין דהיינו ודאן אסור בכל מקום אבל ספיקן הוא אסור בא"י ומותר בסורייא דרך משל אם זה הירק הנמכר חוצה לו הוא ספק אפשר משם או ממקום אחר · ואם ראינו שמוציא הירקות מן הכרם וימכרם או יוציא הפירות מכרם הערלה וימכרם אינו מותר הלקיחה מהם בסורייא ומותר בח"ל עד שנראה לקיטתן · ויהיה ההילוק בין סורייא וח"ל בזה כי חוצה לארץ אם יהיה דבר אפשר תעשיה ספק ומותר עד שיראה שמלקט הירק מן הכרם אסור עליו אכילתה [ובסורייא] אם לא [יהי'] נמכר חוצה לו אסור ולא יעלה על הדעת שזה הכרם אשר בה הירק שהיא כרם של ישראל דלא נפטרה דהא נתקדש וצריך לשורפה · ולזה בחדש אדר היו משמיעין על השקלים ועל הכלאים להודיע לבני האדם שיפקירו שדותיהם וכרמיהם לנקותם ובט"ו בו שלוחי בית דין יוצאין בראשונה היו עוקרין וחזרו והתקינו שיהיו מפקירין את כל השדה עד שלא ימצא כלאים ובחולו של מועד חוזרין השלוחים ויוצאין לראות מה שנעשה אחר זה וכלאים שהניחו אין ממתינין להם אלא יוצאין עליהם מיד ומפקירין את כל השדה אלו ההקדמות כלם איך חולטים כרם הנטוע ירק אבל דברי המשנה בכרם גוי בלי ספק וזהו העיקר ובלבד שלא ילקטו ביד כאשר אמרנו ואם היה רצונכם לידע כבר הארכנו : וכתב משה

ד

שאלה יורינו רבינו מהו פירוש כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב אם היתה כזיב מקום ההתחלה שמשם מתחיל ארץ ישראל או לא :

תשובה ההתחלה היא מאשקלון ותמצאו זה בגיטין (דף ו' ז') בענין ארץ ישראל ואני אצייר לכם צורת ארץ ישראל לארכה ולרחבה והמקומות הסמוכים לה וצורה זאת תבינו הכל · ראו הסביבות אשר הם מוזכרים בגיטין למען תשכילו כל הדבר התלוי בצורת א"י מהחכמים ז"ל וצריך לידע כי אמנה המוזכרת בשיר השירים היא הנקראת במשנה אמנס והיא הנקראת בברייתא שמנוס והיא הר בניאס וזו היא הצורה כלה*) והנחל המוזכר במשנה הוא נחל מצרים בלי ספק : וכתב משה

(המ"ה עיין מה שכתב הרב בעל תי"ט במשנה א' פ"ח דשביעית בשם הרב בעל כפתור ופרח שמצא להרמב"ם בחידושיו בכתב ידו במצרים שא"י הולך כולה עד כזיב וכו' יעו"ש) :

ה

שאלה יורנו אדונינו המתנה בכתובה על מה שכתוב בתורה אם הוא קיים או בטל :

תשובה אמר רב הלכה כרשב"ג ולא מטעמיה וכו' (כתובות פ' הכותב דף פ"ד) וקשיא לכו הא דאמר רב בפ' הזהב (דף נ"ה) שהמתנה על מה שאין לך עלי אונאה ופירש שיעור האונאה תנאו קיים ואעפ"י שהיא של תורה ואמאי אמר רב בירושת הבעל שהיא דרבנן כיון דעשו חיזוק לדבריהם כשל תורה תנאו בטל · ובודאי שזו הקושיא עומק יש בה וכבר טעו בה גדולים ועלה על דעתם דכיון דקימא לן שכל תנאי' שבממון תנאו קיים ואפילו בדאורייתא ולפיכך המתנה באונאה תנאו קיים וכן המתנה בשאר כסות תנאו קיים וכך המתנה שלא ירש את אשתו תנאו קיים · ואין הדבר כן אלא כמו שפסק רב בגמרא בהדיא שתנאו בטל ועיקר הדבר שהירושה בלבד אין התנאי מועיל בה כלום והיא כשאר תנאי ממון ובהדיא תנן (בתרא דף קכ"ו) המחלק נכסיו על וכו' אם אמר משום ירושה לא אמר כלום וכן הא דתנן (בתרא דף ק"ל) האומר איש פ' יירשני לא אמר כלום · ותדע למה נשתנה תנאי ירושה משאר תנאי ממון לפי שנאמר בפרשת נחלות והיתה לבני ישראל לחקת משפט התורה הקפידה על דין לשון ירושה שינהוג בסדר הזה · וכיון דקיימא לן שהתנאי בירושה של תורה אינו מועיל וחכמים עשו חיזוק בדבריהם כשל תורה כך המתנה שלא ירש את אשתו לא אמר כלום אלא ירש וכן פסקנו בהלכות שלנו (הלכות אישות פי"ב הלכה ט') וכך הדין · וזה שפסק הרב בעל הלכות שתנאי ממון הוא וקיים אגב שטפא אמרה וזה שסייע דעתו מן הירושלמי אין בו סיוע כלל ולא שייך בהאי תנאי דאמר בירושלמי אלין דכתבין אי מיתת בלא בנין כל מה דאית ליה יהדר לבי נשא תנאי ממון הוא וקיים ודאי שזה דין נכון הוא שהנדונייא שנתנו לה אביה או אחיה מתנה היא ולא נתנו מתנה אלא על תנאי זה וליכא מאן דאמר שמתנה על תנאי יהיה תנאו בטל אלא היא מתנה נכונה ויעשו לפי התנאי · ועוד שלא הזכיר בירושלמי שם ירושה כלל ואין דברי הירושלמי דומין אלא למי שנתן נכסיו לאחרים שלא בלשון ירושה

ודברים ברורים הם : משה (אמ"ת נראה דרבינו מיירי במתנה עמה אחר שנשאה דאלו קודם שנשאה תנאו קיים ודאי כמ"ש בפ' כ"ג דאישות הל"ה) :

ו

שאלה יורינו רבינו שמירת כספים איך הוא:

תשובה כספים אין להם שמירה אלא בקרקע דבר ברור הוא זה · [ואפי'] נתגנב עם שלו ולא טמנם ואבדו או נגנבו חייב לשלם שהרי פשע בשלו ובשל אחרים שלא שמר כדרך השומרים שדרך שמירת הכספים בקרקע כ"ש שמואל (מציעא דף מ"ב) ואין לו [טענה] בנתגנבתי עם שלי דאמרינן ליה בשלך אתה רשאי ואין אתה רשאי בשל אחרים וזה שהבאתם ראיה מההוא גברא דאפקידו גביה זוזי ואשלמינהו לאימיה ואמרתם הנה לא הצריכו אותה להשבע · בפירוש הצריכו דהא תמן אמרינן לימא ליה לאימיה אמאי לא קברתינהו אמרה לא אמר לי דלאו דידיה נינהו דאי אמר לי דפקדון נינהו הוה קבירנא להו · ש"מ דאלו ידעה בהם שהם פקדון היתה חייבת לשלם מפני שלא קברה אותם ודבר ברור הוא וכך אנו דנין תמיד בכל עת בדין זה שהפושע בשלו ובשל אחרים ולא שמר כדרך השומרי' חייב לשלם · ודברי הירושלמי שהביא בעל ההלכות ז"ל אינם סותרים דברי שמואל ואינם אמורים במפקיד ממון [דווקא] אלא בכל פקדון הם אמורים בין במעות בין בשאר דברים וטעמא יתירא אתא לאשמועינן והוא הטעם ששאלתם עליו שאם נתגנב עם שלו ולא טמן חייב לשלם · וכך הם נוסח הדברים של הירושלמי אמרת שומר חנם חייב שבועה בזמן דליכא עדים אבל היכא דאיכא עדים דלא פשע פטור אף משבועה ואי איכא עדים דפשע חייב לשלם נתגנב במקום שנהג ליתן את שלו אם ראוי לשמירה פטור ואם לאו חייב · זהו נוסח הירושלמי ובא להשמיענו שאעפ"י שנתגנב במקום שנהג ליתן את שלו אם אינו ראוי לשמירה חייב · ששמירת כל מין ומין ממיני הפקדון שמירתו לפי מה שהוא יש דברים ששמירתן להניחן בבית שער כגון חבילי קש ועצים ויש דברים שדרך שמירתן להניחן בחצר כגון העגול והמחרישה וכיוצא בהן ויש דברים שדרך שמירתן להניחן בבית כגון תכריכי בגדים ויש דברים שדרך שמירתן להניחן במגדל או בתיבה ומנעל כגון כלי כסף וזהב ויש דברים שדרך שמירתן גניזה והם המעות ואם הניח דבר מהן במקום שאין דרך שמירתו בכך אעפ"י שנתנו במקום שמנהגו ליתן את שלו ואפילו נתנו עם שלו חייב לשלם כמו שפירש הירושלמי : וכתב משה

ז

שאלה נשאל מן הרב הגדול מרנא ורבנא משה נר"ו בכ"ר מימון הדיין זצ"ל על אדם שרקם בטליתו פ' ויאמר והוכיחו גדול העיר ולא קבל ממנו וכתב השם שלשה יוד"ין וזה נוסח תשובתו :

תשובה מעשה זה חטא ואין נכון כלל ואסור משני טעמים האחד שאין לכתב מן התורה פסוקים פסוקים אבל יכתב שלש תיבות ולא יותר · ואם נצטרכנו להביא פסוק לראיה נשנה הכתיבה ונעשה סימנין או נכתב מכל תיבה אות אחת או שתים ונניח שאר התיבה או נכתב בסירוגין ואפילו מי שהתיר לכתב פרשה לתינוק להתלמד בה דוקא להתלמד לפי שלא נתנה תורה להכתב פרשה פרש' וכ"ש פסוק פסוק · ואולי תאמר הני מילי בכותב על הספר ובדיו אבל לחרות בעצים ובזהב או לרקם בבגדים מותר דע כי אין חילוק בין כתיבה לחריתה כדאיתא בגיטין ועוד תנן (יומא דף ל"ז) אף היא עשתה טבלא של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה ובחריתה היתה והיה הכהן מעתיק ממנה וכותב על הספר · ופריך תלמודא ש"מ כותבין מגלה לתינוק להתלמד בה ושני שאני הטבלא היה חרות בה אות אחת מכל תיבה או היתה כתובה בסירוגין שלש תיבות כאן [ושלש] רחוקות מהן בשיטה שניה שאינה נקראת עם הראשונה · הא למדת שחריתה אסורה והוא הדין ברקימה וכאשר ראינו במצרים שהיו לוקחין טסי כסף וזהב וחורתין בהן שיר של פגעים ותולין אותה בצוארי התינוקות מחינו בידם · והטעם השני והוא נכון וחזק מן הראשון לפי שהעושה כן מביא פסוקי תורה לידי זלזול כי הטלית תשמישי מצוה ואין בו קדושת גוף ולכך יכול לבא בטלית מצויצת בבית הכסא ולבית הטבילה ולהשתמש בו ולכסות בו את הערוה [אבל] איך יביא כתובי התורה שנאמרו בקדושה ונכתבו מפי הגבורה במקום טנופת וזלזול וזה בזוי התורה בלי ספק · ועוד כי המעשה הזה הוא חדש לא שמענו כמוהו מעולם · ומן הראוי לך שתדע כי הכתיבה הזאת הנקראת כתיבה אשורית כיון שניתנה בה התורה ובה נכתבו לוחות הברית הרי הגונה מאד להשתמש בה רק בכתבי הקדש ומימי קדם היו ישראל אהרין בזאת והיו כתביהם וחיבורי חכמותיהם וכתבי חול שלהם בכתב עברי לכן תמצא חרות על שקלי הקדש דברים של חול כתובים בכתב עברי ולא נמצא לעולם אות אחת מזה הכתב אשורי בדבר שנמצא משארית ישראל לא במטבע ולא באבן אלא הכל בכתב

עברי · ועל כן שנו הספרדים כתיבתם ושמו אותותם אותות אחרות עד שנעשה ככתב אחר להתיר להשתמש בו בדברי חול · ורבי' יוסף הלוי ז"ל מנע לכתב את הגט בכתיבה הזאת התלויה כדי שלא יהא משמע תרי לישני בגיטא וחזרו הסופרים לכתב הגט כתיבה תמה מיושבת בכתב אשורי כספר תורה וגם זה עכב על ידם ואמר להם ואיך נשתמש בזה מכתב אלהים ויבא לזלזול אבל נכתב בכתיבה אחרת הנקראת בלשון ערבי מדבד"ב וכל אשר יעשה כזה הוא בכלל כבוד התורה · לכן בעל המעשה הזה יתן כבוד לה' וכאשר יטול שכר על כוונתו להתגאות במצות יי' כן יגדל שכרו כאשר יכבד דברי ה' וראוי לאחוז הבגד אשר בו רקום דברי אלהים חיים ולגנזם וכן הדין וכל מי שיוכיחנו גדול ממנו בשום דבר איסור והיתר חייב לקבלו ולא יהיה בור שמדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ואם לא יקבל ועומד במרדו ראוי לנדותו כי הורה לעשות עבירה ועוד שבזה תלמיד חכם שהוא בכלל כי דבר ה' בזה · וראוי לרב ואפילו יהיה גדול מאד להנהיג את הציבור בנחת וימחול על כבודו וימחה על כל דבר שראוי למחות בניחותא ובזה יקבלו דבריו ברצון עד אשר יחזירם לדרך הישרה בעבותות אהבה : וכתב משה (אמ"ת עיין ברבינו ירוחם ח"א נתיב ב' ומהריק"א רמזה בחי"ד סי' רפ"ג עי"ש) :

ח

שבעה התשובות שהשיב על ז' שאלות ששאלו ממנו

תשובה (א') שאלתם במניח תפילין שמברך שתיים לא שמברך אחת ואמרתם אמאי מברך אחת
והן שתי מצות · אעפ"י ששתי מצות הן ואין מעכבות זו את זו הואיל וענין שתי המצות ענין אחד הוא מברך אחת שענין שתיהן הוא הזכרון שנאמר למען תהיה תורת ה' בפיך · ואינן דומות לברכות של נשואין שכל אחד מהן על ענין בפני עצמו ומי שחסר אחת משבע ברכות מברך אותה כשזוכרה ואין להם סדר ומי שאין לו יין מברך ברכת אירוסין וברכת נשואין על השכר וכן מעשים בכל יום אבל על הפת לא שמע כך אדם מעולם ואין לדבר זה דרך מה מקום לפת בכאן ואין לנו ברכה מן הברכות שסודרין אותה על הפת חוץ מקדוש היום בלבד לפי שהקדוש במקום סעודה ובשעת סעודה אבל ההבדלה או שאר ברכות אין סודרין אותן על הפת · ואלו שמברכין ברכת אירוסין על כוס אחד וברכת נישואין על כוס ב' כהלכה עושין וכך היו עושין תמיד לפנינו במערב ואם ברכו שתיהן על כוס אחד אין בכך כלום אבל ודאי ראוי לברך ברכת אירוסין בתחילה ואח"כ נותן לאשה או לשלוחה הקדושין שכל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן ואח"כ מברך השבע ברכות על כוס אחר או על אותו כוס · ומפני זה היו גדולי החכמים בעירנו מברכין תחילה על כוס אחד ברכת אירוסין וטועם כדי שלא תהא ברכה לבטלה ונותן לה הקדושין ומביאין כוס אחר ומברך עליו ז' ברכות : וזה שראינו במצרים שאומרים ואח"כ מברך אירוסין ונשואין על כוס אחד ודאי טעות היא מהם וברכה לבטלה היא שהם מברכין על המצוה אחר עשייתה ואין ראוי לעשות כך ולא לנהוג בזה המנהג וכלה בלא ברכה אסורה לבעלה מדרבנן כנדה וזה שאמרו כנדה לחזק הדבר בלבד ומי שנשא ולא בירך חוזר ומברך שבע ברכות ואפילו לאחר זמן הרבה: משה (אמ"ת עיין בפ"ד דתפילין מחבור הגדול ומ"ש ה"ה שם) :

ט

תשובה (ב') על ענין אמר ר' יוחנן בג' מקומות שנה לנו ר' יהודה אסור לו לאדם
שיהנה מממון חברו (ב"מ קי"ז) והקשית' מה איסורא אלא ממונא ועוד הדר בחצר חבירו שלא מדעתו אין צריך להעלות לו שכר · דעו כי ר' יהודה מדרך האיסור הקשה על דין הממון ולפי שאמר תנא קמא שתקנ' בעל העליה שיבנה את הבית וידור בתוכו אמר לו ר' יהודה לא תקנת כלום היאך זה יכול לדור בבית חבירו בלא שכר · שמעינן מינה שלר' יהודה אסור לו לאדם לדור בלא שכר וצד גזלנות יש בדבר ושמעינן מינה שאסור לו ליהנות עד שיתן שכר וכן שמעינן מן הנותן את הצמר · וכן הפורע את חובו וכו' · וזה שהקשיתם מן הדר בחצר חבירו מאי קושיא יש כאן [וכי] ממימרא דגמרא מקשינן על ר' יהודה אנן לא אמרינן אלא לר' יהודה הוא שאומר אסור לו לאדם שיהנה מממון חברו והאי מימרא דהדר בחצר [חברו] לאו אליבא דרבי יהודה היא :
משה ב"ר מימון זצ"ל

י

תשובה (ג') על ענין ראובן הפקיד אצל שמעון ושמעון אצל ראובן אחר זמן פשע אחד מהם
אין דמין בהם דין שמור לי ואשמור לך ואין זה שמירה בבעלים עד שיאמר לו בשעה שהפקיד שמור לי היום ואני אשמור לך למחר שנמצא כמי ששאלו לשמור לו בשעה שהפקיד אצלו וכמו ששאל את הפרה ובעליה עמה בשעה אחת : משה ב"ר מימון ז"ל

יא

תשובה (ד') על ענין אלמנה המזונת תנן או מזונת תנן (כתוב' נ"ה) ואמרת' והלא המשנה לפנינו דעו כי בנוסח המשנה אין לישאל איך היא · וכי המשנה ספר עזרא היא שאין בה אות חסירה או אות יתירה · ואין אנו יודעים איך כתב רבינו הקדוש במשנה ניזונת או המזונת אלא מפי הסופרים ולא מן הספרים ובכמה מקומו' אמרינן כענין זה כדאמרינן קבוט"ר או קפוט"ר מאבדין או מעברין ומקומות הרבה כזה :

משה ב"ר מימון ז"ל

יב

תשובה (ה') על ענין ההיא בצורתא וכו' (כתוב' נ"ז) · הלכה כרב נחמן דאמר דינא הוא דהדרי אפדני למרייהו · וזה שאמר רמי בר שמואל אם כן נמצאת מכשילן לעתיד לבא וכו' אינו חולק עליו כדי שתאמר קבלה מיניה או לא קבלה מיניה אלא כך אמר לו אם תודיע להן דבר זה יבואו ויתבעו ונמצאת מכשילן לעתיד לבא שאם יבואו למכור בבצורת אחרת אינם מוצאין מי שיקנה מהם שהבצורת שכיחא בנהרדעא ולפיכך אין ראוי להודיע דין זה לבני נהרדעא · על דרך זה הוא דאמר ליה רמי בר שמואל וכו' :

משה ב"ר מימון זצ"ל

יג

תשובה (ו') על ענין גט שנכתב כנוי השם בסוף שטה והשם עצמו בראש שטה כמו שכתבתם שהיה בול בסוף השטה וחסן בראש השטה גט כזה כשר הוא שהשם הוא חסן · ובול כמו כנוי וכשר :

משה ב"ר מימון זצ"ל

יד

תשובה (ז') עלענין חייב אני לך מנה בשטר וכו' · זה שכתב לחבירו חייב אני לך מנה ונתן השטר ביד חבירו בפני עדי' נתחייב · ויש לעדים לכתוב בפנינו מסר פלוני שטר זה לפלוני ואמר לו חייב אני לך מנה ואין צריך להמלך בו שהרי על מעשה שהיה מעידים וכבר איפסקא הלכתא שאינו צריך לומר אתם עדי :

משה ב"ר מימון זצ"ל

טו

מתלמידי רבינו אפרים זצ"ל

שאלה יורנו מורנו על דבר קריאת התורה אם אין ספר תורה מהו שיקראו בחומשים בצבור ויברכו לפניה ולאחריה · או ימנעו מן הקריאה כל עקר · וכן בספר תורה שאינו עשוי כהלכתו או בספרים של קלף שהם ודאי פסולים אם מותר לברך הקורא בהן או אסור לברך :

תשובה מותר לברך בהם ואין הברכה על הקריאה בספר כמו הברכה על נטילת לולב או ישיבת סוכה · שאם היתה פסולה או לולב פסול הברכה לבטלה שהמצוה היא נטילת הלולב או ישיבת הסוכה שעליה מברך ואם היו פסולין לא עשה שום מצוה. אבל בקריאת התורה המצוה היא הקריאה בין שקרא בספר כשר ובין שקרא בספר פסול ואפילו קרא על פה עצמה של קריאה היא המצוה שעליה אנו מברכין · הלא תראה שאם קרא בשחר קודם שיתפלל משנה או תלמוד או מדרש מברך ואח"כ קורא או דורש הא למדת שההגייה בתורה היא המצוה שעליה מברכין · וזהו ההפרש שלא הרגישו בו רוב חכמי מזרח ודמו שהמברך וקורא בספר פסול שהוא ברכה לבטלה · וראיה לדברינו מהא דאמרינן אין קורין בחומשין מפני כבוד הצבור וכי יש בעולם פסלנות כמו פסלנות חומש אפילו היה ספר תורה חסר אות אחת פסול וכ"ש חומש ולמה נתנו הטעם מפני כבוד הצבור והיה להם ליתן הטעם מפני שהוא פסול ונמצאת הברכה לבטלה · ואם תאמר שקריאה זו בלא ברכה למה נאסרה וכי יש בעולם מי שעלה על דעתו לאסור קריאה בלא ברכה אפילו על פה · אלא ודאי שלא אמרו בצבור אלא על קריאה שחייבין לקרותה בצבור שהן שבעה או שלשה וכיוצא בהן הוא שאין קורין בחומשין מפני כבוד הצבור לא מפני הברכה לבטלה · ועל זו סמכו כל אנשי המערב והיו קורין בספרי קלף בלא עבוד כלל ומברכין לפניה ולאחריה בפני גאוני עולם (כגון רבינו יוסף הלוי ור' יצחק הלוי וכיוצא בהן · ומעולם לא נשמע בזה פוצה פה ומצפצף · לפי שכלם בעלי בינה וחכמתם מיושבת ומכוונת וידעו שאין הברכה תלויה בספר אם כשר הוא אם פסול כמו שבארנו · ואף על פי כן ראוי לכל צבור להיות להם ספר תורה כשר ככל הלכותיו ובו ראוי לקרות לכתחלה בצבור · ואם אי אפשר להם קורין אפי' בפסול ומברכין מן הטעם שאמרנו · וכן הורה רבינו חנוך הספרדי) :

וכתב משה

טז

וזאת התשובה השיבו גדולי נרבונה ע"ה על זאת השאלה וזהו לשונם

על קריאת החומשים ששאלת לנו כך דעתנו נוט' אמת הוא שאמרו רבותי' אין קוראין

בחומשין בצבור מפני כבוד הצבור וכן הלכה אך זה השיב אל דעתך וכי ספר תורה שאנו קורין בו ושאנו עומדין מפניו מעובד הוא כהלכה למשה מסיני דתליה וקמיה ועפיץ ומפני מה אנו מברכין עליו וקורין בו אלא אנו סומכין על דברי הגאונים ז"ל שאמרו שאין בידינו מי שיודע לעבד העורות כהלכה למשה מסיני ורוב ספרי תורה שלנו עשויין מאלה העורות שאינן עבודין כהלכתן ומוטב שתעקר מצות העבוד ממקומה ולא נתבטל מקריאת התורה כמו שהתירו בספרי דאפטרתא דשרי לטלטולי ושרי למקרי ביה משום עת לעשות וכמו שהתירו גם כן בכתיבת האגרות והתלמוד הכי נמי באותן ספרים · ובמקומו' רחוקים שאין להם ספר תורה מוטב שיקראו בחומשין הכל כקריאת ספר תורה בשלשה או שבעה ויברך כל אחד כתקנו שלא יתבטל מקריאת התורה · ועוד ראיה ממה שאמרו ז"ל אין גוללין ספר תורה בצבור מפני כבוד צבור היכ' דמתרמי דוכתא דלית להו אלא חד ספרא גוללין בצבור ולא חיישינן לכבוד הצבור כדי שלא יתבטלו מן קריא' הפרשה · ומפני כבודך ולמען יאמינו כי מאללינו נשאל זה כתבנו לידך וחתמנו מקבלתנו בזה : טודרוס ב"ר משה · אברהם ב"ר יצחק · מצה ב"ר יוסף · משלם ב"ר נתן · מאיר ב"ר יעקב · משה ב"ר טודרוס הם :

יז

שאלה בעניין עשרה בטלנין דאמרו בירושלמי (מגילה כ"א) בטלנין ממלאכתם בבית הכנסת רב יהודה אמר כגון אנו שאנו צריכין לתלמוד וכו' יורינו רבינו היכה נוכל להבינו ושכמ"ה :

תשובה כיוונו בזה שצריך שיהיה באותו המקום עשרה בני אדם מופקדים לצרכי צבור ואם יהיה דבר מצוה או דבר נצרך לצבור אז יבטלו ממלאכתם ויבואו לבית הכנסת ולזה אמרו בטלנין ממלאכתם ולא אמרו עשרה בטלנין שאין להם מלאכה · ומ"ש בבית הכנסת מפני כי ברוב השעות כשיתקבצו העם לשום דבר מצוה או על צרה שלא תבא הוא תמיד בבית הכנסת · רב יהודה אמר כגון אנו שאין אנו צריכים לתלמודינו וכך היא הנסחא ולא כמו שבא בשאלה שאנו צריכים לתלמוד וזה הוא טעות בנוסחאות או טעות בכתיבת השאלה · וכוונת ר' יהודה דאם היה ת"ח כתלמידי תינוקות או יותר גדולים אמנם עדיין לא נשלמו ולא היה תלמודם ערוך בפיהם אל יכנס בחברת אלו העשרה בטלנין דלמה יתבטל לצרכי צבור מאחר שאינו בקי בתורה ולא גמר לימודו ויהיה טוב לו לעסוק בלמודו ובדרשותיו מלעסוק בצרכי צבור אבל כגון ר' יהודה שאינו צריך להתלמד רצונו בזה שאינו צריך לעיין בספרים ולהתעסק עסק גדול לא יבצר מלהיות אחד מהעשרה בטלנין בצרכי צבור שהרי אינו צריך ללמודו אבל מי שהוא צריך ללמודו אי אפשר לו לבטל לימודו ולעסוק בצרכי צבור אלא אם יהיה דבר גדול ואין שם מי שימלא מקומו :

משה בר מימון

יח

שאלה מה יהיה הדין בציצית של פשתן בטלית של פשתן :

תשובה אין לנו בזה שום יתרון על מה שזכר רבינו יצחק אלפסי ז"ל בהלכות והוא אצלי הפשוט אשר לא יטה ממנה כל בעל שכל · וכל מה שהזכיר רבינו ברוך ז"ל בתשובתו עליו כאשר תראה ותעיין לא תמצא שום יתרון על מה שזכר רבי' יצחק ז"ל · שצריך עשית ציצית של משי בטלית של משי ושל צמר גפן בצמר גפן ואסמכה למימרת רבא צמר ופשתים פוטרין בין במינן בין שלא במינן שאר מינין במינן פוטרי' שלא במינן אין פוטרין ומה שזכר ז"ל לא יהיה הציצית אלא מצמר ופשתים בין במינן בין בשאר מינין לאו לטיובא אמרה ואין לך אלא מה שזכרנו :

משה

יט

שאלה ילמדנו רבינו מה שאמר רבינו יצחק אלפסי ז"ל כ"ד דברים מעכבין את התשובה אם הוא תוספתא או אם ימצא בש"ס או הוא דברי האחרונים :

תשובה זה העניין אינו בתלמוד ולא בתוספתא ולא בספרי כי אם יסדוה האחרונים אבל לא ידעתי אל מי מקדושים · אמנם מצינו רמזים הרבה במשנה ובתלמוד והשאר יסדוה האחרונים ז"ל מהדברים הדומים · וכאשר ראינו והבננו הדק היטב ראינו דבריהם מכוונין ושיבתם אשר כלם מעכבין את התשובה וכאשר תראה בחבורנו הגדול המיוחד על כל דיני תורתינו בהלכות תשובה (פ"ד הלכה א') (ועיין מה שכתב מרן בכסף משנה) :

וכתב משה

כ

שאלה מי שנשבע שלא יפרוש ליס מפני כבוד אב ואם ולאחר כן קושי הזמן גרם לו ונשבע לפרוש ואם לא יפרוש יתחייב לתת חמשה דינרין לעניים

מה דינו ואי זה דבר יכול לפוטרו מהתפש בשבועות אלו שהרי הוא מתחרט בשתיהן ושבועתו שנייה כך שיתה או לארץ ישראל או לתימן יורה צדק לנו :

תשובה השנייה שבועת שוא ואם הוא מזיד ויודע שזו שבועת שוא ונשבע חייב מלקות בין פי' בין לא פירש ואם לא ידע פטור · ומאחר שנתחרט יש לו להשאל על אי זו משתי השבועות שירצה ואם ירצה להתיר שתי השבועות ויתחרט על שתיהן יתיר ותהי' הרשות בידו בין לפרוש ביש בין שלא לפרוש ולא יהיה שם עונש : משה ב"ר מימון ז"ל

כא

שאלה במה שאמרו (חולין כ"א) נטלה ירך וחלל שלה טרפה (נוסח הגמרא שלנו נבלה) היכי דמי חלל שלה כל שרובאת ונראית חסרה · וכן מה שאמרו נשתברה מפרקת ורוב בשר עמה נבלה · מה הוא זה המפרקת ומה ענינו שיהיה זו נבלה וזו טרפה ולמדנו כי אין נבלה אלא מבית שחיטתה תורינו הדרתו ושכרו כפול :

תשובה המפרקת הוא העצם שלאחר הסימנין שהוא הקשה שבצואר · ועל מה שאמרתם שאין נבלה אלא מבית שחיטתה אינו מוסכם ואינו דברי חכמים ולא תשאל למה אמרו טרפה כי זה דרכם תמיד לומר על כל דיני טרפיות כל שאין כמוה חיה טרפה ואין לך אלא מה שמנו חכמים : משה

כב

שאלה מהו פירוש לא נאכל ולא נעבד ונאכל ולא נעבד ונאכל ונעבד · ואם יש איזה דין שביעית בזמנינו זה בארץ ישראל ובסורייא במה שיזרעו הגויים אם לאו תורינו הדרתו ושכמ"ה :

תשובה אמרו במשנה (שביעית פ"ו משנה א') שלש ארצות לשביעית כל שהחזיקו עולי בבל וכו' ואת המשנה מה ששמענו בפירושה תמיד הוא מה שזכר רבינו יצחק בן גיאת בפירושיו ואמר שהוא מה שפירשו בו כל החכמים ולזה הסכמנו והוא כי פירוש לא נאכל ולא נעבד היינו אם עבר ועבד הארץ בשביעית בזה הסוג אם יצא הזרע אינו יכול לאכול · ולאחר זמן שישבנו ועיינו היטב בכל הלכה והלכה מחבורינו הגדול נראה לנו פירוש המשנה ונתגלה טעמה בסברת רבינו הקדוש ז"ל והוא שעבודת הארץ בשביעית בלא תעשה כמו שנאמר (ויקרא כ"ה) שדך לא תזרע וגו' וכל מה שתוציא הארץ מאליה מן פירות הארץ או פירות האילן זה מותר לאכול והוא הפקר כמו שאמר הכתוב והיתה שבת הארץ לכם לאכלה · ונוסח המשנה (שם פ"ח מ"ב) שביעית נתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה ולהדלקת הנר · וזהו דין תורה אמנם מדברי סופרים גזרו כל מה שתוציא הארץ בשביעית מהדברים הנזרעין שתהא אסור באכילה [כגון] התבואה והקטניות והירקות וכיוצא וזה הוא הנקרא ספיחין ואסרום מפני עוברי עבירה שמא ילך אדם רשע ויזרע תבואה או ירק בגינתו ויביאנה ויאכלנה או ימכרנה ויאמר מן הספיחין הוא שעלו מאליהם נמצא אם התרנו לאכול הספיחין גרמנו מכשול לעוברי עבירה ויורגלו לעבודת הארץ וכמו שאמרו בספרא הספיחין אינן מן התורה אלא מדברי סופרים וזהו גזרת חכמים והוא האמת · ואמרו במשנה (שם פ"ט) וחכמים אומרים כל הספיחין אסורין ולא הותר אכילת הזרעים כי אם מיני זרעונין וירקות אשר לא יזרעו והם עולין מאליהן כגון האזוב והפודנג וכיוצא בהן ממיני עשבים שאינן נזרעין ויוצאין מאליהן · והוא אומרם (שם) הפיגם והירבוזין השוטין והאלגלוגות והכוסבר נלקחין מכל אדם בשביעית שאין כיוצא בזה נשמר אבל הלפת והכרוב והכרפס היוצא בגינה וכיוצא בכולם אסור מדרבנן ופירות האילן כלם מותרין כמו שאמרנו · אחר כל אלה אמרו במשנה (שם) שכל מה שקדש עזרא בקדושה שניה והוא אשר החזיקו עולי בבל הספיחין שלו אסורין ועבודתו אסורה והוא אומרם לא נאכל ולא נעבד · וכל מה שהחזיקו עולי מצרים בקדושה ראשונה שלא החזיקו עולי בבל דהוא מן אמנה עד נחל מצרים לאורך ולרוחב דמה שקדש עזרא הוא עד כזיב כל אלו היו תלויים בקדושה ראשונה וקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא ולזה ספיחין שלו מותרין ואעפ"י כן עבודתו אסורה מדין תורה · והוא אמרם כל מה שהחזיקו עולי מצרים ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד וכל המקומות חוץ מזה ואפי' שוכנים בה ישראל אינו נחשב מן ארץ ישראל ולזה נאכל ונעבד וכמו כן ספיחי סוריא מותרין לא' שהיה קדושת סוריא חמורה מקדושת ארץ ישראל אשר החזיקו עולי מצרים · ובמה שהקדמנו והלצנו לפניכם יפורש לכם שהדבר אשר יזרעוהו הגויים בארץ ישראל בשביעית וגם במה שהחזיקו עולי בבל מותר באכילה מפני כי הדבר היוצא מאליו מותר מן התורה אבל חכמים גזרו מפני עוברי עבירה ישראל שמא יזרע ולכן גזרו על ספיחי ארצו · אבל הגוי דאינו מצווה על השביעית [פירות] ארצו מותרין ואין חילוק בין ספיחי ארצו או אשר יזרע בכל מקום דהוא מותר לזרוע · ואם תאמר

ולמה לא נגזור על פירות וספיחי הגויים אטו ספיחי ישראל זה אי אפשר דהיא גופא גזירה והאך ניקום ונגזור גזירה לגזירה · ולכן [מה שיזרעו הגויים] בלי ספק הוא מותר באכילה ואין כאן איסור [כלל] דאפילו לישראל לא אסרה התורה אלא זריעה בלבד אבל הירק היוצא מאליו או אם עבר וזרע הוא מותר מן התורה כמו כלאי זרעים שאסור לזרעה ומותר לאכול הדבר היוצא מאליו ורבנן הוא דגזרו עליו שלא לגרום מכשול לעוברי עבירה ויבא ליזרע : וכתב משה

כג

שאלה ילמדנו רבינו איך נהגו בזמנינו זה במעשרות בארץ ישראל ובסורייא במה שזורעים הגויים :

תשובה צריך שתדעו שהעיקר בזה הוא אם יש קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מן המעשרות או אין קנין וגם למאן דאמר יש קנין לגוי בא"י להפקיע מן המעשרות יהיה מדרבנן כאשר תראה בגיטין (דף מ"ז) והנה לדברי הכל יש חיוב בארץ ישראל וכי פליגי אם הוא דרבנן או דאורייתא וכאשר תראה ביבמות (דף פ"ו) ובכתובות (דף כ"ו) תראה כי בזמן הזה מדרבנן כמו שאמרו שם על פסוק כי תבואו ביאת כלכם ולא ביאת מקצתכם נתברר לנו כי המעשר בזמן הזה דרבנן והכל תלוי אם יש קנין או לא ונראה בפירוש המשנה שהיא דרבנן ולא ידענו דעת חכמים שאומרים יש קנין כמו שתראה בירושלמי (דמאי פ"ה משנה ט' בגטין פרק רביעי) ואחר העיון לא ינהוג בכל זמן אלא אם נאמר אין קנין לגוי כמו שתראה בבכורות (דף י"א) ולזה יהיה מעשרות בזמן הזה דרבנן וכמו שאמרו ביבמות ואם כן הדבר אשר יצא בשדה ישראל היום מעשרותיו דרבנן וזה הענין הפכו ר' יוסף בן פלט ז"ל באותם הקונטריסים אשר שלח לנו ולכך תראה אומרו תמיד חייב מדאורייתא חייב מדרבנן וכו' · הנה אם תאמרו יש קנין לגוי בסוריא להפקיע מן המעשרו' כאשר אמרו בחלה (פ"ד משנה ז') ישראל שהיו אריסין לגוים בסורייא רבי אליעזר מחייב פירותיהן במעשרות ושביעית ורבן גמליאל וכו' עד וחזרו לנהוג כדברי ר"ג ואין חילוק בין אריס מגוי או חוכר או מקבל פירותיו פטורין מכלום כמ"ש בגיטין (דף מ"ג) האריסין והחכירין ואריסי בתי אבות וכו' שמשכן שדהו לישראל אעפ"י שעשה לו נימוסו פטורה מן המעשרות ומן השביעית ולכן יהיה הדין בטבל הנקנה מן הגויים אם היה בארץ ישראל והיה המוכר גוי ובידו נגמר פטור מכלום כמו שאמרו (בבכורות דף י"א) דגנך ולא דגן גוי ואם ישראל הוא [קונה] הטבל ובידו נגמר חייב בכל כאלו יצא בשדה של ישראל לבד שהמעשרות של בעלים וצריך שיתן תרומה גדולה לכהן וימכור ממנה תרומת מעשר שהיא אסורה לישראל בעון מיתה מדית לבעלי' כמו שאמרו ז"ל ואם זה הטבל נקנה מהגוי בסוריא אינו חייב שום דבר ואפילו נגמר ביד ישראל ואפילו חכר או שכר שדה מגוי בסוריא וזרעה פירותיה פטורין ואם יקנה שדה זרועה מן הגוי השדה עם הפירות שצמחו בה אם אותם הפירות לא הביאו שליש והביאו שליש ביד ישראל חייב לעשר ואם הביאו שליש ביד הגוי פטור ושם אמרו בגיטין (שם) ישראל שלקח שדה מיד הגוי בסוריא וחזר ומכרה משהביאה שליש חייבת במעשר שכבר נתחייבה דהיינו אם חזר ישראל ולקח השדה עם פירותיה מן הגוי הרי היא חייבת מפני שכבר הביאה שליש ביד ישראל תחילה והרי היא עתה עם הקרקע ביד ישראל וזה גם כן תמצא בסוף מסכת מעשרות (פ"ה משנה ה') שם נאמר הלוקח שדה ירק בסוריא עד שלא באו לעונת המעשרות חייב משבאו לעונת המעשרות פטור ולוקח כדרכו והולך רבי יהודה אומר אף ישכר פועלים ללקט אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים בזמן שקנה קרקע אבל בזמן שלא קנה קרקע אף עד שלא באו לעונת המעשרות פטור ואמרו בירושלמי (שם משנה ה') אמר רבי אבון איתא דרשב"ג בשיטת רבן גמליאל זקנו דתנינן תמן ישראל שהיו אריסין לגוים בסוריא רבי אלעזר מחייב בפירותיהן במעשרות ובשביעית ורבן גמליאל פוטר נראה שלא יתחייב ישראל במעשרות בסוריא במה שיקנה מן הגוים אלא אם כן קנה קרקע עם הפירות והוא שלא באו לעונת המעשרות וזה הכל אליבא דרבן שמעון בן גמליאל שנראה בתלמוד שהוא הולך בשיטת זקנו פסקו כאן ההלכה כזקנו כמו שאמרו במשנה נהגו כר"ג ומזה שכתבנו תבין שחיוב המעשר הוא תלוי ג"כ בחילוק המקומות ולזה פירות ארץ ישראל שיצאו לחוצה לארץ פטורין מכלום כמו שאמרו אשר אני מביא אתכם שמה שמה אתם חייבין ובחוצה לארץ פטורין ופירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ חייבין וכ"ש פירות סוריא ויתברר לך זה במסכת חלה (פ"ב משנה א') ופירות ארץ ישראל שיצאו לסוריא חייבין במעשרות מדבריהם והוא האומרם (דמאי פ"ו משנה י"א) המוכר פירות בסוריא ואמר משל ארץ ישראל הן חייבין לעשר וכאשר הבננו זה ויסדנוהו על מתכונתו ראיתי דברי ר' יוסף ז"ל שהפכה במה שפירש לכם ומאחר שבררנו מכל המקומות בדין

המעשרות שכל תרומה ומעשר בזמן הזה דרבנן בארץ ישראל ובכל מקום שהחזיקו עולי בבל ואפילו בשדה ישראל עצמה מפני שקדושה ראשונה בטלה וקדושה ב' לא חייבה אותם שהיו ביאת מקצתם כמ"ש ביבמות שם ואין צריך לומר בסוריא שעיקר המעשרות שם דרבנן ומחיבורנו הגדול יפורש לכם כל אלו הדינין: משה (עיין בה' תרומות ובהלכות מעשר (פ"א) ועיין בספר מראה הפנים פירוש הירושלמי):

כד

אלו הם השאלות ששאל רבינו יהונתן הכהן מלוניל מן מרנא ורבנא הרב הגאון הגדול הר"ם במז"ל להקשות על הלכות מן החבור הגדול משנה תורה וזאת האגרת אשר שלח לו עם השאלות:

עתה אקום יאמר אומר ועושה עתה ארוממם עתה אנשא להיות לדל ואביון מעוז ומחסה והוכן בחסד כסא׃ כסא כבוד מרום מראשון לנצור נצורים כאשון כי לו תכרע כל ברך תשבע כל לשון׃ יראו גוים ויבושו מכל גבורתם ישימו יד על פה ממשונותם כזוחלי ארץ ירגזו ויחרגו ממסגרותם׃ וייראו ממערב את שמו והודו וממזרח שמש את כבודו׃ ויצעקו ויקראו מן המצר לאשר ידו לא תקצר כי יבא כנהר צר׃ וכל אשר שם כבוד מלכותו פחדו שם אלהינו יפחדו׃ פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים מי יגור לנו מוסדי עולם׃ מי יצילנו מיד האדירים פועל ישועות מגיד מישרים׃ ברוחו מושל ועל יצרו מולך ויהבו על צורו ישלך דבריו יטיבו עם הישר הולך׃ הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרובו׃ בשבט פיו כל רשעי ארץ יאבד ואת יראי ה' יכבד׃ בצדק אמרותיו צדיק נושע וברוח שפתיו ימית רשע׃ בדבש תורה שבכתב ימתיק חכו ובצל תורה שבע"פ יכין סוכו ויתן עוז למלכו וילמד ענוים דרכו׃ להורות בדרך ישרה המטים עקלקלותם אשר ארחותיהם עקשים ונלוזים במעגלותם׃ ולהוכיח לרגעים סלונים ועקרבים ולהשיב מעון רבים׃ יום ליום תורת אלהיו יביע ולילה ללילה נפשות אביונים יושיע וחטא ישא ולפושעים יפגיע׃ ביראת יוצרו נפשו דבקה לעשות משפט וצדקה נפשו חשקה׃ בצדקה כסאו לעד תכון והוא מרומים ישכון׃ תורת אלהיו בקרבו מצודות סלעים משגבו׃ קטון הוא בעיניו גדול ונשוא פנים לפני אדוניו׃ הנמצא כזה אשר מחזה שדי יחזה מאין נמצא ואיזה מקום תורתו׃ מי יתן ידעתי ואמצאהו אבא עד תכונתו׃ הלא בוחן לבות הבין דרכו וידע מקומו מבטן קראו וממעי אמו הזכיר שמו׃ בטרם יצרהו בבטן ידע שרשו ומטרם יצא מרחם הקדישו׃ ויאמר לו עבדי אתה לגדור גדר ולעמוד לפני בפרץ לנטוע שמים וליסוד ארץ׃ רעיוניו על פני מים ירקיע מסיני בא מהר פארן הופיע ובהר שניר אב לבנים יודיע עד השמים שיאו וראשו לעב התבונה יגיע ובכל אשר יפנה ירשיע׃ הרי תורתו בקומו למשפט מפניו רעשו וצלי ימי הגמרא והסברא מפניו פחדו והתגעשו גם הכהנים הנגשים אליו מדמי הכסלות יטהרו ויתקדשו׃ פן יפרץ בהם בצור לשון תורתו ויורם בחצי תבונתו ולטהרם מחלאת הפתיות ולטהרם מן השגיות ודבש חכמתו הניקם ויין תורתו׃ השקם לדרוך אורחות משפט במעגלותם ולהציל ממות נפשם ולהחיותם׃ הוא הגבר הוקם על שפתותיו במשפט לא ימעל׃ אור החכמים וכתר הישרים והתמימים נגיד ומצוה לאומים׃ הנודע בשבחיו הנמצא בכושר ארחיו׃ ובטוב לקחו הניכר בייני רקחיו ובמגדי פתחיו ובהוד בשמי פרחיו ובנועם צלי צמחיו ובאור כוכביו וירחיו׃ הוא מרנא ורבנא מאור הגולה רבינו משה אשר יצק על ראשו שמן משחת קדש לדורותיו ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם בן כבוד גדולת קדושת גפן אדרת צבי הארץ לכבוד ולתפארת מרנא ורבנא מימון בגורל עבדי ה' הנאמנים יהי חבלו וכסא כבוד ינחילו אזן שמעה ותאשרהו עין ראתה יגיד ישרהו תחת כל השמים ישרהו ועל מי לא יקום אורהו׃ הכי קרא שמו משה׃ מושה עמו מימי השגגות לזכור ימי עולם המעלם מים׃ המשביע שאון ימי הספיקות ודכים ולא נודע מקומם אים׃ כגן אלהים כארץ מצרים ועוד ידו נטויה על ירושלים׃ ועל קצוי פיאה ויתר הגולה הנמצאה׃ במהללו יתהלל המתהלל ועל זאת כל חסיד לעת מצא יתפלל׃ תורת אלהיו בקרבו ומשפט בני ישראל על לבו׃ בשמו עמים יתפארו ויתהללו ובזכרו לאומים יתרוממו ויתגדלו ויתברכו בו גוים ובו יתהללו׃ בני רעיוניו בתורת ה' ישיחון יש תבונות אל פיהם יגיחו וביראתו יומם ולילה יריחו שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו יפריחו׃ עוד ינובון בשיבה ומלאו פני תבל תנובה׃ להשקות הצמאים לדודי תורה מיין הרקח וידעו תועי רוח בינה ורוגנים ילמדו לקח׃ לחכמה קרא רעיתי ולתבונה יונתי תמתי׃ והשכל שם אחיהו והתלמוד אביהו ושפתיו ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו׃ יוצרו הוא מנת חלקו וכוסו משגבו ומנוסו׃ תומך גורלו ומפיל בנעימים חבלו׃ עקב אשר שמר משמרתו והתהלך לפניו תמים׃ ודת ודין

על ראשו יחדיו יהיו תמים נתן על לבו את האורים ואת התומים לעמוד לשרת לפני ה' הוא ובניו כל הימים. נשבע ה' ולא ינחם כי ניחם עמו ועניו ירחם · להקים להם מורה צדק להחזיק בדק · לחשב מחשבות להניף · גשם נדבות להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבות · ולהכרית מן הארץ את האובות ואת הידעונים ולהגבר ברית אבות ברית חורב וסיני : ולהורות את בני ישראל את החוקים אשר צוה ה' · ולהבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור למען ייטב להם ולבניהם לעולם · ויש תקוה לאחריתם נאם ה' ושבו בנים לגבולם · ברוך שומר הבטחתו לישראל כי לא תשכח מפי זרעו גואל · להשיב ההוד והגדולה אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה להיות לו מכל בני תבל סגולה · ולתתו עליון ידו נשא והוד תורתו שמים כסה · להמטיר על פני תבל ארצה · מלכים ויועצי ארץ אנשי עצתו · וכל קדושי תבל בני בריתו · ירעם בשבט תם לבבו ואמונתו · וינחם וינהלם על מימי מנוחתו · וישקם מלוף תורתו · ויניקם דבש נועם אמרתו · והם תכו לרגליו ישאו מדברותיו · במלחמות ה' כי חרבו ילטש גדודים · ובעדות נאמנה לפני רעיוניו עדים · ובסוד התלמוד ה' נתן לו לשון למודים · במבחר התבונה גבר לעות את יעף דבר · מגדלות התורה עד דוד הגדיל בין קדש לחול ובין טמא לטהור הודיע והבדיל · מעיין ונחל בתורת ה' קבע · ומעשה האמונה בתורה שקע זרע הקדושה זרע · וממלכות הטומאה מעל עמו קרע · לקנאות לצורו כחשבי נכסף נכסף · וזרוע תפארתו חשף · לתת חורף בסף · במעוגות המטים עקלקלותם ואור חרבו שלף בחטאים ההם בנפשותם באור · ספר משנה תורה מחשכי תבל האיר וגולת ונצורות באר ובריח טומאה נאר ומקום הקדושה פאר וברכה אחריו השאיר · גער הפרוצים בבריח פרץ · לעשות אותם גוי אחד בארץ · וקרב אותם אחד אל אחד והיו לבשר אחד · הזהירם מטומאתם ונזהרו וכבסו בגדיהם והטהרו · בדבש וחלב תחת לשונו ונעימות נצח ימינו · מה ערבו עליו ורביביו להחיות מתי הולכי שובב · הן אלה קצות דרכיו ומעט קט ממהלכיו · יהי ה' עמו ויעל מעלה מעלה ולשונאיו ישקה כוס רעל · וזרעו בקרב הארץ לרוב ישגא וכתמר יפרח וכארז בלבנון ישגה · ובברית ה' חפצו ובתורתו לילה ויום יהגה · ותחת אבותיו יהיו בניו תשיתמו לשרים בקרב הארץ אמן ואמן · ואתה קדוש ה' מרנא ורבנא מאור הגולה שמע נא בקול עבדיך · שואבי מימיך · להשביענו עוד בספר מורה הנבוכים אשר שמענו שומעו · ובארץ מצרים יצא טבעו · ובצדקתך החזקת ולא הרפית · ומבני אדם יפיפית והוצק חן בשפתותיך · באוצרות תורתך ביראת ה' עד ראשי ארץ התבוננת · ומשפט וצדקה לבני יעקב שננת · ודין אמת ואמונה בהם דנת · ולעם ה' דעת ובינה והשכל חננת · ירח וכוכבים אשר כוננת : מעבותות אהבה למשוך בם ישרי לב הכינות לך עבותות · וליראת הכופרים והפושעים במופתים ובאותות · כוננת חצים על יתר ודרכת קשתות והצבת למקדש הטהרה בריח ודלתות · וזרית חרמים ורשתות · למתפרות כסתות · ושמת אותותיך אותות · וחששת לתורה שנכרתה עליה על מצוה אחת כמה בריתות · אשר בה חרותות שמנה וארבעים כריתות · אשר הורישונו קדושים · של שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים · יוצרך אהבה נדבה · יען שנאת משובה · ולא הכרת על בן האהובה בן השנואה והיית ערבה וערבה דערבה · כי צדקתך כצמח השדה רבבה · מימי ים ים רחבה · והנה היא לפנינו כתובה · לא יאמר לה עוד עזובה · על כן משחך יוצרך · שמן ששון מחבריך · להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך · מי הביאך עד הלום · לספר כדכד ספיר ויהלום · ונתן בידך החיים והשלום · כי אל טוב ה' ואל טובו נהרת ולהסתופף בביתו מהרת · בגלל תורתו בחרת · לחסות ללמוד וללמד לשמור ולעשות פיקודיה מזהב ומפז חמדת ולמדת ושמרת ועשית ובה' חסית ואליו כסית · הוכחת עמך לרגעים על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים · כתבת לנו שלישים במועצות ודעת · לצפירת תפארת ועטרת ומגבעת · אותות בדים הפרת באותותיך · ומופתי קוסמים הוללת במופתיך · והוברי שמים הובשת בשמיך מעשה אצבעותיך · הורדת עלינו טליך · ושלחת אל עמך : נדבות ביום חילך כיד ה' הטובה עליך · לוית חן הן למכיריהם · גדולים הם והגדולה הם דורשים לכל חפציהם · וכל חפצים לא ישוו בהם · על כן הננו אתאנו לך להעמיד לימין גורלך גם בשאר ספריך יחיו מתנו נבלתינו יקומון כי נקשרה נפשינו באהבתם והם הם כאן הכל כאן · אמת ויציב ומתוקן לא חסרנו דבר לא לזרות ולא להבר · כי מהם תוצאות חיים והם מטה לחם שבר · מה לתבן את הבר · כי בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי באלה חפצתי נאם ה' וגאונו ובתי מדרשו למגדל ועד קטן נפשנו קשורה בנפשו · ולברך אותם מידי חדש בחדשו · ומידי שבת

בשבתו ונחנו מה לא עלינו גמולכם כי אם על יוצרו יוצר הכל אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש · והוא ברחמיו הרבים יחננו לרחמים לפני גאונינו וחכמיו וזקניו וסופריו העומדים לפניו · לשבע את רעבוננו ולרוות את צמאונינו · לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' האור הופיעה המלך יעננו ביום קראנו · ויאיר במחשכים עינינו בעת שועינו וירפא חולי שבלבבינו ברגע צעקתינו · כל כלי יוצר עליך לא יצלח · וכל לשון תקום אתך למשפט תפלא חך תשובתך כליות ולב וכבד השואל הנאלח · ויאכל החפל במלה תמלא · והנטבע בים הפחיות מלוח ימלח · ונתק ראש הספקות בתער תגלח וראית הקושיות תלוח תחלח · וגפן ספיחי קציריה תשלח · עד ים תשלח שרשיה בשלא תבונתך ותטעם על הירדן ותצלח · עליהם ברגל חרמוש ותדלח · ותרך הרי קושיות ותביאם אלי קבר בכלח · ותמחול לשואל כי אתה טוב וסלח · ורב חסד לכל קוראיך יערוף כמטר לקחיך · ותזל כטל חרמון · ועל הררי ציון תשקה מי עגל היוצא בגימון עלומיו ואם לא תלאו דם מי דימון · תטהרש בקול המון · מי שמיך המשקים את פני הישימון · וברוח אפי טהרתך נערמו מים ונגלה שפוני ים ומטמון · ולנטעמים תחיימו בפעמון זהב ורמון ונשמע קולן בבא השואל אל קדשך בריר חלמון · למה תרצדון הרים גבנונים על ארמון. בית המלך נוא אמון · והנשענים על מקל לוז וערמון. תפלל בהן פללות לבן ואדמון · והבאים בשירות דוגה תשאנה תשובתך ותשלכנה ההרמון · והשותים את מימיך בצמאון אל נא ישתו בשממון · כי יודע בכל המון · כי אם המצא תמצא בספר שגים והשימון השיגהו כמספר הדדרמון · כי קטל יתיה פרעה תנירא אלהא עילאה דאתפלא ליה בתדירא · הוא ישזבינך · שתים המה קוראותינו · המחזיקות אצבעותינו · הנוטפות מר עובר על כפות המנעול אשר ננעל בפנינו ברוב עונינו · והאור העלים ממנו · על כן הרפא לנו · כי נפשינו מרה לנו · ותחזור חתרנו להשיב אל היבשה ולא יכולנו · אין הביישן למד ולא הקפדן מלמד · ואיוב הצדיק אמר אם אמאס משפט עבדי ואמתי בריבם עמדי · והעד העיד בנו משה לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול · ואם בימי יהושע נשתכחו שלש מאות הלכות · שמורות היו בכל וערוכות · תהלכה למשה מסיני התוכות · יען וביען היו הנפשות נבוכות והעצמות במדוך של אבן נידוכות · ואף כי לב אנוש דומה למחט סדקית בכלי מתכות · קשה לשמוע וממהר לאבד ככלי זכוכות · אף כי הנה עשויות פרודות פרודות מרוב הדרות אשר בחימה שפוכות · וקשתות הזמן הרע על שונאי ישראל דרוכות · שחיים המה מערכות · יוצאות ברכות נמסכות · הן הנה המשבחות המפתחות פיתוחי חותם בעט ברזל ועופרת עליהם ניתכות · לכן אחד מבאורך הפרים עלינו יריעות נפרדות והעיר הקושיות · והפרכות מבכרה קלה אשר דרכה ישרה משרכת · הקם תחת אביו עתניאל בן קנז ליעדה ולסדה אחוזה וענדנו עטרת ממלכת :

כה

ואלו הם השאלות אשר שאל הרב הנזכר זצ"ל ותשובתם בצדם :

שאלה ילמדנו רבינו את הנמצא בספר אהבה הלכות תפלין (פ"א ה' י"א) עור של מזוזה אין צריך עבוד לשמה אף על פי שעל ספר תורה ותפלין צריכין עבוד לשמן ונפסלין אם לא יעבד לשמן אי משום דקארי לה למזוזה קדושה קלה הלא [קרא] גם כן לתפלה של יד קדושה קלה יאיר לנו רבינו מאין זה בא :

תשובה לא מפני זה הוא אלא מפני שלא נשמע במזוזה עבוד לשמה כלל והיכא דאתמר אתמר והיכא דלא אתמר לא אתמר · ואם תאמר ומה טעם תפילין וס"ת צריכין עבוד לשמן ומזוזה אינה צריכה עבוד לשמה לפי שעצמו של ס"ת ועצמן של תפילין הן המצוה ולפיכך צריכין לעשות להן עבוד לשמן דהוא חשיבות יתירא שיזהר בעבודתן כדי שיעמדו ימים רבים ועצמה של מזוזה אינה המצוה ולא תחשב מצוה אלא מפני הבית שחייב בה ואם אין בית אין מזוזה אבל ספר תורה ותפלין חובת הגוף התדירה היא : וכתב משה (אמ"ת עיין בהגה"מ שם מה שהביא משם ספר התרומה שתירץ רבינו ז"ל שהמזוזה היא שמירה מפני המזיקין והוקשה לו בדברי רבינו וכפי מה שכתוב כאן ניחא) :

כו

שאלה יורנו רבינו מה שאמר בהלכות תפילין (פ"ג ה' ו') כיצד סדור הפרשיות בתפלה של ראש מכניס פרשה אחרונה שהיא והיה אם שמוע בבית ראשון שהוא לימין המניח וכו' עד ואם החליף סידור זה פסולות · ואנחנו תלמידך קבלנו מרבותינו ורבותינו מהגאונים ז"ל ורבינו האיי בראשם דבעינן הויות באמצע וכן פירשו בסנהדרין הא דאמר רב יהודה אמר רב כל בית חיצון שהוא רואה את האויר פסול כגון קדש לי ושמע · וגם כן קבלנו מהם כי הקלף נקרא אותו צד שהשער היה דבוק בו בעודה חיה ודוכסוסטוס הוא אותו צד שהוא דבוק בבשר בעודה חיה וכמדומה לנו

שנמצא בספר הפך זה*) (שם פ"א ה' ו') על כן משכנו ידינו מהם עד בא דבריך אלינו ויורנו כדת מה לעשות:

תשובה זה שעלה על דעתכם בסידור הפרשיות ובקלף שהוא החלק הדק שהשער דבוק בו כך היתה דעתי מקודם ככם ותפילין שהיו לי במערב כך היו וכזה כתב אותו חכם שחבר חבור בתפילין שמו ר' משה בר מימון נ"ע מקורטובה ואותו החבור הטעה כל אנשי מערב מלפנים · וגם רבינו הרב יצחק אלפאסי ז"ל בעל ההלכות כוותיה סבירא ליה בתשובה שיש לו במעשה תפילין וכן חכם אחד שמו ר' יעקב קלעי ז"ל ככה עשה · והרבה גאונים חלקו על זה ואמרו כי חכמים נאמנים פתחו תפילין של רבינו האיי ז"ל והיו כתובין ומונחים על הסדר שכתבתי בחבור · ורבי משה דרעי ז"ל כשבא מן המערב לארץ ישראל היו התפילין שלו כמו אנשי מקומכם וכשהראוהו דברי הגאונים הקדמונים והראיות שלהם השליך תפליו ועשה על זה הסדר · והראיה ברורה בדבר זה שכתוב בפרק הקומץ הקורא קורא על הסדר כלומר כדי שיהא קורא כסדר התורה · ונוסח זה לא היה בספרים שלנו במערב אבל הנה מצאתי הנוסחאות הישנות וכך כתוב בהם · ומעשה רב שבני א"י כלם זהירין במצוה זו ובסדר התורה כתבו איש [מפי] איש ולדברי הכל תפילין של יד סדר פרשיותיה על סדר התורה ודין הוא שתהא כתיבת שתיהם שוה שהרי לדברי רבי יוסי טולה עור על של ראש ומניחה על ידו שמע מינה סדר אחד לשניהם · וכן לענין קלף ודוכסוסטוס טעות גדולה טעה כל האומר [כמו] שעלה על דעתיכם · שהדבר ידוע שהן צריכין להיות כתיבה תמה נאה ביותר ובפירוש אמרו חכמים ז"ל שהכותב על הדוכסוסטוס יכתוב במקום שער והכתיבה שעל הקלף תהיה במקום בשר · אם תאמר כמו שאומרים [מקצת] הגאונים [שהקלף] הוא אותו החלק העבה מן העור שעל הבשר שקורין אותו הערביים ר"ק ועושין אותו בסיד ולו שני פנים אחד לבן וחלק ביותר והוא נאה לכתיבה והוא מקום הבשר והאחד יש בו ארמימות מעט ואינו חלק והכתיבה בו אינו נאה אלא מפוזרת ומדולדלת והוא מקום השער והדוכסוסטוס הוא החלק הדק מן העור שקורין בלשון ערבי קש"ע ויש לו שני פנים האחד נאה לכתיבה והוא מקום השער והפנים האחרים הדבוקים בחלק העבה אינם ראוים לכתיבה כלל אלא הדיו נבלע בהם והאותיות מטושטשות (נמצא) לדבריכם ולדברי אותם שאומרים ככה תהיה הכתיבה בקלף ובדוכסוסטוס במקומות רעים ופחותים שאין הכתיבה מועילה בהם · והראיה השנית שהכרעתי בה דברי האומר כמו שכתבתי בחבורי זו היא [כי] הדבר [ידוע] שספר תורה מקודש יותר מן התפלין והתפילין יותר מן המזוזה וכך היא ההלכה למשה מסיני שיהיה עור כל אחד מהם חזק ובריא כדי שיוכל לעמוד ולהתקיים כפי קדושתו · ספר תורה שהוא יותר מקודש כותבין אותה על עור שלם ותפלין על הקלף שהוא חצי העור העב ומזוזה על החצי האחר הדק · נמצא כל אחד מהם מעלתו כקדושתו רוצה לומר מעלת עורו בקיומו וכתיבת כל אחד משלשתן במקום הנאה לכתיבה כדי שתהא כתיבתן תמה: משה

כז

שאלה כתב עוד הלכות מזוזה (פ"ו ה' א') עשרה תנאים צריך הבית ואחר כך יתחייב הדר בה לעשות מזוזה וכו' עד ושתהיה לו תקרה ויהיו לה דלתות · זה מסופק לנו כי מה שאמר שיהיו לה דלתות לפי מה שקבלנו הא דאמרינן במנחות (ל"ג) בההוא עובדא דאמר ליה קבע דשי ברישא לא נאמר אלא משום היכר ציר ובשער שבין שני בתים שיש לשניהם יציאה מכאן ומכאן ואינה ניכרת ביאתה לשער האמצעי אלא בהיכר ציר שבו:

תשובה זה שאמרתם משום היכר ציר הוא מי תליא הא בהא וכי דרשינן סמוכין בתלמוד הלא תדעו שעיקר המצוה לא תלה אותה אלא בשער שנאמר על מזוזות ביתך ובשעריך וכי בשני מקומות מניחין על המזוזה ועל השער אלא כך אמר על מזוזות ביתך ועל מזוזות שעריך וכן אמרו רז"ל אחד שערי בתים ואחד שערי חצרות וכו' ולא אמרו פתחי בתים שכל פתח שאין לו דלתות פתח מקרי שער לא מקרי וכן מוכח בריש עירובין ולא נסתפק דבר זה לחכם מעולם שאין החיוב תלוי אלא בשער כפשטיה דקרא וריש גלותא שאמר לרב נחמן לקבוע לו מזוזה על הפתח שלא היו לה דלתות לאו למימרא שהיה סבור שחיוב מזוזה על הפתח בלבד אלא כיון שהעמיד המזוזות אמר לרב נחמן להניח המזוזה של כתב על המזוזה של פתח ואחר כך יעמדו דלתות ומדברי רב נחמן נלמד דבר זה שהרי אמר לו תלי דשי ברישא ולא אמר לו תלי ציר ברישא כלומר אעפ"י שהכתיבה על המזוזה היא מונחת אין מניחין

*) הכ"מ שם מביא גרסאות מחולפות בדברי רבינו ובנוסח שלפנינו כתוב זה החלק שממול השער נקרא קלף והכ"מ רצה לקיים גרסא זו נגד דעת רבינו בתשובה הזאת וכתב ואפשר שאח"כ חזר בו ולא אדע איך יתכן זה אחר שרבינו הכריח שהנסיון יעיד שהקלף הדק במקום הבשר אינו ראוי לכתיבה ובגמרא אמרינן שהכתיבה על הקלף תהיה במקום בשר ודו"ק: אב"א:

אותה עד שמעמידין הדלתות שאין החיוב אלא במזוזת השער כמו שבארנו ולא במזוזה בעלמא: משה:

(אמ"ת עיין בה' מזוזה פ"ו ה' א' ומרן הכ"מ לא הביאה וראיתי במגדל עוז הביאה על מה שהשיג הראב"ד ז"ל):

כח

שאלה שם בהלכות ציצית (פ"א ה' ז') כיצד עושין את הציצית מתחיל מזוית הטלית וכו' עד ויהיה אחד משמונה חוטין תכלת והשבעה לבן. לא ידענו מה הוא והיאך אפשר אלא השנים תכלת והששה לבן. ולוקח חוט תכלת וכורך שתי כריכות. ויורינו רבינו למה יותר התכלת מהלבן והלבן שהוא מין כנף ממנו מתחיל ובו מסיים ובכריכותיו איך נמעט. ואחד חוטי הלבן ואחד חוטי התכלת אם רצה לעשותן שזורין עושה. יורינו רבנא ומרנא והלא יליף בספרי תכלת ממשכן מה להלן שזורין אף כאן שזורין:

תשובה יש לו לטוות חוט אחד מקצתו תכלת ומקצתו לבן ויש לו להכניס כל חוט וחוט בפני עצמו וכופלו ושוזרו עד שיהיו שבעה חוטין לבן ואחד תכלת שנאמר פתיל תכלת אחד ולא שנים ולפי שהמצוה של תכלת שיהיה הפתיל כלו תכלת לא נעשה מן הלבן אלא כריכה אחת בלבד סמוכה לכנף מין כנף ושאר החוליא עם החוליות כלן בתכלת חוץ מכריכה אחרונה שהיא בלבן הואיל והתחיל בו וכן כתב רבינו שמואל בן חפני ז"ל בספר שחבר בציצית בלשון ערבי. וזה שנאמר שזורין ממשכן רבי שמעון היא שסתם ספרי ר' שמעון ולפי שלא מצאתי שום אדם שאמר דבר זה לא כתבתי כמוהו שא"כ יהיו שזורין ששה כמשכן כך נראה לי ואין לי סמך אחר בדבר זה: משה ב"ר מימון

(אמ"ת זה ג"כ השיג הראב"ד ז"ל שם והמגדל עוז הביא תשובה זו אך הביאה בקיצור עיין שם):

כט

שאלה שם המוצא תכלת בשוק אפילו מצא חוטין פסוקים ושזורין פסולה. ולפי עניות דעתינו אין לנו להטות ימין ושמאל דהכי מסקנא דשמעתא דשזורין ומופסקין כשרים דכולי האי לא טרחי והא דתנן המוצא תפילין ישנות מכניסן אבל לא חדשות כר' יהודה לאו משום דחיישינן שמא קמיעין הם דכולי האי לא טרח לעשות קמיע כמין תפילין אלא מה הן חדשות שאינן מקושרות ומשום דלא אפשר למקשרינהו בשבת אפי' בעניבא דר' יהודה לטעמיה דאמר עניבא קשירה היא. יאיר לנו מאור עינינו בפי' מרווח להסיר המכשול מלפנינו:

תשובה זו ודאי אמת כדבריכם כן הוא ובעיקר העתקתי לנוסחא שלי טעיתי וכך הם הדברים וזה תקנו הנוסחא אם מצא חוטין פסוקין פסולה ואם שזורין כשרה: משה ב"ר מימון

(עיין בפ"ב ה' ז' השגת הראב"ד ז"ל):

ל

שאלה בהלכות ברכות (פ"א ה' י"ב) רבים שנתוועדו לאכול פת וכו' במה ד"א בפת ויין בלבד אבל בשאר אוכלין ומשקין אינן צריכין הסבה. יורינו מרנא ורבנא למה נניח היכא דאמרי דמשמע לרבי יוחנן פת ויין הוא דמהניא להו הסבה [אבל שאר דברים לא מהני] וכל חד וחד מברך לנפשיה ולא הוי תיובתא:

תשובה הדבר ידוע שהפת חשובה מן הכל וכן היין חשוב מכל המשקין וכל הפירות ולפי חשיבות הדבר שמברכין עליו אנו מצריכין לכל אחד ואחד ברכה בפני עצמה. ולפי זה הפירוש שעלה על דעתכם בהנהו תרי לישני [נמצא שאר] הפירות והמשקין חשובין יותר מן הפת ומן היין שהרי הפת והיין אחד מברך לכלם אם נתוועדו או הסבו ובשאר הפירות אעפ"י שנתוועדו והסבו לא יברך אחד לכלם אלא כל אחד ואחד צריך לברך לעצמו הפך גדול יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא ולאו הכי הוא פירוש הנהו תרי לישני אלא חד טעמא אית להו ואין שום חלוק בענין אלא בשינוי המימרא בלבד. ויש כמה מקומות בתלמוד כך שהוא מקפיד על נוסח המימרא היאך היא אעפ"י שאין בניהן הפרש בעניין. וזהו פירוש (ברכות דף מ"ג) אמר רב לא שנו אלא פת דבעייא הסיבה פי' ואחר כך יברך אחד לכל אבל שאר דברים לא בעי הסיבה אלא אחד מברך לכל ואעפ"י שלא הסבו. ורבי יוחנן אמר אפילו יין נמי בעי הסיבה. היכא דאמרי אמר רב לא שנו אלא פת דמהנייא ליה הסיבה שיהא אחד מברך לכלם הא לא הוו מסובין כל אחד מברך לעצמו ודין זה בפת הוא בלבד אבל בשאר דברים אין בהם דין זה כדי שנאמר מהנייא בהו הסיבה אלא בלא הסיבה נמי כן הוא. ורבי יוחנן אמר אפי' יין כל אחד ואחד מברך לעצמו ואם הסבו מהנייא בהו הסיבה שיברך אחד לכולם: משה ב"ר מיימון

(עיין מה שכתב מרן הכסף משנה ז"ל ששם העתיק הרחיב ליישב תשובה זו יעו"ש):

לא

שאלה שם (פ' ה' ה' ט"ז) שנים שאכלו כאחד כל אחד ואחד וכו' עד שכל שחייב בדבר מן התורה אין מוציאין

אותו ידי חובתו אלא החייב באותו דבר כמותו מן התורה · יורנו מרנא ורבנא והלא הלכה רווחת (ברכות דף מ"ג) שלא יוציא את אחרים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן ומוציאין ינאי וחבריו שאכלו כדי שובען ולגרמי הוא דעבד רבי שמעון בן שטח שהוציא באחד ממין שבעה:

תשובה תמיהא גדולה יש בדבריכם והרי דבר זה בפרק מי שמתו (דף כ' ע"ב) אמר ליה רבינא לרבא נשים חייבות בברכת המזון מדאורייתא או מדרבנן וכו' עד הכא במאי עסקינן כגון שאכל שיעורא דרבנן אתי דרבנן ומפיק דרבנן כדדרש רב עוירא וזה אין בו ספק· והא דאמרי' עד שיאכל כזית דגן לאפוקי מי שאכל שאר אוכלין וזה ענין אחר אם זה שאכל כזית דגן מוציא מי שאכל כל שובעו או אינו מוציא אלא מי שנתחייב מדרבנן כמו שנתברר בפ' מי שמתו שאותן הדברים ברורים ובנויים על עיקרי הברכות: משה ב"ר מיימון

לב

שאלה שם (פ' ח' ה' י"א) לקח כוס של ברכה בידו והתחיל על מנת לומר שהכל וטעה וכו' יורנו מורינו אם שכר של שעורים היא היאך יצא· ומרנא ורבנא הרב אלפסי ז"ל הולך על זה הדרך וחתרנו להוציא אל היבשה ולא יכולנו שהרי פירות השכר אינם יוצאים מן הגפן ודמי לפותח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור דלא יצא· הראנו רבינו את האור כי טוב וכי תאוה הוא לעינים בפירוש מרווח כיד ה' הטובה והרחבה עליך:

תשובה יראה לי שאין הדבר נאמר אלא בשכר היוצא מן הגפן כמו שנאמר בנזיר מיין ושכר יזיר· ובאותו השכר שאין נראה בכוס אם שכר הוא או יין שייך שאדם יטול ויפתח על מנת שהוא שכר ויסיים בבורא פרי הגפן· אבל בשכר של שעורים וכיוצא בו שהוא נכר לא דברו חכמים בדבר כלל וכי יש מי שיאמר שלקח בידו תמרה והתחיל לברך בא"י אמ"ה על דעת לברך בורא פרי העץ וסיים המוציא לחם מן הארץ· וכי בשופטני עסקינן ומה מקום לשגגה זו אלא ודאי בשכר העשוי מן הגפן הן הן הדברים (פ"ח הלכה י"א)
וכתב משה:

לג

שאלה בהלכות מילה (פ"ב ה') מקום שדרכן להרחיץ את הקטן מרחיצין וכו' · עד בין בחמין שהוחמו בערב שבת ובין בחמין שהוחמו בשבת מפני סכנה היא לו. משמע דאפי' על ידי ישראל אדרבה לא ימול ולא יסתכן כיון דמכשירי מילה אינן דוחין את השבת· וכבר תפסו הרבנים המשיגים את הרב מרנא ורבנא האלפסי ז"ל שכתב בהלכות מרחיצין את הקטן כדרכו בין לפני המילה ובין לאחר המילה בין בחמין שהוחמו בשבת וכו'· וכתמוהה לנו כך היה לו לכתוב מרחיצין את הקטן כדרכו· לפני המילה בחמין שהוחמו בערב שבת לאחר המילה אם נשפכו חמין שלו מחמין לו חמין אפי' בשבת מפני שסכנה היא לו והוא כשנשפכו אחר המילה אבל קודם המילה אם אין לו חמין תדחה המילה ואין השבת נדחה שאין מכשירי מילה דוחין את השבת:

תשובה תמהתי לשאלה זו שהדברים בחבורי מפורשים הרבה ולא יהיה לי מקום לספק זה שתחילת אותה הלכה כך היא (שם) מלו את הקטן בשבת ואח"כ נשפכו המים החמין או נתפזרו הסממנין עושין הכל בשבת מפני שסכנה היא לו מקום שדרכן להרחיץ את הקטן מרחיצין וכו' עד שלישי למילה שחל להיות בשבת עד מפני שסכנה היא לו· הרי הדברים ברורים שעל שלישי של מילה אמרנו שמרחיצין אותו בין בחמין שהוחמו בערב שבת בין בחמין שהוחמו בשבת מפני שסכנה היא לו ולא יראה לי בכאן ספק כלל: משה

לד

שאלה עוד כתב שם (פ"ג ה' ו') גר שמל עד שלא נתגייר וכו' עד וקן אדרוגינוס אין מברכין על מילתו מפני שאינו ודאי· יורינו מרנא ורבנא והלא ספק תורה הוא ועל ספק דרבנן הוא דלא מברכינן אבל על דאורייתא מברכינן חוץ מן הדמאי מפני שרוב עמי הארץ מעשרין הם כדאמרינן בפ' במה מדליקין·

תשובה הדברים ידועים שכל ברכה שעל המצוה מדבריהם היא בין שהיה המצוה מן התורה או מדרבנן וחכמים הם שתקנו הברכה והם אמרו כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא תשא וכו' לפיכך כל דבר שנסתפק לנו אם עשיית דבר מצוה נצטוינו או לא נצטוינו בין שהיה הצווי על אותה עשיה מדבריהם בין שהיה מן התורה עושין אותו דבר בלא ברכה ומפני זה נפסקה הלכה בפ' לולב וערבה בשמיני ספק שביעי הכי והלכתא יתובי יתבינן ברוכי לא מברכינן ומינה אתה למד לכל המצות שיסתפק לן אם היא מצוה או לא עושין בלא ברכה כמו שבארנו בסוף הלכות ברכות וזהו העיקר שסומכין עליו ואותם הדברים האמורים בפ"ב

מדליקין (דף כ"ג) בענין אחר הן אמורים וזהו פירושן שיילינן בגמ' על ברכת נר חנוכה היכן צונו והשיב רב אויא מלא תסור רב נחמן אמר שאל אביך ויגדך שמעינן מדברי שניהם שכל מצוה שהיא מדבריהם מברכין עליה וצונו והותיב רב עמרם על שניהם ממעשר דמאי שהרי הוא מדבריהם ומפני מה מפרישין בלא ברכה שמע מינה שאין מברכין על כל מצוה שהיא מדבריהם ופריק אביי ואמר דבר שתקנתו מצוה מדבריהם ואין תקנתו מפני הספק תיקנו עליו ברכה כגון נר חנוכה ומקרא מגילה ועירוב ונטילת ידים אבל דבר שעיקר תקנתו מפני הספק כגון מעשר דמאי לא תקנו עליה ברכה והקשינו על אביי לפום הדין פירוקא והרי יום טוב [שני וכו'] ופריק אביי ואמר התם כי היכי דלא לזלזלו בה ולהכי תקינו לו ברכה אבל שאר דברים שעיקר תקנתה מפני הספק לא תקנו להן חכמים ז"ל ברכה ולפיכך לא תקנו חכמים ז"ל ברכה על המעשר דמאי ובא רבא ופריק פירוק אחר ואמר אל תאמר שכל דבר שעיקר תקנתו מפני הספק לא תקנו לו חכמים ברכה שהרי יום טוב שני מפני הספק ותקנו לו ברכה [ומפני מה] לא תקנו ברכה על המעשר דמאי מפני שרוב עמי הארץ מעשרין הם · נמצאו דברי כלם רב עמרם ואביי ורבא אין אלא ליתן טעם מפני מה תקנו חכמים ברכה לכך וכך הילכך כל דבר שנמצא בפירוש לחכמים שמברכין עליו [מברכין עליו] וכל מצוה שעיקרה מן התורה ונסתפק לנו אם אנו חייבין בה או אין אנו חייבין בה לא תקנו לה חכמים ברכה אעפ"י שודאיתה מן התורה כמו שנתבאר מדבריהם בסוכה (דף מ"ו) והוא הדין בכסוי דם הכוי והוא הדין לכל ספק מצוה · משה

לה

שאלה בספר הפלאה בהלכות נדרים (פי"ב) כל הנדרים והשבועות האב מיפר ביום שמעו כל נדרי בתו הקטנה וכו' האירה עינינו במאור תורתיך שהרי בספרי מקיש אב לבעל וכן במסכת נדרים מדכתב בין איש לאשתו בין אב (לבתו ובעל אינו מפר אלא נדרי עינוי נפש) ודריש כל דכתיב גבי [בת] למילתא אחריתי · יפרש לנא מרנא ורבנא בזה פי' מרווח :

תשובה זו השאלה בודאי ראוי לשאול אותה כל חכם וכמה ימים נתיישבתי בדבר זה והדבר ידוע שלדברי אותו ההקש המפורש בספרי אין האב מפר אלא נדרים שבעל מפר כמו שמפרש והוא קשה לי דבר זה ימים רבים ואמרתי שודאי דברים אלו לר' שמעון הם לבדו שסתם ספרי רבי שמעון ואלו היו דברים אלו הלכה לא הוה שתיק גמרא מיניה שלא תמצא לעולם אותו ההקש בשני תלמודים ולא בתוספתא ולא אמרו בגמרא נדרים (ע"ד) אלא הכי והתניא בין איש לאשתו בין אב לבתו מלמד שהבעל מפר נדרים שבינו לבינה ולא הביא עיקר זה על הקש שדרש ר' שמעון בספרי אלא הביא מקרא זה קושיא על המשנה שאמר אלו דברים שיש בהן עינוי נפש הקשה ואמר נדרי עינוי נפש הוא דמפר שאין בהן עינוי נפש אינו מפר והתניא בין איש לאשתו מלמד שהבעל יפר בנדרים בינו לבינה אמרי [וכו'] · וכלהו הלכות ושמועות שתמצא בכל מקום שאם נדרה כך וכך יפר אם נדרה כך וכך לא יפר לא תמצא חלוקה זו התורה לעולם אלא באשה ובעלה אבל בנעוריה בבית אביה לא נמצא דבר זה לעולם ואם תאמר שהנדר שיפר הבעל הוא הנדר שיפר האב תינח נדרי עינוי נפש דברים שבינו לבינה היאך בבעל ובאב אחד ומה איכפת לאב בדברים שבין אשה ובעלה אם כוחלת או מעברת סרק וכיוצא בזה · ועוד דברים שבין אב לבתו חוץ מנדרי עינוי נפש מה הן וכי לא אישתמיט תנא או אמורא שיאמר נערה שנדרה כך וכך יפר אביה נדרה כך וכך לא יפר · [או] יאמר אחד מהדברים שבין אב לבתו כמו שאמרו במה דברים אמורים בדברים שבין איש לאשתו · ועוד ההפרש שנתנו חכמים ז"ל בין נדרי עינוי לנדרים שבינו לבינה לא נתנו אלא בבעל ואמרו נדרים (ע"ט) [כדאיתא] תחותיה הויא הפרה כי מגרש לה חייל עלה נדרה וכו' מכל אלו הדברים נראה לי דלא דברו חכמים במחלוקת נדרים אלא לענין בעל אבל לגבי אב לא חלקו חכמים בנדרים כפשטיה דקרא שלא חלק אלא כל נדריה ואסריה אסר אסרה על נפשה לא יקום ובבעל חילק ואמר כל נדר או כל שבועת איסר לענות נפש לפי דברים אלו חפשתי סוגייא דכולהו שמעתתא · ולא יצאתי מפשטיה דקרא ואמרתי שזה ההקש דרבי שמעון דברי יחיד הן והוא הנראה לי והאל יצילנו מכל שגגה : משה

לו

שאלה בהלכות ערכין וחרמין (פ"ו ה' י"ח) וכל המקדיש עבדו ושפחתו הכנעניים וכו' ואין הגזברין רשאין ליקח דמיהן נפלאה זו הפסקא בעינינו הרבה דהא קימא לן כרבי דאמר גיטין (ל"ח) אף הוא נותן דמי עצמו ויצא מפני שהוא כמוכרו לו דקסבר כסף גומר בו והכי פסיק בהדיא בפ' השולח ואין הלכה

כרבי שמעון דאמר אין כסף גומר בו השיבה לנו שטן ישעך ובאורך נראה אור:

תשובה כשם שנפלאת פסקא זו שלנו בעיניכם כן נפלאה קושיא זו בעיני הרבה ששתי מחלוקות הם האחד מחלוקת ר' ות"ק (שם) במקדיש נכסים והיו בהם עבדים וכו' דאמר ת"ק שאין הגזברין משחררים אעפ"י שלקחו דמי העבדים אלא האחרים שמכרו להם הם שמשחררים וחולק רבי לבדו בזה ואמר שהעבד שהוקדש אם נתן דמיו לגזברין יצא לחירות ובאלו מכרו אותו הגזברין לאחר ואינו צריך גט שחרור ולא איפסיקא הלכתא בהאי מחלוקת ולפיכך פסקנו כת"ק שאמר שאין הגזברין רשאין להוציא אותם לחירות כמו שאמרנו באפוטרופין שאין יכולין להוציא עבדים לחירות וכן הלכה וגם ר' חולק שם בענין האפוטרופין ואמר אומר אני נותן דמי עצמו וכו' ואין הלכה כמותו אלא כת"ק · והמחלוקת השניה הוא מחלוקת ר' ורבי שמעון במי שהפקיר עבדו וזהו פירושה שם (ל"ט) אמרו לפני רבי אמר נתיאשתי מפלוני עבדי מהו אמר להם אומר אני אין תקנה אלא בשטר פירוש לפי שכיון שפקע [שעבוד] רבו ביאוש אין לו תקנה שישתחרר אלא בגט חירות שיכתוב לו רבו והקשינו על רבי היאך יאמר ר' אין לו תקנה אלא בשטר ור' הוא דאמר במקדיש עבדו שאם נתן העבד דמיו לגזבר יצא לחירות בלא שטר ואעפ"י שפקע שעבוד רבו ממנו בהקדש הנה יש לו תקנה בכספיה ופרקינן [הכי] קאמר או בכסף או בשטר פירוש העבד שפקע שעבוד רבו מעליו בין בהקדש בין בהפקר בין ביאוש יש לו תקנה או בגט שחרור או בכסף שיפדה בו את עצמו וזה שנתיאש מעבדו כבר פקע ליה כספיה ולא נשאר לו תקנה אלא בשטר שיכתב לו רבו גט חירות ועל זה אמר רבי אומר אני שאין לו תקנה אלא בשטר · ואם תאמר אם כן הוא מאי אתא לאשמועינן והלא דברים ידועים הם שכל עבד כנעני שבעולם קונה עצמו בשני דברים בכסף ובשטר לא בא רבי אלא לאפוקי מהאי תנא דתניא ר' שמעון אומר משום רבי עקיבא יכול יהא כסף גומר בה וכו' עד שטר גומר [בה] ואין כסף גומר בה פירוש בשפחה חרופה שאם נתנה דמי חציה לא תצא לחירות אלא בשטר בלבד ולדברי רבי כסף גומר בה ואם נתנה חציה נמי תצא לחירות · הא איפסיקא הלכתא בהדיא שאין הלכה כר' שמעון דאמר שאין גומר בה אלא שטר ומדאיפסיקא הלכתא שאין הלכה כר' שמעון אתה למד שהלכה כרבי דאמר גומר בה בשפחה חרופה בין כסף בין שטר וכן כל עבד ספק שעבוד רבו גומר בו בין כסף בין שטר כמו שלמדנו מדברי רבי שאומר אבל הוא נותן דמי עצמו וכו' · ולא איפסיקא הלכתא כרבי שיקחו הגזברין דמי העבד שהוא הקדש מידו ויצא מתחת ידו לחירות אלא אחרים מוציאין אותו כת"ק · הרי הרחבנו בפירוש הלכה זו הרבה ואעפ"י שהיא פשוטה מפני הפליאה שנולדה בה:

משה

לז

שאלה בספר קדושה בהלכות שחיטה (פ"ח ה' כ"ג) נמצא בהמה שניטל לחי העליון שלה טריפה ואנחנו בעניותינו לא שמענו עד היום ולא מצאנו כתוב בשום חבור הנעשה לשון זה והיה נראה בעינינו כשנאמר ניטל לחי התחתון כשר רבותא אשמועינן שאעפ"י שנראה כעיקור וכל שכן לחי העליון סוף הדבר אין אנו יודעין היאך יאסר אם ניטלו הלחיים העליונים עם חוטמו לדברינו שאנו מתירין מסוכנת יפרש לנו רבינו פירוש מרווח בזה ואם און פעלנו לא נוסיף:

תשובה מי תלה הסימנין בלחי התחתון עד שתחוש לעיקור · דע שהסימנין תלוים בין עיקר החיך והלשון אבל המפלל של לחי התחתון רחוק הוא מהסמנים ורפה הרבה כדי שינוע מהר בשעת אכילה ומפני זה נשמט פעמים רבות מרוב בני אדם לא בשעת אכילה בלבד אלא בשעת פיהוק ואם יחזירוהו במהרה יחזור ואם לאו לא יחזור ואפילו ניטל מפללו לא ימות החי · אבל לחי העליון קבוע הוא, והחוטם הקבוע בו הוא [שואף] נשמת רוח החיים הנכנסת ללב דרך הריאה עם הנשימה שתכנס מן הפה ואותו הלחי העליון כמו גג הוא לכסות הקנה שלא תכנס נשמת רוח [הקר פתאום לתוך] קנה הריאה וימות · גם שני לחיים הדומים והם כמו הענבים תלוים בסוף החיך מלמעלה כנגד פי הקנה ומפני זה נבראו כדי שיהיה הרוח שיכנס מן הפה [דרך הקנה לתוך] הריא' פוגע בבשר זה תחלה שהוא בתוך הפה ואחר כך יכנס לריאה ואם ניטל הלחי העליון אבד הכל [כי] נמצא פי הקנה מגולה לאויר ומיד יכנס בו הרוח בכל נשימה ונשימה כמו שיכנס לתוך פי האשישה והחלון וביומה תתקרר הריאה והלב ותמות הבהמה ואין לך שאין כמוה חיה יותר מזה ומפני זה אנו אומרים נטילת לחי התחתון דוקא בכשרות לא העליון וזה שאמרתם שלא שמעתם ולא ראיתם בחבור מי שמנה זו בכלל הטרפות הרבה דברים לא יזכרום כל המפרשים מפני שלא שמו דעתם להן וכשיבינו באותם הדברים יראו ·

וזה שאמרתם שהם היתה זאת טרפה היאך נתיר המסוכנת לא ידענו מי תלה זו בזו ומאיזה צד באה קושיא זו עד שנהיה צריכין לפרק : משה

לח

שאלה ג"כ מצאנו כתוב בעוף אם נשברה רגלו למטה מן הארכובה טריפה ולא שמענו בלתי היום שלא נדע הפרש באברים המצויין בעוף ובבהמה כי אם בקרום בעוף המים :

תשובה זה שאמרתם שמצאתם כתוב בעוף אם נשברה רגלו וכו' · גם אני לא שמעתי בלתי היום הודיעונו באיזה מקום מדברי נמצאת טעות זו · הנה בפרק עשירי מהלכות שחיטה נאמר בזה הנוסח ושתי טרפות יש בעוף יתר על הבהמה ואף על פי שיש לה אותן האברים ואלו הן עוף שנשתנה מראה בני מעיו מחמת האור ועוף המים שנקב עור ראשו זה הוא נוסח דברי ואם יש בספר שהגיע אליכם דבר שסותר זה כמו שכתבתם ודאי טעות סופר הוא תקנו הספר ויבא שכמ"ה : משה

(אמ"ת נראה שמה שהוקשה להם הוא ממה שכתב בפ"ח ה' י"ד ומנין גידים וכו' ושם השיג הראב"ד ז"ל וכתב מרן ז"ל משם ר"י וא"ח שטעות נפל בספריהם והרשב"א ז"ל כתב בתשובה שמשמע שרבינו חזר בו עי"ש) :

לט

שאלה גם בדבר כוסות של חרש וכ"ש בשאר כלי קיום מחרש קבלנו מרבותינו ומכל הגאונים והרב אלפסי ז"ל שאין להם תקנה אי שתו בהם גוים פעם ראשונה ושניה כי אם בהתישנם י"ב חודש על כן לא הבננו כלל מכל אשר כתוב בספר · ואוי לנו כי נעלמו ממנו מעינות החכמה והמפרש לנו באר היטב יזהר כזוהר הרקיע :

תשובה ודאי כך אמרו מקצת הגאונים ז"ל כמו שקבלתם אתם אבל אין הדברים נראין כך שאם תאמרו כך נמצאו הדברים סותרין זה את זה שכבר איפסיקא הלכתא שכל הכלי' שאין מכניסן לקיום בשכשוך סגי להו אפילו נשתהה בהם היין נסך יום או יומים כגון [כוס] וכן אם היה היין עובר עליהם תמיד ולא נשתהה כגון המשפך וכיצד יהיה הכוס שישתה בו הגוי שני פעמים צריך ישון · ועוד שבענין דבר שאין מכניסן לקיום נחלקו בכוסות של גוים רב אשי אסר ורב אשי התיר (ע"ז דף ל"ג) ונפסקה הלכתא פעם ראשון ושני אסור שלישי מותר [שמעינן מינה] שאין ענין הדברים ששתה בהם גוי שני פעמים כל שכן אם שתה בהם פעם שלישי אלא פירוש הדברים כמו שבארנו בחבור : (הלכות מאכלות אסורות פי"א ה' י"ח) : משה

מ

שאלה גם נמצא כתוב בהרבה מקומות ובשאר הספרים שאין אדם הבא על חייבי לאוין לוקה אלא א"כ קדשה ויגענו הרבה ולא מצאנו זה ומניין לך גם מצאנו קושיא גדולה בריש אלו נערות (דף כ"ט) דמקשים אי רבי מאיר קשיא בתו · ואי רבי נחוניא בן הקנה קשיא אחותו · ואי רבי יצחק קשיא ממזרת · הא קיימא [לן] דאין לוקה ומשלם · ולדברי הספר לעולם לא שייך בהו מלקות כלל · יורינו מרנא ורבנא תירוץ קושיא זו ואנחנו נשמעה ולא נסור ממנה ימין ושמאל :

תשובה זאת השאלה והקושיא ודאי ראוי לעיין בה הרבה וחכמים גדולים הרבה כמו הם שיקשה להם דבר זה · ובשעה שחברתי החבור עמדתי בדבר זה כמה ימים והנוסחא הראשונה שחברתי תחלה שהקצתיה מלבי ולא העתקתי כתוב בה כפי הנראה מהלכה זו אליבא דר' יצחק וכל דהאי משנת אלו נערות (כתובות דף ל"א ע"ב) שכל הבועל חייבי לאוין בהתראה לוקה · ובעת שהעתקתי ודקדקתי כל שמועה ושמועה מן הספרים לא סמכתי על קושיא זו ואמרתי לא ניחא תלמוד ערוך ונפסוק הלכה ממשא ומתן של גמרא שהרי עולא ור' יוחנן ורבי שמעון בן לקיש וכמה אמוראי אליבא דידהו נשאו ונתנו בהאי מתניתא וגם חכמי המשנה חולקים הרבה בדבר זה · ויש לומר שר' יצחק חולק בדבר זה וסבירא ליה שכל בועלי חייבי לאוין בהתראה לוקה כאביי ואינה הלכה ויש לומר שר' יצחק סבירא ליה בממזרת כסברא דעולא באחותו שהרי אמר עולא שהמחלוקת שבאחותו בבוגרת היא ולא בנערה כך רבי יצחק סבירא ליה בממזרת לפי שאי אתה יכול לחלק בחייבי לאוין עד שנאמר זאת האשה בבעילה בלבד ילקה עליה וזאת בקדושין ובעילה אלא באלמנה לכהן גדול בלבד כמו שנתפרש שם בסוף קדושין (דף ע"ח) וזהו התלמוד הערוך שם אמר אביי קדש לוקה משום לא יקח בעל לוקה משום לא יחלל רב אמר בעל לוקה לא בעל אינו לוקה מה טעם קאמר מה טעם לא יקח משום לא יחלל ומודה אביי במחזיר גרושתו שאם קדש ולא בעל אינו לוקה להיות לו לאשה אמר

רחמנא והא ליכא ומודה בכהן גדול באלמנה שהם בעל ולא קדש שלוקה משום ולא יחלל זרעו אמר רחמנא והרי חלל ושניהם מודים במחזיר גרושתו שהם בעל ולא קדש שאינו לוקה׃ זהו נוסח התלמוד ומודה דרבא וכו' ושניהם מודים וכו'׃ שמע מינה שבכל חייבי לאוין פליגי אביי ורבא ולא באיסור כהונה לבד פליגי שאביי סבר שכל הבועל אחת מחויבי לאוין בלא קדושין לוקה חוץ ממחזיר גרושתו שאינו לוקה עליה עד שיקדש ויבעול ורבא סבר שכל הבועל אחת ממחייבי לאוין אינו לוקה מאותו השם עד שיבעל אחר הקדושין כמחזיר גרושתו חוץ מאלמנה לכהן גדול שהם בעל לוקה אעפ"י שלא קדש והדבר ידוע שאביי ורבא הלכה כרבא בר מיע"ל קג"ם הילכך אי בעינן לאוקומי דברי רבי יצחק אליבא דהלכתא נימא שר' יצחק אמר במחזרת כמו שאמר עולה באחותו ואם תרצה תאמר שכך סבירא ליה לר' יצחק שכל הבועל חייבי לאוין בלא קדושין לוקה כאביי ועל כל פנים לאו מדברי משא ומתן נפסוק הלכה כמו שבארנו ונראה לי שאין בדברים אלו ספק כלל׃ משה

(עיין בהלכות נערה בתולה פ"א ובהלכות איסורי ביאה פי"ז)׃

מא

שאלה בספר זמנים ובכמה מקומות ובהלכות יום הכפורים נראה מן הכתוב בספר בעיר שישראל וגוים דרים בה מחצה על מחצה מפקחין אבל ברובה גוים לא׃ ומימינו לא שמענו חדוש גדול כזה כי כך קבלנו הא דאמרינן בכתובות (דף ט"ו) וביומא (דף פ"ד) אין הולכין בפקוח נפש אחר הרוב אפילו רובא גוים מפקחין׃ והפכנו בשמועות לאמת דברי הספר והאור העלים ממנו על כן דבר אתה עמנו ונשמעה כי זכותך מסייעתנו אכי"ר מאת שוכני סנה׃

תשובה תמהני על דבר זה שקבלתם הרבה וכי אנו לא קבלנו כך וכי יש באותו המקום ספק בעולם הדברים ברורים הם ואפילו לבר בי רב דחד יומא שכך הם דברי שמואל דסבר שאפילו רוב העיר גוים מפקחין עליו אבל אנו אדברי ר' יוחנן סמכינן דאמר רבי יוסי אמר רבי יוחנן תשעה גוים ואחד ישראל ביניהם באותו חצר מפקחין בחצר אחר אין מפקחין ואוקימנא בשפירשו כלם שהרי לא נשאר שם קבוע ולפי' אם פירש אחד מהם בחצר אחרת אין מפקחין דכל דפריש מרובא פריש והוא הדין לזה שפירש מעיר שרובה גוים שאין מפקחין עליו׃ גם רב חולק על שמואל בדיוקא זו שדק מעיר שהיא מחצה על מחצה שאמרנו שתינוק שנמצא בה ישראל ואמר שזה להחיותו ולא ליחסו ולא איירי בפקוח [נפש] [כלל] אפילו תימא דרב לא שמענו לו מחלוקת בדבר זה שהוא הפקוח על זה [שפירש] מעיר שרובה גוים ולא מפני [שלא] דק כשמואל נאמר שחלק עליו [מ"מ] אפילו תימא הכי הרי ר' יוחנן בפירוש חולק על זה ואמר בתשעה גוים ואחד ישראל באותו חצר מפקחין בחצר אחר אין מפקחין והנה הלך בפקוח נפש אחר הרוב במקום זה והדבר ידוע ששמואל ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן׃ משה

(עיין בפ' ט"ו מה' איסורי ביאה הלכה כ"ו והרב המגיד ז"ל רמזה)׃

מב

שאלה שם (ה' שבת פי"ד ה"ו) כתוב הבור שבכרמלית הרי היא ככרמלית אעפ"י שהוא עמוק מאה אמה היה לו לרבינו נר"ו לפרש דבבור שבים איירי הואיל והמים צפין על גביו דקסבר משפת מיא מחיצה ומיא ארעא סמיכתא היא׃ ואם בכל כרמלית איירי כגון בקעה היאך אפשר זה יורינו רבינו הקדוש׃

תשובה לא אמרתי אלא בבור שבין ג' מחיצות שהרי בניהן כרמלית כמו שבארנו שזו היא קרן זוית הסמוכה לרשות הרבים והוא הדין לבקעה כמו שאמרתם׃ אבל יראה לי מדבריכם שיש בספר שלכם חסרון דברים וזה נוסח הספר בור שבכרמלית הרי הוא ככרמלית אפי' עמוק מאה אמה אם אין בו ארבעה על ארבע וזו היא דעתי בדבר זה הואיל ולא חלק הבור רשות לעצמו הרי הוא ככרמלית׃ גם אותה המשנה האמורה בערובין נתנו בבור אפי' עמוק מאה אמה הרי זה ערוב ואוקימנא בבור העומד בכרמלית ונתכוון לשבות למעלה אפשר להעמידה בבור שאין בו ארבעה על ארבעה וזה נתכוון לשבות ברשות הרבים ואפשר להעמידה בבור שהוא רשות היחיד ונתכוון לשבות בכרמלית׃ ויראה לי שבבור שאין בו ד' על ד' היא המשנה ולפיכך קא משמע לן רבותא ואמר אפי' עמוק מאה אמה לא נחלק מן הכרמלית אלא הרי הוא ככרמלית אבל אם תאמר שיש בו ארבע על ארבע מה לי עמוק מאה אמה ומה לי עמוק עשרה טפחים רשות היחיד גמורה היא ולא היה עולה על דעתינו שיועיל תוספת העומק כלום עד שיוציא זה מלבנו ויאמר אפי' עמוק מאה אמה׃ וכן פי' רבינו נסים ז"ל והעמיד משנה בשאין בה ארבעה׃ משה

מג

שאלה שם (פ' כ' ה' ז') אם מצא מציאה אם יכול להחשיך עליה מחשיך ואם לאו מוליכה פחות פחות מד' אמות · ועתה אתה ברוך ה' אשר הפליא לך עצה וגבורה בתורתו הקדושה הוא ילמדך להועיל לנו ולהאיר עינינו בזה כי לא נדע לפרש גמרא של ריש פרק מי שהחשיך אלא לחומרא שלא התירו חכמים בשום ענין לגבי מציאה אלא בכיסו דטרח ביה הרבה ואם אי אתה מתיר לו מתוך שהוא בהול על ממונו אתי לאיתויי בהדיה וכן מצאנו בפירוש רבינו חננאל ז"ל כמו שקבלנו · ועם כל זה יפרש לנו רבינו ההלכה באר היטב ולא נסור ימין ושמאל כדין הנטוי עלינו כי אתה הרבים ואנחנו בגלותינו מתי מספר ובארץ אשר גוברת בה השכחה הרבה ומזרה ישראל יקבצנו לארץ הצבי ותעבור לפננו וה' בראשינו :

תשובה אל תקטינו עצמיכם אם אין אתם כרבותי הרי אתם חברי אלופי ומיודעי וכל שהקשיתם ראוי להקשות גם ראשי הישיבות שהיו בבבל תפשו על שיטה זו כשהגיע אליהם החבור עם דברים קלים שחלילה לכם שיסתפקו לכם אבל כל השאלות אלו שלכם לא ירדו לעמקן · וכך יראה לי במציאה שזה שחלק רבא בין כיס למציאה לא אמר אלא ליתן המציאה לנכרי או להניחה על החמור אבל להוליכה פחות פחות מד' אמות לא שהרי פחות מארבע אמות אינה [שנויה] כדי שיאמר רבא דוקא כיסו אבל מציאה לא · ואם תאמרו מאי שנא הא מהא שזו ההולכה פחות מד' אמות צנעה גדולה יש בה ולא אושא מלתא כמו שנתבאר שם בהמוצא תפילין ואינו צריך דבר ולא איש אחר לסעדו ולא יכיר בו אדם ולא יהיה נחפז ולפי' לא נחוש לו שמא יעבירנו ד' אמות · זו היא דעתי בדבר זה ומי שרוצה לחלוק יחלוק:

משה ב"ר מימון

מד

שאלה המקדש אחת מן השניות או ממחויבי עשה או ממחויבי לאוין וכן היבם שקדש צרת ערוה הרי אלו קדושין גמורין וכו' · ואנחנו מה לא עליך תלונותינו כי אם על עצמינו כי נסגר זה השער לפנינו מבוא בתוכו דהאי צרת ערוה היכי משכחת לה דתפסי בה קדושין והלא הצרה במקום ערוה קיימא לכל דבר ערוה שהרי לעלמא מיתרת בלא חליצה כלל דפשיטא להו לבית הלל דכרת גמור יש בה בערוה וא"כ היכי תפסי בה קדושין כלל · ואם תאמר דברי האומר שב"ד שלאחריהם חזרו ונמנו שתהא חולצת ולא מתיבמת הלא נודע בכל המון דמשום ספיקא עשו וא"כ זה היבם שקדשה · אם בא אחר וקדשה צריכה גט משניהם ועני ורש הצדיקו ומאיר עיני שניהם יזכה לביאת הגואל וכל ישראל חברים :

תשובה לא עלי תלונותיכם כמו שאמרתם וגם לא על עצמיכם אבל תלונות שינו על הסופר ועל המגיה · ונוסח דברי כך הם וכן היבם שקדש צרת יבמה הרי אלו קדושין גמורין :

משה

מה

שאלה בספר עבודה נמצא כתוב כלי שנתבשל בו תרומה אינו צריך הגעלה אלא מריקה ושטיפה ועינינו לתשובת גאוננו מיחלות כי לעניות דעתינו לא נתמעטה משאר קדשים כי [אם] מריקה ושטיפה יתרה שהיא אחר הגעלת של כלים [שאם] נתבשל בהם קדשים [צריך] ולתרומה לא צריך אבל בלא הגעלה ליכא מאן דמיקל ולו שקול ישקל חפצי לראות בתשובות נצחות מאד מאד מצעירי תלמידך ולהגיס אותנו בשבעה דרכים אז יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם ויודו לשם חסדו בחצריהם ובטירותם השביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב :

תשובה זה שאמרתי אין כלי שנתבשל בו תרומה צריך הגעלה בספר זרעים הוא אמור בהלכות תרומה ולא מדיוקא דהשיא מתניתא האמור שם בזבחים בפרק דם חטאת וכו' סמכתי זה אלא על המשנה השנויה בתרומות סמכתי דהכי תנן המערה מכד לכד ונוטף ג' טיפין נותן לתוכה חולין הרכינה ומיצה הרי זו תרומה · וזהו פירושה המערה כד שהיה בו שמן תרומה או יין תרומה עד שנתרוקן ופסק כל הניצוק והתחיל המשך לטוף טיפה אחר טיפה אינו צריך להמתין עד שיפסקו כל הטיפין אלא כיון שירדו שלש טיפין טיפה אחר טיפה דיו ונותן לתוכה חולין מיד ואין הצחצוחין הנשארים שם בכד מדמעין ואם הרכינה על צדה אחר שנטפו שלש טיפין עד שנתקבצו כל הצחצוחין שבכד ונתמצו למקום אחד אותו הנמצא תרומה · ממשנה זו דקדקתי שאין הקדרה שנתבשלה בה תרומה צריכה הגעלה לחולין אלא שטיפה בלבד וק"ו הדברים [ומה] אם היין או השמן הנשאר בדפני הכד אינו מדמע אע"פ שאלו הרכין הכד על צדה היה מתמצא ממנה תרומה המדמעת וכל הצחצוחין הנשארין שם הן עצמן

של תרומה ק"ו לתרומה שנבלעת בחרסית [איך] יעלה על הדעת שיצא אותו שנבלע וידמע · שזה הנבלע בחרסית אין בו ממש ולא היא מן התרומה אלא המים שנתבשלה בהם התרומה הן הנבלעים בקדרה ואין לאותו היוצא אם יצא ממש ולא טעם · ולפיכך אני אומר שאין הקדרה צריכה אלא רחיצה בלבד ולא הצרכתי רחיצה אלא מפני שהיא על ידי האור להחמיר אבל ליתן לה חולין צונן אינה צריכה רחיצה כמו המערה מכד לכד זהו דעתי בדבר זה ומפני הלכה זו לא הצרכתי הגעלה לתרומה: משה

(אמ"ת גם זו השיגה הראב"ד ז"ל בפרק ט"ו דתרומות הלכה י"ט ומרן הכסף ז"ל רמז שם תשובה זו):

מו

שאלה כתב בספר נזיקין הפורץ גדר לפני בהמת חברו ויצאה והזיקה אם היה גדר חזק ובריא חייב ילמדנו רבינו אם על הכותל אמר למה ליה למימר יצאה והזיקה · ואם על הנזק אמר הא אמרי' בגמרא שאין הלסטים חייבין אלא אם כן הכישוה והדריכוה למקום הנזק יורינו מורינו ושכרו כפול מ"ה:

תשובה על הנזק אמרתי ולא על הכותל וכך אמרו חכמים על הנזק ולא על הכותל שאלו היו דברי רבי יהושע בן לוי על הכותל כמו שעלה על לב מי שראיתי פירושו לא היה אומר הפורץ גדר לפני בהמת חברו אלא הפורץ גדר חברו מה ענין הבהמה הכא ועוד למה הביא התלמוד דברים אלו במקום זה על משנת הכונס צאן לדיר · ועוד זה שהעמיד התלמוד דברי ר' יהושע שאמר הפורץ גדר לפני בהמת חברו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים בכותל רעוע אם על הכותל קאמר וכי פורץ כותל רעוע למה הוא פטור מדיני אדם וכי יעלה על דעת אדם בעולם שהשובר כלי שלם וחזק חייב והשובר כלי רעוע פטור אלא כך הוא הדין השובר כלי שלם וחזק משלם דמי כלי שלם והשובר כלי רעוע משלם דמי כלי רעוע וכן הסותר כותל חברו · ואם [על] הכותל קאי משלם דמי שהפסידו בין בריא בין רעוע וחייב בדיני אדם · ואם תאמר כותל זה רעוע הוא ועומד לסתירה ומאי קא עביד אמאי חייב בדיני שמים אלא ודאי כל המפרש כך נשתבש ואין הדברים אלא לענין בהמה שיצאה והזיקה מפרצה זו אם היה הכותל חזק ובריא הפורץ חייב בנזקה בידי אדם ואם היה כותל רעוע שאינה משתמרת בו הפורץ פטור מדיני אדם על זה הנזק שהזיקה הבהמה וחייב בדיני שמים שהרי גרם לבעלים לשלם הואיל והכותל רעוע כמו שבארנו שאפי' שמרה ויצאה או פרצוה ליסטים בעל הבהמה חייב ואילו לא פרץ אפשר היה שלא תצא ולא תזיק ומפני זה חייב בדיני שמים וזה שהקשית על דבר זה מן הלסטים שפרצו מחיצת הדיר הבריאה שאין חייבין בנזקיה עד שיוציאוה אבל אם יצאה מעצמה פטורין ודאי קושיא נאה היא זו ושמא זאת הקושיא שהקשה המפרש עד שהעמיד דבר זה בעצמו של כותל · וזהו פירוקה הפרש גדול יש בין ליסטים שפרצו הדיר ובין חברו שפרץ לפני בהמת חברו שהליסטים כונתם לגנוב את הבהמה ולפיכך כל זמן שלא הוציאוה מרשות הבעלים לא נתחייבו בגניבה ולא נעשית ברשותם ובעת שיוציאוה ונעשית ברשותם נתחייבו בנזקיה אבל אם הניחוה שם הרי לא עשו ההיזק שנתכוונו לו שהיא הגניבה ולפיכך הם פטורין אבל הפורץ גדר לפני בהמת חברו אין כוונתו לגנוב ולא נתכוון אלא שתצא הבהמה ותזיק ויתחייבו בעליה בנזקיה ולפי' הוא חייב באותו הנזק שנתכוון מתחלה לעשותו כדין כל המזיקין וזה הפרש גדול ונמצאו כל הדברים נכונים ויוצאין אל עיקרי הדינין וכלם נתנו מרועה אחד: משה

(הלכות נזקי ממון פ"ד הלכה ב' ועיין מה שרמז הרב המגיד ז"ל):

מז

שאלה יורינו במה שכתוב בסמוך ליה המוסר בהמתו לשומר חנם ולשומר שכר ולשואל אעפ"י ששמרוה שמירה מעולה השומרים פטורים והבעלים חייבין ואנו נסתמו מעינינו מעינות החכמה לדעת מה זה ועל מה זה הבעלים חייבין בהם ששמירת השומרים שמירה מעולה היתה זמאן ליהב לן נגרי דפרזלא ונשמעינך:

תשובה גם זו טעות ואין על המעתיקים תלונה שהספר הראשון יצאו דברים בגליונים שלא במקומם וכבר הוספתי אני עתה דבר שלא היה שם תחלה והוא אפילו המיתה את האדם · הוסיפו אתם גם את זה ויהיה נוסח ההלכה כך ויצאה והזיקה השומרין פטורים שמרוה שמירה פחותה אם שומר חנם הוא השומר פטור והבעלים חייבין ואפילו המיתה את האדם ואם שומר שכר הוא או שואל חייבין זהו הנוסח · ולפי שנכתב והבעלים חייבין שלא במקומו נתקשו הדברים בודאי ונסתמו מעינות החכמה לא מכם הוא חלילה אלא הקולמוס הוא שסתמן והקולמוס יגלה עמקן (שם פ"ד הלכה ד'): וכתב משה

מח

שאלה בספר קנין כתוב שבין גגה לגגה שגי בעשרה טפחים ובתחלת בבא בתרא משמע [דיותר] פשיטא לן דהיזק ראיה שמיה היזק [בגינה] מבחוץ וא"כ אמאי לא צריך ארבע אמות · יורינו רבינו וגאוננו כי צמאים אנחנו לתשובתו כאיל תערוג על אפיקי מים :

תשובה שאלה זו לא היה ראוי לאנשים גדולים כמותכם לשאול אותה · וכי לא שני לכו בין היזק ראיה שהוא היזק גדול ודאי שיראה אדם חברו שהוא עומד ויושב ועושה צרכיו ובין היזק ראיה שיראה קמת חברו משום עינא בישא שאלו דברי חסידות הן שלא יהיה אדם עויין בעין רעה את חברו ואותו השינוי שנוי בעלמא הוא ואינו אליבא דהלכתא אלא עיקר היזק ראיה בחצר הוא במקום שבני אדם דרים אבל בגגות [של חצרות] אינו צריך ארבע אמות לפי שאין דרכם של בני אדם לדור בגגות אלא במחיצת עשרה טפחים שגי כי היכי שיתפס [עליו] כגנב ק"ו לגגות שאין דרך בני אדם לדור שם ואם מאותו הענין של עינא בישא אפילו בבקעה היינו מחייבין אותו לגדור שעיקר קמתו של חברו בבקעה היא · וכבר נתברר שאין מחייבין אותו לגדור בבקעה כלל לא בארבעה ולא בעשרה ולעולם אין חוששין להיזק ראיה אלא משום בני אדם ובמקומות הקבועים לדירה כחצרות · ואותם הדברים שנאמרו שם בגנה שינוי בעלמא הוא וזה דבר מבואר הוא ואין צריך להאריך בו (הלכות שכנים פ"ב הלכה י"ו) :

כבר השבנו על השאלות ששאל הרב המובהק הפטיש החזק המעולה רב יהונתן הכהן ז"ל : משה

מט

וזאת אגרת שלומים אשר שלח הגאון מ"נא ורבנא להרב הנז' עם התשובות :

מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה · זה הדור בלבושו צועה ברב כחו · ורוח נדיבה רוחו · וכריח השדה ברכו ה' ריחו · ולמלחמות התורה חגר חרבו ותפש שלחו · ועל כסא התלמוד מושב מנוחו הוא הרב הנערב · הנחמד מזהב ומפז רב · [מר ורב] יהונתן הכהן סגלת החכמים בן כבוד גבירנו קדושנו מורינו ורבינו דוד ז"ל יהי אלהיו עמו להושיע ובכל אשר יפנה ירשיע · מאת הנכסף לראותך · המשתעשע בבינתך · השמח בחברתך המתפלל תמיד להתמיד שלותך ולהרבות תורתך · ולהאריך בטוב ימותך · משה בר מימון ז"ל · אמנם כי אתם עם ה' תקראו · ובכל הנמצא כתוב [לחיים] תמלאו · וראשונים בכל הלואי צבאות ה' תמצאו · כי אתם חלק ה' ונחלתו · החונים על דגלו והמשרתים לפניו תמיד בזבולו ברך ה' חילו · וספר התורה לכם נמסר · ומעת הוסר התמיד מכם לא סר והיה כל מבקש ה' אל משמעתכם הוא סר · כי כבר נגזר לכם להבין ולהורות · את החוקים ואת התורות · כי אתם שומרים אמרות ה' אמרות טהורות · נוצרים לפנים את הבריתות · ולך ולבית אביך כל חמדת ישראל · ולא ישבות מכם לתורה גואל · וזאת לפנים בישראל · לכן בהגיע כתבך הממולא בכל אבן יקרה וספיר · כזוהר הרקיע לכל משכיל מזהיר : זוהר בהיר · וכל התלמידים נשאוהו בחיקם ובזרועם · ובשמחה נשמע מרחוק דעם · ובפתחו עמדו כל העם · וכאשר נשמע גלו צפוניו · ונחקרו סתרי מצפוניו · ויראה משה ויגש מפניו · וימצא עם הכתב אגרת · לכל המדה אוגרת · והיא על [כל] מגלה גברת · עקב היות בה רוח אחרת · רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה · היא האגרת אשר לא נודעו אשר להבינם משמן בשר חכמים ירזה · ולפרוקם ישאל כל חוזה ויאמר משה אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה · ונשמע את קול הקושיות חזק כרוח סערה · ויאמר משה זה קול ענות גבורה · ובהביטו הרים רמים ולא יוכל לעלות · ורצה לבא אל האהל והנה הדלתות נעולות · ושם לה עלילות · וחרד עם החרדים · והשיב אחור ימינו להשיב הדברים אחדים · וידי משה כבדים · וכראותו כי אפס עזוב ועצור · הלך לבדו וישב בנקרת הצור · ויאמר משה אל ה' · אתה אמרת ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני · והנה באחרית הימים נלאוני בני ואחר כל אלה הדברים · והדרכים אשר בעיני לא ישרים · דרך השרות והשרים · המה הדרכים אשר מקצתם לא סלולים · דברי החידות והמשלים · וזה הדבר המעט אשר דברנו בהם · ודברנו בעניניהם · לפי שהיא דרך אבותנו לפנים · וכל אחינו אשר בספרד לא פונים · ואמרו רז"ל עלית לקרתא הלך בנימוסא וראוי להחזיר היום לאיתנו · ולהיות נשמע הדבר לענינו · מודיע אני משה אליך השר הרב הכהן יהונתן · כי בעת שהגיעו אלי כתבך ושאלותיך שמחתי בהם שמחה גדולה · ואמרתי לנפשי ברוך ה' אשר לא השבית לך גואל · וידעתי שהגיעו דברי למי שידע עניניהם · ויבין מצפוניהם · וישא ויתן בהם כראוי · ואמרתי לנפשי הרי זה למשיב נפש ולכלכל את שבתך וכל אשר שאלת יפה שאלת · וכל אשר הקשית יפה הקשית · אל תירא כי אתך אני וכבר השבתי היום תשובה על כל שאלה ושאלה משאלות הרב · וזה

שנתאחרו התשובות כמה שנים אם לא מדאגה מדבר החולי ומרוב המהומות כמו שנה עמדתי בחליי ועכשו שנתרפאתי הרי אני כחולה שאין בו סכנה · ואני רוב היום מסב על המטה ועול החולים על צוארי בדברי הרפואות שרפו את כחי ולא הניחו לי שעה אחת לא מן היום ולא מן הלילה ומה אני יוכל לעשות אחר אשר יצא טבעי ברוב הארצות · ועוד שאיני היום כמו בימי הבחרות אלא כחי גשל ולבי קץ ורוחי קצרה ולשוני כבדה וידי רעדה אפילו לכתוב אגרת קטנה אעצל ומפני זה אל יקשה בעיניכם על שצויתי לכתב התשובות ומקצת הכתבים ולא כתבתי הכל בכתב ידי לפי שאין לי פנאי לזה מפני כשלון כחי וקוצר רוחי מפני אלו המצערים לי תמיד · ומודיע אני משה להדרת הרב רבי' יהונתן הכהן וכל החכמים והחברים הקוראים את כתבי שאעפ"י שבטרם נוצרתי בבטן התורה ידעתני ובטרם אצא מרחם הקדישתני · ולהפיץ מעינותיה חוצה נתנתני · והיא אילת אהבי ואשת נעורי אשר באהבתה שגיתי מבחורי · ואף גם זו נשים נכריות נעשו לה צרות מואביות עמוניות צדוניות אדומיות חתיות · והאל יודע כי לא נלקחו מתחלה אלא להיותן לה לרקחות ולטבחות ולאופות להראות העמים והשרים את יפיה כי טובת מראה היא עד מאד · מכל מקום נתמעטה עונתה שהרי נחלק לבי לכמה חלקים בכל מיני חכמה · וכמה טרחתי יומם ולילה כמו עשר שנים רצופות בקבוץ חבור זה ואנשים גדולים כמכם הם ידעו מה שעשיתי שהרי קרבתי דברים מרוחקים מפוזרים ומפורדים בין הגבעות וההרים · וקראתי אותם אחד מעיר ושנים ממשפחה ושגיאות מי יבין והשכחה מצויה וכ"ש בזקנים · ומפני כל אלו הסבות ראוי לחפש בדברי ולבדוק אחרי ואל יאמר הקורא בחבורי כי מה האדם שיבא אחרי המלך אלא הרי הרשיתיו ויאמר המלך יבא וטובה גדולה עשיתם עמדי אתם החכמים וכל מי שימצא דבר ויודיעני טובה יחשב עד אשר לא ישאר שם ח"ו מכשול שלא נתכוונתי בחבור זה אלא לפנות הדרכים ולהסיר המכשולות מלפני התלמידים שלא תחלש דעתם מרוב המשא ומתן ויצא טעות בפסק ההלכה · והמקום ברוך הוא יעזר אותנו ואתכם על תלמוד תורתו וידיעת יחודו ולא נכשל ויקוים בימינו ובימיכם ונתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה : משה

נ

שאלה הבינונו מלכנו מהו כונת רז"ל באומרם נדרים (פ"א) מפני מה ת"ח אינן מצויין לצאת מבניהם ת"ח] אמר רב מפני שאין מברכין בתורה תחילה ואנחנו לא נדע מהו כונת רב :

תשובה מה ששמענו בזה הוא מפני שמי שקורין אותו לספר תורה ואינו עולה אינו אלא טוטה כי היא חייך ואורך ימיך כתיב והתלמידי חכמים רובם ככלם קשה עליהם לעלות לספר תורה ומנעו עלייתם · והטעם מפני כי יהיו כמה ת"ח בבית הכנסת ויעלו בתחלה כהן עם הארץ או פחות מהם בחכמה ויקרא תחילה ודין גרמא כי מיעטו תורה מישראל ואין קוראין אותם תחילה אלא לפחות מהם · הן אמת שאמרו כהן קורא ראשון אמנם שיהיו כלם שוין ולזה יהיה כונת רז"ל אין ת"ח יוצא מבניהם דאין מברכין בתורה תחילה · ולזה אמרו רב קרי בכהני בשיעת שמואל : (מגילה דף כ"ב ובפ' הנזקין דף ס') : משה

נא

שאלה ילמדנו רבינו אם השמש הולך י"ב מעלות בכל שנה איך אומרים שהליכתו בתשרי ומרחשון וכסליו הוא הנראה אשר ילך בטבת ושבט ואדר ואף גם זאת נפלאה ממנו שאנו רואים כי מן הנקודה אשר יצא ממנה בניסן ממנה יפרד גם מתשרי ואיך אומרים שהשמש בניסן יצא מטלה ובתשרי ממאזנים :

תשובה התנועה אשר מתנועע השמש בגלגל המעלות ממעלה אל מעלה הוא אשר ילך בשנה תמימה פעם אחת ולכן יהיה בתשרי במאזנים ובניסן בטלה כמו שאומרים והוא האמת · וזה הוא תנועת השמש בעצמו · אמנם הגלגל העליון יסובב גלגל השמש ביום ובלילה פעם אחת ולכן בכל יום חמה זורחת במזרח ושוקעת במערב ואין גלגל השמש בעצמו הוא אשר יסובב כל המעלות ביום אחד וזה ידוע אצל חכמי המחקר והתכונה · אכן גלגל המעלות יסבב השמש בכל שנה פעם אחד והוא גלגל נוטה שהליכת השמש נוטה לצד שמאל וכל הצדדים נטוים בשפת האופק עד אשר תראה שהנקודה אשר יזרח ממנה היום אינה הנקודה אשר ממנה יזרח למחר ובכל יום ויום הולך לאט לאט עד אשר יטה לצד דרום בתנועה קלה בל תראה לעין כל שהליכתו ברוחב · אך אם תצייר הצורה בשלימותה תבינה ואני באשר טרחתי להתלמד קצת מחכמה זו אוכל להבינה :
משה

נב

שאלה יפרש לנו רבינו פירוש דברי רז"ל (פסחים י"א) בחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב

שיש יומא בין קרנתא אם זה הוא תמיד בקיץ ובחורף או בקיץ לבד או בחורף לבד. וכן מה שאמרו חמה בראש כל אדם אם הוא תמיד:

תשובה זה ודאי תמיד ובכל מקום והטעם מפני שכל השעות אשר זכרו חכמים ז"ל בכל התלמוד הם שעות זמניות דהיינו בכל זמן חושבים י"ב שעות ביום וי"ב שעות בלילה אם היום והלילה שוין או אם היום ארוך והלילה קצרה או להיפך. ואם היום או הלילה ארוכים יהיו השעות ארוכות ואם קצרים יהיו קצרות ולכן קראו אותם חכמי התכונה שעות זמניות כי לפי הזמן ישתנו. ולעת אשר יתהפכו או קצרות או ארוכות אז אם תשים פניך אל דרום ויהיה צד מזרח לשמאלך ומערב לימינך הנה תראה השמש בתחילת היום קרוב מן הארץ בחוש הראות. וכאשר יעבור שעה אחרת תראהו יותר נעלה מן הארץ והוא אל שמאלך וכן על זה הדרך ולסוף שעה ששית תראה השמש נגד פניך בכיוון וזה יקראוהו בי קרנתא ועד סוף שעה שביעית תראה השמש נוטה אל ימינך ומתקרב לארץ עד אשר ישקע זה הוא תמיד בקיץ ובחורף. אמנם כאשר יהיה השמש בי קרנתא והוא בחצות היום ממש תראהו נגד פניך אבל תהיה רחוקה אל ראשך דהיינו בימי החורף נוטה לצדדין ובימי הקיץ תהיה קרובה מן הצדדין ובתקופת טבת תהיה רחוקה הרבה ובתקופת תמוז יהיה קרובה הרבה. וכל זה יהיה בזה האקלים (פי' נוף) וישתנה קרובה או רחוקה במדת העיר אם היא מעוטה ברוחב לא תתרחק מעל ראשי אנשיה וכן על זה הדרך באופן כי לפי רוחב המקומות אפשר יהיה השמש בחצי היום בראש כל אדם ויראה הצל ישרה ואפשר שיש מקומות שאי אפשר לראות גם השמ' בחצות היום באותו המקום ובאותו היום עד אשר יתחיל להטות אל מערב ואז יהפוך פניו למזרח ויוכל לראות. וזה לא יקרה בשום מקום מערי בצרה ובבל ודמשק וכל אותו המחוז גם בקצת מערי המערב אבל יהיה זה בערי תימן וכוש ובכל אותן המקומות אך המה בראש כל אדם יש כמה חילוקים משתנים בסברא זו שזה לא יקרה יום או יומים בשנה בעיר מיוחדת כי בעת אשר יקרה בכאן לא יקרה במקום אחר כי יש חילוק הרבה במקומות: וכתב משה

נג

שאלה ילמדנו רבינו אם הדיו הוא הנקרא בלשון ערבי, חיב"ר או הוא דבר אחר. אם הוא דבר אחר מה יהיו סמניה כי אם ישנה ויעשיה מדבר אחר אינה ראויה לכתוב בה ספר תורה דפוסל המצוה. ואם זה הנקרא חיב"ר הוא העשוי מן העפצים וקנקנתום או לא:

תשובה הדיו אינו הנקרא חיב"ר והאומר כך טועה. והראיה כי מצינו כמה שינויים בזה דהרי אמרו בסוטה (דף י"ז) אינו כותב לא בקומום ולא בקנקנתום ולא בכל דבר שהוא רושם אלא בדיו שנאמר וכתב ומחה כתב שהוא יכול לימחק נמצא שהדיו דבר שאינו רושם ופירוש אינו רושם ר"ל שלא תתדבק בקלף לעולם ואם ירצה למחקה תמחק ואם הדיו הוא חיב"ר כמ"ש אין לך דבר שרושם גדול מזה שהרי בתוכו קומום וקנקנתום והוא ודאי רושם ואיך נאמר שהוא דיו והדיו אינו רושם. ובתחילה תדעו שיש שינוי בין דיו לדיו שהרי בשבת (דף ק"ד) מנאה בכלל דברים הרושמים והוא אומרם כתב בדיו בסם בסקרא בקומום וקנקנתום ובכל דבר שהוא רושם וכו' נראה מכאן שהדיו המוזכרת תמיד הוא דבר שהוא עושה רושם כמו סיקרא וקומום וכיוצא דאי לאו הכי יהיה פטור הכותב בה בשבת דהוי כאלו כתב במשקין או במי פירות שהוא פטור מפני שהוא דבר שאינו מתקיים ואם ימחקוה תצא כמ"ש בדיו המוזכרת בסוטה ולכן תהיה עשיית הדיו כך דהיינו ליקח מפחם הגפנים ולשוחקו וליקח עשן השמנים כמו שמן זית וזפת וקלפוני"א והאס"ק ולערבבו עם אותו העפר וללוש אותו בשמ"ג ודבש ויעשיה פתין רקיקין ובעת אשר ירצה לכתוב ישריה במים ויכתוב ויהיה כתב יפה וכשמוחקין אותו נמחק כפ' סוטה אמנם אם תשאר הכתיבה שנתיים או שלש ימחק הכל מאליה ומעצמה ולא ישאר רושם. ותמהני אם הספר תורה שכתב משה רבינו ע"ה היה בדיו כגון זו ואיך אומר ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם והיה שם בך לעד איך אפשר שכתב בדבר זה והיה שם כמה שנים לאלפים ולמאות ולא נמחק. אכן עשיית הדיו לספר תורה בזה האופן שאמרנו, ואח"כ ליקח מי העפצא ויניח מעט קנקנתו' ויכתוב ואח"כ יחליקהו במשקלת ותהיה מאירה ולא מטושטשת ובעת אשר ירצה גוררין אותו מעל הקלף ויעבור עליו במעט בגד לקנחו ולא ישאר שום רושם וכן עשינו בס"ת שלנו ובקשנו לעשותו כהלכה. ומהיכן תדע כי תמיד הדיו המוזכר יהיה בה מי עפצים וכדומה זה יפורש מדברי ר' מאיר (שם בסוטה ובערובין דף י"ג) דאמר דבר אחד יש לי שאני מטיל אותו לתוך הדיו וקנקנתום שמו. אמרו לו וכי מטילין קנקנתום לתוך

הדיו והתורה אמרה וכתב ומחה כתב שיכול להמחות ואין ספק כי כל כי האי צריך שיהיה בתחלה מי עפצים ולבסוף יניח הקנקנתוס כדי שיתחזק ולא ינא ואין חילוק בין הנחת העפצים מקודם או שניהם ביחד וכל זה למצוה ולא לעכב שהרי דברי ר' יהודה הם המוסכמים דאמר לכל מטילין קנקנתום לתוך הדיו חוץ מפרשת סוטה כי כך נצטוינו ולרבינו נסים ז"ל תשובה מצוינת אצלנו על ענין הדיו ולבסוף כתב ויקח מהקנקנתום וישרה באל חיב"ר ויכתב וכו' · אבל לא האריך בכל אלו הראיות שזכרנו אמנם הוא כתב הדברים המוסכמים אומרם ז"ל לכל מטילין קנקנתום חוץ מפ' סוטה וכאשר תראה בירושלמי שהדיו המוזכר בכל מקום שתם הוא הדיו אשר יכתבו בו ס"ת ויש בתוכו קנקנתום והקנקנתו' הוא דבר הדבק שהרי אמרו שם וכתב יכול בדיו בשיקרא בקומום ובקנקנתום ת"ל ומחה יכול במשקין ובמי פירות תלמוד לומר וכתב הא כילד כתב שהוא יכול להמחות ואיזה זה הדיו שאין בו קנקנתום · ופריך הש"ס על זה ואמר והתנייא מחה מתוך הספר כשר · כלומר איך תאמר שפ' סוטה לא תכתב אלא בדיו שאין בו קנקנתום הרי אם מחה מתוך הספר כשר וספר תורה כתוב בדיו שיש קנקנתום ומשני כהדין תנייא דתנייא אמר ר' מאיר כל הימים שהיינו לומדין תורה אצל רבי ישמעאל לא היינו נותנין קנקנתום והוא המוסכם ושתם דיו בכל מקום יש בו קנקנתום והוא המוזכר בשבת כתב בדיו בשם בשקרא וכו' ושרבי מאיר לבדו הוא אשר היה כותב בדיו שאין בתוכו קנקנתום ור' יהודה אמר לכל מטילין קנקנתום וכו' הרי למדנו שסתם דיו הוא בקנקנתום ומאחר דיש כמה חילוקים לאפוקי מפלוגתא כתבנו הספר תורה שלנו בלא קנקנתום אך היה בו עפצים: וכתב משה

(אמ"ת עיין בסוטה דף י"ז ומה שפירש הגאון המחבר בפירושו על המשנה שם ופי' הרב המעתיק עשיית הדיו ואל"חיבר · וקלפו"ניים המוזכר למעלה הוא שמן בוטנים וסמ"ג הוא מין שרף)

נד

שאלה יורינו רבינו אם מותר לכתוב מזוזה על גויל או לא:

תשובה נראה לי שמותר גמור הוא דהרי אמרו (שבת דע"ט) כתבה על הנייר ועל המטלית פסולה· על הקלף ועל הגויל ועל הדוכסוסטוס כשרה· מאי אלימא מזוזה מזוזה אקלף מי כתבינן אלא לאו תפלין נראה דהמקשן סלקא דעתיה דברייתא זו מיירי במזוזה ולכן הקשה מזוזה אקלף מי כתבינן ולעולם דסבירא ליה דעל גויל כתבינן דאי לא תימא הכי למה לא הקשה מזוזה אגויל או אקלף כתבינן ובמנחות (דף ל"ב ע"א) כשאמרו ספר תורה שבלה ותפלין שבלו אין עושין מהם מזוזה לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה ופריך הש"ס הא מורידין עושין והתנייא תפילין על הקלף ומזוזה על דוכסוסטוס הלכה למשה מסיני קלף במקום בשר דוכסוסטוס במקום שער · ומשני למצוה כלומר לעולם אם מורידין עושין דאם שינה אין בכך כלום אבל מצוה [על] דוכסוסטוס הרי בפירוש שמותר לכתוב מזוזה בגויל ודוכסוסטוס לאו לעיכובא אלא למצוה מן המובחר: וכתב משה

נה

שאלה איך נהגו בעשיית הציצית אם הוא כמו שאמרו בש"ס (מנחות דף ל"ט) הפוחת לא יפחות משבע והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה או כמו שהיו עושים הזקנים כמו שמנהגו כתוב להגאונים ורבינו חננאל ז"ל דהאמרו דלאו לעיכובא הוא:

תשובה זה הסדר לא עשינוהו חובה וכונת התלמוד הוא שצריך לכרוך ג' כריכות והכריכה השלישית יקשור בה ויהיו השלשה כריכות מחוברות וזהו חולייא אחת ואח"כ יתרחק מעט ויכרוך שלשה ויקשור וכן על זה הדרך עד שיקשור שבע חוליות וכל חוליא ג' כריכות ויפריש מעט בין חולייא לחולייא ויהיו השבע חוליות בשליש החוטין שיהיה שליש משולש והשני שלישים ענף ושיפרד כל החוטין · אמנם מה ששמענו מהגאונים הוא שכל אלו הכריכות והחוליות המוזכרים בש"ס הוא בתכלת אבל היום לית תכלת כי אם לבן ואיך יעשה יקח אחד מהח' חוטין ויכרוך בו אך שליש וב' שלישים ענף אבל החוליות והקשירות כמו שירצה יעשה ואם ירצה לקשור חולייא אחת או עשרה הרשות בידו ואם הגאונים כתבו דברים אחרים מה איכפת לן מהנראה מהתלמוד הוא כך ואין צריך לפסוק כסברתם דוקא והרי אמרו רז"ל לא תקרע תקרעוניה ולא תגמר תגמרון מיניה ואם ירצה לעשות שבע חוליות הרשות בידו: משה

נו

שאלה אם עור המעברתא של תפילין של ראש ושל יד צריכה עיבוד לשמן או לא:

תשובה אין צריך עבוד לשמה [גם] אינו צריך עבוד כלל וכמה מבני אדם לוקחין לעור המעברתא

עור יבם ושורין אותו ועושים ממנו המעבדתא ואף אם יהיה מעובד אין צריך שיהיה לשמה: משה

נז

שאלה אם צריך [לברך זמן] בקביעת המזוזה ובעת לבישת התפילין והטלית פעם ראשונה וגם אם החליף המזוזה והניח אחרת וכן אם נתחכו התפילין והניח אחרים או ציצית וכן כל שאר המצות אם צריך לברך זמן או לאו:

תשובה אמרו בתוספתא (ברכות) כל המצות מברכין עליהם שהגיענו העושה לולב לעצמו מברך ברוך שהגיענו לטלו וכו' העושה תפילין לעצמו מברך שהגיענו כשהוא מניחן. ושם אמרו היה מקריב מנחות בירושלם מברך ברוך שהגיענו. היה מקריב זבחים בירושלם אומר ברוך שהגיענו וכשהוא מקריבן מברך בא"י אמ"ה. אקב"ו להקריב את הזבח. נמצינו למדין שבכל המצות מברך עליהן בתחלת עשיתן שהחיינו. והמצות יתחלקו בזה לשלשה חלקים דהיינו כל מצות עשה בין של תורה בין של דבריהם התלוים בזמן כסוכה ושופר ולולב ונר חנוכה ומקרא מגילה ודאי צריך לברך עליהן שהחיינו וזה פשוט. והחלק השני כל מצוה אשר חייב בה כל אדם תמיד כגון ציצית ותפילין ומזוזה ומעקה ודאי צריך לברך בפעם ראשונה שהחיינו שכל אחד מאלו הם מצות שהם קנין לו לא תהיה זו פחותה מקונה כלים חדשים או בונה בית חדש ולזה אמרו בברייתא חיוב הזמן על הציצית ועל התפלין וכמו שאמרו בכל המצות מברכין עליהן שהחיינו. והחלק השלישי הוא כל מצוה אשר לא תקרה תמיד כי אם לפעמים גם לא לכל אדם כי אם לאחד תבא המצוה היום ולאחר לאחר זמן או לא תבא כלל או בבוא המצוה לידו יברך שהחיינו כמ"ש במקריב מנחות וכן אמרו בפדיון הבן אבי הבן מברך שתים אשר קדשנו וכו' ושהחיינו. ועל המילה מברך שהחיינו ולא הוזכרה דהא אם בפדיון מברך גם על המילה דמאי שנא. ועוד הרי אמרו כל המצות מברך עליהם אבל בפדיון הבן לא שאלו אם יברך או לאו דפשיטא להו שיברך אלא נסתפק להם אם אבי הבן מברך דעליה דידיה רמיא מצוה זו או דילמא כהן מברך כיון דמטי ליה הנאה. מכאן נראה בבירור שצריך ודאי שהחיינו אלא שנסתפק להם מי הוא המברך. וכשנבין אלו השלשה חילוקים נראה כי בודאי המפרים חלה ותרומה ומעשר וכן טמא שטבל לא יברך שהחיינו על מצוה זו ואינה בכלל אלו השלשה חילוקים אשר

אמרנו וכמו שהראה בחבורנו הגדול (פי"א מהלכות ברכות): משה ב"ר מימון

נח

שאלה מימרת רבן יוחנן (סנהדרין נ"ט) גוי שעסק בתורה חייב מיתה אם זה הלכה ואם צריך לימנע כל בר ישראל אשר ילמד דבר מהמצות הנלמדים משבע מצות או לא:

תשובה הלכה הוא בלא ספק ואם תהיה יד ישראל תקיפה עליהם ימנע מתלמוד תורה עד שיתגייר. אבל אינו נהרג אם עסק בתורה דהא חייב מיתה אמר ולא אמר נהרג כמו שאמרו על שבע מצות בן נח נהרג. ויכול ללמד המצות לנוצרים והשכר והעונש כי יש כמה מהם שיחזרו למוטב והם אומרים ומודים כי תורתינו זאת היא מן השמים היא הנתונה לנו על יד משה רבינו ע"ה והיא כתובה אצלם בשלימותה אך לפעמים יגלו פנים שאינם כהלכה וכמה מהם הם החרים למוטב ואין בזה מכשול לישראל: משה

נט

שאלה מהו החילוק שיש בין לשמוע קול שופר ובין על תקיעת שופר:

תשובה החילוק גדול בניהם כי המצוה המיוחדת אינה התקיעה אלא בשמיעה סגי דאם היתה המצוה התקיעה היה צריך כל אחד ואחד לתקוע לעצמו כמו שחייב כל אדם בלולב ובסוכה ואם כן ודאי השומע שלא תקע לא יצא ידי חובתו וכן התוקע שלא שמע יצא ידי חובתו אפי' שסם אזניו [ולא שמע] התקיעה ואין הדין כך כי המצוה היא השמיעה ולא התקיעה וכמו שהסוכה המצוה היא הישיבה ולא העשיה ובלולב הנטילה ולא באוגדן כך זו שהמצוה היא השמיעה וכשהוא תוקע אינו יוצא ידי חובתו [כל] כמה שאינו שומע ולכן צריך לברך לשמוע קול שופר כמו שמברכין לישב בסוכה ולא לעשות סוכה: משה

ס

שאלה מה זה שאמר הכתוב (ויקרא ז' ל"ד) את חזה התנופה ואת שוק התרומה למה השוק קראו תרומה והחזה תנופה:

תשובה הנראה לנו בזה הוא בי איל המלואי' אשר לאהרן לא הונף ממנו חזה ושוק בפעם אחד כמו שעושין לדורות בכל קרבן שלמים כי אם השוק לבדו הרים בתחילה

מנוף האיל והניף אותו · ואחר כך לקח החזה והניף אותו לבדו ומפני שבתחלה היה לוקח השוק תכף אחר האמורין לכן נקרא תרומה אבל החזה אשר היה בסוף לא נקרא תרומה וזה הוא באיל המלואים שהיה הנפת השוק קודם כמו שנאמר ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את הקרב ואת יותרת הכבד ואת שתי הכליות ואת החלב אשר עליהם ואת שוק הימין כי איל מלואים הוא · וככר לחם וגו' ושמת הכל · ולקחת אותם וכו' ולקחת את החזה מאיל המלואים אשר לאהרן והנפת אותם תנופה · נראה כמו שאמרנו שהשוק היה מקודם והונף ולזה נקרא תרומה ואחר כך החזה והונף · אבל לדורות כל השלמים היה התנופה לחזה ושוק יחד כאשר תראה במנחות: וכתב משה

סא

שאלה במה שאמרו (שבת ע"ה) היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב וכו' איך יהיה חשבון זה ומאי נפקא מיניה ואם הוא הלכה אם לאו:

תשובה חשוב תקופות ומזלות כלול בו חכמת תכונה ועיבור ומספר בכל פרטיהן · ומה שאמר כל היודע ואינו מחשב רוצה לומר מי שיש לו יכולת בידו וקרא מפתחות החכמה ויודע ההקדמות ואינו עוסק בה וכו' · אמנם מה ששאלתם מה תועלת יש ממנו בידיעתו כבר אמר ר' מאיר בבריאת השתכל במעשיו שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם ומחבורנו יפורש לכם כל אלו הדברים וכבר השבנו על תשובותיכם משם רבינו אפרי' ז"ל והמקום ירחם עליו ויברך אתכם ויעזור את כלנו לעסוק במצותיו ולהדמות בדרכיו ולהבין ביחודו אכי"ר סיון אתפ"ח לשטרות:

משה ב"ר מימון זצ"ל

סב

שאלה לינהר לן עיינין הדרת יקרת צפירת תפארת מורינו ורבינו משה אדונינו הרב הגדול בישראל המובהק הפטיש החזק נר המערבי דגל החכמים אות העולם ופלאו · שהאור בראו · בעם מקוראו · יהי שמו לעולם במאמר אלהי עולם כירח יכון עולם · ויעטר כללי קהלות הקדש בחייו ובאריכות ימיו · ויחיה בנו חמודו ידידו יחידו · ויזכהו לתורתו ולחכמתו ולמעלתו ולגדולתו כחפצו ותאותו · בחצר יהודי יש דקל אחד סמוך לכותל הנוטה לרשות הרבים בקירוב הרבה והדקל הולך וגדל במאד מאד והוא נוטה לרשות הרבים וכנגד כותל זו בית ועד של גויים וגם חצר של גויים · ובימי החורף אשר הרוחות והרעמים גוברים פחדנו שמא ישליכנה הרוח והוא סכנה מפני העוברים והשבים · ואף גם זאת כי בעת אשר תציץ ותגדל פירותיה ירגמוה באבנים להפיל התמרים ומתמלא כל הקרקע אבנים ולא יבצר שום בר אינש אשר יעבור ותיגע בו אבן ויזיקהו · על [זאת] יורינו מורה צדק אם יוכל לעוקרו מאחר כי הוא מוכן לפורענות או אינו יכול תורינו מורינו ויבא שכמ"ה:

תשובה צריך לעוקרו שמא ח"ו יבא תקלה בסיבתו ומה גם כדי לפנות המקום · ולזה יכול לעוקרו והתורה לא אסרה כי אם עקירה בלי שום צורך דאז הוי משחית ולזה ציותה התורה לא תשחית את עצה:

וכתב משה

סג

שאלה ותורינו הדרת · אדונינו אם בירך שהחיינו בליל א' של יום טוב אם צריך גם כן לברך בליל שני ואם יש חילוק בין המועדים ושכמ"ה:

תשובה צריך לברך שהחיינו בליל ראשון ובליל ב' וגם בשני ימים טובים של ראש השנה וכך נוהגין כל חכמי המערב: וכתב משה

סד

שאלה ואם תורינו הדרתו מה יהיה הדין במה שהיה מנהג באסכנדרייא בימי' טובים שלא היו אופין בתנור של גויים כי אם בביתם בתנור קטן ומי שלא היה לו תנור היה לו כירה של חרס או קדרה ואופין בה · ויהי היום ויעלו כמה בני אדם למצרים אלקהר"ה ומצאו ששם אופין כל השנה בתנור וגם הם עשו ככה כמנהג ופורעים מידי שבת בשבתו ומידי חדש בחדשו וגם היו לוקחין הפת מן התנור איך שיהיה · ולעת עתה הגוים המוכרין פירות ומיני מאכל ושאר סוחרים המוכרים וקונים באים ביום טוב אל היהודים לישא וליתן עמהם כשאר ימי החול באמרם לא נאסר לכם משא ומתן אלא בשבת דוקא אבל ביום טוב לא והסיבה היא מפני שרואים בי"ט שהם אופים בתנור וכחול שויוהו ולעשות התנורים בבתים לאפות בביתם אולי יתבטלו מחשבותם ויסתתמו טענותם אי אפשר תורינו הדרתו הדין בזה ויבא שכמ"ה:

תשובה לא יתבטל לבני אדם שמחת יום טוב ואל ימנעו מלאפות בתנור וכל אלו הענינים הם רחוקים ואל תחלה הסיבה מפני האפיה בתנור:

וכתב משה

סה

מתלמידי רבינו אפרים ז"ל

שאלה אם יש חילוק בין מתי גויים למתי ישראל ובין קברי גויים לקברי ישראל או לא דראינו בפ' המקבל (דף קי"ד ע"ב) שסמך על דברי רבי שמעון בן יוחאי דאמר קברי גויים אינן מטמאין ובפרק המקבל (דף ס"א ע"א) אמרו ג"כ זה שקבריהם אינן מטמאין ושמא במגע ומשא מטמאין כישראל · אם החילוק בין המתים גופן ובין קבריהם או דין שניהם שוין ואם סברת ר' שמעון הוסכמה או חכמים חולקים והלכתא כוותייהו דהרי מצינו באהלות (פרק י"ח) בענין מדורות הגויים שמשם נראה שיש דין אהל לקברי גויים ואסור לכהן שיכנס שם :

תשובה על שאמרתם אם החילוק בין המתים ובין קבריהם זיל קרי בי רב הוא ואמרה התורה וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת או בעצם אדם או בקבר ובמלחמת מדין כתיב כל הורג נפש וכל נוגע בחלל ובאלו הכתובים אין בהם חילוק בין מתים עצמן ובין קבריהם ואותה התורה הנוגע במת גוי יטמא והנוגע בקברו יטמא אבל באהל לא יטמא לדברי הכל כמו שאמרו ביבמות וזה לדברי הכל וליכא מאן דפליג כמו שאמר רבינא דהוא בתרא דאמר הני דמעטינהו קרא מאטמויי באהל במגע ומשא מי מיעטינהו קרא ואם היו דברי רבינא על רבי שמעון בלבד הוה ליה למימר אמר ר' שמעון הני דמיעטינהו קרא מאטמויי באהל או כך היה לו לומר הני דאמר ר' שמעון שאין מטמאין באהל במגע ומשא מי אמר · עכשיו דאמר הני דמיעטינהו קרא וכו' ודאי לדברי הכל קאמר : ומה שאמרו אשכחיה לאליהו וכו' מאהיל היה ולא נוגע כמו שהבין מדברי רבי ינאי ומה שזכר רבינו אפרים שמלא משנה באהלות שקברי גויים אהל אינו נלמד משם שום דבר מזה · וזה נוסח המשנה מדורות הגויים טמאים כמה ישהא ויהא צריך בדיקה ארבעים יום אעפ"י שאין עמו אשה וכו' את מה הם בודקים את הביבין העמוקים ואת המים הסרוחים וכו' הנה פירוש זאת המשנה הוא שהמקומות מארץ ישראל אשר יהיו בהם הגויים טמאים מדרבנן כמו טומאת אשה בח"ל והכל שוה מפני המתים אשר הם קוברים שם ואם ישהא ארבעים יום אזי אנו אומרים אפשר שהפילה וקברו הנפל שם ולכן גזרו אף שלא תהיה שם אשה שלא יהיה חששה זו אפילו הכי גזרו ולכן אם עבר ארבעים יום צריך בדיקה כדי שלא יהיה חילוק במדורות הגויים אם תהיה שם אשה או לא ואת מה בודקין את הביבין וכו' דשם חוששין שמא השליכו לא שיחפור את כל הארץ שלא הוחזקה שם טומאה זהו פירוש המשנה שם ואין ספק בזה : משה

(אמ"ת עיין בהלכות טומאת מת פ"א ובתוספות בפרק המקבל דף ס"א ובתי"ט מסכת אהלות פרק ח"י יעו"ש) :

סו

שאלה ילמדנו רבינו אם הכהנים חייבים במעשר בהמה כמו שהם חייבים בחלה ובמעשר או אינם חייבים דלא קבלנו שום דבר בזה ואם הם חייבים היה להם לרז"ל לומר הכהנים חייבים במעשר בהמה · ואם הם פטורים למה לא אמרו פטורים · האירה עינינו בתורתך ונגילה ונשמחה :

תשובה על מה ששאלתם אם הכהנים חייבים במעשר בהמה או לא ודאי חייבין · ובחלה ומעשר צריכא לאשמועינן דהא קא ס"ד מאחר שהכהן לוקח אותה יהיה פטור כמו שהוא פטור ממתנות כהונה ופדיון הבן קא משמע לן דלא אלא הם חייבין · אם היה דבר שהבעלים חייבים ליתן לכהן אז הכהנים פטורין אבל כגון זה שהוא חיוב לבעלים וכגון נטע רבעי ומעשר שני חייבים דהא מעשר בהמה מקריב האמורים והבשר נאכל לבעלים ולא מצאנו לו מקום פטור ואף כי לא בא בכתובים · אמנם כאשר מצאנו בב"ק דשם נאמר כיון שנפלו לו עשר בהמות בגזל הגר פטורין מן המעשר ונראה משם שהטעם מפני שזו מתנה והדבר ידוע שהלוקח במתנה פטור מן המעשר אבל ממון הכהן דהיינו הנולד ברשותו חייב במעשר · ואף גם זאת מצאנו ראינו מה שאמרו בשבת (דף נ"ד) ובמסכת ביצה על הפרה דאמרו במתניתין פרתו של רבי אלעזר בן עזריה היתה יוצאה ברצועה שבין קרניה פריך הש"ס וכי פרה אחת היתה לו והא אמר רב יהודה אמר שמואל תריסר אלפי עגלי הוה מעשר ר"א בן עזריה מעדרו וכו' וכבר ידוע שרבי אלעזר היה כהן ועשירי לעזרא · מאלו המקומות נראה שהכהנים חייבים במעשר בהמה וזה פשוט : וכתב משה

סז

שאלה זה שאמר נדר עלי שלא אוכל או שלא אשתה אם הוא חייב כמו נשבע או לא :

תשובה אינו חייב בזה שום דבר דהא לא אסר עצמו בשום דבר ולא נדר בדבר הנדר דהיינו האומר הרי זה קרבן או חרם וכיוצא והתורה אמרה

כי ידור נדר לה' לאסור איסר וכו' אבל עכ"פ אם היה זה הנודר עם הארץ אזי פותחין לו פתח ממקום אחר כדי שלא ינהוג קלות ראש בנדרים : משה

סח

שאלה יכול ישראל לעשות פריעה לעכו"ם או לא ואם יש חילוק בין נוצרים לישמעאלים בזה ·
ואגב האר עינינו בפירוש הברייתא (עכו"ם דף כ"ו) ישראל מל את הגוי לשם גר לאפוקי מורנא דלא וגוי לא ימול את ישראל וכו' מה בא ללמדנו ישראל מל את הגוי לשם גר :

תשובה מותר לישראל לעשות פריעה לעכו"ם רוצה לומר אם העכו"ם חתך הערלה ואז נבהל יכול ישראל לגומרו דהא עכו"ם שעשה מצוה נותנין לו שכר מצוה אך אינו כמי שהוא מצווה הא מיהא שכר מצוה בידו והתורה אמרה ככם כגר וכל הרוצה להתגייר יבא ויתגייר ואין כופין אותו לקבל תורה ומצות אבל כופין אותו לקבל עליו מצות שנצטוו בני נח והוא גר תושב וצריך לו שיקבל בפני שלשה חברים וכמו שתראה בברייתא דרבי אליעזר בן יעקב וכבר כתבנו בחבורנו (הלכות מלכים פרק שמיני) · ומה שאמרה הברייתא ישראל מל את הגוי לשם גר זה פשוט שמי שנתגייר ימול ויעשה פריעה קא סלקא דעתין דמה שאמר לשם גר למעוטי מילת הגוי ואם כן אי אפשר לפורעו ויסאר בגיותו גוי מהול לזה ביאר הש"ס שמה שאמר לשם גר לאו למעוטי מילה אלא למעוטי מורנא דהיינו אם יצא לו חולי או תולעת בראש הערלה אינו יכול הישראל לחתוך הערלה כדי שיבריא כי אין בחתוכה שום מצוה אלא רצונו הוא להתרפא לזה פירש הש"ס שאין כונת לשם גר לאפוקי מילה וזה הכל מיוסד על מה שאמרו שאסור להציל את העכו"ם כמו שאמרו עכו"ם לא מעלין ולא מורידין וזה נלמד ממה שאמר הכתוב ולא תחנם ואינו על עניין אם בא גוי למול או שיעשו לו פריעה ואין חילוק בזה בין עכו"ם לשאר וכו' וכל הבא למול ולהפרע לשם מצוה יכולין אנו למולו כדת מה לעשות : וכתב משה

(אמ"ת עיין בהלכות מילה פ"ג הלכה ז' ומרן הכסף משנה כתב דסבירא ליה לרבינו דאפילו אית ליה מורנא יכול למולו אם הוא לשם מצוה) :

סט

שאלה ותורינו רבינו מה שכתוב בהלכות תפלה (פ"ח) וכל דבר שבקדושה לא יהיה אלא בעשרה וכל אלו הדברים אם התחילו בהם בעשרה והלכו מקצתן אעפ"י שאינן רשאין יגמרו השאר וכו' איך יהיה פירוש זה אם התחיל השליח צבור קדיש ויוצר אור ויצא אחד מהם יאמרו השאר הקדושה אף שלא יש עשרה או לא וכן אם יצא אחד מהם בשעה שהתחיל השליח צבור מגן ומחיה יגמור הקדושה וכל התפלה או לאו · וגם מה שאמר עוד שם שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתם כיצד בשעה שהוא מתפלל והם שומעים ועונים אמן אחר כל ברכה וברכה הרי הם כמתפללין במה דברים אמורים במי שאינו יודע להתפלל אבל היודע להתפלל אינו יוצא ידי חובתו אלא בתפלת עצמו אם זה הוא בשמונה עשרה ברכות אם בשאר הברכות כגון שמע וכיוצא ממה שמתפלל השליח צבור תורינו הדרך ושכרך כפול :

תשובה יגמרו הקדושה בין קדושת יוצר ובין קדושת תפלה · אבל קדיש לא יוכל לומר עד שהיו שם עשרה אבל בפחות מעשרה אינו יכול · ושליח צבור אינו מוציא אלא את מי שאינו בקי ובכל התפלות ובכל השנה : וכתב משה

ע

שאלה יורינו מורינו אם יכול לצאת בשבת לרשות הרבים בטלית כרוך על ראשו ועל כתפיו אם לא :

תשובה זה ששאלתם על עניין הציצית הרבה מן המחברים הת"ח אחזו שער בזה זה אומר בכה וזה אומר בכה וכמה מהם אוסרין : והנה רבינו יצחק בעל ההלכות ז"ל היה אוסר לצאת בציצית בליל שבת מפני שאינו זמן חיוב · וראיתי לו תשובה בעניין זה ושם נאמר מדאמר רב הונא (שבת דף קל"ט) היוצא בטלית שאינה מצוייצת כהלכתה חייב חטאת וסבר ז"ל שהטעם שחייב חטאת מפני שלא יצא ידי חובתו דהא אינה מצויצת כהלכתה למד הוא ז"ל מכאן שבליל שבת שאינו זמן חיוב לא יוכל לצאת בציצית · והנה כל התלמידי חכמים אשר באו אחריו למדו מזאת ההקדמה שאין אדם רשאי לכרוך הטלית על ראשו ולא לחגור בו וכיוצא אלא באופן שיוצא בו ידי חובתו דהיינו שיהיה עטוף בו ומכוסה ראשו ורובו · אמנם לדידי חזי לי דמותר לצאת בציצית בלילה וכן יכול לכרכו על ראשו או על צוארו או לחגור בו או כמו שירצה ולדעתי אם הציצית משא איך נוכל להתירו משום מצוה לצאת בשבת אפי' בעטיפה דהא לא אתי עשה דמצות ציצית ודחי שבת דהיא לא תעשה שיש בה סקילה ולכן מותר לצאת בו

שאינו משא לא שנא עשה בו מצוה או לא עשה ובין ביום ובין בלילה יכול לצאת שאין הציצית משא אלא נוי הבגד . אבל אם אין הטלית מצוייצת כהלכתה אז אינו יכול לצאת ולא מן הטעם שאינו יוצא בה ידי חובתו אלא ממה שאמרו חשיבי ולא בטלי · דאם היא מצויצת כהלכתה אז הוי נוי ואם אינה מצויצת כהלכתה אז היוצא בה בשבת חייב חטאת · ולא שמענו מימינו מי שאסר לצאת בשבת ובליל שבת ובתלמוד הזכר במי שקדש עליו היום והוא לבוש תפילין ואין מזכירין זה בציצית ולכן הנראה לי שהיוצא בטלית שאינה מצויצת כהלכתה חייב חטאת ולא מפני שלא יצא ידי חובתו ואין הדבר תלוי אם יצא ידי חובתו או לא יצא אלא הטעם דאם היתה מצויצת כהלכתה אין אותן החוטים משאוי אלא תכשיט ואם לא היתה מצויצת כהלכתה אז ודאי אין תכשיט וחייב היוצא בה · והמצויצת כהלכתה יכול לצאת בה בין ביום בין בלילה שאינו זמן חיוב ובין אשה וקטן ביום וכך אנחנו עושין ופסקנו תמיד וזה נראה לי פשוט :

וכתב משה

עא

שאלה יורינו רבינו אם אירע מילה ביום כפור או תשעה באב אם יברך על הכוס כורת הברית ויטעים ממנו לתינוק ולא חיישינן דילמא אתי למסרך או יברך בלא כוס · יורינו אדונינו ושכרו כפול מה' :

תשובה אין הברכה צריכה כוס ומי שבירך בורא פרי הגפן באופן זה ודאי בירך ברכה לבטלה מפני שלא טעם הוא ולא שום אחד מהמבינים הברכה אף אם היתה ללמוד התינוקות · ולכן אין מביאין כוס כלל באלו הימים ולא בשאר ימי התעניות :

וכתב משה

עב

שאלה ילמדנו רבינו אם המתפלל יכול להפסיק בין הברכות שלפני קריאת שמע או אחריה בפיוטים או בברכות אשר יארעו כמו ציצית ותפילין או שירים ותשבחות וניגונים ויהיה זה כמו שאלת שלום והשבתו או נאמר בכגון זה דאיתמר איתמר ודלא איתמר לא איתמר · ואם יותר טוב לקרות ק"ש ביחיד עם הנץ החמה או להמתין שעה אחת או יותר עד שיתקבצו הקהל · האר עינינו בתשובתך ויבא שכמ"ה :

תשובה אין ראוי להפסיק בשום דבר והעוסק במצוה אינו ראוי לפסוק לדבר אחר ולהפסיק בין הדבקים · גם מן הראוי שהיחיד והצבור שיקראו קריאת שמע עם הנץ החמה :

וכתב משה

עג

שאלה ילמדנו רבינו במעשה שהיה שבשלו כחל כבשה קטנה עם בשר שלה ביחד מה דינה דיש מי שאומר מאחר שהיא קטנה אין בה איסור · ויש אומרים דאין חילוק בין גדולה לקטנה ואסור לבשלם יחד · גם יורינו רבינו אם האיסורין אשר אמרו חכמים שבטלין בששים אם מותר להורות כך לעם הארץ או לא · יורינו מורה ויבא שכמ"ה :

תשובה · אין שום חילוק בין כבשה גדולה או קטנה ודינן שוה וליכא מאן דמפליג · והטעם כי הכבשה אף שתהיה קטנה ימצא בה חלב כי טבעה מכריחתה ומדמה מתהוה החלב אבל יהיה מעט אמנם כשמתגדלת ויולדת ומניקה יתרבה החלב · ולכן בודאי לא יהיה ביניהן הפרש ואסור לבשל כחל הכבשה קטנה אף אם תהיה קטנה ביותר אלא עד שיקרענה שתי וערב ויטיחנה בכותל עד שלא ישאר שום לחלוחית חלב דאז מותר לבשלו עם בשר ואם בשל כך בלא שום קריעה וטיחה אז צריך לבטלו בששים · ועל מה שאמרתם על עניין האיסורין דבטלי בששים אם מותר להורות כך לעם הארץ ודאי כי הדין שוה לכל אדם ולא גזרינן שמא יפרצו פרץ · מפני כי דבר שנתערב היתר באיסור מדין תורה חד בתרי בטיל כשיהיה דבר ההיתר יותר ומכ"ש כשאין בו טעם האיסור · דבטל במיעוטו ורבנן הוא דגזור עליה להרחיק האדם מן העבירה ואסרו עד שיהיה אחד בששים ואמרו לא תזלזל בשיעורא דרבנן · אמור מעתה מאחר כי אחד בששים גזרה הוא ניקום אנן וניגזור גזירה לגזירה מי שמע כזאת מי ראה כאלה · ודע כי הכחל שאסור לבשלו עם חלבו הוא מדברי סופרים ומדין תורה בשר שחוטה בחלב שחוטה מותר כאשר תראה בחולין (דף ק"ט) ומעשים בכל יום בערי המערב שכמה מעמי הארץ מבשלין בפונדקאות ובאים הגויים כדי לצערן ומניחין בתוך הקדרות דבר איסור ומתירים להם חכמי המערב אם יש ששים וכך ראוי להורות והטעם שאמרנו דהיא גופא גזירה ולא גזרינן גזירה לגזירה · ואין ראוי לדיין לאבד ממון ישראל ולאסור דבר המותר אחר גזרת חכמים דאם כן אין לדבר סוף :

וכתב משה

עד

שאלה מהדיין הנכבד ר' נהוראי בר' הלל הדיין ז"ל ילמדנו רבינו איך יהיה עשיית הספר תורה שיהא ארכו כהקיפו לא פחות ולא יותר :

תשובה תעשה אמה אחת מחמשה זרתות או ששה וכיוצא אך שתהיה שוה בהלוכה ובצדדיה ותהיה מאבנוס או ברוש או מאילן אגוז וכיוצא באופן שלא תתעות ותחלוק זאת המדה כלה אצבעות עד שתרשום בארכה חמשים אצבעות או ששים וכיוצא · ודע כי כל אצבע המוזכר בתורה בכל המקומות הוא רוחב אגודל מאמצע ואחר אשר חלקת אותה האמה לאצבעות תחלוק אצבע אחת לששה חלקים או שמנה ויהיה ידוע אצלך שיעור חצי אצבע ושליש ורביע וששית ושמינית · ותקח הקלף או הגויל ותרבעם בריבוע ויהיה רוחב כל עור ארבעה ועשרים אצבע מהאצבעות אשר באמה וזה יהיה שיעור קומת הספר בלי ספק · ואין קפידא בשיעור העורות כי יש עור ארוך ויש עור קצר אך תמוד באומד הדעת העורות עד שתדע כמה יהיה אורך כל עור ועור יש עור שארכו חמשים אצבע ויש שהוא ארבעים וחצי ויש שהוא שלשים ורביע וכיוצא ולאחר שתדע אורך כל עור ועור תציינם אצלך למזכרת או תכתוב מאחוריו בכל עור ועור שיעורו · אח"כ תסדר העורות כמו שגוללין הספר תורה מהודק הדק היטב עד שיהיה כ"ד אצבעות ותמדוד בחוט של משי שזור ואח"כ תפרידם ובאותם העורות יהיה כתיבת הספר תורה ותקח כל עור ועור ותשרטט שיעור ד' אצבעות למטה וג' למעלה גליון והשאר שהוא י"ז אצבעות לכתיבה דהיינו אם היה סכום העורות אלף וחמש מאות אצבעות קח עור אחד כמו אלו ויהיה אצלך לנסיון דהיינו שתחתוך דף אחת ארכה י"ז אצבעו' ורחבה כדי לכתוב למשפחותי' ג' פעמים ממין האות אשר תרצה לכתוב בה הס"ת אם דקה או עבה ותראה כמה אצבעות בא לרוחב הדף אם בדרך משל בא הרוחב ארבע אצבעות וצריך בין כל דף ודף שתי אצבעות נמצא רוחב הדף ששה אצבעות עם השיור אז תחלק סכום האצבעות אשר בכל הס"ת דהיינו שהספר כולו אלף ות"ק אצבעות כאשר אמרנו תחלקם לששה ששה אצבעות שהוא רוחב כל דף ודף והשיורים יהיו הדפים מאתיים וחמשים הא למדת שמה שיש בעורות האלו הוא מאתיים וחמשים דפין אשר בהם צריך שתכתוב הספר אז תספור דפי החומש אשר תעתיק ממנו ותדע כמה דפים העתקת באותו הדף אשר כתבת ותשער אם תוכל לכתוב כל הספר תורה באותן ר"ן דפין הנה מה טוב ואם היה יהיה שהקלף הרבה אז תרחיב האותיות ואם להיפך תכתוב כתיבה דקה יותר · או תעשה דף אחרת שתהיה יותר רחבה או יותר קצרה ותכתוב פעם אחרת עד אשר תכוין באמיתות ואם יותר ד' או חמשה דפין או יפחות לא תשגיח בזה שזה לא יזיק לך כלל · ומאחר אשר ידעת בבירור חשבון הדפין דהיינו כי בזה הדף אשר נסית בה ידעת חשבון כל הספר תורה כאשר אמרנו אחרי כן תקח העורות ותעשה שרטוט לכל דף ודף לעצמו ומה שישאר מכל עור ועור אם יש יותר משיעור אצבע וכחצי שעורה תחתוך אותה מפני שצריך בסוף כל עור ועור ובתחילתו אצבע ומשהו שיור וזה כדי לתפור מכאן ומכאן ויהיה בין דף ודף ב' אצבעות והתפירה באמצע · והנה כנגד מה שיפחות מאותם החתיכות צריך שתקח עור שלם כאלו ותראה כמה האצבעות חסר כך תוסיף אך תמיד תשגיח שתהיה הדף אשר תכתוב כאותה הדף של הנסיון שהיא ארבע אצבעות וב' אצבעות יתרים לצורך השיור וכאשר ציירתי לך הכל ושיעור האצבע והדפים תדע ותשכיל · ודע כי רוחב כל דף מספרנו ארבע אצבעות ובזה הרוחב כתבתי למשפחותיכם שלשה פעמים והשיטות אשר בכל דף אחד וחמשים וכאשר תעשו כך בזה האופן דהיינו כל דף ד' אצבעות רוחב ובכל דף נ"א שיטות ובכל שיטה כשיעור למשפחותיכם ג"פ אז אין צריך שום חשבון כי בודאי יהיה ארכו כהיקפו · אך בזאת צריך ליזהר שאם יהיה הקלף עב ביותר תהיה הכתיבה יותר דקה ורוחב הדף פחות מארבעה [אצבעות] והשיטות יותר מנ"א ואם יהיה הקלף יותר דק צריך שתהיה הכתיבה יותר עבה והדף רחבה והשטות פחות מזה דהיינו או חמשים או מ"ט וכאשר תקח כלל זה בידך כאשר כתבנו אז לא תטרח ואם תעשה שיהיו העורות כספרנו אז לא [תצטרך] כי אם לכתוב בדף שרחבה ארבע אצבעות נ"א שיטות ובכל שיטה כשיעור ג"פ למשפחותיכם ודיו · ודע כי אורך ספרנו אלף ושלש מאות ושנים וששים אצבע חוץ מן הגליון שבתחילת הספר וסופו והדפין מאתיים וששה ועשרים ואלו הששה אצבעות הנותרין ליתרון רוחב הדף אשר בה שירת הים וגם ליתרון הדף אשר בה שירת האזינו שהיא צריכה ריוח בתחילת השטה ובסוף ובאמצע הא למדת איך יבא אורך הספר ארכו כהיקפו ואופן עשייתו והמקום ירחיב לבך בתורתו ויעזור אותך לקיים מצותיו ותורותיו ושלומך יגדל כנפשך שבעך :

משה בר מימון זצ"ל

עה

שאלה יורינו הדרת כבוד גדולת קדושת אדונינו מורינו ורבינו איזה צד מן העור הוא הנקרא

קלף ואיזה צד הוא הנקרא דוכסוסטוס אם הצד אשר הוא דבוק לשער הוא הנקרא קלף והצד אשר דבוק לבשר הוא הנקרא דוכסוסטוס או להפך יפרש לנו אדוננו פירש מרווח כיד ה' הטובה עליו ובאורך נראה אור והאל ישת עליו חמלה כי ללמוד אנו צריכין ויודיענו איזה צד מהקלף יכתוב בה התפילין ואיזה צד מהדוכסוסטוס יכתוב בה המזוזה ליזהר לן עיינין והאל יאיר עיניו בתורתו ותכון מלכותו :

תשובה אם יקח העור שלם ויעבדנו כנהוג דהיינו שמלחו וסיידו והסיר השער ונתן בו קמח או סובין והוסיף לעבדו זה נקרא גויל וגויל הוא שם הדבר שלא נתקן ולא נגמר כל צרכו ולכן קורין לאבני דלא מספיין גויל ואבני דמספיין גזית · ואם יקח העור ויחתוך בעביו ויוציא הצד הדק אשר ממקום השער ויעבדהו כמו שאמרנו זה נקרא דוכסוסטוס והחלק השני הוא יותר עב אם עבד אותו כראוי נקרא קלף וזה הקלף לא יכתב בו אלא מצד אשר היה דבוק בבשר וזה הדוכסוסטוס לא יכול לכתב בו כי אם המזוזה ומקום הכתיבה במקום שער והוא המקום אשר יגדל ממנו השער ולא המקום אשר היה דבוק בגב הקלף : וכתב משה

עו

שאלה וחורינו הדרתו איך יהיה עשיית התגין ואם הוא הלכה למשה מסיני או תקנת חכמים או יהיה מנהג ואם כן מאיזה זמן נתקן יורינו מורה צדק את האור כי טוב ונגילה ונשמחה :

תשובה התגין הוא אותות קטנות בראש האותיות והן כעין זיינין דוקא אך יש חילוק באותיות יש אות שצריכה תג אחד ויש שצריכה שתים ויש שצריכה שלש וכיוצא עד שבעה זה הוא אופן עשייתן · אמנם על מה ששאלתם אם הוא מנהג בודאי כי אין זה מנהג דזה קראוהו רבותינו ז"ל כתרי אותיות וכמו שאמרו מצאו להקב"ה קושר כתרים לאותיות וכן נמצא בספרי תורה שכתבם משה רבינו ע"ה אכן באריכות הזמן והטלטול נמצאו כמה וכמה חלוקים במסורת זה אומר בכה וזה אומר בכה ולא ראי זה כראי זה שיש מסורת שאומרים על אות אחת שצריכה שלש תגין ובמסרה אחרת נמצא באחת וכיוצא באופן שלא נמצאו מכוונין ולכן היה בדעת החכמים לבטל התגין מאחר שיש כמה חילוקים ואנחנו לא נדע אנה נפנה · אמנם כאשר ראו כי אין זה מעכב דאין זה חילוק בפרשיות בפתוחות וסתומות כי אם במספר התגין ואינו מעכב כותבין התגין והוא מצוה מן המובחר אך אם לא יכתוב שום תגין אינו פוסל המצוה וכל הספרים אשר במערב כתובים בתגין : וכתב משה

(עיין בהלכות תפילין פ"ב הלכה ח') :

עז

שאלה וחורינו הדרתו בספר תורה אשר נמצא השם כתוב חציו בתוך השיטה וחציו חוץ לשיטה אם יפסל הספר בזה ואינו יכול לקרוא בו בצבור אם לא יורינו הדרתו ויבא שכמ"ה :

תשובה זה הסופר חדש פעל זר לא ראינו מעולם מי שעשאו והראוי אלא להחליף אותה היריעה ולגנזה ואחר חלופה יקראו בו בצבור לכתחלה · וכתב משה

(וז"ל הרב המאירי בק"ס ואחרוני הרבנים כתבו שאם נזדמן לו שם הקדוש בסוף שיטה אין ראוי להתחילו אא"כ נכנס כלו בתוך השיטה ולא להוציא ממנו אפילו אות אחת ודבר זה יראה שלא אמרוהו אלא שכל אות שבגליון הוא הגהה והוא אגלס כדין תלויה דביני שיטי והרי אמרו כלו תולין מקצתו אין תולין וא"כ אף בדיעבד פסול ושמא דוקא תלייה ולאסור לכתחלה אבל להיות תלויה גמורה לפסול אף בדיעבד לא : *)

עח

שאלה ילמדנו רבינו אם זאת הכתה הנקראים קראין אם נמצאו במקום מיוחד או בבית המדרש או בבית הכנסת ויש תשעה רבנים אשר הם מודים בתורה שבכתב ותורה שבע"פ אם אחד מאלו הקראין יגמור המנין ויכולין לומר קדיש וכיוצא מהדברים הצריכים מנין עשרה וכמו כן אם באחד מהם יכולין לזמן וכן אם היו ששה רבנים והשאר קראים הבינונו מלכנו הדין בזה ולא נטה ימין ושמאל והיה שכרו כפול מה' :

תשובה מהיכא תיתי שישלימו בהם מנין מאחר שהם אינם מודים בדברי חז"ל ואם כן ודאי הם אין משלימין המנין והראיה לזה ממה שאמרו בעירוב או ביד מי שאינו מודה בערוב וכו' אינו עירוב וכ"ש אלו שאינם מודים בחוקים אלו כלל בודאי שאינם מצטרפים לא למנין לקדיש לתפלה ולא לזמון ולא לשום דבר ואפילו יהיו מאה כלא חשיבי דהם אין משגיחין בדברי רז"ל כלל כי אם מה שיראה להם

*) נעתק מס' מעשה רקח :

מהכתובים ואין משימין לב על כל החקים והמשפטים אשר צוו רז"ל ומי שאינו מודה בדבריהם איכה נוכל להצטרף עמהם בדבר אשר הם תקנו ואלו אינם מודים ובודאי אסור הוא : וכתב משה

עט

שאלה ותורינו הדרתו בראובן אשר יש לו שפחה לשרת בבית גדולה או קטנה והיא לשה העיסה אם יכולה להפריש החלה מהעיסה ותהיה ידה כיד בעלה ורשותה כרשותו אם לא. יורינו מורה צדק מהו הדין בזה ושכמ"ה :

תשובה החלה והתרומה דינן שוה בכל התורה דהא תרומה קראה הכתוב וכמו שאין הקטן יכול לתרום כך אינו יכול להפריש חלה והנה אמרו במשנה תרומות (פ"א משנה א') חמשה לא יתרומו ואם תרמו אין תרומתם תרומה החרש והשוטה והקטן והתורם את שאינו שלו והנכרי. אמנם קטן שהגיע לעונת נדרים ולא הביא שתי שערות אם תרם תרומתו תרומה ולכתחלה אינו יכול לתרום עד שיביא שתי שערות וממה שמנעה המשנה תרומת הנכרים תלמוד משם כי העבדים יכולים לתרום שהם ברשות אדוניהם מפני שאמרו אתם גם אתם לרבות שלוחכם מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית והעבדים כאשר נכנסו בברית מדטבלו לשם עבדות יכולים לתרום ואמרו במשנה (שם פ"ג מ"ד) הרשה את בן ביתו או את עבדו או את שפחתו לתרום וכו' מזה נראה שעבדו כבן ביתו ויכול לעשותו שליח לתרום ולהפריש חלה כאשר זכרנו : וכתב משה

פ

שאלה האר עינינו במה שזכרת בהלכות תפילין (פ"ג הלכה י"ב) באורך רצועה של יד כדי שתקיף את הזרוע ויקשור ממנה הקשר וימתיח רצועה אחת עד אצבע אמצעית ויכרוך ממנו על אצבעו שלש כריכות ויקשור זה הקשר על אצבעו אחר הכריכות אם מוכרח לעשות כך והוא חיוב או לא. ועוד זכרת (שם פ"ד הלכה ב') ושל יד קושר אותה על שמאלו על הקיבורת והוא הבשר התופח שבמרפק ואמרת שצריך לברך על התפלין של יד אחר הנחה על הקיבורת קודם קשירה אם זאת הקשירה על הקיבורת היא עיקר הקשירה ואז צריך לברך או עיקר הקשירה הוי על האצבע ואז צריך לברך ואף גם זאת שזכר' בהלכות תלמוד תורה (פ"ז הלכה י"א) ואפילו נדה עצמו על דעת פ' וכו' מהו פירושו. תורינו הדרתו והמקום יאיר עיניו במאור תורתו אנס"ו :

תשובה כאשר יניח הרצועה על הקיבורת אז הוי הקשר העיקרי ואז צריך לברך אמנם הקשירה על האצבע תהיה אחר הברכה ואז יהיה קשירה תמה. ומה ששאלתם פירוש נדה עצמו על דעת פלוני דהיינו זה שנדה עצמו בתנאי אם יעשה פלוני דבר זה הרי אם לא יעשה פ' אותו הדבר צריך הפרה דהדבר ידוע נדוי על תנאי צריך הפרה רוצה לומר אפילו לא נתקיים התנאי : וכתב משה

פא

שאלה ותורינו הדרתו בעליה אשר על בית הכנסת ובה צד אחד מכוון על ההיכל אשר בו ספרי תורה המקודשים אם מותר לדור בבית זה ואם תמצא לומר שבכל הבית אשר היא על בית הכנסת יכול לדור אך הצד אשר הוא מכוון על ההיכל מה דינו ואם יכול לעשות מלאכתו אם לא יורינו מורה צדק ויבא שכמ"ה :

תשובה יכול לדור בבית אבל המקום אשר על ההיכל לא ואינו יכול לישן שם ולא להניח כלי מלאכתו אבל בשאר הבית יעשה כרצונו : וכתב משה

פב

שאלה ותורינו הדרתו במה שהזכיר בר"ה (כ"ט) כל הברכות כלן אעפ"י שיצא מוציא חוץ מברכת הלחם והיין שאם לא יצא מוציא ואם יצא אינו מוציא ובעי רבא בברכת הלחם של מצה וברכת היין של קדוש היום ואמר אעפ"י שיצא מוציא לא ידענו פירוש אלו הדברים. גם מצאנו לא יפרוס אדם פרוסה אלא אם כן אוכל עמהם והיה הטעם משום הוצאת שם שמים לבטלה. והנה מה שאמרו אם לא יצא מוציא הוא דוקא בשיאכל עמהם ואם לא יאכל עמהם אינו מוציא ומצה וקידוש היום שאני או אפילו במצה וקידוש היום יברך לעצמו תחלה ואחר כך מוציא. וראינו כמה מבני אדם שהם מקדשין בליל פסח בבתים אחרים ואח"כ מברכין לעצמן על היין ועל המצה וגם כמה שמברכין בביתם ואח"כ מברכין לאחרים. הבינונו מלכנו ביאור אלה הנוסחאות והאר עינינו במאור תורתך ויבא שכמ"ה :

תשובה לא מצאתי שום חילוק כלל. ועיקר זה ודאי שכל מצוה צריך לברך עליה ואם זה לקח המצה ויצא בה ידי חובתו ורצו אחרים לקיים גם כן אותה המצוה מהיכא תיתי שלא יוכל לברך כדי שהם

יאכלו ממה שחתך ובירך להם ואם לא יברך לא יאכלו ידי חובתם ולכן הוא מברך כדי שישמעו אלה ויצאו ידי חובתם ולזה אין חילוק בין אם יצא הוא ידי חובתו ממצה זו ובין לא יצא ואינו צריך שיצא ידי חובתו עמהם בכלל אלו בכל פעם שיברך להם : וכתב משה

פג

שאלה האיר עינינו ושמח לבנו כי נפלאה מאד מה שכתבת בחבור הגדול הלכות תענית (פ"א הלכה י') שצריך לומר עננו במנחה בערב הצום בתפלה ואיך יאמר ביום צום התענית הזה ולא התענה עדיין ואף גם זו שכתבת (שם פ"ב הלכה ו') עיר המוציאה ת"ק רגלי אם יהיה ישראל או בין גוים בין ישראל · וגם זו לטוב אשר זכרת ה' יסודי התורה (פ"ו) וכן השורף עצי הקדש דרך השחתה לוקה שנאמר ואשריהם תשרפון באש וגומר · אהה אדונינו משה רבינו דבר אתה עמנו ונשמעה אלו העצים מה הם ובאיזה הקדש מיירי · ומה שכתבת (הלכות דעות פ"ד הלכה כ') כל המנהיג עצמו בדרכים אלו שהורינו אם הוא בחירק או בצירי שיש חילוק גדול ואתה שלום כנפשך שבעך :

תשובה אם יאמר עננו בערב הצום ואף כי לא התענה עדיין אין בזה שום דבר מפני שבערב שהוא תשלום היום כבר הוא התחלת יום מחרת ולזה יכול להתפלל ערבית של שבת בערב שבת וערבית של מוצאי שבת בשבת, ומבדיל כאשר ביארנו במקומו ומה ששאלתם על עיר המוציאה ת"ק רגלי אין חילוק בין ישראל לגוים בעניין זה ואם היו כולם ישראל הצ"ל המוציאה ת"ק מישראל · ועל מה ששאלתם השורף עצי הקדש הם העצים אשר הם הקדש לבדק הבית אבל מה איכפת לן מי הקדישם או שהגזברין קנו אותם מכל מקום הם עצים מוכנים לבדק הבית · ובדרכים אלו שהורינו בחיריק : וכתב משה

(המ"ת נוסחא זו הביאה הרב המגיד ותמה על רבינו עמ"ש שיתפלל עננו אמנם מר"ן ז"ל כתב אפשר נוסחא משובשת נזדמנה להרב המגיד ומכאן נראה דהנוסחא שרירא וקיימת וכן נכתב בהגהות ועיין בשאלתות דרב אחאי פ' כי תשא פ' ויחל שכתב שיתפלל עננו במנחה ערב הצום והביאה הרא"ש ז"ל פ"ק דתעניות אכן הוא כתב שיתפלל בערבית ערב הצום וגם הטור הביא נוסחא זו של רבינו) :

פד

שאלה ותורינו הדרתו מה שכתב בספר אהבה הלכות תפלה (פ' י"א ה' ז') ואין מספידין בתוכם אלא הספד של רבים והמנהג באלכסנדרייא שמביאים המת בחצר בית הכנסת עד שיתפללו הצבור ואח"כ יבואו הדיינים והחזנים ואח"כ יבואו כל הקהל יצ"ו עם המטה ויאמרו צדוק הדין וקינות כל אחד מהחזנים ואחר כך מוליכין אותה לבית הקברות אם זה נקרא הספד של רבים או לא · וכן אם אחד מהאבלים אינו יכול לעלות לבית הקברות או הוא חולה או מפני הגשמים או על שמועה כי באה לו ונוהג שבעת ימי אבלות בבית הכנסת ואחר התפלה יאמרו צדוק הדין וקינות המנצחים שם אם זה הספד רבים או לא ואם יש מנהג זה בעיירות אחרות או לא :

תשובה אין זה נקרא הספד של רבים והספד של רבים הוא כשמת אחד מגדולי העיר אז חייבין כל העם לסופדו או שנשמע על אדם כשר שנפטר לבית עולמו זה הוא הספד של רבים דאז יכולין לספוד בבית הכנסת · ומה שראינו במצרים שיש להם כותל מיוחד ויושבין כל שבעת הימים דננו אותם לכף זכות שאמרו שאותם המקומות אשר יקראום כותל האבלים לזה נבנה מעיקרא ואינם כשאר הבית הכנסת אלא מתחלה הוקצה לכך וכך התנו אנשי בית הכנסת שתם ודאי שאסור לומר בו קינה על מת אלא אם יהיה הספד של רבים : וכתב משה

פה

שאלה ותורינו הדרתו נשיאות כפים המנהג אצלנו בנא אמון מהקדמונים שעולין הכהנים להיכל אשר בו הספרים ועומדין שם לברך ולפעמים פתח ההיכל פתוח או סגור ואין גם אחד שערער בזה כלל ולעת עתה הנה ראיתי מי שרוצה לאסור דבר זה שלא יעשו נשיאות כפים בהיכל ואף גם מפני כי אחוריהם אל היכל הקדש יורינו מורה צדק הדין בזה ויבא שכמ"ה:

תשובה אם היו הספרים גבוהים מן הארץ עשרה טפחים חלקו [רשות] לעצמן ואין שום איסור לכהנים שאחוריהם אל היכל הקדש בשעת נשיאות כפים וכן נתפשט המנהג : וכתב משה

פו

שאלה לנהר לן עיינין בפירוש שבת (קל"ה) יש יליד בית שנימול לאחד ויש יליד בית שנימול לשמנה

יש מקנת כסף שנימול לאחד ויש מקנת כסף שנימול לשמנה יבאר לנו באר היטב כל בבא בפני עצמה כיד ה' הטובה עליו ויהיה שכרו כפול מ"ה :

תשובה חילוק ד' בבות הללו מבוארים והוא כי יליד בית נימול לשמנה ידוע וכן מקנת כסף נימול ליום אחד ביום שקנאו היינו דאם קנה עבד קטן בן יומו צריך למולו בו ביום שמקנת כסף דינו בו ביום וכן אם קנה שפחה אחת וקנה עוברה אדם אחר דהיינו הגוף לזה והפירות לאחר זה העובר הוי מקנת כסף בפני עצמו שנולד ברשותו · וכאשר קנאו וקנה את אמו קניין אמו קודם לו כגון זה אם נולד נימול לשמנה והוא מקנת כסף וזאת היא הבבא הג' יש מקנת כסף נימול לשמנה · אמנם אם קנה שפחה לעוברה בלבד או שקנה שפחה על מנת שלא להטבילה לשם עבדות הרי זה הילד נולד ברשותו והוא יליד בית בלי ספק ואם נתעברה ברשותו וילדה הרי זה נימול ביום שנולד מפני שזה הנולד דינו כדין מקנת כסף וכאלו היום קנאו דהיינו ביום לידתו שאין לו שום דבר בגוף האם שהרי לא קנה אותה אלא לעובריה שיהיו לו כל מה שתלד · וכן אם קנה שפחה ע"מ שלא להטבילה אין זה הילד נקרא יליד בית למולו לשמונה · וכמו שאמר הכתוב באנשי בית אברהם שהם אשר טבלו וקבלו עליהם דינים ולא השפחות אשר הם עדיין בגיותם שאלו אינן נקראין אנשי ביתו וכמו כן זאת השפחה שלא טבלה אינה מאנשי ביתו ולזה ולדה אין דינו כדין יליד בית ונימול ביום שנולד ואם טבלה אמו אחר שילדה נמול לשמונה אבל אינו דוחה שבת שכך הוא הדין שאינו דוחה שבת כלל אלא ליליד בית שטבלה אמו לשם עבדות ואח"כ ילדה הרי הרחבנו בפי' בבות האלו ושלומכם יגדל : וכתב משה

פז

שאלה ילמדנו רבינו במה שנהגו באלסכנדריא' שהקורא בתורה אם הגיע לקריאת שלש עשרה מדות שהם בפ' כי תשא שותק עד שיקראו הקהל בקול גדול והיה התחלת קריאת הקהל מהשם הב' דהיינו ה' אל רחום וחנון וגו' · ויש מי שאומר שאינו מן הראוי לפסוק בין הב' שמות · ויהי היום העיר עניין זה הרב רבי פנחס נר"ו ואמר לנו שאי אפשר לומר בקריאת הקהל השם אחד בלבד כאמו' כי לא יהיו הי"ג מדות כי אם דוקא בהזכרת הב' שמות ה' ה' אל רחום וחנון וגו' · עד שבא רבי אלעזר של"ו ואמר שלא יבטלו המנהג ויאמרו כמו שהיו אומרים בתחלה · ובמאי דביני ביני כמה מבני עמנו של"ו קראו תגר על מנהג זה דהיינו מה שיקראו הקהל בקול גדול ואמרו כגון זה לא שמענו ולא ראינו בשום מקום מהש"ס כי אם רבינו סעדיה ז"ל חשב זה עם הדברים אשר נהגו לומר בקול רם כגון כי מחה אמחה והפסוקים שבשירת הים וגם בדברי קבלה קק"ק ה' צבאות · ואחר החקירה לא שמענו שיש רמז לזה מהתלמוד הנה כי כן יורינו מורה צדק של"ו אם נזכר שום דבר מזה בש"ס ואיך יהיה אופן קריאת הי"ג מידות · ואם יהיה חובה לקרות הי"ג מידות בקול רם או אין זה כי אם מנהג ולכן כל אחד יעשה כמו שירצה · אהה אדונינו מורינו ורבינו האר עינינו בתורתיך ולא נטה ימין ושמאל והיה שכרו כפול מ"ה :

תשובה כל אלו הדברים לא הוזכרו בתלמוד כלל והנראה לי שהוא מנהג שיסדו החזנין אכן איני יודע מזה וגם איני מונע למי שנהג כך שהרי כמה קהלות נהגו לומר בקול רם וכמה קהלות אין אומרים שום דבר כי אם החזן קורא אותם כמו שקורא שאר הפרשה והכל תלוי במנהגים ואין בזה שום דבר · אמנם על מה ששאלתם על הי"ג מדות האמת שהשם הראשון אינו תמנין הי"ג מדות ומעולם לא שמעתי מי שחולק בזה וכך נראה מהכתוב שאמר הקב"ה וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי וגו' הוא. האמת העניין שזכר האל יתברך ה' אל רחום וחנון וגו' והגאונים כלם האריכו בזה וכאשר זכר הרב בהלכות דברי רבי' האיי זלה"ה ורב חסד שהיא מדה ששית וזה לא יתכן אלא אם תתחיל המניין מהשם הב' · וכמה מהגדולים נתחבטו בזה דיש מי שאומר שונקה הוא מדה אחת ולא ינקה מדה אחרת וכן נראה מהתרגום ויש מי שאומר שהכל מדה אחת ואומרים כי האל יתברך ויתעלה שמו לעד רחמיו מרובין ונקה לא ינקה וכמש"ה ונקתה לארץ תשב · ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך · אכן החשבון יהיה כך ה' מדה אחת הב' אל הג' רחום הד' וחנון הה' ארך אפים הו' ורב חסד הז' ואמת הח' נוצר חסד לאלפים הט' נושא עון הי' ופשע הי"א וחטאה הי"ב ונקה הי"ג לא ינקה · והחושב ונקה לא ינקה מדה אחת כאשר פירשו האנדולוסיים יהיה פוקד עון אבות על בנים המדה הי"ג · ולא שמענו מי שאומר שה' הוא מדה אחת דאי אפשר דהא כל אלו המדות כל מדה ומדה עניין בפני עצמו וה' ה' הוא אחד ואם כן יהיה כמו שכתבנו ואין שום חילוק אם יאמר ה' או ה' ה' אל רחום וחנון וגו' : וכתב משה בר' מימון זצ"ל

פח

שאלה ילמדנו רבינו בשליח צבור אשר ישתה ויבא שכור לבית הכנסת ופעם אחת מלא ש"ץ אחר מתפלל ובעת הוצאת ס"ת חטף הספר והשליכו ושבר הרמונים ויענו כל העם יחדיו ויאמרו לו מה זאת עשית ויהי כהשיב ומה יהיה הס"ת כי לא היה בדעתו מרוב שכרותו · יודיענו רבינו אם איש אשר אלה לו יהיה עוד שליח צבור או יתנו לו מצות ס"ת להוליכו או שיטפל בשאר שירות הקהל קדוש מאחר דלית דין בר נש כי לא פעם אחת ולא שתים עשה כמעשה הרע הזה כי אם זה כמה פעמים · יורינו מה יהיה משפטו ואם יתחייב שום דבר על אשר חטא או לא :

תשובה אינו מן הראוי שהשליח צבור יעשה כמעשים האלה רעים וחטאים ולכן לא יטפל בשום שירות הק"ק ולא יתנו לו בידו הספר תורה ויקח הקהל ש"ץ אחר ולא יראו לו פנים כי מי שמבזה את התורה ומחללה יהיה מדחו שגופו מחולל על הבריות : משה

פט

שאלה ילמדנו רבינו בשני שותפים בדירה שאין בה דין חלוקה אמר אחד מהם לחבירו מכור לי חלקך בכך וכך או קנה ממני חלקי בכך וכך יש לחברו לעכב עליו או לא :

תשובה אין לחברו לעכב עליו וכופין אותו לכך : וכתב משה

צ

שאלה וחורינו הדרתו באיש אשר קנה רביע חצר בשותפות עם בת אחיו ולא עברו ימים מועטים וימת האיש ואמו לקחה השטר ותצפנו ואמרה כי השטר נאבד וקרובי היתומים אומרים שהשטר היה כתוב בשם המת ולא נמצא ליתומים כי אם עד אחד ונשארו כמה ימים בקטטה זו אחר עמל וטורח נתרצתה האשה אם המת ונתנה ליתומים וחזרה ושכרה החלק של היתומים בשני דינרים וחצי מדי חדש בחדשו ויהי היום בא אדם אחר ואמר שקנה מאם המת הבית הזה ונתן לה המעות אבל לא כתב שטר על הקניין יורינו מורינו אם המכר מכר או לא :

תשובה הבית ליתומים ואין מי שיוציאנה מידם ואם הוא קנה מהאלמנה אם המת או לא קנה אין על היתומים שום דבר : וכתב משה

צא

שאלה וחורינו בראובן ושמעון שותפים בחצר לראובן שליש ולשמעון ב' שלישים וכל אחד שוכן בחלקו · ויהי היום הביא אחד מהם לאחד מקרוביו שידור עמו בחלקו ויקם שותפו השני למנעו ואומר שאין רצונו שידור עמו כי אם שותפו ולא יותר יורינו הדרתו הקדושה אם יכול למונעו שלא יביא אחרים עמו אם לאו ויבא שכמ"ה :

תשובה אם מתחלה זה לקח חלקו וזה לקח חלקו והיה התנאי ביניהם שיחליפו בדירה זה שנה בכאן וזה בכאן אז יכול לימנע חבירו מלדור עמו: וכתב משה

צב

שאלה וחורינו הדרתו בראובן ושמעון ירשו חצר אחת ודר שמעון בחצר זו ה' שנים ולא פרע שכירות לראובן ונפל קטטה ביניהם ולקח ראובן החצר ודר בו חמשה שנים ולא פרע שכירות ודר בחנם כאשר דר שמעון ואח"כ דר שם כמו עשרים שנה ולא היה פורע לשמעון כי אם אחר עמל וטורח פעם אחת לשנים או לשלשה שנים והיה אומר כי הוא היה מוציא כמה הוצאות לתיקון החצר · ויהי לימים עמד שמעון ותבע מראובן שרוצה לחלק חצר זו ויקחו כל אחד חלקו ושרוצה גם השכירות וראובן טוען כי הכל הוציאו לתקון החצר יורינו רבינו אם ראובן חייב שבועה לזה או אינו חייב :

תשובה ישבע ראובן בנקיטת חפץ שלא [הרויח] בחשבון פרוטה קטנה על מה שהוציא ושכל ההוצאות אשר הוציא היו לתקון החצר למקומות הצריכים תיקון ולא יתרונות : וכתב משה

צג

שאלה וחורינו באיש אשר חלף הלך לארץ מרחקים ובידו סחורה אשר לקח מאחרים וכאשר לא לאדם דרכו נשתהה זה האיש שם ולא בא · ואחיו הוא המורשה שלו על כל עניניו · ויהי כי ארכו לו שם הימים ויקומו האנשים בעלי הממון ויאמרו אל אחיו תנה לנו את סחורתינו אשר נתננו לאחיך מהנמצא תחת ידך · ויהי כהשיב מי יודע אם לעת כזאת לא יבא ואפשר הוא הצליח בסחורתו והלך אל ארץ אחרת וכאשר יבא יגדל פרע הן לו יהי כדבריכם הביאו לכם ראיה שאחי מת או שהפסיד הממון · אם הן צריכין להביא ראיה

או לא ואם היה יהיה כדבריהם אם יוציאו ממון היתומים לתת שאלתם אם לא ואם יכולין היתומים לטעון אם כדבריהם כן הוא שאביהו מת אם כן איפה תגבה אמנו את כתובת' והנהו יורשים כתובת אמנו· יורינו הדרתו הדין בזה ויבא שכמ"ה:

תשובה אם יתברר בעדות גמורה שרירא וקיימת [בהבראתו] זה האיש או במותו אז ישבע התובע איך אמת ויליב שהיה הריוח ביניהם ויקח· ואם שטר הכתובה קודם אל יקח התובע אלא מה שישאר: וכתב משה

צד

שאלה וחורינו אדונינו במעשה שהיה שראובן מת חלי"ש והניח בנים גדולים ובן קטן מתגורר עם אמו האלמנה בית אלמנותה והבנים הגדולים נשואים והם דרים לבדם וכאשר שמע הדיין שצ"ו צוה לבני ראובן הגדולים שיטגיחו על אמם ואחיהם הקטן והלכו הפרנסים והתנו עמהם לתת לו מידי יום ביומו זוז אחד לפרנסתו והם נמצא אחד מקרוביו והוא נטל קנין שלם ליקח את הילד אצלו ולפרנסו בעד הזוז אשר נותנים לו מדי יום ביומו ויקחהו בביתו ומפתו יאכל ומכוסו ישתה והנער הולך וגדל ולא היה מספיק לו ב' זוזים בכל יום ועוד זו רעה חולה כי קרא ה' לרעב והרעב כבד בארץ ולא היה מספיק לו ארבעה זוזים מדי יום ביומו וכאשר ראה קרובו כי אין הקומץ משביע ויקרב אל אחיו וידבר על לבם למען יתנו ד' זוזים די פרנסתו אם יכול קרובו לתבוע לאחי הקטן או לא ומה גם כי אחי הקטן טוענים כי כך התנו עמו בקניין לתת לו זוז עד אשר יגדל ויגלא אל אחיו וקרובו טוען כי לא זו הדרך כי בתחלה לא עלה במחשבתו להגלאת הזוז כי אמר נר לאחד נר למאה והנה בעתה הלכה לה המחיה ואין ידו משגת יורינו רבינו הדין בזה ומאת ה' תהיה משכורתו שלימה:

תשובה אין קרובו חייב מפני הקניין אשר לקח כלל ואפילו היה ביכלתו לפרנסו וחייבים אחי הקטן בפרנסתו מממון אביהם די מחסורו אשר יחסר לו עד אשר יגדל או ישא אשה: וכתב משה

צה

שאלה ויורינו בנער היה בבית הכנסת ובא אדם אחד ובידו שטר· על זה הנער שנכתב לפני מרנא ורבנא אלעזר הדיין זצ"ל ובאו עדים וידעו בחתימת ידייהו וזמן השטר הט' שנה אחת ואמר הנתבע שהנער היה קטן ואין קנין לקטן ובאו עדים והעידו שהוא בן ט"ו שנה מעתה· יורינו מורינו אם צריך בדיקה כמו שצריך לקדושין וכיוצא או אין צריך· חורינו אדוננו ויבא שכמ"ה:

תשובה הוא בחזקת גדול מאחר שהעידו עליו ואין צריך בדיקה: וכתב משה

צו

שאלה יורינו רבינו ראובן ושמעון התנו ביניהם בדבר מה וכתבו שטר ולקחו קנין ובכלל התנו שאם יחזור אחד מהם צריך ליתן לחבירו מאה דינרים כסף טבי ותקולי במתנה מנכסיו ובשעת התנאי אין בידיהם ממון מצוי כלל אם יבטל התנאי אחד מהם חייב ליתן לחבירו המאה דינרין או לא:

תשובה צריך שבשעת הקנין יהיה להם ממון מונח בשום מקום או בביתם או ביד אחרים ובזה יהיה התנאי קיים דהא אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם וצריך להחרימו חרם שאם היה לו ממון בשעת הקנין או לא: וכתב משה

צז

שאלה ויורינו רבינו מה שזכר בדין ברכות בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה וכו' אחר כך אמר אחת ארוכה ואחת קצרה· ולדעתינו שאחת ארוכה ואחת קצרה קאי לערבית שאמר ובערב וכו' אחת ארוכה ואחת קצרה ומאי ארוכה וקצרה· ואף גם זאת יורינו מורה צדק אם ברכת התורה שהיא הערב נא וכו' היא חותמת נותן התורה והיא מעין הברכה או המלמד תורה לעמו ישראל שכך הוא בסדורי תפלה· ואם הברכה שאחת עשרה מן הי"ח שחותמת מלך אוהב צדקה ומשפט אין זוכרין בה מלך אלא בעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים כמו שהוא הדין בהאל הקדוש ויהיה דינם שוה או לא· גם אם קרית שמע על המטה מצוה וצריך לברך על מצות קרית שמע או לא· חורינו הדרתו והיה שכרו כפול מעם ה' אלהי ישראל:

תשובה מאי דאמרינן אחת ארוכה ואחת קצרה הוא ביאור שתים שלפניה בין בערבית בין בשחרית והיא הברכה המתחלת יוצר אור שחרית ומעריב ערבים ערבית והברכה השניה קצרה והיא אהבת עולם ערבית ושחרית וכל ברכה הפותחת בברוך ומסיימת בברוך

היא ארוכה ואם אינה פותחת בברוך היא קצרה · וברכת התורה בודאי צריך שיהיה נותן התורה גמר הברכה שבכללה וזכר שהקב"ה נתן לנו את התורה למען נלמוד לעשות את כל הכתוב בה ושיפתח לבנו בלימוד התורה כי לזה נתנה לנו למורשה · אמנם החותם המלמד תורה אין זה מכוון כי האל יתברך ויתעלה שמו אינו מלמד לנו התורה אך באהבתו אותנו הבדילנו מן הגוים ונתן לנו תורת אמת אכן עשיית המצות צריך שיהיה ממנו ובידינו לעשות רצונו : גם על מה ששאלתם על ברכה י"א היא חותמת בא"י אוהב צדקה ומשפט אמנם צריך שיזכור מלך בעשרה ימים בין כסא לעשור כאמור · אמנם קרית שמע על המטה לא יברך עליה שאינה מצוה הצריכה ברכה :*) וכתב משה

צח

שאלה ותורינו אדונינו מורינו ורבינו במה שזכרת בחבור (הלכות תפלה פ"ו) אבל לא ישאל לא בשלש ראשונות ולא בג' אחרונות' ויש מי שכתב שהיחיד יאמר בעבודה בהר מרום ישראל שם נעבדך ושם נדרוש את כל אשר צויתנו כרית ניחוח תרצה אותנו ותחזינה עינינו · אם יכול לומר נוסח זה או לא · וגם מה שזכרת (הלכות ברכות פ"א הלכה י"א) כל השומע ברכה מן הברכות מתחלתה ועד סופה ונתכוון לצאת בה ידי חובתו יצא ואעפ"י שלא ענה אמן ואמר וכל העונה אמן אחר המברך הרי הוא כמברך · אם זה מיירי בשמע ונתכוון או בששמע בלא כונה דבר אתה עמנו ונשמעה כי נמצאים אנחנו לדבריך · ואף גם זאת שזכרת (שם פ"ג הלכה י"ג) שיזכור מעין קדוש היום בברכת מעין שלש אם זה הוא רצה והחליצנו המוזכרים בברכת המזון או לא · גם מה שזכרת (שם פ"ד הלכה ד') חברים שהיו יושבים לאכול ויצאו לקראת חתן וכלה אם הניחו שם זקן או חולה חוזרין למקומם וגומרים סעודתן ואינם צריכים לברך שניה אם זה דוקא חתן וכלה וכן זקן וחולה או זה משל והכוונה על מי שיקום ממקומו על מנת לחזור · וכן המוזכר בפירות ויין לענין הסיבה כל המשנה את מקומו צריך לחזור ולברך איך יהיה זה השנוי אם בתוך הבית בעצמו או חוץ לבית · ודברים הבאים לאחר הסעודה אם הוא קודם ברכת מזון או אחר ברכת מזון · ואם יכול ליטול ידיו מן הים בכלי או הוא פסול ואיך יתנהג ההולך בים ואין לו מים אם צריך טבילה או נוטל ידיו ויוצא · וגם אם ברכת בורא נפשות רבות צריכה חתימה בא"י חי העולמים או לא ואם ברכת הטוב והמטיב צריך להזכיר בה שם ומלכות אם לא כי שמענו רבים אומרים כי אינה צריכה הזכרת שם ומלכות · יורינו הדרתו והיה שכרו כפול מה' :

תשובה זה הנוסח אשר אמרתם שמוסיפין בעבודה לא מעלה ולא מוריד דאין זה שואל צרכיו יען מעין הברכה הוא · ועכ"פ העונה אמן או ישמע יצא ידי חובתו · ומעין היום הוא שיזכיר יום המנוח או יום טוב · וחתן וכלה זקן וחולה לאו למימרא כי אלו דוקא ותו לא אלא למשל הוזכרו · ושנוי מקומו כדין קידוש היום דאמרו מפנה לפנה באותו הבית · ולאחר הסעודה קודם ברכת המזון · וההולך בים יטבל ידיו בים או יטול במים הראויין לשתיית הבהמה · ובורא נפשות רבות אין בה חתימה כאשר הוזכר נוסחתה בחיבורנו הגדול · אמנם הטוב והמטיב וכן ג"כ דיין האמת צריכה הזכרת שם ומלכות בא"י אמ"ה הטוב והמטיב וכאשר הארכנו בנדון זה בחבורנו : וכתב משה

צט

שאלה ותורינו רבינו במי שעושה ספר תורה של רא"ק תפור בגידין שלש תפירות אחת למעלה ואחת באמצע ואחת למטה לאורך היריעה אך שאר התפירה בחוט משי או דבר אחר יכול לקרוא בו בצבור ולברך עליו או לא יורינו אדוננו ושכמ"ה :

תשובה אחר אשר הוא רא"ק למה תשאל על התפירה אם הוא במשי וכיוצא הרי הוא כאחד מן החומשים : וכתב משה

(אמ"ת עיין לעיל סימן כ"ו ולקמן סימן קל"ו)

ק

שאלה ותורינו מי שיש לו אזור צמר והוא מונח במכנסיים של פשתים אם יש שום חשש שעטנז או לא :

תשובה אין כאן שום איסור כלל וכך אנחנו עושים וכך [עושים] במערב ובאנדלסייא : וכתב משה

קא

שאלה ותורינו אדוננו מה יהיה הדין במי שיקום באשמורת טרם יזרח הבוקר ואומר בקשות או פסוקים או מזמורים עד עלות השחר אם צריך לברך קודם ברכת התורה או לא · ואם נאמר שיוכל לקרוא ולהודות לאל בשירות ותושבחות קודם ברכה ומה

*) עיין לקמן בחדושים :

יהיה הדין בשליח צבור אשר מתחיל קודם אשר יצר בעל נטילת ידים בכמה מדינות בדמשק ובערי מזרח אם תהיה ברכה לבטלה מאחר כי כבר נטל ידיו וכל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן או לא· תורינו הדרתו ושכרו כפול מה׳· ואף גם זאת נהגו הקהל הי"ו בעת שאומרים במעריב וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם כורעים בכריעה עד גמר הפסוק ואינם זוקפין בשם· יורינו מורינו אם יוכל לעשות ככה או לא והיה שכרו כפול מאת ה׳:

תשובה לעולם צריך שיברך על התורה קודם קריאה ואפילו יקרא פסוק אחד ואין חילוק אם יקרא דרך תחינה ובקשה יהיה מה שיהיה עכ"פ צריך לברך· אמנם על מה ששאלתם על ברכת נטילת ידים וכיוצא ודאי ברכה לבטלה היא בלי ספק ולכך צריך לבטלה ואף אם יהיה מנהג כי אין מנהג בדבר איסור· והכריעה בפסוק וירא כל העם וירונו וכו׳ כך אנו נוהגים ואינם זוקפין ראשם עד אשר יגמור הפסוק ואין בזה שום איסור: וכתב משה

קב

שאלה ותורינו אדונינו במה שנהגו בצור לקרות המגלה בי"ד ובט"ו ומברכין בשניהם לפניה ולאחריה אם עוברין משום ברכה שאינה צריכה או לא:

תשובה האמת הוא כי כל מקום אשר יסתפק לנו אם הוא מוקף חומה מימות יהושע בן נון או לאו נקרא בי"ד דארבעה עשר זמן קריאה לכל היא אמנם עוד זאת נעשה להסתלק מן הספק ונקרא גם בט"ו אבל בלא ברכה לא לפניה ולא לאחריה מפני שהיא ברכה שאינה צריכה ואיסורא דאורייתא הוא שנושא שם שמים לבטלה ואין ראוי לעשות כך מפני הספק וזה כלל גדול שבכל מצוה בין מדאורייתא בין מדרבנן אם נסתפקנו בה אם יברך או לא עושה אותה בלא ברכה ואם מצאו דבר בסדרי תפלות אשר להם ונהגו בה אין ראוי לתלמידי חכמים להניח מנהג זה כי עכ"פ יום אחד אינו חייב ולכן ראוי לבטל המנהג כי אף העונה אמן בברכה לבטלה עתיד ליתן את הדין: משה

קג

שאלה עוד זאת אדרש מאת אדוני בתפלות בני צור ביום טוב שני של גליות והקדוש וברכת זמן אשר אומרים אם גם בזאת עוברין משום ברכה שאינה צריכה או לא כי מהנראה מהבבלי ומהירושלמי כי צור היתה מלאה מישראל ואפשר היו באין שם השלוחים:

תשובה אין במנהגם זה שום דופי ואינם עוברים על ברכה שאינה צריכה כי האידנא כל מקום שיסופק אם היו באים השלוחים או לאו צריך לעשות שני ימים טובים כי זה תלוי במה שהיה מנהג אבותיהם ואפשר שהיה מקום קרוב לירושלם ולא יבואו השלוחים או מפני סכנת הדרכים או כי הגויים מונעים אותם לכן כל זה תלוי במנהג כי אם היו עושים ב׳ ימים טובים זה מורה כי לא היו באים השלוחים לאיזה סיבה ולכן צריך לעשות גם היום אף שיהיה מקום קרוב לירושלם ואם היו עושין יום אחד ודאי כי היו באים שם השלוחים ועליו אין להוסיף וכמו שנתבאר כל זה בחבורנו הגדול: וכתב משה

קד

שאלה ותורינו אדוננו איש יהודי היה חייב לתת כרגא דמלכא והנוגשים אצים ואין כל מאומה בידו והלך אל סוחר אחד למען ילוה לו עשרים או שלשים דינרי׳ ויהי כאשר בא נתן לו הסוחר שלשה בגדים אשר שוים [כ"א] לערך י"ג דינרים נמצאו השלשה בארבעים כי כך הוא מוכר תמיד אמנם כתב עליו שטר בששים דינרים יען מכר לו בהקפה והוא קבלם ונתן לו משכון בידו וכתב לו שטר· יורינו המורה דין האמת והצדק אם יכול המוכר לעשות כמעשים האלה או לא:

תשובה אסור למוכר שיעשה מעשה רע כזה ולמכור סחורתו ביותר על המנהג מפני שלא יפרע לו תכף ואסור לקונה לפרוע לו יותר מדמי שוויו:
משה

קה

שאלה ראובן ושמעון היו שותפין בבית שעושים המטבע ראובן יש לו ג׳ חלקים ושמעון חלק אחד והיה החשבון תמיד ביד ראובן לאחר ימים שאל שמעון מראובן חלקו מהריוח אשר הרויחו ונתן לו דבר מה ושמעון אומר כי הרויח יותר ממה שנתן לו וראובן אומר כי זה חלקו מכל עמלו· יורינו הדין בזה ושכרו כפול מה׳:

תשובה צריך שיראה לו החשבון אם הפסיד או הרויח ויגלגל עליו שבועת השותפי׳ אשר נתן כל חלקו בריוח שהרויח ולא עכב ממנו כלום:
וכתב משה

קו

שאלה וחורינו מורינו ורבינו ראובן ושמעון [שהי' להם] בית בשותפות אמנם לא חלקו ביניהם אלא שנה אחת דר ראובן בבית העליונה והבתים אחרים משכיר אותם ושנה אחת דר שמעון בבית העליונה וישכיר השאר וכן על זה הדרך ויהי היום עת לקח ראובן הבית לדור בה השכיר שאר הבתים לגוים ושמעון טוען כי לא זו הדרך ושאין ראובן רשאי להשכיר לגויים מפני כי מפסידים הבית· זאת ועוד כי יזיל השכירות ועוד כמה דברים העל כל אלה אמר לו בא ונדור ביחד או אדור אני ואפרע חלקך כי אין רצוני להפסיד אחרי בהבאת גוים שידורו בו· יורינו מורינו הדין בזה ואם ראובן חייב בפסידה אשר היתה בזה או לא והיה שכרו כפול מאת ה' מן השמים:

תשובה יכול מונעו שלא יביא גויים ואם לא יקפיד חייב נדוי· אמנם בפסידה אשר היתה אינו חייב ודינו בשכירות כדין המכר אשר יאמר לו גוד או אגוד וכמו כן בשכירות דאומר לו או שכור ממני או אשכור ממך:

וכתב משה

קז

שאלה וחורינו רבינו באיש יש לו שטר חוב כתוב בלשון ערבי ובכתב גוים ומת האיש והניח אחריו בן והוא היורש ומיתת האיש היה קודם השמיטה ואחר עבור השמיטה בא בעל השטר לתבוע שטרו ואז בן האיש הנפטר פחד שמא יתבעהו בדיני גוים ולכן קרע אותו השטר וכתב שטר מחדש על רוח דנא ועדיו בחותמיו זכין לו· יורינו מורינו אם שטר זה יקויים או לאו וגם כי עבר שנת השמיטה:

תשובה הדין אמת ויפה עשה במעשה זה והעיקר אצלנו טוענין ליורש ולזה יורש גובה חובו שלא בפרוזבול דאמרינן פרוזבול היה למורישו ונאבד:

וכתב משה

קח

שאלה וחורינו במי שהדליק נר חנוכה ובירך ואח"כ נזדמנה לו אחרת או שראה אחרת אם צריך לחזור ולברך על הדלקתה או ראייתה או לא:

תשובה דבר זו תלוי בכוונת המברך כמו בשאר ברכות אם היתה כונתו להוציא בברכה זו בתים אחרים ברכה אחת לכלן ואם בירך והדליק ואח"כ נזדמנה לו בית אחרת יברך פעם אחרת ואפילו מאה פעמים *):

וכתב משה

קט

שאלה וחורינו הדרתו ראובן אשר הוא ממונה לרבים לשחיטה ולבדיקה והוחזק לרבים שהוא גונב בשר מבית המטבחיים ומהחנויות ולזה העידו עליו שיש בו זלזול בשחיטה ובבדיקה וכיוצא ואחר כך מצאו בידו בפרהסייא אשר גנב ויגרום לזה ערעור וקלקול וחלול השם אם איש אשר אלה לו יהיה עוד ממונה לרבים אם לא· יורינו הדרתו ויבא שכמ"ה:

תשובה אין מעשים הללו ראויים למי שיקרא תורת משה רבינו ע"ה ויחוס על כבוד קונו לגנוב ולמוכרה לרבים אם יכופר העון הזה ואפילו עשה תשובה גמורה כי אין לך חילול ה' גדול מזה ולכן לא ישחוט ברבים ואם ירצה לשחוט בבית שום יחיד הרשות בידו:

וכתב משה

אני החותם הנני הנני מסכים הולך על מה שכתב והדין דין אמת:

יצחק בר' ששון נ"ע

קי

שאלה וחורינו במי ששחט עוף ומצא אחד מאבריו הפנימיים שנשתנה מראיתו והוא היה בריא קודם שחיטה ומעולם לא ידע אם נפל על האור או נפל עליו אש כי אם מצאו כך· יורינו אדונינו אם יוכל לאכלו אם לא ושכרו כפול מאת ה':

תשובה אם ירחץ אותו האבר המשונה מראיתו ויחזור למראיתו הטבעי ואפילו אחר בישול כשר ואם לאו הרי חזקתו שנפל לאור ואסור כמו שאמרו רז"ל:

וכתב משה

קיא

שאלה וחורינו אדונינו ביין אשר בשעת דריכתו בגת מצאו בו תולעים אם יכולין לשתותו או לאו ואם שתה שום אדם ממנו חייב מפני שום דבר או לא ואם בשעת הדריכה צריך לנקות את הענבים עד שלא ישאר תולעים או לא· ושלום הדרתו יגדל:

תשובה צריך להוציא ממנו התולעים מפני הספק וכמה מבני עמינו של"ו מניחין הענבים במים כדי שיתפרדו התולעים· ואם לא עשה שום דבר מזה ודרך הענבים כמות שהן מותר לשתות היין לכתחילה

---

*) עיין במ"מ ה' חנוכה פ"ג ה' ד':

דאין אסור אלא בנותן טעם · וידוע כי ביין מעושה לא ימצא טעם תולעים ולזה מותר לשתותו :

וכתב משה בר' מימון זצ"ל

קיב

שאלה והורינו באיש אשר הוא קרוב לארבעים שנה ולא צמח בזקנו אפי' שער אחת כי פניו דומין כפני נער בן עשר שנים אם יוכל להיות שליח צבור או לא · תורינו הדרת אדונינו ושכרו כפול :

תשובה נביט לצמיחת השער למי שאפשר לו זה אבל זה המכר יהי' דינו כדין סריס חמה או מי שארעו חולי שהשיר שערו לפי שאין כוונתם בדין זה צמיחות השער והעדרו אבל הכוונה התחזקות גדלותו ואפי' הבחור שהביא שתי שערות לא יתמנה ש"ץ עד תושלם גדלותו יותר ויגיע לגדר הזקן כמו שהתנו ז"ל ולמכור בנכסי אביו עד שיהי' בן כ' ואם היתה כוונתם בדין זה צמיחות השער והעדרו היו דנין ואומרים מי שאין לו זקן ואז הי' הדין כולל ומודק יותר כמו שאמרו מי שלא ראה מאורות כל ימיו וכיוצא בזה והכלל שמותר למנותו ש"ץ מבלי שום נדנוד ופקפוק *) : משה

קיג

שאלה והורינו אדונינו בקהל גדול יסתירם האל בסתר כנפיו אשר היה מנהגם מימות עולם ושנים קדמוניות לומר בליל שבת אחר שיאמרו מזמור שיר ליום השבת ויכלו ונמצאו שם תלמידי חכמים ואמרו כי אין ראוי לומר ויכלו ואומרים הקהל ישצ"ו מנהג אבותינו אין אנו מבטלים · יאמר נא אדונינו משה אשר בעיניו יופשט כל הדבר הקשה ופני משה כפני חמה אתקפתא דבי שמשי וידו על העליונה בהני כנשי דרחמנא רעייא מהימנא · אם ישנו הקהל ממנהגם אם לא :

תשובה ישארו במנהגם ולא יבטלו מנהג אבותיהם אך בזאת שיאמרו אותו אחר העמידה קודם גמר ערבית : וכתב משה

קיד

שאלה ותורינו הדרתו הקדושה במה שמתחברים כמה בני אדם בשבתות ובימים טובים ומשחקים באבנים עגולים ומי שמרויח שותה כוס אחד של יין ממה שמביאים כדי לשחוק · ויש אחרים שהם שוחקים בפירות אגוזים ולוזים וכיוצא אם מותר זה בשבתות וימים טובים או לא יורינו הדרתו ושכרו כפול :

תשובה ודאי כי טלטול האבנים אסור הוא אמנם לשחוק בפירות מותר וכן בדברים אשר יותר טלטולן בשבת ואין זה משחק בקובייא : וכתב משה

קטו

שאלה והורינו באיש אשר הלך לארץ מרחקים והניח אשתו ובניו וקודם לכתו אמר לאשתו לאי מעשה ידיך במזונותיך וגם יש לה שכירות בית אחת ואמר לה תהי מכלכלת עצמך ובניך מן השכירות הזה ומן הידוע שהשכירות לבעל ואחר שחזר לביתו הוצאה עליו שט"ח שלותה ממון לפרנסתה אם צריכה לתת חשבון מן השכירות · ואם תכפור שלא לקחה אם יכול להשביעה על זה · ועל מה שלותה לצורך מזונות ואם יכולה לטעון שהשכירות שלה · יורינו רבינו הדין בזה ויבא שכמ"ה :

תשובה צריכה לתת חשבון על השכירות והוא לבעל ואם טוענת שהשכירות לא הספיקה למה שהוצרכה למזונות וכסות עד שהוצרכ' ללוות אין לחייבה כי אם חרם סתם לפי שאין הבעל יכול לטעון טענת ודאי בזה : וכתב משה

קטז

שאלה והורינו אדונינו משה רבינו שיח"לא האשה שהיא תחת בעלה וממאנת לטבול לנדתה משום מה יוצאה מורדת מיקריא או עוברת דת שהרי היא בפירוש אומרת לו איני יכולה לטבול · ונצרכתי לשאול דבר זה מפני שכותבין בכאן בכתובות וקבלה עליה פלונית לטבול כל עת שתצטרך לנדתה ואם תסרב תצא בלא כתובה כדין התורה ודעת תלמידך נוטה שמשום מורדת יוצאה הא אמרי' רביע עלה דמילתא ולא מקריא עוברת על דת אלא אם כן שמשתו נדה כדקא מפרש לה בדוכתא יורנו רבינו בזה · וגם משפט מלמדי תינוקות שמניחין מלאכת שמי' והולכין להעיד עדות אף בכספים לא בחנם האין מלאכתם רמיה · וגם עדותן איני יודע מה היא שהרי משנה שלימ' הוא בבכורות הנוטל שכרו לדון דיניו בטלים להעיד עדותו בטל · ואף על פי דאיכ' דמפרשי ליה ומוקמי לה כשהי' יודע לו עדו' ואיכא דדחיק ומעייל גמלא בקופא דמחטא ואמר סבר בטלא היא דשקלי ואנן לא סבירא לן · שבודאי כל מלמד תינוקות

*) נעתק מס' מעשה רקח :

השביקי מלאכת' שבידן ואזלי ומשהדי מכוער הדבר בעיני · שאלנו פי אדוננו להסיר המכשולות מלפנינו :

תשובה הדבר ברור שאסור ליקח שכר על עצמה של עדות · אבל סופר שהוא עד שלוקח השכר על כתיבת השטר נוטל שכר לא על העדות ואלו מלמדי תינוקות שבאלו הימים כמה בטלות מבטלין מלאכתן בכל יום בדברים בטלים ותמיד הם עוברים והלואי שלא יבטלו מלאכתן אלא להעיד בלבד באנס · ומה שאמרת על דין האשה ודאי שהעוברת על דת היא שהטעית את בעלה ושמשתו נדה והוא אינו יודע · וכן אשה שאומר' לבעל' איני טובלת והרי אני לפניך והיא אינה נמנעת מלשמש מטתה גם זו הארורה עוברת על דת כמותו ושניהם עברו על דת משה · אבל אם אמרה איני טובלת כדי שלא תשמשני ונמנעה מן הטבילה מפני דבר זה ודאי שהיא מורדת לא עובר' על דת · ואלו הנשים שכותבין להן תנאי זה בכתובתן אינן נמנעות מן הטבילה דרך מרד אלא דרך מינות ואינן רוצות לצער עצמן בטבילה במים קרים אלא רוחצות עצמן במרחץ ותובעות בעליהן בפיהן · וכמ' פעמים שאלו אותי אלו שמסכימות עם בעליהן שלא יטבלו כמה שנים וכשתבוא קטט' ביניהן וירצה לגרש' יאמר לה השבעי לי שטבל' לנדותך והיא אומרת אתה הרשיתני לשמש בלא טבילה · ישאלו הדייני' על דין זה שבא לפניהם בזמן זה את הבעל אם הודה הוא מחרימין אותו וקונסים אותו כמו הכתובה לא שתטול זאת הזונה כתובה דלאו עכברא גנב אלא חורא גנב · ואם יכפור ויאמ' שקר טוענת מחרימין סתם בפניו על מי שבטל טבילה מדעתו ועונה אמן ואח"כ תצא היא בלא כתובה :*) וכתב משה ב"ר מימון זצ"ל

קיז

שאלה ותורינו אדוננו במה שאמרו בממון היתומים שצריך ליתנם קרוב לשכר ורחוק להפסד ואנחנו לא נדע איך יהיה ענין זה אם אין בו איסור רבית או אין חילוק · ואף גם זאת יורינו מורה צדק הדין בתנור וכירים אם הוא תנור של חרס או תנור של בנין · ומה הוא הדין בעצי ערלה אם מותרין בהנאה או לאו יורינו רבינו כאשר הורוהו מן השמים ושכרו כפול :

תשובה ממון של יתומים אסור בהם רבית של תורה אבל רבית של דבריהם מותר ולזה נרא' לי שמותר ליתנם ברבית שהוא מדבריה' ויש מי שעושה באופן זה דהיינו ליקח ממונם ולישא וליתן בו אם ירויחו יהיה להם החלק ואם יפסידו הם לא יפסידו שום דבר והוא יפסיד ואין זה רבית של תורה וזהו קרוב לשכר ורחוק להפסד ואין ממון זה מונח כמו צאן ברזל · ואמנם על מה ששאלתם על התנור אם יש חילוק אין חילוק ביניהם ותנור של חרס או של בנין הכל שוה ויטמא מאוירו דוקא לא בנגיעה מגבו ואם תראו בפירושנו פ"א דמסכת כלים או בחבורנו הגדול יפורש לכם זה · ועצי ערלה מותרין בלי ספק ומה שאמרו תנור שהסיקוהו בקליפי ערלה מפני שהוא קשור עם הפרי והגרעינין אסורין כמו שאמרו את פריו לרבות את כלם וכך מפורש בתורת כהנים ובפרק ראשון דערלה וכאשר זכרנו בחבורנו ופירשנו מהו האסור ומה הוא המותר אמנם על העצים לא עלה במחשבה מעולם : וכתב משה

קיח

שאלה ותורינו בראובן מת ואלי"ש והניח אשתו זקוקה ליבם ולא עברו ימים מועטים ונשמע במיתת היבם באופן אשר יכולה להנשא לשוק והוציאה היבמה כתובתה לגבות מה שנוגע אליה והלכה אל יורשי המת לגבות מהם והם טענו כי הכתובה ממון ואינם פורעין אלא בעדים כשרים שיעידו במיתת היבם תורינו הדרתו הקדושה הדין בזה · ויבא שכמ"ה :

תשובה בעדות אשר הותרה לינשא בו תטול כתובתה ובהולכ' לבית דין אומרת באופן אשר התירוני לינשא תתנו לי כתובתי ותשבע ותטול מן היורשים ואינה צריכה ראיה ברורה : וכתב משה

קיט

שאלה ותורינו מורינו בב"ד כתב ממון של יתומים מלוה וקופה על בר ישראל וכתב עליו שטר שיתן ליתומים בכל זמן אשר עשו ביניהם מתנה ליתומים ועכב הממון אצלו הרבה אם זה הוא אבק רבית או רבית קצוצה ואם מותר זה בממון יתומים או לא · ואם זה רבית קצוצה אם יוציאו מן היתומים או לא · ושכרו כפול :

תשובה זה הוא רבית קצוצה וזה הוא ב"ד טועה · אמנם אין מוציאין מן היתומים אלא לוקחין הממון ומביאין את בעל השטר אשר נתן ממון זה ליתומים ואומרים לו זה הממון שלך הוא שצריך להחזירו לך ואם תתנהו רוח חכמי' נוחה עליו ויקחהו ויתמי דאכלי דלאו דידהו : וכתב משה

*) נעתק מאגרת הרמב"ם :

קך

שאלה ותורינו הדרת יקרת תפארת כבוד גדולת קדושת מורינו ורבינו משה הרב הגדול בישראל אור העולם ופלאו ממזרח שמש עד מבואו יחי שמו לעולם כמאמר אלהי עולם · אם דין שמטה נוהגת בזמן הזה או לא כי ראה ראינו נוהגים בזה כמה בתי דינין וכמה מהם לא שתו לב על זה · תורינו הדרתו הדין בזה אם נוהגת והחובות יתבטלו בבא שנת השמטה או לא והיה שכרו כפול :

תשובה יש דין שמטה בזמן הזה וכל דיין שאינו דן כך אינו ירא שמים וגוזל את העניים :

וכתב משה

קכא

שאלה ותורינו איש יהודי היה חייב לאשה אחת סך [מה] ונתן בידה משכון ויהי לימים ותנשא האשה ונתן לבעלה בכלל הנדונייא אשר הכניסה לו זה המשכון וזה היה קודם השמטה והוא ידע כי משכון זה היה מונח על סך מה ולא עברו ימים ומתה האשה קודם השמטה וירשה הבעל בדת מה לעשות אחר עבור שנת השמטה בבא בעל המשכון ליקח משכונו ובעל האשה השיב עד אשר תפרע את אשר לקחת עליו שהוא כך וכך · יורינו אם חייב הבעל לתת משכונו בלי שום פרעון או לא :

תשובה החוב על המשכון אינו חוזר ואם היה החוב יתר על המשכון היתרון חוזר ולזה אינו מחויב הבעל לחזור לו המשכון עד אשר יפרע לו או ישאר המשכון לבעל היורש :

וכתב משה

קכב

שאלה ותורינו הדרת יקרת צפירת תפארת מורינו ורבינו הרב הגדול משה אור העולם ופלאו ממזרח שמש עד מבואו · במי שגרש את אשתו ונשאר חייב לה כתובתה ובהמשך הזמן קרבה שנת השבע שנת השמטה אם כן יהיה דינו כדין שאר חובות או לא · ואם יקח חוב שנה אחת או חדש קודם השמטה בבא השמטה יתבטל · תורינו אדונינו ויבא שכמ"ה :

תשובה לא אבדה הכתובה אלא אם כתב לה זה כמו שאר חובות וכל מי שעבר עליו השמטה ובידו חוב בטל ואפילו לא יש לו יום אחד שלקחו :

וכתב משה

קכג

שאלה ראובן אשר עול הגוים מוטל עליו ולא היה יכול לסבול עליו כי חייב היה להם סך עצום והסכים בדעתו לכתת רגליו אל ארץ אחרת אולי ירפא משובתו וכאשר דבר לאשתו גם היא נאנחה ועל כרחה שלא ברצונה הודית אך בזאת שיוליכה אל ארץ טובה ורחבה וגם זבת חלב ודבש והוא לא רצה · יודיענו רבינו מאחר שאין לה שום תנאי בכתובה אם יכולה לטעון כל אלו הטענות ואם תמאן לומר שיש לה תנאי בכתובה אם אז לא רצתה מה דינה ואם מפסדת כתובתה או לא · יורינו רבינו הדין בזה ושכמ"ה :

תשובה אינו רשאי להוציאה אלא מכרך לכרך כמוהו או מעיר לעיר :

וכתב משה

קכד

שאלה ליגהר לן עיינן בחברת בני אדם בחנות ומלאכת כלם שוה צורפי כסף אך יש יהודים ויש ביניהם גוים והתנו ביניהם כי ריוח יום הששי ליהודים ויום שבת לגוים יורינו אם יכולים לעשות ככה דהיינו ליקח כל הממון בחברה וליתן חלק מיוחד לגוי או לא · יורינו רבינו איך יחלקו בזה ושכר ה' תהיה משכורתו שלימה :

תשובה יהיה ריוח יום שבת לגוי ויום ששי לישראל לבד ושאר הימים יחלקו ביניהם כי תמיד יחלקו השבוע חמשה ימים לבדם וב' ימים לבדם יום אחד לישראל כנגד יום שבת · ואף אם יהיו הכלים של היהודים יכולים הגוים לעשות מלאכתן בהם בשבת :

וכתב משה

קכה

שאלה ותורינו הדרתו אם חוב היתומים בשנת השמטה דינו כשאר חובות דעלמא או לא גם שמענו מאחד מן התלמידים הגיד לנו ששנה זאת היא שנת השמטה ויש כמה חובות ולא ידענו מה דינם · יורינו אדוננו הדין בזה :

תשובה לא יפסד חוב היתומים ושתם יורש אפי' יהיה גדול · ובשנה שעברה היתה שנת השמיטה והיא שנת אתק"ו לשטרות וכל החובות נתבטלו וכמאן דליתא :

וכתב משה

קכו

שאלה ויורינו הדרת יקרת צפירת תפארת הוד ומר ועטרת וציץ כותרת כג"ק מורינו ורבינו כתרנו ומרנו משה הרב הגדול בישראל הפטיש החזק נר המערבי דגל הרבנים יחיד הדור ופלאו ממזרח שמש עד מבואו יעטר אלהינו כלל ישראל בחייו ובאריכות ימיו ויחיה חמודו השר האדיר האיתן בישראל אמן · בחצר של הקדש אם יכולים ב"ד למוכרו ולהוציא דמיו בדבר אחר דהיינו אם הקדישוהו אדעתא דשכירותו שיהיה לפת לעניים או שמן למאור אם יכולין ב"ד או מורשים אחרים להוציא הוצאות אלו לדברים אחרים · ואם ב"ד מכרו חצר של הקדש וקנאה ראובן ודר בה שנתיים שלש או יותר או ששכרה לאחרים ואחר כך ראו הקהל כי זה שוה יותר ורצו להוציאו מידו אם צריך להשיב עמו וליקח השכירות להקדש ואין המכר מכר או לא יורינו רבינו ובאורך נראה אור :

תשובה יכולים ב"ד למכור כל דבר המוקדש לעניים או דבר אחר ולהוציא מעותיו בשאר צרכי צבור או בשאר מצוה בדבר הצריך · וכן יכולין להחליף ההקדשות הכל לפי הצורך אבל אם התנה ואמר דוקא תוציאו שכירותו למצוה זו ולא למצוה אחרת אז לא · וכל הקונה קרקע מההקדש ברשות בידו לעשות כרצונו וליכא מאן דימחא בידיה אך אם ב"ד טעו במכר אז ודאי לא חל הקנין וצריך לפרוע על הכל : וכתב משה

קכז

שאלה ותורינו הדרת מורינו ורבינו משה הרב המובהק הפטיש החזק יחיד הדור ופלאו ממזרח שמש עד מבואו ירום הודו ויגדל כבודו ויהי אלהים מסעדו · במה שנהגו החזנין לומר נגונים ופיוטים או שאר שירים ותשבחות או שירים לחתן או למילה וכיוצא · ואומרים זה באמצע הברכות שקודם קריאת שמע ולאחר ק"ש בשחרית ובערבית ובלילי המועדים עד כי בערבית לילי ימים טובים רוב בני אדם אין בדעתם במה שאומר החזן ואינם יודעים אם הוא בברכות או בפיוטים · כל קבל דנא יהיו נא דברינו אל נכח פני משה אדוננו ויורינו מה נעשה אם יוכל לומר זה באמצע הברכות או לאחר הברכות או קודם התחלת קדיש אחר והוא רהוט יאמר הפיוטים ואח"כ יתחיל ולא יפסיק או לא שנא · וכן תורינו הדרתו מה ענין הברכה הנקראת ברכת בתולים והיא אשר גן אגוז בגן עדן והנה יבואו העדה שושביני החתן והכלה וקרוביהם בית החתן ויקח המברך כוס בידו ויאמר בפה"ג ויברך על הבשמים ואח"כ מברך אשר גן אגוז וכו' ופותחת בשם וחותמת בשם כשאר הברכות · יורינו מורה צדק מה טיבה של ברכה זו אם היא דין או מנהג וכן מברכין אח"כ שבע ברכות ואף כי לא יהיה שום סעודה וגם אין פנים חדשות כלל יורינו מורינו אם יכולין לברך ברכות אלו או לא והיה שכרו כפול מה' :

תשובה לא זו הדרך לפסוק בברכות הק"ש לא בברכות שלפניה ולא בברכות שלאחריה · ואם הוא הכרח לומר אז יאמר קודם ברכות קריאת שמע אמנם אינו יכול להפסיק באמצע הברכות ולא להוסיף שום דבר · אמנם ברכה זאת הנקראת ברכת בתולים הרי היא ברכה לבטלה בלי ספק כי הוא דבר מגונה לא ידעתי למה יסדוה ולמה תקנו בה קידוש וקורין אותו קידוש הבתולים אין לך דבר מגונה מזה · ומי שהוא בעל שכל אל יתראה עצמו בחברה כגון זאת : וכתב משה

קכח

שאלה אשר שאלו חכמי חלב להר"ם במז"ל יאמר נא משה המאור הגדול מה יהיה הדין באמירת אותה התפלה אשר תקן רבינו סעדיה גאון זלה"ה וכתבה ותקנה לשבתות ולימים טובים ובשמחות וגיל אם יכולין הצבור לאומרה מאחר כי תפלת ח"י נתבטלה מפני כבודם · יודיענו אדוננו נטריה רחמנא מה יהיה הדין בזה ואם צריך לקום באמירתה ואם יש חילוק בזה בין יחיד לרבים ואם לא יאמר בשבתות ובימים טובים כי אם בחול מפני התחינות והבקשות אשר בה ואם צריך לומר אחריה קדיש או לא · וכן אם אמר מזמור אחד או שנים צריך לומר אחריהם קדיש או לא יורינו אדונינו ושכרו כפול מה' :

תשובה לא יאמר קדיש כלל אלא במקומות הידועים אשר בתפלות או אחר קריאת איזה דבר מדברי תורה או איזה פירוש או דרש פסוק אחד אז יאמר קדיש · אמנם אחר אלו התפלות אשר תיקן הגאון ז"ל וכן אלו התחינות של רחמים הנאמרים בעשרת ימי תשובה איני יודע אם צריכין בהם קדיש ולא נהירא בעיני לומר קדיש · ואלו התחינות והבקשות ותפלות אשר העתיקו מספרי הגאונים לא חזי לי אמירתם לא ליחיד ולא לצבור לא בשבת ולא בימים טובים · מפני שחכמים ז"ל כאשר תיקנו דבר כדי לומר בשבת לחולה וכיוצא אמרו שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא ורחמיו מרובין

והוא הודעה לבד ולא מנעו ברכות אמצעיות של י"ח כי אם מפני שהיא רחמים ותחנונים והטעם כי התפלה עבודה נכונה לכבוד האל יתברך וצריך להזכיר בכל יום ענינא דיומא ובבא יום שבת ויום טוב צריך להיות שמח ונעלז ולהודות לאל אשר נתן מנוחה לעמו ישראל שבתות ומועדים לשמחה לא שיהיה יום תענית וזעקה ויגון ולא יאמר בהם אלא הדברים הנאותים והמשמחים ולהזכיר נפלאותיו אשר עשה עם אבותינו ולנו זהו הנראה בעיני ואתה תבחר ולא אני : וכתב משה

קכט

שאלה ותורינו הדרתו במי שקנה מהשוללים כתבי הקדש והם מבתי כנסיות אשר בעיר אחרת אם יעכבם או צריך להחזירם למקומם הראשון אשר לוקחו משם ואם יגבה מעותיו או לא ואם יחזירם דוקא לאותו בית הכנסת או יכול להחזירם לבית הכנסת אחרת · יורינו הדין בזה ויבא שכמ"ה :

תשובה אם זה השלל היה בגזרת מלך הרי קנה הוא הכל ונתבטל כח ההקדש ואפי' כלי המקדש כשנלקחו בטלה קדושתן כאומרם ובאו בה פריצים וחללוה · אמנם אם נגנבו או נשללו שלא בגזרת מלך או ישבע בנקיטת חפץ כמה הוציא ויטול ויחזרו אותם הספרים למקומן הראשון כדין מי שנגנבו כליו או ספריו : וכתב משה

קל

שאלה ויורינו מורינו בבנימין אשר קנה שפחה יפת תואר והוא בחור וזאת יושבת בביתו והבית גדול אכן דרין עמו אשת אביו ושלש בנותיה ויהי כמשלש חדשים נפל קטטה ביניהם וכתרו את בנימין מנוחה הדריכוהו והוליכוהו אל השופט והלשינו על כי בביתו שפחה גויה והוא מתיחד עמה והישר בעיניו יעשה וכשמוע השופט אמר להביא את השפחה לפניו וישאל את פיה לאמר מאי זה עם את והיא ערכה תשובתה כי יהודית היא ואיימה ונזמה והיא לא נתנה על לבה ואמרה מבני היהודים שבוני ויביאוני הנה ויהי כשמוע השופט את דבריה מצאה חן בעיניו וישלחה ותבא ביתה וכראותה בנימין עלץ לבו וירא מנוחה כי טוב ונשארה כתמול שלשום · הנה כן יודיענו אם חייבין ב"ד להוציאה מביתו משום שנאמר והייתם נקיים מה' ומישראל או דילמא מאחר כי אשת אביו ונשי"ם לו שם שלש בנותיה לא יוציאוה ובאיזה דין יוציאוה מאחר כי לא מצאנו שאסרו אלא יחוד פנויה ויחוד בגויה באיזה דין נאסור ישיבתה בביתו · ואם יש לה דין יפת תואר או לא תורינו הדרתו ושכמ"ה :

תשובה ודאי מדין תורה צריך לגרשה משם ואפילו בגיותה כי לא דברה תורה אלא כנגד היצר כאשר אמרו באסורין ובתים מלאים כל טוב אפילו קדלי דחזירי ולא זו הדרך · ולכן מחוייבין בית דין אחר שמועה זו אשר לא טובה שישתדלו בכל עז ותעצומות לגרש האמה הזאת או שישחררנה וישאנה ואף כי הנטען על השפחה ונשתחררה אינו יכול לישאנה לכתחילה · אכן כאשר פסקנו בדברים כאלו שיגרש וישא פסקנו כך מפני תקנת השבים ואמרנו מוטב שיאכל רוטב ולא שומן עצמו וסמכנו על אומרם ז"ל עת לעשות לה' הפרו תורתך ויכול לישאנה והאל ברחמיו יכפר עונינו כאשר דבר לנו ואסירה כל בדילייך : וכתב משה

קלא

שאלה יורינו אדונינו שצ"ו במיני מתיקה הבאים אחר הסעודה ונקראי' בלשון ערבי קטאיף ומביאים אותם להמתיק הפה ולהסיר טעם האכילה אם צריכים ברכה קודם אכילתם בורא מיני מזונות באופן כי מאחר שבא על השולחן אין צריך או כיון שכבר גמרו אכילתם · צריכין לברך יורינו מורה צדק ושכרו כפול :

תשובה כל דבר אשר יבא אחר גמר אכילת הפת וזה הוא הנקרא אחר הסעודה ודאי צריך ברכה לפניו ולאחריו ואם הוא דבר הבא מחמת הסעודה דהיינו שרצה להמתיק הפה לא יברך עליהם ואפילו יאכלם לבדם · ויודע לכם כי אלו הנקראים קטאיף פת הוא וחייבים בחלה ולזה אם אכל אחד מהם לבדו אחר האכילה לא יברך עליהם לא בתחלה ולא בסוף אמנם אותם הקטאיף שנותנים בתוכם דברים אחרים ומטגנים אותם זהו אצלי פת הבאה בכסנין וצריכים ברכה בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש. ושאר מיני מתיקה העשויים מהסוכא"ר ומדבש שמעורב בהם גש"א (פי' קמח דק מאד העושים מחטים שרוים במים עד שיבקעו) יברך עליהם שהכל ואל יטעה אתכם האומר כי צריך לברך בורא מיני מזונות מפני הגש"א אשר בו · וכאשר ביארנו בחיבורנו הגדול ספר משנה תורה : וכתב משה

קלב

שאלה ילמדנו רבינו איך נוסח ברכת כורת הברית ונוסח ברכת קידושין ופירושם ושכרו כפול:

תשובה נוסח הברכה כך היא בא"י אמ"ה אשר קידש ידיד מבטן וחק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש על כן בשכר זו אל חי חלקנו צוה צורינו צוה כצוית לקדושים להציל ידידות שארנו משחת בא"י כורת הברית. אמנם על מה ששאלתם פירושה לא נעלם מכם כי הנה תיבת צוה הוא עיקר הדברים והוא כי ע"י זאת המצוה הוא אל חי חלקנו צוה כמו שאמר הוא יתברך בצוויה והקימותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך לדורותם ברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. ואחר אשר גמרנו זה התחלנו בדברים אחרים בענין אחר ואנו מתפללים לאל צורינו צוה להציל ידידות שארנו משחת כאשר צוית לקדושים. והרצון בזה על הנפשות שהוא תפלה על נפש ויהיה האמירה להציל נפש שארנו משחת כאשר צוית לקדושים וכאשר ידעתם שהלשון עברי יאמר בו אשר וכאלו אמרו בשגם שדבר וכיוצא. ונוסח ברכת אירוסין בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצותיו והבדילנו מן העריות ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות על ידי חופה וקדושין בא"י מקדש ישראל. ויש שמברכין אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות ואלו הדברים צריכים יותר ביאור. ויהיו כך וצונו על הרחקת העריות או צונו לפרוש מן העריות וכיוצא. ואם לא אמר כך אין בזה שום דבר:

וכתב משה

קלג

שאלה ותורינו בראובן ארש את שרה בת אשר והתנו ביניהם שתהיה החופה בפסח הבאה עלינו לשלום ש' פ' ליצירה וכתבו ביניהם שטר שידוכין כנהוג ממה שנותן אבי הבת והתנאים ובו התנאי הידוע אשר נהגו לכתוב בשטר זמן הנשואין ויהי היום בא אלינו איש אחד ובידו שטר וזה נוסחו לעד בבני ישראל איך ראובן בן שמעון ארש את שרה בת אשר וכל התנאים וגם התנו המורשה והמשדך שכל מי שיחזור בו חייב ליתן לחברו קנס עשרה דינרים ממעות מצרים וקנו קניין מכולם שכל אחד מהם נתחייב מעכשיו שאם יחזור בו יתן לחברו עשרה דינרים כאמור והיה הקניין בפני ב"ד חשוב דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי קניין גמור בכלי הכשר לקנות בו מעכשיו בלי שום אונס בביטול כל מודעין ותנאים. זהו נוסח השטר כאשר כתוב אות באות מלה במלה. וכאשר קרב הזמן של הנשואין אמר המשדך להמורשה שרוצה הנשואין כי בא הזמן והשיב המורשה אין לי אשה ראויה לנשואין ולא אשיא אותך עם שום אחת כלל. תורינו הדרתו אם זה השטר אשר כתוב בתוכו תנאי עשרה דינרים הנז' הוא שטר קיים וחייב החוזר בו לתתם לחברו כאשר קנו או זה השטר בטל ואין שום אחד מהם חייב שום דבר. ושלום הדרתו יגדל אנס"ו:

תשובה העשרה דינרים חייב ליתן מי שחזר בו:

וכתב משה

קלד

שאלה ותורינו אדונינו ביעקב הלך לבית עולמו וחלי"ש וירשו אותו בניו ראובן ושמעון והיה אצלו שטר חוב על אחר ושמעון לקח השטר ומכרו לאליעזר וראובן לא ידע מזה המכר ויאמר אל אליעזר מה זאת עשית לקנות מאחי השטר אם לא ידעת שזה ירושת אבינו ואין לו רשות למכור כי אם בהסכמת שנינו ויהי כמשיב הלא הוא אמר שהוא שלו ואין לך חלק ונחלה עמו בזה השטר ולכן קניתיו וראובן אמר לו היה לך להודיעני ושמעון משיב ואומר זה השטר נתנו אבי לי לבדי ונתן לך כנגדו דבר אחר אם יתחייב אליעזר בשום דבר ויתבטל המכר או יהיה דינו של ראובן עם שמעון אחיו על אשר מכר דבר שאינו שלו תורינו הדרתו הקדושה מה יהיה הדין בזה ויבא שכמ"ה:

תשובה אינו חייב אליעזר שום דבר ואין לראובן עליו שום תביעה וחייב שמעון לישבע לראובן שבועת היסת על זה:

וכתב משה

קלה

שאלה ותורינו במי שמת והניח אחריו שני בנים קטנים ואשתו יש לה כתובה ונדונייא והניח חשבונותיו אצל יהודים אחרים ובאתה האשה לתבוע מהם והם לא רצו לתת לה שום דבר בלי רשות ב"ד כדי לידע אם אלו המעות יהיו ליתומים ואין שם ב"ד וממונו מפוזר ומפורד והילדים רכים וגם הניח בית אחד אם יש ליקח הריוח לפרנס בו את הילדים או תגבה כתובתה ונדונייתה. ואם יכולה לתבוע מה שהוציאה על בניה מיום שמת בעלה או לא וזה תלוי בב"ד לראות מה שהשאיר אחריו ולחלק ליתן לאשה ולפרנס ליתומים עד אשר יגדלו יורינו רבינו ושכרו כפול מעם ה':

תשובה שלשה מישראל כשרים שהם יודעים בטיב משא ומתן ילכו שם ויראו ענין זה וישומו וימכרו אותם המטלטלין וכיוצא ויוציאו מזה ליתומים ולאלמנה ואין לאלמנה לגבות שום דבר על מה שהוציאה ואין לה כתובה ולא נדונייא עד שתשבע בנקיטת חפץ וצריך שיחרימו על כל מי שיודע מנכסי המת ולא יודיע לב"ד : וכתב משה

קלו

שאלה ותורינו [מה שכתוב בהלכות תפילין] (פ"א ה' ט') ספר תורה שנכתב על הקלף כשר *) (וכך כתוב בהעתק) והנה העידו שבדמשק וערי פרס והודו וגם במקצת מערי המערב ובערי הלועזים שכל ספריהם ר"ק ונאמר בא הלכה למעשה ושאל עבדו את פי אדוננו על ספר תורה של רק תפור בשני קצותיו ובאמצע בשלשה חוטי גידים משולשים והשאר תפור במשי אם הוא כשר או לא והיתה תשובתו כי מאחר שהוא רק אין לשאול על התפירה ואנחנו לא נדע כוונתו בזה ילמדנו רבינו :

תשובה ספר תורה שנכתב על ר"ק הרי הוא פסול והוא כאחד מן החומשין שאמרו אין קורין בחומש מפני כבוד הצבור זהו שאמרנו מאחר שהוא רק מה לנו עוד לראות התפירה דהרי הוא כאחד מן החומשין וכמו שכתבנו בחבור : וכתב משה

קלז

שאלה ותורינו בשותף ששואל מחברו דינא דגוד או אגוד בבית אחד והנתבע אין החלק שלו אלא עם ילדים קטנים אם יהיה הדין שוה ויהיה חיוב לקטנים בדינא דגוד או אגוד או לא · ואם יתחייבו הקטנים בדין גוד או אגוד איך יהיה הדין בזה אם יבואו השותף עם מורשה ב"ד במושב ב"ד ויראו מי שמוסיף יקחנה או יש דרך אחר דהיינו שיכריז ב"ד תנאי ההכרזה וישמע השום אשר יתן ואחר יוסיף אם יראו איזה חילוק בשום · יורינו רבינו איך יהיה דין זה ושכרו כפול מ"ה :

תשובה אם הוא ערער קודם שישאל בב"ד לא יתחייבו הקטנים בדינא דגוד או אגוד ואם שאל לב"ד ואח"כ ערער כדי לברוח מן הדין אז ישימו ב"ד אפוטרופוס לקטנים וישאל דינא דגוד או איגוד ואין צריך לזה הכרזה אלא האפוטרופוס יראה אם טוב בעיניו לקנות לקטנים בעד השום ההוא יקח ואם טוב יותר למכור ימכור באופן שצריך לבקש תועלת הקטנים : וכתב משה

קלח

שאלה יורינו אדונינו פירוש פרוזבול המוקדם והמאוחר איך הוא כאשר ראינו דבריו בחבור מצאנו איזה חסרון בפירוש המשנה והוא כי בחבור (ה' שמיטה ויובל פ"ט ה' כ"ב) כתב שצריך שיקדים המלוה לפרוזבול ושמוקדם ומאוחר הוא קדימת זמן הכתיבה או איחורה ובפירוש המשנה (שביעית פ"י) כתב שהפרוזבול יקדים למלוה ומאוחר ומוקדם הוא שאיחר המלוה על הפרוזבול תורינו הדרתך איזו מהם היא הסברא האמתית ולא נטה ימין ושמאל והיה שכרו כפול מאת ה' :

תשובה מה שזכרנו בחבור הוא האמת אשר אין בו שום ספק וכמו כן זכרנו בפירוש המשנה ואת המשנה אשר בידכם היא הנוסחא הראשונה אשר יצאת מתחת ידינו קודם הגהתה ובארנו שם כפי מה שראינו במה שכתב כותב הדינין רב חפץ ז"ל וכאשר בררנו הדברים וכתבנו בחבור אמתת הדברים אז תקננו פירוש המשנה וכמו כן באותה נוסחא הראשונה בפירוש המשנה יש כמה מקומות כמו זה חוץ מהעשר שאלות שהוריתם שם בכל שאלה מהם דעת גאון מהגאונים ז"ל וראינו מקומם ותקננום ויודע לכם : משה

(עיין בס' מהר"י קורקוס ז"ל ובת' הרדב"ז) :

קלט

שאלה ותורינו רבינו מהו זה שאמרו ח"ל ברכות (ל"ח) *) אמר רבי חנינא לעולם אל יתפלל אדם אלא בבית שיש בו חלונות שנאמר וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם אם זה הלכה פסוקה · כי ראינו כמה מקומות יתפללו בהם ואין בהם חלונות ומה צורך בחלונו' לתפלה יורינו אדוננו ושכרו כפול מה' :

תשובה בתי כנסיות המיוחדין לתפלת צבור אין להצריך בהם חלונות ואין משגיחין להם ואמנם דברי רבי חנינא שאמר לעולם אל יתפלל אדם אלא בבית שיש בו חלונות שנא' וכוין פתיחין ליה וגו' הם ביחיד המתפלל בביתו כמו שהי' עושה דניאל לפי

---

*) נראה שהשאלה הזאת נשאלה קודם שחזר רבינו בענין קלף ודוכסוסטוס וסבר אז כי קלף הוא לד הדק שהשיער דבוק בו והשואל סבר כי הוא רק ולכן השיב רבינו בי על רק הוא פסול ועיין לעיל סימן כ"ו ובהערה שם ודו"ק : אב"א

*) נוסח הגמ' שלנו אמר ר' חייא בר אבא :

שיטרד לו הכוונה בתפלה ועוד יהי' כנגד פניו חלון פתוח לאויר כדי שיצייר במחשבתו שהוא כנגד ירושלים ואין דבר חוצץ בינו לבינה לא בנין ולא קורות לפי שבחלונות ימשך ראות הרואה מהם אל אויר מרווח ואין ספק שציור זה ודמיונו יחייב כוונה גדולה זה נראה לי *) : משה בר מיימון זצ"ל

קמ

אגרת ששלח הרב הגדול מורה צדק רבינו משה בן מימון ז"צל אל דיין אלכסנדריא רבי פנחס בר משולם זצ"ל**) :

כבר הודעתי להדרת כבוד גדולת קדושת מרנא ורבנא פנחס ס"ט הדיין הגדול המעוז המגדול החכם המופלא בר' משולם הרב ז"ל ׃ שלא נתאחרתי להשיב על כתביך הראשונים והאחרונים אלא מפני חליי לא מפני דברים ששמעתי ׃ שאיני מתקבלי לשון הרע ואני יודע שכל דבר שיעתק מאיש לאיש ישתנה ויתוסף בו כמה תוספות ויותר מזה למי שירצה הרגיל ׃ ות"ל אפילו שמעתי באזני וידעתי בודאי שאדם פלוני התכבד בקלוני או בעט בדברי אפילו חרף איני מרגיש ולא מקפיד על זה אלא אמחול ואסלח ׃ ואשר השבעתני בכתב זה האחרון שלא אשליך מלפני וכל אותו הענין חלילה לי אם אעקור אשר נטעתי ואם אתוץ אשר בניתי אל יעלה על לבך לעולם לא אתה ולא תלמיד ק"ו לחכם שיגיע אליך ממני רעה או שום צער אפילו להקניט בדברים . וזה שאמר לך הדיין החסיד ס"ט שכעסתי הרבה על כתבך הראשון אמת אמר בא אלי כתב מלא שיגי' ואני חולה נוטה למות איך לא אכעוס ׃ כתוב בנוסח זה ככה קמו כל העם מקנה אל קנה זקניהם וקטניהם ובאו אלי לאמר אין אנו יכולין לשאת עוד דבריכם שהרי אתם מתירים מה שאסרו ואסרו מה שהתירו הרי היה מסורת מאבותינו הראשונים אשר לפנינו שאין לבר ישראל להתפלל אם הוא בעל קרי עד שירחץ במרחץ או בים ויטהר וינקה את עצמו ועכשיו התרתם להתפלל ולהכנס בבית הכנסת ולקרות בתור' בלא רחיצה ובלא טהרה אם כן הוא הדת של ישראל נלך ונודיע לפלילים וכו' ׃ זה נוסח דבריך אות באות :

ועתה ראה גם ראה אם דבריך הם המכעיסין אפילו להלל הזקן או אינן . אמרת שקמו כל העם זקנים וקטנים ׃ ודבר ידוע וברור שלא היו כלם אלא קצת מעמי הארץ השוטים . ועוד שטענת דבריהם ומלאת אותם ועשית אותם כאלו הם דברי חכמים גדולים בעלי מסורת וקבלה מאבותיהם ׃ ועוד שבא מכלל הדברים שהסדרת ותקנת שאסור לקרות בתורה ולהכנס לבית הכנסת אלא אחר רחיצה מקרי ׃ ועוד כתבת באותו הכתב שבקשו ממך לדרוש להם בדבר זה ולהודיע להם אומר הדברים ודרשת ׃ גם זה הכעיסני וכי נעשו בדבר זה קלין וחמורים ומה הן אומר הדברים ׃ והלא אין הדבר אלא מנהג בשנער ובמערב בלבד אבל בכל ערי רומי וצרפת וכל פרובינציא' אנשי עריכם מעולם לא נהגו במנהג זה ׃ ומעשים תמיד שיבאו חכמים גדולים ורבנים מעריכם לספרד וכשיראו אותנו רוחצים מקרי שוחקים עלינו ואומרים למדתם מנקיות הישמעאלים ׃ ומן הדין היה כששמעת דברי אותן העניים שקמו שתגער בהם ותורה כהלכה ולא תחפה ותודיע להן שדת משה רבינו שאין דברי תורה מקבלין טומאה ושבעל קרי מותר להכנס בבית הכנסת ולקרות בספר תורה אבל להתפלל הדבר תלוי במנהג ׃ כל ישראל שבין הישמעאלים נהגו לרחוץ ׃ וכל ישראל שבין הערלים לא נהגו לרחוץ . ואתם לא תשנו מנהג אבותיכם ואסור לכם לזוז מן המנהג כך היה לומר ולהורות ׃ אבל אהבה מקלקלת השורה והשנאה מקלקלת השורה מפני השנאה שהיתה בינך ובין רבי דניאל כעסת ושמחת לרגשת אלו הקמי' עליו ונתעלמה ממך דרך המשפט :

וזה הענין שאמר עלי שאיני רוחץ מקרי שקר הוא ׃ מעידין עלי שמים וארץ שמעולם לא עשיתי זאת אלא מחולי ואיך אשנה מנהגי ומנהג אבותי בלא עלה בלא שום איסור ׃ ומנין ידע הוא בפתיותו אם נראיתי לרחוץ אם לא ? ודבריו דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין ואין להאריך בדברי זה הקל בודאי אבל הודעתיך מפני מה כעסתי ׃ ועוד כתבת באותו הכתב נוסח זה ככה ׃ ודברי חבוריך מאירים לעולם אך למי שעסק בתלמוד ויודע שם החכמים אשר עסקו ונשאו ונתנו בתלמוד ובגמרא ולא להתעסק בהם לבדם וישתכח שם התנאים והאמוראים מן העולם ׃ וכל שכן שלומדים ואינן יודעין מה לומדין וטועים באמרי החבור ואינן יורדין לסוף דעתך ומאי זה מקום המעיין נובע ועליהם אמר התנא חכמים הזהרו בדבריכם וכו' וימותו ונמצא שם שמים מתחלל ׃ אלו הן דבריך אות באות ׃ ועוד כתוב נוסח זה ראוי להדרתך להורות לעולם

*) נעתק מס' מעשה רוקח כי בפאר הדור איננה כתובה : אב"א

**) נעתק מאגרת הרמב"ם :

שלא יניחו הגמרא מלהתעסק בה וכו׳ · ועל כל זה הענין ראוי להוכיחך ולהודיעך שכבר הבנתי דברים שבלבך אף על פי שלא פירשת אותם אלא ברמיזה · דע תחלה שאני חס ושלום לא אמרתי לא תתעסקו לא בגמרא ולא בהלכות הרב רבי יצחק או זולתו :

היודע עד שיש לי כמו שנה וחצי שלא למדו אצלי חבורי אלא באו שלשה אנשים למדו מקצת ספרים ורוב התלמידים רצו ללמוד ההלכות של הרב ולמדתי אותם כמה פעמים כל ההלכות וגם שנים שאלו ללמוד הגמרא ולמדתי אותם מסכתות אשר שאלו · וכי אני צויתי או עלתה על לבי שאשרוף כל הספרים שנעשו לפני מפני חבורי ? והלא בפירוש אמרתי בתחלת חבורי שלא חברתי אותו אלא מפני קוצר הרוח למי שאינו יכול לירד לעומק התלמוד ולא יבין ממנו דרך האסור והמותר והארכתי בדבר זה הרבה · וזה שאמרת על שמות החכמים כבר הזכרתי שמות רובי החכמים תנאין ואמוראין בתחלת החבור · האם כן הוא שכל מי שפסק הלכות ועשה שלא נקיים גרם לשם שמים להתחלל כמו שעלה על לבך · כבר קדמוני גאונים וגדולים שחברו חבורים ופסקו הלכות בלשון עברי ובלשון ערב בענינים ידועים · אבל לפסוק הלכות בכל התלמוד ובכל דיני תורה לא קדמני אדם אחר רבינו הקדוש וסיעתו הקדושים · וכי מפני שזה כולל גורם לשם שמים להתחלל הרי זה תימה גדול. ואם מפני שהלומדים שאמרת שאינם יודעים אין ביד כל מי שחבר חבור שיהיה הולך עמו ולא יניח לקרות אלא פלוני ופלוני:

ודע שכבר אמרתי בתחלת חבורי שהענין שתפשתי בו שיהיה דרך המשנה ובלשון המשנה · אבל אתם לא שמתם לבבכם לדברי ולא ידעתם ההפרש שיש בין דרך המשנה ודרך התלמוד · ומפני שאין ענין זה ידוע אצלכם כתבת לי בכתב שם נוסח זה ככה וגם כשאני מעיין בחבור של רבינו מוצא אני בהם פעמים רבות דברים הנסתרים מעיני מפני שהם בלא ראיות ואין דעתי נלוה להבינם אלו נוסח הדברים · ועתה אפרש :

דע אלופי ומיודעי שכל מי שכתב ספר בין בדברי תורה בין בדברי שאר החכמות בין מן האומות הקדמונים בעלי החכמות בין מן הרופאים אחד משני דרכים הוא הולך · או דרך חבור או דרך פירוש · ודרך החבור להזכיר הדברים הנכונים בלבד בלא קושיא ובלא פירוק ובלא שום ראיה בעולם כמו שעשה רבינו הקדוש בחבור המשנה · ודרך הפירוש להזכיר הדברים הנכונים ודברים אחרים שסותרין אותן והקושיות על כל דבר והפירוק והראיה שזה הדבר אמת וזה שקר או שזה ראוי וזה אינו ראוי · וזהו דרך התלמוד שהתלמוד פירוש המשנה ואני לא עשיתי פירוש אלא חבור דרך המשנה · ושמא יאמר מי שלא יבין והלא במשנה כתוב שמות החכמים וידמה שזו היא הראיה פלוני אומר כך ופלוני אומר כך. אין זו ראיה הראיה היא להודיע מפני מה אמר פלוני כך ומפני מה אמר פלוני כך · זו היא הראיה:

ודע שאם אני גרמתי לאבד שם החכמים מפני שאמרתי דברים הנכונים שהם על פי המשפט סתם בלא שם אומרם דרך רבינו הקדוש תפשתי גם הוא עשה זה מלפני שכל סתם שאמר בלא שם אדם כלם דברי חכמים אחרים הם ואותן החכמים האחרים לא מדעתן אמרו אלא מפי אחרים ואחרים מאחרים עד משה רבינו · וכשם שלא הקפידו התנאים והאמוראים על שמות כל החכמים שמימות משה עד ימיהם שאין לדבר סוף כך לא נקפיד אנו על שמותם אם הזכרנו או לא הזכרנו ומה תועלת יש בזה והלא אמרו בפירוש בכמה מקומות ראה רבי דבריו של רבי פלוני בכך וכך וסתם לן כותיה ודבריו של ר׳ פלוני בכך וסתם לן כותיה · הנה בפירוש שהדברים שראה אותן רבי שהן הלכה פסוקה אלו ושכך ראוי לעשות אמרן סתם בלא שם אדם · ובכמה מקומות אמרינן האי סתמא יחידאה היא ולא הזכיר רבינו שם אחד מהם · ודברים שלא היו הלכה פסוקה אצל ר׳ אלא יש בהם מחלוקת ולא היתה דעתו נוטה לאחד משני הדברים אמר שני הדברים בשם אומרן רבי פלוני אומר כך ורבי פלוני אומר כך והזכיר שמות החכמים ששמע מהן או שהן קרובים לזמנו לא שם רביהן ורבי רביהן מפני שיש באותו הזמן רבים עושי׳ כדברי זה ורבים עושים כדברי האחר החולק עליו · וכבר אמרו לנו חז"ל מפני מה הזכיר שמות שהזכיר במקצת הלכות בהדיא למה מזכירין בדברי שמאי והלל לבטלן ללמד לדורות הבאים · ולמה מזכירין דברי היחיד בין המרובין שאם יראה ב"ד את דברי היחיד ויסמוך עליו וכו׳ · ולמה מזכירים דברי היחיד בין המרובים לבטלן שאם יאמר אדם כך אני מקובל וכו׳ · הנה בפירוש שאין ראוי להזכיר אלא ההלכה הפסוקה בלבד · ובאותו הזמן שהיו עושים אלו כך ואלו כך והיו המקבלים והשומעין אחד קבל כדברי זה ואחד קבל כדברי זה מפני זה הוצרך להזכיר · וכיון שחברתי אני דרך המשנה וכבר פסק התלמוד כל הלכה והלכה בפרט או בכלל מן הכללות שפוסקים מהן ההלכות ואין שם שני מעשים למה אני מזכיר שם האיש שאין הלכה כמותו ושאין אותו הדין דברי זה היחיד

שהכר בתלמיד כמו אביי או רבא אלא מרובין מפי מרובין· ומפני זה בחרתי שלא ליתן מקום למינים לרדות שהרי הן אומרים על דברי יחידים אתם סומכים ואינו כן אלא אלפים ורבבות אלפים מפי אלפים ורבבות· ולפי ענין זה אמרתי בתחלת החבור פלוני ובית דינו קבלו מפלוני ובית דינו כדי להודיע שהקבלה רבים מרבים לא יחיד מיחיד· ולזה היתה מרוצתי ומגמתי שכל הלכה והלכה תהא סתם כלומר שהיא דברי היחיד לא שתאמר בשם פלוני עד שיבא ממנה חרבת המינים האלו שבטעו בכל התורה שבעל פה לפי שראו אותה בשם פלוני ופלוני ודמו שלא נאמר דבר זה לעולם אלא אותו פלוני מדעתו :

וזה שאמרת שתמלא בחבור דברים הנסתרים מפני שהם בלא ראיה ואין דעתך נגלה· לא היה לך לומר כן אלא אלו היה בחבור דברים שהוצאתי אותן מפלפולי ומדעתי וכתבתי אותם סתם ולא הבאתי עליהם ראיה· וזה לא עשיתי אותו מעולם· גלה אותן חכמתך ודע שכל הדברים הסתם שבו תלמוד ערוך הוא בפי' בבלי או בירושלמי או מספרא וספרי או משנה ערוכה או תוספתא על אלו סמכתי ומהן חברתי· ודבר שהוא מתשובת הגאונים אומר בפירוש הורו הגאונים או תקנת אחרונים היא וכו' וכיוצא בזה· ודבר שהוא מפלפולי אומר בפי' יראה לי שהדבר כך וכך או אני אומר מכאן אתה למד שהדבר כך וכך וזו היא הראיה שתאמר שהודעתי בתחלת החבור שכלו מתלמוד בבלי וירושלמי וספרא וספרי ותוספתא· אבל לך לומר שתמלא בו דברים הנסתרים שאין אתה זוכר אותו בא"י זה מקום נאמר זה ודאי יודע לך ולכל חכם שבעולם· שחיבור זה לא יכיר יגיעתו בו אלא חכם גדול כמותך· אבל שאר התלמידים ידמו שהוא הולך על סדר התלמוד ומסיר הקושיא והפירוק בלבד· אני נשבע שיש בו כמה פרקים יהיו באותו הפרק הלכות פסוקות מעשרה מקומות או יותר מן התלמוד והירושלמי ומן הברייתות· שאיני מהלך לא על סדר התלמוד ולא על סדר המשנה אלא כל ענין וענין מקבץ כל הדינין שנאמר בו בכל מקום שהן עד שלא יהיו הלכות אותו הענין מפוזרות ומפורדות בין המקומות· וזו היתה סוף מגמתי בזה החבור שאין כח באדם בעולם להיות זוכר כל התלמוד בבלי וירושלמי והברייתות שלשתן שהן עיקר הדינין· ואני אומר לך מה אירע לי עתה בדבר זה . **בא** אלי הדיין החסיד וקונטרי"ס מן החבור בידו יש בו הלכות רוצח מספר נזיקים והראה לי הלכה אחת אמר לי קרא זו קראתי אותה אמרתי לו מה ספק יש בזו אמר לי בא"י זה מקום נאמרו דברים אלו אמרתי לו במקומן או באלו הן הגולים או בסנהדרין בדיני הרוצח אמר לי כבר חזרתי על הכל ולא מצאתי לא בירושלמי ולא בתוספתא· השתוממתי כמו שעה ואמרתי לו אני זוכר שבמקום פלוני מגיטין נתפרשו דברים אלו· הוצאתי גיטין וחפשתי ולא מצאתי תמהתי ונבהלתי ואמרתי היכן נאמרו דברים אלו הנח עתה עד שאזכור מקומן· הוא יצא ואני זכרתי שלחתי אליו והחזרתיו והראיתי לו הדברים מפורשין בגמרת יבמות אגב גררא תמה והלך· וכן תמיד אני בצער מזה שיבא השואל וישאל היכן נאמרו דברים אלו פעמים [אני] אומר לו מיד במקום פלוני ופעמים לא וחייך לא אזכור מקומן עד שנחפש אחריהן· ועל זה אני מצטער הרבה שאני אומר הרי אני המחבר ויתעלם ממני מקום דבר זה מה יעשו שאר בני אדם· ועל זה נחמתי שלא חברתי עם חבור זה ענין שאני אומר לך ובדעתי אם גוזר השם יתברך שאעשנו אף על פי שיש בו טורח הרבה שכל הלכה שאינה במקומה באותו ענין אודיע מקומה· כילד כגון הלכות שבת מחבורי כל דבר שהוא בפירוש בשבת או בעירובין איני צריך להודיע מקומו. והלכה שהיא מהלכות שבת שהיא בע"ז או בפסחים או בזבחים או בברייתות אודיע מקומה ואומר הלכה פלונית מפרק פלוני מן החבור מקומה בפרק פלוני ממסכת פלונית· ויהיה זה הספר אחד לבדו שאי אפשר לעשות בנוכן של חבור שאינו דרך פירוש כמו שאמרתי לך· ומכל מקום כל דבר שיתעלם מהדרתך מקומו תודיעני בחסדך ואני אומר לך שכל סתם שבו מאחד מאחכת חבורים אלו הוא אבל הדבר הקשה הוא שלא יודע מקומו מפני שבא בתלמוד אגב גררא ודרך משא ומתן ונתבאר אותו הדין שלא במקומו ולא ידע אדם היכן יבקש וכבר שלם ענין זה :

כתבת בכתב א' שאני אמרתי ברבים ועליך שפלוני דיין אלכסנדריא נתברר לי שאינו יודע כלום ואינו בקי בחכמת חכמי התלמוד מה נתברר לרבינו ממני עד שאמר עלי כאלו הדברים ואני שאלתי את רבינו כמה שאלות ולא בא אלי תשובה מאן אלו הן נוסח לדבריך· גם בכתב שבא עתה בקרוב כתוב ותלמדני הנעלמות אשר בקשתי מהדרתך . ושמע תשובה על הכל דבר זה מעולם לא אמרתי עליך שאיני אומר שקר לא בנוסח זה ולא בנוסח אחר אבל היו שם מקצת דברים כך היו· בא אלי כתב מן אלש"ך אבו אלפרי"ג

אמר שאתה דנת לו עם חתנו שיקח חתנו האלי של זהב שכתוב עליו בתורת נכסי צאן ברזל ויעשה בו כל מה שירצה אפילו רצה שילך בו למדינה אחרת הואיל והוא חייב באחריותן· וכיון שהביא האלי לחתנו מפני דין זה לא רצה חתנו ליקח ואמר קחו כל הנדוניא שאיני רוצה שאהיה חייב באחריותה ודנת לו שהדין עם חתנו ושכופין אותה שתשב ותטול נדונייתה ותחזור הנדוניא נכסי מלוג אלו הן ענייני הדברים שאמר לי· כתבתי לו איני מאמין שאמר דברים אלו· ואם אמרן העד עדים על דבריו ושלח לי:

שלח לי כתב יש בו עדות מכלו"ק והב"ן טמאני שאתה דנת שכל אשה שירצה בעלה ליתן לה נדונייתה ולא ישאר עליו אחריותה הדין עמו· מיד תמהתי והיה הדיין המגיד שם עמי וכמו שלשה ארבעה אחרים הראיתי להם העדות תמהו כלם. אמרתי אל תתמהו אלו בני פרנצ"א גם כל היהודים שבערי הערלים אפילו חכם גדול שבהן אינו בקי בדינין לפי שאינן רגילין בהן שאין הערלים מניחים לדון כמו הישמעאלים ושיבא להן דין יאריכו בו יותר מדאי ולא ידעו אותו עד שיחפשוהו בתלמוד הרבה כמו שאנו עושין בדין מדיני הקרבנות היום לפי שאין אנו עוסקים בהן ובאותו הזמן שהיו עוסקין בהם הכל היו בקיאין בהן ואינן צריכין לשאול ולא לחפש כמו אלו השוכנים בין הישמעאלים בפסקי הדין שכבר הורגלו בהן אפילו התלמידים. היודע עד והעדים הם קיימים שכך היו הדברים בלא להוסיף ובלא לגרוע:

וזה שאמרת ששאלת ממני כמה שאלות ולא השבותי לך· בשבועה שאיני יודע לעולם שאלה שלא השבותי עליה חוץ מזו שבאה ואני חולה בענין קדושי כסף שאמרתי שכן מדבריהם והרי אני משיב עליה אחרונה· ולא ראיתי שאלה כלל ממך אלא אותם השאלות של ברכת אירוסין שהקניטוני מחזרתן כמה פעמים עד שאמרתי לך כבר הודעתי דעתי ומה שתרצה עשה· וכן שאלה של גט להאוא שאמרת שהוא פסול מפני השליחות וכתבתי לך שהוא כשר והראתי ההפרש שיש בדברים ודחית בזרוע ואמרת עדין לא ידעתי מאי זה טעם הוא כשר שתקתי והנחתיו· וכן דרכי תמיד עם כל אדם שאראה אותו עומד בשטותו ואינו רוצה לחזור בו אשתוק ואניחנו ברצונו כך דרכי לעולם· ולא ידעתי כלל שאלה שבאה לי בדבר אחר שמא אבד הכתב ולא הגיע לידי ואתה חולה עמך להשיב על מה שלא ידעתי או בא לידי ואיני זכור מכל מקום אפשר לחזור ולשאול·

וכן כתבת לי בענין האלמנה עם יתומיה שדנתי אני שאינה חייבת שבועה על המהר· עשית אתה הדברים ועשית אותם טענה וכתבת בכתב זה האלמנה שהיא טוענת שנמכרו נכסיה בפחות וכו'. ולא היתה שאלתם שהדבר טענה· וכן פירשתי אני בתשובתי ואמרתי הואיל ונודע בודאי שהמהר זה נלקח מנכסי הנדוניא והוא כתוב בשמה וידועה לה אינה צריכה שבועה שהמהר בחזקתה הוא ואינו בחזקת היתומים· ואמרת לי מפני מה תתמה הדיינין עמך אתה נתלה בהן או הן תלויין בך· אמת אמרת וגריעותא היא לי:

אבל כתבו אלי מאלכסנדריא שאם תכתוב לבדך יאמר הדיין לפקחים או לשופט פלוני אומר כך ואני אומר כך מי מכריע לא יעשו לנו דין· ואם יהיו החותמים רבים נמצא הוא יחיד בין רבים· וכיון שידעתי שכך הוא דיניהן באמת ראיתי למחול על כבודי כדי שיצא הדין לאמתו· והתימה הגדול שאמרת בכתבך והאלמנה לא היתה מפחדת מן השבועה לא היתה נותנת ליתומים שום ריוח אבל עתה הוסיפה להם נ' דינרים

אלו נוסח דבריך ואינו יודע היאך יאמר חכם כמותך דברים אלו וכי מי הוא הרשע שלא יפחד מן השבועה אין זה אלא דבר תימה· וכן כתבת לי ששמעת שאמרו לי שהגט של בתו של אבו אלפר"ג בטל ושלחתי לחפש על דבר זה והכשרתיו· לא היו דברים אלו מעולם· אלא כך היה מעשה בא אלי חתנו של אבו א"ל פר"ג ואמר לי עשה עמי חותני כמה רעות והזירני מן הדרך והצרכני בדבר זה· הכרתי מכלל דבריו שהגט ע"י שליח לא אמרתי שום דבר וכתבתי לאבו אלפר"ג ושאלתי לו בתך קבלה גיטה או לא קבלה· וכתב לי נוסח דברים שכתבת בשליחות השליח ושהרשהו ליתן לה הגט· כתבתי לו אל תתאחר שעה א' עד שתקבל גיטה במהרה לא היו שם דברים אחרים· אבל עתה צריך אני להוכיחך על ב' דברים· הא' היאך הנחת הגט ע"י השליח אפי' שעה א' ואתה רואה שהן בקטטה ומריבה גדולה היאך לא חששת לבטולו ונמצא כל מה שנעשה הבל וריק אלו היה יוצא ומבטל והולך לדרכו ומה יועיל הדיין אלא להודיע דברים אלו וכיוצא בהן היה לך לומר אי אפשר שלא תקבל גטה על תנאי זה ועוד אם ימות השליח לא תהיה היא עגונה ועוד אם נהרג או טבע בים ולא נודע זכרו חס ושלום קודם שיגיע גט לידה מה יועיל הגט ביד השליח ואין גט לאחר מיתה· והדבר הב' על שכתבת בגט זה שהוא על תנאי כך וכך וכתבת התנאי וכפלתו ועשית הן קודם

ללאו ומה זה שלבוש כל האומר על מנת כאומר מעכשיו ואינו צריך לכפול ואתה יודע כמה הפרשות ודינין בין מגרש ומקדש על תנאי ובין מגרש ומקדש על מנת בדאמרי' והיא תתן לו לכשתתן וכו' וזה לא הפסיד כלום · אבל קשה לי חכם גדול כמותך שיהיו הדברים מעורבבי' על מנת שמשמע מעכשיו ותנאי כפול שמשמע לכשיהיה הדבר הזה · ואמרת לי שאתה מצטער מאברהם ומה בידי היודע עד עלי ודיין שנערתי בו והכפתי אותו על פה ובכתב בגללך והשבעתיו בכתבי שלא יעזור לו כמו שעולה על דעתו לעולם ושלא ידבר עליך תועה אולי יקבל · וכן אב"ו אלפר"ג כתב שפלוני הרי עובר עלי את הדין מפני חתנו שנתן לו שאכל · ושהדי בשמים וכתב ידי שעמו על מה שגמרתי לו ואמרתי לו אל יעלו דברי' אלו על לבך ואלה הדברים שדן לך בטעות דן לא בכונה ובית דין הגדול יטעו בהוראה ומה בכך והסרתי כעסי בכל דבר · וזה שאמרו לך שאמרתי עליך שהוא כעסן אמת כך אמרתי ומה שיש בזה אל יקשה בעיניך האי צורבא מרבנן דרתח מרתחא אורייתא היא דמרתחא ליה שנ' הלא כה דברי כאש נאם יי' · לפי שאמרו לי כל הדברים שאירעו בינך ובין רבי דניאל כתבתי או אמרתי שהוא כעסן וקשה בעיני שלא יהיה מחבריך ותלמידי לפניך שהוא אדם ירא שמים ומצדיק רבי' הנה ובאלכסנדריא ואלו היה מלמד לפניך היית מאיר עיניהם בו והיית מודיע להם עקרי הדברים ונסתריהם אחלי שיהיה זה :

ושמעתי שאתה רוצה לחזור לרומניא"ה מצער העם הזה הזהר ואל תעש' זאת · תניח מקו' שנקבע ותלך למקומות משובשות בגייסות אם רוח המושל יעלה עליך מקומך אל תנח · ושאלת על עסקי אבי זכרי שלקח השררה בשפלו' ודלות הוא פוחד מקטן שבקהל ואין לו עוזר אל תחוס לו ואל יבהילוך דברי העוברים נתן תשעים להפסדה ולבטלה ולא נתן לו כתב כלל מן המלך אלא רשות ככה אם ירצו בו היהודים ירצו ובא הוא ואמר לזקני א"נא ובכה בלילה לפניהם עד שהניחוהו · אלו הן אמתת הדברים ושלומך ירבה :

קמא

וזו היא השאלה על ענין הקדושין מהדיין הנ"ל:

שאלה מפני מה אמרת (הלכות אישות פ"א ה' ב') שקדושי ביאה ושטר מדאורייתא וקדושי כסף דרבנן והא כולהו ילפינן להו מן התורה (קידושין ב') בכסף מנא לן גמ' קיחה קיחה וכו' :

תשובה דרך קצרה כך היא יש לי חבור בלשון ערבי בענין מנין המצות והוא אצל מר סעדיה ש"צ תלמידי ויש בו י"ד פרקים בכללים גדולים בעיקר מנין המצות · צריך אדם לידע אותם ואחר כך יתברר לו טעות כל מי שמנה המצות חוץ ממני ומבעל הלכות גדולות עד עכשיו · ובאותן הפרקי' ביארתי שאין כל דבר שלמדים אותו בהקש או בקל וחומר או בגזירה שוה או במדה מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן הוא דין תורה עד שיאמרו חכמים בפירוש שהוא מן התורה והבאתי על זה ראיות ושם ביארתי שהוא מדברי סופרים ואפילו בדבר שהוא הלכה למשה מסיני מדברי סופרים קרינן ליה ואין שם מן התורה אלא דבר שהוא מפורש בתורה כגון שעטנז וכלאים ושבת ועריו' או דבר שאמרו חכמים שהוא מן התורה והן כמו שלשה ארבעה דברים בלבד ובאותו החבור הזכרתי הכל וכשתקרא אותו יתבאר לך · ובכאן יש [לו] לשאול בודאי ולומר הבעילה ודאי מן התורה שהרי לא למדוה [במדה] מי"ג מדות אלא [ובעלה] מלמד שנקנית בביאה אלא הכסף והשטר בהקש למדו אותן למה אמרתי שהשטר מן התורה והכסף מדבריהם · התשובה על זה שודאי כך הייתי אומר שהכסף והשטר מדבריהם הואיל ומן הדין באו לולי האי דאמרינן בהדיא (קדושין ט') נערה מאורסה דאמר רחמנא בסקילה היכי משכחת לה פי' מדאמר רחמנא נערה בתולה מאורסה [ש"מ שיש מאורסה] מן התורה בלא ביאה ובמה וסקלי וטרו וסוף המימרא אמר רב נחמן בר יצחק משכחת לה כגון שקדשה בשטר הואיל וגומר ומוציא גומר ומכניס · שמע מינה שלדברי הכל השטר גומר ומכניס ועל זה סמכתי ופסקתי שהשטר מן התורה · ובחייך אלופי אל תצער עצמך להשיב על כל אלו הענינים ואל תלאה עצמך שתשיב על כל כתביך אלא דרך קצרה על ענין המועיל · שאני טרוד הרבה בכמה ענינים וגופי חלוש ואין בי יכולת לקרות הכתבים קל וחומר להשיב עליהן אלא אם יהיו שאלות של דבר חכמה · ואין לי פנאי כלל מפני חלישות גופי תמיד ומפני תלמוד עצמי בכמה ענינים ושלומך ירבה ויגדל ל"ה בעומר :

משה ב"ר מיימון זצ"ל

קמב

שאלה מי שמת והניח אשתו מעוברת וכו' אם היתומים יכולים להשביעה על מה שצוה להם אביהם :

תשובה אין היתומים יכולים להשביעה על מה שלוה להם אביהם ואפילו לוה בעדים ואמר שיש לו אצל פלוני כך וכך טענה שמא היא אצלם ואף על פי שהיה טענת ודאי מאביהם אינם יכולים להשביעו עד שיאמרו בריא לנו שיש להבא כך וכך בידך כגון שנתן לו אביהם בפניהם ואח"כ משביעין את הנתבע שבועת היסת · וזו היא שבועת היסת וזהו סדר השבועות שמשביעין ב"ד בזמן הזה כפי מה שסידר אותם הגאון רבינו נתן בעל ספר הערוך במלת הסת בסוף הלכה קמא דבבא מציעא (ד' ה') השתא נמי לחייביה שבועה מדרב נחמן דתנן בפרק שבועות הדיינין מנה יש לי בידך אין לך בידי כלום פטור ואמר רב נחמן משביעין אותו שבועת היסת מדרבנן פירש גאון אחד מלת הסת לשון כבדות שהיטע בטי"ת כבדות שהכבידו עליו להשבע · ופירש עוד ואמר מה בין שבועה דאורייתא לשבועה דרבנן · ואי זו היא שבועה דאורייתא שבועת השומרים ובעדות עד אחד ובהודאה במקצת הטענה · ושבועת היסת אנו מחייבין על טענת ממון ואף על פי שאין בה אחת מכלן כדרב נחמן · והיכא דמחייב שבועה דאורייתא נותנין בידו ספר תורה בשעה שנכנס דאמרינן לאנקוטי חפצא בידיה · ואמרינן נמי שבועת עם הארץ מעומד ושבועת תלמיד חכם מיושב ושבועה בספר תורה תלמידי חכמים לכתחלה וכן המנהג עדיין בתלמידי חכמים כשמשביעין אותו חולץ תפילין שלו ואחזן בידו אחת ספר תורה ומביאין מטה שנושאין עליה מתים ומניחין אותה באמצע ונודות נפוחין שמבקיעין אותן או שמתירין אותן בשעת השבועה כדי שתצא הרוח מהן בקול הברה מרתתת ונרות דולקין שמכבין בשעת השבועה ואפר מקלה מפחר ושקין מוטלין באמצע ועומד שליח בית דין בפני הנשבע וסודר הטענות והכפירה ואומר לנשבע אתה פלוני בן פלוני אם יש עליך לפלוני זה מכל הטענה הזאת שטען עליך בשמתא דישראל ליהוי ההוא גברא בחרם ב"ד העליון ובחרם ב"ד התחתון וכל דברי האלה הכתובים בספר התורה הזה כולם יחולו על ראשו וברמ"ח איבריו ומוסיף בכיוצא בזה כפי כחו ותוקעין בשופר עם האלה והוא עונה אמן ומקבל על עצמו כי על דעת בית דין הוא נשבע ולא על דעתו ועל דברים שבלב בית דין ולא על דברים שבלבבו · ואף על פי שאנו אומרים לענין שבועת הדיינים היכי משביעין ליה אמר רב יהודה כשבועה האמורה בתורה ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ הא אקשינן כמאן כרבי חנינא בר אידי דאמר עד דאיכא שם המיוחד ופרקינן אפילו תימא רבנן לנקוטיה חפצא בידיה וגם כתיב כי יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה · זאת היא שבועה דאורייתא · אך שבועת היסת סדורה היא כך · ודבר זה פירשו רבינו יוסף הלוי זצ"ל פירוש מבואר בפירוש שבועות שלו בהלכות [חנוני על] פנקסו · ולית בה ספק כלל · וכל מאן דלא דאין הכי לא חש לקימאיה · ואין ראוי להשגיח על דברי מי שחייב שבועת היסת על דברי אביהם ומעשים בפנינו בכל יום ואנחנו דנים בדין זה בחרם סתם בלבד והאלמנה שנשאת אין משביעין אותה כמו שאמר רב הונא :

משה ב"ר מימון זצ"ל

קמג

שאלה ילמדנו רבינו בראובן אשר לקח לו את אביגיל לאשה והיא בעולת בעל אלמנה מבעלה הראשון ומת גם הוא בלי שום זרע והיא זקוקה לאחי המת והיבם רצה ביבום והיא לא רצתה · ובזה נפל מחלוקת יש מי שאומר שהן אמת שדין יבמה המורדת על בעלה כדין מורדת על בעלה שאין לה כי אם עיקר כתובה ונדונייה · אמנם אין כן בזאת היבמה ואינה מפסדת כלל מפני שהוחזקה קטלנית ומן הדין אינה יכולה לינשא וכמו שאמרו ז"ל לשלישי לא תנשא ולכן מה לנו במרדותה מאחר שהתורה מנעה נשואיה ואף אם היא רצתה אין אנו יכולין להשיאה · וגם מצינו פסק דין לאחד מן הקדמונים ז"ל שאם היבמה היתה מוחזקת ונפלה ליבום לא תתיבם שהרי אמרו ז"ל נשאת לראשון ומת לשני ומת לא תנשא לשלישי שזה ספק נפשות וכאשר מצאנו שהוא דוחה למילה שנכרתו עליה י"ג בריתות כמו שאמרו רז"ל באשה שמלה בנה הראשון ומת שני ומת שלישי לא תמול והוא כרת כל שכן שהוא דוחה ליבום מאחר שיש לה תיקון בחליצה שסמכו על זה הפסק והוא קל וחומר שאדם דן מעצמו ואמר שאף שהיבם היה רוצה ביבום שחייב לפטרה בחליצה ויתן לה כל כתובתה ונדונייתא כדת מה לעשות שאין זו מורדת שמפני שמעה שאינו יכול לכונסה מנעה היבום · ויש מי שאומר שאין חילוק בין היבמה אם היא מוחזקת או לא דהיינו שאם מנעה היבום הרי היא מורדת שהיא קנויה לו מן השמים ומצוה עליו ליבמה ואינה נפטרת ממנו אלא בחליצה או במיתתו ואין דין שאר המוחזקות שאינן יכולין לינשא כדין שומרת יבם המוחזקת ונניח מצות יבום שהיא קודמת ונקדים מצות חליצה · הנה כי כן לא ידענו איזה דרך ישכון אור ולכן יודיענו רבינו

מה יהיה הדין בשומרת יבם שמרדה אם היא כמורדת על בעלה ואין לה כי אם עיקר כתובה ונדונייא או אינה כמורדת על בעלה: ואם יש חילוק בין מוחזקת לאחרות בחסרון כתובתה ונדונייתא ואם רצו שניהם ביבום אם צריך למונעם מפני שהיא מוחזקת ולא יפול מכתובתה שום דבר ואם יוסכם הפסק דין ויניח היבום ויתן חליצה. ואם בזמנינו זה מצות יבום קודמת למצות חליצה או מצות חליצה קודמת. הא עינינו בישועתך והראנו את הדרך נלך בה ואת המעשה אשר נעשה ויבא שכרו כפול מעם ה':

תשובה תמהני תמיהא גדולה על תלמידי חכמים יקרים עסוקים בתורה תמיד יקשה עליהם דברים פשוטים כאלו ואין חולקים בין הדבר האסור מן התורה לדבר האסור מדבריהם ומה גם שלא אמרו איסור כי אם מניעה. ותמה אני בשאלה כזאת אשר רצו לדמות ספק נפשות הבא בידים שדוחה מילה לספק נפשות אשר הוא תלוי במזל ומקרה ומאורעות רעות בלתי צודקות והכנעת הזמנים ושינוי הוסת וחולשת המזגים ואין דמיון בין זה לזה. אמנם התשובה על זה הוא כאשר תדעו שזאת המוחזקת לקטלנות מנעו אותה לבלתי תינשא לשום אדם ולא מפני שיש איסור בזה כלל ואין חילוק בין האיש אשר ישא מוחזקת או יאכל מכישא דאסר גלהו וזה דמיונו. והלכה למעשה אצלנו בכל ערי האנדלו"ס תמיד שימות בעלה הראשון והשני ואינה נמנעת מלישא ומכל שכן אם היתה בימי נעוריה שיש לחוש לכמה מקרים רעים אשר אין בהם חפץ ותפקיר עצמה. ומצינו חכמי התלמוד התירו לעבור על איסור עשה ושחררו אמתא בגיטין (ל"ט) כדי להרחיק האדם מן העבירה ושלא ליתן מכשול לפריצים ואיך נניח בנות ישראל לצאת לתרבות רעה. ונתפשט המנהג אצלנו שלא היו מקדשין למוחזקת עד שישאלו את פיה אם היא רוצה ואם הוא ברצונה ושמא מצאה אדם אחר שרוצה לקדשה ואם הוא בטוב לבה אז מקבלת קדושין בפני שנים דעלמא ואחר זאת תבא לב"ד ויכתבו לה כתובה ותכנס לחופה ומברכין לה שבע ברכות. כך היו עושין בבית דינו של רבינו יצחק הרב ז"ל בעל ההלכות וכן בבית דינו של רבינו יוסף הלוי תלמידו וכן עשו כל הבתי דינין אשר באו אחריהם וכן פסקנו אנחנו ועשינו הלכה למעשה במצרים היום שבאנו. וכי תדחה מצוה של תורה משום חששא בעלמא דבר זה לא שמענו מימינו והלכה למעשה שנתקדשו לכתחלה ונתיבמו ולא ראינו מי שהקפיד בזה וזה דבר פשוט אשר אין להסתפק בו כלל כי זאת היבמה דינה ככל היבמות ותתייבם או תמרוד ותצא בלא כתובה. וכאשר ידעתם מסקנת ההלכה שמצות יבום קודמת למצות חליצה ואפילו אינו מתכוין לשם מצוה אלא מפני יופי או לשם ממון מפני שכאשר אין לו בנים הותרה לאחיו ואין שום איסור ערוה. אמנם לדעת אבא שאול הנה מצות חליצה קודמת דכיון שאין כוונתו לשם מצוה נמצא פוגע באיסור ערוה ואין הלכה כמותו כאשר תראה בתלמוד יבמות (דף ל"ט): וכתב משה

קמד

שאלה יורינו רבינו מי שנזדמן לו טלית ותפילין והוא עומד בפסוקי דזמרה אם מותר לו ללובשם ולברך עליהם ואין זה הפסקה מפני ברכת השיר או לא:

תשובה אין שום איסור בברכה על הציצית ותפילין בתוך המזמורי' שאין הפסקה כזאת בפסוקי דזמרה אסורה ואינה תפלה ולא קריאת שמע עד שיאסור הפסקה כזאת: וכתב' משה

קמה

שאלה יורינו מורינו בחברת בני אדם התפללו ורובם בקיאין בתפלה אם יסדר שליח צבור התפלה עליהם כדי שלא לבייש את מי שאינו בקי מפני שסידור התפלה נתקן על זה או לא יסדר הש"ץ את התפלה מפני שהיא ברכה שאינה צריכה שהרי כבר יצאו ידי חובתם בלחש. או ירד ש"ץ להתפלל לא יתפללו לעצמן בלחש כדי שלא תתבטל צורת הסדרא או יאמרו בלחש בתחלה ולא יהיה הסדר ראוי אלא בהצטרפות מי שאינם בקיאים מכלל העשרה או חוץ מהם. יורינו רבינו ומאת ה' תהי' משכורתו שלימה:

תשובה מאחר שתקנו חכמים ז"ל שירד ש"ץ לפני התיבה להוציא את מי שאינו בקי ולדעת רבן גמליאל אפילו הבקי. שלא התפלל בינו לבין עצמו א"כ אין תפלת הש"ץ ברכה לבטלה כלל מפני התקנה ואפילו אין בזאת החבורה מי שלא יצא וכמו שתקנו בקדוש בית הכנסת ואם היו מפני האורחים וחייבו כן בכל בתי כנסיות ואפילו אין שם אורחים וכמו שאמרו בחיזור ערבית ליל שבת מפני המאחרין לבא וצריך לנהוג כך תמיד ואפילו אין שם מי שלא בא. וכמו כן כל דבר הנתקן מפני סיבה לאו דוקא עד שתזדמן הסיבה אשר בעבורה נתקן אלא צריך לנהוג כך תמיד בין אם

תהיה הסבה לו, לאו ולדעתי כך הוא דאי לא תימא הכי נמצא שחז"ל נתנו דבריהם לשעורין והיה צריך לראות מי יודע ומי אינו יודע ואחר כך שיתפלל הש"ץ או לא יתפלל וזה הוא בטול הגזרות והתקנות :

וכתב משה

קמו

שאלה אשה, שנשאת לראובן ושהה עמה כמה שנים ומת ולא ילדה ועוד נשאת לשמעון ושהה עמה כמה שנים ומת גם הוא ולא ילדה לו והוחזק' עקרה אם עבר סרים אדם ונשאה מוזהרין הם בית דין להוציאה מתחת ידיו או לא · והאי דקימא לן יבמות (ע"ט) הלכה כרבי עקיבא דאמר סרים אדם חולץ וחולצין לאשתו ומעשה דבן מנוסת שהיה בירושלם מוכיח דהלכתא כרבי עקיבא ושתמא דמתניתין נמי דיקא כרבי עקיבא דתנן הסרים לא חולץ ולא מיבם וכן אילונית לא חולצת ולא מייבמת ואמרו חכמים בגמרא סרים דומיא דאילונית מה אילונית בידי שמים אף סרים בידי שמים לא חליץ ולא מייבם הא סרים אדם חליץ · ולא ידענא היכי מתוקמא מתניתין דאי בשנשא גיורת קשיא בריאה דפצוע דכא וכרות שפכה וסרים אדם וכו' עד ואסור לקיימן משום שנאמר לא יבא וגו' אלמא בקהל עסקינן כדמפרש בגמרא · וכשנפלה לו ולבסוף נפצע לא מתוקמא משום קשיא דאביי דמקשי וניתי איסור פציעה ונדחה עשה · ואוקמה רב יוסף לדעת רבי עקיבא ולתרוצי מה דמקשי מכדי שמעינן ליה לרבי עקיבא דאמר חייבי לאוין כחייבי כריתות דמי וחייבי כריתות לאו בני חליצה ויבום והיכי אמר רבי עקיבא סרים אדם והא כתיב לא יבא · ואתא רב יוסף ותירץ דלדעת רבי עקיבא חייבי לאוין דשאר הוא כחייבי כריתות חייבי לאוין גרידי דלאו דלא יבא לא אמר רבי עקיבא דהוו כחייבי כריתות אמטו להכי סרים אדם חולץ · אם כן מתוקמא מתניתין בכל סרים אדם ואפילו אם נסתרס קודם נפילה וקשי' לי האי מעשה מבן מנוסת ולא קיימא לי אליבא דהלכתא כלל · ועיקר אדונינו הרב הגדול הגאון יבאר לי בחסדו שאלתי זאת שנשאלתי מקהל סרק"סטה י"א מאי סיקו"ללאה העיקר שיודיעני אם מוזהרין בית דין להוציאה מתחת ידו אם לא · ותבוא תשובת אדונינו בכתב מבואר אשלחנו להם בעזרת שמים שהם אינם בעלי תורה להבין היטב אם לא תהיה הכתיבה מבוארת ובחתימת יד הקדוש אדונינו עם שם יקר הודו זצ"ל :

תשובה תימה, גדול תמהתי על זאת השאלה ששאל החכם הגדול הדיין הנכבד המהיר ישמרהו צורו וזה הוא מקום התימה מה מועיל היות זאת האשה נשאת לראשון ולא היו לו בנים כן לשני · וכי כל עקרה ואילונית מותרת להבעל בעילת זנות ומי הוא שחולק מן החכמים ז"ל בסרים, אדם שבעילתו בעילת זנות · וכי על מקרא מלא יחלוק. אדם לא יבא פצוע דכא וגו' אלא אם סרים אדם מותר בגיורת ומשוחררת או אינו מותר · למאן דאמר קהל גרים איקרי קהל אסור בגיורת ולמאן דאמר לא מיקרי קהל מותר בגיורת · ולדברי הכל מעשה דבן מנוסת שייבמו את אשתו אין קושיא כלל מה נפשך אם גיורת נשא בן מנוסת הרי היא מתייבמת לדברי הכל ואם בן מנוסת עבר ונשא בת ישראל הרי אשתו מתייבמת לאחיו שאינו סרים שהרי משנה שלימה שנינו. יש אסורות לבעליהן ומותרות ליבמיהן ישראל שנשא ממזרת ויש לו אח ממזר וכו' ואין בדבר זה ספק ולא מקום קושיא · ומאחר שהבעילה, מסרים אדם בעילת זנות היאך לא יהיו בית דין מוזהרין להוציאה כמו שהוא מפורש בבריתא · ואם בעלו קנו ואסור לקיימן משום שנאמר לא יבא פצוע דכא וגו' · ולא שיבש הדברים אלא אלו השואלים להדרת הרב המובהק שומרהו צורו אלא אותה הקושיא שהקשו בגמרא אליבא דרבי עקיבא ואותן הפירוקין שפירקו הקושיא הנהו אמוראי · ולפיכך ראיתי לפרש כל אותה ההלכה כדי, שיתבארו כל הענינים וזה פירושה כיון ששנינו אמר רבי עקיבא אני אפרש סרים אדם חולץ וחולצים לאשתו שהיתה לו שעת הכושר אקשינן עליה דרבי עקיבא הכי מכדי שמעינן ליה לרבי עקיבא דאמר חייבי לאוין כחייבי כריתות דמי וכשם שאם עבר אדם ונשא אחותו או אחות אמו וכיוצא בהם אין אותה הערוה זקוקה ליבם כלל כך זה סרים אדם שעבר ונשא אשה הואיל והיא אסורה עליו בלאו אינה בת חליצה ויבום לרבי עקיבא ואין עליה זיקא כלל והיאך אמר ר' עקיבא שהיא [חולצת] זו אשת סרים אדם · ופריק רבי אמי אליבא דרבי עקיבא ואמר שזה סרים אדם גיורת נשא שהיא מותרת לו ואין בנישואיה אסור לאו כלל ולפיכך היא זקוקה ליבם ומפני זה אמר רבי עקיבא שהיא חולצת ושאלינן ליה אי הכי יבומי נמי תתייבם כלומר מאחר שאין בנישואי סרים זה שמת אסור למה אמר ר' עקיבא חולצין את אשתו יבומי נמי תתייבם · ואהדרינן אין הכי נמי ואיידי שאמר רבי יהושע שמעתי שהסרים חולץ וחולצין לאשתו אמר איהו נמי חולץ ואמרינן דיקא נמי דקתני העיד ר' יהושע בן בתירא על בן

מגושת וכו' שמע מינה שאשת סריס אדם בת חליצה ויבום היא אפילו לרבי עקיבא ואי אפשר להעמיד דין זה אליבא דרבי עקיבא אלא כשנשא גיורת שאין שם איסור כלל. ובא רבה והקשה קושיא על פירוק זה ואמר היאך תוכל להעמיד זה שאמרנו בסריס אדם שחולץ וחולצין לאשתו כשנשא גיורת. ומתיב רבה מהא בריתא דתניא פצוע דכא וכרות שפכה וסריס אדם וכו' עד ואסור לקיימן משום שנאמר לא יבא פצוע דכא אלמא בקהל עסקינן שהם בלאו היאך תהיה אשת סריס אדם זקוקה ליבום אליבא דרבי עקיבא שחייבי לאוין אצלו כחייבי כריתות. אלא אמר רבה פירוק קושיא זו אליבא דרבי עקיבא כך הוא שנפלה לו אשת אחיו הכשר והוא כשר שהרי היא זקוקה לו לייבום ואחר כך נפצע ונעשה סריס אדם ולפיכך חולץ ולא מייבם לרבי עקיבא. ובא אביי והקשה לרבה בפירוק זה ואמר וניתי אסור פציעה ונדחה עשה דייבום מי לא תנן רבן גמליאל אומר וכו' פירוש כיון דאיסורי לאוין לר' עקיבא כאיסורי כריתות מה מועיל שנפלה לו והוא כשר שנעשה סריס ונאסר ליבמתו. בלאו הכי תפטר מן החליצה ומן הייבום אליבא דכולהו תנאי. ועמדה הקושיא אליבא דרבי עקיבא היאך ימצא סריס אדם חולץ ואם ייבם יוציא דאלמא אף על פי שיבמה זו בלאו על יבמה זקוקה ליבם היא ולא כך שמענו לרבי עקיבא אלא כחייבי כריתות. ובא רב יוסף ופריק האי קושיא אליבא דרבי עקיבא ואמר האי תנא דרבי עקיבא הוא דאמר בפרק החולץ דמחייבי לאוין דשאר שהיא אנוסת אביו ומפותת [אביו] הוי ממזר מחייבי לאוין גרידתא אינו כחייבי כריתות עד שתהא אשתו פטורה מן החליצה ומן הייבום אלא זקוקה ליבום היא אפילו לרבי עקיבא הילכך לדברי הכל סריס אדם חולץ וחולצין לאשתו ומייבמין לאשתו ולא שנא נשא גיורת ולא שנא נשא בת ישראל. וכן סריס אדם נ"ל דה"נ אינו מיבם אשת אחיו אם היתה גיורת בין לרבי עקיבא בין לרבנן וכן זה בן מגושת שנתיבמה אשתו בין שהיתה גיורת בין שהיתה ישראלית ועבר ונשאה הרי זו מתייבמה ליבמה הכשר לדברי הכל. ואם היה יבמה סריס אדם ועבר ובעל קנה ותצא בגט כשאר חייבי לאוין. ואת האשה האלמנה חייבין בית דין להוציאה מתחת יד הסריס בעל כרחן כשאר הנושאין נשים בעבירה לא שנא היתה האשה מאסורי לאוין דאורייתא או מאיסורי דברי סופרים מפרישין אותן בית דין ואסור להתעלם מהם אפי' שעה אחת. ואם אין כח בבית דין להוציא אותה מפני יד הגוים התקיפה מחרימין את שניהם ברבים באיום. גדול וכן מעשים אצלנו בכל יום ובכל מקום. והקב"ה יסיר את לב האבן מבשרנו ויריש המכשולות מלפנינו אמן. והאל יתברך יודע כי מרוב אהבתך כתבתי טורים אלו ואני חולה וטרוד ביום ובלילה שהרי אין לי פנאי ואמרתי שמא יחשדו אותי בגסות הרוח ולפיכך הטרחתי עצמי לכתוב ומן השמים ירחם. ושלום הדרת אלופי ומיודעי ירבה ויגדל הוא הדרת כבוד גדולת קדושת מרנא ורבנא רבי אנטולי ש"ל הדיין המאיר המורה דת ודין המזהיר אור המבינים הסביר כחפצך וכחפץ אחיך השש והשמח בהצלחתך. על עלוי מעלת תורתך:

משה ב"ר מימון זצ"ל

קמז

שאלה יורנו רבינו בית המדרש עומד לדרום בית הכנסת כשמתפללין בו מחזירי' פניהם לדרום דהיינו לארץ ישראל נמצאו אחוריהן לצפון דהיינו לבית הכנסת זה הדבר אם הוא מותר או לא. ואם זה הדבר מותר הקוראים לאותם המתפללים רשעים מה דינם. ושאר חצרות שאינם בית המדרש שעומדות לדרום בית הכנסת כשמתקבצין שם קהל במילה או בחתונה בדבר מצוה יש להם להתפלל שם או לא. ואם יש הפרש בין יחיד לציבור או לא. ילמדנו רבינו ושכרו כפול מן השמים:

תשובה כל החצרות הסמוכות לבית הכנסת שנמצא הכותל בינם ובין בית הכנסת מותר להתפלל באותן החצרות בין יחיד בין צבור בין שיהיו פני המתפלל מכוונות כנגד כותל בית הכנסת בין שיהיה כותל בית הכנסת כנגד אחוריו ולא חלק אדם בזה מעולם ולא עלה על לב חכם ששמענו שומעו שיש בזה שום אסור בעולם. דמימרא דרב הונא אינה אלא בבית הכנסת העומד לרחבה ופנוי מכל סביביו נמצא העומד אחורי בית הכנסת הזה ומתפלל ואחוריו לבית הכנסת מזלזל לבית הכנסת והרי הוא כאותם שאמר בהם ואחוריהם אל היכל ה' שהרי בית הכנסת עומד באמצע כמגדל וכל בית הכנסת מקדש הוא אבל העומד בתוך ביתו ומתפלל כנגד ארץ ישראל כראוי נמצאו אחוריו אל כותל ביתו שהוא כותל בית הכנסת אין בזה זלזול ולא יראה כמי שמחזיר פניו מכנגד ההיכל שאין הדבר ניכר. וראיה לדבר המעשה שהביא על הדין מימרא (ברכות ו') דההוא גברא דהוה קא מצלי וכו' חלף ההוא טייעא לשון אחר טייעא חזייה וכו'. וכי בתוך ביתו היה עומד אלא בדרך היה בתוך הרחוב ולפיכך כשעבר הערבי בדרך וראה אותו שהחזיר פניו כנגד ארץ ישראל ונמצא

אחוריו לבית הכנסת הרגו · וזה דבר פשוט וידוע לכל בכל מקום החצרות סמוכות לבתי כנסיות והעם מתפללין שם לכל רוח שתהיה כנגד ארץ ישראל · וכל מי שחלק על זה מן התלמידים ראוי להודיעו האמת שביארנו ואם עמד במחלוקתו ראוי לשתקו בנזיפה · ואם קרא בשם רשעים לאותם המתפללין בבתים אלו אם קרא ליחיד ירד עמו עד לחייו ואם לרבים קרא כך או לאחד מתלמידי חכמים הרי אותו הקורא בנדוי ואין בדברים אלו ספק ולא הכרע דעת אחרת :

משה ב"ר מיימון זצ"ל

קמח

שאלה שאלתם על ענין אותו החרם שהחרימו מקצתם על הרשות נוסח דבריכם בשאלה כך היה · אמרתם שהחרם היה שלא ישמעו לאדם שבעולם ולא לראש הישיבה · כל מי שהיה עומד בבית הכנסת בשעת החרם וענה אמן נתחייב בשבועה ומי שלא ענה פטור מכלום ואינו צריך לסתום אזניו ולא לעצום עיניו כמו שאמרתם אף על פי שהוא עומד בכלל המחרים אפילו היה אוחז ספר תורה בשעת החרם אם לא הוציא שבועה מפיו ולא ענה אמן פטור מכלום קל וחומר למי שלא היה בבית הכנסת · וכל אלו שלא ענו אמן או שלא היו שם בשעת החרם אם קבלו עליהם אחר כך כגון שאמרו לאחד מן הנשבעין גם אנו כמוך או הרי קבלנו על עצמנו מה שקבלתם וכל כיוצא בעניינים אלו אינם פטורין שהמתפיס בשבועה חייב ולפיכך כל שהתפיס עצמו בו וכל שקבל עליו חרם שהחרימו רבים בשעת שמועתו או שענה אמן אם נתחרט ורצה להתיר שבועתו יתיר לו החכם אבל צריך להיות הדבר ברבים שכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו · אבל ודאי אותם שלא שמעו או ששמעו החרם ולא קבלוהו ולא התפיסו עצמן אינן חייבין בכלום · ואם רצו להכניס עצמן ברשות כל מי שירצו הרי זה מותר להם משום שבועה אבל אסור להם מענין אחר משום לא תעשו אגודות אגודות אלא כך חייבים כל בית ישראל הנקראין בשם יעקב המחזיקים בדת משה רבינו ע"ה להיות כל עדה וקהל מישראל אגודה אחת ולא תהיה ביניהם מחלוקת בשום דבר בעולם · ואתם חכמים ונבונים יודעים מהו עונש המחלוקת וכמה רעות גורמת · ואם היו אלו הנשבעין מיעוט אל תחושו למיעוט בטלו במיעוטן ויעמדו בשבועתן · וגלוי הוא שכל מי שלא ענה אמן ולא התפיס עצמו אבל נוהג איסור כל אלו השנים ולא שמע רשות מפני שעלה על לבו שהוא חייב אם שמע רשות מעת שהחרימו הרי זה מותר לו להכניס עצמו ברשות כל מי שירצה אחר שיודיעוהו שהוא מותר מפני שלא נשבע ולא התפיס בשבועה · וזה שאמרתם שהרבה חכמים גם הנשיא ראש גליות ז"ל הודו שזה החרם בטל מעיקרו ואינו קיים איני יודע מאי זה טעם אמרו דבר זה שמא לא אמרו אלא על אותם האנשים שלא קבלו עליהם · וכן הדבר שזה שידמו רוב העם שכל המחרים על דבר מדברי הרשות כגון חרם זה יתחייבו הכל לקבל חרם זה אין הדבר כך שאין החרם אלא לשון ארירה וארור בו אלה בו שבועה בו נדוי וכו' · נמצא זה העובר על חרם שהחרימו בכם והוא לא קבל על עצמו משום שבועה אינו חייב כלל שאין בעולם מי שעלה על דעתו שזה ישבע וזה יאסר אבל נדוי יתחייב אם היה אותו דבר שהחרימו עושהו דבר שהעושה אותו חייב נדוי אבל על דברי הרשות שאין בהם שום מצוה אסור לאדם להחרים על אחרים שיעשו או שלא יעשו אבל לעצמו ולכל מי שירצה יש לו רשות להחרים · וכל אלו שנשבעו או שהתפיסו עצמן בחרם זה יאסר להם לשמוע רשות אדם לא יהיו במקום שיאמרו בו מרשות פלוני ולא יכתבו ולא יחתמו בשטר שכתוב בו מרשות פלוני · ואם הזכירו שם ראש הישיבה או שם שר מהם או שם כל מי שירצה ולא יאמרו מרשות אלא ישבחו אותו ויקלסו אותו וירחמו על אבותיו ויתפללו עליו בבית הכנסת הרי זה מותר והוא שלא יהיו כופין את העם ואומרים שאין אדם עושה כך וכך או אין אדם נושא אשה או כותב שטר עד שיהיה בו שם פלוני או עד שיבקשו עליו רחמים שזהו ענין הרשות שנשבעו עליה · ולענין זה קוראין כל העם רשות ובנדרים הלך אחר לשון בני אדם וכל אלו הדברים על פי שאלתכם שאמרתם שהיה החרם שלא ישמעו רשות אדם בעולם אבל אם היתה השבועה כמו ששאלו ממני מקצתכם וכתבו נוסח החרם ואמרו שכך החרימו על מי שיחזור מהיום ההוא והלאה ישמע לאדם רשות לא בטבה ולא זכר ולא תשמיה לא עלי ספר תורה ולא על פי כתב ולא עלי שום מן הברכות עד אתקפ"ח שנה זהו הנוסח ששלחו לי ואם כן הוא החרם ובנוסח הזה היה אסור לכל מי שקבלו או התפיס עצמו בו לשמוע זכירת שם ראש גולה או ראש ישיבה או ראש מן הראשים לא ברבים ולא על ספר תורה דרך כבוד והדור לאותו הנכבד הנזכר כדרך שמזכירים שם ראשי הגליות וראשי ישיבות ושאר השרים והגאונים במועדות או בשבתות

או בעת קבוץ רבים ואף לפי נוסח זה שכתבו אם אירע דבר לזה השר הנכבד רב צדוק ש"צ להזכיר שמו ושם אבותיו כ"ע כגון שישא אשה או יולד לו בן זכר או יעלה לקרוא בתורה מברכין אותו ומקלסין אותו כראוי לכבודו ומזכירין אותו בכל מיני כנויים שירצה ושם אבותיו הקדושים ז"ל ואומרין בן פלוני הגאון ראש ישיבת ארץ הצבי וכו' ואין בזה שום אסור על כל הנשבעין שמעו דברים אלו וכן אם נתן דבר לצדקה וברכוהו ברבים כדרך שמברכין כל מתנדב מזכירין שמו בכל כנוייו ושם אבותיו בכל כנוייהן ואין בזה חשש איסור · אבל אם לא יארע שם דבר אלא יזכירו שמו ושם אבותיו ברבים בשבתות או במועדים ויבקשו עליהם רחמים כדרך שהיו עושין מקודם לראשי גליות או לשאר השרים הרי אותם הנשבעים שלא ישמעו לא בטובה ולא זכר ולא תשמיה אסור להם לשמוע · הרי הרחבנו בדבר זה יותר מדאי עד שלא נשאר דבר לשאול עליו פעם אחרת בענין זה · וכבר השבנו על ענין זה על השאלה שבאת ממקצאתכם על זה והקב"ה יטע ביניהם אהבה ואחוה שלום וריעות ויסיר את לב האבן מבשרינו ויתן לנו לב בשר עד שנדע האמת ונרדפה לעבוד את ה' כמצותו עלינו וכן יהי רצון:

משה ב"ר מימון ז"ל

קמט

נוסח תקנה תקנה הגאון המחבר במצרים יע"א

ואמר סלו סלו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי · הן היום כאשר עברו עלינו הימים הזדונים והיינו נעים ונדים · ולעת עתה רחם ה' על יראיו ותלי"ת נתקבצנו פה העירה ויהי כי באנו שמענו וימס לבנו על כי כל התלמידי חכמים חלק לבם איש לדרכו פנה ואין איש שם על לב את אשר ישנו פה בעיר ולכן הוכרחנו במעשינו להתקבץ ולרעות צאן קדשים ולראות ארח הצבור כבקרת רועה עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפרשות ולהשיב לב אבות על בנים ולתקן את אשר עותו כי רבו מספר תלאותם אולי תעלה ארוכה כמו שאמרו את האובדת אבקש ואת הנדחת אשיב ולנשברת אחבש · וכאשר שמנו לב לנחותם הדרך מצאנו נגע עון גדול אשר פשט ברוב הצבור בעונותנו והוא כי רוב ישראל אשר ברוב ערי מצרים שכחו דיני תורתנו והקילו מאד בטבילת נדה במי מקוה ובספירת שבעת ימי נקיים ונהגו מנהג מינות עד שהן רוחצות במים שאובין וחושבות כי בזה טהרו ממקור דמיהן ובזה הותרו לבעליהן ואין זה כי אם מינות גמורה והדבר אשר לא דברו ה' · והן לוקחות אשה אחרת אשר היא טהורה ותשפוך עליה אותן המים השאובים וטהרה ממקור דמיה כי [הן] חושבות שאם תשפוך בעצמה אותן המים או שתשפוך עליה אשה אחרת אשר איננה טהורה לא עלתה לה טהרה כי אם בזאת שהשופכת תהיה טהורה · ואף גם זאת מקפידות על עצמן ועושות לפניה תשורת הדין וממתינים עד בין השמשות ואז שופכין עליהן המים הרעים · מה נדבר ומה נצטדק עונותינו הטו אלה ולכן כאשר ראינו אנו וכל התלמידים וגדולי הזקנים גודל העון הזה והטמאים כי כבדה מאד צרעת נוסגת פשתה בעור הבהרת · וידענו רוע מעשים אלו אשר מביאין את האדם למינות וגלוי עריות בפרהסייא לרבים ובטול דברי תורה ובטול דברי סופרים שהוא יותר מבטול דברי תורה כמו שאמרו ז"ל אין תפילין לעבור על דברי תורה פטור חמש טוטפות לעבור על דברי חכמים חייב · והם ז"ל הזהרו ועשו סייג לתורה וגזרו כמה גזרות והדבר אשר היו מסופקין בה שמא מתוכה ילמדו דברים אחרים אשר לא כיוונו בהם היו מזהרין לבלתי יוציאו אותה מן הספק חוץ וכמו שאמרו הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו · והלא ידענו בעונותינו כי במקרה הרע הזה יכשלו וישתו כל ישראל הבאים אחרינו וימותו העל זאת נתקבלנו ודרשנו להם גודל העון הזה מאין כמוהו · וכאשר נצטוינו על ידי הנביאים כמו שנאמר בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אתם ממני · וידענו כי העון הרע הזה גורם רעה לעצמנו וגדול מכשול עון גלוי עריות לא יכופר העון כמו שאמר הכתוב ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם · ואנחנו סובלין עונש ונרדפין בעבורם כמו שנאמר והצופה כי יראה את החרב באה ולא תקע בשופר והעם לא נזהר ותבא חרב ותקח מהם נפש הוא בעונו נלקח ודמו מיד הצופה אדרוש · ולמה נמות וגם אנחנו נמקים · ומאז הימים הכרזנו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות והודענום עונש העון הזה ושהנדה קודם [שתטבל במקוה אפי'] שתכנס למרחץ ותרחוץ עצמה בכל מימות שבעולם [לא יועיל לה כלום] והרי היא בטומאתה עד שתבא במים במי מקוה כרורה · והזהרנו אותם לספירת שבעת ימי נקיים כדת משה וישראל ואסרנו להן אותה הרגילה אשר היו רוחצין מאז ומקדם כדרך המינין והודענו להם שהוא עון פלילי ומינות גמור' והוא הגורם לשקע שם טבילה מישראל ·

והודענום שכל אשה אשר תרחוץ עצמה ואפילו בעצמו של יום טבלה במי מקוה אחר זה הרי היא תרבות רעה ופושעת פשע גדול שכל זמן שמחזיקין במינות זו יזלזלו בטבילה ויחזרו לומר אלו ואלו מטהרין · ואחר שהזהרנו אותם כדת מה לעשות זה שנה אחת הנגע עמד בעיניו ולא חזרו למוטב אלא אחת מני אלף ועל הכל הנשים הרשעות אשר החזיקו במינות וקשה עליהן הטבילה הן הנה היו לבני ישראל לצנינים בצדם :

הנה כי כן ראינו אנחנו החכמים והדיינים וכל הזקנים והת"ח לעשות תקנה זו ולהסכים עליה דהיינו שכל בת ישראל שלא תטבול במי מקוה אחר שתספור שבעה ימי נקיים כהלכות בנות ישראל ותרחוץ עצמה באותן המים הרעים כאשר מתחלה זאת האשה תצא בלא כתובה ואין לה לא כתובה ולא תנאי מתנאי הכתובה אחר שבררו עליה שאינה טובלת או שעברה על אחד מאלו השלשה אזהרות דהיינו שלא טבלה או שלא ספרה שבעת ימי נקיים או שרחצה כאשר מתחלה ואפילו שאחר כן טבלה · וגם כל אלמנה שתבא לגבות כתובתה בב"ד אחר זמן הסכמה זו לא תטול פרוטה אחת עד שמגלגלין עליה בכלל שבועת האלמנה שטבלה לנדתה משעת תקנה זו והלאה ולא שמשה מטתה לעולם אלא אחר טבילתה במי מקוה כהלכת גוברין יהודאין אחר ספירת ז' ימי נקיים וגם שלא רחצה את עצמה כמו שהיו רוחצות מתחלה · וכאשר נודע לב"ד שלא טבלה או שלא ספרה או שרחצה באותן המים הרעים אז אבדה כתובתה עקר ותוספת וכל תנאי כתובה וכמו כן לכל מי שתתגרש אם לא טבלה או לא ספרה או רחצה אין לה לא כתובה וכו' · ואם אמר הבעל שעברה על אחת מאלו השלשה תקנות ואינו יכול לבררו אז לא תטול כתובה עד שתשבע שבועה חמורה בנקיטת חפץ שהיתה טובלת לנדתה אחר ספירת ז' ימי נקיים ושלא רחצה ואח"כ חייב הבעל ליתן הכתובה · וקרינו הסכמה זו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות בתוך קהל ועדה והיתה אזהרה לכל ועל כל מי שירצה ליסא אשה שלא ישאנה אלא בתנאים הללו ושאין לה כתובה ולא אחד מתנאי כתובה אלא בתנאי שלא תלך בדרכי מינין ולא תעבור על דת משה · ושאין צריך להתרות עליה על כל פעם ופעם כי אם תקנה זו תהיה מהיום והלאה לכל השוכנים במצרים ובעריה גדולים וקטנים · ונמנינו אנו החותמים למטה שלא נדון מהיום והלאה אלא עפ"י תקנה הזאת ושלא נחליפה ולא נפסידה ולא נבטלה ולא יפחתו בה · וכמו כן גזרנו על הבאים אחרינו דיינים וחכמים וזקנים שלא ידונו כי אם עפ"י הסכמה זו ויחזיקו בתקנה זו וירפאו את גדר דת משה ההרוס · ושיהיה לשם שמים כדין תורת רבן של כל הנביאים לא עלי כתובת הנשים :

ובאשר פחדנו מב"ד שאינו מתוקן יעמוד אחרינו · ויקלקל תקנה זו או יזלזל בה ולא יעשה על פי התקנה ויגבה הכתובה לאלמנה בלי גלגול זה על הטבילה ועל ספירת ז' ימי נקיים ועל הרחיצה או יגבה למגורשת מבעלה קודם שישבענה אחרמנא חרם גמור וגדול על כל ב"ד שיעמוד בכל ארץ מצרים שלא ידון אלא על פי תקנה זו ועל כל חכם או תלמיד חכם שיורה שלא על פי התקנה הזאת ויהיה הדין בכל ארץ מצרים כך עד יבוא המשיח · והסכמנו על תקנה זו שידון בה בארץ מצרים מחדש סיון דתתקמ"ז ליצירה והלאה והכל אמת ופורץ גדר ישכנו נחש ונאמר שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך · וכ"כ הסכמנו על כל איש אשר ידע על אשתו שעברה על אחד מאלו הג' עבירות ושתק ולא יגלה לב"ד כי אם בשעת הגרושין שב"ד חייבין להחרימו ולנדותו ולהפרישו מן הצבור והפקרת ממון כפי מה שיראה לב"ד וכפי הזמן והסכמנו על זה הסכמה גמורה אנחנו החתומים :

משה ב"ר מימון זצ"ל · מבורך ב"ר נתן החבר ·
שמואל הלוי ב"ר סעדיה · שמואל ב"ר יוסף ·
יצחק ב"ר ששון הדיין נר"ו · יהודה הכהן ב"ר טוביה ז"ל ·
אברהם החבר ·

קנ

וזהו נוסח פתיחת החרם ששלח הרמב"ם ז"ל לנוא אמון על דברי כהן שנשא גרושה :

והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח מן הגר את ה' הוא מגדף אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו · מה שנודע לעדת התלמידים חיל ה' מבורכין הדרים בכפר אסכנדרייא · ולזקני הקהל היקרים המכובדים ושאר העדה הקדושה ישמור אלהים רגלם מלכד · כי כשהגיע לנו ממה שעשה הרשע אבו אלעזר בן נצאר בן שמארן · ונתקיים אצלנו בכתיבת ידי שני עדים כשרים שהוא העיז והרים יד בה' אלקי ישראל ובזה דבריו והפר מצותו ועשה ביד [רמה] וחלל קודש ה' אשר אהב ונשא גרושה והוא כהן ולא שמע לקול מוכיח ולא הקשיב דברי מייסר אבל רדף אחרי יצרו והלך בשרירות לבו · הוצאנו ספר תורה המקודש אשר העז להמרותו והחרמנו בשם מפורש ברבים

בקהל ועדה בבתי כנסיות במצרים ובאלקהרה הב"ה יציב גבולין תמיד · ובשם הזונה שיחד לו והוא השנה בת אבן אלעלה · וכן החרמנו באותו מעמד בשם כל בר ישראל או בת ישראל שישא ויתן עמהם או שיאכל עמהם או שישתה עמהם או שישב עמהם בתוך ד' אמות או שיכנס להם לשמחה או לאבלות שיהיו להם · ואין משתתפין עמהם בחיים ולא במות אבל תהיה ההנהגה עמהם ההנהגה המחוייבת בדתינו עם כל מובדל מקהל ה' משקילת ארונו וקבורתו בלא צדוק הדין והראות שמחה וששון כהעדר הרשעים הזדים כמותו · והיה החרמות שהודענו אתכם פרסומם ביום חמשי כך וכך · ועתה כשיעמוד התלמיד רבי יוסף ש"ך על הבימה יקרא ברבים ויפרסם אותו כדי שיבדלו העם מאלו השני רשעים החטאים האלה בנפשותם ויפרשו מהם · ויזהירו הנשים בתכלית האזהרה מליכנס עם הזונה הנזכרת בשום מקום אפי' בבית המרחץ · וכבר ידעתם יוסיף לכם האל יראת חטא כי כל מי שיצטרף אל הרשעים וישתתף עמהם בדבר מן הדברים שיכלו אותו מי שיכלו אותם ויאבד באבדם · והוא מאמר אדון הנביאים אשר באר לנו האמתות והצילנו מלטבוע במי הכסלו' אמריו מה נכבדו שאמר סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעי' האלה ואל תגעו בכל אשר להם פן תספו בכל חטאתם · וכזה ראוי לנו אנחנו השומעים בקול ה' המגיע לנו על ידו · שנפריש ונבדיל כל החטאים האלה · ויוסרו אלו החטאים בנפשותם בתכלית ההרחקה הזאת עד שישובו לאל י"ת · ואם יפקחו עיני שכלם ויעורו מפתיותם וירצו לשוב אל האמת יגרשנה ויבואו שניה' לב"ד וילקה כל אחד מהם מכות מרדות · וישבע כל אחד מהם בספר תורה המקודש שלא ישובו לעשות כמעשה הזה לעולם · ואח"כ תתירו להם את החרם אשר אסרתם · ותכתבו לנו בזה כדי שנתיר מה שאסרנוהו ואחר שנתיר לכם אזי יהיה לכם מותר לדבר עמהם ולהתחבר אליהם ויצטרפו בכלל ישראל · כי אחר שנאסור אנו לא יתכן לכם להתירו לבדכם · ואם יתמידו במרים ומאנו לקחת מוסר תודיעונו זה כדי שיצאו הפתיחין עליהם בעיירות הקרובות והרחוקות ותחדשו ברוכים תהיו עוד עליהם את החרם ברבים אם לא ישובו כי לא יתכן להתרשל בכמו המעשה הרע הגדול הזה והוא להרים יד במרי ולכפור במשה רבינו ובתורתו התמימה בגלוי בפרהסי' ונתעלם מזה · וחלילה לנו שנסביר פנים בזה או שנפחד משום אדם או נעש' לכבודו אבל תחלנו בהשגחה להעביר הדין בהם על מה שעשו ויאררם הקהל כולם בקשר אחד ארור עושה מלאכת ה' רמיה וארור מונע חרבו מדם · ובעל הרחמים ארך אפים מורה חטאים בדרך יחזירם למוטב ויורה אותם דרך ישרה ויסיר לב האבן מבשרם ומבשרינו ויתן להם ולנו לב בשר להבין בתורתו ולשמור מצותו למען נשכיל בכל אשר נפנה אמן ואמן וכן יהי רצון :

משה ב"ר מימון ז"ל

קנא

מעשה שהיה בפנינו אנו העדים החתומים למטה כאשר אירע מקרה רע בספינות הנוסעות לים הגדול מפה העירה אסכנדריא שבתוך ספינה שם נמצא הנכבד אבי אלמפצל בן הנכבד אבי אל רצ"א נ"ע וכאשר נגזרה עליו מיתה וה' הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער גדול ונטבעה הספינה בתוך המחוז והאיש חלף הלך ולא נודע אם מת או לא ואעפ"י כן אשתו לבשה בגדי אלמנותה וישבה בדד וכמה בני אדם אמרו שמת ולא האמינה כי אין עדותם קיימת וישבה עגונה זה כמה ימים כי אין עדותם מספקת להתירה מכבלי עגונה. ויהי היום ראה ראינו אנחנו עדים החתומים למטה ביום הכניסה כשהיינו הולכים בשוק במדינה הנזכרת בא גוי אחד מלח מאחת הספינות והוא משיח לפי תומו והיה מספר במה שאירע לאותם שהיו בספינה והמעשה אשר אירע · וכשהיינו שומעין לו מבלי שנשאול לו שום דבר הוא אמר אתם בית ישראל הידעתם את מפצל בן אבי אל רצ"א היהודי שנטבע והשליכו הים וראיתי אותו והכרתי בו וראיתיו במלבושו אשר עליו · וידענו נאמנה אנו העדים החתומים למטה והכרנו בסימנים אשר נתן וסימני פרצוף פניו וידענוהו בבירור כאלו היינו שם וראינו מעדותיו שהוא ידע את האיש והגיד מלבושו וצורתו · וכשמענו אנחנו העדים דברי הגוי במה שהגיד על בן אבי אל רצ"א כתבנו וחתמנו שמותינו על עדות הלז שמענו להראותו לב"ד ויעשו כטוב בעיניהם אולי ימצאו זכות להתיר עגונה זאת אשת המת הנזכר והיה זה בשמיני לחדש תמוז שנת דתתקל"ה ליצירה בנא אמון דעל כיף ימא מותבה · הנה כי כן יורינו מורינו אם בעדות זה יכולה לינשא אשה זאת אם לאו · יורינו מורה צדק ויבא שכמ"ה :

תשובה הותרה האשה מכבלי עיגונה בעדות גוי זה משיח לפי תומו ויכולה לינשא לכתחלה בעדות זה אשר העידו החתומים :

וכתב משה

קנב

שאלה יורינו רבינו בראובן ששדך את לאה וכתבו שטר שדוכין להזכיר בו כל התנאים ונתחייבו שכל המבטל תנאי אחד ממה שהתנו שחייב לתת לשכנגדו עשרה דינרים ועשו זמן החופה אחר עבור שנה אחת · וראובן אחר כלותו מעשות כל אלה חלף הלך לו למדינת הים לטריפולי אשר במערב ובאה ידיעה פה העירה שלכל הספינות והאנשים אשר בתוכם עכבום ואין יוצא ונתאחר ראובן שם ובמאי דביני ביני עבר הזמן אשר התנו ביניהם שיהיה החופה והלך אבי המשודכת ושידך את בתו לאיש אחר · וכשמוע אבי ראובן חרה לו ואמר לאבי המשודכת מה זאת עשית ויהי כמשיב למה יחרה אפך הלא ידעת שהזמן אשר קבענו עבר ולא אעכב את בתי מלהשיאה כי עני ואביון אני ואין ידי משגת · ויען האיש אבי המשדך את מחותנו לאמר אם כן איפה אתה בטלת את השדוכין תן לי העשרה דינרים אשר התנינו שהמבטל התנאי חייב ליתן לחברו · וכאשר חזרו המוקדם אשר נתן ראובן ללאה והעשרה דינרים קנס אשר ביניהם ולא רצה אבי המשודך לקבלם והניחום עד יבא תשובתו הרמה מה יהיה הדין בזה · ואף גם זו נדר אבי המשדך עשרה דינרים אלו לעניים ונשבע שאם לא ירצה בנו לתתם לעניים יתנם הוא מכיסו · יורינו רבינו מה יהיה הדין בזה ואם יש לעניים זכות בזה יורינו מורינו ושכרו כפול מן השמים וזה נוסח שטר השדוכין :

שדך מר ור' יפת הבחור היקר בן כבוד גדולת קדושת מרנא ורבנא זכריה הזקן יצ"ו בר' אברהם הזקן הנכבד נ"ע את שת אל טרף הבתולה הבוגרת ברת מרנא ורבנא אלעזר הזקן היקר ב"ר ישועה הזקן הנכבד נ"ע · וזה אחר שהקנו קנין גמור מן שת אל טרף הנזכרת איך עשתה מורשה לדודה מרנא ורבנא יהודה הבחור היקר שצ"ו שיתנה בעדה באלו השדוכין והרשאה קימת אגב ד' אמות קרקע ומה שנעשה בין המורשה והמשדך הנזכרים שהמוקדם יהיה ארבעים דינרי ממעות מצרים במתנה משעת הכנוס והמאוחר מאה דינר ג"כ ושיהיה הכנוס אחר עבור שנה אחת מזמן השדוכין והביא המשדך מעות המוקדמים אשר זכרנו והם הארבעים דינר ונתן ג"כ שלשה טבעות ומסר כל זה להמורשה מר יהודה הנ' וקבלם ממנו בפנינו אנו חתומי מטה שיהיו בידו בתורת פקדון עד שעת הנשואין והתנו על המשדך שיכתוב בכתובת משודכתו תנאים הללו והם שלא ישא אשה אחרת בחייה ושהיא נאמנת בכל מיני מאכל ומשקה ושאם חס ושלום תמות שת אל טרף הנז' אחר נשואיה ובן אין לה ולא בת אז שיחלקו כל מה שתשאיר מבגדיה ותכשיטיה הכל כאשר לכל לב' חלקים ויורשי שת אל טרף יקחו חלק והבעל חלק · והדירה שיהיה כחפצה ורצונה ואינו יכול לאונסה שתדור במקום שכנה שהיא אינה רוצה · וקנינו מיד המשדך ק"ג איך נתרצה באלו הארבעים דינר בתורת מוקדם למשודכתו שת אל טרף ובטוב לבו נתנם לה ועוד הוסיף עשרה דינרים ממעות מצרים במתנה גמורה מנכסיו גלויה ומפורסמת מתנה דלית בה חזרה וזה הוא קנס אם יעבור זמן הנשואין או יבטל אחד מאלו התנאים הנז' · וקנינו מיד המורשה מר יהודה הנז' שעליו ועליה מנכסיו בתורת חוב גמור להמשדך מ' יפת הנז' עשרה דינרים אם יבטל אחד מהתנאים ולקחנו קנין מהמשדך והמשודכת והמורשה כל אחד מה שיגיע לו קנין גמור חמור בכלי הכשר לקנות בו מנכסיו ברצונם בלי אונס כלל בביטול כל מודעין ותנאין דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי · תורינו הדרתו הקדושה הדין בזה ושכרו כפול מאת ה' :

תשובה אינו חייב המורשה שום דבר מאלו הי' דינרים · ואינו חייב המשדך שום דבר על מה שנתעכב אם יברר שבאונס היה עכובו ואינה חייבת הבת אם היא רוצה לינשא לאחרים אחר עבור השנה אך כל הבגדים אשר שלח לה המשדך תחזירם לו או למורשה שלו · ואין לאבי המשדך לשאול ולא לגבות מה שנתן בנו כי אם ע"י מורשה נאמן בב"ד ואין לעניים שום זכות במה שזכר : וכתב משה

קנג

שאלה מה יאמר אדוננו במי שיש לו מנהג לעלות לס"ת משלים או לקרוא ההפטרה או בעליה אחרת הידועה לו ולאבותיו ויהי היום ערערו יחידי הק"ק על זה ואמרו שהם רוצים להעלות לס"ת במקומו איש אחר ואמרו שבתורה לא יש חזקה ואינה מונעת שום אחד מלעלות · אם יזכו בדבריהם ויבטל חק האיש ההוא אם לא יורינו רבינו הדין בזה ויבא שכרו כפול מאת ה' מן השמים :

תשובה אם האיש הלזה אשר רוצה לעלות במקומו גדול ממנו בחכמה וביראה יהיה מה שאמרו כי חקי התורה אינן כרצון איש ואיש להחזיק בדבר ההוא · ואם הוא שוה אולי משום דרכי שלום · אמנם

אם זה אשר רוצה לעלות פחות ממנו או לא · שעל כיוצא בזה נאמר מעלין בקדש ולא מורידין : וכתב משה

קנד *)

שאלה מה תאמר הדרת יקרת צפירת תפארת מורינו ורבינו הרב הגדול בישראל המובהק פטיש החזק נר המערבי דגל הרבנים אות העולם ופלאו ממזרח שמש עד מבואו יהי שמו לעולם כירח יכון לעולם במאמר אלהי עולם ויעמד כלל קהל הקדש בחייו ובאריכות ימיו · ההליכה בנהרות הגדולות כנהר מצרים וחדקל ופרת והדומים להם אם הוא מותר או אינו מותר · לפי ששמענו שאנשי אלער"ב אוסרים זה בשבת ומהם מי שנתן טעם לאסורו מפני דבוק הספינה בארץ בשבת ויהיו המים שהלך בהם הספינ' בשבת אין בהם עשרה טפחים וכאלו היא נגררת בארץ · ומהם מי שנתן טעם לדבר מפני פרסום זה המנהג אצלם · ואם הוא מותר הודיענו ההפרש שבין ההליכה בספינה וההליכה על גבי סואר של קורות וכיוצא בהם ומה שדומה להם שרוכבין בני אדם עליהם אם כל זה מותר · ואם הוא מותר ג"כ ליכנס בספינה ערב שבת קודם הכנסת שבת אם לאו ואיך הוא דין התשמיש בספינה בשבת · ואם הגיע ספינה למקום מן המקומות בשבת אם הוא מותר לרדת ביבשה בשבת ואיך הוא מותר · ואם אינו מותר אם ישליכוהו באותו המקום באונס איך תהיה הנהגתו שם · הורנו הדרת יקרת רבינו הקדושה הדין בכל אלה כפי חכמתך המופלאה ושכרך כפול מן השמים :

תשובה אין הפרש בין ההליכה בימים המלוחים ובין אלו הנהרות שמימיהם מרובים הכל מותר אין בו אסור כלל · ואין הפרש בין ההליכה בספינה ובין ההליכה על גבי סואר של קורות והדומה להם הכל מותר · אלא אם כן לא יהיו עמוקים ויהיה בין שטחם ובין שטח הארץ פחות מעשרה טפחים ואז תהיה ההליכה באלו המי' בשבת אסור ואין ההליכה באלו כדין ההליכה בארץ ויחלה בזה אסור תחומין · ואמנם המים הרבים שגבהם עשרה טפחים או יותר ההליכה על גבם מותר בשבת לפי שאין אסור תחומים למעלה מעשרה בכרמלית ומפני זה היה מותר ללכת בימים המלוחים תמיד על איזה תכונה שיהיו · והשאלה שנסתפקה לתלמיד ושאל אם איסור תחומין למעלה מעשרה אם לאו זה האסור למעלה מעשרה ביבשה הוא כמו שנתבאר שם אבל אויר הים ר"ל אויר כרמלית לא יחלה בו איסור תחומין למעלה מעשרה ואם יהיה לנו ספק באותן המים אם יש בגבהן עשרה אם לאו מותר ללכת בהם בשבת הואיל ואותה הספינה קטנה ואותו סואר של קורות שטים על פני המים שלא נודע עמקם · והראיה על זה השורש המוסכם עליו והוא אמרם ז"ל ספיקא דרבנן לקולא ודאוריתא לחומרא ואמר' ז"ל תחומין דרבנן · ומאלו שתי ההקדמות התרת ההליכה על גב המים אלא אם כן יתאמת אצלנו שגבהן פחות מעשרה טפחים שדינם דין היבשה כמו שביארנו ובזה העיקר תבטל ראית מי שזכרתם שאוסר זה מפני שחוששין שלא תהיה הספינ' נוששת לפי שכל מה שאסרנו זה מפני שהוא סייג ואם יהיה צריך לסייג אחר יהיה הדבר הולך ללא תכלית · אבל מה שזכרתם מהתלותם במנהג ידוע שמנהג הוא דבר שצריך להזהר בו מאד ובביאור אמרו ז"ל דברים של התר ואחרים נהגו בו איסור אי אתה רשאי להתירם בפניהם · אבל צריך לתנאי שביארו התלמוד הירושלמי והוא שצריך לידע שאותו דבר מותר ואוסרו על עצמו מצד שמדקדק על עצמו אבל אם היו אנשי אותו המנהג חושבים בדבר המותר שהוא אסור והם מתמידים על שחושבים האסור בו וכ"ש אם נתחבר בו עיקר מיוחד שדמה להם אסורו אז אין ראוי להניח בזאת המחשבה בשום פנים אבל צריך למחות בידם ומודיעי' להם שזאת שחשבו בו שהוא אסור הוא מותר ונפל להם באסור' טעות לפי שאין ראוי לקבוע הטעות בשום פנים ואין הפרש בזה בין אסור המותר והתרת האסור · ואמנם ההפלגה באלו הנהרות ובמה שדומה להם מותר הוא בערב שבת לפי שהסבה שבשבילה נאמר עליה אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קוד' השבת וכל מה שנמשך בזה מן האסור והמותר בשביל הכרח מיוחד אמנם הוא זה כלו תלוי בהליכה בימים המלוחים בשביל מה שיארע בו מן האסור הצער והבלבול והקיא למקצת בני אדם · ואותן המקרי' המפורסמים הנקראים מדי כפי מה שבארו בעלי העיון מן הגאונים והיא הסבה האמתית ההולכת על הקש אמתי וזו הסבה נעדרת בהליכה באלו הנהרות ולפיכך יעדר הדין הנמשך אחריה · והטלטול בכל הספינה הוא מותר מפני שהיא רשו' היחיד גמור' בין בהליכתה בין בעמידתה ואלו סואר של קורות אסורה להשתמש על גבן אלא בד' אמות על ארבע אמות לפי שאין להם מחיצות ודינם כדין ההולך על המים שהוא כרמלית ואסור לדלות ממי הים או הנהר אל הספינה או לשפוך מים או זולתו מן הספינ' לים לפי שהוא טלטול מרשו' היחיד לכרמלית או מכרמלית לרשות היחיד ולפיכך הוא אסו' אלא בתנאי שבאר

*) מכאן עד שאלה קסב נעתק מאגרת הרמב"ם.

התלמוד והוא שיוצא זיז כל שהוא עד שיהא בו היתר וישתמש עליו · ובלבד שיהא בין הזיז ושטח המים יותר מעשרה טפחים כדי שיהיה התשמיש מכרמלית למקום פטור · אבל אם היה בין הזיז ובין שטח המים עשרה טפחים או פחות צריך להיות בו ד' על ארבע ואחר כך יהיה מותר לדלות מים באמצעיתו או לשפוך מים ממנו לים · ומותר גם כן לשפוך מים על שפת הספינה והם יורדי' ממנו לים או לנהר לפי שכחו בכרמלית לא גזרו · ואם הגיעה הספינה בשבת לנמל אחד ועשו הגוים הכבש לעצמם לירד בו כמו שדרכם לעשות מותר לישראל לירד לאותו נמל ובלבד שיהיה בינו ובין הנמל כשיכנס השבת אלפים אמה או פחות · אבל אם נכנס עליו השבת והוא חוץ לתחום אותו המקום שעמדה בו הספינה בשבת אסור לו לצאת מן הספינה עד מוצאי שבת אלא אם אינו יכול לעשות צרכיו בספינה לעיני בני אדם ואז יהיה מותר לו לירד ליבשה ועושה צרכיו וחוזר אם לא יתכן לצאת ליבשה עד מוצאי שבת מפני שגדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה וכמו שנתבאר · ואם הורידוהו גוים באונס כגון שהשליכוהו במדינה או במערה ובכלל אומר רשות היחיד אז מותר לו להלוך בכולה · ואם השליכוהו במדבר כלומר רשות הרבים אסור לו לצאת חוץ לד' אמות אלא אם כן יכריחהו עשות צרכיו כמו שזכרנו שיצא ויתרחק עד המקום הראוי לעשות צרכיו וחוזר למקומו שהוא אותם ארבע אמות · ואם היה אותו המקום שהשליכוהו גוים בו במדבר מקום סכנת נפשות ומתירא מפני היזק הליסטים והיזק חיה רעה מותר לו ללכת בשבת במדבר עד שיגיע למקום שאין בו סכנת נפשות ואפילו נצרך שישא כלי זין בידו מותר לו במקום סכנה : משה ב"ר מימון זצ"ל

קנה

וזאת התשובה שהשיב עליו הר' שמואל הלוי ראש הישיבה ז"ל :

הראנו הזקן הישר הכהן יקירנו מר אברהם יצ"ו הוראה באה מכבוד גדולת קדושת הדרת אדירנו רבינו משה הדיין המובהק הגבור חכם הדור שצ"ו · בהתרת ההליכה בנהרות הגדולות כדגלת ופרת בשבת · וזכר שאותו האדון יתמיד השם כבודו רמז אליו להראותה אלינו ולומר מה שיש אצלנו בה ועשינו כפי רמיזתו · ואף על פי שזה האדון הרב הגדול יאדירנו צורו בעל חכמה מפוארה והשקפה על מיני חכמות וחסדיו נוראים וחבוריו מפורסמים במדינות ומתפשטים ולא סרנו מלשבחם ומספר בשבחם · וכבר ידעו כל העם מה שכתבנוהו לאימן כשכתבו והם מתרעמים מענין שנכתב בחבורו והשבנו להם בשבחו ולפרש מה שאמרו עליו והגיעו אלינו טובות מדותיו ושררותו וענותנותו · אבל מאמר האמת אין ראוי להניחו ויודע לפי חסדיו שהוא רוצה לזכור לו מה שיש בדבריו מן הקושיו' ומה שנכנס עליו מן השגגה ממה שיארע לנביאים ולחכמים הגדולים · ואמר הנביא ע"ה שגיאות מי יבין · אם כן נבאר דעתינו במה שזכרנו מהתרת ההליכה בנהרות מביא על זה מהתרת התלמוד על זה במים התלושי' ונזכור מה שידענו מאסורו בקצור מבלתי שנדקדק במה שבא מכתיבתו הנכבדת · אומר שהוא הביא הקדמות והוליד מהם שהוא מותר וזכר שההקדמה האחת תחומין דרבנן היא · והשנית היא ספיקא דרבנן לקולא · ונאמר שההקדמה האחת נפסדת והוא אמרו תחומין דרבנן וממנה נכנס הטעות והוא שלא נחלקו חכמים בתחומין אם הם דאוריתא או דרבנן ואף על פי שאמרו הני אלפים אמה היכא כתיבן בתורה שבו איש תחתיו אלו ארבע אמות אל יצא איש ממקומו אלו אלפים אמה · ואמר רב חסדא למדנו מקום ממקום ומקום מניסה וניסה מגבול וגבול מחוץ וחוץ מחוץ ומדותם מחוץ לעיר · כי ההלכה פסוקה תחומין דרבנן מאלו התחומין ואמנם שנים עשר מיל כנגד מחנה ישראל הכל מסכימין שהם מדאוריתא והוא אמרם בסוף פרק מבוי לוקין על ערובי תחומין דבר תורה · ודייק רב אסי דהוא בתרא אל יצא איש ממקומו ואל יצא קרינן ובהני סלקא שמעתא · ואיך יאמרו על חכמי התלמוד שהניחו מאמר השם ית' אל יצא איש ממקומו · ומה שהזהירה תורה בביאור בלא תעשה איך יוכל אדם לומר שהוא דרבנן · וזה כבר ביארו התלמוד הירושל' רבי יוחנן אמר קומי רבי חייא ורבא בשם ר' שמעון בר יוסי בן לקוניא לוקין על ערובי תחומין בשבת דבר תורה אמר לו רבי חייא והלא אין בשבת אלא אסור סקילה וכרת וכו' אמר ר' יוסי קומיה כדאמר רבי הושעי' הגיעה סוף תחום שבת שאינן מחוורין דבר תורה · רבי יוחנן בעא אלפים אמה אינו מחוור ארבעת אלפי' אמה מחוור הוא · רבי שמעון בן בסכ' בשם רבי אחא אין לך מחוור בכלן אלא תחום שנים עשר מיל כנגד מחנה ישראל · ואם ביאור התלמו' כל זה הוצרכנו לפרש מה שזכרוהו בעלי הפירושי' ובעל ההלכו' שכלן הסכימו שתחומין דאורייתא י"ב מיל ופחות מי"ב מיל דרבנן ועל זה נאמר בתלמוד תחומין דרבנן והראיה המוחלטת היא שנאמר בתורה אל יצא איש ממקומו ואלו שערו חכמים מקומו ולא הרחיבו השיעור ולא ביארו

שמקומו הוא מחנה ישראל ומה שהוא כשיעורו היה לו להביא ראיה מפשט הפסוק ויש לו לפרש מה שהוא פחות מזה השיעור· אם כן נתבאר לנו עתה שיש שם תחומין דאורייתא מפשט התורה ומדברי החכמים והנה ההקדמה האחת מהיות דרבנן להיותה דאורייתא· וההקדמה השנית מספיקא דרבנן לספיקא דאורייתא ולחומרא· אם כן נתבאר לנו עתה מכל זה מנהרות שהולכות בהן הספינות ושואר של קורות והם ספק אם הם למטה מעשרה אם לאו שהם ספיקא דאורייתא ולחומרא· והגאונים ז"ל הוראתם מנויה באסור ההליכה בהם וכבר שאלו חכמי מערב לרבינו ז"ל וזולתו מן החכמים המפורסמים בחכמת התלמוד ובהוראה ובארו אסורו וזולתי מן הדרך שזכרנו· ומכלל מה שזכרו הוא זה בלשונם אחר הקדמות אחרות והוא אמרם מפליגין ענינו שהם יבדלו ויתרחקו מן הארץ ומן החוף רחוק גדול אם כן לא הותר אלא מה שהוא על זה הדרך· ואמנם הנהרות אין בהם הפלגה ר"ל הבדלה מן הארץ· הנה ידעת שלא נמצא היתר בהליכה בספינה בנהרות לא בדברי חכמים ולא בנהוג אצל ההמון· ואמר באחרונה שיש מן הכללים שנתבארו אצל החכמים ג"כ שבאמצע הים שטח המים בינו ובין קרקעות הים הרבה ושהחוקרים בהקש אומרים זה ואם היתה הספינה באמצעית הים במקום שהמים רבים אין שם איסור תחומין ואם היא הולכת במים מעטים כמו הנהרות יש תחומין ומדבריו יובן שההליכה בנהרות בשביל שהם קרובים מן הארץ והולכין מן היבשה נחוש שמא ילך פחות מעשרה· ואנחנו יש לנו די במה שזכרנוהו מאלה הענינים ולא הביאנו זה אלא להודיע הסכמת החכמים בבבל וזולתה על אסור זה ומה שזכרו בהלכתו במנהגות יספיק לנו שראוי לעיין מה שזכרו בתלמוד פרק מי שהוציאוהו וזולתו הסתכלות חזק ושלם : שמואל הלוי

קנו

תשובת הרב הגדול הר"ם במז"ל על זאת התשובה של ראש הישיבה ז"ל :

הסתכלנו במה שזכר הגאון הגדול רב שמואל הלוי ראש הישיבה של גולה ש"ל· בזו השאלה שנאמר לו משמי שרמזתי להראותה אליו וראינו שאין ראוי שלא להשיב על פרקי זה הדבר· ואמנם מה שהקדים מן ההתגללות שמשיב עלינו זה אריכתו במוסר ובשבחנו יגמלנו השם טובות על כל זה וירבה בחסידים ובבעלי מוסר כמותו· וזהו הראוי לבעלי המעלות הגדולות בחכמה ובדת· ואין ספק אצלי שנדמה לו יצ"ו שאנחנו כרוב בני אדם שיקשה להם כשיסתיר אדם דבריהם או ישיב עליהם דבר· וכבר הצילנו השם מזה ובורא עולם יודע כי אפי' השיב עלינו הקטן שבתלמידיו או חבר או מתקומם היינו שמחים בזה אם השיב תשובה אמתית ונשמח במה שיעוררנו עליו במה שנעלם ממנו· ואם אנחנו רואים גם כן שזה המשיב טועה לא נשנא אותו ולא נרחיקהו חלילה ואם לא נתפוס עליו היותו משיב עלינו במה שלא נחשב בתשובתו עלינו לפי שהאדם מאמת דעת מיוחדת או מבטלה כפי מה שיראה לו בעיונו בין היה אותו עיון אמת או שקר· הלא תראה שכל החכמים ז"ל בכל עיוניהם התלמודיים היו מקשים בקושיות אינן אמתיות על דברים אמתיים ואין בזה חסרון בחוק מי שישיב בלתי הסתכלות שלם· וכן זה הגאון ואף על פי ששמו אצלנו גדול ומעלתו נשאה ומדרגתו בחכמת התלמוד כפי מה שנתפרסם עליו והוא בלא ספק זקן ויושב בישיבה ואף על פי כן לא נתפוס עליו במה שנראה לו מאמרו· כי אין זה בשביל קצור שכלו ולא לרחוק זכרונו אלא בשביל מעט הסתכלותו בדברינו והיותו מעיין בה אגב שטפא בתחלת העיון וארע לו בשביל זה מה שאני מבאר שנדמה לו דבר בדבר אחר השם יתמיד עזו· שסתר הקדמותינו והיו הללו ראיה על אמתת בטול מה שהצענו כפי מחשבתו· וההקדמה שאמר שטעינו בה עד שנתגלגל עלינו באמרו שגיאות מי יבין היא אמרנו בזאת התשובה תחומין דרבנן מאמר שתם ומן הידוע הוא כי התחומין מהם דרבנן ומהם דאורייתא בלי ספק ובאר לנו אותן הספקות כלן שלא ידענום או שידענום ושכחנום בעת תשובתי· ולא היה ראוי לכמותו להאריך בהעתקת לשון התלמוד לפי שכיוצא בזה יאמר רבותא למקרי פסוקי וזה מקום תימה· ואיך לא יהיה תימה וחבורנו כבר הגיע לאלה האדונים בבבל ושמענו שבהם פוסקים רובי הישיבות ואין ראוי לתפוס על זה· שיש אדם אחד שחושב שטעינו במקצת מקומות ויש אחר מבקש להראות שאין צריכין להם ואחר לא יספיק לו זה אלא שאומר שהם מזיקים ג"כ ואין ראוי לעשות כן אלא לאחר עיון חזק ושיאמת גם כן הגדת הלשונות שהפסידום המעתיקים וכל שכן מה שנכתב מן הטופס והיה לזה הגאון יתמיד השם ימיו שיעתיק בחבור פרק כ"ז מהלכות שבת וידע אם זה החדוש שזכרו מהיות תחומין דאורייתא או דרבנן ידוע אצלנו או אינו ידוע· ואחר שיתבאר לו שכבר ביארנו זה ביאור שלם היה לו לחזור ולהסתכל במאמרינו זה בזאת התשובה· או שיאמר שמן השקר הוא שיסתור

דבריו זה את זה ויעיין בו כראוי עד שיתבאר לו אמתת מה שאמרנו ושאין בו סתירת זה את זה · או שיספיק לו לומר בתשובתו אלינו זה הפך מה שביארנו במקום פלוני וזה הוא יותר שלם בתשובה ולא היה צריך לאותה הארכה המדומה שהוא נ"ר הודיענו מה שלא היינו יודעים · והיותר נפלא מה שיש באותה התשובה היותו השם יתמיד עזו מצוה אותנו שאין ראוי להוציא הכתוב מפשוטו והוא אל יצא איש ממקומו וכאלו חלקנו אנחנו על זה והלא אמרנו בספר המצות במצוה כ"ה ושלש מאות ממצות לא תעשה שאמרו אל יצא איש ממקומו הוא אזהרה על ההליכה בשבת והבאנו ראיה מדבריהם לוקין על ערובי תחומין דבר תורה והסכמנו באותו החבור שלא נזכר בו כי אם מצות דאורייתא וזה החבור גם כן מצוי אצלם בבבל ולא באתי שם ההפרש שיש בין אלפי' אמה ובין י"ב מיל לפי שאין כונת אותו הספר לדעת תלמוד המצות אלא ידיעת ענייניהם בלבד ואמנם בחבור ביארנו זה כפי כונת הספר · אם כן צריך שיסתכל הגאון הגדול ש"ל מה שאמרנו בתשובתנו המוקדמת הוא וכל תלמיד שבעולם וכל שיש לו מעט ידיעה וידע אם נסתרות הקדמותנו אם לא · וזה שאנחנו אמרנו דבר זה ולשון השאלה המסופק בה שאלת התלמוד אם אסור תחומין למעלה מעשרה או אין אסור תחומין למעלה מעשרה ביבשה כמו שנתבאר שם לשונו · ואמרנו גם כן קודם זה שההליכה במים המועטים כמו זה רוצה לומר למטה מעשרה יתלה בזה אסור תחומין · ואחר אלה המאמרים אמרנו שאם יהיה לנו ספק אם המים הם למטה מעשרה או למעלה מעשרה יהיה מותר בשביל ספק דרבנן וזה כלו מבואר והוא שאסור ההליכה במים הפחותים מעשרה הוא אסור תחומין דרבנן ולא דאורית' · והיה לו להסתכל דקדוק לשוננו באמרנו ויתלה בזה אסור תחומין והתלות הדבר אינו עצם הדבר · ובארנו בבאור שהשאלה · אם אסור תחומין למעלה מעשרה או למטה מעשרה אמנם היא ביבשה כמו שנתבאר בתלמוד · ואתם בני אדם כלכם החכמים מכם או שאינם חכמים איך יתכן להיות תחומין דאורייתא על פני מים שלא תדרוך בו כף רגל והוא כרמלית והם הנהרות כלם והמים בין היו מועטים בין היו רבים הם כרמלית והטלטול בהם אפי' באלף מיל אמנם הוא אסור מדרבנן · וכל שכן שזה לא יעלה בדעת בר בי רב דחד יומא שיהיה בהליכה במים אסור תחומין דאורייתא ממחנה ישראל שהוא רשות הרבים · והלא ידוע שאסור הטלטול שיש בו חיוב סקילה אמרו בו המעביר ארבע אמות ברשות הרבים מקורה פטור לפי שאינו דומה לדגלי מדבר · כן בלי ספק המהלך י"ב מיל על פני המים המועטים פטור לפי שאינו דומה למחנה ישראל · וכבר בארנו מה שחייב בזה מן הגנות שיהיה המעביר על פני המים אסור מדרבנן והמהלך לוקה מן התורה · ובורא עולם עד עלינו שמעולם לא חשבנו שיתעלם זה מעיני תלמיד חכם שיהיה צריך להאריך בו זה האורך הגדול · וכל שכן בשאלה שישאל השואל כדי לידע האסור והמותר ואין כונת השואל לגבל הרשויות ולא דקדוקיהם אבל מה שמיוחד בכונתו ואנחנו הערנוהו על מקום הראיה על זה והיא היות כל הדבר כלו בתחומין דרבנן · ואיך לא הסתכל גם כן בדברינו שלא זכרנו בזאת התשובה שעור תחומין ואינו מקום זכרונו אלפים אמה ולא אלפים מיל ולא רמזנו לשיעור כלל שקצתו מן התורה וקצתו מדרבנן · ולא השגחנו בכמות התחום אלא בהיותו אם הוא יבשה כדי שיהיה בו אסור של תורה ודאי למטה מעשרה · או כל דבר אם הוא למטה מעשרה ויהיה בו אסור מספק או שיהיה יש ויהיה מותר לכתחלה למעלה מעשרה אסור מדרבנן למטה מעשרה והוא מאמרינו בו יתלה אסור תחומין · הנה התבאר שההליכה על פני המים רוצה לומר למעלה מעשרה מותר לכתחלה לא יתלה בו אסור כלל · ושההליכה על פני המים פחותים מעשרה אסור מדבריהם ויתלה בו אסור תחומין והוא מדבריהם לפי שאין שם אסור תחומין דאורייתא: משה ב"ר מימון זצ"ל

קנז

שאלה לנהר עינין בטיבותי' מה פי' (כתוב' ט') כל היוצא במלחמת בית דוד · גט כריתות כותב לאשתו ש' ואת ערובתם תקח והא האי קרא במלחמת שאול כתיב ולא ידענא להאי במלוייה · ועוד מאי שנא מלחמת בית דוד משאר מלחמות לא ספיקי ניהו ספק אתו ספק לא אתו ואנן אטבותיה דמר סמכינן ובאבל ענותנותיה אתלינן באורבות שאין קמיה דספרא רבה כתר התורה גולת המנורה יאצל מרוח קדשו עלינו ויורנו בארחות תורתו התמימה :

תשובה זה שאמרו למלחמת בית דוד וכן כל כיוצא בה כלומר מלחמה שהיא ע"פ בית דין שנמצאו בעלי המלחמה צדיקים שהרי הם עוסקים במצוה ולפיכך מדקדקין על עצמן וכותבין גט להוציא אותן המלחמות של חבר הקושרים שכולם רשעים גמורים היו כגון אנשי הצבא של ירבעם ואחאב וחבריהם שם רשעים ירקב · אבל מלחמת בית דוד וכיוצא בה כל

אנשי הצבא בחזקת צדיקים הן ואין אדם צדיק חשוד לעשות מכשול לאחרים לא בחייו לא במותו זכר צדיקים לברכה ולך יהיב שולטן ויקר ומלכו ודברנא : משה ב"ר מיימון

קנח

תשובת שאלה מארץ ישראל מן גר צדק שהשיב הגאון רבינו משה ז"ל· אמר משה ב"ר מימון

מבני גלות ירושלם אשר בספרד ז"ל ה"ה הגיעו אלינו שאלות מרנא ורבנא עובדיה המשכיל המבין גר הצדק ישלם יי' פעלו ותהי משכורתו שלימה מעם ה' אלהי ישראל אשר בא לחסות תחת כנפיו · שאלת על עסקי הברכות והתפלות בינך לבין עצמך או אם תתפלל בצבור היש לך לומר אלהינו ואלהי אבותינו ואשר קדשנו במצותיו וצונו ואשר הבדילנו · ואשר בחר בנו · ושהנחלת את אבותינו · ושהוצאתנו מארץ מצרים · ושעשה נסים לאבותינו · וכל כיוצא באלו הענינים : יש לך לומר הכל כתקנן ואל תשנה דבר אלא כמו שיתפלל ויברך כל אזרח מישראל כך ראוי לך לברך ולהתפלל בין שתתפלל יחידי בין שתהיה שליח צבור · ועיקר הדבר שאברהם אבינו הוא שלימד כל העם והשכילם והודיעם דת האמת וייחודו של הקב"ה וביעט בע"ז והפר עבודתה והכניס בנים רבים תחת כנפי השכינה ולמדם והורם וצוה בניו ובני ביתו אחריו לשמור דרך יי' כמו שכתוב בתורה כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' וגומר· לפיכך כל מי שנתגייר עד סוף כל הדורות וכל המייחד שמו של הקב"ה כמו שהוא כתוב בתורה מתלמידיו של אברהם אבינו ע"ה הוא ובני ביתו הם כלם והוא החזיר אותם למוטב כשם שהחזיר אנשי דורו בפיו ובלמודו כך החזיר כל העתידים להתגייר בצוואתו שצוה את בניו ואת ביתו אחריו· נמצא אברהם אבינו ע"ה הוא אב לזרעו הכשרים ההולכים בדרכיו ואב לתלמידיו והם כל גר שיתגייר לפיכך יש לך לומר אלהינו ואלהי אבותינו שאברהם ע"ה הוא אביך · ויש לך לומר שהנחלת את אבותינו שלאברהם נתנה הארץ שנאמר לו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה · אבל שהוצאתנו ממצרים או שעשית נסים לאבותינו אם רצית לשנות ולומר שהוצאת את ישראל ממצרים ושעשית נסים לישראל אמור · ואם לא שנית אין בכך הפסד. כלום מאחר שנכנסת תחת כנפי השכינה ונלוית אליו אין כאן הפרש בינינו ובינך וכל הנסים שנעשו כאלו נעשו לנו ולך· הרי הוא אומר בישעי' ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' לאמר הבדל יבדילנו ה' מעל עמו וגו' · אין שום הפרש בינינו ובינך לכל דבר וודאי יש לך לברך אשר בחר בנו ואשר נתן לנו · אשר הנחילנו ואשר הבדילנו · שכבר בחר בך הבורא והבדילך מן האומות ונתן לך התורה שהתורה לנו ולגרים נתנה שנאמר הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר חקת עולם לדורותיכם ככם כגר יהיה לפני ה' תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם · ודע כי אבותינו שיצאו ממצרים רובם עובדי עבודה זרה היו במצרים נתערבו בגוים ולמדו ממעשיהם עד ששלח הקב"ה משה רבינו רבן של כל הנביאים והבדילנו מן העמים והכניסנו תחת כנפי השכינה לנו ולכל הגרים ושם לכלנו חקה אחת· ואל יהא יחוסך קל בעיניך אם אנחנו מתיחסים לאברהם יצחק ויעקב אתה מתייחס למי שאמר והיה העולם · וכן מפורש בישעיה זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב וגו'· וכל מה שאמרנו לך בענין הברכות שלא תשנה כבר ראיה לזה ממסכת בכורים · תמן תנינן הגר מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו · וכשהוא מתפלל בבית הכנסת אומר אלהי אבותיכם ואם היתה אמו מישראל אומר אלהי אבותינו · וכשהוא מתפלל בינו לבין עצמו אומר אלהי ואלהי אבות ישראל · זהו סתם משנה והיא לר' מאיר ואינה הלכה אלא כמו שנתפרש בירושלמי· תמן אמרינן תני בשם רבי יהודה גר עצמו מביא וקורא מאי טעמיה כי אב המון גוים נתתיך לשעבר היה אב לאדם מכאן ואילך אב לכל הבריות · רבי יהושע בן לוי אומר הלכה כרבי יהודה · אתא עובדא קמיה דר' אבהו והורה כרבי יהודה · הנה נתברר לך שיש לך לאמר אשר נשבע ה' לאבותינו שאברהם אב לך ולנו ולכל הצדיקים [שהורנו] ללכת בדרכיו והוא הדין לשאר הברכות והתפלות שלא תשנה כלום : וכתב משה ב"ר מימון זצ"ל

קנט

עוד מן גר צדק :

שאלה על הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים :

תשובה: על מה שאמרת אתה כי כל מעשה בני האדם אינה בגזרה מלפני הבורא יתעלה הוא האמת שאין בה דופי · ולפיכך נותנין לו שכר אם הלך בדרך הטובה ונפרעין ממנו אם הלך בדרך רעה · וכל מעשה בני האדם בכלל יראת שמים הם · וסוף כל דבר ודבר ממעשה בני האדם מביא לידי מצוה או לידי עבירה · וזהו מה שאמרו רבותינו ז"ל הכל בידי שמים במנהגו של עולם וטבעו · כגון מיני אילנות

וחיות ונפשות ומזלות וגלגלים ומלאכים הכל בידי שמים׳ · וכבר הרחבנו בפי׳ משנת מסכת אבות מענין זה והבאנו ראיות וכן בתחלת החבור הגדול אשר חברנו מכל המצות · וכל המניח דברים שביארנו שהם בנויים על יסודי עולם והולך ומחפש בהגדה מן ההגדות או במדרש מן המדרשים או בדברי אחד מן הגאונים זכרם לברכה עד שימצא מלה אחת ישיב בה על דברינו שהם דברי דעת ותבונה אינו אלא מאבד עצמו לדעת ודי לו מה שעשה לנפשו · וזהו שאמר לך רבך בתו של פלוני לפלוני וממון של פלוני לפלוני אם גזרה שוה בכל היא זאת והדברים כפשוטם למה נאמר בתורה פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה ואיש אחר יחללנו · וכי יש בעולם בעל דעה יסתפק לו דבר זה אחר מה שכתוב בתורה · אלא כך ראוי למי שהוא מבין ולבו נכון להבין דרך האמת שישים ענין זה המפורש בתורה עקר ויסוד שלא יהרוס בנין ויחד התקועה אשר לא תמוט · וכשימצא פסוק מדברי הנביאים או דבר מדברי רבותינו ז"ל חולק על עקר זה- וסותר ענין זה ידרוש ויבקש בענין לבו עד שיבין דברי הנביא או החכם אם ימצא דבריהם מכוונים בענין המפורש בתורה הרי מה טוב ואם לאו יאמר דברי הנביא הזה או דברי חכם זה איני יודע אותם דברים שבגו הם ואינם על פשוטיהם · וזה שאמר החכם בתו של פלוני לפלוני · דרך שכר או דרך פורענות הוא זה · שאם זה האיש או זאת האשה עשו מצוה שראוי ליתן שכרם בהן זיווג יפה ומשובח הקדוש ברוך הוא מזווגן זה לזה · וכן אם ראוי ליפרע מהם בזווג שיהיה בו קטטה ומלחמה תמיד מזווגן · וזה כענין שאמרו רבותינו ז"ל אפילו ממזר אחד בסוף העולם וממזרת אחת בסוף העולם הקדוש ברוך הוא מביאן ומזווגן זה לזה ואין הדבר הזה שוה לכל אלא לאלו שנתחייבו או שזכו כמו שישר בעיני השם יתעלה · וכל אלו הדברים הם בנויים על מה שפירשנו בפירוש מסכת אבות כמו שהבנת · וחכם גדול אתה ולב מבין יש לך שהבנת הדברים וידעת דרך הישרה : וכתב משה ב"ר מימון זצ"ל

קס

עוד מן הגר צדק :

שאלה על אלו הישמעאלים שאמרת שאינם עובדי עבודה זרה ואמר לך רבך שהם עובדי ע"ז · והאבנים שמשליכים בתרופן הן למרקולים : והשיב לך שלא כהוגן עד שנתעצבת אל לבך ונכלמת וקרא עליך ענה כסיל כאולתו :

תשובה אלו הישמעאלים אינם עובדי עבודה זרה כלל וכבר נכרתה מפיהם ומלבם · והם מיחדים לאל יתברך יחוד כראוי יחוד שאין בו דופי · ולא מפני שהם משקרים ומכזבים ואומרים שאנו אומרים שיש לאל יתברך בן נכזב גם אנחנו עליהם נאמר שהם עובדי ע"ז · שהתורה העידה עליהם אשר פיהם דבר שוא וימינם וגומר · והיא העידה עלינו שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית · ואם יאמר אדם שהבית שהם מקלסין אותו בית עבודה זרה הוא ועבודה זרה צפונה בתוכו שהיו עובדים אותה אבותיהם · מה בכך אלו המשתחוים כנגדו היום אין לבם לשמים · וכבר פירשו רבותינו ז"ל בסנהדרין שאם השתחוה אדם לבית עבודה זרה והוא סבור שהוא בית הכנסת הרי לבו מסור לשמים · וכן אלו הישמעאלים היום כלם טף ונשים נכרתה עבודה זרה מפיהם ובייחוד השם אין להם טעות כלל · ובאמת שהיה לישמעאלים מקודם באותם המקומות שלשה מיני עבודה זרה פעור ומרקולים וכמוש · והם עצמם מודים בדברים אלו היום וקוראים להם שמות בלשון ערבי · פעור עבודתו שיפעור עצמו לפניו או שיניח ראשו ויגביה ערותו למולו כמו שאלו הישמעאלים משתחוים היום בתפלתם · ומרקולים עבודתו ברגימת האבנים וכמוש עבודתו בפריעת הראש ושלא ילבש בגד תפור · ודברים כלם מפורסים וידועים אצלם מקודם שתעמוד דת הישמעאלים · אבל הישמעאלים היום אומרים זה שנפרע ראשנו ושלא נלבש בגד תפור בתפריות הוא כדי שנכנע לפני האל יתעלה ולנגור הילך יעמוד אדם מקברו ׃ וזה שמשליך האבנים בפני השטן אנו משליכין אותן כדי לערבבו · ואחרים מפקחיהם אומרים ומתנין טעם ואחרים אמרו מנהג הוא · כללו של דבר אף על פי שעיקר הדברים ויסודם לע"ז אין אדם בעולם משתחוה לאותו המקום ולא עושה דבר מכל הדברים לשם עבודה זרה לא בפיו ולא בלבו אלא לבם מסור לשמים · ואשר השיבך רבך שלא כהוגן והעליבך והכעיסך וקראך כסיל עבירה גדולה בידו וחטא גדול חטא · וקרוב בעיני ששוגג הוא וראוי לו לבקש מחילה אף על פי שאתה תלמידו · ואחר כך יצום ויצעק ויתפלל ויכנע אולי יתכפר לו וימחול לו האל ית׳ · וכי שכור היה ולא ידע שבשלשים וששה מקומות הזהירה התורה על הגר ואיה דבר וגר לא תונה והיא אונאת דברים · אלו אמר הוא האמת והיית אתה התועה היה לו להסביר לך פנים ולדבר לך רכות כל שכן שאמרת אמת והוא התועה · ועד שזה דורש

אחר הישמעאלים אם הם עובדי ע"ז אם לאו היה לו לחוש לעצמו על הכעס שכעס עד שהכלים גר צדק שלא כדין · וכבר אמרו רז"ל כל הכועס יהיה בעיניך כעובד ע"ז · וידוע שחובה שחייבתנו התורה על הגרים גדולה היא · על האב ועל האם נצטוינו בכבוד ומורא ועל הנביאים לשמוע להם ואפשר שיכבד אדם ויירא וישמע ממי שאינו אוהבו · ועל הגרים צונו באהבה רבה המסורה ללב ואהבתם את הגר · כמו שצונו לאהוב את שמו שנא' ואהבת את ה' אלהיך · והקב"ה בכבודו אוהב את הגר שנאמר ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה · וזה שקרא לך כסיל תימ' גדול הוא אדם שהניח אביו ואמו ומקום מולדתו ומלכות עמו וידם הנטויה והבין בעין לבו ובא ונדבק באומה זו שהיא היום למתעב גוי עבד מושלים בו והכיר וידע שדתם דת אמת וצדק והבין דרכי ישראל והכיר הכל ורדף אחרי ה' ועבר בדרך הקדש ונכנס תחת כנפי השכינה ונתאבק בעפר רגלי משה רבינו ע"ה רבן של כל הנביאים וחפץ במצותיו ונשאו לבו לקרבה לאור באור החיים ולעלות למעלת המלאכים ולשמוח ולהתענג בשמחת הצדיקים והשליך העולם הזה מלבו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב מי שזו מעלתו כסיל יקרא · חלילה לך לא כסיל קרא ה' שמך אלא משכיל ופקח ומבין והולך נכוחות תלמידו של אברהם אבינו שהניח אבותיו ומולדתו ונטה אחרי ה' ומי שבירך את אברהם רבן ונתן לו שכרו בעולם הזה ובעולם הבא הוא יברך אותך ויתן לך שכרך כראוי בעולם הזה ולעולם הבא · ויאריך ימיך עד שתורה במשפטי ה' לכל עדתו · ויזכה אותך לראות בכל הנחמות העתידות לישראל והיה הטוב אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל :

משה ברבי מימון זצ"ל

קסא

שאלה השתחויה בפישוט ידים ורגלים אם מודים בה צדוקים אם לא · יורנו רבינו ושכרו כפול מן השמים :

תשובה אין מודין בה לפי שאינה בתורה שבכתב לפיכך אם טעו בית דין והורו שהמשתחוה לעבודה זרה בלא פישוט ידים ורגלים פטור הרי אלו חייבין בקרבן שגגתן לפי שטעו בדבר שאין הצדוקים מודים בו :

משה ב"ר מימון ז"ל

קסב

שאלה אחרת אם מעלין לכהונה ע"פ עד אחד או לא :

תשובה ושאלתם מה הם המיוחסים · דעו שכל הכהנים שבזמן הזה בחזקה הם כהנים ואינם מיוחסים · והמיוחס שיעידו עליו שני עדים שהוא בנו של פלוני הכהן ושהוא כשר וכן צריך שני עדים על אביו שהוא בן פלוני הכהן ושהוא כשר וכן על אבי אביו הכל בעדים עד איש שאינו צריך בדיקה כגון שהעידו שני עדים שאביו של זה ראיוהו משמש על גבי המזבח או ראיוהו בסנהדרין גדולה לפי שאין בודקין מן המזבח ולמעלה ולא מסנהדרין ולמעלה שבית דין הגדול היו בודקין עליהם ואחר כך ממנים אותם בסנהדרין או מניחים אותם לעבוד במקדש · ובזה היו הסנהדרין עוסקין תמיד בבדיקת הכהנים כמו שנתברר בסוף מסכת נדה אפילו בא כהן מיוחס ואמר בני הוא זה וכהן הוא אין מעלין אותו על פיו ליוחסין עד שיהיו שם עדים שהוא בנו ושהוא כשר שמא בן גרושה הוא · לפום הכי אמרינן שכהן מיוחס שנשא אשה כשרה בפנינו ויצא הוא ואשתו ובא הוא ואשתו ובניה כרוכין אחריה ואמר אשה שיצאת עמי הרי היא זו ואלו בניה אינו צריך להביא ראיה לא על האשה ולא על הבנים ואם מתה אין צריך להביא ראי' על אמם שהיתה כשרה שהרי הוחזקה בפנינו באשה כשרה ואח"כ יהיו בניה הכרוכין אחריה מיוחסים וכל הראיות האלו בשני עדים · וההפרש שבין המיוחס והכהן המוחזק הוא שהמיוחס משמש במקדש ואוכל בקדשי הקדשים ובקדשי הגבול שהם מן התורה · ואלו הכהנים שאינם מיוחסים אלא מוחזקים בלבד אינם אוכלים אלא בחלה ובתרומה בזמן הזה שהם מדברי סופרים כמו שנתברר בגמר' יבמות ואינם אוכלים בחלה דאורייתא ולא בתרומה דאורייתא ואין צריך לומר שאין אוכלים בקדשי מקדש וכל שכן שאינם עובדין שנאמר ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדשי הקדשים · וצריך אתה לידע שאפילו בימי עזרא ע"ה לא היתה החלה ולא התרומה מדברי תורה ואפילו בארץ ישראל שנאמר כי תבואו ביאת כולכם ולא ביאת מקצתכם ובימי עזרא ע"ה ביאת מקצת היתה ולפיכך היו הכהנים שבקשו כתבם המתיחסים ולא נמצאו אוכלים בתרומה ובחלה בימי עזרא ע"ה ·

משה ב"ר מימון הספרדי זצ"ל

קסג

שאלה מענין הקראים איך יתנהגו הרבנים עמהם במילת בניהם ובשאלת שלומם וללכת בבתיהם ומענין יינם ובשאר ענייניהם:

תשובה אמנם אחי הנכבד והיקר ושורש השכל ומדע העיקר בינותי מתוקף שאלתו כי נשא ורמה מעלתו ולדבר אלהינו ולמצותיו הוא חרד ולעומק הלכות יראה בקש לירד ולפי מה שהורינו מן השמים אשיב לפני הדרת גדולתו ואומר · כי אלה הקראים השוכנים פה בנוא אמון ובארץ מצרים ובדמשק ובשאר מקומות ארץ ישמעאל וזולתם ראויים הם לחלקם מחלקי הכבוד ולהתקרב אללם במעשה יושר ולהתנהג עמהם במדת הענוה ובדרך האמת והשלום כל זמן שגם הם ינהגו עמנו בתמימות ויסירו מהם עקשות פה ולזות שפתים מלדבר תועה על חכמי הרבנים שבדור · וכל שכן כשישמרו לשונם מלהלעיג ומהתלוצץ בדברי רז"ל הקדושים התנאים חכמי המשנה והתלמוד שבדבריהם ובמנהגים הקבועים לנו מפיהם ומפי משה מפי הגבורה אנו הולכים · ובזאת יכון לנו לכבדם וללכת לשאול בשלומם אפילו בבתיהם ולמול את בניהם ואפי' בשבת ולקבור מתיהם ולנחם אבליהם · וראיה לדבר הא דתנן בגיטין פרק הניזקין בסופו מחזיקין ידי גוים בשביעית אבל לא ידי ישראל ושואלים בשלומם מפני דרכי שלום ואיתמר עלה בגמר' רב חסדא מקדים להו שלמא רב נחמן בר יצחק הוה אמר להו שלום עליך מרי כי היכי דלא ליכפול להו שלמא דלא כפלינן שלמא לגוי · ותניא לא ילך אדם בביתו של גוי ביום אידו ליתן לו שלום ואם מצאו בשוק ביום אידו נותן לו שלום בשפה רפה ובכובד ראש · שמע מינה דשלא ביום אידו מותר ללכת בביתו לשאול בשלומו · ומעשים רבים בתלמוד יוכיחו בגמר' מעשה דרבא בהדי בר שישך וכו' כדאיתא במסכת ע"ז בפרק ראשון · ואם בעובדי ע"ז כן קל וחומר במי שכופר בכל חוקי הגוים ומודה באל אחד יתברך שמו שמותר לנו לשאול בשלומם ואפילו בבתיהם · אך הם מחללים בקלות ראש מועדי ה' המקודשים בימים הקבועים לנו אסור לבר ישראל לבקרם ביום הקבוע להם במה שבדאו מלבם · ואם נפש אדם יאמר האי דר' טרפון דאיתא במסכת שבת בפרק כל כתבי הקדש דתנן ר' טרפון אומר אקפח את בני שאם יבואו לידי פירוש ספרי מינים אני אשרוף אותם ואת אזכרותיהם שאפילו רדף רודף אחריו להורגו ורץ נחש אחריו לנשכו · אל יכנס בבתיהם אפילו בשעת הסכנה כל שכן ללכת לשאול להם לשלום שלא בשעת הסכנה · האי לא קשיא מידי דהנהו מילי דרבי טרפון במינים דכפרי בעיק' נינהו ודמו להנהו דדרשי בהו חכמים הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה זה המינות והרשות · ודמין להנהו דאיתמר עליהו המיני' והמשומדי' מורידין ולא מעלין אבל הני דהכא כל אימת דלא פקרי באליפותא לא חשבינן להו כותיהו ופלגינן להו יקרא ומהלינן לבנייהו בשבתא כל שכן בחולא היכא דגזיר להו גזירתא דידן ועביד להו מילה ופריעה דדילמא נפיק מינייהו זרעא מעליא והדרי בתשובה · והכי אשכחן ליה לרבינו האיי גאון ז"ל דאמר הכי ולענין מילה מעולם לא נמנעו רבותינו עליהם השלום למול את בניהם של קראים בשבת כי אפשר שיחזרו אל המוטב ואין מעבירין עליהם · ודברים הללו באלו ובכל כיוצא בהם שמלין כדת חכמים וכמנהגותיהם ובמוהל הממונה בבית דין ומתכנסין לבתיהם תלמידי חכמים ומתפללין כמנהג שלנו ואין משנין מזאת כלום · אלו דברי ר' יהודה ורבינו האיי גאון ז"ל · ותניא מפרנסין עניי גוים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום ומבקרין חולי גוים עם חולי ישראל וקוברין מתי גוים עם מתי ישראל מפני דרכי שלום · כל שכן אלו שהם מתולעת יעקב · ויינם לפי שכלי אין בו נד איסור שהרי יין כותים היה בחזקת היתר עד שמצאו דמות יונה בהר גריזים פירוש לאותם שהיו שוכנים בהר גריזים · ואף על פי דמיעוטא הוו באיסור דיין נסך קבלו עליהו למיחש למיעוטא וחשו לדברי רבי מאיר דחייש למיעוט וגזרו על יינם ועל שחיטתם גזר רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא ואף על גב דלא קבילי עלייהו בדריהון דרבי מאיר ודרבנן בתריהו אתו רבי אמי ורבי אסי ועשאום כגוים גמורים דלא סגי לישראל מיניהו בביטול רשות לחודיה אלא עד שישכור ממנו מן הכותי כגוי בעלמא · אבל הקראים אין ביינם שום אסור ואף על גב דלית להו ולפני עור לא תתן מכשול מהמני אחמרא כל שכן היכא דאינהו שתו מיניה דשרי ליה לבר ישראל מינן למישתי מיניה · דתנן בנדה סוף פרק דם הנדה זה הכלל כל דבר שחשודים בו אין נאמני' עליו פירושו על הכותיים שלא מבני ישראל המה הא אם לא היו חשודין נאמנים ואפילו על היין · ומדאמרינן בגמר' עלה דהא מתני' זה הכלל לאתויי מאי לאתויי תחומין ויין נסך כיון דחשידי עלייהו לא מהמני הא לא הוו חשידי הוו מהמני כדאמרינן בריש' דהא מתניתין נאמנים לומר קברנו שם הנפלים או לא קברנו ואוקמינן דקאי כהן דידהו תמן בההוא אתרא דקאמרי לא קברנו ונקיט

תרומה בידיה וקא אכיל מינה קושטא קאמר דליכא שם שום טומאה ואף על גב דלית להו ולפני עור לא לא תתן מכשול כיון דקאי תמן ואכל וכן הסותך כוית בשר ונותן לו ואכלו מותר לאכול תשמיטתו · ואף על גב דהא בריתא מקמי דלגזרי עלייהו דלהוו כגוים גמורים אמרא אית לן למישתי מיניה דכל שכן הוא דהני קראים דאיתנהו הכא דחמרא דידהו שרי כ"ש הכא דשתו איתנהו מיניה. דהא בדילי איתנהו ממגע גוי וטפי מזהר· ואי משום אמהתא דאית להו דלא טבלן כלל ואפילו לנידתן איכא למיחש למגען ולא הוי לן לחד מנן דשרי ליה למשתי מההוא חמרא דנגען ביה הנהו אמהתא ואי איתנהו לא קפדי למגען של אותן האמהות דלא טבלי להו כלל וקיימא לן דלא מיקרו בשמא דיהודים עד דטבלן איתנהו נמי מרייהו ולא מהימני למימר : משה ב"ר מימון זצ"ל

קסד

שאלה כשיאכל ירק בלילי הפסח ומברך בורא פרי האדמה אם יברך בסוף אחריו או לא יברך עד שיגמור ההגדה ויברך על המרור באחרונה :

תשובה יברך אחריו מפני שההגדה מפסקת וכשיאכל המרור יברך תחלה ואחר כך יחזור ויברך אחריו לבסוף: משה ב"ר מימון זצ"ל

קסה

שאלה קדירה של דייסא שמבשלין אותה על גבי כירה בשבת למחר כשמורידים את הקדירה מעל הכירה מכניסין בה עץ הפרור ומגיסין בה הרבה ומערבין אותה ומכין אותה בעץ הפרור על צדדי הקדירה או בתוך הקערה עד שמתערב הבשר והריפות והמים ותסמך ותעשה כולם גוף אחד ופעמים מסירין מים מעל פניה ואחר כך מערבין אותה · ופעמים מוסיפין לה מים חמים לפי מה שהיא צריכה כל אלו המעשים אסור או מותר :

תשובה ודאי שכל זה מותר הוא שהרי בפירו' תניא השום והבוסר והמלילות שרסקן מבעוד יום רבי ישמעאל אומר יגמור משתחשך רבי עקיבא אומר לא יגמור · ואוקימנא דבמחוסרים שחיקה פליגין ואפסיקא הלכה למעשה כרבי ישמעאל · וקל וחומר הדברים אם מלילות שהם מחוסרים שחיקה מותר לגמור שחיקתן בשבת הריפות שכבר נשחקו ונתבשלו כל צרכן ואינן מחוסרין אלא עירוב בלבד לא כל שכן ; ואין לנו איסור בזה הענין אלא מחוסר דיכה בלבד כמו שנתברר שם בצריך דיכה כולי עלמא לא פליגי דאסיר ואין הריפות מחוסרין דיכה שכבר דכו אותן במדוכה כל צרכן ונתבשלו כל צרכן ואינן מחוסרים אלא מעט שחיקה ועירוב · ונתינת מים חמין לתוך הקדירה מותר ולפי' מותר לעשות כל אלו המעשים אחר שמורידין הקדירה מעל הכירה שאין כאן אלא שחיקה וכתישה בלבד : משה ב"ר מימון זצ"ל

קסו

שאלה אשה שנשתמד בעלה בארץ אחרת והיא תובעת כתובתה בבית דין הכה בית דין יפה להגבות לה כתובתה מנכסי בעלה אם לא · כי אמר אחד מן השופטים יש כח בבית דין להגבותה כתובתה ואינו אלא מן המתמיהים שהרי כותב לה לכשתנשא לאחר תהו לה כל מה שכתוב ליכי והיא אינה יכולה להנשא כל זמן שהיא בחיי בעלה אם לא יגרשנה וכתובתה לא נתנה לגבות מחיים :

תשובה דרך הדין שלא ליטול כתובתה עד שיגרשנה או עד שימות ועדיין היא אשת איש · אבל גאוני מזרח ומערב כולם הורו שתטול כתובתה אם רצתה וכן מעשים בכל יום לפנינו בדבר זה ודבר קנס הוא לדבר זה לזה הרשע וסמכו על זה שאמרו"ל הפקר ב"ד הפקר ומדרך זו באו להוראה זו וכך הורו · וכן אנו עושי' תמיד שכל מי שנשתמד אם נפלה לו ירושה תנתן לבניו הכשרים ואם אין לו בנים בישראל תינתן ליורש אחר הראוי לירש כאלו אם לא היה זה הרשע מצוי בעולם וטעמ' גם בזה הדין הפקר בית דין הפקר · וגם אני אמרתי בדין זה שתטול בלא שבועה כלל הואיל ומשום הפקר אני נותן לה כתובתה וכזה ראוי לדון :

משה ב"ר מיימון הדיין זצ"ל

קסז

שאלה ראובן היה נושא ונותן בחוץ ויצא לישא וליתן כמנהגנו בכפרים של עכו ובא אצל יהודי אחד והפקיד כליו שם ולקח מהם מקצת והלך למכור בעיר אחרת והמתין יום ויומים ושלשה ימים ולא בא או הביא שאר כליו לאשתו ושאלוהו עליו אמר הלך ולא חזר · לימים עברו יהודים מבני עכו דרך שם אמרה להם גויה אחת לאן אתם הולכים אמרו לה לכפר פלוני אמרה להם לא תזוזו מכאן לכו וחזרו לבתיכם שמא יארע לכם מה שאירע ליהודי אחד · שאלוה מה אירע לו אמרה יצא מעיר פלונית ללכת אל עיר פלונית יצאו אחריו והרגוהו · שאלוה מאין תדעי זה האיש אמרה הוא

היה מודיעתינו שהיה בעכו ועשה מלאכתינו וסיפרה להם דמותו · וכשבאו העדים השומעים אל בית דין שבעכו השיאו האשה על פיהם · ויש אצלינו מי שמתמה בדבר ומביא ראיות והם יגיעו אל שער דינו של אדוננו יורנו ויקבל שכרו מן השם יתברך:

תשובה זאת האשה מותרת היא להנשא שזו הגויה מסיחה היא לפי תומה ואף על פי שחזרו ושאלו אותה כמעשה דנוער עיר התמרים ואף על פי שלא הזכירה שמו ולא ידעה אותו בשמו כמעשה בלוי"דן ואשופ"יא · וכל אלו הדברים חוזרין לעקר אחד והוא שאין מדקדקין בעדות אשה עגונה · וכל המחמיר ודורש וחוקר בדברים אלו לא יפה הוא עושה ואין דעת חכמים נוחה הימנו שעיקר תקנתם באשה הקלו משום עגונא דאתתא: משה ב"ר מיימון זצ"ל

קסח

שאלה עוד נשאל מלפני אדוננו גאוננו על דין יעקב שהי' לו בת והשיאה ולא היה ביניהם שלום וגרשה ולא זכר הבעל בעת הגירושין שום דבר שבעולם ובעת שהיתה רוצה להנשא עמד הבעל ואמר אני לא גרשתיה אלא על מנת שלא תנשא לפלוני זה אמרו לו עדי הגט ועדי מסיר' לא שמענו מפיך דבר זה לעולם ולא זכרת שום מנת לעולם · ילמדנו רבינו היאך יהיה המנת · אני אשתחוה לפני רבינו כי איני יכול לומר דברי שבח כי כל תושבחות אשר יאמרו כבוד אדוננו יותר מהם כפלי כפלים · אבל אין לנו אלא שנבקש מלפני אלהינו ית' ויתנשא שתגיע מלכותך במלך המשיח:

תשובה אין בדברי הבעל כלל הואיל וגט יוצא מתחת ידה לאו כל כמיניה לשווייה תנאה בגט עד שיהיו שם עדים · ותנשא לכתחלה לזה והוא שלא יהיה שם חשד · אבל אם חס ושלום נטען עלי' אף על פי שאין שם עדים ראוי לכל בית דין הגון שלא ישיאו אשה למי שנחשד עליה והיא תחת בעלה · והרוצה שלא תנשא גרושתו לפלוני יכתוב גט שלם בלא שום תנאי ויתנו אותו בידה בפני עידי מסירה ויאמר לה קודם שתגיע גט לידה בפניהם הרי זה גיטיך על מנת שלא תנשאי לפלוני: וכתב משה ב"ר מימון זצ"ל

קסט

שאלה על ענין כל שאינו עולה בשולחן מלכים (ע"ז ל"ח):

תשובה תרי לישני נינהו חדא היא זאת · והשנייה כל הנאכל כמות שהוא חי וכו' ועל הא סמכינן ולפיכך מיני מתיקה מותרין אם בשל אותן הגוי שהרי נאכלין כמות שהן חיין · אבל הירקות שאין דרכן להאכל חיין אם שלקן הגוי אסורין: משה ב"ר מימון ז"ל

קע

שאלה על ענין שלשה שהטילו לכיס (כתובות צ"ג):

תשובה כל דקשי לכו בשאלה זו פשוט הוא ואין לשאול ואתם הטעתם עצמכם דקדקתם מינה הא בתנאי לפי המעות · תנאי מאן דכר שמיה וכי אלו היה שם תנאי [מי] איכא מאן דסליק אדעתא שהתנאי אינו מועיל בממון ואפילו התנה שיהיה רביע השכר לבעל המאתים והשלש' חלקים לבעל [המנה מי] איכא מאן דאמר שאין חולקין כמה שהתנו ביניהן · והאי מימרא אינו צריך לאומרו כלל ואין הדברים אמורין אלא בסתם שאמר שמואל חולקין בשוה והקשינו עליו מן המשנה שאמרה שלשה שהטילו לכיס סתם שהן חולקין לפי מעות · ותירץ רב נחמן שהם נשאו ונתנו במעות ונשתנה עין הממון חולקין בשוה ואם היו המעות עצמן קיימין ופיחתו או הותירו מחמת טבעה חולקין לפי מעות ואין כאן תנאי כלל אבל היה ביניהם תנאי חולקים כמו שהתנו ביניהן ודבר ברור הוא עד מאד · וזה שאמרתם [למה] לא שיילינן בגמר' כמו שדרכו לשאול ולומר הכי שמואל מאי טעמא וכו' · לאו בכל מקום אומרין הכי אלא במקום ששני תנאין או שני אמוראין אומרים ענין אחד ודנין דין אחד וזה נותן טעם לדבר כך וכך וזה נותן טעם לדבר כך וכך שואלין בגמרא ואומרין הואיל ודברי שניהם שוים ושני הטעמים לדרך אחד מראים מפני מה זה מביא ראיה מטעם כך וכך ולא הביא ראיה מטעם זה ומה הפרש יש ביניהם ואין כאן מקום לדרך זו: משה ב"ר מימון

קעא

שאלה על ענין המעשר בזמן הזה במה שזורעים הגוים:

תשובה עיקר הדבר הוא אם יש קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מן המעשרות או אין לו · ודבר זה מחלוקת ר' מאיר וחכמים · וכבר נתבאר בגיטין בבבלי ובכמה מקומות מן הירושלמי שאף על פי שיש קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מן המעשרו' מן התורה הרי היא חייבת במעשרו' מדברי סופרים · נמצא דין המעשרות בזמן הזה כך הוא מי שהיה לו קרקע בארץ ישראל חייב בה בתרומות ובמעשרות מדבריהם מפני שהיא לקוחה מן הגוי ונותן מעשר ראשון ללוי כרבי עקיבא · וכן הלוקח פירות מן הגוי מחוברין בארץ

ישראל חייב בתרומות ומעשרות מדבריהם ונותן לבעליהן הכהנים והלוים · ומי שאין לו קרקע ולקח פירות בארץ ישראל אם מרחו הגוי ונגמרה מלאכתם ביד הגוי פטורין שנאמר ראשית דגנך ולא דגן גויים · ואם מרחן ישראל ברשותו הרי זה מפריש מהם תרומה גדולה בלבד ונותנה לכהן ומפריש מעשר ראשון והרי הוא לבעלים דמאי אמר ליה ללוי קא אתינא מחמת גברא דלא מצית לאישתעי דינא בהדיה לפי שאין באכילת המעשר איסור כמו שיש בתרומה שמעשר ראשון אף על פי שהוא חלק הלוים אינו אסור לזרים אלא חול הוא ואינו מפריש מפירות אלא תרומת מעשר שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר טבלים שאתה לוקח מישראל אתה מפריש ממנו תרומת מעשר ונותנה לכהן · וכל הדברים האלו מפורשין בגמרא דבכורות פרק ראשון ומפריש מפירות אלו מעשר שני ופודהו · ודין כל מעשר שני בזמן הזה בין שמפריש מקרקע שלו [ובין שמפריש מפירות שלקח] מחללו לכתחלה על שוה פרוטה ומותר · ובזמן שבית המקדש קיים אין מחללין אותו לכתחלה אלא בשוייו כמו שנתברר בערכין פרק אחרון · וכן תרומה גדולה בזמן הזה הואיל והוא מדבריהם מפריש כל שהוא ואין לה שיעור כשמואל דאמר אפילו חטה אחת פוטרת את הכרי וחייבין בביעור בזמן הזה · וזה כלל גדול יהיה בידך שכל המצות נוהגות בכל מקום ובכל זמן חוץ ממצות שנתפרש בהן שאינן נוהגות אלא בארץ או אינן נוהגות אלא בפני הבית · והביעור אינו תלוי בפני הבית אלא נוהג בכל מקום שהמעשרות נוהגים · ובהדיא תנן בסוף שקלים מעשר דגן נוהג בפני הבית ושלא בפני הבית : *)

משה ב"ר מימון ז"ל

קעב

שאלה על ענין מאימתי מונין לשטרות וכו' :

תשובה התחילו ישראל למנות שמיטין ויובלות משנת חמש עשרה שנה אחר שנכנסו לארץ לפי ששבע שכבשו ושבע שחלקו לא מנו מפני שאין כל אחד ואחד מכיר חלקו · ועיקר דבר זה בספרי ונגררה הלכה זו בכמה מקומות בתלמוד · והיו מונין והולכין עד שחרב הבית בראשונה · ושנה שחרב בה שתחלתה מתשרי שאחר החרבן כי בא"ב חרב היא היתה מוצאי שביעית והיא שנת שש ושלשים ביובל של שבעה עשר לפי שהחשבון מוציא שמנו בארץ ששה עשר יובלות שלמים וביובל של שבעה עשר חרב ואם תוסיף על המנין שמנו שבע שנים שכבשו ושבע שחלקו נמצא שעשו בארץ שבעה עשר יובלים גמורים ארבע מאות וארבעים משעת כניסתן לארץ עד בנין הבית ות"י שעמד הבית הראשון וכיון שחרב הבית וגלו בטל המנין · וכשעלה עזרא ע"ה בשנייה התחילו למנות משעה שעלה וקידש בה את הארץ קדושה שנייה והיא היתה השנה השביעית מבנין בית שני וממנה התחילו למנות שמיטין ויובלות שמנין ראשון בטל משבטלה הארץ ואף על פי שלא היה יובל בימי עזרא ע"ה מנו יובלות כדי לקדש שמיטין שאין שנת היובל עולה למנין שני שבוע אליבא דחכמים וכן הלכה · אלו הם הדברים המתבארים מן התלמוד וכל אלו הדברים הם בגמרת ערכין פרק שני · ולפי חשבון זה נמצא הבית בראשונה ובשנייה חרב במוצאי שביעית והיא השנה שתחלתה מתשרי שאחר החרבן · ודרך החשבון על מנין זה לידע שנת השמיטה הוא שתוסיף על מנין שטרות שלשים וארבע לפי שבשנת אחד וארבעים לחרבן התחילו לשטרות כמו שנתברר בתחלת ע"ז ותשליך הכל ז' ז' והנשאר פחות מז' השליכהו שבעה שבעה ותדע בכמה שנים מן השבוע אתה עומד · ולפי חשבון זה תהיה שנה זו שהיא שנת שש ושמונים וארבע מאות לשטרות ששית בשבוע והיא שנת עשרים ביובל · אבל מצאנו תשובה לגאון רבינו האיי ז"ל ענייני שמנין ראשון לא בטל ושעליו אנו סומכים אבל לא מנו יובלות משחרב הבית בראשונה אלא שמיטים בלבד · ואמר באותה התשובה שהחשבון הזה ירושה היא בידיהם ושהיא סדורה בפי הכל וכך נמצא כתוב בתשובות שקודם רבי' האיי גאון ז"ל מכמה שנים כדברי הגאון · ולפי חשבון זה נמצא הבית חרב באחרונה במוצאי שביעית כמו שאמרנו ותהיה שנה שהיא ארבע מאות ושמנים ושש לשטרות שנת שמיטה · והביא ראיה מהאי דאמרינן בתחלת ע"ז האי מאן דבעי למדע כמה שני בשבוע וכו' דמשמע מינה דלא מנינן יובל אלא שבעה שבעה בלבד מונה ולא השגיח על אלו הדברים שנתפרשו בגמרת ערכין כלל כאלו אינם כתובים · והדברים מראים דהאי מימרא דגאון ומסברא דיליה אזיל אליבא דמאן דאמר עזרא ע"ה לא קידש אלא זכר בעלמא עבד וקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא ואזיל מימרא קמא דאמרינן והוא דסליק אליבא דשמעת' מגמרת ערכין אליבא דמאן דאמ' עזרא ע"ה קדש וקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא · ודבר זה נחלקו בו התנאים והאמוראים כמו שנתברר בגמר' שבועות פרק שני ובכמה מקומות בתלמוד אולא שמעתא

*) התשובה הזאת כבר הובאה לעיל סימן כ"ג ויען כי באג"ה הדברים מבוארים יותר לכן העתקנוה עוד הפעם :

כמאן דאמר לא קידש׳ וכמה פירושים יש לנו בדברים
אלו בחבורים שחברנו ועדיין הדבר אצלנו ספק בשמטה.
וחוששין אנו לדברי הגאון ז"ל שאמר שחשבון זה ירושה
בידיהם עד שיתברר לנו יפה יפה היאך הם הדברים
ויסתלק ספק זה ותשלח ותודיע אותם בע"ה יתברך:

משה ב"ר מימון זצ"ל

קעג

שאלה על ענין מוציא שם רע לא יחזיר משום
קלקולא (גיטין מ"ה) איך יכול לקלקל משהגיע
גט לידה ואפילו בא הבעל וערער אינו כלום:

תשובה זה שאין ערעור הבעל מועיל הוא שאומר
לא נרצתי וגט מזוייף הוא אין שומעין לו׳
אבל המגרש את אשתו משום שם רע ולאחר שגרשה
נתברר שהיא כשרה ונגועה הדברים מוכיחין שאלו היה
יודע שהיא כשרה לא היה מגרשה ואם יאמר אלו
הייתי יודע לא הייתי מגרש בטל הגט׳ דאגילוי מילתא
בעלמא יפסל הגט כדאמרינן מודעא דגט ומתנה
גלויי מילתא בעלמא הוא כלומ' שנודע לנו דעתו של
מגרש שלא גמר וגירש אינה מגורשת׳ ולפי שאפשר
לקלקלה התקינו שיהו אומרין לזה שמוציא שם רע
שאין אתה יכול להחזירה לעולם כדי שיגמור ויגרש ולא
יתלה הגירושין ולא יהיה יכול לומר אלו הייתי יודע לא
הייתי מגרש שהרי אומרים לו אם תרצה לא תגרש ואם
תגרש משום שם רע אין אתה יכול להחזיר:

משה ב"ר מימון ז"ל

קעד

שאלה על ענין זה שאמרת שמי שכתב לאשתו נאמנות
אין מועיל אצל הלקוחות אלא אצל היורשים
יורינו מורינו טעמו בזה:

תשובה דין אמת הוא שאין זה מאמינה אלא על
ידי עצמו אבל להפסיד ממון אחרים אינו
יכול׳ היאך זה מאמין לה להפסיד ממון אחרים ומשנה
ערוכה בידינו נכסים משועבדין לא תפרע אלא
בשבועה׳ וכי מפני שהאמינה אינו עשוי להתפיסה נדרי
ואינה עשויה למחול והיאך תטרוף ויאבד הלוקח מעותיו
בלא שבועה׳ אלא לעולם לא תטרוף עד שתשבע שלא
נפרעה כלום ולא מחלה׳ והא דתנן ולא ליורשי ולא
לבאים ברשותי הוא שלא יבואו הבאים ברשותו להשביעה
על מה שתפסה שיאמרו לה השבעי ואחר כך תטלי
כתובתך׳ שהיא אומרת כבר האמין אותי בעלי ואין
לכם אלא הנשאר אחרי ובלא שבועה׳ אבל כשתבוא
היא להוציא מיד הלוקח ולהפסיד ממונו ותאמר לו כבר
האמין אותי בעלי לקחת ממונך בלא שבועה אין ראוי
לשמוע דבר זה כל שכן לדון בו׳ ומה שאמרתי דין אמת
הוא כתורה וכהלכה שאין הנאמנות מועלת אלא ליורשין
שאינם מפסידים כלום והוא רצה ליתן ממונו לה ולהאמינה
אבל לוקח שנתן את מעותיו לא מסלקין אותו בכדי:

משה ב"ר מיימון זצ"ל

קעה

שאלה ילמדנו רבי׳ מאימתי מתחייב הערלה שאמרה
תורה שלש שנים יהיה לכם ערלים אי משעת
נטיעת האילנות או משעת הוצאת הפרי:

תשובה משעת נטיעה המנין דתניא בספרא דבי
רב מאימתי הוא מונה משעת נטיעה ואינה
שלש שנים מיום ליום אלא ראש השנה לערלה אחד
בתשרי ושלשים יום בשנה חשובים שנה וצריך י"ד יום
לקליטה קודם השלשים׳ לפיכך כל הנוטע אילן בחמשה
עשר באב שנמצא קודם לתשרי בארבעים וארבעה יום
או קודם לכן עלתה לו שנה למניין ערלה כמו שנתבאר
בראש השנה פרק ראשון׳ ואסור לאכול מפירות של
ערלה עד חמשה עשר בשבט משנה רביעית שהיא ראש
השנה לאילן ואף על פי שנגמרו השלש שנים באחד בתשרי
כדאמרינן ופירות נטיעה זו אסורין עד חמשה עשר
בשבט אם לערלה ערלה ואם לרבעי רבעי:

משה ב"ר מימון זצ"ל

קעו

שאלה אלא כוזא בסיכתא שהוא אסור (שבת קל"ו)
אם נלמוד ממנו לכל דבר שאין תולין בשבת
כגון המגופת וכן כל כיוצא בהן יורנו אדונינו:

תשובה אין פירוש הדבר כמו שעלה על דעתכם
שאסור לתלות. הכוזא בסיכתא עד שתשאל
ותלמד ממנו לדברים אחרים׳ והנה אנחנו מפרשים כל
אותה ההלכה וממילא תבוא התשובה ותדע שמותר
לתלות הכוזא והמגופת וכיוצא בהן׳ תנן וחכמים אומרים
אין תולין את המשמרת ביום טוב ואין נותנין לתלויה
בשבת׳ ואמרינן בגמרא אבעיא להו תלה מאי׳ פירושו
מי שתלה המשמרת מהו אמר רב יוסף תלה חייב
חטאת דקא סבר רב יוסף שזה שתלה עשה אהל קבוע
והרי היא תולדת בונה ולפיכך חייב חטאת והקשה עליו
אביי ואמר אלא מעתה תלה כוזא בסיכתא הכי נמי
דמיחייב כלומר שאם תאמר שזה שאסרו חכמים לתלות

המשמרת מפני שהוא אהל קבוע ולפיכך חייב חטאת
מאי שנא משמרת אפי' תלה הכוזא והמגנפת או אשישה
וכיוצא בהן ביחד אלא אמר אביי מדרבנן כדי שלא
יעשה כדרך שהוא עושה בחול · פירוש אמר אביי אין
הטעם באיסור תליית המשמרת מפני שהוא עושה אהל
אלא אסור תלייתה מדרבנן שלא יעשה כדרך שהוא עושה
בחול · והנה למדת שהאיסור מדרבנן היא תליית המשמרת
לפי שבמשמרת עושה מלאכה וחייב סקילה לפיכך אסרו
תלייתה ודומה אמרינן שלא יעשה כדרך שהוא עושה
בחול · אבל תליית הכוזא והמגנפת וכיוצא בהן מותר לפי
שאין עושין בהן מלאכה שחייבין עליה סקילה ולא
אמרינן בכי הני שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול דאם
כן לא יאכל כדרך שהוא אוכל בחול ולא ישב כדרך
שמסב בחול וזה דבר ברור הוא למבין שאין אתה מוצא
לעולם דברים שאסרו חכמים משום שלא יעשה כדרך
שהוא עושה בחול אלא דברים שאפשר שירגילו למלאכה
כגון מי שנשברה לו חבית של יין [או של שמן] לא יספג ביין
ולא יטפיח בשמן שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול שאם
תתיר לו שמא יבא לידי סחיטה · נתפזרו לו פירות בחצר לא
יתן לתוך הסל או לתוך הקופה שלא יעשה כדרך שהוא
עושה בחול שאם תתיר לו שמא יבא לידי עימור וכן
בתליית המשמרת שמא יבא לשמר אבל תליית הכוזא
והמגנפת וכיוצא בהן מותר ולא אסרוהו חכמים שאין שם
דבר לחוש שמא יעשה וכו' : משה ב"ר מימון זצ"ל

קעז

שאלה על ענין שאמרת שלא מצאנו ר' יהודה
ורבי שמעון שחלקו במקלקל אלא בחובל
ומבעיר (שבת ק"ו) :

תשובה דבר ברור הוא שהחובל והמבעיר מקלקלין
הן ולפיכך הן פטורין · דהכי אמרינן בגמרא
חובל ומבעיר איצטריכא כלומר זאת המשנה שחייבה
החובל ומבעיר אינה משנה שסומכין עליה לפי שהן
מקלקלין ופטורין ואם תמצא לומר משנה ויהיו חייבין אין
לך דרך שיהא החובל חייב אלא חבל כדי ליקח דם
לכלבו וכן המבעיר כדי ליקח האפר שנמצא שלא חבל
והבעיר דרך השחתה כדי שיהא מקלקל · הנה למדת
שהחובל והמבעיר דרך השחתה מקלקלין הן ועיקר
מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון אינה מצויה אצלינו בכל
התלמוד ולא בתוספתא ולא בספרא ולא בספרי · ונראים
לי הדברים שמחלוקתם בדבר זה באותן הברייתות שלא
נכתבו כגון מתניתא דבר קפרא ורבי הושעיא והבריהם

וכבר נשאלה שאלה לרבינו האיי גאון ז"ל על עקר
מחלוקתם ואמר שאינה ידועה וכך כתב רבינו נסים ז"ל
בכתב המפתח · אבל ודאי הרי נתברר לך שהן חולקין
רבי יהודה ור' שמעון במקלקל דר' יהודה פוטר בחובל
דרך קלקול ור' שמעון מחייב : משה ב"ר מיימון זצ"ל

קעח

שאלה איש האלהים אתה · ודברי פיך אמת · יבא
דברך אלינו ויורנו הא ברייתא דאגרירא בפרק
קמא דמסכת נדה (דף ד') גבי ככר של תרומה שנתונה על
גבי הדף ומדף טמא נתון תחתיה אף על פי שאם נפלה
אי איפשר לה ליפול אלא אם כן נגעה במדף ובא
ומצאה במקום אחר טהורה שאנו אומרין אדם טהור
נכנס לשם ונטלה עד שיאמר ברור לו שלא נכנס אדם
לשם אמר רבי אלעאי לא נצרכה אלא למקום מדרון
הכי איתא בגמרא דנדה · וקשיא מאי שנא בריתא דככר
מבריתא דקורדוס דאגרירא נמי בפירקא קמא דפסחים
דתניא קורדוס שאבד בבית הבית טמא שאני אומר אדם
טמא נכנס לשם ונטלו רבן שמעון בן גמליאל אומר
הבית טהור וכו' · אמאי בקורדוס תלינן בגמרא באדם
טמא ומטמאינן מספיקא לכולהו טהרות דאיכא בביתא
וגבי ככר דתרומה תלינן באדם טהור ואמר טהור אדרבא
בככר של תרומה איכא למיתלי בתרי ריעותי באדם טמא
שמא נכנס לשם ולקחה מעל הדף והניחה במקום
שנמצאת שם או שמא נפלה מאליה ונגעה במדף הנתון
תחת הדף ונטמאת כל שכן דאוקמא רבי אלעאי במקום
מדרון · ואף על גב דשני להלן שאני מדף דטומאה דרבנן
אכתי קושיא בדוכתיה קיימא · מופת דורינו ופלאו
ילמדנו הפלא מעין שכלינו ושכרו כפול מן השמים :

תשובה הדבר ידוע שמי שהניח ביתו פתוח ובא
ומצאו פתוח שהוא נמי טהור ואם מצאו
שנגנב משם דבר כל שבבית טמא שהגנבים או המוכסים
או הגבאין שנכנסו בבית טמאוהו · וכל אלו הדברים
משניות ערוכות הן לפי שכל אלו רשעים הם ופחותים
מכל עמי הארץ שהם כולם בחזקת טומאה ובגדיהם
מדרס לפיכך אם הניח ככר של תרומה על גבי הדף ובא
ומצאו במקום אחר אין אומרים נפל ונטמא אלא אדם
נכנס לבית ופינהו ממקום למקום ואותו האדם בחזקת
כשרות וטהור היה שהרי לא לקח מן הבית כלום אבל
הקורדוס שאבד ואמר אותו תנא אדם גנב נכנס וגנבו
הואיל ונחזיק הנכנס בגניבה יטמא כל הבית · וכן אם
הניח קורדוס בזוית זו ומצאו בזוית אחרת נאמר אדם

נכנס בבית זה ונטל הקורדום ועשה בו לרכיו והחזירו לזוית אחרת גם זה רשע שכל שואל שלא מדעת גזלן הוא ולפיכך יטמא כל שבבית ואי אתה יכול לומר כך בככר שאין אדם שואל ככר ומחזירו בעצמו שאין בדבר זה תועלת שהרי אינו כלי שיעשה בו מלאכה · ואלו נכנס לבית זה אדם רשע כגון גנב או גזלן ומוכס וגבאי היה נוטל הככר והולך לו ומאחר שנמצא הבית כמות שהוא ולא חסר כלום הרי כל שבו בחזקת טהרה כשהיה ונאמר לא נכנס לכאן אלא אדם טהור כלומר חבר :

משה ב"ר מימון זצ"ל

קעט

תשובת שאלה על ענין אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות · הקשית עליה הא דאמרינן (כתובות ע"ד) שויוה רבנן לבעילתו בעילת זנות · ועוד אמרת היכי דמי אי דאיכא איסות · אין אנו אומרים שמא לשם זנות נתכוון שחזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות אלא אומרים כל הבועל אינו בועל אלא לשם אישות והואיל ובעל בפנינו הרי זאת צריכה גט שאין זה תולה בעילתו בקידושין הראשונים שמא יפסלו או ימצא בהם טעות ונמצאת בעילתו בעילת זנות · וזה דשויוה רבנן לבעילתו בעילת זנות אינה קושיא דרבנן הוא דשויוהו אבל הוא לא עשאה בעילת זנות ולא נתכוון אלא לבעילת אשתו · ולעולם כל ישראל בחזקה זאת עד שיבאר שנאף הבועל דרך זנות ואין אנו אומרים בו חזקה שאם כן נמצא כל מי שזינה עם פנויה בעדים צריכה ממנו גט וליכא מאן דאמר דסליק אדעתיה למימר הכי · דלא אמרינן לעולם חזקה בכל מקום אלא בסתם הדברים אבל בפירושם הדבר ברור :

משה ב"ר מיימון זצ"ל

קפ

שאלה על ענין המקדש על תנאי וכנס סתם וכו' (כתובות ע"ג) וכתבתם בשאלות שלכם שיש מי שפירש כגון שבעל ושהה וחזר ובעל · ויש מי שפירש כגון שבעל וחזר ובעל · ותמהתם ואמרתם למה לא העמידוה המפרשים כגון שגירש והחזיר שהדעת נוטה לכך · וכך הוא תורף דבריכם :

תשובה כל הני פירושי דאמריתו ליח בהו ממש ולא חזו לעיוני בהן שהם דברים שאין בהם טעם כלל ומעולם לא שמענום · וראוי לתמוה מן התמיהה שתמהתם ואמרתם למה לא העמידו אשה אחת כעין שתי נשים כגון שגירש והחזיר · ואי אפשר להעמידה בכך · היאך עלה על דעתכם להעמידה בדבר זה אם קידש על תנאי וגירש כשאמרתם וחזר וקדש קדושין שניים ומה הם הקדושין השניים אם על תנאי קידש אותם ובעל סתם היינו בעיין מה הועילו הקידושין הראשונים וכבר נתגרשה מהם ואם סתם קידש בפעם שנייה ובעל מה מקום נשאר כאן לספק הרי קידש סתם ובעל סתם · ואם בעל אחר הגירושין סתם היינו קידושין בביאה ואין כאן מקום לישאל · ודאי אין ראוי להעמידה אלא כמו שפירש בעל ההלכות הרב רבינו יצחק אלפסי ז"ל שכבר פירש זאת ההלכה בהלכות שלו פירוש מבואר ומדוקדק ומשם תעמדו עליו וכל אותם הדברים אליבא דשמעתא נינהו :

משה ב"ר מימון זצ"ל

קפא

שאלה אדם שהוא רגיל בשחיטת בהמה חיה ועוף ושחט כמה שנים פעם אחת נכנס ושחט לטבחין גוים כדי למכור לישראל ובדק את הסכין קודם ששחט כדת ואחר ששחט בדק אותה ומצאה פגומה ונפסלה הבהמה הואיל ומצא הסכין פגומה דחיישינן שמא בעור נפגמה · יבאר לנו אדוננו אם השוחט חייב בחסרון דמי הבהמה השחוטה הואיל ותמכר לגוים בפחות ממה שתמכר לישראלים או דילמא כיון דרגיל הוא מומחה הוא ואינו חייב :

תשובה חייב לשלם :

משה ב"ר מיימון זצ"ל

קפב

לרבינו הגאון הגדול מרנא ורבנא ה"ר יעקב *) זצ"ל אלפסי מעיר אליסאנה :

שאלה יורינו רבינו ראובן משכן חצרו אצל שמעון בכך וכך זהובים על זמן קבוע ואמר לו ראובן לשמעון רצונך שתניחני לדור בחצרי ואני נותן לך בכל שנה כך וכך זהובים כל זמן שתמשך משכונא זו בידך אמר לו שמעון הן הניחו שמעון בחצר והיה ראובן נותן לו לשמעון בכל שנה מה שפסק עמו כיון שהגיע זמן המשכונא ליפדות אמר ראובן לשמעון איני נותן לך אלא מה שנשאר לך בידי מן המלוה שהייתי נותן לך בכל שנה כך וכך שכירות :

---

*) כך נמצא בפא"ה ואולי הוא לאבי בעל הלכות :

תשובה עמדתי על השאלה וכך הדין ודאי רבית קצוצה היא ויוצאה בדיינים דאפילו למאן דשרי (ב"מ מ"א) משכנתא בנכיתא הכא אסר דרבית קצוצה היא הילכך בעי למחשב כל מאי דשקיל מיניה בכל הנהו שני ומגבי להו מדמי משכונא ושאריה יהיב ליה · ומשכונא בנכיתא דשאלת עלה אנן לא שרינן לה דאבק רבית הוא והכי מורו בה כל רבנן קשישי דאסירה ·

קפג

שאלה במכירת מטלטלין באשראי ילמדנו רבינו · ראובן זבין לה מידי לשמעון באשראי וקא שוי ההוא מידי ארבעה זוזי ובניה ניהליה איהו בחמשה ואיתנהו לזוזי לגביה מי אמרינן כיון דאיתנהו לזוזי אוזולי קא מוזיל גביה כדרב נחמן דאמר (ב"מ מ"ד) האי מאן דיהב זוזי לקיראה והא אזלן ארבעה ויהב ליה איהו חמשה איתנהו שרי ליתנהו אסור אלמא כי איתנהו לקיראה גביה אמרינן אוזולי קא אוזלינהו גביה הכא נמי כיון דאיתנהו גביה אוזולי קא מוזלינהו לזוזי גביה או דילמא בפרי אמרינן בזוזי לא אמרינן :

תשובה מאן דזבן מידי מחבריה באשראי בטפי ממאי דשויה וכו' וקאמרת אמאי לא אמרינן כדהוו זוזי גביה אוזולי אוזיל גביה בזוזי כדאמרינן כדהוו פירי גביה ליכא למימר בדמי אוזולי אוזיל דדמי לא יקרי ולא זילי דלא עבדי אינשי דמוזלי הילכך לא אמרינן הכי:

קפד

שאלה ילמדנו רבינו ראובן שמכר חפץ לשמעון באשראי והלך שמעון והכניסו לשוק ולא מצאו שוה אלא פחות מאותן דמים שלקחו בהן והעמיד עליו עדים וכשבא זמן הפרעון אמר שמעון לראובן איני נותן לך אלא הדמים שהיה חפץ שלך שוה שהרי הכנסתיו לשוק בפני עדים ולא היה שוה אלא כך וכך מהו חייב ליתן לו אותן הדמים שלקחו בהן מן המוכר :

תשובה זו אבק רבית היא ואין מוציאין אותה בדיינים לא מן הלוה למלוה ולא מן המלוה ללוה לפיכך אין אנו מחייבין אותו לפרוע לו אלא אותן הדמים שהיו שוין בשוק: ואם אותו המוכר אין דרכו למכור את סחורתו בשוק אלא למי שבא ותובע המקח לקנות הילכך מחייבין אותו ליתן לו דמים ששוין על ידי התובע ושמין כמה יש בין התובע למכירה בשוק ונותן לו:

קפה

שאלה ילמדנו רבינו מהו דאמרינן (ב"מ מ"ה) כל אגר נטר ליה אסור :

תשובה כך פירושו כל מאן דמזבן מידי לחבריה באשראי והוסיף עליה בדמי אותו המקח בשכר שממתין עליו בדמים לזמן אסור זהו פירוש כל אגר נטר ליה אסור :

קפו

שאלה ילמדנו רבינו מאן דמהימניה לחבריה עליה כבתרי סהדי במתונא דאית ליה גבי ואתו תלתא סהדי ואסהידו דאודי קמייהו דכבר פרעיה ניהליה דינא מאי דאיתמר לן משמיה דרבא רחמנא דשאני ליה היכא דאסהידו דאודי קמייהו מהיכא דאסהידו דפרעיה ניהליה באפייהו וקא גמר לה להא מילתא מדין הכחשה והזמה (ב"ק ס"ה) ואיצטריך למיקם על בירוריה מיניה:

תשובה האי מאן דמהימן ליה לחבריה כבתרי סהדי · וקא אמרת דשמיע לך משמא דידן הכין הוא כדשמיע לך דשאני לן בין מאן דמסהיד ואמר ליה למלוה קמאי דידי פרע לך ההוא שטרא ובין מאן דמסהיד עליה דמלוה ואמר ליה את אודית קמן · ואמרת לן הוו עלי סהדי דמודינא קמייכו דההוא שטרא דהוה לי גבי ההוא פלנייא דפרעיה ניהלי ולא אשתייר לי עליה מידעם ודמיא הא מלתא לעידי הכחשה ועידי הזמה דעדות מוכחשת היינו טעמא דלא הוייא עדות משום · דתרווייהו כחדא מלתא קא מסהדי הני מכחישי הני והני מכחישי הני אבל עדי הזמה לאו בההיא מלתא קא מסהדי גבייהו אלא אסהדי גופייהו קמסהדי ואמרי להו אנן סהדי עלייכו דההוא יומא דקא אמריתו דקטליה ביה פלנייא לפלנייא באתרא פלנייא דגבן הויתון בההוא יומא באתרא פלנייא דלא איפשר מימטי מיניה לההוא אתרא בחד יומא ובהכי מתזמי והם הכי נמי כדאמר ליה בעל השטר לא נתפרעתי כלום לא אמרי ליה הני סהדי אין קמן דידן פרע לך דהא איהו קא מהימן ליה למלוה טפי מינייהו אלא עליה דידיה קא מסהדי ואמרי ליה את אודית קמן דפרעך דלא מצי למימר להו לא אמינא לכו מידי וכך הדין :

קפז

כתב הגאון רבינו האיי מי שנתחייב שבועה ואינו רוצה לישבע לא פטרינן ליה אלא אם מחל

לו חבירו כך הוא האמת שבועה דאורייתא לא הפכינן אלא אם נתרצו שניהם ובדרבנן הפכינן :

קפח

שאלה ילמדנו רבינו בראובן שהיה לו שטר חוב על שמעון ומת שמעון ותבע ראובן ליורשי שמעון בשטר שבידו ואמרו לו לא הניח לנו כלום ולא ירשנו ממנו כלום ילמדנו רבינו הדין בזה ויבא שכרו כפול מן השמים :

תשובה כך אנו רואין בדין זה שאם בעל השטר טוען שברירא לי שירשו מאביהם ממון או מטלטלין והם אמרו לא ירשנו כלום הוה ליה כמי שטוען את חבירו מנה לי בידך והלה אמר אין לך בידי כלום שנשבע שבועת היסת ונפטר · ואם התובע טוען טענת שמא ואמר שמא ירשתם מאביכם אין לנו אלא חרם סתם כדין כל טענת שמא :

קפט

שאלה ראובן שהניח משכון ביד שמעון בחמשים ומת שמעון והניח בנים קטנים ובא ראובן לתבוע את המשכון מיד יורשי שמעון ואמר להם שהוא כך נואת האמת שהוא ממושכן בידו במאה וטען ראובן ואמר ישבעו הקרובים שכך נוה האמת ואתן מאה · ואמר לו הדיין אין על הקרובים שבועה שאינו שלהם אלא אם רצה ראובן יתן מאה וישימו אותה על ידי שליש עד אשר יגדלו היתומים וישבעו שבועת היורשין שלא פקדנו אבא ושלא מצינו בחשבונותיו כלום ונוטלין ממונם מתחת ידי השליש יורינו מורינו ושכרו כפול :

תשובה כך אנו רואין שיפה אמר הדיין אלא שאין מן הדין שתנתן המאה כולה על ידי שליש שהרי הוא מודה בחמשים אלא תנתן להם החמשים והחמשים הנשארת שאינו מודה בה הוא שתנתן על ידי השליש · ודברים אלו אם המשכון שוה מאה אבל אם המשכון אינו שוה מאה אין עליו לתת אלא כדי דמיו בלבד לפי דמיו כדאמרינן יכול לטעון עד כדי דמיהן והני מילי היכא דהוי משכון מדברים שאינן עשויים להשאיל ולהשכיר אבל אם המשכון הוא מדברים העשויים להשאיל ולהשכיר כמה דאמרינן מגו דאי בעי לומר שאיל הוא בידו כי אמר נמי ראובן משכון הוא בידו בחמשים נאמן דשלח חנינא בר אבא דברים העשויין להשאיל ולהשכיר ואמר לקוחין הן בידו אינו נאמן · ורבא אמר אפיק זוזא דסרבלא וספרא דאגדתא מיתמי בדברים העשויין להשאיל ולהשכיר והקרובים לא עליהם לא שבועה ולא חרם שאפטרופוס של יתומים חובה עליו לטעון בה כדאמרינן בההוא אפוטרופא דאתא לקמיה דאביי אמר ליה תנן עשאה סימן אחד אבד את זכותו אמר ליה ההוא אפוטרופא אי הוה אבוהון דיתמי קיים הוא טעין ואמר הלא אחד עשיתי לו אמר ליה שפיר טענתו וכו' עד אמר אביי הילכך האי מאן דמוקים אפוטרופא מוקים כי האי גונא דידע להפוכי בזכותא דיתמי :

קצ

שאלה יורינו רבינו המקבל עיסקא מה הוא על ספקדון שומר שכר או שומר חנם :

תשובה הכין חזין דאע"ג דאמרינן דעיסקא דפלגיה מלוה ופלגיה פקדון הכין טעמא דמילתא בתורת מלוה שהוא חייב באחריותה ובתורת פקדון שיש לבעליו ליטול מה שהוא מרויח ולא זה כמלוה מכל פניו ולא זה כפקדון מכל פניו דהא קאמרי אמרי נהרדעי השתא דאמרת פלגא מלוה אי בעי לוה למשתא ביה שכרא שתי דאמר רבא להכי איקרי עסקא דאמר ליה לאיעסוקי ביה יהבתיה ניהלך ולא למשתא ביה שכרא ופקדון נמי לאו למיתב לנטוריה יהבתיה ניהלך אלא לאיעסוקי אלא אית עליה למעבד כמא דעבדי תגרי בכי האי מלתא ודאי אם יש בהם שמקילין ויש בהם שמחמירין מיחייב למעבד כחומרא ולנטורי כמאן דמחמיר מתגרי בשמירתו דאמר לתקוני שויתיך ולא לעוותי אבל בשמירת שומר גרידא לית עליה ולא אפילו כשומר חנם במאי דרגילין תגרי לאוקילו ביה לא ורבה דאפילו שומר שכר היכא דלא שמר כספיו בקרקע ונגנבו חייב לשלם ומקבל עיסקא לא מני כל אימת דנפיק ואעל למהוי כספים דאית בידיה שמורים בקרקע והילכך אם עשה כדרך שהסוחרים עושין כוואה בו לא מיקרי ולא יחייב כוליה ההוא מידעם ולפום הדין עיקרא הוי דינא בכל מילי :

קצא

והא דאמריתו בענין השותפין נעשין שומר שכר זה לזה ודיקיתו מיניה דשני אומנים שנטלו כלים לעשותם ביחד והשכר ביניהם לאמצע ובא אחד מהם להחזיר כלי אחד מהן לבעליו ונפל מידו בפשיעה ושבר התחייב שותפו לשלם עמו לפי שהיא פשיעה בבעלים דהא אין שני שותפין חייבין בחיוב שומרי שכר אלא כגון שמור לי היום ואני אשמור לך למחר · עיינתי בדבריכם

אלו ודוקא דדייקינהו מינה בטעות דיקיהו לה דלא אמרינן פשיעה בבעלים אלא בממון של בעלים גופייהו הנעשים שאולים עם ממונם אבל שני עושי מלאכה אין לאחד מהם ממון אצל חבירו כדי שתהא השאלה בבעלים אלא ממון של אחרים הוא כי מה ענין שמירה בבעלים בכאן אין כאן שמירה בבעלים הילכך הפושע בכלי שנשבר מתחת ידו הוא החייב בתשלומין ואין חבירו חייב כלום :

קצב

שאלה ילמדנו רבינו ירום הודו בראובן ששכר בית משמעון לשנה אחת בחשבו שהשנה שנים עשר חדש והיתה השנה מעוברת ואינו יודע ראובן בזה יורינו רבינו הדין בזה ושכרו כפול :

תשובה אם ידע או לא ידע הכל שוה שהרי אמרו המשכיר בית לחבירו לשנה ונתעברה השנה נתעברה לשוכר זה העבור ודאי שידעו לאחר שהשכיר הבית ואמרו נתעברה לשוכר וכך הדין :

קצג

שאלה ילמדנו רבינו בראובן שיש לו בית למכור ונתנו לו בעד הבית מאה משקלים ובא שמעון והקנה במאה ועשר שימתין לו על שאר המעות יורינו רבינו אם חייב שמעון העשרה דינרים או לא אם נאמר שלא הוסיפן אלא על שימתין על המעות :

תשובה ראתה עיני שאלתכם והיא אבק רבית והוא אסור ובזה אמרו ח"ל (ב"מ מ"א) כל אגר נטר ליה אסור ואמרו רבית קצוצה יוצאה בדיינים וכיוונו בזה שאמרו יוצאה דהיינו שחוזרת מן המלוה ללוה ואפילו לקחה ממנו והיתה עמו ואבק רבית אינו יוצא בדיינין אם לקחה המלוה אלא אם לא לקחה אינו יכול לתתה לו וכך הדין :

קצד

שאלה יורינו רבינו אם אמרו העדים מעשה שהיה כך היה וכתבו מלזוכרו בשטר אם יקבלו דבריהם או לא :

תשובה יקבלו דבריהם בזה במה שאין חוזרין בעדותן אבל הוסיפו עליו מפני ששכחו · וכאשר אמרו תנאי היו דברינו נאמנין אלא אם אמרו העדים לא נדע אלא מה שיש בשטר לא פחות ולא יותר על מה שדברנו לפניהם לבד ואחר כך הוסיפו איזה דברים אין נאמנין כבר השבנו על שאלתכם וכך הדין וכתב יצחק אלפסי :

קצה

שאלה ראובן לקח משמעון מטבע זהב שידור בבית אחד בחצרו ששה חדשים ונשאר שמעון בבית ולא שאל הזהב המ' וראובן כאשר ראה שלא שאל ממנו מטבע המ' לא נתן לו שום דבר · ויהי כי ארכו לו שם הימים שאל שמעון המטבע המ' ויהי כמשיב ראובן יש לי עליך שכירות שנה אחת חוצה השכירות והשאר אתן לך · יורינו רבינו אם ראובן יזכה בטענתו זו או לא ויבא שכמ"ה :

תשובה הששה חדשים שדר בהם בתורת משכנתא יתן עליה נכיתא כפי המנהג באותה העיר ואין צריך שכירות אלא יתן הנכיתא כמנהג העיר במשכנתות ואשר דר אחר ששה חדשים הלז צריך לפרוע שכירות שלא נתנה משעתה לכל זמן שתמשך משכונה זו ואפילו שמטבע זו נתנה לו לשם משכונה · אבל אם אמר הלויני ואתן לך בית שתדור ששה חדשים או יהיה בזה רבית קצוצה וצריך לחשב כל השכירות ולפרוע לו השאר אם ישאר : וכתב יצחק

קצו

שאלה יפרש לנו אדוננו ירום הודו במה שאמרו (ר"ה השנה דף ד') ויש אומרים אף לשכירות בתים דתנייא המשכיר בית לחברו מונה שנים עשר חדש מיום ליום וכו' עד ותנא קמא דבריתא ותנא דידן בניסן נמי משכח שכיחי קטרי · איך תהיה ההלכה אחר אלו הנשאלות בראש השנה לשכירות בתים אם בניסן או בתשרי ונפקא מינה אם אמר לשנה זו איך הוא יורינו רבינו ושכרו כפול :

תשובה הלכה כתנא דידן ותנא קמא דבריתא שאם אמר לשנה זו כיון שהגיע יום אחד בתשרי עלתה לו שנה וכך הדין :

קצז

שאלה ראובן קנה משמעון יין בארבעה דינרים וארבעה זוזים ונתן לו השלשה דינרים ועל הדינר וד' זוזים נתן לו שטר · ויהי לימים שאל שמעון השאר ואמר לו ראובן לא אתן לך פרוטה קטנה עוד שיש לי עדים שבזמן שקניתי ממך היין לא היה שוה כי אם שלשה דינרים ושמעון אומר אני לא מכרתי לך

אלא בארבעה דינרים וארבעה זוזים יורינו רבינו הדין בזה ושכרו כפול:

תשובה זה הוא אבק רבית אם יש עדים שזה היין לא היה שוה כי אם שלשה דינרים ושזה המעות אשר חייב לו בשטר זה הוא מן היין ואז לא יתן כי אם השלשה דינרים אשר היה שוה בשעת המקח · ואם מתחלה לקח יותר ממה שהיה שוה לא יחזור שום דבר ואם לא נתן דמי שוויו עדיין אז יגמור לו עד כדי שוויו ולא עוד וכך הדין:

קצח

שאלה בהקדמת מעות למזונות:

תשובה ומי שרוצה לתת לבעל המזונות אם אלו המזונות מצויים בשוק לקנות ופסק עמו כשער השוק אז חייב בעל המזונות לתת לו על מה שפסק עמו אם ימצא עמו או לא ימצא · ואם אינו רוצה ליתן לו צריך שיקבל עליו מי שפרע:

קצט

שאלה מה יאמר הרב העניו מופת הדור ויחידו מרנא ורבנא ר' יצחק בן כבוד מרנא ר' יעקב נ"ע בראובן ושמעון החליפו (קנטר נילג) בעד (קנטר לך) וקבל ראובן קנטר הנילג הנ' ובא לידו ורשותו · אחר זה בא שמעון לקבל הקנטר לך הנ' ושקלו ומצאו חסר עשרה ליטרין מה יהיה הדין בזה · אם יהיה החילוף בטל אם ירצה אחד מהם לבטלו או יהיה קיים ועל ראובן להשלים לו העשרה ליטרין אשר חסר מהל"ך אשר נתן לו ויתנם לו להשלים · או לא יתקיימו החליפין אלא במה שהיה בנמצא ועל שמעון ליקח מה שיש בעין ויניכה גם כן עשרה ליטרין מהניל"ג עבור העשרה ליטרין ל"ך · וכמו כן אם החליפו שנים סחורה בעד סחורה אם צריך לשום אותה בדמים או לא ונסמוך על מה שאמרו וכל המטלטלין קונין זה את זה והנה מצאנו שאמרו בזה (קדושין דף כ"ח) פרתך בכמה בכך וכך חמורך בכמה בכך וכך וכו' · וכך אם החליפו סחורה בסחורה ויש דמים ביניהם אם יש בה אונאה או אין בה אונאה כי יש מעות ביניהם · יורינו רבינו הדין בזה ומאת ה' תהיה משכורתו שלמה:

תשובה עמדנו על שאלתכם זו וראינו שכיון שקבל ראובן קנטר הניל"ג והביאו לביתו שזו היא משיכה מעלייתא ויתן לשמעון הל"ך המצוי ולא איכפת אם חסרו העשרה ליטרין והתשעים ליטרין המצויים במשיכת הקנטר ניל"ג קנה אך בזאת שיחזיר עשרה ליטרין מהניל"ג · ואינו צריך נותן הל"ך לבקש לו ל"ך לתת לו שאין קונין בחליפין אלא משקל בעד משקל דהיינו שאם יש לשניהם מאה הנה מה טוב ואם לאו יתן אחד מהם לחברו עד שיעור מה שנותן לו · וא"כ אינו צריך לקנות שום דבר · ומה ששאלת על החילופין מבלי שישומו בדמים אם יקויים או לא מפני שאמרו (שם) חמורך בכמה בכך וכך פרתך בכמה בכך וכך · אשיבך שלא היתה כונתם ז"ל באמרם כך וכך על שלא יתקיימו החליפין כי אם בשישום בדמים אלא אמרו זה כי כך אורחא דמלתא תרהא אמרם ז"ל בשופטני עסקינן דלא קפדי · ואמנם מה ששאלתם אם בחליפין יש אונאה או אין אונאה · כנראה מהתלמוד שאין בו אונאה והוא אמרם ז"ל מכור לי בחלו קנה ומחזיר אונאה דמכור לי בחלו קאמר כלומר כיון שלקחם לשם מכירה יש בה דין אונאה והתורה אמרה וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה במתכר הוא דאזהריה רחמנא בבל תונו אבל בחליפין לא וכך הדין: וכתב יצחק אלפסי

ר

שאלות מר יצחק אל גיאני אשר שאל מן מר יצחק הרב אל קלעי זצ"ל:

הבינני אשר נעלם	—	ואל נהיה כדך נכלם
פתח פיך לאלם הוא	—	בלא בינה מאד נאלם
והשואל בלי קו יש	—	עלי נשאל להשכילם
בנחת לא בזעף פן	—	יהיו בושים במשאלם
ועת תגע תשובתם	—	אליהן יפצחו קולם
יברכוך בצאת ובבא	—	ביחד גם במקהלם
ושלום רב לרבינו	—	פרי צדיק יסוד עולם

שאלה רומיא זבן ארעא אמיצרא דרבינא קא סבר רבינא לסלוקי משום דינא דבר מצרא אמר ליה רב ספרא בריה דרב ייבא לרבינא אמרי אינשי ארבעי לגללא וארבעי לגללא וחזינא פירושו ארבעה זוזים לאומן שהוא הבורסקי וארבעה זוזים למי שמושך את העור ומשל זה אינו דומה בעינינו (בתרא דף ה'):

תשובה כך שמענו פירושו ארבעה ככרות אוכל העבדן שמעבד את העורות ביום שהוא עני וארבעה ככרות אוכל בעל העורות שהוא עשיר מה יתרון לזה על זה משל זה אמרו רב ספרא לרבינא כדי שיהא מוחא בזה העולם ויסתפק במה שיש לו מן הנכסים ואל יבקש לקנות יותר כדי שיניח רומיא בקרקע שלקח ולא יסקלנו בדינא דבר מצרא:

רא

שאלה חזינא לרבנא האיי ז"ל ולרבוותא אחריני דאמרי כולהו דאין אונאה לקרקעות וגם לא בטול מקח ולבתר כן אשכחנא תיובתא לרב האיי ואמר דההיא מימרא דכתיבנא בספר מקח וממכר דאין אונאה [לקרקעות] גם לא בטול מקח אשכחנא יתה לרבינו סעדיה ז"ל וכשעייננו בה חזינא דההיא בענין דינא דבר מצרא איתמר והשתא דביטול מקח יש להן ביותר על שתות וחזינא נמי לרב יצחק אבן גיאת ז"ל דפסק דינא והוצרכנו להכרעת אדוננו:

תשובה דבר זה נחלקו בו הגאונים יש מהם מי שאומר אונאה אין להם אבל ביטול מקח יש להם. ויש מהם שאומרים אין להם אונאה ולא ביטול מקח ואנו זאת דעתינו שאין להם לא אונאה ולא בטול מקח:

רב

שאלה ילמדנו רבינו ירום הודו. בראובן היה לו חצר ויצא למדינה אחרת ונצטרך למכור אותה ומכרה ללוי וכתב לו שטר לקיחה כתקנה ובא לוי לאותו מקום בכח שטר לקיחתו עמד לפניו בר מצרא לסלקו אמר לו לוי אין זה נכון שאני היום יותר משנה נתתי ממוני לראובן והוציאו במזונותיו ובאתי עתה למקום זה והוצאתי הוצאות בדרך ועניתי את נפשי ואתה מסלקני עכשיו. ונחלקו אנשי המקום קצתם אומרים יש לסלק לוקח זה משום ועשית הישר והטוב וקצתם אומרים אין מן הדין לסלקו דאם כן מה יעשה מי שיש לו חצר במקום זה והלך למדינת הים ונצטרך למכרו מי יקח ממנו יורינו רבינו ושכרו כפול:

תשובה מעשה זה אין בו משום דינא דבר מצרא שאם אי אתה אומר כן נמצא המוכר מוצרך למזונותיו ואין לאל ידו שאינו מוצא מי שיקנה ממנו ודינא דבר מצרא משום ועשית הישר והטוב [לית] גבי בר מצרא [מזה] הלא תראה בהני שרו והני צירי לית בה משום דינא דבר מצרא וכל שכן כי האי גונא דלית בה משום דינא דבר מצרא וכך הדין:

רג

שאלה ראינו (ב"מ ד' ק"ח) שכן ותלמיד חכם ת"ח קודם. חכם זה כשהוא שכן או אעפ"י שאינו שכן הוא קודם שראינו חולקים בדבר יורינו רבינו ושכרו כפול:

תשובה האי דאמרינן שכן ותלמיד חכם וכו' אין אחד מהם בר מיצרא אלא מוקדם הוא דמקדימנן ליה ואעפ"י שאינו שכן וכך הדין:

רד

שאלה קהל דאחרימו אחרמתא בפתגמא לזמן קצוב ובתר כן נתחרטו יתירוה או לאו. והמדבר עם המנודה יהיה חייב בדבר או לאו ומה הוא עיקר נדוי ומה העבירות דמיחייב איניש עליהון נדוי. ואם החרים קהל ונדו אדם והתנו שלא ימולו בנו ושלא יקברו מתו יקיימו תנאי זה או לא:

תשובה קהל דאחרימו על דבר שלא לעשותו לזמן קצוב ונתחרטו עליו ילכו אצל חכם ויתיר להם את החרם כמו שעושין לשבועה למי שנתחרט עליה ואי ליכא חכם דידע למישרא נדרי לא. ועיקר הנדוי הוא השמתא שמשמתין בית דין מי שנתחייב שמתא ואין זה דבר קצוב אלא כפי מה שרואין אותו בית דין בין בשמתא בין בנזיפה. ומי שהחרימוהו הקהל חייבין למול את בנו וקוברין את מתו אבל מניחין אבן על ארונו זכר לסקילה ואם רצה ליכנס לבית הכנסת מרחיקין ממנו ארבע אמות מכל צד:

ומי שנדוהו בני עירו ולא התנו שלא ידבר אדם עמו אין על המדבר עמו כלום מפני שלא הזהירוהו שלא לדבר עמו. ואין ראוי לדבר עמו והמדבר עמו מגונה הוי אבל אין עליו דין. ואם שמתו מי שידבר עמו המדבר עמו משומת הוי כמותו:

רה

שאלה מה הפרש יש בין המברחת מחמת שהיא רוצה לינשא ובין המבריח מחמת שהוא רוצה לישא אשה כדי שלא ישתעבדו נכסיו לאשתו:

תשובה לא מצינו הברחה באיש כלל לפיכך אם נתן כל נכסיו לאחר המתנה קיימת ואין דנין בו דין מברחת:

רו

שאלה ילמדנו רבינו ירום הודו בראובן אשר היה לו שטר חוב על שמעון בסך מה ובשטר חתומים שני עדים אך אחד מהעדים קרוב לראובן וכאשר ראה שהשטר הלז בטל קדם ונתנו במתנה לבנו מהיום אם יקויים שטר זה שעל שמעון לבן ראובן אם [לא] יורינו רבינו הדין בזה ויבא שכמ"ה:

תשובה לא יועיל נתינת ראובן השטר לבנו כי השטר זה בטל מאחר שאחד מהעדים קרוב ואף שלבן ראובן אינו קרוב עדותו אינו מועיל ואין השטר כשר דבעינן תחלתו וסופו בכשרות וליכא :

רז

שאלה יורינו רבינו ראובן היה טוען על שמעון שיש לו עליו י"ד דינרים ותקלאס היה מודה ומקלאס אומר אינו חייב כלום עד שבא לוי ואמר לראובן ארצה בטובתך שתמחול לשמעון הי"ד דינרים שאתה תובע לו ותתפש לו קנין על זה מחילה גמורה ואני אתן לך מכאן ועד יום חג הסכות בא לפנינו ראשון ששה דינרים ושלשה זוזים ומתוך כך נתרצה ראובן עם לוי זה ותפש קנין לוי לראובן על זה שיתן לו ששה דינרים ושלשה זוזים עד חג הסוכות בלי העברת זמן ועשה לו קנין על זה ושטר בקנין ועדים וזה טופסו של שטר בכך וכך בשבת וכו' איך לוי בר פלוני אמר לנו הוו עלי עדים בקנין וקנו ממני בכל לשון של זכות וחתמו ותנו לו לראובן להיות בידו לזכות מחמת שרציתי ברצון נפשי שלא באונס כלל אלא בלב שלם ובנפש חפצה והקניתי לו מעכשיו בקנין גמור ארבע אמות קרקע שאתן לו ששה דינרים ושלשה זוזים עד חג הסוכות הבא לפנינו ראשון בלא העברת זמן וקנינא מלוי זה לראובן זה בכל מה דכתוב ומפורש לעיל במנא דכשר למקניא ביה והכל שריר וקיים · וכשהגיע הזמן עכשיו תבע ראובן מלוי הששה דינרין ענה אותו לוי ואמר איני נותן לך כלום אלא אם יתן לי שמעון שבשבילו עשיתי לך שטר זה · ענה ראובן ואמר אין לי על שמעון כלום שכבר תפשת אתה קנין ממני שמחלתי לו הכל בשביל הששה שתתן לי · ועכשיו יורינו רבינו אם יש מן הדין על לוי לפרוע לראובן אלו הששה דינרים ואם לא ושכרו יקבל מן השמים · ולוי זה יאמר מה שיאמר ראובן שהודה לו שמעון מקלאס ותקלאס לא הודה לו כלום ובשביל שראיתי ביניהם מן הקטטות נכנסתי ביניהם וערבתי כספים אלו כדי להטיל שלום ולא להפסיד משלי והעדים מעידים ששטר זה מחמת ערבות הוא ולא הלואה · וראובן אומר אפילו אם מעידים איני חושש לדון בשטר ושלום :

תשובה עמדנו על שאלה זו וכך ראינו שאעפ"י שלא הודה לוי לראובן שהיה שמעון מודה לו במקלא הרי יש לראובן להשיב את שמעון שאין לו בידו כלום מאותן י"ד דינרים ועכשיו שאמר לוי מחול לו השביעה כולה ואני נותן לך ששה דינרים ושלשה זוזים ותחל לו בקנין ונקנה מן לוי על כך הרי לוי נשתעבד לראובן באותן הששה דינרים ואלו לא קנה ממנו על כך הי' יכול לחזור בו ולומר לו חזור לבעל דינך שלא הסרחיך עד עכשיו כלום שלא היה לך עליו אלא שבועה הנה הוא לפניך לך והשביעו כי אותה מחילה בטעות היא שלא מחלת לו אלא על תנאי שאתן לך אני ועכשיו שאין אני נותן לך הרי מחילתך מחילה בטעות לך חזור אליו והשביעו · אלא כיון שנקנה ממנו על כך הרי שעבד עצמו באותו החוב ואינו יכול לחזור דקיימא לן אין לאחר קנין כלום כדאמרינן התם בענין נאמן עלי אביך דאמרינן באתן לך מחלוקת · ואסיקנא דאפי' באתן לך ולפני גמר דין אם קנה מידו אין לאחר קנין כלום וכן הלכה · הילכך חייב לוי ליתן אותן הששה דינרין ושלשה זוזים לראובן ויחזור לוי על שמעון באותן הששה דינרין וכך הדין :

רח

שאלה אם אמר תובע איני רוצה לדון עמך אלא במקום הועד והנתבע אומר איני נידון עמך אלא כאן :

תשובה כופין לנתבע לילך עם התובע לבית דין מומחה ובזה אמרו אמר אמימר הלכתא כופין אותו והולך למקום הועד וכן הלכה :

רט

לרב ר' משה דברושיילש ז"ל

עמדתי על דברי שאלתך והבנתי כונתך בה ודקדקתי בה וחזרתי בכל צדדין לכתב הדברים על בורין כפי מה שיראה לנו מדברי תורתינו הקדושה בלתי שאשגיח על דברי שטרות שנעשו בערכאות של גויים שופטי הישמעאלים כי אין לנו צורך בהם בדין זה והנני כותב את הנראה לי לפי קוצר דעתי על [דבר] הבתים אשר קנה שמעון מיוסף אחיו · יראה לי שמאחר שנודע ששמעון זה דר בבתים אלו שני חזקה כמו שכתבת שדר בהם זמן ארוך והרי שמעון טוען שקנאן מיוסף אחיו לכן אם נודע בבירור שיוסף אחיו המוכר היה דר בהם קודם המכר אפילו יום אחד הרי הבתים בחזקת שמעון ושוב אין יוסף אחיו נאמן בשום טענה שיטעון שיסתור חזקתו של שמעון אם לא שיבררנה בראיה ברורה ואז כל הימנו לאבד זכותו של שמעון הקונה · והכי איתא בתוספתא בפירוש הלוקח מן הלוקח ואמר הראשון

גזולה היא בידי לא כל שימנו לאבד זכותו של זה · ומה לי לוקח מן הלוקח ומה לי מקבל מתנה אם בא לאבד זכותו של לוקח זה · ולכן כל מה שטען יוסף זה המוכר בענין מתנה זו שיאך באת לידו אם הם דברים הסותרין זכותו של שמעון זה הלוקח אין שומעין לו אם לא שיברר דבריו בעדים ובראיה ברורה וכל זמן שלא ברר אנו תולין שמימונה זאת חמותו נתנתם לו במתנה או במכירה גמורה וזכה הוא בהם ומכח מתנה או מכירה זו מכרה לשמעון ופלגינן דבוריה כדי להעמיד הקרקע הזה בחזקת שמעון הואיל ודר בו שני חזקה · ומה שכתבת שאין ליוסף ראיה על נתינת הבתים רק על פי כתב ישמעאל שפסלו השופט לפי שלא היה עיקר המכר כתוב בקלף אין זו ראיה כי אחר שהוא טוען בפיו טענת חזקה שהיא מהמתנה אינו צריך לשום כתב כלל לא יהודי ולא ישמעאלי ואף אם נפסל השטר לא נפסל טענת חזקתו שהיא העיקר ולכן אין חשש במה שבטל השופט אותו הכתב כי אינו לא מעלה ולא מוריד ובפרט שטר מתנה שאינו כשר בערכאות של גוים מן הדין ואנו חוזרים לענין החזקה שהוא הדין תורה וזכה יוסף במתנת חמותו מימונה וזכה שמעון בקנייתו וחזקתו כי לעולם טוענין ללוקח ואנו אומרים שכך היתה המתנה · וכל זה כשלא נודע לו תוכן נתינת מתנה זו אלא מפיו של יוסף המוכר הנזכר כמו שכתבו · אבל אם יתברר בעדים או בראיה ברורה שבאת מתנה זו ליד יוסף המוכר בתורת נישואין שנתנתם לו חמותו מימונה עם בתה כדרך כל הנושאים ומתה אשתו של יוסף או זכה יוסף זה בחצי הבתים כדין התקנה ובתו בחציין מצד ירושת אמה ולכן אם נמכרו הבתים כלם לצורך נשואי הבת לשמעון זה או לאחר יפה נמכרו כי יוסף יכול למכור חלקו וחלק בתו הקטנה לצורך נשואיה דלא גרע מאפוטרופוס דעלמא או בית דין כי אין [כח] ב"ד [יפה] מאביהם בעלמא · ולכן לא היתה הקטנה הזאת צריכה ליתן רשות לאביה למכור כי הרשות הוא בידו לעשות לתועלתה ואין לך תועלת גדולה מזו כשנמכרו לצורך נשואיה · ולכן ממה נפשך היה יוסף זה יכול למכור את הבתים האלו לשמעון או למי שיזדמן · ומה שכתבת שהוא מנהג לכתב מתנת הקרקע בתוך הכתובה ואינה כתובה בתוך הכתובה הזאת ומצד זה רצית לבטל המתנה שנתנה ליוסף אין בזה ראיה לבטל חזקת שמעון המוחזק בבית הזה הבא מכחו של יוסף מפני שלא נכתבה מתנה זו בכתובה כי אין טענה מעלה ומורדת במתנה זו כי טענה קלה ורעועה היא · ומה שכתבת שאין לשמעון טענת חזקה לפי שראובן המערער בן בנה של מימונה המוכרת היה קטן בשעת המכירה גם אחר שגדל שלא ידע אם היה לו זכות בו כדי שיערער · ערבובי דברים הם · אכן באמת אם זה הקטן מערער ורוצה לירש מכח אם אביו ולא תועיל חזקתו של שמעון ולא חזקתו של יוסף מטעם שאין מחזיקין בנכסי קטן ואפילו אם הגדיל אז הדין על דרך זה אם נודע שמימונה זאת נתנה הבתים האלו ליוסף מתנה ויש לו שטר או ראיה בידו עכשיו [או] אם אין לו שטר ולא ראיה על המתנה ויש לו עדים או ראיה שהחזיק שלש שנים בחייה או בחיי בנה אביו של ראובן זה המערער שוב אין לראובן זה טענה בהם לא בקטנותו ולא בגדלותו ואין זה נקרא מחזיק בנכסי קטן כי לעולם לא זכה הקטן בהם · ואם לא יתברר בראיה ברורה שהחזיק יוסף זה בחיי מימונה חמותו או בחיי בנה שלש שנים בבתים הללו אז אין ליוסף זה או לבאים מכחו שני חזקה על זה הבית לפי שהוא בחזקת ראובן זה שהיה אז קטן ואין מחזיקין בנכסי קטן ויכול עתה לערער ואין חוששין במה שלא ערער הוא או אחרים עד עתה · גם כתבת בסוף שאלתך כך מאחר שאין טענת חזקה לשמעון בבתים האלו היה לו ליזהר בשטר המכירה והפסיד על עצמו במה שאמר שהיה לו שטר ואבד · דברים אלו מובנים כי אם יש חזקה ליוסף שהחזיק בבתים אלו שלש שנים בחיי מימונה או בנה או שהיה בידו שטר מתנה או מכירה שנתנתם לו יש חזקה [גם] לשמעון אף אם אבד שטרו שדר בהם שני חזקה דעד שלש שנים מזדהר איניש בשטריה טפי לא מזדהר ולא הפסיד חזקתו באבדת השטר · ואם חזקת יוסף אינה חזקה [גם] חזקת שמעון הבא מכחו אינה חזקה לא על ידי חזקה ולא על ידי שטר · עד כאן הארכתי כדי לבאר הענין דבר דבור על אופניו וסוף דבר עיקר הדין בקוצר כך הוא אם יוסף זה המוכר בידו ראיה ברורה שנתנה לו מימונה חמותו הבית הזה אעפ"י שלא דר בה שני חזקה לא בחייה ולא בחיי בנה או אם הוא טוען מעצמו בלא ראיה שנתנתם לו ויש לו ראיה שדר בהן שלש שנים בחייה או בחיי בנה אביו של ראובן זה המערער אז הבתים בחזקתו ומה שמכר לשמעון יפה מכר כי הוא היה יכול למכור חלקו וגם חלק בתו כדי להשיאה וישאר שמעון בבתים בחזקתו · ואם אין ביד יוסף ראיה ברורה שנתנתם לו וגם אין לו ראיה שדר בבית ההוא בחייה או בחיי בנה אביו של ראובן זה המערער שלשה שנים אז הבית הוא בחזקת ראובן שהיה קטן אז ולא

היה ליוסף ולא לבתו חזקה בהם כלל וכל שכן לשמעון זה הבא מכחם כי אין מחזיקין בנכסי קטן. זה הוא הנראה לי לדון בדין זה מדין תורתינו: משה דברושיילש

רי

שאלה ראובן לקח משמעון על משקל משי לפרוע לו אח"כ והיה משלם ראובן אך האריך הזמן וראובן עדיין לא גמר מלשלם וכאשר לשאו"ל הגיע שמעון מראובן הבה נא שכרי השיב ראובן נתתי לך ממון המשי ומה שאתה שואל אינו נוגע לך כי היא רבית שהמתנת על המעות ושמעון טוען אין זה כי אם שאר הממון אשר אתה חייב לי מהמשי והשום אשר אתה אומר אינני רוצה בו. יורינו הדין בזה ויבא שכמ"ה:

תשובה ישבע ראובן בהיסת איך לקח שמעון שכר המשי וזה היתרון אשר שואל ממנו הוא באשר המתין לו ולא יתן שום דבר ובזה אמרו חכמים אבק רבית אינה יוצאה בדיינים והמפרשים פירשו לא מן המלוה ללוה ולא מן הלוה למלוה וכ"ה:

ריא

לרבינו שמואל הלוי הנגיד זצ"ל אם יש דין מצרנות אחר זמן רב

ואותה טענה שטען ראובן לשום מצרנות אין בה ממש שהרי לא עמד בטענה זו היום ד' שנים וכל מי שאינו עומד בתביעת המצרנות לאלתר ששומע והרי הוא שותק והולך אינו יכול לתבוע אחר כך ואפילו בא ותבע והזכיר שממונו צרור בביתו ונמצא ביד הלוקח ממון מותר אינו יכול לטעון טענת בר מצרא כדאמור רבנן הני צירי והני שרו לית בה משום דינא דבר מצרא וכל שכן זה שחולק עמו היום:

ריב

שאלה יורינו אדונינו רבינו ונאוננו שבעה טובי העיר שמכרו לראובן נכסי יתום והוחזק עליהם בלשון הזה אנו זקנים שבעה טובי העיר והעידו בחתימת ידיהם שבעתם וירד ראובן והחזיק לכשהגדיל יתום זה בקש לירד בנכסים אלו הוציא ראובן טופס מאותו מעשה בקיום על חתם יד שנים מהם הראשון שבחתימה והאחרון ובמקצת החמשה הנותרים צד קורבה ומבקשים אנו מכבוד רבינו להודיענו אם יעמד טופס זה בקיום המכר במקום גוף המעשה. ואם הוציא ראובן מעשה זה והעידו עדים שיש במקצת חמשה אלו צד קרבה אם יפסל או אם יפגם. וכן אם לא נתקיימה עדות של חמשה אלו אם יפסל השטר שראובן טוען שכיון שהועד לו על שנים מהם הראשון והאחרון אינו צריך לעדות החמשה ואף על פי שאין בהם צד קורבה או שיש בהם אינו צריך לכך. ושלום רבינו ונאוננו יפרה וישגא לעד:

תשובה עמדתי על שאלתכם ויש לכם לדעת שלא לכל דבר אנו צריכין שבעה טובי העיר אלא בצרכי צבור בלבד אבל בדיני ממונות הא תנן דיני ממונות בשלשה. ושבעה אלו שמכרו ודאי אם יש ביניהם שלשה שראוין להעיד דיני ממונות ומכרו כהוגן בהכרזה מכירתם מכירה ואף על פי שנמנו קרובים עמהם או שהיו מקצתם קרובים זה לזה ובלבד שלא תהא באותן שלשה צד קורבה דקיימא לן בדיני נפשות ודיני ממונות ודיני מכות אב ובנו הרב ותלמידו אין מונין להם אלא אחד. הא למדת שנמנה האב עם בנו בדיני ממונות ומונין להם אחד. והללו כך הלכתן אם שלשה מהם אינן קרובין זה לזה ולא ליתום ולא ללוקח ומכרו ולא טעו מכירתן נגמרת אלא שצריכין אותם ג' לחתום בסוף כדי שלא יצטרפו עם מי שאינו ראוי לחתום לשום קרבות או לשום פסלות שכן שנינו מה שנים נמצא אחד מהן קרוב או פסול עדותן בטלה אף שלשה נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה ותנין שאפילו הם מאה ת"ל עדים. ונתנו טעם לדבר זה ואמרו שענשן לפי שחתמו עם מי שאינו ראוי לחתום וכיון שהטעם מצוי בין בעדים בין בדיינים ואמרינן נמי וכן היו נקיי הדעת בירושלם עושין לא היו חותמין על השטר אלא אם כן יודעין מי חותם עמהם ולא היו יושבין בדין אלא אם כן יודעין מי יושב עמהם. הא למדת שהדבר אחד בין לדון בין להעיד ואין אנו חותכין דין בטופס זה כלל עד שיצא הגוף של השטר וימצא בו שלשה מהם לבסוף. ושלומכם ישגא לעד ושלום:

ריג

שאלה ילמדנו רבינו ירום הודו ראובן היה תובע לשמעון חוב שהיה חייב לו וכאשר שאל ממנו השיב שמעון אני חייב לך אמנם לעת כזאת אין בידי ממון מצוי אכן יש בידי סחורה אשר אנכי רוצה לשלוח למדינת הים אשלח בשבילך סחורה על יד איש פלוני ההולך עם סחורתי כשעור הממון אשר אני חייב לך ואם תרויח יהיה לך לבדך. ושלח הסחורה והרויח בה וכאשר ידע ראובן שאל משמעון הריוח ויהי כמשיב אין לך מן הריוח כלום שהרי לא לקחת ממני סחורה ולא

היתה ברשותך: יורינו רבינו הדין בזה ואם יתחייב שמעון ליתן את הריוח לראובן כמו שאמר לו בתחלה ואם יתחייב שבועה או לא · יורינו ומאת ה' תהיה משכורתו שלמה :

תשובה אם שמעון בעת אשר נתן הסחורה לאיש אשר הוליכה עמד ראובן עמו ואמר שמעון אל מקבל הסחורה תן סחורה זאת אשר נתתי לך לראובן בעד החוב אשר אני חייב לו וקבלה האיש ההוא לתתה לראובן · אז סחורה זאת היא לראובן ואם פיחת פיחת לו ואם הוסיף הוסיף לו · ואם לא נתועדו השלשה ולא אמר שמעון אל האיש קח סחורה זו לראובן ותנהו לו אלא מכור סחורה זו ותן לראובן כך וכך שאני חייב לו אז אין לראובן אלא מה שהיה שמעון חייב לו ומה שישאר הרי הוא לשמעון וכך הדין :

וכתב יצחק אל פאסי

ריד

שאלה ראובן ושמעון החליפו סחורה זה עם זה וקבל שמעון הסחורה מראובן אך [ראובן] לא קבל משמעון כי אם מקצת הסחורה ועל השאר המחהו על לוי במעמד שלשתן ולא נתן לוי מאותה הסחורה לראובן כלום · ויהי לימים חשב לוי עם שמעון וטהרו חשבון ביניהם ונמצא שלא היה לשמעון שום דבר על לוי מאותה הסחורה ילמדנו רבינו אם נתבטלו החליפין אם לאו או אם חייב שמעון שום דבר על זה: יורינו רבינו ושכרו כפול :

תשובה · צריך שתדע שחליפין אין ניקנין אלא בשיהיו הסחורות מצויים בבתי המחליפין ואם היתה אחת מהשתי סחורות בלתי מצויה בבית בעלה אין החליפין ניקנין · כמו כן אם קבל שמעון הסחורה מראובן ואין אשר יקח ראובן בידו אלא המחהו על לוי ואין ללוי כלום אז בטלו החליפין ותחזור הסחורה לראובן שאין לו כנגדו מצוי אצל שמעון · ולא יתחייב על מה שקבל הסחורה שום דבר שהרי בטעות היה וכמו שאמרו (גטין דף י"ד) הנהו גינאי דעבדו חוסבנא וכו' וכך הדין :

רטו

שאלה מה הוא אבק רבית ומה הוא רבית קצוצה :

תשובה שאלת מה הוא אבק רבית ומה הוא רבית קצוצה · רבית הוא מה שפסק עם המלוה בשעת הלואה להוסיף לו על מה שלקח ממנו · ובזה אמרו המלוה סלע בחמשה דינרים וסאתיים חטים בשלש מפני שהוא רבית · אמנם הלואה אשר לא הוסיף לו בשעת הלואה אכן באה ההוספה אחר כך כמו שאה בשאה זה הוא אבק רבית · ורבית מוקדמת ורבית מאוחרת הוא אבק רבית ומה שהוא קונה ומוכר בהוספה זה הוא אבק רבית והדירה בעד הלואה בפחות ממה ששוכר לאחרים זה הוא אבק רבית ופסיקה על הפירות בלא שער שבשוק ושטר עיסקא בלא שכר כל זה אבק רבית · וכל אופני הרבית לא שייך בהו המחילה כי שניהן עוברין המלוה והלוה הלוקח והמוכר :

רטז

שאלה במי שבנה בחצר חברו ודר בו :

תשובה עמדנו על זאת השאלה והתשובה בה שאם האשה ובעלה אמרו לראובן הדר בבית שוציא ההוצאה הצריכה לבית וידור בה כדין משכונא אין לה פירות אבל יש לה הנכייתא כמנהג המדינה שיקח כשכום מה שהוציא והשאר יתן לה · אמנם אם אמרו דור בה שתשמרה מן המפולת ותבנה בה מה שאתה רוצה כגון זה ידור בה בלי שכירות שכמה בני אדם נותנין השכירות למי שידור בחצרו אם היה שמם שהם מפחדים שמא תחרב · הא למה זה דומה למי שלקח חורבה אחת של חברו ובנאה ודר בה בלי רשות בעלה שאינו מעלה לו שכירות שהרי לא היה נהנה ממנו כלום דלא קיימא לאגרא וכמו שאמרו (קמא דף כ"א) הדר בחצר חברו שלא מדעתו אינו צריך להעלות לו שכר משום שנאמר ושאיה יוכת שער · וזה הוא כגון האי דאמרינן שהוא היה מפחד שמא תחרב · אבל הלוה לו ודר בחצרו צריך לשלם וכמו שאמרו (מציעא דף ס"ד) אעפ"י שאמרו הדר בחצרו של חברו שלא מדעתו אינו צריך להעלות לו שכר הלוהו ודר בחצרו צריך להעלות לו שכר וזה הוא אבק רבית שאינו יוצא בדיינין ואפילו מקמי דלפרעיה לא מחייבינן ליה לנכויי שיעור אגר ביתיה כדאמרינן כל שלוקי בלא זוזיה אפוקי מיניה הוא :

ריז

שאלה מה יאמר אדוננו בראובן תבע משמעון במשקל אחד שהיה חייב לו והשיב שמעון ואמר יודע אני שיש לך עלי חוב אבל איני מאמת דבריך :

תשובה מי שתבע מחברו בדבר מה ואמר לו חברו יודע אני שיש לך עלי אבל איני מאמת דברך יתן לחברו כל מה שתובע ממנו ויחרים סתם בשם מי שלוקח ממנו מה שאין נוגע לו וזה דומה למי

שאמר יש לך בידי והשאר אומר אין לך בידי הלא אמרו מנה לי בידך והלא אומר אין לך בידי אלא חמשים והשאר איני יודע הוה ליה מחויב שבועה ואינו יכול לישבע משלם · ומאחר שאם היה חוזר ושואל השאר אשר הוא מסופק לא יהיה עליו כי אם חרם סתם כך לא יהיה עליו אלא חרם סתם וכך הדין :

ריח

שאלה מה יאמר אדוננו ירום הודו במעשה שהיה שראובן מת והניח אחריו בן קטן והשאיר לו בית אחד ויקר מקרה כי הרעב היה בארץ כי היתה שנת בצורת ויוקר השערים · ולכן עמדו בית דין הזמן ומכרו בית זה לקרוב היתום לפרנסו שלשה חדשים כי כבד הרעב · וקרובו קנאה וכתב על זה שטר בב"ד ונתחייב לתת ליתום פרנסת שלשה חדשים והלך היתום אצל קרובו ולא עברו ימים ומת היתום לאחר שפרנסו שני חדשים · ולאחר כן קם יורש היתום הנ' והלך והחזיק בבית היתום הנ' ובנה בה במקום אחד וכאשר ידעו מזה בית דין הזמן ואמרו לו שזה שבנה לאו כלום שהרי הבית הוא לקרוב היתום עבור פרנסתו שלשה חדשים · טען היורש שלא פרנסו כלל ושלא הוצרך לזה · ואז הקרוב הביא עדים איך פרנס את היתום ב' חדשים ומת היתום ולא השלים החדש השלישי יורינו רבינו הדין בזה ויבא שכמ"ה :

ואף גם זאת יורינו מורינו בראובן אשר לקח משמעון סחורה ביותר ממה שהיה שוה בשוק ולפרוע לו לאחר זמן וכתב לו שטר וכשהגיע הזמן שאל שמעון ממונו ולא היה לראובן מה ליתן ונתן לו שדה שהיה לו אפותיקי והתנה עמו שיהנה משדה זו ושיוציא כשיעור הנאתו מן השדה ממה שחייב לו ובשטר לא הוזכר זה כי אם תנאי על פה · ועבד בו שמעון זמן מה ונהנה מפירותיו ולאחר ימים מת שמעון ובשטר יש נאמנות וכאשר מת שמעון שאל לו לוי בן הנפטר לראובן מה שיש בשטר וראובן השיב אין לי לשלם מה שכתוב בשטר זה אלא אחר שתחשוב מה שנהנה אביך משדותי והשאר אתן לך ולוי אמר אינו יודע מה שאתה אומר כי אם מה שכתוב בשטר כי השטר בנאמנות ודי בזה יורינו רבינו הדין בזה ויבא שכמ"ה :

תשובה אם [יש] לראובן עדים מעידים כמה שהיתה שוה הסחורה בעת לקחה משמעון ושלקחה יותר מכדי דמיו אינו חייב לתת לו כי אם מה שהיתה שוה סחורה זו · וכמו כן אם התנה עמו שיחשוב במה שיהנה מפירות השדה אז צריך שיוציא שכום מה שלקח מהחוב וישלם לו השאר אם יש לו עדים איך נהנה משם שנה או שנתים מה שהיה ויעמידו בני אדם יודעים בטיב פירות השדה הלז מה היו שוין ויסלק והיה הנשאר שלם ישלם · אמנם מה שאמר היתום איני יודע מאחר שהעדים העידו בבירור מה לנו אם ידע הו לא ידע והוא לא ידע אלא כאשר הודיעוהו העדים כי היתום שאל מראובן מה שהוא יודע והנאמנות אשר בשטר אינו מספיק אם יש העדאת העדים איך נהנה שמעון מאותה השדה שצריך לנכות מן השטר שראובן לא האמינו אלא על עצמו לא על העדים :

ריט

שאלה ראובן שאל משמעון ממון שהיה חייב לו ואמר לשנה אתנהו לך ולאחר עבור שנה אחת כפר לו ואמר שאינו חייב לו שום דבר וראובן הוציא שטר על זה · יורינו רבינו אם חייב שמעון ליפרע לראובן מבלי שישבע ראובן שהרי הוחזק שמעון כפרן :

תשובה אם שאל האיש לחברו על חוב וכפר לו בכל וחברו הביא עדים והעידו איך היה חייב לו סך הנז' צריך לשלם ואין על חברו שבועה · ובזה אמרו (שבועות מ"א) כל האומר לא לויתי כאומר לא פרעתי דמי וכך הדין :

רכ

שאלה ילמדנו רבינו ראובן היה לו שטר חוב על שמעון ומת ראובן והשאיר אחריו בנים קטנים והוציאו השטר על שמעון וטען שמעון ואמר כבר פרעתי לאביכם אם חייב שבועה על זה · ואם נאמר שחייב שבועה איך תהיה השבועה · ואצל מי יהיה ממון הלז עד אשר יגדלו היתומים · וכן אם מתו ראובן ושמעון וכולם הניחו יורשים אחריהם ונשאר שטר חוב לאחד מהם על חברו איך יהיה הדין בזה בין היורשים · וגם אם בשטר היה התראה בנאמנות · ואם הוא בלי אחריות מה יהיה הדין בזה ויבא שכמ"ה :

תשובה אם היה לראובן על שמעון שטר ומת ראובן והניח בנים קטנים ואין ראויים לישבע והלוה אומר פרעתי צריך שיפרע · ואם אמר ישבעו לי שבועת היורשין שלא פקדנו אבא אין צריך להמתין עד אשר יגדלו היורשין וישבעו ויקחו · ואמנם אם מתו המלוה והלוה אז צריך לראות מי מת תחלה אם המלוה מת בתחלה יהיה הדין כמו שאמרנו יורשים

נשבעין שבועת היורשים ונוטלין · ואם הלוה מת תחלה אין צורך ליורשי המלוה כלום שהרי כבר נתחייב מלוה לבני לוה בשבועה ואין אדם מורים שבועה לבניו · והשטר אם היה בו הרשאה ונאמנות יהיה הדין כשאר נאמנות · אמנם מה שאמרתם שלא היה בו אחריות וכו' שטרי הלואות ושטרי מקח וממכר לא יפול ממנו כלום כי ראוי הוא אף שלא נכתב ובזה אמרו (ב"מ ע') אחריות טעות סופר הוא בין בשטרי הלואות בין בשטרי מקח וממכר :

רכא

שאלה ראובן דוד לאה חשד בדינה בת לאה המ' שגנבה מבית אמה ממון ותכשיטין וכיוצא ודינה כפרה והצריכה רבינו שבועת היסת · והנה היום נכנסו אל לאה המ' שני עדים כשרים לראות מה בפיה אם היא אשר חשדה או ראובן דודה והיא השיבה כי לא ידעה כלום · וזה נוסח העדות אנו שהדי דחתמין לתחתא נכנסנו אל לאה אלמנת יצחק בן לוי ושאלנו את פיה אם היא חושדת שדינה בתה גנבה ממנה ותען ותאמר אמת שנגנב ממני ואיני יודע מה הוא וכמה הוא · וחזרנו לשאול לה אם היתה יודעת בבירור שדינה גנבתם והשיבה בשבועה שאינה יודעת · וכמו כן שאלנו את דינה בתה אם רוצה שתשבע והשיבה שתקח אמה כל מה שיש לה ולא ישביעה · ומה ששמענו והבנו ממנה כתבנו ביום טוב לחדש מרחשון תתל"ז : שאול הכהן בר ששת · יהושע בר יצחק · יורינו רבינו אם על דינה המ' שבועה או אין שבועה מאחר שאמה אינה יודעת בבירור ואם עליה שבועת בן בית כמו שצריך בכגון זה או לא יורינו רבינו ושכרו כפול :

תשובה עמדנו על השאלה הבאה בכתבכם וראינו שאינו חייב שבועת היסת למי שנסתפק על חברו שגנב לו שהרי אינו יודע בבירור אם גנבו הוא או שמא אחר גנבו · ובאיזה דבר יהיה שבועת היסת בדבר שיכול להפוך השבועה על התובע שישבע ויטול · אמנם מי שאינו יכול ליסבע אם יהפכו עליו השבועה אין בכגון זה שבועת היסת אבל יש חרם סתם · וכמו כן בנדון דידן אם אינה יודעת לאה בבירור על דינה בתה אין עליה כי אם חרם סתם · ואמנם דין בן בית אין זה על מי שדר עמהם בבית אבל הוא במי שמכניס ומוציא עמהם במקח וממכר וכיוצא וכמו שאמרו ובן בית שאמרו לא שנכנס ויוצא ברגליו אלא שמכניס לו פועלים ומוציא לו פועלים וכך הדין :

רכב

שאלה לאה משכנה אצל רחל משכון בכסף מה וכאשר רצתה לאה להוציא המשכון שלה כפרה רחל במשכון ואמרה אין לך בידי אבן אני יש לי עליך כך וכך · יורינו רבינו הדין בזה ומאת ה' תהיה משכורתו שלמה :

תשובה צריך שתשבע הנתבעת על המשכון תחלה איך אין לה משכון אצלה כלל ואחר כך תאמר לאה כמה משכון שלה שוה זה שרחל אינה מודה שהיא אצלה · אם היה שוה כסף ששואלת רחל אין לאחת על חברתה כלום ואם המשכון היה שוה יותר כבר נפטרה רחל בשבועתה שאין ללאה משכון אצלה · ואם המשכון לא היה שוה אלא פחות צריך שתפרע לאה שאר הממון דהיינו שאר החוב אשר היא שואלת ממנה רחל · ועד עכשיו היתה השבועה בהיסת ועכשיו היא שבועת התורה שהרי מודה במקצת טענה לרחל וכך הדין : (עיין מה שכתב הר"ב ספתי כהן בחה"מ סי' ע"ב שהשיג על הר"ב הב"ח שכתב ששבועה זאת היא היסת ומכאן נראה בבירור שהיא שבועה דאורייתא וכמו שכתב הש"ך ויהיב טעמא למילתיה) :

רכג

עמדנו על נדון זה שהזכיר ולא מצאנו בו פתח כי האל יתברך קדשנו במצותיו שלא לבא אל ביתו והוא מה שאמרו בחוץ תעמוד וכו' · ואפילו מצא לו איזה דבר בידו והוא יוצא מביתו אינו יכול לתופסו אמנם שליח בית דין יקחהו ממנו כמו שאמרו ושליח ב"ד מנתח נתוחי ואינו רשאי השליח בית דין ליכנס אל ביתו למשכנו כי אמרו נתוחי אין משכוני לא (מציעא דף קי"ג) ואחר שצוה הקב"ה מי יוכל לעקור דבר מן התורה והרי אמרו אין ב"ד יכולין לעקור דבר מן התורה · ואם היה דבר זה ממצות עשה אינו כל כך שהרי אמרו שב ואל תעשה שאני אבל כגון זה שהיא מצות לא תעשה כמו שאמרו לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו לא · ומאחר שכן נחמיר עליו בשבועה בס"ת בשופרות ואין עלינו יותר מזה ולא נתקן תקנה לעבור על דבר תורה ובכיוצא בזה אמרו וכי אומרים לו לאדם חטוא בשביל שיזכה חברך · אבל תבעו ממנו והוא יש לו איזה דבר בעין ואמר על אותו דבר שהיא של פלוני אין דבריו בזה מועלין ובזה אמרו האומר שטר אמנה הוא אינו נאמן · והוא אם היה לו שטר על אדם אחר

והיה עליו חוב ואין לבעל החוב לגבות את חובו אשר על זה כי אם משטר. זה אשר לו על אדם אחר אין אנו מאמינין שהוא שטר אמנה ואין בו נאמנות וכמו כן אין אנו מקבלין דברי האומר שטר זה שלי · וכן אם אמר דבר זה אין לי בה כלום אלא נוגע לפלוני אין אנו מקבלין דבריו אלא הדבר בחזקתו ובחזקת בעל חובו עד שיביא ראיה שהיא שלו וכך אנו תופסין אמנם לידון דין זה ממה שאמרו מלוה על פה גובה מן היורשין שלא תנעל דלת בפני לווין אינו מספיק לנו שזה איסורא לא תבא אל ביתו וכו' וגובה מן היורשין הוא ממונא ואם נכנס הלוה לזה מפני שזה תנאי שבממון ותנאו קיים · ואוסיפה לך חידוש ממה שאמרו התקין הלל פרוזבול מפני תקון העולם ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא ומתקנו רבנן דלא תשמט · אמרו על זה שביעית בזמן הזה דרבנן וכאשר ראו שהעם מונעים את עצמן מלהלוות זה את זה התקין להם הלל פרוזבול כדי שלא ימנעו עצמן מלהלוות זה את זה כי התקנה אינה מבטלת דבר מן התורה אמנם בטלו בתקנה דבר היה מדבריהם ואם היה מן התורה לא היה אפשר ובזה די וכך הדין :

רכד

שאלה יורינו רבינו ירום הודו בראובן לקח מטלטלין ליתום והיו אצלו מעת מיתת אביו ונתפזרו ולא ידע כמה היו · ואמר היתום שישבע או שישלם לו וראובן אמר שאינו רוצה לישבע יורינו רבינו ושכרו כפול :

תשובה ראינו דבר זה והוא חסרון מראובן המתבע כי התובע אינו יודע מה שהוא שואל והנתבע אינו יודע מה שהוא אצלו ואינו רוצה לישבע · מאחר שכן יאמר לנתבע שער בדעתך מה שהיה אצלך ותן ליתום · ויחרים חרם סתם לכל מי שיודע שיש אצלו שום דבר שלקחו מעזבון אביו ולא יתנה וכך הדין :

רכה

ראינו שאלתכם והתשובה בה הוא כי מאחר שאין לראובן על שמעון עדים בנתינת המעות יצדק שמעון בדברו וישבע היסת שראובן לא נתן לו כלום ויפטר · והעדים שהעידו ששמעוהו אומר שעליו ליפרע - אין מעידין על זה שהיה צריך לומר אתם עדי :

רכו

שאלה מי שאמר לחברו מהימן את לי כבי תרי דכל אימת דאמרת לא פריענא והדין שאחר שיאמרו ב' עדים או ג' שקבל והוא אומר שלא קבל כלום שמקבלין דבריו ודברי העדים כלא חשיבין אם כן מאחר שזה נתן לו ודברי העדים לא מעלין ולא מורידין מאי תקנתיה :

תשובה התקנה שיפרוק השטר וכשלא ימצא השטר שהרי נאבד יעיד עליו בביטול השטר ויאמר כל שטר שיש לי על פלוני מקודם זמן זה בטלתיו · אם עשה כך והוציא השטר אחר כך אינו כלום מאחר שבטלו וכך הדין :

רכז

ומה ששאלתם מאן דאמר לחבריה שטרא אית לי עלך והירכס אמר ליה אידך גבך הוא ואת בעי לאפוקי בתר דאישתבענא כדי לשוין חשוד מי משבעינן ליה דליתיה גביה או לא · ולדעתך להדמותו לפקדון דהתם מי נשבע תחילה מי שהפקדון אצלו שמא ישבע זה ויוציא הלה את הפקדון · והנה בפקדון נפל בו החילוק במה שהיה שזה הפקדון כי בעל הפקדון אומר כך היה שזה אם נשבע בעל הפקדון שכך היה שזה והוציא הלה אחר כך הפקדון ונמצא שלא היה שזה מה שאמר נמצא שנשבע שבועת שוא ונמצא שם שמים מתחלל אבל השטר אינו כך כי אין שום חילוק בזה דהא אם הלוה טוען פרעתי נשבע שפרע ואינו מפחד שמא יוציא הלה השטר ויהיה השבועה לשוא כי בזה אינו חשוד כלל שהלוה אומר כשאמרת לי שנאבד השטר האמנתיך ופרעתי לך · אך אם מפחד שמא יוציא השטר ויפרע פעם שנית או יאמר הלוה אתה יש לך השטר וצריך שתשבע שבועה דאורייתא ותגבה אם אין אתה רוצה לישבע וליטול ותניחני שאני אשבע הב לי בטול כל שטר שתוציא עלי שהוא מקודם זמן שבועה זאת ובזה לא נשאר עליו שום חשדה ולא שום פסידא · ואם הוא מודה שחייב לו אך אומר השבע לי שנאבד השטר חייב לשלם ולא יחייבו שבועה אמנם אינו דומה דין פקדון לדין שטר · ונקוט האי כללא בידך דמי שתובע דבר שיש בו ממון אז יש חיוב שבועה · שהתורה אמרה ולקח בעליו ולא ישלם אבל בדבר שאין בו ממון אין בו חיוב שבועה וכך הדין : וכתב יצחק אל פסי

רכח

שאלה יורינו רבינו ירום הודו במי שהפקיד אצל חברו ממון ולא מנאם לו ואמר בעל הפקדון שחסר מפקדונו איזה דבר והנפקד אמר שיודע שנאבד

ומלאו אך אינו יודע אם חסר ממנו איזה דבר · ישבע הנפקד היסת כדין מה שאמרו מנה לי בידך והלה אומר איני יודע · או מאחר שיודע שנאבד ישבע המפקיד ויגבה :

תשובה זה שהתובע ישבע ויגבה דוקא כשהנשבע ידע שנאבד לו שום דבר · ויהיה דינו כמו שאמרו ההוא גברא דאפקיד גביה חבריה חד שק צרור ואירעו אונס הדין אמר שיגין הוה מלא והדין אמר מטכסין הוה מלא אתא עובדא קמי דרב ואמר הרי זה נשבע ונוטל · וזה אשר אינו יודע אם נאבד ממנו איזה דבר יהיה דינו כמו שאמרנו ישבע ויפטר :

רכט

שאלה יורינו רבינו אופני השבועה :

תשובה אמנם חלקי השבועה אשר שאלת שלשה המה · האחת שבועה דאורייתא והוא שיקח הנשבע ספר תורה בידו וישבע והם שלשה · שבועת השומרים שאמר הכתוב שבועת ה' תהיה בין שניהם , והשנית מודה במקצת טענה , והשלישית מי שיעיד בו עד אחד · ואלו השלשה לא יהיו אלא ברצון הבעלי דינים ועיקרה מן התורה · ואולם יש אחרת אשר היא כעין דאורייתא ויקח הנשבע ס"ת בידו כמו באותה השבועה שזכרנו ואינה נהפכת כמו שאינם נהפכים אותן הג' שזכרנו · אמנם אינה מן התורה אבל היא תקנת חכמים והיא שבועה הנזכרת במשנה כמו שכיר בזמנו ונגזל ונחבל ושכנגדו חשוד על השבועה · השותפין האריסין האפוטרופין ואשה הנושאת והנותנת בתוך הבית ובן בית ומי שיש בידו שטר ומעיד עליו שכנגדו שלקח ממנו והוא כופר בזה · ומהם מי שיש בידו שטר ומודה שלקח ממנו מקצת ושכנגדו אומר שנתן הכל · ומי שמוציא שטר על היתומים אינו נפרע אלא בשבועה זו וכיוצא בזה תמצא במסכת שבועות · והשנית שבועת היסת וזו נתקנה על מי שכופר בתביעת חברו ואין לו ראיה ולא עדים שיעידו לא במקצת ולא בכל ואין צריך ליקח בידו ס"ת כמו שלוקח באחרות אשר זכרנו אבל צריך שיהיה ברצון שניהם ואם רצו להפכה יכולין · ועוד בה שלישית והיא חרם סתם ונתקן על הדברים אשר לא נתאמתו וכיוצא והוא שאינו זוכר שם שום אחד מהם כי אם יחרים סתם על כל מי שיש לו מזה התובע וכופר לו · אלו הם חלקי השבועה אשר שאלת ושלומך יגדל :

רל

שאלה מלאנו ישמרך האל לאחד מן המפרשים אמר בחבורו בענין שבועה זה נסחה · מאי איכא בין שבועה דאורייתא לשבועה דרבנן איכא בינייהו מיפך שבועה בדאורייתא לא אפכינן בדרבנן אפכינן · פירוש אמרו בדאורייתא לא אפכינן זה הוא אם הנתבע אשר הוא נשבע שבועה דאורייתא ולא משלם רוצה להפכה כמות שהיא על התובע ולשלם לו זה מן הנמנע שהוא רוצה להקל השבועה מעליו כשבועת היסת או חרם סתם · ופירוש אומרו בדרבנן הוא אם חייב אחד מהתובעין אשר הם נשבעין שבועה דרבנן כעין דאורייתא ונוטלין אם רצה להפכה ולפוטרו מחובו אינו נמנע עליו זהו פירושם · אבל למדנו מהקדמונים זהו פירושם כי שבועה דרבנן כעין שבועה דאורייתא היא הגזרה בעצמה אשר יאמר בה שבועה בתורה ואמר שמה שבועה דרבנן שהיא תקנתא דרבנן וכעין דאורייתא שהיא שבועה בתורה בעצמה · ואם הפירוש כמו שאמר איכה נוכל להפוך השבועה על אחד מהתובעין ואחשבה לדעת איך הדין בזה יורינו רבינו ומאת ה' תהיה משכורתו שלמה כי"ר :

תשובה זאת התשובה אשר זכרת לאחד המחברים ראיתיה ולא ישרה בעיני · כי אין שבועה דרבנן המוזכרת כאן היא שבועת הנשבעין ונוטלין כי אין מדברין רז"ל אלא על שבועת הנשבעין ולא משלמין אם רצו להפכה על התובע וישלמו לו אין יכול להפוך אלא אם היא שבועת היסת ולזאת אמרו שבועה דרבנן לא על שבועת הנשבעין ונוטלין · והטעם שמהפכין שבועת היסת יען תקנוה להפיס דעתו של נתבע שלא יאבד ממונו וילך בפחי נפש ותקנו לה רבנן שבועת היסת לסבה זאת ואי אפשר שיתקנוה עליו ויטול כי זה הפסד וגרוע לדין תורה ויאבד בזה ממון בני אדם · אך אם רצה הנתבע בעצמו להפוך השבועה אשר תקנו לו רבנן ורוצה להפכה על שכנגדו ולשלם אין אנו מונעין אותו מזה מאחר שרצונו בזה להפסיד על עצמו וכיוצא בזה אמרו האומר אי איפשי בתקנת חכמים כגון זו שומעין לו · ודבר זה אינו הרשות ביד התובע במה שתקנו לו רבנן ישבע ויטול שהרי אם אמר אי איפשי בתקנת חכמים ז"ל אומרין לו לאו לך בדרכיך שאין לך שום דבר אלא אחר שבועה וכמו שכתבנו כל זה במסכת כתובות בהלכות שלנו ואם היית מעיין שם לא היית צריך לשאלה זו :

רלא

שאלה ראובן תבע משמעון פ"ה זהובים נצפי"ה שהיה חייב לו והוציא עליו שטר חוב וזה נוסחו הוו עלי עדים בקנין וכתבו ותנו לראובן להיות בידו לזכות מחמת שנעשה לו אצלי חמשה ושמונים זהובים כלם נצפי"ה וקפתים עלי במלוה ורשו וכל זמן שיבקש ראובן ממנו ממני אפרענו לו לאלתר בלא שום איחור ועכוב כלל ואם אעכב לפרוע לו סך הנז' הרשיתיו מעכשיו לרדוף אחרי כל שימצא לי בעולם ולהשתלם סך זה הנז' כלו עד גמרו ופטרתיו מכל הפסד שיוציא עלי בכך פטור גמור והאמנתי ראובן זה בגבית ממונו נאמנות גמורה כשני עדים כשרים וכו' · אמר לו שמעון קבלת ממני מחשבון זה פעמים כל פעם עשרה זהובים עבדיי"ה מהחוב אשר אני חייב לך וזה כתב ידך ונסח כל אחד מאלו הקבלות · כך קבלתי משמעון עשרה זהובים עבדיי"ה מהחוב אשר הוא חייב לי ואין בשום אחת משתי קבלות הללו זמן ולא שם ראובן ואמר שמעון לראובן אני נתתי לקרובך לוי עשרים זהובים וזה כתב ידו ולוי זה בלותו זמן הלך הלך לבית עולמו · ואף גם זאת טען שמעון שנתן לו מזה משקל מנשי יותר על סכום זה · ויהי כמשיב ראובן מה שוכר מאלו השתי קבלות אמת שהוא כתב ידי אך אינם מזה השטר כי הוא היה חייב לי חמשים זהובים אחר שטר זה · והמשי אשר זכר הדיין נשאר לי עליו כך וכך וגם כתב לוי קרובי איני יודע בזה כלום · יורינו רבינו אם יכול לגבות זה מהשטר ולאחר כן לדון עמו במה ששואל ממנו על המשי ועל הקבלות אשר בידו מאחר שכתוב בשטר נאמנות כב' עדים · או צריך שידון עם שמעון בתחלה על אודות הקבלות והמשי ומה ששואל ראובן משאר השלשים זהובים עבדיי"ה ואחר זה יראה תביעת השטר · וראובן חוזר וטוען שאינו נוגע לו מאלו הב' קבלות אשר ביד שמעון כלום כי אין בו' שמו ולא זמן ואיני יודע אם הם מקודם השטר או אחר השטר · ועוד לו טענה אחרת שהזהובים אשר בשטר הם נצפיי"ה ואשר באלו השתי קבלות עבדיי"ה · ואם היתה שקבלות אלו אחר זמן השטר הלז היה לו לכתוב אלו הזהובים עבדיי"ה הם כך וכך נצפיי"ה · יורינו רבינו הדין בזה ומה יהיה השבועה בזה ומאת ה' תהיה משכורתו שלמה :

תשובה ראיתי שאלה זו ומה שנראה לי שטענת ראובן שאלו הקבלות הם חוץ מהחוב שבשטר טענתו ראויה ואפילו היה כתב ידו ידוע שהרי אין אנו יודעים אם זה היה מממון השטר או חוץ לשטר · ואולם הטעם שהרי האמינו כשני עדים כשרים וזה רצונו שאפילו בלא שטר רצוי ומקובל עליו ואם יעידו ב' עדים שהם מן השטר דבריהם אינן כלום שאמרו ח"ל ההוא דאמר ליה לחבריה מהימן לי כבי תרי כל אימת דאמרת לא פרענא אזל פרעיה באפי תלתא אמר רב פפא כבי תרי הימניה כתלתא לא הימניה · מתקיף לה רב הונא בריה דרב יהושע כי אזלינן בתר רוב דעות הני מילי לענין אומדנא דנפישי בקיאי טפי אבל לענין עדות תרי כמאה ומאה כתרי · הנה לזה חייב שמעון לתת לראובן כל מה שכתוב בשטר ואין על ראובן שבועה מפני הנאמנות שבשטר · ואם אמור יאמר שמעון הנה פרעתי לך השטר ועתה תנה נא לי מה שכתוב בשתי הקבלות והמשי והשיב ראובן אין ביני ובינך כלום אלא מה שבשטר אין בדבריו כלום כי מאחר שהוא לא רצה לקבל המשי מסכום השטר ואמר שהיה חייב לו חוץ מזה אם כן חייב שבועה שהוא לא האמינו אלא על השטר וכך הדין :

רלב

שאלה יורינו רבינו אם צריך להוציא ספר תורה כדי להחרים או לא :

תשובה המנהג שמחרימין בשני וחמישי בשעת הוצאת ס"ת · ואם לא היה בעת הוצאת ספר תורה והיו צריכין להחרים יוציאו ספר תורה ולא ידחו לשעה אחרת שמא יארע איזה דבר ולא איכפת אם יש עשרה או אין עשרה ·וכך הדין :

רלג

שאלה ראובן הלוה לשמעון וקבל ממנו שטר ולא עברו ימים ומת ראובן והניח בן ולא עברו ימים וימת שמעון והשאיר גם הוא בן · ויהי לימים עוד וימת בן ראובן גם הוא ואחריו לו קם בנו ונפל השטר אשר היה לראובן על שמעון ביד בן בנו ושאל [בן בנו של] ראובן הנז' מבן שמעון ממון השטר שירש מזקנו · יורינו רבינו אם חייב בן שמעון לשלם חוב הלז של אביו אם לא · יורינו רבינו הדין והיה שכרו כפול מאת ה' מן השמים :

תשובה אין לנכד ראובן לגבות שום דבר בשטר זה והטעם כי דין בן ראובן עם בן שמעון הוא כמו שאמרו רז"ל· וכן היתומים מן היתומים לא יפרעו

אלא בשבועה שלא פקדו אבא ושלא מצאנו בין שטרותיו של אבינו שטר זה פרוע · וכאשר מת בן ראובן ולא נשבע שבועה זאת אשר עליו אין על בנו לישבע שבועה זאת ולגבות שהרי אינו יודע מה שעבר בין אביהם ובזה אמרו אין אדם מוריש שבועה לבניו כי אינו ראוי לישבע מאחר שאינו יודע מה שהיה · וכן בנדון דידן אין נכד ראובן ראוי לישבע על אביו שלא צוהו אביו ולא מצא בין שטרותיו של אביו שהרי אינו יודע באמת אם כן אין לנכד ראובן לגבות כלום בשטר זה אבל יחרים סתם על מי שיודע על ממון זה אשר בשטר זה אם מגיע לו מצד אבי אביו ואינו מוחזק לו וכך הדין :

רלד

עמדנו על נסח שטר זה אשר שלחתם ולא מצאנו בו כי אם נאמן עלי בדבורו כשני עדים כשרים ואין על יורשי אחרי · אם כן איפוא נפלה תביעתו עם היורשים ואין לו לגבות שום דבר אלא בשבועה כמו שאמרו הבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה · וכמו כן בכל מיני תנאי יהיה הנאמנות עליו דוקא ולא על יורשיו אחריו · ואין ראוי לירד לנכסי יתומים אלא לאחר הכרזה שלשים יום אחר שבועה כאמור כי באורך הזמן לא יבטל בה האמת וכך הדין :

רלה

שאלה · במי שנתן מקומו לחבירו להניח איזו סחורה אם הוא שומר :

ראינו שאלתכם וראינו ששמעון אומר אני לא הכנסתי דבר זו לשומרה אמנם נתתי לו המקום למען ישתמש בו כל זמן שהוא צריך · אם כן אין בזה שום גריעותא ואין שמעון זה שומר כלל ובזה אמרו הא ביתא קמך לא מיבעייא שומר שכר דלא הוי וכו' · ואולם אם חברו אומר שלא נתנה לו אלא לפקדון וכופר אם חסר מזה הפקדון יתחייב שבועת היסת שלא נתנו לו לפקדון ויגלגל בכלל השבועה איך אבד דבר זו והוא לא ידע ולא נגע בה ויפטר וכך הדין :

רלו

שאלה · מה יאמר אדוננו בראובן שרצה לילך ללמהדייא ושאל ממנו שמעון שיוליך לו עמו חמשים דינר שיקנה בהם סחורה בתנאי שכל מה שירויחו יהיה ביניהם וכאשר נסע ראובן דרך הים ללמהדייא נשברה הספינה וניצול ראובן ועמו חמשים דינר הנ' וקנה בהם משי ובא לעיר פאס · ואז אמר לו שמעון תנה לי מעותי וחלקי מהריוח · וראובן השיב לא לקחתי ממון זה כי אם לילך ללמהדייא ובהיותי בים נסתכנתי ותלי"ת הצלתי ממונך זה וקניתי בו משי ואם היו הולכין [לאבוד] הייתי מפסיד וכן אם הרויח יהיה הריוח לי · הנה כי כן יורינו רבינו הדין בזה ויבא שכרו כפול :

תשובה עמדנו על זה וראינו שזה שאמר ראובן לשמעון אין זו טענה שהרי הלוקח ממון מחברו לשותפות אין לו לטעון ולומר הריוח לעצמי · ואם אמר בעל הממון למי שמקבל הממון שלא יקנה כי אם סחורה ידועה או שלא ילך כי אם למקום פ' והוא שינה וקנה סחורה אחרת ואם נאבדה אין לבעל הממון פסידה אבל בריוח נוגע חלקו · וכמו שאמרו הנותן מעות לחברו ליקח לו שעורים ולקח לו חטים אם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו לאמצע זה אם לקחו לשותפות · וכמו כן בנדון דידן ששמעון נתנו לשם שותפות ואם כן חייב ראובן לתת לשמעון חלקו אחר שיוציא השכירות בשלימות ואם נאבד הממון אין לשמעון להפסיד כי אם השעור שהוציא והשאר ישלם לו וכך הדין :

רלז

מטוליטולה אל הגאון רבינו יוסף הלוי בן מיגאש זלה"ה :

שאלה ראובן מת והניח ממון וגם בת קטנה יורשת וקמו ב"ד להשתדל בהודות קטנה הלזו ולהשגיח על עזבון אביה ועלתה הסכמתם לתת ממון זה משכנתא על בתים בנכייתא כשאר המשכנתות ולא יאבד ממון ויש מהם שלקח מממון זה משכנתא על בתיהם והיו דרים בשכירות ויש מהם שהשכירות על יד אחד מקרוביהם. ויהי מקץ שנתיים ימים נתנו לה השכירות ופסקו הנכייתא ויש מי שאמר שזה הוא רבית וצריך שיפסקו מן הקרן ולא רצו ליתן לה ואמרו שזה רבית קצוצה או אבק רבית ואינו יוצא בדיינין · יורינו רבינו הדין בזה · ואם יכול בעל החצר לדור בחצרו ולהעלות שכרו לבעל הממון או לא · גם נתן ממון הנ' לשמעון על חצרו זה ולא הספיק להם עד שהביא ללוי ויהודה ערבנין קבלנין ככתוב ומפורש בנוסח השטר ולאחר ימים שאל חצרו ושאל לוי ויהודה הנ' על ערבותם ואמר כי השטר בטל כי לא נזכר בו מנכסיו בתנאי והקנין שלם מנכסיו הוא מוזכר אחר גמר השטר

יורינו רבינו אם יבטלו העדים מלפרוע הסך הנז' עבור שלא הוכר מעכשיו אם לא · והנה שבעה טובי העיר המוזכרין בשטר יעידון יגידון שערבותם קיימת · יורינו רבינו הדין בזה ויבא שכמ"ה :

אנו ב"ד וזקנים ושבעה טובי העיר כן היה שכשנהרג מר יוסף בר משה נ"ע בן קפסום הא־ל ינקם דמו והניח בת קטנה מרת דונה יתומה יורשת והניח צאן בשותפות עם נוכרי לרעות על ידיהם וצוינו והביאו הצאן לכאן למדינת טוליטולה והלכו אנשים בקיאים על זה מר יוסף ב"ר שלמה נ"ע וחלק הצאן עם הנוכרי ונמכר חלק מרת דונה היורשת במאה וחמשה ועשרים זהובים מראהבטי"ה ממר נהוראי ומר שלמה ומר יצחק חי במת ועשיר ברש ומצוי בשאינו מצוי זקופים עליהם עד חדש אגס"ת הבא משנת שמנה מאות ושבעים ושתיים שאנו רגילין בו · ולאחר שהגיע הזמן הקצוב בימים מועטים בא לפנינו מר יהושע בן סידון ובקש ממנו מן סך הזהב הנז' שהיה על אלו הנקובים בשמות למרת דונה היתומה היורשת ארבעים זהובים ומשכן בעד סך המכר חצרו הנאה שיש לו בכאן ותהנה היתומה המוכרת משכירותה מזמן פסק דינא זה עד חדש אגס"ת הבא בשנה זו ומחדש אגס"ת הבא אחריו בנכייתא לכל שנה ושנה זהוב אחד שרק"י כמו שנתפרש בשטר המשכונה המוחזק על מרת גמילה בת מר יוסף ובעלה מר יהושע בר יצחק נ"ע בן סידון חי במתה ועשירה בשאינו עשירה ושיפרעו הארבעים זהובים הנז' לזמן הנז' על ידי הזקנים יש"ו בבית הכנסת ויעשו מהם מה שיראו טוב ליתומה לאחר שנשבע לפנינו מר יהושע הנז' בשם הנז' שלא יתעכב מלפרוע הסך המכר בזמן הקצוב באגס"ת הבא משנת דעת"ת ואם ח"ו לא ימצא לו פריעת הסך המכר בזמן הקצוב באגס"ת הבא בשנת ד"ע ת"ת כדי שישבע שבועת התורה שאין לו לפרוע הסך המכר ומרת שתולה בתו ומר יצחק בן קמניאל חתנו האחראין הערבנין הקבלנין לארבעים זהובים אלו המכר בזמן המכר חי במת ועשיר ברש ומצוי בשאינו מצוי שעל תנאים אלו לקח מר יהושע הזהובים המכרים ומה שהסכמנו אנו ב"ד וזקנים ושבעה טובי העיר ביחד וראינו שהוא מוטב ליתומה שיהיו הארבעים זהובים מוחזקים לה על החצר המכר ועל מרת גמילה ועל מר יהושע בעלה ועל אלו הערבנין הקבלנין זה לזה לעיל כמו שנתפרש בשטר המשכונה על אלו הנקובים בשמות צוינו למר נהוראי ולמר שלמה פריעת הארבעים זהובים מהסך המכר שעליהם לדונה היתומה ופטרנו אותם מהסך המכר שלא יהא לאדם בעולם לערער עליהם באלו הארבעים זהובים שגבה מר יהושע זה · ובאותו מעמד העידו לפנינו שני עדים כשרים שהקנו ממרת גמילה ומבעלה מר יהושע וממרת שתולה בתם וממר יוסף חתנם הקבלנין על מה שנתפרש לעיל קנין שלם מעכשיו במנא דכשר למקנייה ביה בחדש תשרי שנת ת"ת ע"ג בטלטולה :

אברהם ב"ר שמואל נ"ע	—	אברהם ב"ר חיים נ"ע
יוסף ב"ר מנחם נ"ע	—	יצחק ב"ר בנימן נ"ע
יצחק ב"ר שלמה נ"ע	—	יצחק ב"ר יצחק נ"ע
משה ב"ר יוסף נ"ע	—	אלעזר ב"ר אלעזר נ"ע
יוסף ב"ר שאול נ"ע	—	יוסף ב"ר סעדיה נ"ע

וזה נוסח שטר המשכונה · אנו ב"ד החתומים למטה כן היה שאמרה לנו מרת גמילה ובעלה מר יהושע בן סידון הוו עלי עדים בקנין שלם מעכשיו וכתבו וחתמו עלינו בכל לשון של זכות מאחר שנטלנו וקבלנו מעזבון בן קפסום ממר נהוראי מדמי הצאן שקנו על יד מר שלמה ועל דעת הזקנים הארבעים זהובים המרבטייה ובאו לידינו ונעשו ברשותנו ומשכנו בהם למרת דונה היתומה כל אותה החצר הנאה בכאן (בפרו מסגד אל חילה) עם כל מיני דירין שלה עליונים ותחתונים עם הנאותיה ועם חצר שבצדה עם בית הבד ועם כל הנאותיה מזמן שטר זה עד חדש אגס"ת ומחדש אגס"ת הבא בשנת ד"ע ת"ת בנכיתה לכל שנה זהוב אחד שרק"י תלך דונה זו היתומה ותדור בחצר זה או תשכיר ותהנה משכירותו וכשיגיע זמן הקצוב נפרע זהובים אלו בבית הכנסת על ידי הזקנים בבת אחת בלי עיכוב ואיחור כלל חי במת ועשיר ברש ויעשו בסך המכר מה שיראו מוטב ליתומה לאחר שנשבע לפנינו מר יהושע זה בשם שלא יתעכב לפרוע סך המכר בזמן הקצוב ואם חס ושלום ולא ימצא לו פריעת הסך כדי שישבע שאין לו כלום ויפרעו הסך הנז' מרת שתולה בתו ובעלה מר יצחק בר יעקב בן קמניאל ומר יוסף בן נהעמיאש חתנם חי במת ועשיר ברש ומצוי בשאינו מצוי שעל תנאים אלו נגמרה משכונה זו לדונה היתומה באחריות על כל הנז' לעיל אחריות גמורה מקרקעי ומטלטלי באגב וקנינא בלי שום חזרה וחרטה כלל כהוגן וכתקו"ל. דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי וקנינו אנו חתומי מטה מכל אלו הנז"ל. על כל מה שנתפרש לעיל קנין שלם מעכשיו במנא דכשר למקנייה ביה חדש תשרי שנת תתע"ג בטוליטולה :

אברהם בר שמואל · יוסף בר חיים ·

תשובה עמדנו בשאלתכם זו והתשובה על מה ששאלתם· מי שנתן ביתו משכונה אצל אחר על ממון שלקח ממנו כמנהג המשכונות בנכיתא אם יכול הוא לדור בבית ויעלה השכירות מידי שנה בשנה לבעל הממון או לא· הנה כאשר מצאנו בתלמוד בכגון זה נראה שהוא אסור שנראה שנותן שכירות זה על הממון מאחר שבעל הממון אינו צריך בית זה לעצמו ושוכר אותה לאחרים ובזה אמרו לית הלכתא לא כטרשאי פפונאי ולא כטרשאי מחוזאי ולא כחכירי דנרשאי ואמרו בפירוש (מציעא דף ס"ח) חכירי דנרשאי מאי היא דכתבי הכי משכן ליה פלוני ארעיה לפלוני והדר חכרה מיניה איממת קנייה דקנייה מיניה ניהליה הנה זה בעל הבית דר בביתו וצריך להעלות השכירות מידי שנה בשנה לבעל הממון מה שפרע לו כבר מן השכירות אין מוציאין אותו מבעל הממון ומה שנשאר ביד הבעל הבית מזה השכירות אינו נותן לו כלום שהוא אבק רבית שאין מוציאין אותו בדיינין לא מלוה למלוה בדבר קצוב ולא ממלוה ללוה· ואולם רבית קצוצה לא יהיה אלא כשנותן השכירות בפירוש על ההלואה· אמנם ראוי לב"ד לידע כי בעל הממון כאשר גבה השכירות מבעל הבית כל מה שקבל ממנו הוא אסור וכיון שהוא אבק רבית לאחר שקבלו פרח אותו איסור ואינו חוזר וכמו שאינו חוזר מה שכבר קבל מן השכירות כך אין לו לפסוק ממון זה מהשלואה כי כל שלוקי בלא זוזי אפוקי מיניה הוא· וכמו כן יהיה הדין בנדון דידן במשכונה זו אשר עשו ב"ד והזקנים ליתומה זאת בבית ראובן והיה ראובן זה בביתו ונותן השכירות ליתומה זהו אבק רבית ואין מן הדין להוציא ממנה מה שכבר קבלה מאחר שבא לידה או ביד האפוטרופין ולא לנכות לה מן הקרן אלא הדין הוא שיחזור לה הכל ויקחו ב"ד ממון הלז ויעשו בו הטוב לנערה ויהיה השכירות הלז ביד ב"ד עד אשר תגדל היתומה ויודיעוה שממון הלז באיסור נטלוהו ושאין מוציאין אותו בדיינין ושלא הרויחו זה אלא באשר היה בידם ורשותם· ומה ששאלתם על נתינת ממון לשמעון ונתן לו חצרו משכונה כדין שאר המשכנתות בערבות לוי ויהודה הדין הוא שישאל לשמעון ואם לא ימצא לו אז חייבין לוי ויהודה פריעת הכסף הנ' שהם ערבין בשעת מתן מעות· וכאשר היתה מסקנת הש"ס (פ' גט פשוט דף קע"ו) כי ערב בשעת מתן מעות לא בעי קנין ומכל שכן אם היה בקנין וגם קבלנות שזה חזק כמו שאמרו ארכבוה אתרי ריכשי· אמנם מה שטוען שלא נכתב מנכסיו אף שלא יהיה בו כלל לא איכפת כי מנכסיו לא הוצרך אלא עבור האסמכתא וזה לא יהיה אלא בדבר התלוי בתנאי· אמנם את אשר יהיה בלא תנאי אין צריך בו לומר מנכסיו וכך הדין ושלומכם יפרה וישגה לעד:

יוסף הלוי ב"ר מאיר הלוי נ"ע

רלח

שאלה יורינו רבינו ראובן מכר כרמו לשמעון לפרוע כתובת אשתו ונעשה לו נס ולא גרשה התחזור המכירה:

תשובה אין ללוקח כלום ויחזיר למוכר כרמו שכך אמרו חכמים זבין ולא איצטריכו ליה זוזי הדרי זביני:

רלט

שאלה יורינו רבינו יעקב מת וחיי לרבנן ולכל ישראל שבק והשאיר האשה ושני ילדיה ראובן ודינה והניח להם חצר אחד אשר דרים בו והוא היה סמוך אל חצר אחד אשר בצדו שהוא ללוי חצר לוי הנ' היה חרב ולאה המכרת הכניסה החורבה הזאת תוך חצרה ופתחה לה פתחא והביאה לרשותה· ויהי היום וילך ראובן למדינת הים ונתעכב שם זמן מה ותקם לאה ותלך לב"ד הזמן לגבות כתובתה והורידוה ב"ד בחצר זו אחר שבועה והשומה ובכל אופני דיני הורדה ובתנאי ובפני זקני העדה ולקחה קנין והיא נתנה בית זו לדינה בתה מהיום ולאחר מיתה וכתבו על זה שטר וערב בה שבועתה וההורדה ולא עברו ימים ותמת לאה וישב ראובן מדרכו והתחיל להתקוטט עם דינה אחותו על אודות החורבה והוא טוען כי לא נתנה לה לאה אמם אלא החצר ולא החורבה ובאו לב"ד והביאו השטר אשר בו המתנה והשבועה ומצאו שזכרה בשבועתה שלא הניח לי בעלי יותר מחצר זו וכך וכך וכו' וכתוב למטה במתנה היו עלי עדים בקנין וכתבו וחתמו וכו' שנתתי חצר המכר לעיל ומצד אחד חצר למר יהודה בן ענק אל עלאל והיא החורבה המוזכרת למעלה· והנה לכאורה במה שאמרה ומצד אחד וכו' הרי החורבה בכלל ועוד הוזכר ולא שיירתי בה לעצמי כלום יש מי שפסק שאין הכי נמי שכשאמרה ולא שיירתי וכו' יהיה הכל בכלל אמנם כאשר מצאנו שזכרה בשבועה החצר שהיה לבעלי וזכרה במתנה ונתתי החצר המכר למעלה היינו החצר שהיה לבעלה ואנחנו יודעים שלא היה ליעקב בעלה חורבה זו אלא אחר מותו נחרבה הרי בבירור שלא

נתנה כי אם הבית אשר היה לבעלה בלבד וכגון זה אמרו יד בעל השטר על התחתונה· יורינו רבינו הדין בזה ויבא שכמ"ה :

תשובה מאחר שבשטר המתנה כתוב שנתנה לדינה בתה חצר הנזכר למעלה ואנו רואים שלא היתה ההורדה אלא על החצר ואין חצר הנ"ל אלא שהניח לה בעלה לא החורבה אשר לקחה אחר מיתת בעלה ובעת אשר נשבעה שלא הניח לי בעלי יותר מחצר זו וזכרו ההורדה הורדנוה לחצר זו אין לדינה יותר מהחצר אשר לאביה לבד אשר לקחה לאה בהורדה לא החורבה ואף שלאה הכניסה חורבה זו אל תוך חצרה לא מהני כי נוכל לומר מצרים הרחיב לה· ואף מה שאמרה לא שיירתי בה לעצמי כלום אין רצונה בזה להכניס גם החורבה· ובזה אמרו (בתרא דף ס"א) המוכר בית לחברו בבירה גדולה אעפ"י שמצר לו מצרים החצונים מצרים הרחיב לו· ופלפלו בש"ס היכי דמי אי דקרו ליה לבית בית ולבירה בירה [וכו'] ואיכא דקרו לה נמי לבירה בית מהו דתימא כולה זבין ליה קא משמע לן מדהוה ליה למכתב לא שיירתי בזביני אילין קדמי כלום ולא כתב שמע מינה שיורי שייר· נראה מכאן אמירת לא שיירתי וכו' מהני בדאיכא דקרו לה לבירה נמי בית כי זה הדבר אשר יפול במכר דבר מסופק אם אמר בית או בירה אין למוכר אלא הדבר שהוזכר במכר בלבד ויהיה הדבר האחר אשר לא נזכר עתה בעת המכר כאשר נכלל עתה במכר לא מהני שנאמר מצרים הרחיב לו· גם בכאן לא נפלה המתנה אלא בחצר המוזכר בשטר וזה אינו אלא בחצר שהניח בעלה והחורבה לא יהיה לה נמצא בדבר אשר נפל בה המתנה לא יפול בה על החצר והחורבה· ובא בזה היכא דקרו לבית בית ולבירה בירה אשר יאמר בה מצרים הרחיב לו ולא איכפת אם אמר או לא אמר ולא שיירתי בזביני אילין קדמי כלום ושלומך יגדל :

יוסף הלוי ב"ר מאיר הלוי זצ"ל

רמ

שאלה יורינו רבינו ראובן ואשתו לאה משכנו ביתם לשמעון בעד עשרה זהובים לזמן מה ואחר זה הלך ראובן למדינה אחרת ויהי בעת אשר נגמר זמן המשכונה הלך אל ב"ד וטובי העיר וכתבו לו שטר שומא וזה נוסחו· אנו ב"ד וזקנים החתומים למטה כך היה שעמד לפנינו במושב ב"ד מתרעם וקרב מר יצחק בר טובי בן אלשמיר שהיום כמו שבע שנים משכנתי אמרת דונה בת אבן מכנין ומתר יצחק אבן עורא בעלה לשתי שנים ועמד עמו בדין מר יצחק ואינו יכול להוציא ממנו עד עכשיו ממונו וצוינו שיכריז על חצר זה לפי שפשע לו את הרגל והלך לו עד עכשיו והורדנו מר יצחק בר טובי זה בחצר זה בתנאי מוחזק מעכשיו לשתי שנים שאם בא יצחק בן עורא לסוף שתי שנים אלו ויפרע ממנו העשרה זהובים הנזכרים כדי שתחזור החצר לו· וכך אמרנו למר יצחק בר טובי הורדה זו הורדה גמורה ושלימה מעכשיו ולסוף שתי שנים מזמן הורדה זו הורדה מוחזקת בכל מיני חוזקין שתקנו חז"ל ואין לאדם בעולם לערער עליו לאחר שתי שנים לא לדיין ולא לברורים ולא לשבעה טובי העיר וכו' לפי שלאחר הכרזת שלשים יום רצופין ערב ובקר הורדנו מר יצחק זה בחצר זו וכשראינו דוחק השעות ובלבול העתים הרוחנו שתי שנים אלו ומה שהסכימה דעתינו ביחד על הורדה זו ומה שנתקיים לפנינו בשטר המשכונה כתבנו וחתמנו בחדש טבת שנת ע"ט בטוליטולה· והזקנים עדים בשטר הנז' וקם הבית אשר לראובן זמן ביד שמעון והחזיק בה כאדם העושה בשלו לאחר שעברו שתי שנים כאשר הזכירו בשטר ההורדה· ולאחר עבור ימים רבים ובא ראובן מדרכו ולא דבר עם שמעון מאומה והיה שמעון דר בבית עד אשר מת והניח הבית ביד היורשים בניו אחריו וביד אלמנתו· ולא עברו ימים וימת ראובן בעל הבית הלז ועדיין יורשי שמעון בבית ההוא ואין פוצה פה ומצפצף ויהי היום ויקומו יורשי ראובן וערערו על בית אביהם ורצו לבטל שטר ההורדה ההוא אשר עשו ויהי כדברם אל בני שמעון ובא אחד מבני שמעון לדון עם בני ראובן בכח השטר אשר בידו וילך אל ב"ד ויראו ב"ד שטר ההורדה הלז ושטר המשכונה שהוא העיקר ורצו התלמידים לבטל השטר ההוא אשר עשו הזקנים ולהוציא הבית מיורשי שמעון באמרם כי השומא איננה כאשר אמרו הראשונים ולא הוזכר בהכרזה מה שנתנו בבית ולא במה שדר בה· ענה אחד מהדיינים וכה אמר אין לנו לערער ולרנן אחר מה שעשו הקדמונים ואולם לא זכרו בשטר שומא ולא שום דבר ממה שטענתם יען לא היו בקיאין באופני השומא ואין מי שיודע ואם באנו לבטל השטרות אשר עשו והנחנו לא נדע כונתם ונבטלם עבור שלא הוכרה השומא יקרה ויתגלגל מזה חרבן עולם ב"ת· ואף גם זאת שאם יורשי שמעון טוענין שהבית שלהם יפה דברו ואף אם תמצא לומר שתבטל עבור השומא תתקיים

בחזקה שהחזיקו בבית בחיי ראובן ואף כי אחרי מותו היא בידם · ואם המה לא טענו כדברים האלה עליה דידן רמייא לטעון בעדם כמו שאמרו טוענין ליורש · ומצד זה זכו בני ראובן בטענתם זו ואם תתבטל השומא חזקה אלימתא יש בידם וכמו שאמרו בא לידון בשטר ובחזקה אין צריך לברר · ובאו שאר היתומים ואמרו אין לנו שום דבר במה שטוען אחינו מצד השטר השומא ואין אנו צריכים לזה מאחר שאין אנו יודעים בית זו איך באה לרשותו ואחר ההורדה בא ראובן והיו שניהם אבינו וראובן יחד ולמה לא ערער ולאחר שמת הנה הניחנו דרים בתוכה זה כמה ימים · ויענו ב"ד ויאמרו אמת כדבריכם כן הוא הא מיהא היה לכם לטעון טענה זו קודם שיבא אחיכם ורז"ל אמרו הבא לידון בשטר אינו נידון בחזקה · ויענו בני שמעון הנה אחינו זה אינו הגדול כי אם שני לו ואחינו הגדול אשר טען טענתינו זו ואם אמנו תשבע ותגבה אין לאבינו בה שום דבר · הנה כי כן עינינו לך תלויות האר עינינו בתשובת שאלה זו מי זוכה בבית זה ואם האלמנה יכולה לישבע ולגבות או לא · יורינו רבינו והיה שכרו כפול מאת ה' :

תשובה הדין בזה מפורש יצא בשאלה מקודם זו ולהרב הגאון תשובה בענין הורדה היא מתחלת עמדנו על שאלתכם וכו' · אמנם בכאן יש יתרון והוא מה ששאלתם וזכרתם בשאלה שראובן בא לעיר ויהיו שניהם ביחד ולא ערער ראובן על עסק ביתו ושמעון דר בה ימים רבים ומת והניחו לבניו וכאשר יחשבו השנים אשר דרו בו הוא ובניו הלא המה שני חזקה והם שלש שנים רצופות מבלי שיערער ראובן הרי זו חזקה מעלייתא · ונאמר שראובן כאשר שתק ולא ערער הלא דבר הוא או שקבל ממנו או באופן אחר ואם היורשים לא טענו בזה ב"ד יטענו עליהם ויאמרו כדברים האלה · ואם כן שמעון הבא לב"ד בכח השטר על ב"ד להודיע ולא איכפת לן אם בשטר לא נזכר שומא ועוד כי לא אמרו בזה הבא לידון בשטר ובחזקה כי זה נאמר על מי שבא לערער מחמת עצמו אמנם הבא מחמת מורישו אף שיש בשטר איזה חסרון לית לן בה · ונאמר שיש שום צד אחר בביאת בית זה לשמעון כי לזה אמרו טוענין ליורש וליתומים אם כן איפוא אם הב"ד והזקנים הוציאו בית זה מיד יורשי שמעון בדין אינו נכון ולכן חייבין להחזיר הבית ליורשי שמעון ואין ליורשי ראובן בו שום זכות · ואין צורך ליורשי שמעון לתלות זה בכתובת אמם אלא מלבד זה תחזור להם · ועוד שצריך להחזיר להם הבית כאשר לקחוהו מהם מאחר שאין לבני ראובן שום זכות בו וכך הדין :

ואולם מה ששאלתם על ההורדות אשר עשו זקניכם לבעלי המשכונות שלא בידיעת הממשכנין אם תמשך המשכונה בידיהם · הנה כל משכונה אשר לא ביאר בתחלה שתמשך משכונה זו בידו כל זמן שלא יגמר ממונו כל מה שיהנה ממנו הממשכן אחר גמור זמן המשכונה אסור כמו שאמרו במשנה המלוה את חברו לא ידור בחצרו ולא ישכור ממנו בפחות · אבל הוא אבק רבית שאינו יוצא בדיינין כי לא נקרא רבית קצוצה שיוצא בדיינין אלא אשר יהיה התנאי בעת ההלואה כמו המלוה סלע בחמשה דינרין או שאחיים חטים בשלש · אמנם הדבר אשר ירויח בסבת ההלואה מבלי שיפול בה התנאי בשעת ההלואה כמו זה הממשכן שנהנה בשכירות בית הלוה בסבת ממון הלוה אשר נתן לבעל הבית אחר שנגמר זמן המשכונה הרי הוא אבק רבית שאינו יוצא בדיינין · וגם אם היה שם בעל הבית והניחו לדור בבית הזה אחר זמן המשכונה זהו שנאמר בה אבק רבית ואינו יוצא בדיינין · אבל אם הבעל הבית היה מחוץ לעיר ודר בה הבעל הממון מבלי רשות מסבה שלא קבל ממנו לא נאמר בזה אינו יוצא בדיינין אלא יחשוב אותו החוב אשר חייב לתת עבור מה שנהנה מהם וינכה אותו מן החוב כמו שאמרו אף על פי שאמרו הדר בחצר של חברו שלא מדעתו אין צריך להעלות לו שכר הלוהו ודר בחצרו צריך להעלות לו שכר · אם היה כך בהורדות אשר עשו הזקנים לבעלי המשכונות בלכת הממשכנין מהם ושתמשך בידיהם זמן מה זהו אסור ואף אם הוא אבק רבית יוצא בדיינין מאחר שלא קנה ברשות בעלי הבתים ואף שהיה ברשות ב"ד לא מהני ואין ראוי לב"ד לעשות דבר כזה שהוא רבית ומה ראו על ככה ולכן חייבין לשלם מה שנהנו או שיחשבו מן החוב · ומה שזכרתם שרוב אלו הבתים נמכרו ושהורישום זה יהיה כשההורדות יתבטלו אמנם כגון זה הדין הוא להוציאם מן היורשים ולהחזירם לבעליהן כי לא יטענו בזה למוכר שנאמר טוענין ליורש ולוקח · והוא אם בנה בה וכיוצא כבר בארתי לכם בתשובה אחרת ואין צורך להאריך :

יוסף הלוי ב"ר מאיר הלוי ז"ל אבן מיגש :

רמא

שאלה יורינו רבינו במעשה שהיה שראובן נתן לשמעון מאה דינרים שיקנה בהם צמר בשותפות וכל

מה שירותו יחלקוהו לשני חלקים ויטול כל אחד חלקו · והיה שמעון קונה האמר עד שקנה עשרה ככרים והניחם בביתו והיו מונחים אצלו עד לאחר שני חדשים שרצה ראובן לצבוע האמר הלז ושמעון היה קונה שאר הדברים שצריכים לצבע כמו שא"ב וטרט"ר ושמן זית וכיוצא ממעותו ולחשבה אח"כ בקרן בתנאי שיוליכוה אל עיר אחרת ולמוכרה שם · וכאשר גמר שמעון הצבע אמר לו ראובן לך ושכור לנו פועלים ונלך לאנמ"ת למוכרה שם כאשר התנינו והלך שמעון טרם יבאו להביא פועלים והנה איש אחד בא לקנות מראובן מזה האמר ומכר לו שני ככרים והרויח ויען ויאמר לשמעון איני מוליך שום דבר מזה לאנמ"ת ויותר טוב שיהיה המכר בביתי פן יקראנו אסון בדרך · גם אמר לו ולא יעלה על דעתך שאתן לך כי אם השכירות המגיע לך בעד מה שטרחת בקנית האמר ובצבעת אותה · והנה התלמידים נתחבטו בזה מהם אמרו שתחזור השותפות ואין לו אלא שכירותו שאין השותפות נגמר אלא בקנין · ומהם אמרו שהשותפות קיים ולא יחזיר שום דבר שהרי מתחלה לא נתנו ראובן אלא לשם שותפות · יורינו מורה צדק הדין בזה ויבא שכמ"ה :

תשובה עמדנו על שאלתם וראינו שהשותפות קיים מאחר שנתן לו הממון ואח"כ נתן לו הצבע בסכומו ושאר הדברים קנאם וצבעם מאחר שכן אין גם אחד מהם יכול לבטל השותפות · ואם יצטרך איזה דבר כדי לגמור חייבין לגומרה ואם בעל הממון ירצה לבטל השותפות אינו יכול · ובזה אמרו (מציעא דף ק"ה) המקבל שדה מחברו ולא עשת אם יש בה כדי להעמיד כרי חייב ליטפל בה שכך כותב לו אנא איקום ואוניר ואזרע ואחצוד ואיעמר ואדוש ואידרי ואוקים כרי קמך ותיתי את ותיטול פלגא ואנא בעמלא ובנפקת ידי פלגא · ואלולי השותפות והעמדה ביניהם לא היה חייב ליטפל בה עד סוף גמר עבודתו וכאשר יבואו לחלק יאמר לו קח ממה שילא · ועוד בפרק המקבל מענין זה בדימי ארים והנוטע ואין חילוק בין שותפות זו לשותפות בקרקע והשותפות במטלטלין וכאשר אמרו רבי אלעזר מהגרוניא זבן בהמה ויהב ליה לאריסיה ופטים לה ויהיב ליה רישא באגרא ויהיב ליה פלגו רווחא בזה הוא שותפות במטלטלין והוא כנדון דידן הרי נתאמת מה שאמרנו · ואם יראו שיש ריוח בהליכתן לאנ"מת למוכרה יותר ממכירתה הנה יכול שמעון להוליכה ואין על בעל הממון לעכב כי על זה התנו בשותפות וכמו שאמרו חייב ליטפל בה · ולא היה מן הראוי שבעל הממון ירמה בחברו ויחזור ממה שהתנה עמו בתחלה והוא חייב לשלם לו ולא באשר הביא האמר לביתו יעכבהו וכגון זה נאמר תמת ישרים תנחם וסלף בוגדים ישדם :

וכתב יצחק אלפאסי

רמב

שאלה ראובן מת והניח אלמנה ויתום ורצתה האלמנה מזונות ולזה הוכרחה למכור חלק אחד לשמעון מהכרם אשר לה ועמדו ב"ד לעזרת היתום ונתפשרו עם שמעון בחלוקת הכרם ולקח חלקו והניח חלק היתום באמצע הכרם · אך בזאת התנו על שמעון שאם היתום כאשר יגדל ולא ירצה בחלק זה או יתפשר עמו · ויגדל הילד ולא נתרצה בזה ונשתתפו ביחד ועמדו בזה ימים רבים אחרי כן רצה שמעון לחלוק עם היתום ולקחו כל אחד כאשר רצו ונטלו קנין על זה · אמנם לא הזכירו בעת החלוקה השקאת הכרם ולא עלה על דעתם יען מעיין היה בחלקו של שמעון ומשם יפרד והשקה את כל הכרם · ויהי לימים חלק לבם ולא רצה שמעון להשקות את הגן אשר לשמעון מחלקו · יורינו רבינו הדין אם יוכל שמעון לעכב או לא והמקום יכפיל שכרך ויוסף כבוד על כבודך א"ס :

תשובה ראינו שאלתכם ועמדנו בה והנראה לנו הוא שיראו אם המים האלה משקין את הכרם כולה מאליהן ומעצמם מבלי שיחפרו בכרם שמעון אשר שם אמת המים אינו יכול למנוע מאחר כי אינו נוגע לו שום נזק בזה אמרו כופין על מדת סדום · ואולם אם אי אפשר להשקות חלק היתום הלז מבלי שיחפור בכרם שמעון ונוגע לו נזק מזה יכול למנוע אלא אם כן התנו מתחלה על זה וכבר אמרו האחין שחלקו הרי הן כלקוחות אין להם דרך זה על זה ולא חלונות זה על זה ולא אמת המים זה על זה והזהרו בהם שהלכות קבועות הם וכן הלכתא : וכתב יצחק אלפאסי

רמג

שאלה ילמדנו רבינו פירוש אילן שהוא נוטה לתוך שדה חברו :

תשובה מה ששאלתם פי' אילן שהוא נוטה וכו' רצו בזה שאם לראובן אילן ברשותו ועליו נוטין לתוך שדה חברו יכול לקוץ מאותן הענפים עד כדי שלא יפסיק למרדע שהוא מלמד הבקר אם הוא נגב על גבי המחרישה שהרי מונע לסור מחרשתו מפני אותן הענפים ואינו יכול לחרוש · אמנם אם אינו מונע לא

יקלוף שהוא מזיק לאילן והוא אין לו מק באותן הענפים · והחרוב והשקמה שאינן מוקין יקלוף כנגד המשקולת ואילן סרק הוא שאינו עושה פרי כמו ארז וכיוצא · וכך הדין :

רמד

שאלה יורינו רבינו מי שאמר לחברו זה ימים באת אתה ופלוני שותפך ולקחתם ממני כך וכך ויהי כתשיב אמת אני לא לקחתי אלא עם חברי פ' כדבריך אמנם לא נתת אלא בעבורו ואלמלא הוא לא האמנת בי · יורינו מורינו אם יתחייב שבועה שלא נתן אלא לשניהם ויגבה או אין צריך שבועה · ואם יפרע הנתבע כולו או החצי :

תשובה אם שניהם קנו סחורה ביחד והלכו ולא פרעו ולאחר ימים בא אחד מהם חייב לפרוע הכל וכך הדין :

רמה

שאלה מעיר גרנטה יורינו רבינו ירום הודו ביורשים אשר נתקבצו עליהם סיעת בני אדם וטענו להם דרך במקום אשר הניח להם מורישם וכאשר היה מורישם חי לא היה להם דרך לעבור והם לא ידעו אם מורישם קנאו מהם או לא · האם יתקיים להם בחזקה אשר החזיקו וכן אם מכרו בני המבוי הדרך למורישם ועוד היום אחד או שנים טוענין שלא מכרו לו אבל מחלו לו על זה מה יהיה הדין יורינו רבינו ושכרו כפול :

תשובה אם החזיק היורש אחר מיתת אביו ובידו ראיה שירשה מאביו אינו חייב להראות לנו איך בא ליד אביו · וכן אם אמר אחד מהמוכרין הדרך לאביו לא מכרנו אלא מחלנו לו מהילתם ומכירתם בכגון זה שוה :

ומה ששאלתם שזה ימים שלחתם תשובה לגאון ז"ל על ראובן שאל משמעון בית שירש מאביו ואמר לו זה הבית שלי הוא שירשתיו מאבי ואמרנו לשמעון שיחזירנו וטען שקנאו מיוסף שלקחו מראובן במתנה ויש לו שטר מכירה על זה איך קנאו מיוסף וראובן טוען להביא ראיה איך הוא נתנו ליוסף · הנה דברי שמעון אינן מקובלים ולא מפני השטר מכירה שבידו אלא עד שיביא ראיה איך זכה יוסף בו במתנה ואם אינו מביא ראיה אין בדבריו כלום אם לא שיטעון שיש לו שני חזקה (ודירתו בה ואפי' יום אחד בנדון זה) ובזה אמרו ההוא גברא דאמר ליה לחבריה מאי בעית בהאי ארעא אמר ליה מפלניא זבינתה דזבנה מינך אמר ליה לאו קא מודית לי דלא זבנתה מינאי זיל לאו בעל דברים דידי את · אמר רבא דינא קאמר ליה וכך הדין :

רמו

שאלה יורינו רבינו ירום הודו בראובן מכר ביתו לשמעון בשבעים דינרים ונתן לו ארבעים דינרים ועל השלשים הנשארים שימתין לו שלשה שנים · וכאשר עברו השלשה שנים שאל ראובן השלשים דינרים ושמעון השיב קניתי ממך בית זה ביותר משוויו בעד מה שהמתנת לי ולכן איני נותן לך יותר ממה שהוא וראובן אומר איני לוקח אלא השבעים שכך מכרתי לך · יורינו מורה צדק אם יתקיים המכר או יתבטל ואם לראובן לגבות כל השבעים או מה שהבית שוה · ואם תמצא לומר שיקח מה ששוה אם הוא כשוה היום או כשוה בעת המכר : ואף גם זאת ילמדנו רבינו בראובן שאל מלאה בית אשר היתה דרה בו זה כמה שנים והוא לא ערער עליה ויהי היום ויאמר אל לאה זה ביתי ולמה תדור בו · השיבה לאה אמת כדבריך כן הוא שהיה לך ואני קניתיו ממי שלקחו ממך אחר שהמלכתי בך · וישאל ראובן שתביא ראיה לדבריה בשטר או עדים והיא אמרה אין עלי להביא שאני מוחזקת זה כמה ימים ושנים וראובן אמר אני לא מכרתי · הנה כי כן יורינו הדין בזה ויבא שכרו כפול :

תשובה על מה ששאלתם בראובן שמכר לשמעון ביתו בשבעים דינרים וכו' אם מתחלה התנו על כך שיקחנו בשבעים על מה שימתין לו על שאר המעות ודאי אסור ולזה אמרו מכר לו את השדה ואמר לו אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא בי"ב סלעים ואם בגורן בי"ב מנה אסור ואם כן אינו מעלה אלא השוה שהיה שוה בעת המכר · ואם מתחלה לא היה כך הרי זה הפסיד כי אין אונאה לקרקעות כי הוא רצונו בבית ונותן יותר מאחר שאין רצונו בה ולכן חייב לשלם לו כי אין זה מפני המתנה שיאמר אגר נטר לי · נמצינו למדין שאם מתחלה נתנו כך מפני ההמתנה ודאי אסור · ואם לאו אלא שהוא רצונו בה ורצה לתת לו שבעים ישלם השאר וכך הדין :

ועל מה ששאלתם על ראובן ששאל מלאה בית צריך שיאמרו ללאה אמרת שראובן מכר הבית לאיש אשר קנית ממנו מאין ליך שהוא קנאה מראובן אם היתה אומרת בפני מכרת לו נאמנת דאמרינן מגו דאי בעייא לומר ממך קניתיה נאמנת כך אם אמרה

בפני מכרת לו · אמנם [אם] אמרה נמלכתי בך ועל דבורך קניתיה אין זו טענה ובזה אמרו ההוא דאמר ליה לחבריה מאי בעית בהאי ארעא אמר ליה מפלוני זבינתה ואכלתה שני חזקה אמר ליה פלנייא גזלנא הוה אמר ליה והא אית לי סהדי דאתאי אמלכית בך ואמרת לי זיל זבון אמינא השני נוח לי והראשון קשה ממני · כמאן כאדמון דתנן העורר על השדה והוא חתום עליה עד אדמון אומר השני נוח לי והראשון קשה ממני וחכמים אומרים אבד זכותו אפי' תימא רבנן וכו' · המורם מזה שאפילו רבנן אמרו במעשה זה השני נוח לי והראשון קשה ממני [לכן] אין זו ראיה שהביאה לאה כלום עד שתביא שטר איך מכרה ראובן לאיש אשר היא קנתה ממנו או תאמר בפני מכרת לו ובזה אמרו ומודה רבא היכא דאמר ליה קמאי דידי זבנתה ניהליה מהימן מגו דאי בעי אמר אנא זבינתה מינך ואם לא תטעון אחת מאלו השתי טענות אבדה זכותה ואבדה חזקתה ותחזור הבית לראובן אחר שישבע שלא מכרה ללאה אלא שהיתה דרה בביתו וכך הדין: וכתב יצחק אלפאסי

רמז

שאלה יורינו רבינו ירום הודו באחים שהיה להם אחות קטנה ונשאה עם שמעון והכניסה לו בית ולא עברו ימים המירה דתה והלכה לה ובעלה שמעון נתן בית זה לבת אחותו ונשאה עם לוי וישב בבית שנה שנים ומכרה ליהודה ויהי כשמוע המשומדת שהבית נמכר ליהודה ובאת אל יהודה ובקשה להוציאו מן הבית כי אמרה זה ביתי והוליכו אל השופט ועדים מעידים שהבית שלה · וכשראה יהודה זה הלך אל לוי ואמר הנה ביתך לפניך או תקבל עליך האחריות ותפטרני או תנה לי ממוני ואם העדים מעידים שהבית למשומדת למה לא הגדת לי · ויען לוי ויאמר לא קניתי בית זה אלא אחר שידעת שהיא למשומדת ועל זה קנית ממני יורינו רבינו הדין בזה ויבא שכמ"ה:

תשובה אם נשארה בית זה לשמעון אין שמדת אשתו מוציאה מביתה וכאשר אמרו בש"ס והוא אומרם זינתה הפסידה בלאותיה קיימין אמרו אם זינתה היא כליה מי זנו הנה לזה יהיה אחריות הבית על המוכר וצריך שיקיים הבית לקונה באופן שיכול או שירצה למשומדת או יחזיר לו מעותיו וכך הדין:

רמח

שאלה יורינו רבינו ירום הודו בשמעון מכר בית ליהודה וקבל מעותיו וקם הבית ליהודה ואחר זמן נודע ליהודה שלא היה בית זה לשמעון ושיש מערער אחר עליה ושאל לשמעון שיספה וינקיה מכל מין טוען ומערער שבעולם ושמעון לא רצה אלא אמר לו שב בביתך ואם יערערו עליה ויוציאוך אז אטפל עמך או אתן לך אחרת או אחזיר מעותיך אמר לו יהודה איני מניחך שתלך עם ממוני יען אם יוציאוני אין לך קרקע אחר להחזיק בו ותפסיד שמעות ואני אנה אני בא אם לא תפטרני קנה לי קרקע אחר במעות הללו ואם יארע שום אחריות בבית זה אז אלכה לשם יורינו רבינו הדין בזה · גם זו יורינו רבינו בראובן לקח מרחל עשרים דינרים על חנותו ולקח ממנה החנות בארבעה דינרים לשנה ועל העשרים דינרים נתן לה אפותיקי על החנות לשנה אחת ובא הזמן שאלה רחל ממונה ולא היה לו מה ליתן ונתן לה החנות משכונא תחת שטר האפותיקי · ויהי היום רצה ראובן לפדות חנותו וליתן לה העשרים דינרים לבד כי הארבעה האחרים אבק רבית ועידי האפותיקי יודעים שהוא כך ורחל אמרה איני נוטלת אלא כאשר התניתי בנאמנות · יורינו מורה הצדק אם יפטר ראובן מארבעה דינרים הללו · ואם רחל כפרה ועדים מכחישים אותה היועיל נאמנותה אם לא:

תשובה עמדנו על שאלתכם הראשונה וראינו שמה שאמר יהודה לשמעון אין קרקע אשר אגבה ממוני אם יוציאוני מזה אלא קנה לך קרקע אחר בממוני אשר קבלת ואגבה תחת זה או תנה לי ממוני שאם תפסידהו מאין אגבה טענתו ראויה · כי מצינו לרז"ל הם אמרו ראובן שמכר קרקע לשמעון ויצאו עליה עסיקין עד שלא יחזיק בה יכול לחזור בו משהחזיק בה אינו יכול לחזור בו דאמר ליה אחוי טרפך ואשלם לך · אם היה עמו מאין לשלם ואם אין לו לשלם לא · ואחר שמצינו רז"ל אמרו בהפסדת ממון בני אדם הם הזהירו ואמרו וכי כתבינן אדרכתא אניכסיה והני מילי אמקרקעי אמטלטלי לא כתבינן מאי טעמא דילמא שמיט ואכיל להו ומייתי האיך סהדי ומרע ליה לשטריה וליכא לאישתלומי מיניה לזה אמרנו שדברי יהודה אמתיים וזכה בטענתו:

ועל מה ששאלתם על ראובן שלקח מרחל עשרין דינרים וכו': עמדנו בה וראינו שכל זה אסור כי אינו יכול למשכן אחר שקדם החוב ולזה אמרו המלוה את חברו לא ידור בחצרו חנם ולא ישכור ממנו בפחות מפני שהוא רבית אמנם אם כבר קבלה אינו חוזר כי זה הוא אבק רבית שאינו יוצא בדיינין אך צריך לראות כי

מאחר שאלו הארבעה דינרים אשר על השטר ונתנה העשרים דינרים משכונה על החנות וכלה הודאה בעיקר ההלואה אין זה מותר כי הרי אמרו חכירי נרשאי דכתבי הכי משכן ליה פלניא ארעיה לפלניא והדר חכרה מיניה אימת קנייה דקנייה מיניה ניהליה ואפילו דקא כתבי הכי וקנינא מיניה ושכינא כמה עידנין והדר חכרה מיניה שפיר דמי דלא תנטול דלת בפני לווין ואלו מילתא היא · הרי בביאור פי כגון זה אסור ולכן אם לא נתן אינו חייב לתת לה שום דבר · ואם נפל החילוק ביניהם שזה אומר שכך היה ואם כן אינו רוצה לתת לה וזאת אומרת אין זה אלא ממה שנתתי הדבר תלוי בהעדאת העדים אם העדים אומרים שאלו הארבעה דינרים הם על העשרים אז נפטר ראובן ואינו נותן לה כי אם העשרים ואם לא יעידו העדים שום דבר מזה אינה יכולה לגבות אלא עד שתשבע שאלו הד' דינרים אינם מהשכירות והם ממה שנתנה בתחילה ובזה תיטול · ואולם הנאמנות אשר לה זה מועיל לכשאומרת היא לא קבלתי כלום והוא אומר פרעתי אכן בכגון זה לא מהני ובכיוצא בזה אמרו יד בעל השטר על התחתונה ולזה אמרנו שלא תגבה אלא אחר שבועתה וכך הדין : וכתב יצחק אלפסי

רמט

שאלה וחורנו הדרתו מה שזכרת בהלכה י' מפ"א דמו"ת שמא יטעה בין ה' לו' ולשון ההלכות שמא יטעה בין ה' לו' יבאר לנו הנסחא האמתית :

תשובה מה שזכר בהלכות שמא יטעה בין ה' לו' הוא הנכון והוא לשון התלמוד כפי מה שפסק' שם ואני זכרתי הדבר הנמצא ברוב והוא טעות שטה בשטה שאחריה ועשיתיה כאילו הייתה הפליאה פתוחה להיות שכוונתינו בכל זה החבור לקרב הדינים לשכל או לענין היותר קרוב *) : משה ב"ר מימון זצ"ל

רנ

שאלות ששאל הרב רבי יוסף בן ה"ר גרשום ז"ל לנגיד ה"ר אברהם בן הגאון הרב רבינו משה בן מימון ז"ל ותשובותיו עליהן **) :

שאלה ילמדנו רבינו אם כל הנשיאים הנקראים בשם זה בזמן הזה דינם כמו נשיא הכתוב בתורה או הנזכר בתלמוד או לא · כי לפי עניות דעתי אין הפרש ביניהם לשאר העם כי אם הממונה ראש הגולה לנקטינן רשותא מיניה כפי תקנת התלמוד ושני ראשי גליות לא מוקמינן כדאמרינן דבר אחד לדור ואין שני דברים לדור :

תשובה ודאי אין קרוי במשנה ובתלמוד ובשאר דברי רז"ל נשיא אלא ראש ישיבה הסמוך בארץ ישראל שהוא ראש לסנהדרין או מלך · ולפי שראשי גליות שבבבל במקום מלכים הם עומדים כדכתיב לא יסור שבט מיהודה וגו' אלו ראשי גליות שבבבל שרודים את העם בשבט על כן יקרא ראש הגולה נשיא · וכל נשיא האמור בתלמוד אינו אלא ראש ישיבה או ראש גולה הסמוך בלבד · אבל אלו זרע אדוננו דוד ע"ה אין אנו קוראין אותם נשיאים מפני שכולם ראשי גליות או ראשי ישיבות אלא הואיל והם מזרע המלוכה והמלך נשיא נקראו נשיאים כמו שיאמרו היום בלשון הישמעאלים למי שהוא בן שר או שר ממשפחת השררה שר אף על פי שלא נתמנה מימיו על שום מנוי קוראין לו רייס כלומר בשם אביו · וידוע הוא אצל בעלי השכל שרוב אלו הכנויים שמכנים לאדם זהו לשון הבאי ופטומי מילי בעלמא ובקיאי הדעת ממעטין מהם ושונאים אותם אבל אוהבי הגדולה הרודפים אחר השררה מרבים בהם ואוהבים אותם שהם גדולתם ומעלתם · ואף על פי שהתורה קראה לנשיאי השבטים נשיאים ואינם מלכים אלא הם ראשים וממונים לא ראינו בדברי החכמים קרוי נשיא אלא ראש הישיבה הסמוך וראש הגולה שהוא במקום מלך בלבד · ומי שאינו ממונה כדי להיות ראש גולה או מלך אף על פי שהוא מזרע אדוננו דוד ע"ה אינו קרוי בכתוב נשיא · וראיה לדבר מה שאמר הכתוב בשלמה ע"ה ולא אקח את הממלכה מידו כי נשיא אשיתנו כל ימי חייו · נמצאת למד שנשיאותו תלויה במלכות ולא בייחוסו שייחוסו לא ישתנה בלקיחת המלכות ממנו · ומי שהוא ממונה להיות ראש גולה בבבל נשיא קרינן ליה · ומי שהוא ראש ישיבה בארץ ישראל נשיא קרינן ליה בין שהיה מזרע אדוננו דוד ע"ה כמו שהיה דוד ע"ה ראש לסנהדרין כאשר מפורש בפסוק יושב בשבת תחכמוני בין שאינו מזרע אדוננו דוד ע"ה כמו שהיה רבי אלעזר בן עזריה נשיא והוא כהן אבל מי שהוא מזרע אדוננו דוד ע"ה ואינו לא ראש גולה ולא ראש ישיבה אינו קרוי נשיא אלא כנויי בעלמא לפי שהוא מזרע המלוכה דאנו קוראים לקטנים שבהם נשיאים בייחוסם · ודוקיית ההלכה במנודה לנשיא מנודה לכל ישראל אינו על נשיא בייחוסו רק על נשיא במעלתו שהוא ראש ישיבה הסמוך הקרוי בכוליה תלמודא נשיא

---

*) כנעתק מס' מעשה רקח :

**) כנעתק מאגרת הרמב"ם :

כי השני לו אב בית דין · ולפיכך מביא אותו התלמוד אצל אב בית דין כדאמרינן התם נשיא שנכנס ואב בית דין שנכנס · וההיא דפירקא קמא דחגיגה דקאמרינן התם ראשונים היו נשיאים שניים אב בית דין · ואפילו נשיא במעלתו הסמוך מעבירין מפני מיעוט שכלו · ועוד מפני מה העבירוהו לרבן גמליאל מפני שציער לר' יהושע כדאיתא בברכות · אבל נשיא בייחוס ממה מעבירינן ליה מייחוסו הייחוס לעולם לא ישתנה והייחוס אינו עיקר דממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ · והואיל וראש גולה אין אנו צריכין במנויו להיותו חכם בחכמת התורה אלא לייחוסו ובהסכמת אנשי מקומו שהם בני בבל שיסכימו עליו להיות ראש הגולה כאשר פירש הגאון הצדיק אבא מארי ז"ל בפירוש מסכת בכורות מפירושי המשנה שלו ודאי צריכין אנו להתנות במנויו עם יחוסו יראתו ואהבתו לצדק וכניעתו למשפטי התורה וילך על פי הוראת החכמים · ואסור להסכים עליו ולקבל אותו אם לא יהיה כך · ואין מנויו להיות דן משפטי התורה בין ישראל שלא ידינו אלא החכמים במשפטי התורה שנשלמו בהן תנאי הדיינין · ומקרא מלא הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם ואשימם בראשיכם · אבל מנויו להיות במקום מלך זכר למלכות בגלות · ולהיותו נותן רשות לדיינים הדנים בין ישראל כדי שיהיו פטורין מן התשלומין אם יטעו בשקול הדעת כאשר הוא מפורש בגמ' דסנהדרין פרק ראשון · ואם אינו חכם בחכמת התורה או הוא חכם והוא חסר אחד מן התנאים שצריכין להם הדיינים אין לו לדון ואינו יכול לכוף לישראל לקבל דיניו · ומי שידון שלא במשפטי התורה המפורשים במשנה ובתלמוד אין דיניו כלום · ולענין שני ראשי גליות בדור אחד לא עלה על דעת אדם דהכי קיימא לן דבר אחד בדור ולא שני דברים בדור · ומפני זה דין נשיא של יחוס שלא נתמנה להיות ראש הגולה או ראש הישיבה בזמן הסמיכה שנפסקה כמה שנים דינו כשאר בני ישראל ואין שום הפרש ביניהם · ואם הוא חכם דינו ונדויו כשאר החכמים · ואם הוא תלמיד הרי הוא כשאר התלמידים ואין לנדויו מעלה כלל מפני הייחוס אלא אם כן יהיה ראש גולה בלבד ויעשה מן הדין של תורה · ומה דאמרינן כל החולק על מלכות בית דוד ראוי להכישו נחש דכתיב ויזבח אדוניהו צאן ובקר ומריא עם אבן הזוחלת · וכתיב התם עם חמת זוחלי עפר · פירושו כגון אדוניהו שהיה חולק עם שלמה וכגון נשיא שיהיה חולק במקום שיש ראש הגולה הממונה על פי בית דין ראוי להכישו נחש כי הוא פורץ גדרן של חכמים ופורץ גדר ישכנו נחש : וכתב אברהם בן הרמב"ם ז"ל

רנא

שאלה מי שקרא לחבירו ממזר וספר אחר מטתו של ת"ח יורנו רבינו מה דינו :

תשובה על זה הקורא לחבירו ממזר סופג את הארבעים והמקלל לחברו בשם הנכבד לוקה · והמקללו שלא בשי"ת אינו לוקה אלא ראוי לייסר אותו · והמבזה ת"ח אין לו חלק לע"ה · ולא חרבה ירושלם עד שבזו בה ת"ח · והמקלל הרבים מעכב תשובה דהיינו אין תשובתו מקובלת לפני השי"ת דהוא מכ"ד דברים המעכבין התשובה · ומפורש בתלמוד שיהושפט מלך יהודה כשהיה רואה ת"ח היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו והיה מושיבו בצדו · והיה קורא עליו רבי ומארי והוא נשיא ומלך באמת : וכתב אברהם בן הרמב"ם ז"ל

תמו התשובות

וז"ל ר' מרדכי תמה

אמר הצעיר בריך רחמנא דסייען לברך על המוגמר · זה ספר פאר הדור אשר מאז ומקדם גנוז היה יין המשומר · והנה בעתה זה היום יצא יצא לעד בבני ישראל מקרא זה כמן הומר · וטרחתי בו עד מקום שידי יד כהה מגעת כי לפי רוב השנים מלמד שבלה והאותיות פורחות ותלי"ת עמד טעמו וריחו לא נמר · ואף כי המה בכתובים באו במספר שס"ב ותחסרהו מעט יען וביען אמור בכפילא על אחת כמה וכמה ואף גם זאת כי כמה מהם לרוב קטנותם חברתים שנים או שלשה גם יחד וכמה מהם כך נשאו לשאול הגיעו אחת ושתיים והוא באחד כי איתמר הכי איתמר וכל רואיהם יכירום כי הם פעולת צדיק ורב כמו שנאמר :

חדושי הרמב"ם

חרושים מרבינו הגדול **הרמב"ם** ז"ל שחבר החסיד הרב **אברהם** בנו ז"ל ומשאר גאונים קדמונים · נעתקו מספר מעשה רקח וז"ל · זימן השי"ת לידי בספר כתיבת יד קדמון אחר שהתחלתי להדפיס · אשר קצתם כבר באו במקומם הראוי · וכדי לזכות את הרבים אשימם דוברות · במקום זה למופת ולאות · והיו למאורות · מפנינים הם יקרות :

בח"א מהחלק הג' העתיקו מפי אבא מארי דבר שלא כתב בחבורו והוא שהסבה באמרם ז"ל באלו המדות המגונות שהעושה אותם אינו חלק לעה"ב הוא שהנפש שיהיו מדותיה אחת מאלו המדות המגונות לא תקוה שיגיע לה דבר שתזכה בו לחיי העה"ב ולא תבטח שתגלל מעבירות יטרידוה מחיי העה"ב ותפול בענשו יתעלה המוחמד לעה"ב ע"כ:

ע"ש בח"א מהמאמר הב' ז"ל מועתק · ונשות בני ישראל גם כי רובם נצולות מזה העון ר"ל לא לא יהיה כלי גבר וגו' הנה קצתם הם נכשלות בו מצד פתיותם וזה שבאופותהם יתדמו לגוים ותצנוף האשה מצנפת או כובע ותקח בידה סייף ותצא במחול לפני האנשים והנשים בתועבה הזו · ולא יעלה בדעת שמפני היותה כלה הותר לה איסור תורה אא"כ יתגללו בזה בהיותם סומכים על המנהג לאמר כך נהגו כמו שיתגללו בזולתו · וכבר היה זה נעשה במצרים והיו נכשלים בו גדולים עד שבטלנו אותו ומחינו זכרו · וכן היה החתן יוצא לאשה המקשטת תקשט אותו וזה מכלל עדי האשה ואסור לעשותו וראוי להזהר מזה ולא יסמכו בו על הנשים שאין להם דעת ולא תבונה ומי שיש בו יראת שמים ידקדק הוא בעצמו בפרטים הללו כדי שלא יכשלו בעון זה ויהיה הוא נתפס בעונם · וכן התינוקות לפעמים יקשטו אותם בקישוטי הנשים ויצבעו ידיהם בצבע שצובעות בו הנשים ידיהם וזה בהפך ממה שלוו עליו מעתיקי השמועה ז"ל וממה שלוה עליו הנביא · שהחכמים הזהירו לאדם שידריך בניו בדרך ישרה · והנביא אמר למען תלך בדרך טובים · וזו הדרך עקומה ודרך חטאים תעשה בפרהסיא בבית כנסיות בתוך קהל ועדה מישראל במועדי ה' ואין איש שם על לב · ואולי יתגללו בזה שהם סומכים על מאמרם ז"ל קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו · ואין הראיה דומה לנדון שזהו באוכל לתאות נפשו אמנם זה העני הם מאכילים אותו וגם הם אמרו אין בית דין מצווין וזה אביו מחנכו עכ"ל ז"ל :

ע"ש שהנשים הצובעות ידיהם במין צבע הנקרא בערבי חנ"ה אינו חוצץ בטבילה אמנם המין הנקרא בערבי כלא"ב להיות שיש לו גשם ועביו נשאר על העור לכן הוא חוצץ ע"כ :

ע"ש הרבה מן החכמים חשבו שקדושת היוצר וקדושת סדר יומא הוא דבר מיוחד לצבור ואינם ראוים ליחיד לאמרם ז"ל כל דבר שבקדושה לא יהא בפחות מעשרה ואבא מארי ז"ל פי' זה בקדושת היוצר ואמר בספר אהבה ומדלג היחיד הקדושה · וחזר בו מזה הלכה למעשה ושמעתי מפיו וראיתי תשובה בכתב ידו למי ששאל אותו זה הענין שבקדושת יוצר היא ספור איך מקדישין המלאכים וקדושת סדר יומא היא קריאת פסוקים כמי שקורא בספר ישעיה וס' יחזקאל · ואין הכוונה באמרם שהקדושה לא תהא בפחות מעשרה אלא אם נקדיש אנחנו בקדושת התפלה שאנו אומרים בה נקדישך ונעריצך כקדושת המלאכים ואחר כך אנו מזכירין קדושת המלאכים ואומרים ככתוב וכו' לא שנהיה מספרים איך יקדישו המלאכים כך הורה ז"ל ועליו אנו סומכין ע"כ :

ע"ש בענין הקדיש · וזה השבח פירשו הגאונים ז"ל שיש בו עשרה מיני שבח שבתחלה הוא אומר יתגדל ויתקדש ובאמצע הוא אומר יתברך ובסוף הוא אומר

ישתבח יתפאר יתרומם יתנשא יתעלה יתהדר ויתהלל שמיה דקב"ה הרי כאן עשר · ומנין זה השבח מועיל לפי שאין ראוי להוסיף בשבחו יתברך במה שנכתב ולא במה שנתקן ע"כ ראוי לזכור המנין כדי שלא יבא כל אחד להוסיף מה שאינו ראוי כמו שהוסיפו החזנים ויתקלס והוא טעות · שמעתי אבא מארי ז"ל מונע אותו לשתי סבות הא' מפני התוספת עצמו שראוי למנוע אותו והדומה לו · והב' שהיא מלה משותפת בין העלוי והפכו אמר הכתוב והוא במלכים יתקלס וזה יובן ממנו העלוי ואמר ויתקלסו בו נערים וזה הפך העלוי · ואפשר לפרש והוא במלכים יתקלס שחוזר אליו ויהיה פירושו יתעלה או יתפאר או יהיה חוזר אל המלכים ויהיה פירושו והוא ישחק במלכים דומה לכוונת סוף הפסוק ורוזנים משחק לו · ולפארו ית' בזה הלשון הוא טעות ולסבה זו ודומה לה כעס רבי חנינא על מי שהרבה בתארים · ואחרי גדולתו יתעלה אין תכלית להם אמר הנביא מי ימלל וגו' ואמרו ז"ל למי נאה למלל גבורות ה' למי שיוכל להשמיע כל תהלתו ע"כ :

ע"ש בחלק התפלות · וכבר נודע ונתפרסם מה שתקן אבא מארי ז"ל והסכימו עמו חכמי דורו העומדים עמו · וזה שהוא ראה שכשיחזור הש"ץ התפלה בקול רם אחר הלחש לא יתנו אזן כל העם לשמוע ממנו באימה ולעמוד במוסר כעמידתם בתפלה אלא יעמדו כעומד בעל כרחו ויתעסקו להשיח זה עם זה שיחה בטלה וכיוצא בה אלא שהם כשיגיעו לקדושה יענו קדוש ושאר הפרקים וכשיגיע למודים יאמרו התלמידים המדקדקים מודים דרבנן וראה ז"ל שיש בזה מכשול עון גדול לפי שיחת האנשים בעוד שש"ץ מתפלל והם אינן מכוונין לשמוע מבלי היות להם מוסר בעמדם יש בו מן הזלזול בכבוד שמים מה שהוא גלוי ואין הסבה בזה כ"א להיות שהם כבר יצאו י"ח בתפלת הלחש ובלתי עסוקים באמירת תפלה · ולפיכך תיקן ז"ל שיגביה קולו ש"ץ מתחלה וינהוג המנהג בתפלה כמו שנוהג בפריסה על שמע שש"ץ יגביה קולו מבראשונה להוציא מי שאינו יודע והנמשכים אחריו יתפללו בלחש או בקול נמוך מקולו להוציא עצמן ויאמר הקדושה בברכה שלישית והעם יענו הפרקים שראוי לענותם ויברכו הכהנים ב"כ אחר ההודאה והעם יענו אמן אחר כל ברכה וברכה ויסיים ש"ץ והצבור תפלתם כאחד ויפסעו כולן ג"פ בבת אחת · ונתפרסם זה התיקון בארץ מצרים כל ימי חייו ואחר פטירתו ז"ל וניצולו העם מהמכשול שהיו נכשלים בו ולא חלק עליו אחד מחכמי דורו בזה ולא יחסו אותו לחולק על דברי חז"ל בדבר זה עם היותו הפך סדר התלמוד להיות שלא היה ביניהם אז מחלקת ולא קטטור ולא היה אז מי שיקשה על המורים מקצרי הידיעה ובעלי דמיונות כמו שקרה בזמנינו זה מהחולקים על מה שסדרנו אותו מהתועלות הגדולות ומהחיובים העצומים · אבל צריך אתה לדעת שראינו רוב האנשים בזה התיקון האחרון סומכין על ענין יש לדקדק בו והם מדמין שהם מדקדקים בו · וזה שכשמגיע ש"ץ לעבודה ויעלו הכהנים לדוכן ימהרו כולם בתפלה עד שישלימו תפלתן קודם ברכת כהנים כדי שלא ימנעו מעניית אמן על ברכת כהנים או שמא יענו ותהיה הפסקה · ואמרו בעיונם התלמודי כפי מחשבתם שהתלמוד בואר שאין המתפלל יכול להפסיק תפלתו בעניית אמן וכיוצא בה לא בקדיש ולא בקדושה ולא בכיוצא בהן · וקצת מהם ממהר יותר עד שישלים תפלתו קודם שיגיע ש"ץ למודים כדי שלא יגרע ממודים דרבנן · וזה הדקדוק עזיבתו דקדוק להיותו בעצמו טעות ואין בו דקדוק תוריי כ"א הפכו והוא מביא לידי עון גדול · אמנם היותו מביא לידי עון גדול זה להיותו מחייב המהירות באמירת התפלה ושבוש הכוונה ותליית המחשבה כדי להקדים לש"ץ ותהיה אז צורת התפלה קבע ולא תחנונים · ואמנם היותו טעות בעצמו ואין בו דקדוק תוריי הוא מפני שהתפלה תהיה בזו הצורה לא תפלת צבור ולא תפלת יחיד · לפי שתפלת יחיד כל אחד וא' מתפלל לעצמו ותפלת צבור כלם אחר ש"ץ וזו הצורה תחלתה תפלת צבור וסופה תפלת יחיד וזה בלבול ורוע סדר · ומה שנתלה הנתלה בזה במודים דרבנן הוא טעות שטעה בעיקר הדין לפי שמודים דרבנן אין באמירתו חובה עכ"פ אבל מי ששמע ש"ץ אומר מודים והוא כבר התפלל לא ישתוק אלא שבחו ית' מלשבחו אבל יאמר מודים דרבנן כמו שביארו בתלמוד בזמן שש"ץ אומר מודים העם מה הם עונים אחריו מודים אנחנו לך וכו' כמו שתמצא מפורש בהלכות הר"ר יצחק ז"ל · אבל אם היה מתפלל ואומר מודים העיקרי עם ש"ץ קם ליה בדרבה מיניה · ועניית אמן בברכת כהנים אינה הפסקה לפי שההפסקה באמן וכיוצא בה שהזהירו ממנה היא בשיהיה עונה אמן או קדוש וכיוצא בהן בלתי היותו מתפלל עם ש"ץ וכבר העתיק זה הענין האמתי ר' יצחק ז"ל משם ר' האיי ז"ל וקיים אותו בהלכות דמנהגא דרבנן כד עייל איניש לבי כנישתא ואשכח צבורא דמצלו בלחשא דמעכב עד דמסיימי וכדפתח שליחא דצבורא ומתחיל ה' שפתי תפתח אומר בהדי שליחא דצבורא מלתא מלתא ועני קדושתא בהדי

לבורא ושפיר דמי למעבד הכי דלית בה הפסקה והא דאמור רבנן אם יכול להתחיל ולגמור היכא דאתחיל מקמי ש"ץ אבל בדאתחיל בהדי ש"ץ שפיר דמי · וכמו שעונה קדושה בברכה שלישית ואין זו הפסקה כמ"ש זה הגאון ז"ל כך יענה אמן בברכת כהנים בין הודאה ושים שלום ואין זו הפסקה הפסק אחד · והנכון בזה הסגנון המתוקן שהוא גדול התיקון באלו הזמנים שיתפללו כל העם עם ש"ץ מלה במלה מתחלת התפלה ועד סופה ואמרם ז"ל אסור למתפלל בצבור להקדים תפלתו להם ואף על פי שאינו בזו הכוונה יש בו חיזוק לזה המנהג עכ"ל :

פ"ב מה' תפלה · דברי רבינו המחבר בתשובה בל' ערבי וז"ל מועתק · נוסח הברכה האחת עשרה בא"י אוהב צדקה ומשפט ואמנם יתחייב זכירת מלך בי' ימי תשובה ע"כ :

שייך להלכות תפלה פ"ו · רבינו המחבר כתב בתשובה וז"ל מועתק מלשון ערבי · *)

פ"ז בא"י נותן התורה ז"ל רבינו המחבר בתשובה · היות החתימה נותן התורה הוא כוונת הברכה שר"ל מי שציונו בקריאתה וזו היא כוונת נתינתה והיא כוונת הברכה בקשת העזר על לימודה · אמנם האומר המלמד תורה טועה לפי שאין השי"ת מלמדה לנו אלא צוה אותנו ללומדה וללמדה וזה נמשך על עקר דתנו והוא שמעשה המצות הם בידינו לא בהכרח מאתו ית' על עשייתן גם לא על עזיבתם ע"כ : **)

שייך לפ"ט · רבינו המחבר כתב בתשובה וז"ל מועתק מלשון ערבי · לא יאמר קדיש בשום אופן כי אם במקומות ידועות מהתפלות שהם חובה או אחר קריאת דבר מדברי תורה כלומר דומי התורה או ביאורה והפי' דרש פסוק אחד יאמר אחריו קדיש דרבנן · אמנם אלו התפלות שיסדם ר' סעדיה הגאון ז"ל וכן אלו העניינים הנקראים רחמים הנאמרים בימי התשובה לא אדע טעם לאמירת קדיש אחריהם ע"כ : ***)

ע"ש רבינו המחבר נשאל במי שהגיע משנותיו למעלה מעשרים קרוב לארבעים ולא צמחה בזקנו אפילו שערה אחת אבל לחייו עד תשלום הזקן כבן עשר או פחות אם ראוי למנותו ש"ץ אם לאו וז"ל מועתק מלשון ערבי : *)

שייך לדין ב"ה · רבינו המחבר ז"ל נשאל במי שקנה מן השוללין ספר קדש : **)

ע"ש בענין ברכת כהנים · והשמר פן תטעה במה ששמענו בשם חכמי צרפת שקצתם מחייבים לכהן העומד בתפלה ליטול ידיו בשעת עלייתו לדוכן עד ששמענו שקצתם אומרים שצריך שיהיו המים מוכנים אצל פתח הדוכן וירחצו הכהנים את ידיהם בשעה שעולים לדוכן עם היות שכבר נטלו ידיהם לתפלה וזה יורה אם על מיעוט ידיעה אם על היותם מזלזלים בנ"י לתפלה והעיקר שמי שנטל ידיו לתפלה א"צ נטילה אחרת לב"כ לפי שבשעת התפלה אינו עוסק צרכיו ולא יגע בערותו וכזה ראיתי הלכה למעשה במעמד אבא מארי ז"ל וזולתו ממורי הוראה שכל כהן שנמצא בשעת התפלה יברך ב"כ וסומך על נטילת ידיו לק"ש ולתפלה · ולפי דעתם יתחייב ליטול ידיו לק"ש וכשיגיע לגאל ישראל יטול ידיו לתפלה לפי שהוא כבר הסיח דעתו בק"ש וזה טעות · ואין הכוונה בהיותם ז"ל מחייבים כהן הנושא את כפיו בנ"י קודם שישא את כפיו שלא יברך בלתי נ"י כלל אלא המשל אם נמצא בין צבור המתפלל והוא כבר התפלל קודם להם והלך לעסקיו או הסיח דעתו אחר תפלתו קודם שבא לפני הצבור או שאיחר תפלתו לאחר תפלתם לאיזו כוונה או הכרח וע"כ לא נטל ידיו לתפלה שאז אין ראוי לו לישא את כפיו עד שיטול ידיו · וביארתי זה עם היותו פשוט לפי שטעו בו עכ"ל :

ע"ש ויגביהו ידיהם נגד כתפיהם ויפשטו כפיהם באופן יהיו כפיהם נגד הקרקע וגבי ידיהם נגד השמים הפך פרישת הכפים בשעת התפלה זו היא המורה המדוייקת בנשיאות כפים · וקצת כהנים ישאו כפיהם באופנים שונים ויסמכו בזה למאמרים יעתיקו אותם אין להם שורש וענף ע"כ

ע"ש ונראה מכוונת אבא מארי ז"ל בהלכות תפלה שג' ברכות של גוי ועבד ואשה ראוי לברך אותם בכל יום עכ"פ בין ראה אותם בין לא ראה וכ"כ מהלכות הר"ר יצחק ז"ל בעל ההלכות · ואמר לי מי שראה נוסחא ישנה מהתלמוד והיה כתוב בה כך חזי אינש גוי מברך וכן בעבד ואשה · ונראה שזו הנסחא מדוייקת שההקש

---

*) התשובה נעתק לעיל סי' קל"ט ע"ש :

**) עיין לעיל סימן נ"ז :

***) עיין לעיל סימן קכ"ח :

---

*) התשובה נעתק לעיל סימן קי"ב ע"ש :

**) התשובה נעתק לעיל סימן קכ"ט ע"ש :

יאמת אותה וכן נמצא בסדור לרבינו עמרם בן ששנא ז"ל ע"כ :

ע"ש בענין ברכת הגומל · ואומר משם אבא מארי ז"ל שראוי שיהיו השומעים יושבים והמברך עומד לפי שאמר הכתוב ובמושב זקנים וגו' · והלכה למעשה נוהגים התלמידים כשנברך זאת הברכה כמו שהיה הוא ז"ל סובר ועושה :

ע"ש ולפי שהקידושין הן עיקר הנישואים ע"כ חייבו על הקידושין ברכה כמו כל מ"ע · וזה שיברך המקדש או שלוחו בא"י אק"ב והבדילנו מן העריות וכו' עד בא"י מקדש ישראל · יברך זאת הברכה ואח"כ יתן הקידושין ואם קידש ולא בירך הרי היא מקודשת ולא תאמר זאת הברכה אחר הקדושין לפי שאז היא ברכה לבטלה · ואין ראוי שיברך אותה כי אם המקדש או שלוחו שמקדש לו לא דיין ולא זולתו · וקצת מהמונים טועים ומברכים אותה על גד הכוס מז' ברכות של נישואין והוא טעות לפי שז' ברכות הם שבח לשי"ת ותפלה בעד החתן והכלה וישראל ולכן הראוי שיברך אותם הגדול שבנמצאים שם · אמנם זאת הברכה היא ברכה על המצוה ואין ראוי שיברך אותה אלא עושה המצוה ע"כ :

ע"ש בענין ז' ברכות · וכבר פשט המנהג שאחר שיטעום המברך היין ישקה לחתן מאותו הכוס מעט גם ישקה החתן לכלה מעט ממנו ואין זה אלא מנהג נאות ואין ראוי לנאות ממנו עם היות שהתלמוד לא יחייבנו · והמנהג הפשוט שיברך אלו הז' ברכות הגדול שבנמצאים שם כמו שזכרנו · ואין ראוי שיברך אותם החתן לפי ששם ברכה לו ואין ראוי שיברך אדם ברכה כזו לעצמו · וכזה הועתק משם אבא מארי ז"ל שכעס על החתן שבירך ברכות אלו לעצמו וזכר סיבת כעסו מה שזכרתי ע"כ :

ע"ש בח"ה וז"ל מועתק · והעתיק משם אבא מארי ז"ל שהיה מונע מלכתוב תורה נביאים וכתובים בקובץ אחד כמו שכותבים עתה קצת אנשים · והיה אומר ז"ל שאם היו מחברין אותם בכרך א' על הגויל כמו שהיו כותבים בזמן הקדוש לא היה בזה איסור אבל בקובץ א' כאלו הספרים שכותבים בזמנינו זה ממה שראוי למונעו לפי שכשפותחים הספר הכולל תנ"ך לקרות בו בנביאים או בכתובים יהיו הנביאים והכתובים למעלה מה' חומשי תורה ואין ראוי לעשות כן · וזה דקדוק גדול ממנו ז"ל וכן היה מונע מלכתוב התרגום או הפי' עם התורה בקובץ א' לסבה זו לפי שהתרגום או הפי' אינו ל' התורה ע"כ :

ע"ש שהבדנג"אן מברך עליו בפה"א ע"כ :

ע"ש וי"א שברכת להכניסו ראוי לברך אותה לאחר המילה · ויטען בזה על המנהג בטענות גלויי הסתירה למי שיש לו קצת ידיעה ואיני רוצה להאריך בזכירתם · ולר' האיי גאון ז"ל תשובה שאין בזה קפידא בין שתהיה קודם המילה בין שתהיה לאחר המילה ואבא מארי ז"ל דעתו שתהיה קודם המילה וכזה הורה ונעשה הלכה למעשה לפניו וראייתו על זה גלויה ממובן לשונם ז"ל ומלשון הברכה עצמה ומההקש · והנה מובן לשונם ז"ל הוא שמאמרם ז"ל המל מברך על המילה אבי הבן מברך להכניסו יובן שהב' ברכות הם קודם המילה מחולקות בין המל ובין אבי הבן ואין ספק שברכת המל היא קודם המילה · ואמנם הראיה מלשון הברכה עצמה הוא באמת להכניסו שכוונתן על פועל מעשה להבא לא על מעשה שכבר נעשה ולשונם ז"ל בתלמוד בלבער כ"ע ל"פ דלהבא משמע וכו' · ואמנם ההקש הוא מפני שזו הברכה היא על המצוה ונוסחתה אק"ב וכלל גדול כל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן חוץ מטבילת הגר · ומי שלא יודה בזה וירצה להעמיד מנהגו ומביא ראיה שמורה על חסרון ידיעתו אין משגיחין בו ע"כ :

ע"ש בנוסח ברכה ראשונה שלאחר ק"ש של ערבית · כי שמרנו ומצילנו אתה ובצל כנפיך תסתירנו כדבר שנא' הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל והיה זה סוף הברכה ולזה אמר שומר את עמו ישראל לעד · ואין ראוי שיהיה זה בשם ומלכות כמו שאומרים קצת אנשים טועים כדי שלא תהיה חתימה ושאחריה ברכה אחרת ויהיה מברך בערב שלש ברכות אחריה וזה בהפך מה שהמשנה בערב שתים לפניה ושתים לאחריה · ומה שביארתי פה לבלתי חתום בברכה זו הוא מועתק מאבא מארי ז"ל ע"כ :

פ"י דה' ס"ת ז"ל רבינו המחבר בתשובה על ס"ת שנמצא בו השם כתוב קצתו בסוף השטה וקצתו חוץ לשטה וז"ל מועתק מלשון ערבי *) :

גליון רבינו המחבר ז"ל השיב בתשובה בל' ערבי שאין ראוי לפתוח חומש על דרך גורלות לגויים וש"ל שעשה כן אין לבטל אותו ממינויו גם לא להכותו על זה :

פ"א דהלכות שבת · ההפרש שיש בין מלאכה שאינה צריכה לגופה ובין פסיק רישיה ולא ימות הוא דגבי פסיק רישיה אינו מתכוין למלאכה כל עיקר אלא

*) הובאה לעיל סי' ע"ז ע"ש :

שהיא תעשה בשכרה כגון מי שסגר פתח ביתו והיה שם צבי שהוא לא כיון לצידת צבי אלא שהצידה נעשית בשכרה אבל מלאכה שאנ"ל הוא מתכוין לגוף המלאכה אלא שאינו מתכוין לתכליתה (מיסוד הר"א החסיד ז"ל בשם אביו הרמב"ם ז"ל):

ע"ש בהלכות שבת: וראיתי לעורר אותך על מה שיכשלו בו תמיד וזה שנתפרסם איסור שחיטת הכלי השרוי פרסום לא יפלא משום אדם והרבה מהפתאים כשיפול על מלבוש וכיוצא בו טינוף ירחצו אותו באופן יעברו עליו המים או ינענעו אותו במים עד שיסור אותו טינוף ולא ישחטו אותו אבל יניחו אותו עד שייבש וידמו שאין בזה איסור הואיל ולא ישחט אותו המלבוש או אותו הבגד וזה כמו שיאמרו בדומה לו הקדמונים יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא השחיטה לבגד השרוי נאסרה להיותה חלק מהכבוס ואיך יצוייר שיותר עצם הכבוס מפני שלא ישחט הכלי או הבגד המכובס וזה טעות מפורסם ועשיית מלאכה אלא שהעושים הדבר הזה שוגגים וראוי להשמר מזה ע"כ:

ע"ש בענין שביתת העבדים · ומי שיבין כוונת התורה וירדוף אותה לא ירבה לשעבד אותם ואפילו בדבר שהוא מותר כשאיבת המים הרבים והעבודה הגדולה שבה טורח וקושי או לעורר אותם משנתם וכיוצא בזה לפי שהוא יתברך אמר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך והבן מלת כמוך שהיא בענין המנוחה · אמנם הכאת העבד או האמה ולייסרם בשבת הוא מעשה הפתאים שלא יבינו מכוונת התורה אלא מה שהוא גלוי ממנה מאד והוא איסור גדול אצל מי שמבין כוונת התורה:

פ"י. דה' שבת והפותח בית הצואר וכו' כתב הר' אברהם בנו של רבינו המחבר ז"ל וז"ל הא מלתא פירשה אבא מארי ז"ל· פי' דמסתבר והדין הוא פירושא דשמעתין מיניה בה מסתברא דהאי פותח צואר אינו שיחתוך מן הבגד· מקום שיכנס בו הצואר במספרים או בסכין כדרך שעושים החייטין דהא משנה ערוכה היא כל המקלקל ע"מ לתקן שיעורו כמתקן וחייב ומאי אתא רב ללמדנו אלא ודאי פי' הדבר כך הוא שהיה דרך החייטין כשגומרין הבגד ומתקנין בית הצואר שלו עד שיהיה ראוי ללבישה היה משיב המטלית שחתכה ממקום בית הצואר על בית הצואר ותופרה תפירת עראי כדי שיהא היכר שזה הבגד חדש ובעת שירצה בעל הבגד ללבוש אותו מסיר אותן החוטין שתפר בהן אותה המטלית ולובשו וס"ד שאותה התפירה שהיא עראי יהא פטור עליה קמ"ל וע"ז הקשה רב כהנא מה בין זה למגופת החבית פי' מסיר כסוי פי החבית שהיא מחוברת לה בטיט או בגבסים שמותר ופריק רבא זה חיבור וכו' כלומר תפירת מטלית זו עם בית הצואר חבור יפה הוא שכן דרך כל החייטין ואפילו היתה אותה התפירה דרך עראי ואינה מתוקנת כ"כ שלא תתן דבריך לשיעורין אבל חיבור המגופה לחבית אינו חיבור כלל שאין חיבור החרס חיבור אלא א"כ נשרף ונהיה כולו גוף שוה ע"כ· (מפי' מסכת שבת להר"ר פרחיה בר נסים ז"ל שחבר שנת ה' ז' ליצירה):

פ"י עוד כתב הרב הנ"ל וז"ל · ואומר הרמב"ם ז"ל בפי' למסכת שבת יש להקשות אמאי המשוה את האבן אינו חייב משום מחתך ותירץ משם רבו הרא"ם ז"ל דלא מחייב משום מחתך אלא היכא דלא קעביד מלאכה בגוף אותו דבר שצריך לו כגון מחתך בעור דלא קעביד מלאכה בגוף העור שצריך לו אלא קוצץ ממנו החתיכות ומרחיקן מעל העור שצריך לו אבל בגוף העור שהוא צריך לו לא קעביד מעשה לאפוקי משוה באבן שהוא עושה מלאכה בגוף האבן וחופר בה ומשוה פניה כדי שתהא נכונה לעשות עליה אבנים אחרות בבנין שאינו חייב אלא משום מכה בפטיש וכ"ת שאם היתה האבן נכונה ופניה שוות ויש לה קרנות יוצאות לכאן ולכאן ושיתח אותה בשבת שהוא חייב משום מחתך דדמי למחתך העור כמו שאמרנו · ועל דרך זה מפרש המגרד ראשי כלונסאות של ארז שחתך ראשיהן והרחיקן ולא עשה מלאכה בכלונסאות גופן ע"כ:

פי"ב עוד כתב הרב הנ"ל משם הרמב"ם ז"ל והטעם דחייב על כבוי גחלת של עץ ופטור על של מתכת עיקר טעם דבר זה כי כל דבר שתחלתו אש וכשיכבה ישתנה להעשות פחם זהו הכבוי האסור מדאורייתא אבל גחלת של מתכת שתחלתה מתכת וכשתכבה עוד היא מתכת אין כבויה מן התורה לפי שאין זה כבוי שאין גוף האש נתלית בברזל אלא הברזל הם היה ועכשיו אחר הכבוי הוא ברזל צונן ע"כ:

ע"ש וזה הקידוש שאומרים בבית הכנסת על היין בשלא יהיה שם אורחים שאוכלים בליל שבת בב"ה ואין שם אדם אוכל בב"ה אז היא ברכה לבטלה ע"כ:

הל' ש"ע פ"ב היה שבע וכו' · גליון בגמרא האוכל אכילה גסה בי"ה פטור ופי' רש"י ז"ל כגון שאכל בליל י"ה סמוך לתחלת הלילה שעדין היה שבע וכו' ופי' כן שאילו בי"ה עצמו אכל אותה אכילה גסה ליחייב משום כותבת

קמייתא · והרמב"ם ז"ל פי' אפילו ביום וכגון שאכל תחלה הרבה מאוכלים שאינן ראוין ולא היה לו חיוב עליהם דתנן האוכל אוכלים שאינן ראוין לאכילה פטור וקאמר דאם אכל אחריהן מאוכלים הראוין לאכילה אותה אכילה היא גסה מפני שהיה שבע מאותם אוכלים שאינן ראוין ואינו נהנה באכילה זו כלל ולפיכך פטור אפי' מאכילת אותם המאכלים הראוין כיון שהם לו אכילה גסה ואין בה הנאה כלל · וזה הוא לשון הרמב"ם ז"ל היה שבע מאכילה גסה שאכל אוכלין שאינן ראוין ואח"כ אכל אוכלים ראוין פטור שאעפ"י שזה היה ראוי לרעב לא היה ראוי למי ששבע כזה · וזאת השמועה היא בטעות סופר ברוב ספרי הזמנים ואני כך קבלתי אותה מרבינו ז"ל ע"כ · (משיטה ליומא) וכ"כ הר"ם המאירי ז"ל בספר משיב נפש שחבר שזו היא גירסתו בספרי רבינו ככתוב לעיל :

הל' שי"ט פ"ז אבל שחל שביעי שלו וכו' · רבינו ז"ל חזר וצוה לתקן ולכתוב שמיני שלו להיות בי"ט · (כך מצאתי בחידושי משקין להר"ר חיים בר דוד ז"ל תלמיד הרשב"א ז"ל) *) :

עוד כתב ז"ל בס"ב מן הספר הב' · ואמנם הכוסמת אינה אותה שקורין בערבי אל כרסנ"ה והיא אותה שאובסין בה הבקר אבל הוא גרגיר דומה לחטה זכרוהו הרופאים ואמרו שהוא למטה ממדרגת החטה ולמעלה מהשעורים ואמרו ששמו בלשון בבלי כני"ת וכן תרגם אונקלוס ע"ה והחטה והכסמת וחטיא וכנתיא ושמו בערבי אל על"ס · ושיפון הוא הנקרא בערבי אל דוס"ר זכרוהו הרופאים ואמרו שהוא דומה לשעורים · ושבולת שועל נקרא בערבי שנב"ל אל תעל"ב איני זוכר מי זכרו מהרופאים מה שהגיע לידי אך זולתם יזכור זה המין ויאמר שראה אותו עד כאן לשונו :

עוד כתב בהלכות פסח שהתק"ך דרהם שאמר אביו זלה"ה בפ"ו מהלכות חלה שהוא שיעור חלה ושיעור עיסת הפסח שהוא קד"ח וחצי מצרי בקירוב מהמדות של מצרים שבכל ויב"ה מהם י"ו קד"ח ע"כ :

ע"ש העיד על אביו ז"ל שהיה מעמיד עצמו מלהתיר התענית ביום ר"ה לפי שהוא יום טוב מת"ש עזרא אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו' :

פ"ז · מהלכות סוכה ואם הוסיף או גרע פסול · גליון הר"ר אברהם החסיד בן המחבר ז"ל כתב בתשובה בלשון הזה · תקנו הספרים שלכם שכבר חזר בו ז"ל ותקן הספר שלו בידו כך ואם הוסיף או גרע לא פסל · ושמענו מפיו ז"ל ראיה חזקה להאי סברא בתרא מגמרא דסנהדרין פ' הנחנקין דגרסינן התם הא איכא לולב שעקרו מדברי תורה, ופירושו מד"ס ויש בו להוסיף וכו' ואין מפרשין לחכם עכ"ל :

פ"ד דהלכות ת"ת או בשתי תשובות וכו' · הרב לא הזכיר בתחלה תשובות ויראה לי שחסר מן הספרים ולשון ההלכה א' שואל ואחד אומר שלא לשאול נזקקין לשואל והשואל מעשה צריך שיאמר מעשה אני שואל · ויראה לי שזה שאומר שלא לשאול [אין] רצונו שלא ישאלו אלא רצונו להשיב במה שהם עסוקים ועל זה כתב הרב שתי תשובות : ספר הבתים

פ"ו ועמ"ש הר"מ ז"ל המנדה מי שאינו חייב נדוי כתב הראב"ד ז"ל שזה איננו כשאר דברים שמנדין עליהם שאין ב"ד מנדין על דבר זה אלא זה שנדוהו שלא כדין יכול לנדות מכבודו ושלו נדוי · נראה דעת הרב שנדוי זה מפני כבוד המנודה שלא כדין וכ"כ א' מן הגדולים שאם לא היה המנודה שנדוהו שלא כדין ת"ח אין נדויו נדוי אבל חכם מנדה מפני כבודו משא"כ באחר ויש מי שאמר שאעפ"י שאינו ת"ח והוא שלא יהיה ע"ה · ויראה לי שאין נדוי זה מפני כבוד המנודה אלא מפני שזה המנדה עושה דבר שלא כהוגן שמענים מי שאינו בן עונש והרי הוא כשאר הדברים שמודה עליהם אפי' קטן מישראל ומפני זה מנה אותו הרמב"ם ז"ל בכלל שאר הדברים : ספר הבהים

פ"ז דהלכות ע"ז ועליהם צורת חמה · רבינו כתב בפי' המשנה שלא אסרו צורת חמה ולבנה אלא כשעושים בצורות ידועות לעובדיה אבל אם נמצא עליהם צורת חמה בעיגול ולבנה בחצי עיגול אינו אסור · ובהלכותיו לא ביאר מזה דבר ויראה לי הואיל והקשו בתלמוד מר"ג שעשה צורת לבנה וודאי לא עשה אותה כדמות עובדיה אלא כדרך שמציירים אותה על הלוח שמענו שאפילו בדרך זה אסור ואפשר שכן דעת הרב ז"ל בהלכותיו : ספר הבתים

ע"ש בלשון ושאר הככרות מותרים · לפי המובן מלשון הרב נראה שמותרים כולם אפי' באכילה אחר שהוליך הנאת אותו הפת ליס המלח : ספר הבתים

פ"י דהלכות ס"ת אעפ"י שהוא כרוך במטפחת · ראיה לדבר שהרי במלך אמרו שלא יכנס עמה לבית המרחץ ולא לב"ה וודאי כשהמלך היה מביאה כרוכה במטפחת ותיק היה מביאה : הר' המאירי בקרית ספר

הל' ציצית פ"א מתחיל מזוית של טלית · גליון מלשון הר"ס שמענו שא"צ להרחיק אלא לאורך הבגד

*) כאן חסר תשובה אחת ותמצאנה לעיל סי' רמ"ע ע"ש :

לא לרחבו · ויש מי שכתב שצריך להרחיק מלא גודל ברוחב הבגד ובאורכו וכן המנהג ע"כ: מספר הבתים

ע"ש היה החוט כפול מח' חוטין וכו' גליון שמעתי מפי ר' עודד החמי שדקדק רבינו בלשונו לומר כפול מח' חוטין שכן המצוה מן המובחר כדי שיהיו כל חוטי הד' כנפות רנ"ו רמז לכנפי החיות וכשר הדבר לעשות כן הואיל ויצא מפיו ז"ל:

שייך ללשון הראב"ד ואני אומר מה שזכרתי וכו' · גליון וז"ל הראב"ד ז"ל בתשובה דע כי הגאונים פרשוה וסדרוה על ה' קשרים וג' חוליות ושיעור חוליא ז' כריכות בין הלבן והתכלת שמאריכין החוט הא' כשיעור ג' הקפות של גודל וממנו כורכין ועושין ד' כריכות ומניחין חלק בין כריכה לכריכה ואותו חלק הוא מקום התכלת בזמן שהיה · נמצאו ד' כריכות וג' חלקים ביניהם וזהו שיעור חוליא וע"כ אמרו במנחות כמה שיעור חוליא כדי שיכרוך ויכנה פי' בתכלת וכשמתחיל לכרוך מתחיל בלבן ומסיים בלבן נמצאו ז' כריכות ד' בלבן וג' בתכלת וע"ז אמרו הפוחת לא יפחות מז' והמוסיף לא יוסיף על י"ג ומאי ז' ומאי י"ג כריכות והם חוליא א' ועושין ה' קשרים ג' למעלה וב' למטה ובין הג' לב' כורך דק דק ואין מניח חלק בין הכריכות ההם לפי שאין בחשבון חוליא ואין חוליא אלא מה שכורך בין קשר לקשר · הנה סדרתי לך מה שראיתי לגאון ז"ל ועשיתי לפני הרב אדוני אמי ז"ל ושמח מאד עליו וחורי הארך אשר אמרת בני חורין יצאו מן השמועה ולא ידעו תוכן אופנה עכ"ל (והרב אמיו ז"ל שזכר הוא הר' אברהם אב בית דין ז"ל):

ע"ש המשתחוה לבהמה וכו' · נראה דעת רבינו שהמשתחוה לבהמה נמרה פסול בין ללבן בין לתכלת ויש מי שפסק שלתכלת כשר שהרי נשתנה בצבעו ויש מי שפי' שאפילו ללבן כשר שהרי נשתנה בטוייה ופסק הרב נראה לנו עיקר: מספר הבתים

שייך להלכות מילה פ"א מי שנולד בחדש הח' וכו' עד אינו נפל · פסק בבן ח' בשהה ונגמרו סימניו כר' ורשב"ג דהוי ולד גמור ובשלא שהה ולא גמרו סימניו שהוא נפל ואסור לטלטלו אף לר' ורשב"ג ואין מלין אותו בשבת כדכתיבנא לעיל · מיהו לא מיברירא לן מדבריו אם סובר דרבי ורשב"ג פליגי ופוסק כר' או אם סובר דלא פליגי כלל ומודו אהדדיה מיהו הא ליכא למימר דודאי ר' ורשב"ג פליגי בשלא שהה ונגמרו סימניו וכדכתיבנא לעיל דאילו רשב"ג ודאי בשנגמרו סימניו אמר דהוי ספקא ולאו בשלא שהה ולא גמרו סימניו ור' מתיר בנגמרו סימניו בהדיא והיינו סברא בתרייתא דכתיבנא לעיל · מיהו משמע מסוגיא דשמעתא דפ' מילה דרשב"ג כללא קאמר דכל ששהה ל' יום הוא דאינו נפל הא לא שהה ספיקא הוי אף על פי שנגמרו סימניו ואפילו לא נולד לח' ודאי אלא שהוא ספק בן שמונה או בן שבעה או בן תשעה: הריטב"א ביבמות

שבת פ"ב מכה בחלל גופו וכו' · גליון חולי השיניים נסתפק לחכמים אם הוא כמכה של חלל ויש מי שפוסק בזה להקל מפני שספק נפשות להקל ויש מי שמחמיר בזה והראשון נראה וכן דעת הרמב"ם ז"ל במ"ש בין בפיו: מספר הבתים

ע"ש וכן כל חולי שהרופאים וכו' · גליון מכת חרב בכל מקום שהיא מחללים עליה את השבת ויש מן הגדולים שכתב שכן הדין בכל פצע מכת אבן או דבר אחר שהדם יוצא ממנו שהסכנה היא מפני הדם וכן אבעבועות כמין ענבה אדומה או שחורה שליח המת הוא ומחללין עליו את השבת וכן שחין הנקרא שמט"א הכל בע"ז פ"ב ורבינו לא ביאר מאלו כלום · ויראה לי שלא ביאר אלא הדברים שנאמר בהם בביאור שצ"ל אומד ושאר הדברים כלל במ"ש וכן כל חולי שהרופאים וכו' ע"כ: מספר הבתים

פ"ב דשבת לאכול ממנו בשר חי וכו' · הוא אומצא הנאמר בגמרא ויש מי שביאר בלא מליחה ואומר שכן דעת רבינו שאם ימלחנו הרי הוא כמתקן ומכאן הם מוכיחין שאין בשר לצלי צריך מליחה: ספר הבתים

אין עושין מדורה לחולה וכו' · מדברי רבינו נראה שאין עושין מדורה לחולה אפילו יש בו סכנה ויראה לי שדעתו כי שאני להחם לו חמין שהוא לצורך גוף החולה להשקותו או להרחיצו ודברים אלו הם רפואה לחולה אבל המדורה אינה רפואה אלא לחיה או למקיז דם וכן נראה מן הגמרא · מ"מ יראה לי שאם יאמר רופא שצריך לעשות לו מדורה כדי לרפאותו עושין לו: ספר הבתים

פ"ג מותר להתחיל וכו' · לא ביאר רבינו אם מותר לתת החטים לתוך הריחים של מים מע"ש וי"א שמותר שאין לנו איסור שביתת כלים ויש אוסרים מפני שהריחים משמיעים קול בשבת ואעפ"י שלא נאסר השמעת קול אלא בקול של שיר דבר זה הוא אסור מפני שהוא פרסום גדול והשומע סובר שהתחיל בשבת.

ויש מחכמי הדור שאומרים שרבינו מתיר דבר זה והכל נכלל במ"ש מותר להתחיל ונ"ל כדעת האוסרים : ספר הבתים

פ"ג אין נותנין את הפת לתנור עם חשיכה · יש מי שכתב שלא התירו מזון ג' סעודות אא"כ קרמו פניה מבע"י אבל לא קרמו פניה הרי הוא כתבשיל שלא בשל כל צרכו שאם שכחו אסור עד מ"ש. וי"א אעפ"י שלא קרמו פניה מבע"י מותר לרדות למזון ג"ס מפני כבוד השבת ושאני תבשיל שאפשר לו בלא תבשיל וא"א לו בלא פת · אבל אם קרמו פניה מותר לרדות כולו שאין ברדיית הפת איסור שהרי אינה מלאכה ובאפיית הפת לא נעשה איסור אחר שקרמו פניה מבע"י · והאומרים זה דעתם שכן דעת רבינו ולא מצאתי מבואר בדברי רבינו שיהיה מותר לרדות אם קרמו פניה כי מ"ש מותר בא להשמיענו שהפת מותר מפני שלא נעשה בו איסור בישול · ויש מי שכתב שברדיית הפת יש בו קצת איסור אף על פי שאינה מלאכה ולא מצינו להתירו אלא למזון ג"ס לפיכך אפילו קרמו פניה אין מתירין לרדות אלא למזון ג"ס וטוב להחמיר : ספר הבתים

פ"ה אבל שמש קבוע וכו' · גליון רבינו לא הביא מ"ש בגמרא ואם היה אדם חשוב מותר ולא ירדנו לסוף דעתו · ונראה מפני שמצאנו בא' מן החכמים שאמר אני אקרא ולא אטה וקרא והטה מפני זה לא כתב אדם חשוב מותר : ספר הבהים

שייך למ"ת פ"ו בל' ועוד אני מוסיף להקשות ע"ד רבינו וכו' · גליון ויראה לי לפי שיטתו בשני הפסקים האלו כי מ"ש בה' שי"ט הוא כשהוציאן אחר חוץ לתחום של בעל הפירות אבל אם הוציאם בעל הפירות חוץ לתחום אם הוציאן במזיד וחזרו אסורים לו עד מוצאי י"ט שהרי עשה בהן עבירה : ספר הבתים

פ"ח המקבץ דבלה וכו' עד וכן כל כיוצא בזה · יש מן הגדולים שכתבו שאין עמור אלא בשדה אבל מעמר עומרים בבית פטור וי"א כשאין מכוון לעמר כדרך המעמרים אלא שמעמר ערמה בלא כיוון פטור ורבינו לא ביאר דבר מזה ויראה לי שדעתו שכל מעמר ערמה בשבת חייב וכן נראה : ספר הבתים

פ"י יוני שובך וכו' · ומן ההלכה נראה דהצד יוני שובך ויוני עליה וכו' חייב · ואפשר שמ"ש רבינו ביוני שובך ויוני עליה באותם שברשותו ומ"ש בהלכה ביוני שובך ויוני עליה באותן שמחוסרין צידה · ספר הבהים

פ"י הצד צבי וכו' · גליון מן ההלכה נראה שאם היה חולה מחמת עייפות חייב ורבינו לא ביאר זה ואפשר שדעתו שאין זה נקרא חולה אלא יגע : ספר הבתים

פי"ד וכן חצר ודיר וסהר שהוקפו לדירה וכו' · גליון לפי שאם לא הוקפו לדירה אעפ"י שדינן כרה"י לענין חיוב שבת אין דינן כרה"י לענין טלטול כמו שיתבאר : ספר הבתים

פט"ו מפני שלא נחו המים · גליון וכתב הרשב"א ז"ל ע"ד רבינו ויפה כתב דגרסינן בפ"ק דשבת הכניס ידו לחצר וקבל מי גשמים והוציא חייב ואסיקנא אימא קלט ואקשינן והא בעינן עקירה וכו' עד מיא מי עבידי דנייחי ולא אשכח לה פטורי אלא בקולט מן הגומא דמים ע"ג מים היינו הנחתן עכ"ל :

ע"ש אם נשאר מצד הפרצה פס וכו' · גליון מלשון רבינו נראה שהוא מבאר גדודי הנאמר בהלכה פס מכאן ופס מכאן · ופס ד' שאמר מפני שבלשון יש לא לא הצריכו אלא פס א' · ומה שיש מן התימה בפסק הרב ז"ל כי לפי לשונו נראה שהגדודין מתירין אפילו בפרצה יותר מי' וגדודין הם משהו מכאן ומשהו מכאן ומה יועיל משהו מכאן ומשהו מכאן לפרצה יותר מי' גם פס ד' לא יועיל אם לא תתמעט הפרצה עד י' ואין לומר שבחצר אפי' בפרצה יותר מי' די בזה שא"כ מצינו פרצת חצר יותר מי' ובכמה מקומות אמרו שאין פרצת חצר אלא בי' ואם דעתך לומר שפרצת חצר היא עד י' כשאין בו לחיים אבל בלחיים משהו מכאן ומשהו מכאן אפילו ביותר מי' אינו אוסר א"ל כן לפי עניין ההלכה סוף דבר לא מצאנו בזה דבר שתתיישב בו דעתנו : ספר הבתים

ע"ש כצוצרה שהיא למעלה מן הים וכו' · גליון כתב הרשב"א ז"ל והרב משה פסק בכצוצרה דלא בעינן למעלה מן המים אלא אפילו למעלה ממש סמוך לכצוצרה אע"פ שבפ"ג דהל' עירובין פסק בבור שבין ב' חצירות כר"י דצריך לשקע ראשי הקנים טפח במים ויש לי לומר לפי דבריו דלא הצריך ר"י שקוע אלא בבור וכיוצא בו שמן המחיצה ולהלן לאיש א' ומן המחיצה ולכאן לאיש אחר וכדי שלא ידלה משל חברו ממש להדיא אבל כצוצרה שעל הים שאפילו חוץ לכצוצרה יש לבעל הכצוצרה רשות בו כל היכא דאיכא היכר מחיצה שרי ואפילו לר"י : בת"ה ושם האריך

ע"ש במ"מ והבינו ז"ל כבר ביאר זה וכו' · גליון אבל בס' הבתים כתב שנראה מדברי רבינו שא"צ חקק בזיז ולא מחיצה · ונ"ל שאין זה דומה לגזוזטרא שהגזוזטרא היא רה"י וכל מה שתחת הגזוזטרא עד י"ט התחתונים הוא רה"י וי"ט התחתונים הוא כרמלית ונמצא מוציא מכרמלית לרה"י לפיכך צריך לעשות מחיצה י' שיראה

כאילו המחיצות מגיעות עד המים וכאילו המים מובדלים מן הים והן תוך רה"י אבל בספינה כל מה שבאויר הים עד שפת דופן הספינה הוא כרמלית ואסור להכניס מן האויר ההוא תוך הספינה לפיכך צריך לעשות דף ד' יוצא מן הספינה ופחות מד' בחודי הספינה אבל כשהוא ד' חולק רשות לעצמו ונבדל מן הספינה ואינו רה"י שהרי אין לו מחיצות ולא כרמלית ג"כ שאין לו מחיצות אלא מקום שמבדיל בין הספינה והים וכשהוא מוציא מאויר הספינה על הדף אינו מוציא מכרמלית לרה"י אלא למקום נבדל מן הספינה שהוא תוך אויר כרמלית וכשמכניס מן הדף לספינה אינו מכניס מכרמלית לרה"י שאין הדף כרמלית ונא מאויר כרמלית שהדף מבדיל האויר ע"כ:

פי"ו נתמלא מים אפילו וכו' · גליון מ"ש הרב הוא על מה שנאמר בגמ' אפי' יש בעמקו יותר מב"ס וגר' לפי דעת הרב ז"ל שאפי' כלו מלא מים והם עמוקים הרבה אם ראויס לתשמיש מותר לטלטל בכלו · והראב"ד ז"ל ביאר יש בעמקן במקומן ולפי שאין המים עומדין אלא בעומק קרא עמקן שם מקומן ונתמלא מים שאמרו לא שיהא כלו מלא מים אלא שרובו מים · וראוים לתשמיש שאמרו ביאר הר"ש שראויין לשתיה שאין לך דירה מעולה מזו · וכתב הרשב"א ז"ל ביש בעמקן י"ט וכו' ככתוב במגיד ויראה לי שאין הנדון דומה לראיה שאם אמרו בר"ה שתשמישו בהילוך וכשהוא פחות מי' מהלכין בו ואעפ"י שמהלכין בו ע"י הדחק שמו הילוך לא נאמר כן בקרפף שתשמישו לדירה אם יש בו רקק מים אפי' אינן עמוקין י' אם אינן ראויין לתשמיש נתבטל שם דירה ממנו : ספר הבתים

ע"ש על לשון מ"מ בל' וצורת פתח שאמרו וכו' · גליון ז"ל הרשב"א והרב משה פסק כר"ח דלא בעי אלא בריאה לקבל דלת של קשין סבור הרב ז"ל דרב אויא בריה דרבא ציר שאל ופשט מברייתא דא"ל היכר ציר ע"כ :

ע"ש · בל' אבל הרשב"א ז"ל וכו' · גליון ז"ל הרשב"א בת"ה והריא"ף ז"ל פי' מן הצד שעשה הפתח לצד הכותל ממש ולא באמצע המחיצה ומשום דפתחא בקרן זוית לא עבדי אינשי וכן פי' הר' משה ז"ל · ואין פירושם מחוור מכמה טעמים דכי דייקת התם בפ"ק דערובין גבי נעץ ד' קונדיסין ומתח זמורה ע"ג לא אזלא כהאי פירושא כלל ועוד דאם איתא עשה צורת פתח בקרן זוית הו"לל כליסנא דאמרי בכלא מכילאין דערובין ועוד דפתח מצד הכותל עבדי ועבדי אינשי · ועוד דהו"לל בה טעמא משום דלא עבדי לה אינשי כדאמרינן לעולם בכל מקום שהזכירו פתח בקרן זוית · אלא הנכון ודאי מ"ש רש"י ז"ל ע"כ · וגם דחה שם פר"ח ז"ל ע"ש :

ומבוי שאין בתים וכו' · גי' כ' הרשב"א בת"ה הארוך וז"ל והתימה מהרמב"ם שכתב מבוי שאין בתים וחצרות וכו' עד או חצר א' ומשמע מדבריו שהוא מפרש בתים או חצרות וליתא דשמואל הוא דאמר הכין בפ' הדר דאפילו בית א' וחצר א' ולית הלכתא כוותיה במקום רב · ועוד דהא אסיקנא התם דהדר ביה וגם הוא ז"ל כתב בהפך מזה בפ"ה מה' ערובין גבי מבוי שלא נשתתפו בו אם ערבו חצרות עם הבתים עכ"ל : בס' א' מב' נתיבות :

ע"ש במ"ש בסוף ל' ב' כותלים בר"ה וכו' · גליון וז"ל הרשב"א בת"ה הארוך וכ"פ הרב משה ז"ל כחנניה דמצריך ראויות לינעל אעפ"י שאינן ננעלות אלא שאני תמה במקצת דבריו שכתב שצריך ב' דלתות וז"ל שכתב וכו' ודלתות מכאן ודלתות מכאן נ"ל כשגגה דדלת מכאן ודלת מכאן חנניה אליבא דב"ש היא אבל לב"ה בדלת מכאן ול"פ מכאן סגי מ"מ שמענו מדבריו שהלכה כחנניה וזה נ"ל עיקר · עוד כתב וז"ל עוד יש לדקדק מדבריו במקום זה שהוא פסק כר' יוחנן במחיצות דבקיעת הרבים מבטלתן ואין מדינה נעשית רה"י אא"כ יש לה דלתות וננעלות בלילה וכמ"ש בפ"א מהלכות ערובין ובהלכות שבת כתב דאין בקיעת הרבים מבטלת שכך כתב הזורק לבין הפסים חייב ואפילו היו הרבים בוקעים ועוברים לבין הפסים לא בטלו המחיצות והרי כן כאמר שהרבים בוקעים בו · וזה תימה שזה כר"א דאמר כאן הודיעוך וס"ל והרי הרב ז"ל מוכח שטרא לבי תרי. לר' יוחנן דירושלים ולר"א דהזורק לבין הפסים · ואולי הרב ז"ל סבור דר"י ור"א תרווייהו בחדא שיטתא קיימי ותרווייהו כאן הודיעוך וס"ל · גם קצת ספרים מצאתי כתוב בהם גרסא זו כאן הודיעוך ולא ס"ל והא' ר"י ירושלם וכו' אלא כאן הודיעוך וס"ל וא"א להלום גירסא זו ע"כ :

פי"ז כתב הרב המאירי ז"ל בחדושיו וז"ל ועיקר הדברים כפסק הרמב"ם ז"ל דלאי של אשרה כשר וקורה של אשרה לא · וטעם הדבר ומה שהכל תלוי עליו הוא בפי' כתותי מכתת שאינו כמו שהבין הראב"ד ז"ל ושאר המפרשים שיהא כמו שאינו אלא כנפרך ולא דבר שלם וא"כ בלחי הגע עצמך שיהא תל עפר הואיל וגבוה י"ט ה"ז מועיל אבל בקורה דבעינן שתהא חזקה לקבל אריח אילו חשבת ליה כנפרכת לא הויא חזקה ופי' נכון הוא · וכן באתרוג ולולב אילו נחשבים כנפרכים

היו חסרים ודאי נפסלים · ומזה הפי' הוציא הרב שמואל שמותר לסכך הסוכה באיסורי הנאה דאע"ג דהוי הסיכוך כאילו נפרך מעלים דקים מ"מ צילתה מרובה מחמתה היא ולא משוינן ביה חילוק אי הוי מדבר שלם או נפרך לחתיכות דקות כעפר הואיל וממין הראוי לסכך הוא ואין לחוש במה שנהנה מאיסורי הנאה בסוכה דמצות לאו ליהנות ניתנו · והמ' יצ"ו הק' שהרי מצות לאו ליהנות ניתנו פירושו שאנו מחוייבים לעשותם בע"כ ולא להנאת עצמנו הלכך בשעת עשיית המצוה שהיא הישיבה יש הנאה לגוף מאיסורי הנאה דהיינו צל וכדאמרינן במס' ע"ז שלא ישב תחת צל האשרה מפני שגופו הוא מתהנה · ומיהו יש פי' אחר במצות לאו ליהנות ניתנו שאעפ"י שבשעת קיום המצוה איכא הנאה לגוף אין בכך כלום ובלבד שלא יהנה אחר עשיית המצוה כגון המודר הנאה ממעיין א' בימות החמה אסור לטבול בו מפני שאחר שנטהר הוא נהנה אחר עשיית המצוה ולפ"ז מותר לסכך באיסורי הנאה אבל לאחר החג אסור · ודברים אלו נכונים ומחודשים עכ"ל :

פי"ח קולמוס המגיע לראשי אצבעותיו · גליון מ"ש הרב לראשי אצבעותיו הוא קשר העליון הסמוך ליד ומן ההלכה נר' שהמוציא קולמוס המגיע לקשר התחתון והוא קשר ראשון שבראשי אצבעותיו שהוא בספק חיוב חטאת ע"כ : מספר הבתים

ע"ש היה בקסת וכו' · רוב ספרי היד כתוב בהן כך · היה בקסת כדי אות א' ובקולמוס כדי אות א' ובדיו הנשאר כדי אות א' ה"ז ספק ע"כ וכן היא גירסת בעל ספר הבתים בספרי רבינו · גם כתב עוד נראה מדברי רבינו שאם הוציא על הקולמוס ועל הקסת פחות מכשיעור פטור אף על הקולמוס ועל הקסת כדרך שאמרנו המוציא אוכלין פחות מכשיעור בכלי פטור אף על הכלי מפני שעיקר הוצאתו מפני האוכלין ע"כ :

פכ"א שאין טחינה בפירות · גליון י"ל שדעתו לומר שאין טחינה בדבר הנפרד אוכל מאוכל לשון זה נגזר מאוכלא דאפרת ואינו דומה למחתך ירק שזה צריך לו כדי לבשל ולא לרסוק השבת והחרובין מפני שאינן נאכלין בלא ריסוק אבל הדלועין והנבלה נאכלין בלא חיתוך ובלא ריסוק : ספר הבתים

פכ"ה אבל כלי המוקצה מחמת מיאוס וכו' עד אם הוצרך להם · מלשון הרב שמענו שאינו ניתר אלא לצורך גופו ולצורך מקומו אבל לא לצורך עצמו של כלי וכ"כ הרב בעל השלמה : מספר הבתים

פכ"ה שאין עושין גרף ש"ר לכתחילה · גליון מ"ש שאין עושין וכו' שב עמ"ש למעלה אבל אין ראוי לרמיזה אין נותנין : ספר הבתים

ע"ש וכופין את הסל וכו' · גליון לפי דעת רבינו נראה שאעפ"י שעודן עליו בין השמשות מותר לטלטלו כשירדו מעליו · ורוב הפוסקים כתבו שאם היו התרנגולים על הסל ע"ש בה"ש אעפ"י שאין עליו עתה אסור לטלטל הסל שהרי הוקצה לבה"ש · ופסק רבינו נראה לנו עיקר : ספר הבתים

ע"ש היו בה אדקין וכו' · גליון דברי רבינו סתומים במ"ש אסור לטלטלה מפני כבדה כי אם האיסור הוא מפני הכובד מה לנו ולאדקין · ומה שי"ל בזה כי עיקר האיסור בגדולה מפני הכובד ולא נקט אדקין אלא להשמיענו שקטנה אעפ"י שיש בה אדקין מותר · והר"ב השלמה פסק שמנורה שיש לה אדקין אפי' היא קטנה אסור לטלטלה ואם אין לה אדקין אפילו ניטלת בי' בני אדם מותר לטלטלה ופסק רבינו נ"ל : מספר הבתים

פכ"ט יש לו לאדם לקדש על הכוס וכו' · גליון נר' מדברי הרב שזה יהיה סמוך לחשכה וי"א שמאחר י"א שעות חסר רביע ולמעלה יכול לקדש ולהבדיל אבל לא קודם לכן : ספר הבתים

פכ"ט אור של בה"מ וכו' · גליון בגמרא ת"ר היו יושבין בבה"מ והביאו אור לפניהם בש"א כל א' וא' מברך לעצמו ובה"א א' מברך לכולן · רבינו לא הביא זה הפסק ואפשר שדעתו הואיל ונהגו לסדר הכל על הכוס אין מברכי' על האור לבדו בבה"מ : ספר הבתים

הל' ערובין פ"א וחומץ ומוריים וכו' · גליון לשון הרב קצר בענין חומץ כי מן ההלכה נר' ששיעורו כדי לטבל בו ירק הנאכל בשתי סעודות אלא שהדבר מובן מעצמו שכן דרך לטבל ירק בחומץ : ספר הבתים

במ"מ בל' וראיתי לרשב"א ז"ל שהביא הגירסא וכו' · גליון וז"ל הרשב"א ז"ל והרב משה ז"ל פסק בנותן את הערוב בבית שער דיחיד דאינו ערוב כרב ובההיא די' בתים פסק כר"י · ולכאורה נראין דבריו כסותרין זה את זה אלא שאפשר דההיא דנותן את ערובו בבית שער מיירי בבית שער שבחצר ומ"מ היה לו לר' ז"ל לפרש ולא לסתום דבריו ע"ש :

פ"ג היו זו בצד זו וכו' · גליון לפי ביאור הרב ז"ל נר' שכל שתי גזוטראות שהן זו למעלה מזו אין נסר ד' מועיל בהן שיהיו מערבין א' עד שיהיה בין זו לזו פחות מג' וכתב זה הרב בב' גזוטראות שהן זו בצד זו

וה"ה בב' גזוזטראות שהן זו כנגד זו אלא שאינן בשוה שאין נסר מועיל בהן: ספר הבתים

במ"מ בל' וכן היא הנסחא האמתית וכו' · גליון וכ"כ בעל ס' הבתים וז"ל ויר' לי שראוי להיות שם אם יש באורך המיעוט ד"ט כי כשמעט גובה הכותל מי' ויש באותו מיעוט רחב ד' הרי הוא כסולם ע"כ:

ע"ש פ"ג באר שבאמצע השביל וכו' · מלשון הרב לא נתברר שביל זה אם הוא רה"י או הוא כמבוי או הוא כר"ה · ונר' ששביל זה הוא כעין מבוי קטן ואילו היו החצרות פתוחות לתוכו היה אוסר זה על זה אבל כאן שאין תשמישן אלא ע"י אויר אין אוסרים זה על זה · ספר הבתים

במ"מ אבל ראיתי לרש"י וכו' · גליון וז"ל הרשב"א ז"ל והרב רבינו משה ז"ל כתב דלטלטל מספינה לספינה אסור אם חזרו וקשרום במזיד ואינו מותר אלא כשחזרו ונקשרו בשוגג · ודברי תימה הם דא"כ מאי חזרו להתיר הראשון דקתני בברייתא ע"כ:

פ"ד חמשה שגבו וכו' · גליון לא נתברר לנו מ"ש הרב א"צ להוליך ע"י חמשתן אלא ככר א' אם ר"ל שה' שערבו יחד בחצר א' ורצו לערב עם חצר אחרת א"צ להוליך ע"י חמשתן אלא א' ובא להשמיענו שא' נעשה שליח לכלן: ספר הבתים

פ"ה א' מבני מבוי שרגיל להשתתף וכו' · גליון לפי מ"ש רבינו בזאת הפסקא ומ"ש להלן בענין אשתו של אדם מערבת לו שלא מדעתו נר' שזאת היא שיטתו שמי שרגיל לערב עם בני המבוי כבר הכניס עצמו בשיתוף עמהן ושוב אינו יכול לערב על ידן אלא נוטלין אותו בע"כ וא"צ ליטול רשות מב"ד כאדם שנוטל נכסיו כשמוצאן ברשות אחר וא"צ רשות · אבל אם אינו רגיל אין כח בידם ליטלו ע"כ בלא ב"ד אלא כופין אותו בב"ד כדרך שעושין בשאר תביעות שבין אדם לחברו ואין אשתו של אדם מערבת לו בדרך זה כיון שגלה בדעתו שאינו רוצה לערב עמהן · אבל בשהם אשתו של אדם מערבת לו שלא מדעתו אעפ"י שאינו רגיל וברגיל אין ספק שאשתו מערבת לו אעפ"י שאמר איני מערב עמכם הרי הן עצמן יכולין ליטלו ע"כ: ספר הבתים

ע"ש במ"מ בל' אבל רש"י ז"ל פי' וכו' · גליון וז"ל הרשב"א ז"ל זמנין דבעו לה ולא אפשר למיתבא ניהלייהו וי"ג זמנין דבעו לה מאתמול ולא אפשר וכו' וכן נראה גירסתו של ה"ר משה ז"ל · ואינו מחוור דאפילו מקפידין על ערובו הוי ערוב וכדר"י ב"ח ועוד דאין לך לעולם ערוב ושתוף דכמה פעמים מבקשים איש מחברו בחול יין ושמן ואין נותן לו · ועוד דמה לנו אם בחול מקפידין כיון שעכשיו ערבו ולא הקפידו · והר"א ז"ל גורס בעו לה מינאי מאתמול אלא שפי' כיון דאי בעו לה מינאי מאתמול ולא יהבי להו השתא נמי אין הזכוי זכוי גמור עכ"ל בת"ה · והוא ז"ל פי' זמנין דבעו לה לומר פעמים שירצו מתני שהפת שאקנה להם שיאכלוה ולא אפשר לי ליתנה להם מפני שאין היד משגת ליתן להם תשלי- וכיון שכן אין הזכוי זכוי גמור ולא הוי שתוף:

ע"ש חצר שיש לה שני פתחים וכו' · גליון נר' שדעת רבינו שמפני זה צריך להודיע בחצר של ב' מבואות שחובה הוא לו שאינו רוצה לגלות דעתו להן שאינו חפץ בשיתוף שנשתתפו בשבילו שמא מתוך כך יבאו לידי תגר והתורה כלה דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום: ספר הבתים

הל' ש"ע פ"ג לא ימלא וכו' · גליון מ"ש הרב לא ימלא וכו' אינו נראה כן לפי ההלכה וכו' ואולי מ"ש ימלא אינו מילוי דוקא אלא כל נתינת מים בכלי כל מקום המים נקרא מילוי ע"כ:

הל' שי"ט פ"א בני החיל וכו' במ"מ וכ"פ רש"י ז"ל ועל כן הק' ע"ד רבינו וכו' · גליון יש מתרצין אליביה דההיא דעיסת כלבים קאי דבזמן שהרועים אוכלין ממנה נאפית בי"ט והתם ודאי אדעתא דכלבים קא אפי לה ומותר כיון דחזו לרועים והכלבים אפשר לפייסם בנבלה כ"ש הכא גבי הזמנה לגוי שיהא מותר דודאי מה שיבשל לגוי חזי ליה · ולא קאי שפיר מתרי אנפי חדא דאי קאי אעיסת כלבים הל"ל האי ופליגא מקמי הך מלתא דבני בגא ועוד דהא חזינן ליה לר"מ ז"ל שהוא פסק ג"כ ההיא דעיסת כלבים ואי קאי האי ופליגא עלה היכי פסיק לתרוייהו · והפירוש הנכון מ"ש הר"ב ההשלמה דהאי ופליגא קאי אהא דשמעון התימני דחזינן דשחט העגל לבולשת ולמה שחט אותו להם ויתנוהו להם במתנה כשהוא חי והם ימיתוהו נמצא שעשו מלאכה בשביל הגוים והיינו ופליגא דריב"ל דאמר אסור להזמין גזרה שמא ירבה בשבילו לפי שאסור לעשות מלאכה בשביל גוי · ומדגרסינן ת"ר קאי שפיר האי ופליגא אההיא דשמעון התימני דאי קאי אההיא דבני בגא הל"ל האי ופליגא מקמי הך ברייתא דשמעון התימני גם אפילו כי גרסי' מתיבי אית לן לפרש האי ופליגי אהא דשמעון התימני אך לגירסא אחרת הוא יותר מבואר ע"כ: ממפרש

ע"ש השוחט את התרנגולת וכו׳ · גליון הא דתניא השוחט את התרנגולת ומצא בה ביצים גמורות מותרים לאכלם בי"ט פירשה רבינו אפרים בי"ט דעלמא אבל בי"ט דאחר השבת אסורות דדילמא מאתמול גמרו ואין שבת מכינה לי"ט · ומאי דאקשי׳ ואם איתא נגזור משום הנך דמתילדן ביומיה פי׳ הכי כלומר כי היכי דגזרינן בביצה שנולדה בי"ט שהיה לנו לומר שהיא מותרת דמאתמול נגמרה שהוא חול וחול מכין לי"ט ואפ"ה אסרינן לה משום שבת אחר י"ט ה"נ בביצים במעי אמן בי"ט דעלמא נגזר אטו י"ט שאחר השבת שהן אסורים שמאתמל נגמרה וכן דעת בעל ההשלמה כי כן קיבל מהרב אביו · והב"ה כתב דאפי׳ אחר השבת שרי דהו"ל כאחד מאיבריה ופי׳ הכי ואם איתא וכו׳ כלומר שמתא קתני ואפי׳ בי"ט אחר השבת ואם איתא בי"ט אחר השבת ביצים גמורות במעי אמן אמאי הם מותרות נגזור במעי אמן אטו דמתילדן ביומיה והשתא ליכא גזרה לגזרה דאי לא מפרשינן הכי הוי גזרה לגזרה · והרמב"ם ז"ל כתבה סתם משמע דס"ל שאפי׳ בי"ט אחר השבת מותרות וכ"כ דליכא למימר דאית בהו משום הכנה כיון שלא נולדה שהלידה היא ההכנה ולא גרעא מגוף התרנגולת שהיא מותרת וראיה לזה מאי דאמרינן בגמרא ע"כ ל"פ אלא בנולדה אבל במעי אמן ד"ה מותרות משמע דכל זמן שהיא במעי התרנגולת מותרת וליכא למגזר משום הנך דמתילדן ביומיה דמלתא דלא שכיחא היא ע"כ: ממפרש

ע"ש במ"ת וכשם שאסור לאכלה וכו׳ בסופ׳ בל׳ וכ"כ מדברי רבינו וכו׳ · גליון מל׳ רבינו משמע דאוודאה קאי שכתב ואפי׳ נתערבה באלף ור"ל ההיא שנולדה בי"ט שהרב לא הזכיר ספקא כלל וכ"כ מהירושלמי דאוודאה קאי דקתני אפילו למ"ד ספק הכן מותר מודה בנתערבה שאסור דספק הכן הוא כגון ספק היום נשרו ספק מאתמול ברם הכא שאחת אסורה והיא מוכחת על כלן משמע שיש שם אחת שהיא אסורה בודאי · גם משמע מהירושלמי דספקה הוא ספק הכן ע"כ: ממפרש

ע"ש יתעסקו בקבורתו הגוים וכו׳ · גליון כתב הר׳ אשר דדוקא בקבורתו וכל דבר שיש בו מלאכה אבל לטלטלו ולהוציאו מן הבית עושים ע"י ישראל מפני כבוד הבריות שדוחה ל"ת · וי"א שכן דעת רבינו שכתב בקבורתו ולא מצאתי לזה ראיה מבוארת שהטלטול וההוצאה הכל מצורך קבורה הם · והראב"ד ז"ל כתב שאסור לישראל לטלטלו ולהוציאו וכ"ד הרמב"ן וכתב שאין כבוד הבריות הואיל וסופו להקבר ע"י עממין ואפי׳ ע"י ככר ותינוק אסור לטלטלו שלא התירו זה אלא במוטל בחמה : ספר הבתים

פ"א שני י"ט אלו של גליות וכו׳ · גליון וא"ת נימא נ"כ בכל מוקצה שאסור בראשון שיהא מותר בשני כגון תמרי דעסקא וי"ל שר׳ יהודה לא אמר אלא גבי ביצה שא"צ הכנה לפי שהלידה היא ההכנה שבתחלה קודם שתלד אית בה מוקצה ועכשיו כשתלד הוכנה ואסורה בא׳ שנולד אסור בראשון וה"נ בכל מוקצה אם הוכן בראשון מותר בשני וכן דעת רבינו שכתב לפיכך דבר שהיה מוקצה וכו׳ אם הכין אותו לב׳ ה"ז מותר ומ"ש אם הכין אותו שב אל המוקצה לפי שהלידה היא ההכנה כמו שכתבנו וזהו שכתב אא"כ ביצה שנולדה בראשון תאכל בשני ולא אמר שיכין אותה למחר משמע שא"צ הכנה · עוד כתב חיה או עוף וכו׳ דבר המחובר וכו׳ גם בזה לא הצריך הכנה משמע שהרב ז"ל הפריש בין מוקצה למוקצה דכל מוקצה שלא נודע לאיש הקצאתו עד י"ט מדמה ליה לנולד וא"צ הכנה כגון חיה או עוף שניצודו בי"ט שזה המוקצה נולד בי"ט כגון ביצה והלידה היא ההכנה וכן דבר מחובר לקרקע שנעקר בראשון א"צ הכנה כיון שמאתמש לא אתקצאי והיום נולד לו המוקצה והוא כשנעקר כי בתחלה לא היה אסור קודם עקירה משום מוקצה כגון תמרי דעסקא אלא מפני שאסור לעקור דבר המחובר ועכשיו כשנעקר אסור משום נולד שהעקירה היא. הלידה והלידה היא ההכנה וא"צ הכנה אחרת לאכול למחר אבל תמרי דעסקא שמעי"ט צריך הכנה אם ירצה לאכול יום א׳ כיון שעומדים לסחורה ולא לאכילה צריך נמי הכנה יום א׳ אם ירצה לאכול מהם יום ב׳ ובלא הכנה אסור וכגון זה המוקצה אמר הרב אם הכין אותו לב׳ מותר · אבל ביצה וחיה ועוף שניצודו בא׳ או דבר שנעקר מן הקרקע א"צ הכנה כמ"ש דכל אלו נולדו בי"ט וגבי נולד לא בעינן הכנה כך נר׳ דעת הרב ז"ל וכך אנו נוהגים בביצה ובדורון מן הגוי בדבר שנעקר ביום א׳ מן המחובר שאנו אוכלים אותו ביום ב׳ בלא הכנה ע"כ :

ע"ש וכן כל כיוצא בביצה · פי׳ כגון עלים שנשרו בשבת דאילו נשרו בי"ט אסורים הלכך אם נשרו בשבת אסורים נמי בי"ט אבל עגל שנולד בשבת מותר בי"ט דשבת וי"ט ב׳ קדושות הם שאילו היו קדושה א׳ דין הוא שיהיה אסור בי"ט שלא יתכן שיהא מקצת היום אסור ומקצתו מותר ומשום הכנה ליכא למתרי דבשלמא ביצה שנולדה בשבת אסורה בי"ט שאילו לא נולדה בשבת

ונולדה בי"ט אסורה עכשיו מי גרס לה שהתא מותרת לידה שבת ואין שבת מכינה לי"ט אבל עגל שאם נולד בי"ט מותר אין כאן הכנה כלל ע"כ :

פ"ב אלו ואלו אני נוטל וכו' · גליון במשנה ובה"א עומד מעי"ט ואומר זה וזה אני נוטל ופירשו עופות של חלון זה ושל חלון זה ואין כן דעת רבינו אלא זה וזה אמפרוחין קאי שאם כפרוש מזה ומזה הוי ליה למימר :
הרב ישמעאל בן חכמון ז"ל

פ"ב מתפרש בכ"י א"ל ע"ש בר' הריא"ף ז"ל הא דאמר רב מרי בריה דרב כהנא בדק בקינה של תרנגולת מעי"ט ולמחר השכים וכו' והשמועה הזאת דעד כמה וכו' והרמב"ם ז"ל לא הביא מזה כלום נראה שהוא סומך על הכלל הידוע לפסוק הלכה כאיכא דאמרי ועל הא דר' יוחנן אמרינן אליבא דרב א"ד מאי עם יציאתה נגמרה עם יציאת כולה אין עם יציאת רובה לא לאפוקי מדר"י וכו' משמע דהא דרב מרי ליתא והך ברייתא דכל שתשמישו ביום וכו' כיון דלא איפסקא אלא כדאוקמא רב מרי לדעת ר"י נראה דלא דייקא היא והויא דלא כהלכתא ואולי הרב ז"ל ידע זה מדרך הטבע ע"כ :

ע"ש והבא בשביל ישראל זה וכו' · י"א שבתחום ג' פרסאות שהוא מן התורה כיון שהוא מוקצה מחמת איסור תורה אסור אפילו לישראל אחר ואחר שהרב לא חילק נראה שאפילו בתחום של ג' פרסאות והטעם שאין מוקצה אלא כשהאיסור בגוף הדבר עצמו אבל כאן כיון שאילו היה שם הישראל היה מותר לאכול מאותם פירות אינו אסור אלא משום שמא יאמר לו לך והבא לי לפיכך מותר לישראל אחר :
ספר חבתים

ע"ש מי שהיה לו דקר נעוץ וכו' · דע שדקר נעוץ מותר לנתקו לכתחלה בי"ט ואע"ג דלגבי שבת אסור לכתחלה כדאמר רבא וכו' שאני הכא דאי לא שרית ליה אתי לאמנועי משמחת י"ט והיינו דאמרינן בגמרא גבי כוי ולכסוי בדקר נעוץ אלמא דבדקר נעוץ שוחטין לכתחלה · וכ"כ דעת הרמב"ם ז"ל שכתב ה"ז מכסה בו ומטלטלו מדקאמר ומטלטלו משמע לעשות בו כל צרכיו וכ"ש כיסוי שמותר לכתחלה · לשחוט ולכסות בו · ומ"ש הרב ז"ל ונתקו משמע בדיעבד ל"ד דאפילו לכתחלה נמי מותר שהרי הוא ז"ל כתב בפ"א כל שאסור בשבת בין שהוא דומה וכו' עד אא"כ היה בו צורך אכילה ואין לך צורך אכילה גדול מזה שהוא אינו יכול לשחוט אא"כ כסה את דמו וכיון דבשבת פטור וכדאמרן בי"ט מותר לכתחלה לצורך אכילה ואין הכרת מלבון ונתקו דקאמר רבינו דה"נ כתב למעלה וכן אפר שהוסק דמשמע בדיעבד וכן המכניס עפר מבע"י שכתב רבינו · וגרסינן בגמרא אמר רבא הכניס עפר לכסות בו צואה מותר לכסות בו דם לפור דם לפור אסור לכסות בו צואה נהרבלאי אמרי אפי' לכסות בו ד"ל מותר לכסות בו צואה · והר"ב ההשלמה פסק כרבא ואע"ג דבמסקנא לא אסרי כוי אלא משום הכרת חלבו דמשמע דאפר כירה מוכן לספק התם ה"ק אעפ"י שהכניס עפר לכוי אסור לכסות את דמו משום הכרת חלבו אבל לעולם מסתמא בין עפר בין אפר כירה דעתו לודאי ולא לספק ולפיכך אסור לכסות בו צואה מסתמא משום דהרי ספק אם תארע במקום המיאוס לו או לא · והרמב"ם ז"ל נראה שפסק כנהרבלאי אעפ"י שלא הביא זה בביאור שהוא ז"ל [כתב] בפ"ב גבי המכניס עפר ה"ז מוכן וכו' משמע דלכל דבר הוי מוכן ואפילו לכסות בו צואה שהוא ספק וכ"כ מהשיא דרמי בר חמא דאסיק דאיסורא דכוי לא הוי אלא משום הכרת חלבו דמשמע דמוכן הוא אפי' לספק והאיסור לא הוי אלא משום הכרת חלבו ורבא הוא דס"ל דאיכא איסורא אחרינא בכוי והוא שאינו מוכן לספק ולית הלכתא כותיה ע"כ :

פ"ג וכן אין גוזזין וכו' · גליון הרב משה כתב שמתקנין אותן בתספורת ולפי דבריו הכי קתני אין גוזזין את הירק בתספורת שלו אבל מתקנין את הקורים וכו' בתספורת ואינו מחוור בעיני שאילו כן היה לו לשנות אבל מתקנין את הקורים ואת העכביות כלו' בירק אסור אבל בקורים מותר ועוד דהו"ל למתני וגוזזין את הקורים ודברי ר"ם ז"ל כ"ל עיקר :

פ"ג אין מלבנין האבנים וכו' · הי"ל לרבינו ז"ל לכתוב החדשים כי הישנים מותר ללבון ואין מי שיחלוק בזה · ואפשר שזה נקשר עם תנור וכירים חדשים שהזכיר למעלה ור"ל וכן נמי אין מלבנין את האבנים החדשים ור"ל האבנים הרעפים שהם כמו אבנים ע"כ · עוד שם גליון שנינו שם אין מלבנים את הרעפים וכו' ואוקימ' בחדשים ואר"י מפני שצריך לבדקן וא"כ מפני שצריך לחסמן כלומר שצריכים היסק ראשון כדי שיתקשו ובזה הם נעשים כלי ואסור לעשות כלי בי"ט ואפילו לצורך אוכל נפש שהרי אפשר לו מעי"ט והרב משה ז"ל פסק כלשון זה האחרון ונראה שפסק כן מפני ששאל ר"י מר"ז הא דתנן דרסה או טרפה לכותל וכו' אפילו ששחה מע"ל צריכה בדיקה מהו לשחטה בי"ט וכו' והדר ליה תנינא וכו' וא"ל ר"י אנן מפני שצריך לחסמן מתנינן לה

ושתיק ליה ר"ז אלמא קבלה מיניה · ויש מי שפסק כל"ק ומחזיקין ריעותא בין ברעפים בין בבהמה שדרסה או טרפה בכותל · ומסתברא לי כדברי הרב ז"ל דהא משמע דר"ל נסיב ההוא טעמא דגרסינן התם ת"ר א' מביא את האור וכו' עד אר"ל הכא בקדרה חדשה עסקינן ומשום ליבון רעפים נגעו בה אלמא ליבון רעפים מפני שמחסמן הוא דאי משום טורח שלא לצורך בשבת לא שייך השתא טעמא כלל דאין הפרש בין מטלטל הבדוקות למטלטל שאינן בדוקות ואי משום שבודקן באור אין כאן חיוב חטאת וכל המגויים כאן חייבים חטאת ואדרבא כל שלא יכלה לקבל ליבונה פטור עליה וכל שקבלה ליבונה חייב עליה משום מכה בפטיש שהרי גמרה להיות כלי אלמא ליבון רעפים משום שצריך לחסמן הוא כן נראה לי וכפי' רש"י ז"ל : הרשב"א ז"ל בת"ה

פ"ג אבל דכין את התבלין וכו' אבל מלח וכו' ·

גרסינן בגמרא דכ"ע מיהת מלח בעי שינוי מ"ט וכו' איכא בינייהו וכו' א"נ במוריקא ע"כ · הב"ה פסק לחומרא והם ידע מאתמול מאי קדרה בעי בשולי אפי' לתבלין בעי נמי שינוי ובמוריקא אפי' לא ידע צריך שינוי והרמב"ם פסק כמ"ד כל התבלין כולן מפיגין טעמן ומשמע אפי' מוריקא · נראה שהרב ז"ל דייק מהא דרב שהיה מצוה להטות למלח ולא לתבלין משמע משום דתבלין לא בעי אצלויי ואפי' מוריקא וכן משמע מהריא"ף ז"ל · הריא"ף ז"ל משמע דלא גריס בההיא דשמואל ואפילו מלח עמהם אלא אפילו מלח דמשמע דמלח לא בעי שינוי שאפילו במדוך של אבן נידוך כדרכו מיהו הטייה בעי ותבלין נידוכין בלא הטייה · והרמב"ם ז"ל לא הביא הא דשמואל משמע דס"ל דפליג אדרב דכל היכא דאיכא מלח אפילו עם תבלין בעי הטייה או נוכל לומר שהרב ז"ל כתב דין מלח כשהוא בפ"ע אבל אם היה עם תבלין שא"צ שינוי ולא הטייה גם בשביל המלח שהוא עמהם לא בעינן הטייה והוא הנכון · עוד כתב הר' הנזכר ז"ל קי"ל כרבינא דאמר דשפוד שצלו בו בשר מותר לטלטו טלטול גמור מידי דהוי אקוץ בר"ה וכ"פ הריא"ף ז"ל והרמב"ם ז"ל לא ביאר ואולי סמך כיון שהביא ההיא דקוץ בר"ה בה' שבת בפט"ו ע"כ ·

פ"ד אין מוציאין את האש וכו' · גליון וז"ל הרשב"א ז"ל

אין מוציאין את האור וכו' בגמרא פירש משום דקא מוליד · והרב משה ז"ל כתב בו טעם אחר מפני שאפשר לו להוציאו מעי"ט ואפילו לר"י לא התיר מכשירין שאפשר לעשות מעי"ט · ואפשר שדעת הרב ז"ל לומר שכל עכשיו לא אסרו מוליד כזה אלא שאפשר לו מעי"ט הא לאו הכי הוו שרו דלא עדיף מוליד ממבעיר ואופה דמלאכות גמורות נינהו דאורייתא ומותרות משום אוכל נפש ע"כ .

ע"ש אין משחיזין וכו' עד שמא יבא וכו' · כתב הרשב"א ז"ל אין דבר זה מחוור בעיני דא"כ אין לך מקום שנדרוש כר"י דאמר לכם לכל צרכיכם וכדאמר בגמ' מאן תנא בהשחזה אסור דלא כר"י וכו' · ור"ח אמר דמילי מעלייתא נינהו למדרשינהו בפרקא ורב יוסף נמי דאמר סכין שעמדה וכו' משמע דהוה דריש להו מדלא אמרי' התם ופליגא דר"ח · וכתב סברתו להתיר בשנפגמה בי"ט ובסוף דבריו כתב שראוי להחמיר למעשה כדברי רבינו ז"ל : עיין בת"ה ·

ע"ש ז"ל הר"י בן חכמון ז"ל בחדושיו · כתב הרמב"ם ז"ל אסור להראות סכין לע"ה בי"ט שמא תהיה פגומה וכו' · יצא לרבינו זה מסוף השמועה שאמרו ת"ח רואה סכין לעצמו ומשאילה לאחרים כלומר לע"ה שאין לחוש שמא ילך ויחדדנה שכבר היא מושחזת וכיון שיודע הל' שחיטה אעפ"י שאינו חכם ילך וישחוט ע"כ :

ע"ש כלי שנטמא בי"ט · גליון כלי טמא וכו' · מלשון הרב שמענו שהכלים שנאסרו משום גיעולי גוים בי"ט מותר להטבילן בי"ט כדרך שאמרו בכלי שנטמא בי"ט ואעפ"י שצריך מלאכה להגעלה הבערה הותרה לכל דבר שיש בו צורך י"ט · שהרי מותר להחם חמין להדיח כלים הצריכים לו · וכן שמענו מלשון הרב ז"ל שמי שלקח כלים מן הגוים מעי"ט וצריך להטבילן מטבילין אותן בי"ט שאין הטבילה בהם מן התורה לפי פסק הרב והגאונים : ספר הבתים

ע"ש הלוואת י"ט וכו' · גליון הרב משה ז"ל פסק כרבה דיתנה ליתבע · ונראה טעמו משום דהלכה כרבה בר מסדה קנין ומחצה ואעפ"י שי"ל שאין אותו כלל אלא במה שנחלקו בבבא בתרא מ"מ כל היכא דליכא ראיה טפי לחד מחבריה מסתמא כרבה נקטינן · וי"ס שגורסים רבא ואפ"ה יש פוסקים כרבא משום דבתרא הוא עכ"ל הרשב"א ז"ל :

פ"ה וכן משואות וכו' · גליון מדברי רבינו נראה שגורס הני דדרו בדוסקא בה"א ולא דוסקא וכמ"ש בעל הערוך · ונראה שהוא מין ממיני המוטות שהרי לא תלה השינוי במנהגו של נושא אלא בדרכו של משא : הר"י ן' חבמון ז"ל

פ"ה בד"א בנושא על האדם וכו' אבל ע"ג בהמה וכו' עד כדרך שהוא עושה בחול · תימא דהא שרינן לאדם היכא דלא אפשר שיעשה כדרך שהוא

עושה בחול ומ"ש בהמה מאדם אם לא מפני חשש שמא יחתוך זמורה ושמא ינהיגוה במקל׳ ונוכל לומר דגזרה שמא יחתוך זמורה לא הוי אלא ברוכב ואם יש עליה משאוי חייב משום מחמר וזה רצה לומר רבינו שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול שיהיה מחמר ומש"ה שרי באדם כי לא אפשר בשינוי ובבהמה אסור׳ ע"כ:

פ"ה ואין יוצאים בכסא וכו׳ ׳ הרב ז"ל לא הזכיר משום דבעיתי דס"ל דשניא דחיקא הוא ור"ן פליג עם ר׳ אמי דאמר ובלבד שלא יכתף דר"ן התיר לכתף אם רבים צריכין לו וכן התיר לאפתו מחמת שרבים צריכים לה והא דמרי ומר זוטרא שהיו מכתפים ומפרש טעמא משום דבעיתי או משום דוחקא דצבורא למאן דס"ל שאסור לכתף קאמר אבל אנן כר"ן קי"ל שמתיר לכתף כשרבים צ"ל׳ ומלת יוצאין בכסא שב אל הנושאים ר"ל יוצאים בכסא לצאת עליו אם הצריך לרבים כ"כ מלשון הרב ז"ל ע"כ:

פ"ה אין מוליכין את הסולם וכו׳ ׳ רבינו פסק כב"ה וכלישנא בתרא וכתב גבי שבת אבל לא גבי י"ט משום שמחת י"ט ויש תמהין עליו איך פסק כן וכפי מה שראיתי מפירושו בפירוש המשנה אין לתמוה עליו לפי שהוא ז"ל פסק כא"ד דברה"י מותר דקי"ל בכל דוכתא כא"ד וס"ל כרב גבי שבת אבל לא גבי י"ט דהך ל"ב נמי לא ס"ל כרב גבי י"ט משום שמחת י"ט והיינו דקשקיל וטרי האי ל"ב דמשמע דב"ה סברי כהאי תנא דאמר שוטחן בחמה ומשום שמחת י"ט שדבר מועט הוא להתיר ברה"י גבי שמחת י"ט אבל בר"ה אסור מפני מראית העין שהרואה אומר להטיח גגו הוא צריך ורואה לזה דברה"י לא חיישינן למראית העין משום שמחת י"ט מדאקשינן בגמ׳ גבי ב"ה מתירין אלמא גבי שמחת י"ט ב"ש לחומרא וב"ה לקולא וכו׳ משמע דב"ה מקילין בדבר שיש בו איסור משום שמחת י"ט וזה ודאי כהאי לישנא דאסר בר"ה מפני הרואים והתיר ברה"י דלא חיישינן לזה משום שמחת י"ט׳ ולזה אמר אלמא גבי שמחת י"ט ב"ה לקולא דאי ס"ל כל"ק דשרו אפילו בר"ה איך הק׳ דמשום שמחת י"ט ב"ה לקולא דהנא אמינא דלא שרו ב"ה בר"ה משום שמחת י"ט אך מפני דאמרינן טעמא דמסתבר והוא דשובכו מוכיח עליו׳ אלא לאו ש"מ מדקאמר דמשום שמחת י"ט ב"ה מקילין ר"ל דאפי׳ בדבר שיש לחוש כגון ברה"י כרב אפ"ה מותר משום שמחת י"ט׳ וכיון דקי"ל דב"ה מקילין משום שמחת י"ט דהכי אסיקנא דמוחלפת השיטה ור"ל הא דדקר נעוץ ש"מ האי לישנא דא"ד הוי הלכה דבר"ה חיישינן להא דרב שהרואה אומר להטיח גגו הוא צריך אבל ברה"י לא חיישינן להא דרב משום שי"ט ועיין בדברי רבינו בפירוש המשנה ותמצא שהלך בזה הדרך׳ ורבינו לא ביאר אם חזרת הסולם מותרת או לאו ולפי ההלכה משמע שאסור וכיון שהביא דין הולכה לבד משמע דלהחזירה אסור כדין ההולכה ע"כ:

פ"ה מי שהיו לו פירות על גגו וכו׳ ׳ בגמרא שקלי וטרו אי דוקא ד׳ וה׳ קופות או לאו ולא אסיקו בה כלום ורבינו ז"ל לא חילק וכן עיקר להקל בשל דבריהם׳ ובעו בגמרא בי"ט מי הוי מותר לפנות כל האוצר כיון דקיל או לא כמו שבת׳ תו בעי התם אם בשבת מותר להעתיקם מגג אל גג ואפילו בשגגותיהם שוים א"כ לשלשלם בחבל דרך חלונות וכו׳ או אם הוא אסור כמו גבי י"ט ועלו בתיקו׳ ומשמע דפשיטא להו דכשם שמותר להשיל פירות דרך ארובה מפני גשמים בי"ט כך מותר בשבת מפני האורחים או מפני ביטול בה"מ והאי דקתני במתניתין אבל לא בשבת דוקא מפני גשמים אבל לדבר מצוה אחרת מפנין ופסק בעל ההשלמה בשתיהם לחומרא דמה שמותר בי"ט לבד מותר בשבת׳ גם מאי דבעי אם מותר לפנות כל האוצר בי"ט פסק לחומרא כיון דלא איפשיטו׳ ויראה לי שהרמב"ם ז"ל ס"ל דתאי דבעו גבי י"ט אם מותר או לאו דמקילין לפנות הכל מפני הפסד ממונו ולא אמרינן דילמא אתי לאשויי גומות דדבר שאין מתכוין הוא הואיל ולא אפשיטא׳ ונראה זה ממ"ש וצריך לפנותן כלו׳ הכל ומאי דבעו גבי שבת אם יהיה מותר בו מה שאסור בי"ט דהיינו מגג אל גג ואפילו בשגגותיהם שוים׳ א"כ הא דלא ישלשל בחבל וכו׳ כיון דלא אפשיטא אזלינן לחומרא שלא יהיה שבת קל מי"ט ע"כ:

פ"ה אבל משילן דרך ארובה וכו׳ ׳ גליון ממ"ש הרב נראה שאסור להורידן בחבל דרך ארובה שבגג או דרך סולמות אלא שמשילן מן הגג למטה בלא חבל ובלא סולם:

פ"ה כל שנאותין בו אפילו בחול וכו׳ ׳ בגמרא אמר אביי סנדל המסומר אסור לנעלו ומותר לטלטלו וכו׳ ׳ לדעת אביי משמע שמותר לשלחו בי"ט דהא קי"ל כרב ששת וכו׳ וא"כ פליג אמתניתין שאסרה לשלוח סנדל המסומר ולא הוי הלכה כוותיה וכי גזרו על סנדל מסומר אפילו אטלטול גזרו׳ וי"א דהלכה כוותיה שמותר לטלטלו ומש"ה אין שולחין אותו בי"ט שלא התירו אלא דבר שנאותים בו בחול למצוה אבל דבר שאין בו מצוה בהנאתו לא התירו׳ והראשון נראה עיקר לפי דעת הרמב"ם ז"ל שהוא לא כתב בהלכות שבת

פי"ט גבי דין סנדל המסומר שיהיה מותר לטלטלו ולגבי תבואה כתב לפי שאין נאותין בה בחול משמע שאין איסורה מפני שנאותין בה בחול שלא לשם מצוה · וכתב הר"ב ההשלמה ז"ל דהא דהתירו לשלוח תפילין דוקא להתלמד קשר של תפילין ואין נראה כן דעת רבינו שכתב אעפ"י שאין נאותין בו בי"ט כגון תפילין וכו' משמע דתפילין שולחים אעפ"י שאינן להתלמד דאי להתלמד אין לך הנאה גדולה מזו ע"כ :

ע"ש אבל משלחין קטניות וכו' · גליון וראיתי להר"ר משה ז"ל שהזכיר בעדשים שכך כתב. אבל משלחין קטניות וכו' וא"כ למה לא פסק בהם לאיסור אם נחלקו ב"ה בכל אותם המנויים בברייתא דתניא ר"ש מתיר וכו' עד עדשים לעשות מהם רסיסין · ואולי דעתו ז"ל דכיון דלא קתני במתניתין אלא תבואה שתם ש"מ דלא נחלקו ב"ה אלא בתבואה בלבד ואין בכלל תבואה אלא חמשת המינין בלבד וכדאסיקנא בנדרים בר"פ הנודר מן הדגן : הרשב"א ז"ל בת"ה

פ"ז א' שכר תמרים וכו' · להשגת הראב"ד יש לתרץ לדעת רבינו שבפרק חולין אקשי' הסיא דמטילין שכר לרב אשי דקתני אעפ"י וכו' ולא שני ליה רב אשי הסיא אליבא דיחידאה היא אבל שני התם לא מוכחא מלתא וכו' כלומר התם אינה נכרת הערמה אבל הכא נכרת משמע דר"א ס"ל כר"י כיון שאינה נכרת הערמה · ונראה דהכי ס"ל לרבינו ממ"ש שאין הערמה זו נכרת וכו' וזה הל' ודאי הוציא מההוא שינויא דרב אשי ע"כ :

שייך לפ"ז · גרסי' בגמרא בעי ר"א אבדה לו אבדה ערב הרגל מהו וכו' מר בר ר"א מתני הכי וכו' · ורבינו לא הביא מזה כלום ואם דעתו בכל תיקו דרבנן לקולא ומותר לגלח היה מבאר זה עם הנך דמתניתין שהביא · וכתב הר"י לדעת הרב ז"ל אעפ"י שברוב המקומות בעיא דלא אפשיטא בדרבנן לקולא הכא פסקינן לחומרא אחר שבמשנה ביאר המותרים ממילא נתמעטו כל האחרים ע"כ :

פ"ח ומשכין את המים וכו' · גליון לא נתברר מדברי רבינו אם שדה זו של בית הבעל היא או בית השלחין · וכן לא נתברר מלשונו מ"ש מאילן לאילן באי זה מטע אמרו ולפי מה שדקדקו בירושלמי בענין שביעית נראה שאם הם רצופין שיש בבית סאה יותר מעשר אילנות מותר להשקות את כל השדה · ואולי דעתו שלא התירו להשקות את כל השדה אפי' ברצופין מפני שיש טורח יותר · וכן מ"ש בשדה לבן אין נראה כן לפי הנוסחאות שלנו כי לא נאמר זה אלא בזרעים שלא שתו מלפני המועד : ספר הבתים

שייך לפ"ח · עכברים שהם מפסידין את האילנות · כתב הר' חיים בר' דוד ז"ל בחידושיו למסכת משקין וז"ל · וקי"ל כת"ק הלכך צדין את האישות ואת העכברין בשדה האילן ובשדה הלבן הסמוכה לשדה האילן כדרכו ובשדה הלבן לחודיה שלא כדרכו כך פשטן של דברים · והרמב"ם ז"ל כתב עכברין שהם מפסידין וכו' עד ויחריבוה אלו דבריו ז"ל אלמא דבשדה לבן הסמוכה לאילנות נמי שלא כדרכו · וכתב הרמב"ם ז"ל וכן מצאתי במקצת ספרים במשנתינו צדין את האישות ואת העכברים בשדה האילן ובשדה הלבן כדרכו דברי ר"מ רי"א וכו' ולא כמו שכתבתי במשנה דאית ספרים דגרסי ברישא סתמא ובסיפא וחכמים וכו' ורשב"א פירש בברייתא כשאמר ר"מ במשנה בשדה הלבן כדרכו לא אמר אלא בשדה הסמוכה לאילנות אבל בשדה לבן שאינה סמוכה לאילנות אין צדין אלא שלא כדרכו ומדר"מ נשמע לר"י דכשאמר ר"י במשנה בשדה הלבן שלא כדרכו לא אמר אלא בשדה לבן הסמוכה לאילנות במאי דאיירי ר"מ אבל בשאינה סמוכה לאילנות אין צדין כלל וקי"ל ר"מ ור"י הלכה כר"י ובזה סמך הרמב"ם ז"ל עכ"ל .

זה שייך למג"ע שם בל' כתב הראב"ד ז"ל וכו' · גליון מצאתי בפי' בתרא להר' יוסף הלוי ז"ל אבן מיגש שעל ההלכות בפרק לא יחפור שכתב וז"ל מאמאן פי' מקום יש לכובסים כמו בקיע ששם שורין את היריעות במים כדי שיתלבנו · ופי' מנדיאן האבן שחובטין עליה את היריעות ואת הבגדים בשעה שכובסין אותן · וגם בפרק משקין בית השלחין בענין ועושין נברכת במועד אמרינן מאי נברכת אמר רב בקיע והתניא והנברכת והבקיע אמר אביי ואיתימא רב כהנא גוריא ובר גוריא · והן הן המאמאן והמנדיאן ע"כ ·

הל' חו"מ פ"ו אין אדם יוצא י"ח באכילת מצה וכו' או שגזלה וכו' · גליון קשה דמצה לעסה קנאה והוי כוזי ועשאן נסכא ואפשר שחברו תחבה לו בבית הבליעה · ע"ק דהא לא כתיב מצתכם כדאמרינן בגמרא בשלמא גבי אתרוג כתיב לכם וכו' ואע"ג דאמרינן בגמרא אתיא לחם לחם דחייה בעלמא היא · ומצאתי ראיה לדעת רבינו בירושלמי דשבת פר"א גבי הקורע במתו בשבת אעפ"י שחלל את השבת יצא ידי קריעה ואקשי' בעון קומי רבי יוסי לא כן א"ר יוחנן בשם ר"ש בן יוצדק מצה גזולה אינו יוצא בה י"ח בפסח

פירוש משום מצוה הבאה בעבירה הנה משמע דאפילו דיעבד לא יצא : תלמיד הרשב"א ז"ל

ע"ש ומי שאכל מצה בע"פ מכין אותו מ"מ עד שתצא נפשו · גליון כך היא הנוסחא האמתית בדברי רבינו עד שתצא נפשו · ועיין בהר"ן על ההלכות בכתובות דף תפ"ה בפ' נערה וכן מצאתי בספרי כתיבת יד · וז"ל הריטב"א ז"ל בחידושין בכתובות פ' נערה פירוש בעל הערוך דמכת מרדות מכין אותו עד שתצא נפשו וכ"כ הרמב"ם ז"ל בה' פסחים · ובפירוש המשנה למסכת נזיר פירש שמכין אותו לפי אומד ב"ד · וכ"כ הרמ"ה ז"ל שמכין אותו באומד ולהקל ממלקות של תורה · ונראה דבכל מ"מ שהיא על עבירה נמשכת ויש בו לחוש להבא מכין אותו עד שתצא נפשו או עד שיקבל עליו כראוי דברי חכמים וכל שהיא על עבירה שאינה נמשכת אלא לייסרו לשעבר דנין אותו לפי אומד ב"ד ולפחות ממלקות של תורה · ובמפרש א' ע"ד רבינו מצאתי וז"ל ודוקא כשאומרים לו שלא יאכל מצה והוא אוכל שאינו שומע לדברי חכמים אבל כל זמן שמקיים מצות חכמים ונמנע מלאכול מכין אותו מ"ת לבד פחות מ"ת לפום מאי דחזי בי דינא ע"כ :

הל' שופר פ"א התוקע בתוך הבור וכו' וכן התוקע לתוך החבית וכו' · יש תמהים ע"ד רבינו למה חלקן בשתי בבות דנראה מדבריו דבפטס אין חילוק אלא אפילו אותם העומדים בתוכו אם קול הברה שמעו לא יצאו וי"א לדעתו ז"ל דשאני פטס דהברתו גדולה · ונראה דרבינו דבר בהוה שבור ודות הם גדולים ופיהם רחב ודרך התוקע ליכנס לתוכן ולפיכך חלק בהם אבל פטס אעפ"י שהיא חבית גדולה אין דרך התוקע ליכנס לתוכה אלא עומד בחוץ ומכניס ראש השופר ותוקע ולפי שהוא עומד בחוץ ודאי יש לו דין העומדים בחוץ · תדע דגבי בור ודות כתב ז"ל התוקע בתוך הבור או בתוך וכו' בבי"ת דמשמע שהתוקע נכנס בתוכם ובתוקע בפטס כתב התוקע לתוך החבית הגדולה בלמ"ד דמשמע שהתוקע הוא בחוץ ותוקע לתוכה כנ"ל (משטה לא נודע שם מחברה) · ואין זה דבר של טעם בעיני שהרי גם בבור אין דרך ליכנס שאמרו הגאונים ז"ל דבשעת שמד נשנו אלו המשניות שהיו מחביאים עצמן לתקוע וכך היו מחביאים עצמן בחבית ויותר הוא מצוי שהיו יוצאים בקל מבבור · ויש סוברין עוד דעת הרב ז"ל כי בחבית מתוך שהברתה מרובה אפילו העומדים בתוכה שומעים קול הברה לא יצאו · ואלו דברים בטלים שהרי השוום בגמרא ואפשר שכן מצא גירסת הספרים הרב ז"ל שחלקן כמ"ש בספרים שלנו וכן היה עובר אחורי בית הכנסת ומה שלא הזכיר בפטס עומדים בפנים ובחוץ הזכירן כדרך שהזכירו בגמרא לרב הונא בבור לבד וה"ה אשארא וזה נ"ל לדעתו כדי שלא נעשה הרב ז"ל חולק עם התלמוד ערוך שלנו שעשאן שוין : תלמיד הרשב"א ז"ל

פ"ג. אבל היחיד בין שמע וכו' · נראה מדברי רבינו שהיחיד שהיה מתפלל ואחד משמיע לו התקיעות על סדר הברכות שמותר · וי"א שהיחיד אפילו היה שופר בידו אסור לתקוע באמצע תפלתו וגם ע"י אחר אינו שומע שמא יטעה בתפלתו · ונ"ל שהיחיד שיש בידו שופר ורצה לתקוע על סדר הברכות שתוקע ואין חוששין שמא יטעה כיון שאין שם דיבור כלל כי אם השמעת קול ובפירוש אמרו כהן שהוא ש"צ אם הבטחתו וכו' ואעפ"י שיש שם דיבור כ"ש כשאין שם דיבור וכ"ש שרשאי לשמוע התקיעות ע"י אחר :

הרב ישמעאל בן חכמון ז"ל בחדושיו

פ"ד ובלבד שיהיו הדפנות וכו' · אפשר לומר שדעתו שאם לא היו מכוונות כנגד שפת הגג אפילו לא היו רחוקות מכנגדו אלא פחות מג"ט פסולה משום דהשתא צריכין למימר בה גוד אסיק ולבוד דכיון שאין שם דופן ממש כנגד שפת הגג אין לומר שם לבוד ע"כ : ממפרש

פ"ה וצריך ליזהר שלא יהיו הוצין וכו' · גליון מלשון רבינו נראה שאין זה פיסול אלא שאין ראוי לישב בה לכתחלה · ורבים מגדולי הפוסקים פסקו שאם הוצין יורדין לתוך עשרה אף על פי שחמתן מרובה מצלתן פסולה לפי שהיא דירה סרוחה : ספר הבתים

מביאור על הרמב"ם נמצא במצרים מהלכות שבת

פ"א אם עשה ברצונו בזדון וכו' · שאפשר שיהיה ברצונו ולא יהיה בזדון כגון שיעשה מלאכה ברצונו אבל לא ידע שהיום שבת או ידע שהוא שבת ולא ידע שזו המלאכה אסורה · ואפשר שיהיה בזדון ולא יהיה ברצונו כגון שידע שהיום שבת ושזו המלאכה אסורה ואנס אותו מלך גוי או אנס לעשות זו המלאכה בשבת :

ושיעור א' לשניהם · כגון שנכנס לבית צבי ואין א' לבדו יכול לנעול הדלת כדי לצוד אותו ונעלוהו שניהם חייבים ואין אומרים לא יתחייבו עד שיצוד כל א' צבי לבדו אלא אעפ"י שלא צדו אלא צבי

אחד הואיל ואין א' מהם יכול לבדו שניהם חייבים וזהו ענין שיעור א' לכולן :

פ"ג במדורת בית המוקד · לשכה היתה בב"ה נקראת לשכת בה"מ שהיתה בה מדורה דולקת תמיד כדי שיתחממו בה הכהנים כשיעלו מן הטבילה · ומ"ש בפירוש המשנה שאותה מדורה היתה לקיום האש כבר חזר בו וביאר זה היטב בפירוש התלמוד ואמר שזו היתה דעת רבותיו ז"ל :

פ"ד מה שלא זכר רבינו תבן האמור במשנה אפשר שלא רצה לזכור הכל וע"כ אמר כגון הגפת וכו' ואפשר שלא זכר התבן הלח מחמת עצמו מפני שהוא עשב וכו' נכלל תחת מאמרו עשבים בזמן שהן לחים מחמת עצמן :

פ"ה והעושה מלאכה בין השמשות בע"ש ובמ"ש וכו' · כגון שיעשה מלאכה גמורה ב"ה ע"ש ויחזור ויעשה מלאכה אחרת גמורה ב"ה של מ"ש חייב חטאת מ"מ שאם נאמר שהמלאכה הראשונה נעשית מקצתה ביום ומקצתה בלילה הנה המלאכה השניה נעשית מקצתה ביום ומקצתה בלילה והרי נעשית מלאכה גמורה ביום השבת מ"מ אבל אם עשה חצי מלאכה בזו וחצי מלאכה בזו לא יתחייב מפני שלא נעשית מלאכה גמורה בשבת · ומ"ש חייב חטאת ולא אמר חייב סתם כשאר המקומות מפני שא"א שיתחייב זה מיתה מפני שאין מיתה בלא התראה והיא התראת ספק שזמן ב"ה עצמו ספק הילכך לא יהיה זה המעשה אלא בשוגג ואין בו אלא חיוב חטאת וכן אמר בגמרא חייב חטאת ממ"כ :

פ"ו המשתתף עם הגוי במלאכה וכו' · כל דבר שהריוח שלו ידוע יועיל בו התנאי כגון סחורה ידועה שמוכרים אותה במשקל או במדה אבל דבר שאין הריוח שלו ניכר הנראה שלא יועיל בו התנאי כגון שהיו משתתפים בחנות של רוכלים או של צבעין מפני שהרוכל מוכר מחפץ זה בפרוטה יש בה ריוח כך וכך עד שיטול אותו לעצמו וכן הצובע כל מי שיביא לו בגד צבע אותו איך ישער הצבע שנכנס בזה הבגד עד שידע הריוח שיש בו · וכן זה שאמר הרב ז"ל וכן אם קבלו שדה בשותפות דין א' הוא ק' היאך ידע אדם הריוח שהיה בשבתות במה שתוציא השדה עד שיתנם לגוי לבדו או יתנו בתחלה · והנראה מדברי רז"ל שלא נאמר זה אלא בדבר שיוכל האדם לעמוד על בוריו כדגרסינן ספ"ק דע"ז הנהו מוריאקי דגוי לקיט וכו' · וזה המוריאקי שהוא ענפ"ר או זעפר"ן הוא נלקט בכל יום כגון זה יועיל בו התנאי שיהיה הגוי לוקח מה שילקוט בשבת בין מועט בין הרבה והישראלי יום ראשון אבל בשאר זרעים ואילנות היאך יתכן זה אלא אם כן יתנו כשיבואו לקצור השדה או ללקוט פירות האילן כל מה שיקצור הגוי בשבת יהיה לו לבדו :

פ"ז כלל המלאכות י"א במלאכת הפת והם מן החרישה עד האפיה · וי"ג בבגד עד שילבש · וזכר ממיני המלבוש הצמר לפי שהוא הלבוש המצוי ברוב המקומות דכתיב כבשים ללבושך ועוד שרוב הבגדים ויריעות שהיו במשכן היו מן הצמר וכו' · וט' בכתיבה שגם ברוב המקומות אין כותבים אלא ע"ג עורות והם מן הצידה עד השרטוט · וב' מלאכות בבנין בונה וסותר · וג' במלאכת הכלים והם ההבערה והכיבוי והמכה בפטיש · וא' אינה מיוחסת לשום דבר והיא ההוצאה :

העמור · הוא שמקבצים העמרים חבילות וכו' · וכתב רבינו האיי הגאון ז"ל שאלו הי"ג מלאכות ישנן בקרבן תמיד בכל יום ובחביתי כ"ג ובמלואים וכלן מזרע וקציר וכן גרסינן בפ' במה טומנין הם זרעו אתם לא תזרעו הם קצרו אתם לא תקצרו וכו' :

הבציעה · כבר אמר רבינו בפ"ט שהיא סתירת האריג כמו שעושים האומנים המאחין הבגדים שסותרים האריג ואחר כך מאחין · והבציעה היא החילוק תרגום פתות אותה פתים בצע יתה ביצועים ויהיה זו דומה לקורע ע"מ לתפור · ורבינו יהונתן ז"ל אמר שזו המלאכה באריגה והוא כשיפסק חוט מחוטי השתי מקבץ שני ראשים ובוצע אותם וטווה אותם בראשי אצבעותיו ואעפ"י שלא יקשרם יתקיים ופעמים שקושרם בלא בציעה והוא הקושר הנזכר במשנה :

כל אלו המלאכות וכו' · זכר אלו השמות והם אב ומעין ותולדה ודומה · האב היא המלאכה עצמה שהיתה במקדש · ומעין היא המלאכה השוה לאב בכל ענין · ותולדה היא המלאכה המתייחסת לאב מפני שהיא דומה לו · והדומה הוא דבר שאינו מלאכה אלא דומה למלאכה כגון הרודה דבש מכוורתו שהוא דומה לתולש שהיא תולדת קוצר אבל אינה מלאכה שהרי לא תלש מן המחובר לקרקע לפיכך פטור עליה · ודין אלו השמות הוא שהעושה אב או מעין אב או תולדה במזיד חייב כרת או סקילה אבל יש ביניהם חילוק בעושה בשגגה והוא שהעושה ב' אבות בהעלם אחד חייב ב' חטאות וזה בזדון שבת ושגגת מלאכות כגון

שידע שהיום שבת ולא ידע שאלו המלאכות אסורות אבל אם עשה אב ותולדותיו בהעלם אחד אינו חייב אלא חטאת אחת ואנ"ל אם עשה תולדות הרבה של אב אחד שאינו חייב אלא אחת · ובפ"ז מהל' שגגות כתב שהעושה תולדה מאב זה ותולדה מאב אחר שהוא חייב ב' חטאות · ומה שעשה רבינו ז"ל ב' חלקים מתולדה ומעין מאמר שאין הפרש ביניהם לא במזיד ולא בשוגג אעפ"י שאין ביניהם שינוי בדין יש בניהם שינוי בענין שהרי הקוצר הוא אב וא"א לומר על הבוצר ועל האורה שהם תולדת קוצר שהרי אין הפרש בשיקול הדעת ביניהם שהכל תלישה מן המחובר הוא · אבל התולדה אינה דומה לאב אלא צריכה עיון עד שתתייחס לאב כילד הדש הוא אב וכשהסתכלנו בזה האב מצינו שהוא פירוק התבואה מן הקש לפיכך כל ענין שהוא פירוק דבר מדבר נייחס אותו לדש כמ"ש מפרק תולדת דש וכן החולב והסוחט בגדים לפי שהוא פירוק מדבר לדבר · וידוע שאין יחס אלו כייחס הבוצר לקוצר שאלו לא יתייחסו לדש אלא אחר עיון הרבה :

והמקרסם עשבים אם היה בדעתו ליפות הקרקע חייב משום חורש שהעשבים העולים עם הזרעים יכחישו כח הקרקע ולא יגדל אותו זרע כראוי לפיכך יצטרכו לנקות הקרקע מאותם עשבים וזהו הקרסום כדכתיב יכרסמנה חזיר מיער בחילוף הכ"ף בקו"ף ופירוש כריתה תרגום ירושלמי יחסלנו הארבה יקרסם יתיה גובא :

המזרד את השריגים · מקום שיש אילנות ותחתיהם זרעים כשיבשו שריגי האילנות יפלו על הזרעים ויפסידו אותם לפיכך אם כרת את השריגים כדי ליפות הקרקע חייב משום חורש ואם נתכוון ליפות האילן ולצמחו ה"ז זומר וחייב משום זורע · וכן אם קרסם בעשבים אם היתה כוונתו לגדל הזרע ולצמחו חייב משום זורע ואם היתה כוונתו לקחת העשבים היבשים להוסיף בהם חייב משום קוצר :

פ"ח ואחד החובל וכו' אעפ"י שלא יצא חייב · נ"ע שלמעלה אמר שאעפ"י שיצא הדם שאינו חייב אא"כ היה צריך לדם והיאך חייבו כאן אעפ"י שלא יצא הדם והרי לא נעשית כוונתו כלל · ורבינו יהונתן ז"ל כתב משום דכיון דלא אפשר שיצא הדם אא"כ נצרר תחלה הוי כמ"ש שם משמעון אעפ"י שלא נגמרה מלאכתו כרצונו מחייב ה"נ הא מהני ליה קצת ובהכאה מועטת יצא לו הדם משם ע"כ :

וכן הממחה שמרים מתוך המשקין · פירוש מסיר שמרים מתוך המשקין כדכתיב ומחיתי את ירושלים כאשר ימחה את הצלחת ותקן הסיטון מקנה מדותיו וממחה משקלותיו · ומחוי זה הוא הפך המשמר שהמשמר נותן יין לתוך המשמרת ולוקח היין ומשליך השמרים :

והבורר תורמוסים וכו' · ר"ל מתוך קליפה שלהם שהתורמוסים הן מרים ושולקין אותם פעמים הרבה עד שימתקו והם ממהרים להסריח וקליפתן היא המונעה אותם מלהסריח לפיכך נעשית כאוכל · אבל הוא"ל ונמצא כבורר אוכל מאוכל שאם הקליפה נקרא אוכל כ"ש התורמוסים עצמן אבל הוא ז"ל תפס לשון הגמרא ועוד שהתורמסים קודם שתגמר שליקתן עדין הם מרים וכפסולת הם חשובים · וי"מ שהתורמסים כשישלקו יתרככו הרבה ואם לא יסירו אותם מקליפתן יסריחו מיד ולפיכך הם כפסולת מפני שהם קרובים להסריח · וי"מ שהתורמוסים שולקין אותם עם מיני גריסין וכששולקין אותם פעמים שלש אם לא יטול התורמוסים מן הגריסין יסריחו שהרי הגריסין נגמר בישולם והתורמוסים עדין לא נגמר בישולם ולפיכך כשיבורר התורמוסים נמצא כבורר פסולת מתוך אוכל :

קולים האיספנין · י"מ הנקרא בערבי שבו"ט וי"א חו"ן ואעפ"י שאינו נמלח כלל כיון שמדיחו בחמין יוכשר לאכילה לפיכך אם הדיחו חייב כאילו בשלו :

המפקיע את הבילה פירוש יכרוך הבילה בבגדים והכריכה נקראת פקיעה כדאמרינן מבלאי מכנסי הכהנים היו מפקיעים ועושין מהם פתילות וכן קורין לכדור הנכרך שמשחקין בו פקעת · ורבינו אמר בפירוש המשנה ישפוך את הבילה בסודר חם ורבינו יהונתן ז"ל אמר יכסנה בסודר :

וכן המבשל כלי אדמה וכו' · בפ' כלל גדול אמר רבא האי מאן דעביד חביתא חייב ז' חטאות תנורא חייב ח' חטאות · ופירוש רבינו ז"ל בפירוש התלמוד משם רבינו האיי הגאון ז"ל כך הכין קא חזינא שאם נטל גבשושית שנטילתה מיפה את הקרקע חייב משום חורש · וכששוחק העפר טוחן וכשמשליך הצרורות או החרסים שבו משום בורר וכשמגבל הטיט משום מגבל וכשמחתך ממנו משום מחתך ועיקר המלאכה בנין וגמר מלאכה והשוואתה מכה בפטיש הרי ז' עכ"ל · נמצא על דעתו ז"ל מתחייב ז' חטאות קודם שיפחר אותה באש ואם פיחר אותה באש יהיה חייב משום מבשל · ורש"י ז"ל אמר שאינו חייב משום חורש בנטילתו העפר מן הארץ שהרי לא נתכוון ליפות הקרקע ונמצא כחופר גומא

וא"ל אלא לעפרה שהוא פטור וגם אמר שאינו חייב משום מכה בפטיש נגמרה מלאכתו · והביא תחת חורש ומכה בפטיש מבעיר האש ומבשל · ורב חפץ אמר חופר בארץ קיבוץ העפר ושרייתו · חפר אל ארץ · וגמ"עא וגבל"א · ועגל"א ותשפיל"ה ושבר"ה ע"כ · ואם עשה תנור חייב ח' חטאות הז' הנזכר וא' על דעת רבינו משום ממחק שהוא צריך להחליק את תוכו ולשוף אותו · ורש"י ז"ל כתב משום מכה בפטיש דלא חשיב לה גבי חבית חשיב לה גבו תנור דלאחר שהוא מליפו ככבשן הוא טח עליו טפילה כדי שיהיה עב וחומו מתקיים ע"כ · וגם אמרו האי מאן דשדא שיכרא לאתונא חייב משום מבשל ופי' שיקח עץ רטוב וייבשו באש שבתנור וזהו מ"ש רבינו או שהקשה גוף רך :

פ"י וקדרה של בשר וכו' · דרכן היה לעשות בגד הקדרות נקב כמין דד להוציא ממנו המרק והבשר וקושרין ע"פ הקדרה בגד כדי שלא יכנסו בה נמלים וע"י הדחק יכול להוציא כל מה שבקדרה מהדד ואעפ"כ אין הקשר שע"פ הקדרה קשר של קיימא :

ואעפ"י שיש לו שני אבקרות פי' אעפ"י שבעת שתוציא הבהמה יתיר קשר הזבל מהכותל האחר ויניח אותו קשור בכותל השני אין אומרים הרי הקשר השני קשר של קיימא · וי"מ שפעמים יעשו על הפתח ב' חבלים זה למעלה מזה ובעת שיוציא הבהמה יתיר החבל התחתון ותצא הבהמה בדוחק :

נשמטה לו רצועת מנעל וסנדליפים רצועת מנעל וסנדל קצתם קשור בהם קשר של קיימא ומעשה אומן · והקצה האחר עושים לו כמו חובר במנעל להכניס אותו כשלובשים אותו ויקצירו וירחיבו כפי מה שירצו וזהו נשמטה כלומר יצאה ממקומה יחזירה ולא יקשור · נשמט רוב הרגל ר"ל רוב קרקעית הסנדל :

כך חייבים על התירו · דוקא אם התיר הקשר לצורך אבל אם התירו דרך הפסד וקלקול פטור וכן אמר הרב בסמוך במפריד את הפתיל :

העושה נקב בלול וכו' · פירוש אם נתכוון בעשיית הנקב להכניס האור בלבד חייב משום בונה שהוא כעושה חלונות · ואם נתכוון בעשיית הנקב להכניס האורה ולהוציא ההבל חייב משום מכה בפטיש כמ"ש פכ"ג :

המנפח בכלי זכוכית והצר בכלי צורה · גיר' המפרש בַּכֶּלִי ופי' שיצור בכלי מהכלים צורת בהמה או עוף או כוכב או עגולה בין שעשה צורה זו בפיתוח הקרוי בערבי נק"ש בין שרשם הצורה ועשה אותה בכסף או זהב והוא הקרוי חטעי"ש או תכפי"ת ובין שעשה בגוף הכלי בעת עשייתו כל זה חייב עליו משום מכה בפטיש · ואין אומרים לא יתחייב עד שיגמור הצורה אלא אפי' עשה מקצתה חייב כמי שארג מקצת הבגד ולא זכר שיעור זה המקצת · ור' האיי הגאון גורסה כך והצר בְּכְלִי צורה ז"ל ואנחנו גורסים והצר בכלי צורה ונפרש אותו מן שצייר בדפוס צורה ר"ל מי שהחזיק בדפוס הצורה ושפך בו מתכת מן המתכות מעת שיצטייר בו קצת מהכלי או לקח חלק מהזכוכית בהיותו מותך ונפח בו זו היא מלאכתו ע"כ :

והמגרד · פי' כשגומרין הכלי גורדין על פניו כדי שיחליק וזו היא גמר מלאכתו :

או שהיו הכתלים קרובים זה לזה עד שיפול צל שניהם לאמצע וכו' · ה"א לשני כתלים שהם זה כנגד זה שיפול צל שניהם לאמצע בעת אחת שאם היה הכותל הא' מזרחי יפול צלו בתחלת היום למערב ובסוף היום למזרח והמערבי בהפך · ועוד שצל המזרחי יהיה בתחלת היום ארוך הרבה וכן המערבי בסוף היום ויחזור ויתקצר מעט מעט או יארך · ואם היו הכתלים צפוני ודרומי לא יפול צלם לאמצע בשוה כלל אלא כך הוא הענין יצטרך בתחלה שיהיה אורך ב' הכתלים שוה ויהיה א' מזרחי וא' מערבי ונראה צל המזרחי בסוף ג' שעות או קרוב מהם שיהיה צל כל דבר כמוהו ואם יגיע לאמצע הטרקלין נדע בודאי שצל המערבי בסוף ט' שעות ביום יגיע לאמצע הטרקלין בשוה · כיצד כגון שיהיה רוחב הטרקלין כ' אמה ומצאנו צל כותל מזרחי · יגיע לאמצעו ידענו שאורך צלו י' אמות ויתחייב שיהיה אורך צל המערבי בסוף היום יגיע לאמצע הטרקלין שמאחר שאורך הכתלים שוה צלן שוה · ואם היה רחב הטרקלין יותר מכ' אמה לעולם לא יגיע צל הכתלים לאמצע והנראה שהיה צריך ליתן שיעור לגובה הכתלים שהרי בגבהן יארך הצל ויקצר ·

פי"ט זבוב שבמצרים · אינו ידוע היום אבל היה ידוע אז לפיכך אין הורגים היום זבוב שבמצרים :

וכן השף וכו' · רבינו נטה לדעת ר' האיי הגאון ז"ל וזה נוסח דבריו · יעשה לקלפים ד' עצים ויפתח הקלף ביניהם קשור לכל צד ויסירו קליפתו ויעשה קלף ויקרא העצים ההם עמודים ומי שקנח הקלף ביום שבת והוא בין העמודים חייב משום מוחק לפי שהקלף יפול מה שהיה בו משפויו וטנופו וכאילו מחק הדבר שהיה בו ע"כ :

וכן המגרד וכו'· פי' ר' האיי הגאון ז"ל מגרד עלים· ואמר רבינו יהונתן ז"ל שיהיו ראשיהן שוין זה לזה וזהו מחתך דתנן· ופי' כלונסאות בדים של ארז· ויגרדו ראשיהן כדי שיהיו שוין זה לזה ולפי שהוא מתכוין לחתכם במדה ידועה חייב משום מחתך:

הכותב אות א' סמוך לכתב· כגון שמלא נו"ן כתובה וסמך לה חי"ת שנעשית נח אין אומרים יתחייב הואיל והועיל במעשיו כיון שאינה בסוף הספר פטור:

לקח גויל וכו'· תימה והרי הן מחוסרין מעשה שאין יכול לעשותו בשבת והוא הולכת הגויל וי"ל אפשר להוליך הגויל אם היו שם מחיצות ודכותא פכ"ד שהתירו להסיך על התחום להביא פירות תלושין שאילו היו שם מחיצות היה מותר להביאם בשבת:

פי"ב המחמם את הברזל וכו'· דרך לוטשי ברזל ונחשת מחממין אותן ומכבין אותן במים כדי לחזקן לפיכך אם היה בדעתו בעת שיחמם אותה לחממה כדי לצרפה במים בלבד חייב משום מבעיר ואם כבה אותה במים חייב משום מכבה ואם חממה כדי לרכך גופה שהוא דומה למתיך חייב משום מבשל כמ"ש בפ"ט המחמם את המתכת עד שתעשה גחלת וכו' וכל זה יבחן בכוונת העושה וצורת העשייה· ומקצת הגאונים אמרו שהמכבה גחלת של מתכת אינו חייב אלא משום מכה בפטיש מפני שהוא גמר מלאכה ומקצתם אמרו שמכבה גחלת של מתכת אין איסורו אלא מדרבנן ודברים נכונים הם אם נתכוון לצרף כמ"ש בי"ה להטיל למים גחלת של מתכת כדי להפשיר המים מפני שאינו מתכוין בזה הכיבוי לצרף המתכת:

פי"ד נעץ קנה וכו'· תימה והא לא נח החפץ על מקום ד' וי"ל שיהיה זה הקנה נעוץ ברה"י המקורה וכדרך דאמר ביתא כמאן דמלי דמי שמאחר שהוא מקורה נחשוב החלל כולו כאילו מלא עפר עד התקרה וכשנח החפץ ע"ג הקנה כאילו נח על העפר· א"נ כיון שאמרו חורי רה"י כרה"י אפילו נח בחור כ"ש חייב גם כן יהיה ראש זה הקנה כחור ברה"י· א"נ לא אמרו שינוח על מקום ד' אלא במוציא ולא בזורק וכ"כ רבינו בפי"ח אבל אם זרקו אינו חייב עד שינוח שם ע"ג משהו עכ"ל· ור' יהונתן ז"ל כתב דוקא שנח החפץ ע"פ הקנה שמאחר שהוא חלול כאילו כולו נח בארץ אבל אם זרק דבלה שמנה או בצק ונדבק באורך הקנה פטור שהרי לא נח במקום ד':

פט"ו ובגמל עד שיהא ראשו וכו'· רבינו פירש בפי' התלמוד ז"ל הואיל וצוארו ארוך כלומר זה שצריך ראשו ורובו מפני שרובו נחשב בצוארו וכשנמדוד רובו לא יהיה בו מגופו אלא מעט כילד אם יהיה הגמל מראשו ועד זנבו ז' אמות יהיה צוארו ג"א נמצא שלא נכנס מגופו ברה"י אלא חצי אמה לפיכך צריכו בגמל שיהא ראשו ורובו בפנים שראשו עם צוארו שהוא רובו כאילו הוא ראש בהמה אחרת לבדו ע"כ:

שהרי דרך מקום פטור ממלא· כתב רבינו בפי' התלמוד משם ר' יהוסף הלוי ז"ל וז"ל ואי קשה לך והכתי האי זיז כרמלית הוא דהא יש בו ד' על ד' וכל מקום שיש בו ד' על ד' ואין לו מחיצות כרמלית הוא ומאי אהנו ליה והא קמטייל מכרמלית לספינה י"ל האי זיז אין בו ד' על ד' אלא ד' בלבד הוא דאית ביה דהוי מקום פטור והיינו דאיכא בין ר"ה לר"ח דלר"ה סגי ליה בכל דהו ולר"ח לא מנכר אלא בעינן שיהא אורך ד' או רוחב ד' ע"כ:

פי"ו טח את הכותל בטיט וכו' ה"ז מיעוט· וא"ת הרי אמר למעלה שאם הרחיק מן הכותל פחות מג' ועשה מחיצה אינה מועלת והיאך תועיל זאת הטיחה שהיא דבוקה בכותל ממש ומה ימעט עובי זו הטיחה והוא לא יבא בחצי אצבע י"ל כיון שטח הכותל בטיט נעשה כאילו סתר הכותל הראשון ובטלו וחזר וגדרו לשם דירה בזו הטיחה ואעפ"י שאינה יכולה לעמוד בפ"ע הקלו בה· (כ"כ רבינו בפי' התלמוד משם הרב יהוסף הלוי ז"ל):

שמא יעלה הים שרטון י"מ חול ואבנים שיהילדו על שפת הים ופעם יתוספו מעט מעט עד שיתרחק הים הרבה ויהיה בין הים ובין המבוי דרך ר"ה· וי"מ שהים בימי הקור יקרש ויהיה כזכוכית ויהלכו עליו:

שני כתלים בר"ה וכו'· מבוי מפולש אין ברחבו י"ו אמה ולפיכך די לו בלחי או קורה מכאן וצורת פתח מכאן ושני כתלים בר"ה יש ביניהם רחב י"ו אמה ולפיכך צריך דלתות מכאן ומכאן וזהו שכתב רבינו אחר כך אינם מועילים בהכשר ר"ה ור"ה לא מקרי אלא ברחבו י"ו אמה·

פי"ח והחרובין עד שלא ימתיקו וכו'· החרובין בתחלתם אינן מתוקים ואינן ראוין לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה ואפשר שהם ראויין לרפואה לפיכך שיעורם כגרוגרת ואחר שימתיקו אף על פי שהם ראויין למאכל אדם הואיל ואין אוכל אותם ברוב אלא הבהמות לפיכך שיעורן כמלא פי גדי:

היה בקסת כדי אות א' וכו' · פירוש הוליא דיו על
לפרנו והיה בו כדי לכתוב אות אחת והוליא
קולמוס ועליו דיו כדי לכתוב אות אחת ה"ז ספק אם
מצטרף זה לזה ויהיה חייב או לא יצטרף מפני שאין
בהם כדי לכתוב שתי אותיות ויהיה פטור מפני שהדיו
שבקסת או על לפרנו לא יעלה ממנו כדי אות אחת :

כדי ליתן בראש השבשבת · דרך ליידי העופות לעשות
הדבק בבדי האילן כדי שידבקו בו העופות כשינוחו
על האילן לפיכך שיעורו כדי ליתן בראש השבשבת והיא
הזמורה תרגום שלשה שריגים ג' שיבשבין :

רבב · הוא שמרים של מיני שמנים :

טיט כדי לעשות פי כור · פירוש של נחשת או של
כסף והוא גדול מכור של זהב שהרי אמר בתרסית
כדי לעשות פי כור של צורפי זהב מכלל שאין זה כור של
זהב · ורבינו האיי הגאון ז"ל פירש כיסוי של כור שהוא
בוטק"א ורש"י ז"ל פי' כמו כור בערבי ופי כור הוא
הנקב הקטן שנכנס בו המפוח ·

המת והנבלה וכו' · פירוש כזית מבשר המת ומבשר
הנבלה אבל אם הוליא אבר שלם כברייתו בגידין
ועלמות אפילו כשעורה מטמא וכן יתחייב המוליאו :

זרק זה שהוליא וכו' · כלומר זה שהלניעו ושכח והוליאו
סתם שאמר שהוא חייב בכ"ש אם כשהוליאו זרקו
לאוצר ואף על פי שמקומו ניכר כבר בטלה מחשבתו
הראשונה ואם חזר והכניסו אינו חייב אלא כשיעורו של
כל אדם אבל אם זרקו אינו חייב עד שיוא שם ע"ג
משהו · וא"ת והלא הזורק תולדת המוליא והיאך ישתנה
דין זה מדין זה בהנחה י"ל שזו קבלה היתה בידם
כדאיתא בהמוליא כאן בזורק כאן במעביר :

הוציא חצי שיעור וכו' בפרק המוליא ויש בה חילוף
נוסחאות י"ג הוליא חצי שיעור וחזר והוליא
חצי שיעור מרשות אחד חייב וי"ג לרשות א' ורבינו כתב
בפי' התלמוד שזו היא הנוסחא המדוייקת וכך העתיקה
משם הרב יהוסף הלוי ז"ל כמ"ש כאן לרשות א' חייב
וכו' · ופי' השמועה כך אם הוליא חצי שיעור לר"ה
שלפניו וחזר והוליא לה החצי האחר בהעלם אחד חייב
שהרי מצטרפין זה לזה כמו שקדם אבל אם הוליא חצי
שיעור לר"ה שעל ימינו והוליא החצי השני לר"ה שעל
שמאלו והיה לפניו בין שני רשויות אלו רשות אחרת או
נראה אם היתה ר"הי פטור שהרי הפסיקה בין שני
הרשויות ונחלקו והיא רשות שחייבים עליה כלומר אילו
הוליא ממנה לר"ה היה מתחייב אבל אם היה ביניהם
כרמלית או מקום פטור חייב שהרי אינן נחלקין ונעשה
כמי שהוליא השיעור כולו לר"ה אחת :

פי"ט אשה שילאה במחט נקובה חייבת · פירוש שילאה
בה כשהיא תחובה בבגדה שאם בידה ודאי
שהיא חייבת בין נקובה בין שאינה נקובה · וא"ת
ולמה חייבו האשה והרי גם היא הוליאה שלא כדרך
המוליאים תקנת הגאונים אמרו שבאשה אומנת מיירי
וכר"י דאמר אומן דרך אומנותו חייב ור' אברהם ן'
הרב המחבר ז"ל אמר שרוב הנשים תופרות הן ודרך
התופרין להוליא המחט תחובה בבגדם · ואין זה נכון
מפני שרבינו פסק בפרק זה כר"מ דאמר אומן דרך
אומנותו פטור · אבל נראה מהירושלמי שדרך הנשים
ללאת במחט נקובה תחובה בבגדיהם וכן אמר ר'
האיי הגאון ז"ל אשה שילאה במחט נקובה חייבת
שאוגדת בה שמלה שלא נמצא הטעם בחיוב האשה
בהולאת מחט נקובה מפני שדרך הנשים ללאת בה
ואינה תכשיט · ובירושלמי תני לא ילא החייט במחט שע"ג
כליו וכו' ואם ילאו פטורים דר"מ מיחלפא שיטתיה
דר"מ דתנינן תמן ואם ילאה חייבת חטאת דר"מ ובא
אמר הכין ר"מ בשם ר"א בשם ר"י תמן דרך הולאה
היא בנשים :

בפיקרין רבינו פירש כפי' רבינו האיי הגאון ז"ל והרב
נטרונאי גאון ז"ל פירש פיקרין וליפה מטלניות
שמניחין ע"ג חחך באספלנית אם לבען בשמן מרפא
ואם לאו אסור מפני שדומה למשאוי :

פכ"א וכן מותר ליחנק וכו' · פי' מי שחש בכריסו
אוחזין אותו בעקבו ובוורדין שלו למעלה מכתפו
בעיקרי צוארו וכותשין אותו עד שימשך אחור עיניו
ויהיה דומה לחנוק ויש מי שעושה זה למי שיש לו כאב
בראשו · וי"מ מי שנפל לו עצם בגרונו אוחז אותו אחד
ברגליו ואחד באחיו ומתחחין עד שישוב העצם למקומו :

פכ"ב אבל צד העליון וכו' מפני שיש בו טורח ושמא
יצטרך להדקו במסמר או בחתיכת עץ והוא
ענין אומר גזרה שמא יתקע פי' ויתחייב משום בונה
ואף על פי שהם כלים ואין בנין בכלים לא אמרו אין
בנין בכלים אלא שאם היו מפוצלין והחזירן אינו חייב
משום בונה אבל אם תקע בהם עץ או מסמר חייב
משום בונה וצד התחתון אין בו טורח :

פכ"ג כגון נקב שבלול וכו' כבר הקדמנו שבמלאכת
שבת הולכים אחר מחשבת העושה לפיכך העושה
נקב בלול של תרנגולים אם נתכוון שיהא עשוי להכניס
האורה ולהוליא ההבל חייב משום מכה בפטיש שזה

גמר מלאכת הלול ואם נתכוון להכניס האורה בלבד חייב משום בונה כמ"ש ז"ל בפירוש ואם נתכוון להוציא ההבל בלבד פטור אבל חז"ל גזרו שלא לעשותו כלל שמא יבא לעשות נקב להכניס ויבא לידי חיוב :

פכ"ה מדבך של אבנים · יש גורסין מדבך בדלי"ת והוא כמו נדבך ורב נחשון ז"ל היה גורס מרביך ברי"ש ופירוש האבנים שהם לבורות קאים על קאים נגזר מתרבכת תבישנה וכו' :

אם למדום וכו' · פירש ר"ח ז"ל י"א עיינו בהם כלומר לימוד בעין בלא מעשה וי"א למדום כעין זו ששנינו עשה לו למודין בשביל שלא יחמיץ והם כיסויי העלים ועליהם טיט ופירוש הדו הותם ושעום בסיד · ורב נחשון פירש לאו ולמדום יברור כל אחד מכם לביתה וישב עליה וילמדה כדי שיכירה למחר · ור' האיי הגאון ז"ל אמר מעיין בה בהשוא אבנא בעיניה ותשוי בה טביעות עינא ומחשב עלה :

פכ"ו מפני הרעי · פירוש פעמים יקחו מה שנשאר לפניה יאכילו אותו לרעי שהוא הבהמה הרועה ואעפ"י שהוא ראוי לבהמה אחרת אסור לסלקו :

פכ"ח היה גיא מעוקם י"מ מעוקם שאינו מהלך בשוה ברוח א' וכו' · וי"מ מעוקם שיש בו מעלות ומורדות הוא ויכול אדם להלך בו וזאת להשתמש אינו מבליעו אלא מקדר והקידור יזכור אורחו אחר כך ·

הגיע להר וכו' · פירוש אם היה ההר זקוף מעט ואינו משופע כ"כ תשמישו נח ולפיכך מבליעו כלומר מעביר עליו חבל המדה והוא שיתלקט ממנו גובה י"ט באורך ה"א · וענין הליקוט שימוד משפוע ההר מן הארץ והוא עולה ה"א וימוד גובה ההר בסוף הה"א אם מצאו י"ט מבליעו ואם מצאו יותר מי"ט עד שיהיה כשיעור ד"א ימצא הגובה י"ט נדע שההר זקוף הרבה ואין תשמישו נח ולפיכך אומדו והולך לו וזו היא דעת המפרשים שהמדידה משיפוע ההר וכ"כ מדברי רבינו פ"ה אבל בפירוש המשנה אמר שהמדידה מקרקעית ההר :

פכ"ט ואינו מקדש על היין אחר שנטל ידיו וכו' · ואמרו מקצת הגאונים ז"ל דוקא הוא דאינו מקדש אבל אם קדש אחר ושמע הוא אין בכך כלום וא"ל לחזור וליטול ידיו :

תמו הלכות שבת :

עד כאן הגיעו החדושים בכתיבת יד

חדושי רב סעדיה אבן דנאן הנמצאים בפאר הדור:

אמר סעדיה יען שאלוני אחי ורעי להודיע להם דעתי במה שאמרו במשנה באתרוג של מצוה ניטלה פיטמתו פסול ונפל החילוק בין החכמים ז"ל בפיטמא זו מה היא מהם אמרו שפיטמת האתרוג היא העוקץ שלמטה במקום גדילתו אשר האתרוג נתלה בו כי פיטמא הוא הגלה והוא אלי שם נגזר מפטם (פירוש בלשון יוני שם כללי לנטע ודשא) וכן מצינו יקראו עוקץ הרמון פיטמא של רמון ועיקר הבצלים והשומין והכרתי פיטמא השומין והבצלים והכרישין וזרע האבטיחים והתפוחים פיטמא של אבטיח ופיטמא של תפוח · והתלמוד ירושלמי קרא לפיטמת פיקס והוא העוקץ אשר בעיקר האתרוג למטה שהוא סובב אותה הגומא · ובגמרא אמרו תאני רבי יצחק בן אלעזר ניטלה בוכנתו ופירוש זה בדרכי המשנה ירצה פיטמתו היא בוכנתו ובוכינא הוא יד המדוכה וכיוצא והסיחא הוא המדוכה בעצמה וכיוצא וכמו כן בגירסת הרמ"בן ז"ל בוכינא דאטמא דסך מדוכתיה וזה קוראים אותה בוקא דאטמא · ובודאי שהפטמא יהיה עיקר האתרוג מה שלמטה במקום גדילתו ואי אפשר שיהיה העליון אשר בראש האתרוג לשתי סבות האחת שהעוקץ אשר למטה הוא במקום גומא והעוקץ דבוק וסותם החפירה כעין בוכינא דאטמא · ואין זה בראש העליון כך כי שם אינו דבוק ואינו סותם ואם לפעמים יפול אותו העליון כאשר יקרה כמה פעמים לא ישאר רושם ולא חפירה כלל · והסבה השנית שבמשנה זכרו פיטמא ועוקץ ובתלמוד זכר חוטם והוא ראש האתרוג בלי ספק כי החזוית לא יהיה בעוקץ אשר בראש ואם כיונה המשנה שפטימתו שאמרה שהוא על הראש ליתני בדידה לא היה לו פיטמא מתחלת בריאתו כשר או פסול · כי על כל זה אנא דאמרי כי הפטמא הוא דוקא העוקץ התחתון שהוא מצוי בכל כמו העוקץ והחוטם · אמנם רש"י שפירש שפיטמת הוא מה שבראש הוא לדעת רבו ולדעת רבינו יצחק הלוי ז"ל הוא העוקץ שלמטה · ופירש הוא ז"ל דעת רבו שלא נזכר בשום מקום עוקץ לגבי פיטמא לבד שר"ח כתב שמצא בפרק יוצא דופן (דף מ"ז) משתשיר הפיטמא ר' יוסי אומר כדי שיהא נותן ידו על העוקץ הרי שקרא לאותו הדד עוקץ והסחור אשר סביב לו פיטמא וכך עוקץ האתרוג ומה שמסבבו פיטמא והוא למטה בתחלת גידולו · ואומר לפי קוצר דעתי שכל כח דעת האומרים

שהפיטמא הוא הדד שבראש מפני שמצאו בירושלמי וכפיטמא של רמון ומצאו גם כן ניטלה שושנתו פסול· והואיל שבפיטמה של רמון רוצה לומר בצורתה ולא במקומה ואם תאמר שאי איפשר להיות פיטמא של פרי אלא בראש הפרי כמו פיטמא של דד ופיטמא של רמון אשיבה לך פיטמא של שומין של בצלים וכרישין שהם בעיקר הפרי בשרשו למטה או פיטמת אבטיח ותפוח שהם בגוף הפרי· וכן אומר בניטלה שושנתו שהוא העוקץ אשר בעיקר הפרי דהיינו האתרוג אשר החוטם שלמטה דומה לוורד ואשר בראש האתרוג איננה דומה לורד· אמנם קראוה המזכירין החוטם ההוא אשר יצא בראש האתרוג שושנה מפני שהיא כפרח שושן לדעתם וכמו כן אמרו שכל הבליטה אשר בראש הרמון היא שושנת הרמון והיא כעין שושנת האתרוג ואין הבליטה בעצמה אלא הפרח אשר בה נראית לורד ואנו קורין בלשון ערבי גלנ"אר· והחכמים אשר הם בדעת זו שאמרנו הלא המה רבינו יצחק הלוי ורבינו גרשום ור"ת ורבינו זרחיה הלוי ורבינו יונה וכמה גאונים זצ"ל· ומן החכמים שאומרים שפיטמת האתרוג היא החוטם אשר בראש כי כך נמצא בכמה אתרוגים שנופלים ואומרים שאם ניטל העוקץ מעיקר האתרוג ונשאר מקום צורתה כחפירה כשר ודעתם מתה שאמר הירושלמי ניטלה שושנתו ואומרים ששושנתו היא פיטמתו וגם מפיטמא של רמון וחושבים שכונת הש"ס תאני רבי יצחק נטלה בוכנתו שרצה לומר בבוכנתו החוטם אשר בראש ושגם יהיה בוכנא ואסיתא· ותמהני ממי שסובר סברא זו שרבי יצחק בן אלעזר לא אמר בוכנתו במקום פיטמא אלא ללמדנו שאותו הפטמא הוא בוכנא ומקומה הוא האסיתא ואיך יהיה בוכנא ואסיתא בראש האתרוג ואנן קא חזינן שהוא למטה· ועוד שזה לא יתכן לומר שבא ריב"א להבדיל לנו ולפסוק ספק זה בדבר אשר יהיה יותר מסופק שפיטמא הוא בוכנא והוא בראש האתרוג ומהסוברים כך הוא רבי יעקב ב"ר יקר רבו של רש"י ז"ל· ויש מהם שסוברין שפיטמת האתרוג הוא החוטם שבראש ובוכנתו הוא החוטם שלמטה ושריב"א לא בא לפרש אלא להוסיף על המשנה ופוסלין על כך וזה ידוע שבכמה מקומות מתני תאני כך וכך והוא שהחליף השם ותמהני ממה שכתב רבי יצחק בן גיאת ז"ל ואחרים ז"ל אשר אמרו בניטלה פיטמתו דלא מוכח אי פיקה או שושנה או שתיהן כאחת ואיך אפשר שאמר ניטלה פיטמתו ורוצה בזה על שני דברים חלוקים בשם ובצורה· ואם היו אומרים ניטלו פיטמותיו בלשון רבים היה שתיהן כאחת ואף על פי כן היה צריך לקרוא לכל אחת שם אחד· והסוברים זה הלא המה ר"ח והרי"ף ור"י בן גיאת ורבינו יונה והרבה מהגאונים זצ"ל· וכתב רבינו יעקב בן הרא"ש ז"ל שהרמב"ם ז"ל הוא מכיחה זו ולא נראה כן מדבריו במשנה תורה כי אם הוא מהכיתה הראשונה ואין אומרו ניטל דדו והוא הדד הקטן ששושנתו תלוי בו על הפיטמא מפני שאם יסבור בראשו יאמר· ניטלה שושנתו כשר ולא פסלו אלא בנטילת דדו שהוא חוטמו בקל וחומר מחזית כל שהוא שעלתה על חוטמו פסול שדדו הוא חוטמו ואם תאמר שפיטמתו וחוטמו הוא אצלו דבר אחד והוא ראש האתרוג אינו נראה כך ואינו מפרש כך בפרוש המשנה· ואם רצה הרמב"ם על החוטם אשר על הראש וירצה באומרו ששושנתו על השושנה התלויה בחוטם מפני שהירושלמי קרא לחוטם בעצמו שושנתו כמו שאמר ניטלה שושנתו פסול ויהיה דעת הר"ם במז"ל והוא הדד הקטן היוצא מחוטמו אשר קראה דדו כאומרו בחזית ואם עלתה על דדו וכו' ויהיה פסק החיבור היפך מה שפירש בפירוש המשנה יתישב בזה מה שכתב רבינו יעקב ז"ל· ואתה אחי ראה גם ראה ירחמך האל זה החילוק העצום אשר נפל בינינו מקוצר הבנתינו בלשון לידע זה השם ואם קרה זה לחכמי הדורות הראשונים אשר קטנם עבה ממתנינו אנן מה נענה כי אין בנו לא חכמה ולא תבונה ואולי ישא קל וחומר בעצמו האזוב אשר יצא בקיר מן הארז אשר בלבנון·· ולכן החכמים אשר נשמע קולן בשאלה זו בזמנינו זה הוא שאם נפל מעט מחוטם האתרוג ונשאר בו כדי לסתום החפירה אשר למטה הרי זה כשר· אמנם אם נפל כל החוטם ונשארה חפירה זו פסול. זה הוא שנפל בעת שחתכוהו או לאחר כן ואם לא היה לו חוטם בעת בריתו מזה לא יתכן ולא ימצא אלא כל אתרוג שתפול חוטמו הוא מהחוטם הקטן ויש מהם יותר גסים והאל הנאמן יעזרנו לעשות תורה ומצות לשמן ויאיר עינינו במאור תורתו ויראנו נפלאות באהבתו ובחמלתו א"ס:

שאלוני מספטי· צדק המון העם הנחמדים על צום תענית יחיד אם שכח ואכל כזית או יותר מה הוא הדין אם אבד תעניתו ויאכל אותו היום ויצום בעדו ביום אחר או ישלים תעניתו ויצום יום אחר על שגגתו או ישלים תעניתו ודיו· והשבנו שישלים תעניתו ודיו· וכאשר שאל לאחרים· וישיבו דבר כי אבד תעניתו ויצום יום אחר או למחרתו או לאחר זמן ושאלנו לפוסק ההוא מאי דעתו·ויהי כמשיב כי· למד כך מדברי רבינו

יעקב בן הרא"ש ז"ל בארח חיים · כי על זה ראה ראיתי לדבר דבר על שאלה זו ויראו אותה התלמידים המשכילים וייטב בעיניהם ולא יהיה הדבר מסופק בעיני המון העם · תחלת כל צריך לידע שאם ראינו ספק בפוסקים והמפרשים שהם חלוקים בו צריך לצדד שלשה פנים ואחר כן נשיב על אותו הספק · האחד דברי הרבים והנה כלל גדול בתורה נשמע בדברי התנאים והאמוראים והגאונים והוא אמרו יתעלה אחרי רבים להטות · והשני מנהג העיר בדבר ההוא מה שנהגו בה כפי מה שקבלו מחכמיהם באותה העיר כמו מנהג מצרים וארץ ישראל וספרד כתקנות הר"ם במז"ל וכפסקיו · ועליטולה ואגפיה כפי מה שקבלו מהרא"ש ז"ל ותקנותיו · וצרפת כפי מה שקבלו מרש"י ז"ל ותקנותיו · והשלישי שנבקש השאלות והספקות בשרשם בתלמוד בבלי או ירושלמי אם לא ימצא שום דבר בשני התלמודים נראה דברי המחברים בזה ונעשה כפי השכל וכפי העיון · ואען ואומר שעיקר שאלה זו אשר למד הפוסק מארח חיים היא המימרא אשר בירושלמי בנדרים · ואמרה רבינו יצחק ז"ל בפ"ק דתעניות וזה נוסחה · נדר להתענות ושכח ואכל אבד תעניתו רבי אבא בשם רבנן דתמן והוא שאמר יום סתם הא אם אמר יום זה מתענה ומשלים · ולא אמרן אלא אם אכל אבל אם טעם לא ע"כ · ורבינו יהונתן ז"ל פירש אם אמר יום סתם רוצה לומר אם אמר הריני מקבל עלי יום אחד בשבוע בזה החדש והתחיל להתענות יום אחד ביום ראשון במשל ושכח ואכל כזית או יותר הרי זה אבד תעניתו ויאכל ביום ההוא ויתענה ביום שני או ביום שלישי או יום אחר מאותה השבוע ואינו צריך לפסוק באיזה יום מהשבוע שהרי הנדר חל על כל יום אשר ירצה בו · אמנם אם אמר יום זה ופסק יום שני או יום חמישי במשל ושכח ואכל הרי זה ישלים תעניתו ואין צריך תשלומין כי הנדר חל על כל חלק וחלק מיום שני במשל כמו שהוא הדין בנודר לאכול את הככר שיהיה הנדר חל על כל כזית וכזית ממנו · ורבינו יעקב ז"ל הוא תלה כונת המימרא והוא שאמר יום סתם במי שפסק יום אחד מימי השבוע להתענות בו לבד ואינו יום ידוע ואמר הא אם אמר יום זה דהיינו שאם חייב יום לשנה להתענות בו כיום שמת אביו או רבו וכיוצא ואין משמעות אם אמר יום זה שלא יהיה בכונתו אלא הפסקת יום אחד כמו שפירש רבינו יהונתן ז"ל · ותמהני איך אמר יום סתם, על יום ידוע מימי השבוע · ודברי הגאונים ודברי הרמב"ם ז"ל מכוונין כפירוש רבינו יהונתן ז"ל שכתב שכח ואכל משלים תעניתו · ואני אומר שיש חילוק עצום בין קבלת תענית ונדר תענית ואף לדעת ר' יעקב ז"ל ופירושו איך יתחייב מי שאמר בלשון נדר הרי עלי להתענות יום פלוני למקבל עליו להתענות דהיינו אם היה ברצונו ואומר בפיו הרי עלי אז חייב להשלים תעניתו ואינו צריך תשלומין וזה הוא קולא על המקבל וחומרה על הנודר כי משמעות נדר לצום יום פלוני שיתענה יום שלם ולא יאכל בו ובזה ישלים נדרו · והמקבל לא נחשב לו השגגה שלא קבל על עצמו אלא שלא לאכול לבד והנודר נדר ליום שלם וחל הנדר על אותו היום וכמו שתראה בדברי רבינו יעקב החילוק שיש בין נודר למקבל כמו שזכרו משם הרמב"ן ז"ל שהקולא על המקבל ואינו צריך התרה · ואומר שאותם אשר מתענין בזמנינו זה הם בחרו להתענות יום ידוע יום שני או יום חמישי ויקבלוהו כדין תענית צבור וזה מנהג אבותיהם בידיהם שהם היו מתענין שני וחמישי כמו שכתב הרב בעל הלכות גדולות הגאון העניו מר שמעון קיירא ז"ל וזה נוסחו ועוד גזרו רז"ל שיהו מתענין בשני ובחמישי מפני שלשה דברים על חרבן הבית ועל התורה שנשרפה ועל חרפת ה' וכו' · הרי בבירור מה שאמרנו שמי שמתענה תענית צבור או תענית יחיד תענית חלום תענית צרה ב"ת או תענית מצוה שני וחמישי שגזרו רז"ל או תענית נדר ביום ידוע ושכח ואכל ישלים תעניתו ודיו ואינו צריך תשלומין כלל אלא אם התענה תענית חלום בשבת שיצום יום אחר השבת על עונג שבת שבטל ואין זו תשלומין · ומי שנדר להתענות יום מימי השבוע או חדש ידוע אם שכח ואכל כזית או יותר אבד תעניתו ויאכל אותו היום ויתענה יום אחר למחרתו או לאחר ימים · כבר הארכנו בתשובה זו והיא פשוטה תראה שרבינו יצחק אל פאסי ז"ל לא דבר בענין זה כי אם המימרא המוזכרת בתלמוד ירושלמי בנדרים לבד · והאל למען רחמיו וחסדיו הרבים, יאיר עינינו בתורתו א"ס:

נדרשתי לאשר שאלוני התלמידי חכמים על אשכלות הבוסר אשר הורגלו לסחוט ביום שבת כמו שסוחטים הלימ"ונים וכיוצא אם הוא אסור או מותר · וכאשר ראיתי בארח חיים שהרא"ש ז"ל התיר סחיטת הלימ"ונים והדומה לו ונסתפק בבוסר ואמר וכל המחמיר תבא עליו ברכה וכמה מהפוסקים ומהמחברים התירו אמנם רבינו תם אסר · הנה כן ראוי לנו לחוות דעתנו בהתרת סחיטת הבוסר · דע ישמרך האל ויפתח לבך בתורתו שהתלמוד כאשר הגידו לנו בפרק חבית שנשברה

שסחיטת הפירות ביום השבת יתחלק לשלשה אופנים · האחד הוא סחיטת ענבים וזיתים והיא מלאכה ואסור מדאורייתא כי הנסחט מהם הוא היין והשמן ומאחר שהם בני סחיטה אסור סחיטתן בשבת · והשנית הוא סחיטת רמונים ותותים שהיו סוחטים התותים ושותין המשקה ואחרים היו סוחטין הרמונים ועושין ממנו יין והוא מה שאמרו בש"ס של בית מנשיא בן מנחם היו סוחטין ברמונים · אמר רב נחמן הלכה כשל בית מנשיא בן מנחם · ומאחר שהן בני סחיטה לפעמים סחיטתן בשבת אסורה מדרבנן ובמין זה נפל החילוק במשנה בין רבי יהודה וחכמים · והשלישית הוא סחיטת שאר הפירות שאינן בני סחיטה אלו מותרין לסחטן ואפילו לשתות המשקה · ויתחלק הדין בסחיטת הפירות עוד לשני חלקים או לסוחטן באכילה והוא מותר או סחיטתן לדבר אחר וישתנה הדין כמו שזכרנו · ונסחת התלמוד אמר רב יהודה אמר שמואל סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדרה אבל לא לתוך הקערה והיא הלכה · ופירוש לתוך הקדרה הוא הכלי אשר בה המאכל היה בה או לא היה בה והוא אצלי שם מושאל טובל בתבשיל ופירוש לתוך הקערה הוא הכלי הריקן המוכן לקבל הסחיטה · ואמרו ז"ל בסחיטת האשכול בתבשיל אינו כסוחט משקין אלא כמפרד אוכל לתוך אוכל · הרי בבירור שכל סחיטת הפירות באכילה מותר שהרי התירו אשכול של ענבים שהוא היותר חמור מכל הפירות והמשקים אחרים · אמנם הבוסר נראה מהתלמוד שהוא יותר קל מהענבים כי הענבים והזיתים לא נאסרו אלא להיותן בני סחיטה והבוסר איננו מבני סחיטה · ואם אמר עוד על סחיטת פירות שעושים משקה הרי הוברר זה על התותים והרמונים ולעולם הן יותר קלים מזיתים וענבים · ואולם מי שרוצה לאסור הבוסר מסבת שלא ידענו אם הוא פרי או לא ואין זה כי אם למשקה · דע לך שהתלמוד לא חילק לנו בענבים ולא בפירות אחרים הפג מן המבושל ואם רצה בסחיטת הפירות על אשר הם מבושלין היה להם לפרש אלא שזה הוא מסבת כי יש פרי אשר נאכל הפג כמבושל ויש אשר איננו נאכל כי אם המבושל · וכאשר נראה כמה מבני אדם אוכלים הבוסר יותר מפירות אחרים כאשר הם קהות לזה נוכל לומר שהוא פרי יותר מהספ"רגל והזערור (פירוש חבושים ואלי"גאש) ואף אם הם שוין הרי הוא נכנס תחת אשכול ענבים כמו פגי התמ"ש (אלבירקוקים) והחבושים והזערור נכנסים תחת פגיעין ופריסין ועוזרדין · ומן התימא מי שרוצה לומר כי הבוסר יפול בה כי לא יהיה מברר אוכל מתוך פסולת ולזה יאסור ומתיר פגי הלימו"נים או מבושלים שאינם ראוים לאכילה כלל ואינם שוין כי אם לסחיטה לבד · ולו יראה כמה בני אדם אוכלים הבוסר ולא ראינו מי שאוכל לימונים כך כמות שהם · ויותר מזה שרוב הפירות הם ראוים לתתם לתוך התבשיל בהיותן מבושלות ממה שהן קהות והענבים בהיפך · ואין שום ספק אצלי שסברת הגאונים במימרת התלמוד סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדרה שירצה על ענבים קהות או מבושלות או בוסר · זה הוא מה שראינו מהסברות והאל למען רחמיו וחסדיו הרבים יאיר עינינו במאור תורתו בהלכה ויטו אתנו את הברכה א"ס :

הן היום המותי ראיתי אור דברי הפסקנין בהלכה זו במסכת קדושין (פרק האיש מקדש דף ל"ה) ונראה לי בה טעם יטעם למשכילים יראו דברינו ודברי האומרים פרושים אחרים וראוי לבעל שכל לחקור להבין ולהשכיל דבר דבור אף שאינו דומה לגדולים · וזה נוסח ההלכה התקדשי לי בכוס זה תאני חדא בו ובמה שבתוכו ותניא אידך בו ולא במה שבתוכו ותניא אידך במה שבתוכו ולא בו · לא קשיא הא במיא הא בחמרא הא בליהרא וכתב הר"ם במז"ל (פ"ה מהלכות אישות) האומר לאשה הרי את מקודשת לי בכוס זה אם היה מלא מים הרי זו מקודשת בו ובמה שבתוכו · ואם היה מלא יין הרי זו מקודשת בו ולא במה שבתוכו · ואם היה מלא שמן הרי זו מקודשת במה שבתוכו ולא בו · ולא ביאר לנו דעת זו ויראה לנו שהוא ז"ל תפס הסדר לבד דהיינו סדר הבריתות עם האוקימתות ואין זה דיוק אצל המפרשים ופסקים כי הוא הפך רש"י ז"ל ומפרשים אחרים שהופכים סדר הבריתות · כמו הא בכלה הא במקצתה כאן בשנמלאת שכינו יפה כאן בשלא נמלאת שכינו יפה · ומאלו תמצא הרבה אשר החליפו הסדר · ורבינו יעקב בן הרא"ש ז"ל כתב אמר לה התקדשי לי בכוס זה והיה בו מים ונתנו לה זכתה בכוס ולא במים היה בו יין זכתה ביין ולא בכוס היה בו שמן זכתה בשמן ובכוס · והוא דעת רש"י ז"ל והוא דעתו כי המים אין בו רצון ויהיה דעת המקדש על הכוס אשר בו שוה פרוטה ויחול בו הקדושין ופירש שהשמן שאדם מסתפק ממנו צריך לו הכלי ולפיכך מקודשת בו ובמה שבתוכו · ופסק גאון אם היה מלא מים מקודשת בו ולא במה שבתוכו ואם היה מלא שמן מקודשת במה שבתוכו ולא בו והטעם שהשמן חשוב ודעתו עליו · הבט וראה דעתי והאמת יורה דרכו.ולא

אינכפת אם האומר קטן ולא ידמה לגדולים · דע ירחמך האל ויאיר אור תורתך ששם כוס הוא כלי העשוי להנחת המשקה · הנראה אומרם ז"ל שתה שנים או שלשה כוסות ולא יפחתו לו מארבעה כוסות שלשה כוסות של יין וכוס אחד של מים · וזה הוא נופל לשם המשקה למים וליין ולא יפול שם כוס על השמן דלא עבידי אינשי למישתי מישחא · וזה הוא שם על המשקה לא מדה כמו לוג והין ולזה אומר שכונת הבריאה בו ובמה שבתוכו הוא מה שאמרו הא במיא כי המקדש לא היתה כונתו במים ואין בה שוה פרוטה ואולם קראו כוס. ונאמר שהיה דעתו על הכוס ובו יחול הקדושין ומוחל במים · ואומר שכונת הבריאה בו ולא במה שבתוכו הוא מה שאמרו הא במישחא כי השמן לא יקרא כוס ואין בני אדם שותין שמן בכוס ולא שמענו שהכלי שמניחין בו השמן יקרא כוס של שמן אלא ודאי מה שהיה בדעתו הוא על הכלי הנקרא כוס והוא אינו מוחל בשמן · ומה שאמרה הבריאה במה שבתוכו ולא בו הוא מה שאמרו הא בחמרא כי הכלי יקרא כוס והיין יקרא כוס ונאמר שרצון המקדש וכונתו על היין כי הנותן כוס יין לחבירו ודאי כונתו הוא על שתיית היין ולא חלו הקדושין אלא על היין ונתרצתה בכוס זה הוא בכוס של יין וביין חלו הקדושין · זה הנראה לנו ראוי בפירוש הלכה זו והאל למען שמו הגדול יפתח לבנו בתורתו ויאיר עינינו במאור מלאכו ויפעתו א"ס :

יען שאל שאל אחד מן התלמידים · החכמים להודיעו סדרי המלכים לפנים בישראל והמשך מלכותם וגדולתם יען נמצאו כמה וכמה חלוקים הן בנסחאות המקרא ובכתב יוסיפון וסדר עולם וכיוצא לכן ילאתי ממחילתי ואערוך לפניך איזה דרך ישכון אור למען תדע אלה המלכים אשר מלכו על עדת ישורון עם בני ישראל · ואומר הלא ידעת כי משה רבינו ויהושע בן נון עליהם השלום מלכי קדם גדולים ועצומים [היו] ולא נדמה מלכותם למלכות דוד ושלמה אבל היה היה ביתר שאת ויתר עז · היות כי האיש החכם השלם במדרגתו משאר האישים וגם העם עם חכם ונבון כלם אנשים שלמים הם וקרובים למדרגתו ולמעלתו בהוסדם יחד הוא יהיה לראש ולתפארת ועטרת זקנים והם מתפארים ומתגדלים בו ואולם גם הוא יגדל בהיותו רועה אלה בני הילה"ר ראשי אלפי ישראל כלם קדושים · אמנם הפחותים בשלמותם לא תכון מלכותו עליהם כי לא ידעו ולא יבינו את אשר חלק להם ה' ואולם ישפיע עליהם רב טוב עד אשר יגדלו ותכון מלכותו · ולזה אמר באלון הנביאים והחכמים ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם וגו' · כי הוא מלך על אותם הראשים השלמים בסוד ישרים ועדה שלימה הנגשים אל ה' והוא מעלה יתירה להם לבדם ואין מעלתו אלא באשר הוא קרוב במעלתו כאחד הנביאים וכמו כן באחד מאלו השלמים נכבדות מדובר בו כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ואמרו רז"ל פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה · ומלך מלכי המלכים הוא האל הגדול הגבור והנורא אשר בידו נפש כל חי · אמנם מלך דוד ושלמה וחזקיה ויאשיה הגיע להם מגדולה זו וזה היה בדבר ה' כדבר האמור ואמרת אשימה עלי מלך שום תשים עליך מלך · בראשון למלכות ישראל מלך שאול ובן שנים וחמשים שנה היה במלכו ואחת עשרה שנה מלך ומה שאמר הכתוב בן שנה שאול במלכו ירצה שהיה לו שנה שלימה מעת שמשחו שמואל הנביא למלך בשמן המשחה ומ"ש ושתי שנים מלך ירצה בזה על ימי מלכותו ברצון בהשקט ובטחה קודם התחלת המלחמות · ורמז גם כן ימי שנותיו עת אשר מלך שהיו לו כ"ב שנה ואל זה אמר בן שנה רוצה לומר כחשבון ב"ן · ואחר כך מת וגם שלשה בניו עמו יונתן ואבינדב ומלכישוע · ואחר כך קם למלך בנו הקטן והוא איש בושת והוא בן מ"ב שנה והוא אשבעל בנו הרביעי המוזכר ביחס דברי הימים ושמו העקרי אשבעל ונשתנה מפני שנוי הבעל ומלך שתי שנים · ואחר כך מלך דוד ושלמה על כל ישראל ויהודה ובימי רחבעם מלך ירבעם בן נבט על ישראל כ"ב שנה והוא הראשון למלכי ישראל · ואחריו לו קם בנו נדב ושתי שנים מלך אחריו מלך בעשה בן אחיה כ"ד שנה ואחריו אלה שתי שנים ואחריו מלך זימרי שבעה ימים וימלוך במקומו עמרי י"ב שנים ואחריו בנו אחאב כ"ב שנה ואחריו אחזיה בנו שתי שנים ואחריו יורם אחיו י"ב שנה · וימלוך יהוא בן יהושפט כ"ח שנה וימלוך תחתיו יהואחז בנו י"ז שנה ואחריו יואש י"ו שנה ואחריו ירבעם בנו מ"א שנה ואחריו זכריה בנו ששה חדשים וימלוך תחתיו שלום בן יבש חדש ימים ואחריו מנחם [בן] גדי עשרה שנים ופקחיה בנו שנתיים וימלוך פקח בן רמליהו עשרים שנה והושע בן אלה תשעה שנים הרי מלכי ישראל אחד ועשרים · ומלכי יהודה דוד ע"ה ארבעים שנה שלמה ארבעים שנה רחבעם י"ז אביה ג' אסא מ"א יהושפט כ"ה יהורם ח' אחזיה א' ועתליה המרשעת אמו ה' יואש מ' אמציה כ"ט עוזיה כ"ב יותם י"ו אחז י"ו חזקי' כ"ט מנשה נ"ה אמון ב' יאשיה ל"א יהואחז שלשה חדשים יהויקים

אחיו י"א שנה יהויכין בן יהויקים שלשה חדשים צדקיה בן יאשיה י"א שנים הרי מלכי יהודה מבית דוד אחד ועשרים · ואחר חרבן הבית בנ"ה שנה בימי כורש מלך פרס נתגדל זרובבל בן שאלתיאל בן אסיר בן יהויכין מלך יהודה ויש אומרים שזרובבל היה בן פדיה בן אסיר וכאשר מת פדיה אביו וגדלו שאלתיאל דודו נקרא בן שאלתיאל וכך נסחת דברי הימים ובני פדיה זרובבל ושמעי וגו' · ומת זרובבל בגדולתו ויקם אחריו משולם בנו בימי כורש מלך פרס השני והוא בן אסתר ואחשורוש אח"כ הוליאו משולם ונתגדל במקומו נחמיה בן חכליה והלך משולם לערק (הוא בגדאת וסביבותיה) בשנת שבעים לחרבן והיה שם נשיא על כל הגולה ומת ונכנס במקומו בנו חנניה בן משולם ואחר בנו ישעיה בן חסיה ואחר בנו שמעיה בן שכניה ואחר בנו נעריה בן שמעיה ואחר חזקיה בן נעריה ומשלשלת זו המוכתרת הם ראשי גליות שבבבל וממנה היה אדונו רבינו האיי גאון בן רבינו שרירא גאון ז"ל · והלל הזקן היה אחי יחזקיה בן נעריה בן שמעיה מאם והלך מערק לשם (היא דמשק) ונמנה שם לנשיא וחזרו הנשיאות בני בתירא כמו שאמרו רז"ל בפרק ערבי פסחים ונשתלשל הנשיאות עד רבי יהודה נשיאה האמורה ומוזכר בע"ז בפרק אין מעמידין שהתיר את השמן · ואחר נחמיה בן חכליה היתה הגדולה בבית שני לסנהדרין וכהנים גדולים וכשגבר מתתיה בן יוחנן כהן גדול על המקדונים ויהרגם גדלוהו ישראל עליהם ואחר הגלות חיה שנה אחת וימת ויקם תחתיו יהודה בנו ששה שנים ומת במלחמה ואחריו נכנס שמעון בן מתתיה אחיו ח"י שנה ונהרג ונכנס במקומו בנו יוחנן וימנוהו למלך והיה שמו הורקנוס והוא מלך כ"ה שנה והוא [מלך] ראשון מבני חשמונאי ואחריו מלך אריסתבלוס שנה אחת והוא אשר הניח כתר מלכות על ראשו והחליף הכהונה ומלך אחריו אחיו ונקרא שמו אלכסנדרוס ומלך שבעה ועשרים שנה ומת ונשארה אשתו הצדקת אלכסנדרה אחות שמעון בן שטח תשעה שנים ומתה וימלוך אחריה בנה הקטן אריסתובלוס בן ינאי שלשה שנים וגרשו שר רומא והוליכו לרומי והמליך במקומו הורקנוס אחיו הגדול מ' שנה · ואח"כ הוליאו אנטיגנוס בן אריסתבלוס אחיו וימלוך תחתיו שלש שנים · אחרי כן בא הורודוס בן אנטיפרוס אשר היה משנה למלך הורקנוס ובא הורודוס זה מרומה והרג אנטיגנוס המלך אדונו ומלך אותו העבד ל"ז שנה וימת ומלך במקומו ארקילואוס תשעה שנים וגרשו שר רומי והמליך תחתיו את אנטיפס עשרה שנים ויקראו שמו הורודוס כשם אביו בהיותו אוחז מעשה אבותיו בידיו · ואחריו מלך אגריפס בן אחיו והוא אגריפס בן אריסתבלוס בן הורודוס וימלוך כ"ג שנה והוא אגריפס המלך המשובח והמפואר אצל חכמים ז"ל וימת וימלוך תחתיו אגריפס בן אגריפס והוא מונבז המלך ומלך עשרים שנה ובסוף ימיו נחרב הבית שני · נמלא המלכים בבית שני י"א החשמונאים ששה והעבדים חמשה · ולאחר חרבן בית שני בנ"ב שנה קם כוזיבא המלך ואמר שהוא משיח ומלך בביתר והיא מדינה מיושבת בארץ ישראל ונתישבה אז לרוב ובאו בה מארץ ישראל ומהגולה רבים מבני ישראל ומלך שנתיים וחצי ונהרג · ורז"ל אמרו בסנהדרין פ"ח שחכמי ישראל הרגוהו על שאמר שהוא משיח והוא לא היה מזרע דוד וימלוך אחריו בנו רופוס ומת ואחריו מלך רומלוס בנו ובא עליו אדריאנוס הרשע שר רומי והחזיק בביתר ביום ט' באב ויהי היום ההוא יום חשך ואפלה יום צרה ומצוקה יותר מיום שנכנסו בבית שני ומת רומלוס המלך ע"ה ורבים מבני ישראל עמו בעונותינו הרבים וזה היה בשנת ע"ג אחר חרבן בית שני והיה המשך מלכות רופוס בן כוזיבא ורומלוס בנו י"ח שנה · ומן היום והלאה לא קם מלך בישראל והיינו נעים ונדים מגוי אל גוי ומדחי אל דחי עד ישקיף וירא ה' משמים וירחם עלינו ויבנה בית קדשנו ותפארתנו ב"ב בי"ר · נמנאו כוללות מלכי ישראל ששה והמשים מלכי יהודה בבית ראשון כ"א ומלכי ישראל בימים ההם כ"א ומלכי בית חשמונאי בבית שני ששה ומלכי עבדי בית חשמונאי חמשה ומלכי ביתר שלשה · זה יהיה לפניך מאשר אספנו ולקטנו ממקומות רבים ומרוב המספרים ואין בהם שום חילוק ובלי שום ספק והזהר בידיעתם כי תצריכם לפעמים בלימוד ההלכות ואל תהיה קלה בעיניך · וכתבתיו בכתב ידי בתחלת ה' עלי אני סעדיה בר מר מימון ב"ר משה ב"ר מימון בן כבוד החכם הדיין ר' משה ב"ר מימון זלה"ה אבן דנאן · והיה זה ביום השלישי בי"ב תמוז יה"ל שנת מאתיים וארבעים וחמשה לבריאת עולם בעיר גראנטה והאנשים בתוכה נעים ונדים מסבת ביטול הנהגתם בעבור האנפים החטאים ומפחדם מהמגפה אשר נתפשטה · ה' ברחמיו יסלק חרון אפו מעלינו ומעל כל עמו ישראל אמן :

נשלם החלק הראשון

מפתחות

הלכות ק"ש

הלכות תפילה וברכת כהנים וקריאת התורה

הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה

הלכות ציצת

הלכות ברכות

הלכות מילה וגרים

סימן

הלכות תרומה ומעשרות כלאים וערלה וחלה

הלכות שמטה

הלכות נזיקין

הלכות מכירה זכייה ומתנה

סימן

הלכות שכירות ושכנים שלוחין ושותפין

הלכות שאלה ופקדון

הלכות מלוה ולוה וטוען ונטען

הלכות רבית

הלכות עדות

שאלות במאמרי התלמוד

אגרות הרמב"ם

תולדות הרמב"ם

בעיר קורטבה משכן בני ישראל גלות ירושלים אשר בספרד, שמה מצאה החכמה קן לה במאה התשיעית לאלף החמישי ליצירה · עיר שחברה לה יחדיו תורה וחכמה, מדע ותושיה, לאות ולמופת יקום לדור אחרון זכרונם ומפעלותם, משם תצא תורה ומעייני החכמה א) :

בה נולד בהיר החכמים תפארת ישראל וקדושו, רבינו משה, המושה אותנו ממצולות הבערות, והמורה נבוכים במדבר הספקות, ומישר אותנו בדרכי האמונה · מרים קרן התורה ומעטירה זר תפארה, נצר מגזע היחס משועי יהודה, ממשפחת רבינו הקדוש ב) · בן להדיין המצויין מופלא בחכמים רבינו מיימון זצ"ל, ביום השבת בעת המנחה י"ד מניסן, בשנת ארבעת אלפים ושמונה מאות ותשעים וחמשה לבריאה ג) · גדל על ברכי אב גדול בתורה ובחכמה משועי ישראל ד) שם עינו ולבו עליו ללמדו

א) בהגישי אל המלאכה הזאת, ראיתי להקדים · כי לתאר תולדות והלוכות חיי איש בשנים קדמוניות, משרידי ספורים מפוזרים ומפורדים המדוברים בו, תדמה לצייר אמן אשר ירצה לצייר איזה תמונה אשר איננה נגד עיניו רק מהשערות לבד, כי כל חריצתו לא תועיל לו ולא תכון מלאכתו · לכן אמרתי בלבי זמותי בל יעבור פי עטי לאמור קבלו דעתי, רק אקבץ הנמצא בספרים ואציגה נגד הקורא ואשר יבחר יקרב · ואתגלל במאמר רבינו ז"ל „אינני אומר שבחרתים, רק אומר שחברתים" :

ב) כן כתוב בשם הגדולים משם מהר"י אברבנאל, ובכתב ר' אהרן בר משולם מובא בחלק השלישי, ובסוף ספר מלחמת מצוה כתב בן הרשב"ץ כי הי' מזרע דוד ע"ה · ובחתימת פירוש המשנה כתב יחוסו וז"ל אני משה בן הרב הדיין רבינו מיימון בן החכם הגדול רבינו יוסף בן הרב רבינו יצחק בן הרב הדיין רבינו עובדיה בן הרב הדיין רבינו שלמה בן הרב רבינו עובדיה בן הרב הקדוש רבינו יוסף בן החכם רבינו עובדיה ע"כ:

ג) יוחסין וסדר הדורות מרב סעדיה אבן דנאן מובא בספר חמדה גנוזה כתבו כי נולד י"ד ניסן ביום השבת, ועל שנת לידתו כתב היוחסין כי היתה תתל"ה לאלף החמישי ובסדר הדורות הנזכר כתוב תתל"ג, ושניהם לא יתכנו לפי חשבון הקביעות, כי התחלת מחזור רנ"ח היתה תתפ"ד והקביעות הזה ע"פ ביום השבת לא יחול בשנים אלו רק בשנת י"ב מהמחזור אשר אז הקביעות הש"א והיא שנת תתל"ה, ולחשבון הזה יסכים גם דבר נכדו ר' דוד מובא במאו"ע פרק כ"ה אשר מצא כתוב בכת"י פירוש מסכת ר"ה מרמב"ם ז"ל ובסופו כתוב מיד נכדו ר' דוד וז"ל: רבינו משה ע"ה בעל ספר זה נולד לאביו בחודש ניסן יום י"ד שנת אלף תת"ו לשטרות [היא שנת תתל"ה לאלף החמישי כפי החשבון הכתוב בהלכות קדוש החודש, כי שנת תתקל"ח ליצירה היא שנת תפ"ט לשטרות וכפי החשבון בהלכות שמטה פ"י ע"ש] בקורטבה מתא, ונפטר שנת א' תק"ח לשטרות [היא שנת תתקס"ה לפי חשבון זה] יום שני כ' טבת, נמצא שהאיר עיני הגולה שבעים שנה פחות פ"ג יום · ואבא מארי בנו נולד א' תנ"ו לשטרות [ד' תתקמ"ה] ונפטר א' תקס"ו [ה' ע"ו] · ואני דוד בן בנו של הרב רבינו משה נולדתי לאבי במצרים א' תקל"ד [תתפ"ג] עכ"ד · ועיין לקמן בהערה:

ד) בתשב"ץ ח"א סימן ב' מעתיק דינים מספר של ר' מימון ז"ל שחבר בדיני תפלה ומועד בלשון ערבי והיה תלמיד ר"י מיגש ז"ל כי כן כתוב שם וכן צייר לנו רבינו יהוסף הלוי גאון ז"ל · בפירוש המשנה פ"ו דשבועות כתב הרמב"ם, וכך ראיתי אבא מארי משביע אותם כמו שראה לרבו רבינו יוסף הלוי ז"ל · וחבר ספרים בתכונה, ובמאו"ע פ' מ' כתב כי עשה פירוש לספר אלפרגאני קצור אלמגיסטי בתכונה, והביא מאמר ממנו על אמרם ז"ל (בירושלמי דר"ה) שמות החדשים עלו עמהם מבבל, היות שם תשרי מורה על התחלה שכן תרגום ראה החלותי חזי שריתי · אולם מה שכתוב בספר יסוד עולם, מימון יסד החשבון בחבורו הגדול על עיר ירושלים, כיון על רבינו משה בספרו משנה תורה, כי כן הוא בהלכות קדוש החדש, וקרא אותו בשם אביו

*

חכמה ומדע, כי גם בעודו צעיר לימים קוה ממנו גדולות ונפלאות ה)· למדו לשון ערבי השולטת אז בארץ המדעים, ויניקהו מנהרי נחלי· דבש התורה ומעייני התושיה אשר שאב ממקור מים חיים מרבותיו גאוני עולם· מה טוב ומה נעים שבת אב ובן כשבת אחים יחד לשמוע תורה מפי מאור הגולה רבינו יוסף הלוי אבן מיגש זצ"ל, כי עם עוצם גדולתו ורוחב בינתו אשר הרמב"ם יעיד עליו, כי שכלו בתלמוד היה מבעית ו) לא יבצר אף אם עודו צעיר לימים ושנים לשמוע תורה מפיהו, כי לא ימים ידברו ולרוב שנים יודיעו חכמה, אחרי אשר חננו אלהים בינה יתירה וחלק לו מחכמתו· והרב תמה מרוב הבנתו ומשבחו מאד, ואמר לכל בני הישיבה· דעו כי זה הנער אדם גדול יהיה בארץ ולאורו ילכו כל ישראל ממזרח שמש עד מבואו ז) :

בעת ההיא החלו רעות רבות וצרות, הרתיחו כסיר מצולות חלד, הפכו משרש הליכות עולם, וימים קשים ורעים פגעום, כי מהומות ומבוכות הפראים שוטטה בקרב הארצות וממשלות הודים גבר בארץ· ובכל מדינה ומדינה צלמות ולא סדרים, ומלחמת קנאת הדתות פרצו, ושה פזורה נדחה נתן למשיסה, אלה מזה התחזקו להרוס יסודות הדת במעבה נאמן הטבעו, ואלה מזה לא לאמונה גברו, לחבל כרם צבאות ולהדיחם מצור גואלם· תחת מסבות ותהפוכות כאלה חי רבינו מימון ובני ביתו בעיר קורטבה יחיל ודומם לתשועה עד אשר נלאו נשוא· ולעת נכונה להם להמלט, נתנו אל לבם לעזוב עיר מולדתם האהובה להם, ושמו לדרך פעמיהם וילכו אל אשר ימצאו מקום להמלט שם· וגם אז אשר מפני חרבות נדדו שמו מטרת טלטולם רק לבקש דבר ה'· שמעו מהכמת הגאון הקדוש ר' יהודא הכהן שהיה בפאס, ונדב לבם ללכת שמה, ולקח רבינו מיימון אתו את רבינו משה ואת ר' דוד אחיו ח) ואת כל בני ביתם והלכו שמה· ולמד רבינו משה לפני הגאון, ואביו ואחיו עסקו במסחר להמציא טרף לביתם, כי לא יישר בעיניהם לקבל פרס מהקהלות ולשאת משרת הרבנות על שכמם, אשר לדעתם הוא נגד חוקי התורה ט)· אולם גם שם לא ארכו בשלוה, גם שם עבר חמת המציק, ונהרג הגאון על קדוש השם ויחודו, ורבינו מיימון וב"ב נמלטו משם :

בשנת תתקכ"ה לאלף החמישי ביום אחד בשבת ד' לחדש אייר נכנסו לספינה לבוא לעכו ואחר עבור שמונה ועשרים יום בפחד ובסכנה גדולה תחת סופה וסערה, והאניה חשבה להשבר, באו בשלשה לחדש סיון לעכו מחוז חפצם בשלום· שם שאפו רוח צח, והודו לה' חסדו, כי הוציאם ממיצר, ונחו מהתלאות הרבות אשר עברו עליהם· שם מצאו את הדיין ר' יפת בן ר' אליהו אשר

כאשר נקרא ג"כ מחכמי האומות בשם אביו, וכבר טעה בזה חכם אחד — וזה ברור, כי מדוע לא יזכיר את רבינו משה בזכרון הקדמים מיסדי החשבונות, והוא מביאו הרבה פעמים בספרו :

ה) לא מצינו כזאת בשום חכם לידע אל נכון יום ועת לידתו, זאת תעיד כי בעודו קטן הכירו בו כי לעשות גדולות נברא ואביו שמר את הדבר :

ו) כן הנוסח בהקדמת פירוש המשנה, וביוחסין הנוסח לבו בתלמוד היה מבעית :

ז) הרשב"ץ בתשובותיו ח"א סימן ע"ב כתב שהרמב"ם היה תלמיד מהר"י ן' מיגש וכן כתב הרמב"ם עצמו פ"ה דשאלה ופקדון וז"ל: וכזה הורו רבותי רב יוסף הלוי ורבו· וכן כתוב בסה"ד מר"ם ן' דנאן, וכן כתוב בקורא הדורות· אולם בעל ספר יוחסין מיאן בזה כי לפי חשבונו נפטר הר"י מיגש תתק"א, ויהיה לפי חשבון זה הרמב"ם אז בן י' שנים, ועל מ"ש "הורו רבותי" כתב כן דרך כבוד· אולם א"א לדחות דברי גדולים אשר בטח ממקור נאמן שאבו, בראיה קלה מטרידי אותיות המסמנים מספר השנים אשר הטעות נקל בהן, ואולי נפטר הרב בזמן מאוחר :

ח) סה"ד מר"ם ן' דנאן ובאגרת הרמב"ם להרב מר יפת מובא לקמן ד' ל"ו :

ט) בפירוש המשנה אבות פ"ד הוכיח רבינו בראיות רבות איסור על מקבלי שכר מהקהלות, רק זאת התירה התורה לת"ח שיתנו ממונם לעשות בו סחורה ויהיה השכר כולו להם, וזהו מטיל מלאי לכיס של ת"ח ושתמכר סחורתם לפני כל סחורה ושיקנו להם בתחלת השוק, כי זאת יעשו אותם הסוחרים קצתם עם קצתם בדרך כבוד וכדי הוא ת"ח להיות כע"ה נכבד ושיפטרו מן המסים והארנוניות, והיה נאה דורש ונאה מקיים :

ארח עמהם לחברה לעלות לירושלים, ולתנות צרותם' ולשפוך שיחם נגד חרבותיה· נסעו בסכנה רבה ובפחד מחמס חומסים ושודדים האורבים על דרכיה האבלות והשוממות י) :

בשנת התקכ"ו ביום שלישי בשבת ד' לחודש מרחשוון יצאו מעכו לעלות לירושלים ובאו שמה ביום אחד בשבת ונתעכבו עד תשעה לחודש הזה· משם נסעו לעיר חברון להתפלל על קברי האבות ישיני חברון, אולם גם שם לא יכלו להתמהמה, כי אכף עליהם העוני והלחץ, בארץ אשר אין מקנה וקנין אין מסחר ומשא ומתן ורבה העזובה בקרב הארץ· וכאשר שמעו כי במצרים עוד נשאר פליטה לשארית ישראל, ויחלו מעט ממשא מלך ושרים, נתנו אל לבם ליסע שמה לעשות מקנה וקנין במסחר אבנים טובות הנודע להם מאז יא) ובאו למצרים עוד בשנה ההיא, ומצאו שמה קהילה גדולה יושבת בטח ויואילו לשבת שם יב), ורבינו מימון נשאר בירושלים, ונפטר זמן לא כביר אחר פרידתם, ובאו כתבי

י) כתוב בספר חרדים מר' אליעזר אזכרי, מצאתי בסוף שיטה אחת שהעתיקה הנעלה ר' שמואל בר אברהם שקייל ז"ל בעצם מכת"י הרב רבינו משה מאור הגולה מכתיבת הרב ולשונו: בליל אחד בשבת בארבעה ימים לירח אייר נכנסתי לים, וביום שבת עשירי לאייר שנת חמשה ועשרים עמד עלינו נחשול שבים לטבענו והיה סער גדול בים, ונדרתי ששני הימים האלה אצום בהם ואנהוג בהם תענית צבור שלם אני ואנשי ביתי וכל הנלוים עלי, ואצוה על בני לעשות כן עד סוף הדורות שיצאו מחלציהם, ויתנו צדקה כפי כחם, ומנדר שאהא אני יושב לבדי בעשירי באייר לא אראה אדם אלא מתפלל וקורא כל היום ביני לבין עצמי, וכשם שלא מצאתי בים אותו היום אלא הקב"ה, כך לא אראה אדם ולא אשב עמו אלא א"כ נאנסתי· וליל אחד בשבת ג' ימים לירח סיון יצאתי מן הים בשלום ובאתי לעכו וניצלתי מן השמד והגענו לא"י· ויום זה נדרתי שיהא יום ששון ושמחה ומשתה ומתנות לאביונים אני וביתי עד סוף כל הדורות· וביום שלישי בשבת ארבעה ימים לירח מרחשון שנת ששה ועשרים ליצירה יצאנו מעכו לעלות לירושלים תחת סכנה ונכנסתי לבית הגדול והקדוש והתפללתי בו ביום חמשה וששה ימים לירח מרחשוון· ובאחד בשבת תשעה בחודש יצאתי מירושלים לחברון לנשק קברי אבותי במערה והתפללתי שבח לאל יתעלה על הכל· ושני הימים האלה שהם ששי ותשיעי במרחשון נדרתי שיהיה לי כמו יו"ט ותפלה ושמחה בהם באכילה ושתיה אלהים יעזרני על הכל ויקום לי נדרי לה' אשלם אמן, וכשם שזכיתי להתפלל בה בחרבנה כך אראה אני וכל בית ישראל בנחמתה במהרה אמן ע"כ:

יא) כן נראה מאגרתו למר יפת לקמן ד' ל"ז ע"ב, וכתבו סופרי הערביים כי עסקו במסחר אבנים טובות:

יב) בדבר הפליאה הגדולה איך נתישבו במצרים קהלות גדולות נגד אזהרת התורה שלא נשוב אליה עוד ובפרט על רבינו ז"ל שהורה בפ"ה מהלכות מלכים ה' ח' ומותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים מ' פרסה על מ' פרסה וכו' הכל אסור להתישב בה· רבו בה התירוצים· הר"א ממיץ מובא בסמ"ג שם תירץ כי לא אסרה תורה אלא בדרך הזה היינו מא"י למצרים אבל משאר הארצות מותר, ולדעתו הסכים הסמ"ג ל"ת רכ"ז וכן הוא דעת המרדכי סוף פ' הערל וכן הוא דעת הר"א מזרחי בפ' שופטים· אולם תירוץ זה יתנגד לדעת רבינו ז"ל שאסר השכונה והישיבה מאיזה דרך שיהי' [כאשר העיר בצדק הרב החכם בעל שבילי עולם בספרו] ובפרט כפי הנודע כי רבינו נסע מא"י למצרים תגדל הפליאה· הרשב"א ז"ל מביא דעות שונות ואשר יכון בעיניו, הוא שאין האיסור אלא בזמן שישראל שרוים על אדמתם, אבל בזמן הזה שנגזר עלינו להיות נדחים בקצי ארץ אין אסור אלא שלא לצאת מדעת מן הארץ לחוצה לארץ· ולדעתו הסכים הרש"ל בביאורו על הסמ"ג אף שלא ראה דבריו, וגם תירוץ זה לא יכון כפי הנמצא בשה"מ מרבינו מצוה מ"ו וז"ל שהזהירנו משכון בארץ לעולם, אמרו בגמרא בג' מקומות הזהיר הקב"ה את ישראל שלא לשוב למצרים וכו' אע"פ שהנראה מהדברים שהוא ספור באה הקבלה שהוא אזהרה ע"כ· א"כ הלא הזהיר הכתוב שלא לשוב עד עולם, ואשר יוצאנו מן המצר הוא דעת הרשב"ץ ז"ל בספרו זהר הרקיע ע"פ ירושלמי סנהדרין מביאו הרי"ף בהלכותיו וגם רבינו הורה כן, לישיבה אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לפרקמטיא ולסחורה ולכבוש ארצות וכיון שהותר ליכנס בה לפרקמטיא אם אח"כ נשתקע שם לא עשה מעשה איסור שהרי בהיתר נכנס ע"כ, כוונתו שאין איסור הישיבה חל אלא א"כ נכנס בה על צד האסור היינו לישיבה אבל אם נכנס לפרקמטיא אפילו נתישב בה אח"כ אין בו איסור דעל זה לא באה האזהרה וכן משמע לשון הירושלמי, [ובזה שגה בעל שבילי עולם בפירוש דברי רבינו שכתב שם מותר

**

תנחומין מארצית רבות, כי נודע שמם בקצוי ארץ, ועיני כל ישראל עליהם, להאיר עיניהם במאור תורתם וחכמתם:

ימים רבים התנהלו במסחרם להמציא להם מחייתם, ר' דוד עסק במשא ומתן ונסע עם עזבונו למדינות אחרות להביא ממרחק לחמם, ורבינו משה הקדיש עתותיו לתורה ולחכמה, לא היתה מרע אשר שגבה ממנו, גם הגדיל מאוד בחכמת הרפואה אשר הבין ולמד בין חכמות הרבות לכלכל בה שיבתו ויצא שמעו בכל ארץ מצרים:

ויתחתן שם עם איש נכבד משועי ישראל, ונהל את עמו בדרך הקדש, והבדילם מעדת הקראים וממנהגם, אשר התערבו אז בהם ולמדו מדרכיהם ומנהגם ברבות הימים ותקן להם תקנות ומנהגים טובים, והעמיד תלמידים הרבה, ותלמידו החשוב שבכלם היה ר' יוסף בר יהודא אבן עקנין, ובעבורו חבר ספר מורה נבוכים:

ויהי היום ואחיו ר' דוד נסע למדינות הודו לקנות סחורה ובידו ממון הרבה ועיניהם נשואות לשובו, ופתאום באה השמועה אשר תצלינה אזנים, כי נשברה האניה ונטבעה בים הודו עם כל הונו ועזבונו זאת הדאיב נפש רבינו משה והוה קדשו מאוד, עד כי חלה מרוב יגונו שנה תמימה וימאן התנחם [יג], כי נאהב היה לו מאוד ונפשו קשורה בנפשו, כי הוא הכין כל צרכם, והלבישם שני עם עדנים, ורבינו משה ישב שליו ושאנן ובתורתו יהגה יומם ולילה, ועתה הפריע ממעשהו ומעבודתו, כי הוכרח לשית עצות בנפשו להכין טרף ביתו וה' הטה אליו חסד ונתן חנו בעיני מלך מצרים ושמהו לרופא בביתו ובבית השרים, ויתיצב לפניו תמיד ויכלכל את שיבתו בכבוד, ודרש טוב לעמו, והקל מעליהם עול הגלות ולכל בני ישראל היה אור במושבותם [יד]:

ויהי בהניח לו מטולטולו גמר פירושו על המשנה אשר התחיל לחברו בהיותו בן שלש ועשרים שנה, בראותו כי העולם שמם מן הישיבות והתורה מתמעטת, חמל על כלי חמדה לבלי ישטפוה גלי הזמן, חקר ואזן ותקן פירוש למשנה בלשון ערבי צח השלטת אז בארץ, והניח הקדמות ויסודות אשר כלל ברוחב בינתו לכל מסכת והציב ציונים בעומק הלכה מבלי לנטות מדרך הישר, בהציגו פסק כל הלכה העולה אחר

לחזור לארץ מצרים לסחורה ולפרקמטיא ולכבוש ארצות אחרות ואין אסור אלא להשתקע שם ואין לוקין על לאו זה שבשעת הכניסה מותר הוא ואם יחשוב לישב ולהשתקע שם אין בו מעשה ע"כ, וחשב כי אין עונשין על לאו זה אבל האיסור במקומו עומד ובזה רצה לדחות דברי הרשב"ץ הנזכרים דכוונת רבינו דלעולם אין לוקין על לאו זה אפילו בחוזר לישיבה כיון דאין האיסור מצד המעשה רק מצד המחשבה הוא לאו שאין בו מעשה. ולכך כתב "ואין לוקין על לאו זה" אבל בנכנס לסחורה ואח"כ נתישב שם לא חל איסור כלל כי לא באה אזהרת הכתוב ע"ז, ולכן רבינו בכתבו ומותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים וכו' השמיט מלת לעולם שלא נטעה לומר כי יורה על איכות הישיבה כהוראת מלת לעולם לפעמים, כי כוונת הכתוב הוא רק על הזמן אם תהיה הישיבה בדרך האיסור, ובזה נבין דברי רבינו כי ישרים הם כי מוכרח היה לצאת מא"י כהוראתו שם ה' ט] אבל אם הפירות בזול ולא ימצא מעות ולא במה ישתכר וכו' יצא לכל מקום שימצא בו ריוח וירד למצרים לעשות שם מקנה וקנין אשר מותר בדרך התורה כמבואר:

יג) בשה"ד מר' סעדיה ן' דנאן מזכיר כי בגלותם מקורטבה לקח רבי מימון אתו את שני בניו את רבינו משה ואת ר' דוד אחיו, ובאגרת הרמב"ם למר יפת מתאונן מאוד על איש אחד שנטבע בים הודו וכמו שמונה שנים היה מתאבל עליו ולא אבה להתנחם, ואמר עליו בזה הלשון: והוא הי' האח ועל ברכי גדל. לכן השערתי כי האיש הזה היה אחיו ר' דוד אשר נסע למדינת הודו ונטבע בים הודו, ועם זה דברי האגרת יבוארו ויובנו היטב יעוין שם:

יד) הרמב"ן באגרתו הנ"ל מגדילו ומאריך מאוד בשבחו, וסיים: והנני מעיד עלי לפני רבותי שמים וארץ כי שמענו מפי מגידי אמת שבכל ארצות מלכות תימן קהלות רבות עוסקות בתורה ובמצות לשמן והיו מזכירים שם הרב בכל קדיש בחייכון וביומיכון ובחיי דרבנא משה בר מימון אשר האיר עיניהם בתורה והעמידן בקרן אורה ובטל מהן גזרות קשות וכובד המס כי היו כטיט חוצות מרמס והקל מעליהם עול הגלות ויחלו מעט ממשא מלך ושרים ע"כ:

הפלפול והמשא ומתן בתלמוד · והעיר בצדק על עיקרי האמונה אשר בתוכה צפונים, אשר יקר בעיניו מאוד ללמוד ולהגות בהם טו), כי בהתחזק היסוד יעמוד הבנין על מכונו · גם בטלטולו בדרך ובנסעו בים לא רפה מעבודתו הקדושה, וגמר פירושו במצרים בהיותו בן ל"ג שנה טז):

ובהיותו בן שבעה ושלשים שנה נדבה לבו לחבר ספרו משנה תורה, אסף וקבץ כל הדינים מתלמוד בבלי וירושלמי ותוספתא וספרא וספרי ומדברי הגאונים, וברר וזקק ולבן הכל בזכות שכלו ורוחב בינתו · והעלה כל הדינים וסדרן בסדר נכון בלשון צח מאוד, ובפתיחתו חבר ספר המצות · והניח עיקרים וכללים עמוקים ורחבים על מנין המצות · ועשר שנים רצופות עבד עבודה הגדולה והקדושה הזו והשלימה בן שבע וארבעים שנה, התפלאו נבונים וחכמי לב על חבור זה אשר לא נעשה עוד כמוהו יז):

בהיותו בן חמשים שנה נולד לו בנו ר' אברהם, ובעודו קטן נכר בו חכמה וחסידות, ואביו העיד עליו כי הוא בעל שכל זך וטבע נאה מצורף אל טוב המדות, וקוה ממנו אשר יהיה לו שם בגדולים. ותאות לבו נתן לו כי שמו הי' גדול בישראל בחסידותו וצדקתו וחכמתו יח):

בעת ההיא השלים ספרו מורה נבוכים אשר חבר עבור תלמידו החשוב ר' יוסף בר יהודה בר שמעון אבן עקנין, בו הראה עוצם חכמתו וקדושתו · כי ראה ספרי הפליסופיא פורצים בעת ההיא, וכל בית ישראל ינהו אחריהם, והתורה והחכמה ישבו פרודות כנשים צרורות, וכעסתה צרתה בעבור הרעימה לאמור מות בסיר בת אלהים · הגיד לנו תעלומות חכמה כי כפליים לתושיה יט):

ולעת זקנותו העידו עליו רבים ושלמים אשר ראו מכתביו כי נכנס לחדרי המרכבה, אשר גם ממכתביו הנודעים יוכר כי נעלה למעלה מסולם ההגיון המשולב בהקדמות מוצבות ארצה · ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אוניו יוכיח רק מהשגת טבע כללי הנמצאות ומהרגשות פנימיות זכות וטהורות אשר הגיעו אליהם הנביאים וחסידי ישראל בעוד כבודם חונה בגוייתם, כברכת החכמים „עולמך תראה בחייך" כ):

טו) ז"ל בסוף מסכת ברכות יקר בעיני ללמוד עיקר מעיקרי הדת והאמונה מכל אשר אלמדהו:

טז) כן כתוב בחתימת פירוש המשנה, החילותי פירוש זה הספר ואני בן שלש ועשרים שנה והשלמתיו במצרים ואני בן שלשים שנה שהיא שנת ט' וע' לשטרות, וברור כי כך צ"ל „והשלמתיו במצרים ואני בן שלשים ושלש שנה" כי לפי חשבון המוזכר לעיל בהערה ג' נולד תת"ו א"כ שנת תע"ט היה בן שלשים ושלש שנה, גם ממכתבו המובא בהערה י' מוכח כי בבואו למצרים היה בן ל"א שנה:

יז) כן כתב בהקדמתו ליד החזקה כי היה אז בן שבע ושלשים שנה, ובתשובות הרמב"ם סימן נ"ט כתוב, וכמה טרחתי יומם ולילה כמו עשר שנים רצופות בקבוץ חבור זה:

יח) הרמב"ן באגרתו לרבני צרפת באגרות קנאות ד' י' ע"ד מזכירו בכבוד גדול, כתב ונמלך תחלה ביסוד המעלה, בנן של קדושים האחד האדיר אשר בין עבותים צמרתו, זרע קודש מצבתו, הרב ר' אברהם בנו של רבינו ז"ל וכו' עי"ש:

יט) כן כתוב ביוחסין כי היה אז בן חמשים שנה, וחברו בעבור תלמידו כמוזכר באגרתו אליו בפתיחת ספר מורה נבוכים:

כ) הרב בעל מגדול עוז בפ"א מהלכות יסודי התורה העיד כי ראה בספרד ארץ מולדתו מגלה על קלף כתב ישן נושן וכתוב בה, אני משה בר מימון כשירדתי לחדרי המרכבה ביומי בענין הקץ וכו' וקרובים היו דבריו לדברי הרמב"ן ז"ל שרמז בתחלת פירושו לתורה · גם ראה תשובה מרבינו וכתב שהתחיל לפרש האגדות בדרך נסתר כאשר ייעד מזמן, וכשחזר על הדברים ראה אותם נסתרים כבתחלה ולא עלה בידו פרשום בהם אלא כמעתיק מלשון אל לשון, וכמדומה לו שטבע אלה הנסתרות להיות נעדרות מלפרסם, ה' בם סיני בקודש ולכך לא גמרם וגנזם · גם בפרקי הצלחה הנמצא בחלק הזה ד' ל"ב ובאגרת מוסר לבנו ד' ל"א קרובים דבריו לדברי בעלי הקבלה, ובפרט במגילת סתרים הנמצא ד' ל"ה ומובא ממוהר"ש אלשקר בהשגותיו על ספר האמונות מר' שם טוב נודע כי האמין גם בכחות ופעולת השמות הקדושים נגד דעתו בספרו מורה נבוכים, אשר לא

ונעלה ארון אלהים יום שני כ' טבת ד' אלפים תתקס"ה במצרים, ובכו אותו היהודים והמצרים שלשה ימים וקראו זמן השנה נהי נהיה! ובכל מקום אשר הגיעה השמועה עשו מספד גדול וקראו צום ועצרה, והעלוהו לא"י ונקבר ארון הקודש והטהור במחוז טבריה אצל ר' יוחנן ורב כהנא הראשון [כא]:

ובנו הרב החסיד רבינו אברהם היה אז בן כ' שנה וקבלוהו במצרים לנגיד עליהם והיה חכם גדול, ושאלו ממנו שאלות רבות, וחבר ספר הנקרא בערבי אלכפיאה· ונכדו הנגיד ר' דוד גם הוא היה חכם מופלג ושר נכבד, וחבר ט' מדרשים על התורה בלשון ערבי· גם דור רביעי והמישי נודעים לצדיקים וחסידים עוסקים בתורה, ונתקיים בו תחת אבותיך יהי בניך תשיתימו שרים בכל הארץ [כב]:

נשאר לנו לומר רק כי לעת זקנותו חזר מדבריו הראשונים · ואשר יגדיל עוד הפליאה היא תשובה אחת מרבינו מועתקת מלשון ערבי וז"ל: ואורינו הדרתו עוד די השיב לשואל בענין שעור קומה אם האמת כדברי האומר שהוא חבור אחד מן הקראים ואינו מן הדרשות או אם הוא סוד מסודות החכמים ותחתיו ענינים עמוקים טבעיים או אלוהיים כמו שזכר רבינו האי ז"ל באחת המקומות מן שאלות חגיגה ושכמ"ה · תשובה איני רואה כי היא מן החכמים ז"ל וחלילה להם כי יצא דבר זה מתחת ידם רק הוא חבור אחד מן הדרשנים היונים בלי ספק, סוף דבר מחיקת זה הספר וכריתת זכר ענינו מצוה רבה כמו שכתוב ושם אלהים אחרים לא תזכירו ובוודאי עצם שיש לו קומה היא אלהים אחרים וכתב משה ע"כ · ואם באנו לארך ולומר כי כתב זאת בימי ילדותו אשר אז היתה דעתו כן, יקשה ממה שכתב בפרק חלק ביסוד השביעי בדברו בנבואת משה רבינו ע"ה וז"ל ויתרחב העיגול עד שנדבר בצורות שזכרו הנביאים שראו לבורא ולמלאכים ויכנס בזה שעור קומה וענינו ע"כ וזאת כתב בימי בחרותו כנודע · הלא א"כ נבוא לפרש ולומר כי השאלה היתה על חבור אחד אשר כתב בענין שעור קומה דברים המגשימים ענינים הרוחניים, אבל סוף התשובה לא תסבול זה · אולם גבהו דברי רבינו מדעתינו ומאוד עמקו מחשבותיו ומי כהחכם יודע פשר דבר:

כא) כתוב ביוחסין מצאתי בקונטרס שנעלה ארון אלהים יום שני כ' טבת ד' תתקס"ה ובכו אותו היהודים והמצרים שלשה ימים וקראו זמן השנה נהי נהיה, וביום ז' הגיעה השמועה לאלכסנדריא וביום הח' לירושלים, ובירושלים עשו מספד גדול וקראו צום ועצרה וקרא החזן תוכחת אם בחקותי והמפטיר קרא ויהי דבר שמואל אל כל ישראל וסיים כי נלקח ארון אלהים · ואחר ימים העלוהו לא"י ופגעו לסטים בהם וברחו העולים והניחו הארון שם, והלסטים בראותם כי ברחו רצו להשליך הארון בים ולא יכלו בכל כחם להעתיקו מן הארץ והיו יותר משלשים איש, וכיון שראו כך אמרו איש אלהים קדוש הוא, והלכו והבטיחו את היהודים שיוליכוהו למחוז חפצם והם גם כן לוו אותו ונקבר בטבריה, וי"א שנקבר בין האבות בחברון ע"כ · ובשה"ד הנזכר כתב כי נקבר בטבריה אצל ר' יוחנן ורב כהנא הראשון:

כב) כן נמצא בספר קורא הדורות ומזכר באגרות קנאות ד' י"ד באגרת ר' הלל ובד' כ"ב במכתב הנשיא מדמשק · ובצוואת החכם ר' יוסף אבן כספי מובא בספר טעם זקנים כתב: כל ימי ינעתי להתגדל בין החכמים ומנוחה לא מצאתי, זה לי עשרים שנה שגליתי למקום תורה לפי הנשמע, שכנתי באחרית ים ירדתי מצרים בית מדרשו של הרב הגדול החכם השלם המורה, ומצאתי שם זרעו זרע קדש דור רביעי ובניהם חמישי כלם צדיקים אבל בחכמות לא היו מתעסקים וגם בכל המזרח לא היו שם חכמים וקראתי על עצמי, הוי היורדים מצרים לעזרה! ומובא מהרב החסיד ר"י יעבץ בספרו אור החיים, ובספר כפתור ופרח מביא כי דבר עם ר' שמואל נכד הרמב"ם ז"ל · גם בכסף משנה הלכות נערה פ"ב מזכיר הנגיד רבינו יהושע מבני בניו של הרמב"ם ז"ל:

אלה הספרים הנודעים אשר השאיר אחריו ברכה לשם ולתהלה בקרב ישראל

פירוש המשנה התחיל לחבר בהיותו בן כ"ג שנה חברו בלשון ערבי צח המדובר בעת ההיא וקראו ספר מאור, כלל ברוחב בינתו הקדמות ויסודות למסכתות העמוקות והעמיד פסק כל הלכה, העולה אחר הפלפול ומ"מ בתלמוד · והעיר על עיקרי האמונה הנמצאים בה · וגמר הפירוש במצרים בן שלשים ושלש שנה (עיין תולדות רבינו ובהערה שב) וקודם שנת חמשים וששה לאלף הששי נתעוררו חכמי ונבוני עיר רומי להעתיקו, ושלחו שליח מיוחד אל חכמים יודעי לשון ערבי ועברי להעתיקו, ובעברו דרך עיר ברצלונה מקום משכן כבוד הרשב"א ז"ל כתב וחתם גם הוא מכתב אל החכמים לזרוז, וחפץ ה' בידם הצליח כי בזמן לא כביר כלו מעשיהם כמבואר בהקדמת המעתיקים :

ספר המצות כתב בלשון ערבי וחלקו לי"ד פרקים בכללים גדולים בעיקר מנין המצות טרם חבר ספרו הגדול יד החזקה ורצה לסדרו על סדר המצות כמבואר בהקדמתו לספר המצות, והעתיקו החכם ר שלמה בן יוסף אבן איוב זצ"ל :

יד החזקה התחיל לחבר בן ל"ו שנה בראותו כי אבדה חכמת חכמים ובינת נבונים נסתרה, אסף וקבץ כל דיני התורה מב' התלמודים בבלי וירושלמי ותוספתא וספרא וספרי ומדברי הגאונים עד זמנו וזיקק הכל בזכות שכלו וברר כל הדינים ברוחב בינתו בלשון ברורה ודרך קצרה וסדר ישרה, ובפתיחתו העמיד ספר המדע בו באר עקרי ויסודי התורה, ועשר שנים רצופות התעסק בחבור הגדול הזה אשר לא נעשה עוד כמוהו והשלימו בן שבע וארבעים שנה, ונתפשטו ספריו עוד בחייו בכל תפוצות ישראל, בארץ צרפת וספרד עד מדינות הודו והסכימו בכל גלות ישראל לשפוט על פיהם ולנהוג בהם ותורה יבקשו מפיהו :

סדר עולם כללי התלמוד והיו ביד רבינו בצלאל והזכירם הרב בעל גופי הלכות (שה"ג) :

פירוש התלמוד בהקדמתו לפירוש המשנה הזכיר כי חבר פירוש על הגמרא תלתא סדרי וחולין · ומהר"ם אלשקאר סימן קכ"א הזכיר חדושי סנהדרין ממנו, ובש"מ מביא חדושי סנהדרין הנזכרים וחדושי שבת · בספר כפתור ופרח מביא חדושי ר"ה גיטין חולין, והבעל המאור בפ"ק דר"ה מביא פירושים מכת"י הרמב"ם ומפליאן כי נכונים וישרים הם :

הלכות ירושלמי, חבר הלכות מן תלמוד ירושלמי כמו שחבר הרי"ף מהבבלי, כמו שהזכיר ריש פ"ה דתמיד וז"ל וכבר אמרנו זה בהלכות ירושלמי שחברנו, וכ"כ המעתיק ר' יעקב אבן עכסאי בהקדמתו לסדר נשים שחבר הלכות מירושלמי כולו :

ספר מורה נבוכים חבר בלשון ערבי עבור תלמידו החשוב ר' יוסף בר יהודה אבן עקנין בג' חלקים, כלל בהם כל דרכי הפילוסופיא, והצמיד התורה והחכמה יחד משולבות אשה אל אחותה והיה אז בן חמשים שנה, והעתיקו עוד בחייו החכם ר' יהודה אל חריזי, אולם העתקתו היתה משובשת ומקולקלת ולא ישרה בעיניו, ואח"כ העתיקו החכם ר' שמואל אבן תבון ורבינו משבחו מאוד באגרתו אליו כי ירד לעומק כוונתו, ונעשו פירושים רבים עליו, מהם נדפסים ורבים עדן בכת"י באוצרות הספרים :

אגרת תימן · כתב להחכם ר' יעקב אלפיומי ז"ל לחזק עדתו באמונתם לעתות בצרה, ולהעמיד רגלם לבל תמעד משטף מרוצת הזמן בשוא גליו אשר כמעט נטוי רגליהם · הורה לעמו דעת כי לא לעולם יזנח ה', בבוא חזות קשה הוגד לנו לאות כי עוד נשבע יעודי הטוב הבטיחנו, ועוד יבואו ימים טובים מאה · כתבה בלשון ערבי והעתיקה החכם ר' נחום מערבי ז"ל · (וזמן כתיבתה נמצא במכתבו לחכמי עיר מרשיליא כי היה אז כ"ב שנה מעת כתיבתה, ומזכיר שם ספרו מורה נבוכים אשר כבר נגמר בידו · לפי זה היה זמן כתיבתו בערך שנת ארבעים משני חייו) :

מאמר תחית המתים · כתב בשנת נ"ד מחייו נגד אנשים אשר הפשו עליו באמרו בספרו המ"ע „שהתכלית הוא העוה"ב ואין בו גוף" וחשבו כי זה יהיה סתירה לאמונת תחית המתים · והראה להם כי שגו ברואה פקו פליליה, כי בכל ספריו מוזכר אמונת שוב הנפש אל הגוף אחרי הפרדה כי הוא פנה מפנות התורה, אולם אלה האנשים אשר יעמדו ויחיו חיים טובים וארוכים עוד ימותו ויזכו לחיי העולם הבא שאין מות אחריה מאחר שאין בה גופים והוכיח כל זה מדברי הנביאים והמדרשות הנאמרים בענין הזה :

מאמר בחכמת העבור · לחשוב הקביעות והמולדות והתקופות בדרך נקל למתחילים כאשר יעד לחברו בפ"ד בסוכה וז"ל והדבר על הענין הראיה והעבור שהוא בידינו אולי נחבר בו חיבור מיוחד לבאר בו מה שנסתר לרוב בני אדם ע"כ :

מאמר קדוש השם · כתב בהיותו בפאס נגד חכם אחר אשר גוזר אומר נגד האנוסים בעת הגזירות כי אין להם חלק עוד באמונת ישראל ורצה להריחם מצור גואלם אף אם שבו אח"כ בתשובה, הוכיח לו בראיות רבות כי לא צדק בדברו להאשים קהילות רבות על נקלה ולא הבין דרכי התורה ואתו תלין משוגתו :

פרקי ההצלחה · כתב לתלמידו החשוב ויישרו אל ההצלחה האחרונה אשר על ידה ישיג נועם ההשגה אלוהית הדבקה בדבקים בו · ונחלק לב' פרקים :

תשובות · אשר השיב לחכמי דורו בענינים שונים מהם נדפסים, ומהם עדן כת"י · ובקורא הדורות כתב כי ראה כת"י כולל רכ"א תשובות מועתקות בלשון צח וקצר · ועוד נמצא מכתבים ומאמרים ממנו אשר רוח חכמה מרחפת עליהם · מוסר נאה לבנו הרב זצ"ל ומגילת סתרים, מאמר היחוד, וספר הנמצא המיוחס אליו :

מלת ההגיון · חבר בלשון ערבי על משאלות שר אחד כולל בו כל דרכי ההגיון בדרך קצרה, ונעתק אח"כ ללשון הקדש ונעשו עליו פירושים :

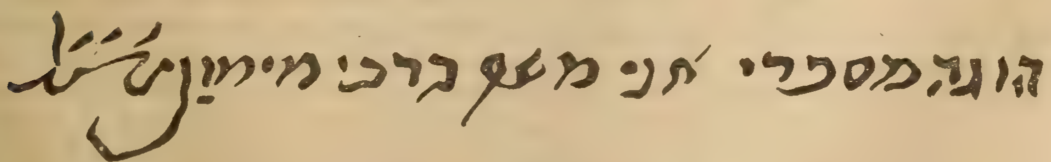
ספר פרקי משה · בחכמת הרפואה · ובסופו כתב נגד גאלינוס הפוער פיו נגד משה רבינו ע"ה, בחשבו כי בהשיגו חכמת הרפואה יתפאר ויעשה בנפשו שקר לדבר גם באלוהית, כאיש שדה אשר ידע חוקות שבועות קציר, ידמה כי נגלו לו שפוני טמוני כחות הטבע · וסכר פי דוברי שקר הדוברים על צדיק עתק, והראה כי כל דבריו מבולבלים ולא בדעת ידבר · (מובא באגרת הבדרשי להרשב"א ז"ל ומפליאו מאוד) · גם נמצא ממנו מכתב ארוך בהנהגות שמור הבריאות ובעניני רפואה כתב לסולטאן סאלאדין על משאלתו :

אלה תולדות ותהלוכות חיי האיש הקדוש הזה, לזכר עולם השאיר אחריו ברכה ספריו היקרים המלאים חכמה ותושיה, עוד ישאבו בששון ממעיני התושיה מנקרת צור לבבו ישטופו, כי מים קדושים וטהורים הם מפלג אלהים נזלו׃ נפש מי לא תסוער עת תחל מדברו הנעים אם לשבט להכניע רשע באמרי פיו ואם לרצון לקרב רחוקים אל דרך אלמות׃ לב מי לא ימלא אהבתו בהביטו תרומות מדותיו עם בני ביתו ועם חכמי דורו בענות חן מוחל על עלבונו, באמרו בטוב טעם ודעת, כי אשר יבערו מדעת רע מאשר יתנו בו מגרעת׃ עת נכבדות מדובר בך נעימות תמונתך על פנינו מרחפת׃ הדרת קדש תאחזנו אף כי נשבע שיבע שמחות את פניך׃ מכנף הארץ זמירותיך שמענו ברן יחד עם כבבי בוקר להעיר אזן לשמוע בלימודים׃ לדעת לעות את יעף דבר נמשחת שמן ששון מחביריך׃ מי יתן לי עט סופר מהיר ממנעימי זמירות ישראל בה אשירה גאון עוזיך או אז אהללה קצות דרכיך, אומר אני מעשי למלך׃ אף על זה פקחת עיניך מדדת ארץ, בקעת שחקים, תרת הליכות צבא מרום במרום, ערכת מערכות המזרות, ונתיב תהלוכתם פלסת, חשפת אוצרות הטבע, ושפיני טמיני כחותיה גלית׃ ואת כל אלה לקחת מתנות באדם לבת מלך פנימה אשר ארשת לך בטפחות ימיך׃ האם עתיך ורגעיך ימים יוצרו? ימים לשנים נהפכו? פליאה זאת דעת ממנו, כי במוסרות הזמן לא נאסרת, כמלאכי רום רוחך עליה רחפה׃ אך מה יתן ומה יוסיף לשון מדברת גדולתיך ונפלאותיך עוד הוספת על הנשמע עוד לא הוגד החצי׃ אשרי תלמידיך העומדים לפניך תמיד השומעים חכמתיך׃ ואנחנו כל עוד נשמת שדי תנועינו ימלא פינו תהלתיך, כי תחת לעמך דגן שמים בספריך הנחמדים, תשביע נפשינו בצחצחות גאון הדרתיך׃ יהי נועמך עלינו והדרך על בנינו נצח:

בלונדון הבירה נמצא כה״י יד החזקה הנכתב בימי הרמב״ם ז״ל והוגה מספרו ומכתב העודתו על זה בסופו בכתיבת ידו, ונעשה העתקה מזה ע״י צייר אמן דמות תבניתו מכוון בגנזי אקספארט, והעתקתיו פה למען יוקר ערכו: בראש הספר כתוב:

זה החבור היה לתלמיד מבין עוסק בתורה לשמה ביום ובלילה־מו״ה אליעזר ז״ל ול״ת בר פרחיה ס״ט והיה ותיק ביותר ומדקדק במעשיו ובחכמתו, ומת בקיצר שנים בעון הדור ירצה אלהי פעלו ויתן חלקו עם יודעיו׃ וצוה זה התלמיד ינוח ויעמוד לגורלו שיהיה זה החבור כולו מונח תחת יד בית דין לא ימכר ולא יגאל ולא יזכה בו אדם אחד לעולם, אלא יהיה מוכן ועומד לכל התלמידים להגיה ספריהם ממנו, לא לקרות בו תמיד ולא לכתוב ממנו, אלא כל הרוצה להגיה ספרו ישאל ספר שירצה מבית דין ויתן משכון כנגד דמיו לבית דין עד שיגיה ספרו ויחזירו ומצוה לקיים דברי המת — ולא יהי משנה צוואה זו . . . . .

ובחתימתו כתוב בדמות והבנית זה

אגרת תימן להרמב"ם זצ"ל

העתיקה רבי נחום מערבי ז"ל וקרא שמה פתח תקוה:

אני אנא משה ב"ר מיימון הדיין ב"ר יוסף החכם ב"ר יצחק הרב ב"ר עובדיה הדיין ז"ל: חזקו ידים רפות וברכים כושלות אמצו׳ לכבוד גדול וקדוש מר ורב יעקב החכם הנחמד היקר הנכבד בן כבוד מר ורב נתנאל ז"ל בן אלפיומי׳ ובכלל כל אלופיני אחינו כל תלמידי הקהלות אשר בארץ תימן׳ ישמרם צורם ויגן בעדם אמן סלה: על שרשי האמת יעידו גזעיהם, ועל טוב המעיינות ישהידו נובעיהם׳ ואמנם כי משרש האמת פרח נצר נאמן׳ וממעיין החסד נהר גדול נמשך בארץ תימן׳ להשקות בהם כל גנים׳ להפריח הגננים׳ והנה הוא לאטו נדבר׳ כל עיף וצמא במדבר׳ ובו מצאו ספקם ודיים׳ כל עוברי דרך ואיי הים׳ לכן העבירו קול בספרד ובספרדים׳ מקצה השמים ועד קצה השמים: הוי כל צמא לכו למים׳ והסוחרים כולם יחד לשואליהם עונים כי מצאו מטע יפה ונאמן׳ ומרעה טוב כל רזה בו ישמן׳ ולרועיהם בו מרעה נאמן׳ יושבי ארץ תימן׳ וכי הם לדל נותני לחמו׳ מסעד לעשיר מקדימי שלומו׳ הליכות שבא קוו למו׳ וידם לכל עוברי דרך מתוחה׳ וביתם פתוחה לרווחה׳ ועמם מצאו הכל מנוחה׳ ונסו יגון ואנחה׳ וכל היום הוגים בתורת משה׳ הולכים בדרך הורה רב אשי׳ רודפי הצדק׳ ומחזיקי הבדק׳ מעמידי עקרי התורה על תלם׳ מקבצים נפוזרי ה׳ במלולם׳ מקימי כל המצות בדקדוקיהם במקהלותם׳ אין פרץ ואין יוצאת ואין צווחה ברחובותם׳ ברוך ה׳ אשר לא השבית מקימי תורה ושומרי חקים׳ באיים הרחוקים׳ כאשר הבטיחנו בטובו וחסדו׳ על ידי ישעיהו עבדו׳ ואתם האות כאשר הודיענו׳ מכנף הארץ זמירות שמענו׳ יסעדכם ה׳ להקים דת וחקה: לשמור משפט וצדקה׳ לנצור מצותו ודתו׳ לאחוז בבריתו׳ אמן סלה: וכאשר הגיע אלינו כתבך יקירנו למצרים׳ נעמו כל אזנים׳ כי תאוה הוא לעינים׳ והוא העיד בפנינו עליך כי ממשרתי השם אתה העומדים בהיכלו׳ החונים על דגלו׳ ומרודפי התורה ואהבי דתותיה׳ השוקדים על דלתותיה׳ יפתח ה׳ לך את מצפוניה׳ וימלא לבך מצפוניה: ויהיו דבריה נר לרגלך׳ ואור לנתיבתך: וזה אשר אמרת ידידנו בכתבך כי שמעת מעלת אחינו אנשי גליותנו ישמרם צורם׳ שהם מהללים אותי ומרבים ומנשאים ועורכים אותי לגדולי האיתנים׳ לפי אהבתם ספרו׳ ובטובם ובחסדם דברו וחברו׳ ודבר דבור על אופניו ממני שמע׳ ואל אדם אחר אל תשע׳ אני קטן מקטני חכמי ספרד׳ אשר עדים בגלות הורד׳ ותמיד אשקד במשמרותי׳ ולא השגתי חכמת אבותי׳ כי ימים רעים וקשים פגעונו׳ ובשלוה לא התלוננו׳ יגענו ולא הונח לנו׳ אבל רצתי אחר הקוצרים בכל שבילים׳ ואלקטה בשבלים׳ אקבץ הבריאות והמלאות׳ והצנומות והרקות לא אבעט׳ זה שבתי הבית מעט׳ ולולי ה׳ שהיה לנו ואבותינו ספרו לנו׳ לא השגתי המעט אשר אספור׳ וממנו תמיד אשבור׳ ועל אודות ידידנו תלמידנו ר׳ שלמה סגן הכהנים החכם הנבון אשר אמרת בכתבך כי הוא מרחיב פיהו במהללינו׳ ומאריך לשונו בשבחנו׳ לשון הבאי דבר בתשוקתו והגדיל לספר באהבתו ובאמלתו׳ יצ"ו ויהיה כגן פורח׳ ויחזירהו אלינו שלם ושמח׳ ושאר ענייני כתבך אשר שאלת להשיבך עליהם כך ראיתי

להשיב בלשון קדר וגיבו: למען ירוץ הקורא בו · בכל האנשים והטף והנשים · כי תשובת עניינו אחד · ראויה לעמוד עליה כל קהלותכם יחד :

אמנם מה שזכרת מן העומד בארץ תימן שגזר שמד על ישראל והכריח כל המקומות שיש לו ממשלה עליהם לצאת מן הדת · כמו שעשה הכנעני בארצות המערב · שמועה זו הסירה הדר פנינו · ורגזו וחלו עליה כל קהלותנו · ובאמת יש לנו לומר עליה שהיא שמועה רעה אשר כל שומעה תצלנה אזניו שרפו לה לבותנו ונתבלבלו מועצותנו · לצרות הגדולות האלה · נמשכו לנו שמד בקצוי העולם ממזרח ומערב · ויהיו בני ישראל בתוך אלה מזה ואלה מזה · ועל העת הקשה הזאת שראה הנביא בחזה · התחיל להעתיר בעדנו · ולהתפלל עלינו · ככתוב (עמוס ז' ה') ואמר אדני אלהים חדל נא מי יקום יעקב כי קטן הוא · ודבר זה לא יהרהר בו בעל אמונה · ולא ישליכהו מי שיש לו במשה אמנה · ואין ספק להיות אלו חבלי משיח · שהיו החכמים מבקשים מהבורא שלא יהיו מגיעים בהם · וגם הנביאים היו מרעידים בהעלותם אותם על רעיוניהם כמו שאמר (ישעיהו כ"א ד') תעה לבבי פלצות בעתתני וגומר · וגם בספר הישר אמר הבורא אוי למי שיהיה מצוי באותו הזמן משומו אל · אבל מה שאמרת שדעת קצת בני עמנו נעדרה ונתבלבלה ונטה לבבם והתחדש להם ספק ונתעלפה סברתם, וקצת לא סרו מאמונתם ולא נתעלפו ולא חרדו זה לזה · דבר זה כבר קדם על ידי דניאל ע"ה כמו שהודיענו הבורא כי בהאריך לנו הימים בגלותנו ובבא הצרות עלינו יצאו רבים מן הדת ויתחדש להם ספק ויטעו · והסבה זו תהיה בראותם דלדולנו ותוקף יד מונינו והתגברותם עלינו · וקצתם לא יתחדש להם ספק ולא תתבלבל סברתם שנאמר (דניאל י"ב יו"ד) יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים והרשיעו רשעים ולא יבינו כל רשעים והמשכילים יבינו · והוסיף לבאר לנו שאפילו המשכילים ההמה והמבינים שעברו עליהם צרות ועמדו כנגדם ונשארו באמונתם בה' ובמשה עבדו עדיין יעברו עליהם צרות קשות ורעות יותר מן הראשונות שעמדו כנגדם עד שיתחדש להם ספק ויטעו ויתעו עד שלא יתבאר להם כי אם מעט מוער כמו שאמר (דניאל י"א ל"ה) ומן המשכילים יכשלו לצרוף בהם ולברר וללבן עד עת קץ וגומר :

ועתה אחינו חייבין אתם להטות אזנכם ולשמוע מה שאסדר לפניכם ותלמדוהו לטף ולנשים כדי שיתקיים להם מה שהסתפק מאמונתם ויתחזק בנפשותם האמת שאין לזוז ממנה ויצילנו הבורא ויצילכם מן הספק :

דעו שזאת היא תורת ה' האמתית שנתנה לנו ע"י אדון כל הנביאים הראשונים והאחרונים · שבתורה הזאת הבדילנו הבורא משאר בני העולם שנאמר (דברים יו"ד ע"ו) רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים כיום הזה · ואין זה לפי שהיינו ראויים לכך אלא בחסדו של בורא וטובו שהתחסד אלינו והטיב לנו בשביל שקדמו לאבותינו מעשים טובים בידיעת הבורא ובעבודתו · שנאמר (דברים ז' ז') לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם וגומר · ומפני שיחד אותנו הבורא במצותיו ובחוקותיו והתבארה מעלתנו על זולתנו בכללותיו ובמשפטיו, שנאמר (דברים ד' ח') ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים וגומר, קנאונו העכו"ם כלם על דתנו קנאה גדולה, ויצאו מלכיהם בשבילה לערער עלינו שטנה ואיבה, ורצונם להלחם בה' ולעשות מריבה עמו והאלהים הוא ומי ירב לו · ואין לך זמן מאז שנתנה לנו תורה זו עד זמננו זה שכל מלך עכו"ם גובר או מכריח או מתגבר או אנס שאין תחלת כוונתו ודעתו לסתור תורתנו ולהפך דתנו באונס בגאון ובחרב · כמו עמלק וסיסרא וסנחריב ונבוכדנצר וטיטוס ואדריינוס והרבה כיוצא בהן · זהו המין האחד משני המינים שהתכוונו בו לנצח החפץ האלהי · אבל המין השני הם המחודדים משאר המלכיות והחכמים מיתר הלשונות כמו האדומים והפרסיים והיונים שאלו כמו כן שמו כוונתם לסתור דתנו ולהפר תורתנו בטענות שטוענין אליה ובקושיות שמחברים · ומגמתם בכל זה להפר התורה ולמחות עקבותיה בחבוריהם כמו שהתכוונו האנסים במלחמותהם · ולא זה יצלח ולא זה, שהקדוש ב"ה בשר אותנו על ידי ישעיהו שכל אנס או נצחן שיתכוון לסתור תורתנו ולבטל דתנו בכלי זיין ישבר הבורא כלי מלחמתו ולא יצליחו · וזה על דרך משל כלומר שעצתו לא תשלם לעולם · וכמו כן כל טוען שיתכוון לבטל מה שבידינו יצא מחויב מן הדין בטענתו ויבטל אותה ולא תתקיים · כמו שנאמר (ישעיהו נ"ד י"ז) כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי נאם ה' · ושתי אלו הכוונות כלומר העכו"ם המתכוונים לשתי אלו הכוונות עלה בדעתם שבנין זה אינו נוח ליהרס ואף על פי כן עשו אחוה להרוס יסודות הדת שהוטבעו במטבע נאמן, והם בכל זה מוסיפים יגיעה ועצב והבניין יעמד על חזקתו.

והאמת יהתל בהם וישחק · כלומר הקב"ה שהוא האמת יושב ומהתל ושוחק בהם על שהם מתכוונים בחלישות שכלם כוונה שאין לה תכלית · ועל זה הענין אמר דוד ע"ה ברוח הקודש בראותו כוונתם לסתור דת האמת ובראותו שהקדוש ב"ה יושב ומשחק בהם (תהלים ב' ג') ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו · ועדיין אנו בחונים ומנוסים בשתי הכתות האלו מיום מלכותנו וקאת ימי גלותנו · ואחר כך התחדשה כת אחרת שמגדלת בעניינה ומררה חיינו משתי ענייני הכתות כלומר מכח ההתגברות ומכח הטענות והקושיות · וראתה בעצה להכחיד שם אומה זאת מדרך אחר, והוא שהתנכל בעצתו להתודע בשם נבואה ולחדש דת מבלעדי תורת ה' והודיע ברבים ששתי התורות מאת ה' וכוונתו לחדש הספק ולהכנים מבוכה בלבותנו בהיות התורה את הפך האחרת ושתיהן מכוונות לאלוה אחד להיות זה מבוא ושער לסתור תורתנו · ובכל זה כבר ניבא דניאל ואמר בסוף שסופו להכשל שנאמר (דניאל י"א י"ד) ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו · ואחריו לזמן ארוך עמדה דת מיוחסת אליו מאומת בני עשו שלא היתה כוונתו אליה ולא עלתה כמו כן במחשבתו ולא הזיק שום דבר לישראל ולא נולד בהם ספק לא לכלל ולא ליחידים לפי שהתבאר להם חסרונו ושנכרת ואבד בידינו עד שנעשה בו מה שנעשה · ועמד אחריו משגע ונהג כמנהגו כלומר לשנות דתנו הואיל ופתח בו הפתח · והוסיף עם כל זה כוונה אחרת שרדף אחר המלכות ובקש שישתעבדו לו · והחדש מה שהוא מפורסם · וכולם אין משלם אלא לדמות שקריהם לדת ה' ולא תדמה המלאכה האלהית למלאכה אנושית אלא לתינוק שאין לו ידיעה באחד מהן · ואין הפרש בין דתנו זאת לשאר הדתות שרוצים לדמותם אליה אלא כמו שיש הפרש בין האדם החי המרגיש ובין הצלם שפסלו האומן מעץ או שיצקו ממתכת כלומר מכסף או מזהב או שפתח מאבן גלל כלומר מאבני שיש וזולתו עד שתקנו וציירו בצורת אדם · שהכסיל שאינו יודע החכמה האלהית והמלאכה ההיא בראותו הצלם ההוא בדמות אדם בכל משטחו הגלוי ובתבניתו ובדמותו ובמראהו יחשוב שנעשה כמו שנעשה האדם לפי שאינו יודע הפנימיות של שניהם, אבל החכם היודע הפנימיות של זה ושל זה אז יודע שהפנימיות של זה הצלם אין שם תקון מלאכה · וכן ידע שהפנימיות של אדם יש בה הנפלאות האמתיות והמלאכות המורות על חכמת הבורא יתברך בראותו עצביו נמשכים בבשר שהוא סבת התנועה השפלית הנקראת בלשון ערב עצל ובלעז מוסקול באברי הבשר והתלכדם ונטית יתרותיו ומקום דבוקם ולפיפת קשוריו ואיכות גדולו והרכבת אבריו ופרקיו ומולא עורקיו המתנועעים והעורקים שאינם מתנועעים והתחלקם ויסוב נתחיו קצתם על קצתם החיצונים והפנימיים כל דבר ודבר על מתכונתו ותבניתו ובמקומו · כן הדבר בכסיל שאינו יודע סתרי כתבי הקודש ופנימי המצות · כשירצה לערוך דתנו זאת אל דת המזוייפת הנפעלת יחשוב שיש ביניהם ערך ודמיון · הואיל וימצא בדת ה' איסור והיתר ובדת המזוייפת הנפעלת כמו כן · ובדת ה' ימצא מיני עבודות ובנפעלת כמו כן מיני עבודות · ודת ה' יש בה צוויים הרבה ואזהרות ועונשים ושכר, וכמו כן בזאת המזייפת הנפעלת · ואלו היה יודע פנימיותיהם הי' יודע שהדת האלהית האמתית שחכמתה בפנימיותיה ושאין לה שום צווי ולא אזהרה שאין בפנימיות שלה דברים המביאים תועלת בשלמות האדם ומרחיקים ממנו נזק שמונע ממנו השלמות ההיא ויגיעו לו בהם מעלות המדות ומעלות הדעות להמון כפי יכלתם וליחידים כפי השגתם ובהם יהיה הקבוץ האלהי המעולה והמגיע והחונה על שתי השלמיות האלו · כלומר השלמות הראשונה שהיא התמדת קיומו בעולם הזה על מיטב העניינים הנאותים להדם · והשלמות השנייה שהיא השגת המושכלות כמו שהם בעצמם כפי כחו של אדם : וידוע כמו כן שהדתות ההם המדמים לדתנו הם דברים שאין להם פנימיות אלא ספורים ודמיונים שהתכוון להם המדמה לכבוד עצמו ולהאמר עליו שהיה כפלוני ופלוני · והתבארה עברנותו לנגד החכמים ונעשה הדבר שחוק וליצנות כמו שמשחקים מפעולות הקוף כשידמה מעשיו למעשה אדם · וכבר הודיענו הבורא ע"י דניאל ע"ה שדבר זה עתיד להיות ושבאחרית הדבר יעמוד אדם ויגלה דת שתדמה לדת האמת וידבר גדולות ויאמר שירדה עליו רוח נבואה ונתן לו ספר ושדבר הבורא עמו ואמר הוא לבורא וכיוצא בזה מהרבות דבריו, אמר דניאל כשספר עמידת מלך אדום · ודמה עמידת משגע ואיך יהיה נוצח למלך אדום ולמלך פרס ויון, לקרן נוטחת שארכה וגדלה, כמו שיתבאר זה מן הפסוקים להמון וליחידים שהם עניינים שנגלו במציאות כלומר בעולם ואין לפסוקים ההם פירושים אחרים אלא כפשטם · שכן אמר (דניאל ז' ח') משתכל הוית בקרניא ואלו קרן אחרי זעירה סלקת ביניהון ותלת מן קרניא קדמיתא אתעקרא מן קדמה ואלו עינין כעיני אנשא בקרנא דא ופום ממלל רברבן · ואתה עיין בחכמת זה המשל

ותראה נפלאות· אמר שראה הקרן הצעירה הצומחת ובעוד שהיה מתמיה על אריכותיה ועל שהפילה שלש קרנות מלפניה עד שראה לקרן ההוא עינים כעיני אדם ופה מדבר גדולות· כלומר שהעומד הזה ידמה דת שתדמה לדת האלהית ויאמר שהוא נביא וירבה דברים· ובאר לנו דניאל שכוונתו תהיה להפר ולבטל התורה הזאת שבידינו ויתכוון לשנותה שכן אמר (שם) ויסבר להשניה זמנין ודת ויתיהבון בידה עד עדן ועדנין ופלג עדן· ובאר לו הבורא יתברך לדניאל שהוא עתיד לאבדו אחר גדולתו וגדולת אריכותו עם כל הנשאר מן האומות שקדמוהו· ושלשת המערערים האלה כלומר הכת האנסית, והכת הטוענת טענות, והכת המתדמה לדתנו, כלם יאבדו· ואם תראה להם עוז גבורה ונצחון בעוז זמן לא תעמד להם הגבורה ההיא ולא יאריך להם הנצחון ההוא· וכן גזר עמנו בוראנו יתברך והבטיחנו מעולם ועד עולם שכל זמן וזמן שיעמוד על שונאיהם של ישראל שמד או שיתחדש עליהם עוז רוגז שהוא עתיד לסלקו ולהסירו· שכן אמר דוד ברוח הקודש מספר בלשון האומה שמתרעמת מתוקף יד העכו"ם בנו ופשוט ממשלתם עלינו מתחלתנו· ואף על פי כן אין בהם יכולת להאבידנו ולמחות את שמנו· ואף על פי שרודפים אחרינו ומנגעים אותנו בשמדות וגזרות· שכן אמר דוד ע"ה (תהלים קכ"ט א' ב') רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי· ואתם אחינו האינכם יודעים שבימי נבוכדנצר הרשע הכריחו את ישראל לעבוד עבודה זרה ולא נצל מן הנמצאים אלא דניאל חנניה מישאל ועזריה, וסוף דבר השמידו הבורא יתעלה והאביד נימוסו וחזרה האמת למה שהיתה· וכן אירע בבית שני כשגברה מלכות יון הרשעה וגזרו שמדות גדולות ומשונות על ישראל לאבד הדת וגזרו עליהם חלול השבת ולהפר ברית מילה ושיכתוב כל אחד מישראל בלבושו שאין להם חלק בה' אלקי ישראל, ושיחוק בקרן שורו כענין הזה ואחר כך שיחרוש בו· ועמדו בגזרה זו כמו חמשים ושתים שנה ואחר כך אבד הקדוש ב"ה ממשלתם ודתותיהם יחד· וכן תמצא לרבותינו אומרים ברוב המקומות פעם אחת גזרה מלכות יון הרשעה שמד על ישראל, ושלום על ישראל, כך וכך גזרו עליהם· ואחר כך היה מבטל הבורא יתברך הגזרה ההיא והיה משבית אותה והיה מבטל ומשבית הגוזר אותה·· וכן אז"ל שמדא עביד דבטיל, וכבר הבטיח הקב"ה ליעקב אבינו ע"ה שאע"פ שישתעבדו האומות בזרעו ויענו אותם ויגברו עליהם הם ישארו ויעמדו והמשתעבדים

בהם יחלפו ויאבדו· כמו שנאמר (בראשית כ"ח י"ד) והיה זרעך כעפר הארץ· כלומר אע"פ שהם נתונים למרמס ולמרפס כעפר הזה שהכל דורסין אותו סוף שיגברו וינצחו· וכן על דרך המשל כמו שהעפר באחריתו יעלה על הדורסים אותו וישאר הוא והדורסים אותו לא יעמדו· והנה באר ישעיהו ע"ה והודיענו משמו של הקדוש ב"ה שהאומה הזאת כל ימי היותה בגלות כל מי שיעלה במחשבתו להתגבר עליה ולאנס אותה אפשר לו לעשות ויצליח, אבל באחריתו ישלח הקב"ה מושיע ויסיר ממנה חליה וכאבה שכן אמר (ישעיהו כ"א ב') חזות קשה הגד לי הבוגד בוגד והשודד שודד עלי עילם צורי מדי כל אנחתה השבתי· וכן הבטיחנו הבורא על ידי נביאיו שלא נאבד ולא יעשה עמנו כליה ולא נסור לעולם מלהיות אומה חסידה· וכמו שאי אפשר שיתבטל מציאותו של הקב"ה כן אי אפשר שנאבד ונתבטל מן העולם· שכן אמר (מלאכי ג' ו') אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם· וכמו כן בשרנו והאמיך אותנו יתברך שמו שנמנע אצלו למאוס אותנו בכללנו ואף ע"פ שנכעיסהו ונעבור על מצותיו· שכן כתוב (ישעיהו ל"א ל"ו) כה אמר ה' אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי הארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאם ה'· וכענין זה בעינו הבטיחנו בתורה ע"י משה רבינו ע"ה שכן כתוב (ויקרא כ"ו מ"ד) ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם· ואתם אחינו חזקו ואמצו והשענו על הפסוקים האלה האמתים ואל יבהילו אתכם השמדות אם תכפו אתכם, ואל יפחיד אתכם תוקף יד האויב עליכם וחלישת אומתנו· שכל הענין הזה אינו רק נסיון ובחינה להראות אמונתכם ואהבתכם בעולם, ושלא יחזיקו בדת האמת בעתות כאלו אלא החכמים יראי ה' מזרע יעקב הזרע הטהור והנקי שנאמר עליהם (יואל ג' ה') ובשרידים אשר ה' קורא· באר שהם יחידים והם האנשים שעמדו אבותם על הר סיני ושמעו הדבור מפי הגבורה ושלחו ידיהם ואמונתם לברית וקבלו על עצמם המעשה והקבלה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע· וחייבו דבר זה עליהם ועל הבאים אחריהם שכן כתוב (דברים כ"ט כ"ח) לנו ולבנינו עד עולם· וכבר הבטיחנו הבורא יתברך כאדם הנכנס ערב לחברו ודי לנו בערבותו· והודיענו שכל מי שעמד על הר סיני שהם מאמינים בנבואות משה רבינו בכל מה שבא על ידו הם ובניהם ובני בניהם עד עולם· שכן אמר הקב"ה

יתברך (שמות י"ט ט') הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם · לפיכך יש לדעת שכל מי שנטה מדרך הדת הנתונה במעמד ההוא שאינו מזרע האנשים ההם · וכן אמרו רבותינו ז"ל על כל המסתפק בנבואה לא עמדו אבותיו על הר סיני · המקום יצילנו ויצילכם מן הספק וירחיק ממנו ומכם המחשבות המביאות לידי ספק ולידי מכשול · לפיכך אחינו כל ישראל הנפוצים בקצוות הארץ חייבים אתם לחזק קצתכם לקצתכם ולאמץ ולזרז הגדולים לקטנים והיחידים להמון ותחברו אומתכם על דבר אמת שלא ישתנה ולא יופר ולהרים קולכם באמונה שלא תפול לעולם ולא תשחת · והוא להודיע לרבים שהקב"ה הוא אחד ולא כשאר האחדים · ולהודיע שמשה הוא נביאו ומדבר עמו והוא אדון כל הנביאים והוא שלם מכולם והוא המשיג מהקב"ה מה שלא השיג אחד מכל הנביאים לא לפניו ולא לאחריו · ושס"ת זה כולו מבראשית עד לעיני כל ישראל הוא דבור מאת הבורא יתברך למשה רבינו · שנאמר (במדבר י"ב ח') פה אל פה אדבר בו · ושאין להפר ולא לשנות ולא להוסיף ולא לגרוע לעולם ושלא תבא מאת ה' תורה זולתה ולא ציווי ולא אזהרה · וכמו כן זכרו מעמד הר סיני שצונו הקב"ה לזכרו תמיד וגם הזהירנו מלשכחו אותו וצונו ללמד אותו לבנינו כדי שיגדלו על תלמודו · הוא מה שנאמר (דברים ד' ט' יו"ד) רק השמר לך ושמר נפשך מאוד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחרב באמר · וראוי לכם אחינו שתגדלו בניכם על המעמד ההוא הגדול ותספרו בתוך קהל ועדה גדולתו והדורו שהוא עמוד שהאמונה סובבת עליו והטענה המביאה לידי אמת וגדלו המעמד ההוא על כל גדולה כמו שגדלו הקב"ה שנאמר (דברים ד' ל"ב) כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך וגו' · ודעו אחינו בברית הזאת ובסברה הזאת שהדבר הגדול הזה שנראה במציאות שהעיד עליו מבחר כל העדים שלא היה מקודם כמוהו וכן לא יהיה אחריו כמוהו · והוא ששמע אומה אחת בכללה דבור הקדוש ב"ה ושראה כבודו עין בעין ודבר זה היה שתתחזק האמונה חזוק שלא ישנהו משנה ויגיע לנו ע"י האמת כדי להעמיד רגלינו לבל ימעדו אשורינו בעתות כאלו כשיתחדש שום רוגז או שמד על יהודים ח"ו וכשיתגבר יד האנס · שכן כתוב (שמות כ' כ') כי לבעבור נסות אתכם בא האלקים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו · כלומר שזה הנגלה עליהם · בענין זה כדי שתעמדו בכל נסיון שיפגע בכם באחרית הימים שלא יזוז לבבכם ולא תחטאו · ואתם אחינו היו על בריתכם קיימים ובדתכם מחזיקים ועל אמונתכם נוהגים ועומדים · ושלמה המלך ע"ה דמה אותנו לאשה יפה בתכלית היופי שאין בה דופי שנאמר (שיר השירים ד' ז') כלך יפה רעיתי ומום אין בך · ודמה שאר האמונות והסברות שרוצים להמשיכה אליהם ולהחזירה לאמונתם כאנשי הבליעל השטופים בזמה והמפתים הנשים שהם בנות חיל להשיג מהן תאותן המכוערת · כן אירע לנו עם אלו שהם משיאים אותנו ומפתים להחזירנו לדתותיהם ואולי נאחז ונסתבך בסבכי פחזותם ובענפי שקריהם · ואחר כך חזר בחכמתו בלשון תשובת האומה כאלו היא אומרת לאותם שהם רוצים לפתותה, ולהראות להם שסברתה מעולה מסברתם לאיזה דבר מתחזקים בי התוכלו להראות לי כמו מחולת המחנים · (שיר השירים ז' א') כלומר שהאומה תטעון כנגדם ואומרת להם הראוני כמו מעמד הר סיני שהיה בו מחנה אלקים ומחנה ישראל זה לעומת זה אז אשוב לעצתכם · וזה המאמר הוא על דרך משל (שם שם) שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים · ופירש שולמית השלמה החסידה ומחולת המחנים שמחת מעמד הר סיני שהיה בו מחנה ישראל שנאמר (שמות י"ט י"ז) ויוצא משה את העם לקראת האלקים מן המחנה ויתיצבו בתחתית ההר · ומחנה אלקים כמו שנאמר (תהלים ס"ח י"ח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקדש · ראה חכמת המשל וסודו שהוא החזיר מלת שובי ארבעה פעמים בזה הפסוק להיות לרמז שאנו נרדפים ארבעה פעמים לצאת מן הדת בכל אחת מן המלכיות האלה הארבעה שאנו היום באחרונה מהם · והבטיחנו הקדוש ב"ה בתורתו ואמר כי בהיותם מכריחים אותנו לאחוז בסברתם שנאמר (דברים ד' כ"ח) ועבדתם שם אלקים אחרים מעשה ידי אדם · אבל בכל זה לא יהיה זה בכלל בכל הארץ ולא תכרת התורה ממנו לעולם · והבטיח ואמר (שם ל"א כ"א) כי לא תשכח מפי זרעו · ובאר לנו על ידי ישעיהו מבשר אומתנו שהאות בינינו ובינו ית' והמופת המורה שלא נאבד הוא קיום תורת ה' ודברו בינינו · שנא' (ישעיהו נ"ט כ"א) ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך וגומר · וגם התפארה אומתנו לפני הקב"ה על שסבול צרות השמדות ותשא הצרות התוכפות עליה · שכן כתוב (תהלים מ"ד כ"ג) כי עליך הורגנו כל היום · זה דורו של

שמד. ויש עלינו לשמוח במה שנסבל; ושאת מן הצרות ואבדת הממון והגלות והפסד ענייננו שכל זה לתפארת היא לנו לנגד בוראנו וכבוד גדול. וכל מה שיפול ממנו בעניין הזה הוא חשוב כקרבן כליל על גבי המזבח ויאמר לנו על זה (שמות ל"ב כ"ט) מלאו ידכם היום לה' ולתת עליכם היום ברכה. לפיכך ראוי להם שיברחו וירדפו אחרי ה' ויכנסו למדברות ולמקומות שאין בהם ישוב ושלא יחושו על התבודדם מאנשי שודם וגם לא יחושו על אבדת ממון שכל זה דבר מועט ומצער לנגד מלך מלכי המלכים הקב"ה המולך על הכל השם הנכבד והנורא הזה ה' אלקיך ונאמן הוא לשלם שכר טוב בעולם הזה ובעולם הבא. ובדרך הזה מצאנו החסידים הטהורים רודפים האמת ומשיגים אותה הם בורחים לדת האל מקצוות הארץ הרחוקות וישימו מגמותם למקומות החסידים. כדי שיוסיפו להם מאור התורה כדי שישיגו בענין זה מן הקב"ה מן הטובה. ואיך לא ימאס האדם ואיך לא יקוץ בארץ מולדתו ובבני משפחתו בשביל התורה כלה בכללה. והנה מצאנו איש אחד בין שאר בני אדם כשלא ימצא די מחייתו במקום אחד עד שיקוץ בו ויצר לו מקומו יצא משם למקום אחר כ"ש כשיצר לו מקומו מצד תורתו ומצד אמונת האל שלא יברח ממנו אל מקום אחר. ומי שלא יתכן לו לצאת בשום זמן לא ינהל נפשו לחטא ויפשע בעצמו ויעשה הפקר לחלל השבת ולאכול איסורין ויעלה על לבו שפרק מעליו עול התורה, שהתורה הזאת לא יוכל להמלט ולהנצל ממנה אפילו אחד מזרע יעקב לעולם לא הוא ולא זרעו ולא זרע זרעו בין ברצונו בין שלא ברצונו, אבל הוא נענש על כל מצוה ומצוה שבטל מן הצווים כלומר ממצות עשה, וגם יענש על כל מה שיעבור ממצות לא תעשה. ולא יעלה על הדעת שבהיותו עושה התמורות שלא יענש על הקלות כדי שיפקיר עצמו להם. אבל ירבעם בן נבט שחיק עצמות יענש על העגלים שחטא בהם והחטיא את ישראל וכמו כן יענש על שבטל מצות סוכה בסוכות. וזה העקר יסוד מיסודי התורה והדת ולמדוהו ועשו היקש עליו;

ומה שזכרת מדבר הפושע שהכניס בלבות העם שמלת במאד מאוד הוא נאמר על משגע, וכן מה שאמר (דברים ל"ג ב') הופיע מהר פארן רומז אליו וכן מה שנאמר (דברים י"ח ט"ו) נביא מקרבך מאחיך כמוני וכן הבטחתו לישמעאל (בראשית י"ז כ') ונתתיו לגוי גדול. דברים אלו כבר נדחו ונסתרו מרוב הרגלתם בפי הכל. ולא נאמר בהם שהם בתכלית החלישות בלבד אבל אומרים שצחוק הוא והתול לקחת מהם ראיה והם דברים שאינם מביאים ספק בשום פנים ואפילו בלב ההמון. והפושעים בעצמם המשחקים בדברים האלו אין דעתם שכן הוא גם אינו מסתפק להם, אבל כוונתם באלה הדברים להתפאר בהם בפני הגוים ולהראות להם שהם מאמינים. אבל הקלון שאומר משגע כתוב בתורה וישמעאלים עצמם אינם מאמינים בראיות אלו ואינם מקבלים אותם ואינם לוקחים אותם לראיה לפי שבטולה מבואר ומפני שלא מצאו להם טענה בשום פנים בפסוק מפסוקי התורה ולא בסברה ולא בדמיון כדי שיתלו ממנו הוצרכו לומר שהחלפנו התורה ושינו אותה ושגררנו שם פלוני מן התורה. ולא מצאו להם שום טענה להנצל יותר קרובה מזו ואף על פי שהיא בתכלית ההריסה ובטולה גלוי אפילו להמון כל שכן ליחידים. הואיל והתורה העתיקוה ללשון ארמית ולשון פרס ולשון יון ולשון לעז קודם שעמד הפסול כמה מאות מן השנים. ועוד שהיא מקובלת דור מפי דור ממזרח העולם ועד מערבו. ולא נמצא בכל זה שום חלוף כלל ואפילו בדקדוקיה אפילו בין קמץ חטף לשורק לא נמצא בה שום חלוף ולא הוצרכו לטענה זו החלושה אלא שלא מצאו שום ספק בתורה. וביאור הדבר ממה שכתוב ונתתיו לגוי גדול אין רצונו לאמר גדול בתורה ובנבואה אלא במנין בלבד וכבר נאמר בעובדי עבודה זרה גוים גדולים ועצומים. וכן במה שאמר במאוד מאד אלו היתה הכוונה בו שיצא ממנו פלוני, היה אומר וברכתיו במאד מאד ואז היה אפשר להתלות זה הטוען בחוט של קורי עכבים לומר שעניינו אברכנו להיות מזרעו פלוני. אבל הואיל ואמר במאד מאד אחר שאמר והרבתי יורה הדבר שאינו אלא על דרך ההפלגה ברב המניין. והנה באר הקדוש ב"ה בתורה לאברהם אבינו ע"ה שכל מה שהבטיחו הבורא יתברך מברכות ושיתן מצות לזרעו ויבדיל אותו מזולתם שבשביל זרע יצחק נאמר בלבד זה ולא על זה האחר. והוא סמוך ומושג לברכת יצחק שנאמר (בראשית כ"א י"ג) וגם את בן האמה לגוי אשימנו כי זרעך הוא. ובאר בזה שהעקר יצחק וזה האחר טפל. ועוד ביאר בפי' ואמר (שם שם י"ב) כי ביצחק יקרא לך זרע. ועוד כשנסכים על ישמעאל שאפילו היות זרעו הרבה במניין לא יהיה חסיד ולא יהיה לו חן בשלמות האנושי כדי שתתפרסם בו ותתודע, אבל תתודע חסידותיך בזרעך החסיד והוא הזרע הבא מיצחק. וזה פירוש יקרא כמו שנאמר (שם מ"ח ט"ז) ויקרא בהם שמי ושם אבותי, כלומר יתפרסם בהם ויתודע. ואחר כך באר יצחק שהברכות ההם

שהבטיח בהם לאברהם שבכלל הברכות ההם שיקים בריתו ותורתו של הבורא בזרעו· כמו שאמר לבניו והייתי להם לאלקים· ואחר כך יחד יצחק והבדילו מישמעאל בכל הברכות האלו כמו שבארנו ויחדו בברית זולת ישמעאל כמו שנאמר (שם י"ז כ"א) ואת בריתי אקים את יצחק· ואחר שאמר בשביל ישמעאל הנה ברכתי אותו באר לנו הקב"ה ענין זה על ידי יצחק שיעקב יחד בכל הברכות האלו זולת עשו· והוא מה שאמר יצחק (שם כ"ח ד') ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך· הנה התבאר לנו שמעלת התורה שהבטיח בה הקב"ה לאברהם שתתקיים בזרעו שיצחק הוא המיוחד בה ואחריו יעקב מזרע יצחק· וכן מצאנו הנביא עליו השלום שנתן הודאה להקב"ה על הטובה הגדולה הזאת שכן כתוב (תהלים ק"ה ט') אשר כרת את אברהם ושבועתו לישחק ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם· ומה שיש לך לדעת שזה השם שעלה בדעת הישמעאלים שכתוב בתורה שאחזו בו הפושעים, כלומר במאד מאד שהוא מחמד אינו מחמד אלא אחמד כי הוא פשט המאמר שהם אומרים שהוא כתוב בתורה, וכשליחות המכזבים שהוא אבנגלוי ששמו אחמד· ומספר במאד מאד אינו עולה למספר אחמד שסוברים שהוא כתוב בתורה· אבל מה שאומר הופיע מהר פארן בידוע שהוא פעל עבר ואלו אמר יופיע אז יכול היה הטוען להתלוצץ ולהתלות בו אבל הואיל ואמר הופיע הורה שהוא דבר שכבר עבר וביאור· הדבר שהוא מספר מעמד הר סיני והאומר כשנגלה על הר סיני לא נגלה מן השמים על הר סיני כרדת אבני אלגביש, אלא נגלה מעט מעט לאט מראשי ההרים מראש הר לראש הר עד שירד על הר סיני· ואמר (דברים ל"ג ב') ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבות קודש מימינו אש דת למו· והדבר מובן למי שיראה כלומר לישראל· והבן איך דייק שפארן שהוא יותר רחוק נאמר בו הופיע ושעיר שהוא יותר קרוב אמר זרח וסיני שעליו היתה הכוונה ובו שכן הכבוד כמו שנאמר (שמות כ"ד ט"ז) וישכן כבוד ה' על הר סיני אמר בו מסיני בא· וכענין זה ספרה דבורה כשספרה מעמד הר סיני שהכבוד נגלה לאט לאט מהר להר שכן כתוב (שופטים ה' ד') ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו וגומר· ועל הדרך שבארוהו חכמים ז"ל שהקב"ה שלח נביא לאדום קודם משה רבינו להורות להם התורה ולא רצו לקבלה וכן שלח לישמעאל והראה אותה להם ולא קבלוהו ממנו ואחר

כך שלח לנו משה רבינו וקבלנוה ואמר (שמות כ"ד ג') כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע· וכל זה דבר שהיה קודם מתן תורה· וכן באו המלות מורות על פעלים עוברים בא וזרח והופיע ואינם להבא· אבל הראיה שהם מביאים ממה שנאמר (דברים י"ח ט"ו) נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלקיך אליו תשמעון· ואמרת שמקצתם נסתפק להם זה ומקצתם נסתלק מהם הספק באמרו מקרבך· ולולי מלת מקרבך מאחיך היתה זאת להם לראיה במקום הזה, יש לך לכוון שכלך שתתבונן במה שאומר לך· דע שלא יעבור לשום אדם לקחת מלה אחת מענין שכלו דבק ומתחבר להיות לו לראיה ולסמוך עליה אבל ראוי לו לעיין במה שקדם מן הענין ומה שאחריו· כלומר שיעיין בתחלת המלה ההיא שסמך עליה מתחלת ענינה ובאי זה ענין ופסוק עד שישלים הענין ואז ידע כוונת אומר הענין ואז יקח ראיה ממנו· ואין ראוי לשום אדם לקחת ראיה מדבר מוכרת מאשר לפניו ומאשר לאחריו· ואלו היה זה עובר כמו כן ראוי לומר שהקב"ה הזהירנו שלא נשמע מן הנביא שכן הוא אומר (שם י"ג ב') לא תשמע אל דברי הנביא ההוא· וכן נוכל לומר שהקב"ה צונו לעבוד עבודה זרה ח"ו שכן כתיב (שם י"א ט"ז) ועבדתם אלקים אחרים והשתחויתם להם והרבה כיוצא בזה· ודבר זה מבואר בטולו שאין לוקחין ראיה משום פסוק בשום פנים עד שידעו כוונת הענין מתחלתו ועד סופו ואז יובן ענינו· והפסוק הזה שהוא נביא מקרבך מאחיך כמוני ראוי לעמוד על מה שלפניו ושלאחריו ממה שהוא דבק לענין כדי שיובן ולא ישאר בו ספק בשום פנים· וביאור הדבר שהזהירנו בתחלת הפרשה מלהתעסק בקסמים ובמעוננים ובחכמת הכוכבים ובכשפים ובחברים והדומה להם בדברים אלו שחושבים האומות שבהם יוכלו לדעת העתידות קודם שיתחדשו ומתכוונים אליהם· וכשהזהירנו ית' מלהתעסק בדברים אלו אמר לנו שכל האומות חושבים שיודעים מה שיתחדש קודם שיתחדש מן הדרך הזה ואתה לא תדע מזה הדרך מה שעתיד להיות אבל תדע אותו על ידי נביא שאקים לכם להודיעכם העתידות ויאמינו דבריו ולא יחטא בכל מה שיאמר ותהיו יודעים העתיד להתחדש קודם שיתחדש מבלי קסמים וחברים ומאין דין הכוכבים וזולתם· ואחר כך באר לנו שדבר זה יהיה בנו בלי טורח ואמר שכל נביא שישלח אלינו להודיענו העתיד יהיה מקרבכם כדי שלא תצטרך לשוטט אחריו מעיר לעיר ולהלוך אחריו מהלך רחוק וזהו ענין מקרבך· ואחר כן הודיע דבר אחר ואמר ובהיותו קרוב מכם ובקרבכם יהיה מכם כמו

כן כלומר מישראל, כדי שתהיה המעלה הזאת מיוחדת לכם ותהיה לדעת מה יהיה. ולפיכך הוסיף במאמר ואמר כמוני שמא יעלה על דעתך הואיל וכתיב מאחיך יתכן להיות מעשו ומישמעאל לפי שמצאנו כתוב בעשו (במדבר כ' י"ד) כה אמר אחיך ישראל לפיכך הוצרך לאמר כמוני כלומר מבני יעקב. ואין כמוני בכאן להיות כמוהו במעלת הנבואה שכבר אמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה והוא בעצם הפרשה המורה על מה שזכרנו. אמר (דברים י"ח יו"ד י"א י"ג) לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים תמים תהיה עם ה' אלהיך ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך נביא מקרבך מאחיך כמוני. הנה התבאר והתאמת שהנביא הזה שהבטיח במקום הזה אינו נביא שיבא במצוה ולא יחדש תורה, אבל הוא איש שלא יצריכנו לקסמים ולמעוננים ולחכמת הכוכבים ונשאל ממנו מה שיארע לנו כמו שהאומות שואלים למעוננים ולקוסמים, שכן מצאנו שאול ששאל לשמואל על אבדה שאבדה לו. אבל שלא נאמין בנבואת זיד ועמר אין זה בשביל שאינם מישראל כמו שחושבים ההמון עד שנצטרך לדייק ממלת מקרבך מאחיך, שהרי איוב וצופר ובלדד ואליפז ואליהוא כולם אצלנו נביאים ואף על פי שאינם מישראל, וכן חנניה בן עזור נביא שקר ואף על פי שהוא מישראל, אבל נאמין בנביא או נכחישהו מצד נבואתו ולא מצד יחוסו. ובאור זה הדבר שזה משה רבינו רבן של כל הנביאים שמענו הדבור המדבר אליו והאמינו בו ובנבואתו ואמרנו לו (דברים ה' כ"ד) קרב אתה ושמע וגו' והוא אמר לנו שלא נשארה מצוה בשמים לתת ואין שם אמונה אחרת ולא תורה בלתי זאת שתבא שנאמר (שם ל' י"ב) לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה. והזהירנו שלא נוסיף ושלא נגרע בתורה זאת שנאמר (שם י"ג א') לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו. וחייבנו בשם הבורא להאמין בתורה הזאת אנו ובנינו ובני בנינו עד סוף כל הדורות שכן כתוב (שם כ"ט כ"ח) הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו לעשות את כל דברי התורה הזאת. וכל נביא שיעמוד בין שיהיה מיוחס לכהונה או ללויה או שיהיה עמלקי ויאמר שאחת מכל המצות הנכללות בספר התורה שבטל חיובה שקר והכחיש נבואתו של משה רבינו שהוא אמר לנו ולבנינו עד עולם, לפיכך נכחישהו ונהרוג אותו אם תהיה לנו יכולת על זה ואין לנו להשגיח על מופתיו כמו שלא נשגיח לנביא האומר לעבוד עבודה זרה, שכן אמר (שם י"ג ג' ד') ובא האות והמופת לא תשמע אל דברי הנביא וגומר. שהרי משה רבינו עליו השלום אמר לנו לא תעבדו עבודה זרה לעולם, לפיכך נדע שהאות הזה שעשה בשם עבודה זרה אינה כי אם בלאט וכישוף. וכן אמר לנו משה ע"ה שהתורה הזאת עומדת לעולם לפיכך כל נביא שיאמר שהיא לזמן קצוב יש לנו לדעת מפשט נבואתו שהוא נביא שקר שהרי בא להכחיש משה רבינו לפיכך לא נבקש ממנו אות ומופת ואם עשה לא נשגיח בה שנחשב שהיא מופת בעשותו אותה, לפי שאמונתנו במשה לא היה מצד המופת כדי שנתחייב מצד זה (ס"א בשביל זה) להקיש בין מופת הנביא הזה למופת משה רבינו, אבל האמננו בו לפי ששמענו הדבר כמו ששמע הוא ובזה האמננו בו אמונה שלמה מקויימת עד עולם שנאמר (שמות י"ט ט') וגם בך יאמינו לעולם. ואנחנו בענין זה עם משה רבינו כמו שני עדים שהעידו שראו שום דבר שכל אחד מהם יודע בוודאי שהוא אמת מה שיעיד חברו ואמתות דברו ואינם צריכים להביא על דבריהם ראיה בפני המון העם. וכן הדבר בנו אנחנו עדת ישראל ידענו אמתות משה רבינו לפי שראינוהו במעמד הר סיני בשעת הדבור לא מפני המופת. אבל עשה כל מה שעשה מן המופתים לפי הצורך כמו שהתבאר מפסוקי התורה. ומפני שהעקר הגדול הזה הוא נשכח ואינם סומכים עליו רוב אומתנו בשביל זה אין אנו מאמינים במופתים כמו שאנו מאמינים במשה רבינו ולא בשוה ביניהם באמונה. ובשביל זה אמר שלמה ע"ה בלשון האומה (שיר השירים ד' א') מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים אמר אם תוכלו להעמיד לי כמו מעמד הר סיני. לפיכך אם יעמוד נביא מישראל או משאר האומות ויקרא בני אדם לדתו של משה רבינו ולא יוסיף ולא יגרע כמו ישעיהו וירמיהו וזולתם נשאל ממנו מופת אם יתן מופת נאמין בו ויהיה אצלנו במעלות הנביאים ואם יחסר ויפול שום דבר מכל דבריו יהרג. ומה שאנו מאמינים בו בתתו מופת ואף על פי שאפשר שהוא מכחיש שהקדוש ב"ה צונו על ידי משה ואמר לנו כשיעידו שני עדים בשום דבר תחתוך הדין על פי עדותם ודן אותם לכף זכות והעמידם על חזקת כשרותם ואף על פי שיתכן שיעידו באמת או שיעידו בשקר. וכן צונו שאם יקום נביא ונתן אות או מופת ונראה לפי דעתו הפעולות כפי חתוך דברו ואף על פי שהדבר אפשר אם הוא אמת או שקר. ובאר לנו כמו כן שיש דברים שאינם מתקבלים מצד הנבואה והם כל דבר שיבא להכחיש נבואתו של משה רבינו ע"ה. וכבר בארנו הענין זה בתכלית הבאור בתחלת חבורנו הגדול בפירוש

המשנה ומשם התלמוד העקרים האלה הגדולים שהם אדני התורה ועמודי האמונה ומה שראוי לך לדעת כי כאשר אין תוספות בתורת משה ולא גרעון בכתובים כמו כן אין תוספות וגרעון בפירושה המקובל והוא שקבלו החכמים איש מפי איש והיא תורה שבעל פה:

אבל מה שזכרת מדבר הקצים ומה שאמר רב סעדיה בהם. תחלת מה שיש עליך לדעת שהקץ על דרך האמת לא יתכן לשום אדם לדעת אותו לעולם כמו שאמר דניאל ואמר (דניאל י"ב ט') כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ. אבל רוב ציור קצת החכמים על זה ועלה ברעיוניהם שהשיגוהו, כבר קדם הנביא להודיע ענין זה ואמר (שם שם) ישוטטו רבים ותרבה הדעת כלומר ירבו הדעות והסברות בו. וכבר באר הקב"ה על ידי נביאיו שקצת בני אדם יחשבו קצים למשיח ויעברו הקצים ולא יתקיימו. ואחר כך הזהירנו מלהסתפק בעניין זה ואמר אל יעציבו אתכם אם לא יעלה חשבונם אבל כל מה שיוסיף להתאחר הוסיפו בו תקוה שכן אמר (חבקוק ב' ג') כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר. ודע שהקץ שבאר הקב"ה אותו בבאור כלומר גלות מצרים שאמר (בראשית ט"ו י"ג) ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה לא נודעה אמתתו ונפל בו ספק. מהם מי שסבר שארבע מאות שנה אלו משעה שירד יעקב אבינו למצרים. ואחרים חשבו משהתחיל השעבוד והיא שנת שבעים לאחר שירד יעקב אבינו למצרים. ואחרים חשבו אותה משעה שנאמרה נבואה זו לאברהם אבינו והוא מעמד בין הבתרים. וכשמלאו ארבע מאות למעמד בין הבתרים יצאו ממצרים קצת בני ישראל קודם שעמד משה רבינו שלשים שנה ועלה בדעתם שכבר הם הקץ והרגום המצרים והכבידו עליהם השיעבוד כן הודיענו חכמים ז"ל. ועל האנשים ההם אשר טעו בחשבונם ודמו שכבר באה הגאולה ויצאו אמר דוד (תהלים ע"ח ט') בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב. והקץ האמתי היה ארבע מאות שנה משנולד יצחק שהוא זרע אברהם שנאמר (בראשית כ"א י"ב) כי ביצחק יקרא לך זרע. ואמר יתברך (שם ט"ו י"ג) כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה. ובזמן הגלות ישלטו אותם וישעבדו בהם ויענום כך הוא פירוש הפסוק. והיו ארבע מאות שנה לגרות ולא לשעבוד. ולא התבאר זה עד שעמד הנביא הגדול. ונמצא שמיום שנולד יצחק עד שיצאו ממצרים ארבע מאות שנה בשוה. ואתה דן מקץ זה קל וחומר, ומה הקץ הזה שנודע זמנו והתבאר לא ידעוהו כל שכן הקץ הזה הארוך שפחדו הנביאים וחרדו מרוב אריכותו עד שאמר הנביא על דרך התמה (תהלים פ"ה ו') הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדר ודר. ואמר ישעיהו כשספר אריכות הגלות הזה (ישעיה כ"ד כ"ב) ואספו אספה אסיר על בור וסגרו על מסגר ומרב ימים יפקדו. ובאר לנו דניאל עמק ידיעת הקץ והיותו סתום ונעלם ולפיכך מנעונו החכמים ז"ל מלחשוב הקצים לביאת משיח לפי שיכשלו בהם ההמון וטעה יטעו ברואותם שבאו הקצים ולא בא. וכן אמרו החכמים ז"ל תפח רוחם של מחשבי קצין. לפי שהם תקלה לעם לפיכך התפללו עליהם חכמים שתפח דעתם ויטעו חשבונם. ואנו דנין את רב סעדיה לכף זכות ונאמר שמה שהביאו לעניין זה ואע"פ שהיה יודע שהתורה אסרה זה לפי שהיו בני דורו בעלי סברות רבות נשחתות וכמעט שתאבד תורת ה' לולי הוא ע"ה לפי שהוא גלה מן התורה מה שהיה נעלם וחזק ממנה מה שנדלדל והודיעו בלשונו ובכתבו וקולמוסו וראה בכלל מה שראה בדעתו לקבץ המון העם על דרך חשבון הקצים כדי לאמץ אותם ולהוסיף על תוחלתם. והוא התכוון בכל מעשיו לשם שמים ואין לטעון עליו על שטעה בחשבונותיו כי כוונתו היה מה שאמרתי. אבל מה שראיתך מסתופק אליו מחכמת הכוכבים וקבוציהם שהם קוראין בלשון ערב שעברו מהם מה שאתה מצפה, כל זה הסר אותה מלבך ונקה דעתך ממנו ורחץ שכלך כמו שרוחצים הבגדים המטונפים מטנופם. לפי שהם דברים שאין בהם ממש ואינם אמת אצל החכמים השלמים ואפילו לשאינם מאמינים בתורה כ"ש למקבלי התורה. והפסד דבר זה מבואר מאוד בטענות שכליות אמתיות אין זה מקום לזכרם, אבל שמע שמך דבר ממה שבא בכתוב בענין זה. דע שמשה רבינו ע"ה בשעה שעמד היו כל האצטגנינין פה אחד אומרים שאומה זו לא תהיה לה תקומה ולא יקל מעליה השיעבוד שהיא בו לעולם. ובשעה שחשבו שהיו בתכלית השפלות אז ומעולה הופיע עליהם הרוממות ונולד אז מבחר מין האנשים שבהם. וכשהיו כולם על מחשבה אחת שארץ מצרים ישלם אוירה ושמן והיו יושביה בתכלית השלוה אז באו עליהם המכות. כמו שאמר ישעיהו כשהיה מספר זה העניין (ישעיה י"ט י"ב) אים איפוא חכמיך ויגידו נא לך וגו'. וכן אירע למלכות נבוכדנצר כשהיו כל אצטגניניה וחכמיה וכל הנקרא בשם חכם על עצה אחת שאז היתה התחלת רוממותה וממשלתה מתאמנת והולכת אז נשמדה ממשלתם ואבדה. כמו שאמר עליו הקב"ה וכן אמר ישעיהו מהתל בהם ומשחק עלהם ולפי שהיו

חכמיה מתפארים בחכמתם · ומתחל כמו כן מן המלכה שהיו אומרים שיש ביניהם חכמים שחכמתם מועלת להם · אמר (שם מ"ז י"ג) נלאית ברב עצתיך יעמדו נא ויושיעך הוברי שמים החוזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך · על זה הענין יהיה הדבר לימות המשיח מהרה יגלה · שכשיחשבו העכו"ם שאומה זו לא יהיה לה לעולם ממשלה ולא יגאלו מן השעבוד שהם בו וכל החכמים כלם פה אחד בעצה זאת וגם הקוסמים בעלי הכחות, יפר הקב"ה מחשבותם וסברתם הנחשבת ואז יגלה המשיח · שכן אמר ישעיהו בבאור ענין זה (ישעיה מ"ד כ"ה כ"ו) מפר אותות בדים וקוסמים יהולל משיב חכמים אחור ודעתם יסכל מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים האומר לירושלים תושב ולערי יהודה תבנינה וחרבותיה אקומם · ואתה אל תסתכל למאמר האומר קבוץ גדול וקבוץ קטן · וכן שמעתי ממך שאתה אומר שהחכמה בארצכם מעוטה ונפסקה מכם, ושמת סבה לזה היות הקבוץ בשלוש העפרי · יש לך לדעת שהמקרה הזה אינו מיוחד בארצכם אבל היא היום בכל ישראל כלומר הכרת החכמים ודלדול הדעות · וזהו באמת מה שאמר הנביא בשם הקדוש ב"ה (שם כ"ט י"ד) לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר · ואין עלת זאת לא שלוש עפרי ולא שלוש אשי · והמופת על זה ששלמה מלך ישראל שנאמר בו (מלכים ה' י"א) ויחכם מכל האדם הוא היה באמצעות השלוש העפרי · וכמו כן אברהם אבינו ע"ה שהוא עמודו של עולם והוא שגלה והורה העלה הראשונה לכל החכמים ויסד יסוד היחוד לכל בני אדם, וכן יצחק ויעקב שלשתם היו נושאים כסא הכבוד בלבותם שהשיגוה באמת כמו שאמרו האבות הן הן המרכבה שנאמר (בראשית ל"ה י"ג) ויעל מעליו אלקים · הנה לך האבות שלשתם היו באמצעות השלוש העפרי · ויתבאר כל זה ממה שנודיע שהקבוץ הקטן הוא קבוץ שבתאי וצדק משעה שיתקבצו באיזה מקום שיתקבצו שנית כמו עשרים שנה ממהלך השמש בקרוב ולא יזוזו היותם מתקבצים בשלוש אחד בענין מאתים וארבעים שנה, ואחר כן יעתקו קבוצם לשלוש אחר וזהו הנקרא קבוץ אמצעי והוא קבוץ ההעתקה ההוא בכל מאתים וארבעים שנה ממהלך השמש · ויהיה על הסדר הזה משעה שיתקבצו שני הכוכבים אלו בשום מעלה מן המעלות עד שיתקבצו באותה מעלה בענין תתק"ס שנה וזהו הגדול והוא משעה שיתקבצו שבתאי וצדק בחלק הראשון מן הטלה עד שיתקבצו פעם שנית ·

וכשתחשוב התאריך למפרע יתבאר לך כל מה שזכרתי לך מהיות אברהם יצחק ויעקב בשלוש העפרי וכן דוד ושלמה · אבל באורתי לך זה שתסיר מלבך סברה זאת ואל תחשוב שיש לשלוש כזה עלה · וכמו כן אמרת שאנשים כוונו הקבוץ העתיד ומצאו הכוכבים השבעה כלם שיתקבצו במזל אחד ודבר זה אינו אמת · ואין שם קבוץ שביעי בשום פנים לא בקבוץ העתיד ולא במנין קבוצים שעתידין לבא אחריו · אבל דבר זה דבר איש שאינו יודע לכוון התקון על אמתו כמו שספרת מכלל דבריו שאמר שאירע מבול מאויר ומעפר · ומה שראוי לך לדעת שהדברים האלה וכיוצא בהם שוא וכזב · ולא יהיו לך לראיה לפי שמצאתם כתובים בספרים, שהמכזב כמו שהוא מכזב בלשונו מכזב בקולמוסו ואין זה נמנע עליו · והכסילים הבוערים הם שיעשו אלם לראיה אמתת הדבר בהיותו כתוב · ואין לנו להאמין סברות מפנים האלה אלא מפנים אחרים · ודע כי כמו שינצל הסומא בהשענו על הפקח בלכתו אחריו, לפי שהוא יודע בעצמו שאין לו עינים שיורהו הדרך הישר, וכמו כן שינצל החולה שאינו יודע מחכמות הרפואות בשמעו עצת הרופא שינהיגהו וידריכהו לפי שאינו יודע הדברים הממיתים ולא המחלימים המצילים וישמע לעצתו כל מה שיאמר לו כמו כן ראוי להמון למסור משענתם על הנביאים בעלי העינים האמתיים · ודי להם במה שילמדו להם שהסברה הפלונית אמת והסברה הפלונית אינה אמת · ואחרי הנביאים החכמים החוקרים והרודפים יומם ולילות הסברות והדעות כדי שידעו איזה מהם אמת ואיזה מהם שוא · ואחר הקדמה זאת דע שכל מה שתשמע או שתמצא כתוב מאלו הדברים וכדומה להם הם כולם דברים שאין בהם אמת · אבל האומר אותם כסיל או ליצן מהתל, או מי שיתכוון לסתור התורה ולהרוס חומותיה · הלא תראה עזותם באמרם מבול מאויר ומבול מעפר · וכמו כן יוכלו לומר מבול מאש · וכל זה אינו אלא נבול ופתוי להטעאת אמנה שהמבול לא היה אלא מקבוץ המים ושלא בא מאת דיין האמת ועל דרך העונש ליושבי הארץ על רוב חטאתם כמו שבאר לנו בספרו הישר המציל אותנו מן הטעות · ועל הטענה הזאת לפי סברתם לא נהפכה סדום ובנותיה על כפרם ומעלם כמו שבאר הכתוב (בראשית י"ח כ"א) הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה וגומר · וכן כל פעל הבא מאת הבורא יתברך בעולם הוא אלם דבר מחויב מן הקבוצים של כוכבים אלה · הם ההקדמות שרצונם להקדים להרוס בהם יסודי הדת ונעשו הפקר ליד תאותם ותשוקת

נפשותם הבהמית כמו הבהמות ובנות יענה׃ ובשביל הדעות האלו הזהירנו הבורא יתברך בתורה ואמר שבהיותכם מכעיסים יבאו עליכם פורעניות עקב חטאתכם׃ אם תחשבו שאינם באים עליכם אלא דרך מקרה ושאין סבת הפורעניות רוב נאצותכם גם אני אוסיף עליכם מן המקרה ההוא ואכפול אותם עליכם׃ שכן כתוב בתוכחה (ויקרא כ"ו כ"א) ואם תלכו עמי קרי וגו' והלכתי אף אני עמכם בחמת קרי׃ וקרי הוא הדבר שבא שלא בכוונה׃ והוא אומר אם תשימון פורענות דרך מקרה אני אוסיף עליכם מן המקרה ההוא שבע על חטאתיכם׃ וממה שהקדמתי לך תדע שאין ביאת המשיח תלויה בדין הכוכבים בשום פנים׃ וכבר עמד אחד מן המחוזדים בספרד וחבר ספר בענין הקץ על דרך הכוכבים ואמר שהמשיח יגלה בשנת פלונית׃ ואין אחד מחכמינו חסידינו שלא זלזל שם דבריו וזלזל עליו ושמוהו במעלת החסרים בשביל מה שעשה והעיר תכליתו׃ והמליאות עשתה בו יותר רע כלומר שחוק והתול ממה שעשינו בו אנחנו׃ לפי שבזמן שאמר שיגלה המשיח עמד הסרבן והממרה בארצות המערב׃ וזהו תכלית הכעור לבעלי החכמה הזאת אבל האריכנו לכל זה תוקף הגלות עלינו והכוונה בלא חבל הים נחלית׃ אבל אתם אחינו חזקו ואמצו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה'׃ וכמו כן חזקו קצתכם לקצתכם נטעו אמנה והאמינו בלבות הכל ביאת הגואל מהרה יגלה׃ חזקו ידים רפות וברכים כושלות אמצו׃ ודעו שהקב"ה הודיענו על ידי ישעיהו מבשר ישראל שמרב אריכות ימי הגלות וההחזקו יחשבו הרבה שהקב"ה עזבנו והסיר פני חסדו ממנו ח"ו בשביל זה ואחר כך העיד על עצמו שלא יעזוב אותנו ולא ישכחנו שכן אומר (ישעיה מ"ט י"ד ט"ו) ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני׃ ואחר כך חזר ואמר התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך׃ ועל ידי הנביא הראשון ע"ה הודיענו הקב"ה כדבר הזה שנאמר (דברים ד' ל"א) כי אל רחום ה' אלקיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם׃ ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלקיך שמה׃ ודבר זה אחינו סוד גדול מיסודי אמונת ישראל והוא שאי אפשר שלא יעמד מזרע שלמה איש שיקבץ נפוצותנו ויאסוף חרפתנו וגלותנו ויגלה הדת האמתית וישמיד כל מי שימרה דברו׃ כמו שהבטיחנו הקב"ה בתורתו (במדבר כ"ד י"ז י"ח) אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת והיה אדום ירשה והיה ירשה שעיר אויביו וישראל עושה חיל׃ והעת שיגלה תהיה צרה גדולה על היהודים שנאמר (דברים ל"ב ל"ו) כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב׃ ואז יגלהו הקב"ה וישלים מה שהבטיח ואמר׃ והנביא מתמיה על העת שיראה בה הגואל (מלאכי ג' ב') ומי מכלכל את יום בואו ומי העומד בהראותו׃ וזהו האמת שאנו מאמינים בזה הענין׃ אבל העת ההיא כבר התבארה מדברי דניאל וישעיהו ומשאר דברי רבותינו ז"ל שביאתו תהיה כשתתקף יד אדום וערב וכשתתפשט מלכותם בעולם כמו היום הזה וזה דבר שאין בו ספק ומזה לא יעבור׃ ודניאל סוף מה שספר מלכות ישמעאל ועמידת מחמד ואחריו ביאת הגואל בסמוך׃ וכן ישעיהו ביאר שהראיה על ביאת המשיח היא הראות משגע שכן אמר (ישעיה כ"א ז') וראה רכב צמד פרשים רכב חמור רכב גמל והקשיב קשב רב קשב׃ אמר שרכב חמור הוא המשיח שנאמר בו (זכרי' ט' ט') עני ורוכב על החמור ועל עיר בן אתונות יבא תכף עמידת רוכב על גמל והוא מלך ערב׃ ומה שאמר צמד פרשים כלומר הזווג שתי אומות שהם אדום וישמעאל׃ ובענין זה יתבאר מן החלום של צלם ומן החלום של חיות הנזכר בדניאל ודברים אלו מבוארים מפשט הכתובים׃ אבל אמתת העת על בוריה אינה מודעת אבל יש אצלנו קבלה גדולה ונפלאת קבלתי אותה מאבי שקבל מאביו ומאבי אביו והוא קבל הדבר וכן הדבר עד תחלת הגלות של ירושלים׃ כמו שנאמר (עובדי' א' כ') וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת וגלות ירושלים אשר בספרד ירשו את ערי הנגב׃ וביאור הדבר שבנבואת בלעם רמז שתחזור הנבואה לישראל אחר שתפסוק מהם׃ לפי שיש בתורה פסוקים שאף על פי שהכוונה בהם לשום ענין אף על פי כן יש בהם רמז לענין אחר כמו שאמרנו מאמר יעקב אבינו ע"ה שאמר לבניו (בראשית מ"ב ב') רדו שמה שעכבו במצרים כמנין רד"ו שהם מאתים ועשר שנים׃ וכן מאמר משה רבינו עליו השלום שאמר (דברים ד' כ"ה) כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ׃ שישבנו בארץ ישראל מיום שנכנסנו בה עד גלות המלך יויכין כמנין נושנתם והם תתע"ו שנה וכזה הרבה. ועל הענין הזה קבלנו שזה שאמר בלעם (במדבר כ"ג כ"ג) כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל׃ יש בו סוד שמן העת ההיא יש לחשב כמנין שיש מששת ימי בראשית ועד אותה העת ותחזור הנבואה לישראל ואז יאמרו להם הנביאים מה פעל אל׃ ונבואה זו נאמרה בשנת הארבעים לצאתם מארץ מצרים ותמצא התחלת

החשבון עד אותה העת אלפים ותפ"ח שנה שהסימן בתפ"ח נגאולים · ולפי ההקש הזה והפירוש הזה תחזור הנבואה לישראל בשנת ארבעת אלפים תתקע"ו ליצירה ואין ספק שחזרת הנבואה היא הקדמת משיח שנאמר (יואל ג׳ א׳) ונבאו בניכם ובנותיכם וגומר · וזהו יותר אמתי מכל חשבון שנאמר בסוף קץ · וזה שאמרנו שהוא אמתי אחר שהזהרנו עליו ומנעונו תכלית המניעה לגלותו שלא יהיה בעיני העם ברחוק *) וכבר הודעתיך אותו וברוך היודע · אבל מה שאמרת ששעה זאת היא שעליה אמר ירמיהו ע"ה (ירמיה למ"ד ז׳) ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע, אין הדבר כן שזה הכתוב רומז על מלחמות גוג ומגוג בהכרח ותהיה אחר שיגלה המשיח לאחר זמן · אבל האות של שעי גרן וזולתם שדומים להם הם דברים חלשים מאוד ואינם מיוחסים בשם לחכמים ואינם מדבריהם · ויש מהם שהם משל וחידה ולא תסתכל לדבר בזה הענין:

אבל מה שזכרת מעסק האיש שהוא אומר שהוא משיח בערי תימן דע שלא תמהתי ממנו ולא מן המאמינים בו לפי שהוא משגע בלי ספק ואין על החולה אשמה ופשע אם לא יסבב הוא חוליו · וכן איני תמה מן המאמינים בו מקוצר רוחם ושאינם יודעים מקום המשיח ומעלתו הגדולה שעלה בדעתם זה · אבל אני תמה ממך שאתה מבני תורה ועמדת על ספרי החכמים האיך יודע אחי שהמשיח נביא גדול מאוד וגדול מכל הנביאים מלבד משה רבינו ע"ה · ועוד האיך יודע שמי שאומר על עצמו שהוא נביא שאם נמצאת נבואתו מוכחשת הוא חייב מיתה לפי שסמך לעצמו המעלה הגדולה הזאת כמו שיומת המתנבא בשם עבודה זרה · שכך כתוב (דברים י"ח כ׳) אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי וגומר · ואיזה ראיה גדולה על היותו מכחש אלא שיסמך עצמו בשם משיח · ויש תימה בדבריך שאמרת שידוע בשלוה ויש אתו מקצת חכמה · התעלה על דעתך שבמדות האלו יהיה משיח · אבל חייבך לומר כל זה מפני שלא השגחת למעלת המשיח מה הוא ואיך תהיה עמידתו ובאיזה מקום יהיה ואיזה אות תהיה מיוחדת לו · אבל מעלתו תהיה יותר מעולה ממעלת הנביאים ויותר נכבדת זולת משה רבינו ע"ה · ויחד אותו הבורא יתברך בדברים שלא יחד משה רבינו ע"ה · שנאמר בו (ישעיה י"א ג׳) והריחו בירא ה׳ ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח · ונחה עליו רוח ה׳ רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה׳ · והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו · וקרא לו הקב"ה שש שמות באמרו (שם ט׳ ה׳) כי ילד יולד לנו בן נתן לנו ותהי המשרה על שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום · וזה שקראו אל על דרך ההפלגה להודיע שגדולתו מעולה ממעלת כל אדם · ואחד מן התנאים שיש אללו ידועים לכל נביא שיהי׳ בתכלית המדע ואז ינבא אותו הקב"ה · לפי שהוא עקר אצלנו שאין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר וביארו שאפילו גבור שיהיה כובש את יצרו ועשיר עשיר בדעתו:

אבל כשיעמד אדם שאינו מפורסם בחכמה ויאמר שהוא נביא אין אנו מאמינים אותו · כל שכן אם יאמר אחד מעמי הארץ שהוא משיח · ואחת הראיות שהוא עם הארץ שצוה לפזר אדם כל ממונו ושיתנדבו לעניים · וכל השומעים לו הם טפשים והוא חוטא שעושה הפך התורה הואיל ואין ראוי לתורתנו לעשות צדקה מכל ממונו אלא מקצתו · שכן כתוב אך כל החרם אשר יחרים איש לה׳ מכל אשר לו ואמרו מקבלי השמועה מכל אשר לו ולא כל אשר לו · ושמו לנדבה גדר וגבול והוא החומש אמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש · ואין ספק שסכלו ולבו שנשאוהו לומר שהוא משיח הוא אשר נשאו לצוות בני אדם לצאת מכל קניינם להתנדבו לעניים ונעשו הם עניים והעניים עשירים · וחייבו עצמם מן הדין להחזיר להם ממונם · ויהי׳ הממון על הדרך הזה בין העניים והעשירים חוזר חלילה וזו סכלות מבוארת · אבל איכות עמידת המשיח ובאיזה מקום יראה, בתחלה יראה בארץ ישראל כי בארץ ישראל תהיה תחלת הראתו שנאמר (מלאכי ג׳ א׳) ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר ה׳ צבאות · אבל איכות עמידתו דע שלא תדע עמידתו קודם היותה עד שיאמר עליו שהוא בן פלוני וממשפחה פלונית · אבל יעמד איש שלא נודע קודם הראותו והאותות והמופתים שיראו על ידו הן הן הראיות על אמתת יחוסו · שכן אמר הקב"ה כשספר לנו ענין זה · הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח · ואמר ישעיהו כמו כן כשיראה מבלי שיודע לו אב ואם ומשפחה

*) כפלא בעיני איך יאמר שלא יהיה בעיני העם ברחוק · ואינו כי אם ערך שלשים שנה מזמן כתיבת האגרת: אשר לא ימנע להגיע אליו עוד הדור ההוא · ואיך לא נזהר המעתיק לגלותו אחרי אשר הרב ז"ל צוה להעלימו · ע"כ נראה כי קבלת רבינו היתה כי האלפים ותפ"ח שנה מתחילין מעת הפסקת הנבואה · והמעתיק שם עצה בנפשו להסתיר הענין בכתבו החשבון מעת הנבואה הזאת כי מוכרח היה לגלות המכתב לכל קהל ועדה כצוואת רבינו בסוף האגרת · ומעתה יבוא הכל אל נכון ודו"ק. אב"א

ויעל כיונק לפניו וכשרש וגומר (ישעיה נ"ג ב')· ואחר שיגלה בארץ הצבי ויקבץ כל ישראל לירושלים ולשאר ארצות אז תמשך האומה ותתפשט מזרח מערב עד שיגיעו לכם אל ארץ תימן וליושבים אחריכם בארץ הודו. שכן כתוב ע"י ישעיהו (שם י"ח ב') השולח בים צירים ובכלי גומא על פני מים לכו מלאכים קלים אל גוי ממשך ומורט אל עם נורא מן הוא והלאה גוי קו קו ומבוסה אשר בזאו נהרים ארצו וגומר אל מקום שם ה' צבאות הר ציון· אבל כלל מעלותיו שיסופר בהם על ידי כל הנביאים ממשה רבינו תחלתם עד מלאכי שהוא סופם יוכל אתה ללקוט אותם מן הארבע ועשרים ספרים· אבל המדה המיוחדת לו היא בשעה שיגלה יבהלו כל מלכי ארץ משמעו ויפחדו ותבהל מלכותם, ויתנכלו איך לעמוד כנגדו בחרב או בזולתה, כלומר שלא יוכלו לטעון ולערער עליו ולא יוכלו להכחישו, אלא יבהלו מן המופתים שיראו על ידו וישימו ידם לפיהם שכן אמר ישעיהו בעת שספר שישמעו המלכים לו אמר (שם נ"ב ט"ו) עליו יקפצו מלכים פיהם כי אשר לא ספר להם ראו ואשר לא שמעו התבוננו· ואמר שימית כל מי שירצה להמיתו בדברו ולא יוכל להמלט ולהנצל ממנו· שכן אמר (שם י"א ד') והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע· אבל הסתלק החרום והמלחמה ממזרח שמש וממערבה אין זה בתחלת הגלותו אלא אחר מלחמות גוג ומגוג כמו שבאר יחזקאל ע"ה· ואינו רואה שזה שעמד בארצכם יש בו מכל אלו ואתה ידעת שאותו האיש עם כל הגדולות שסמכו לו שעשה תחיית המתים כמו שעלה בדעתם ומן המופתים ההם שהם מכחישים בהם ועדיין כשנשלים עמהם כל דבריהם על דרך הוראות הטענה לא ימלטו עמנו בטענתם שטוענים שהוא המשיח, שאנחנו נראה להם בכתובים אלף אותות או קרוב שלא היו· ואפילו על דרך טענתם היאך למעלה זאת אלא כל הרוצה לעשות עמו שחוק ולצנות· וסוף דבר שזה האיש אלו היה אומר מה שהוא אומר בזדון ובקלות היה מחוייב אלא מיתה, אבל מה שהוא קרוב לדעתי והוא האמת שנשתטה ונפסד ציורו ורעיונו· והנני מראה לכם עצה טובה לכם ולו והוא שיהיה חבוש ימים עד שיתפרסם אצל הגוים כלומר שהוא נפסד בציורו ורעיונו ואבוד שכלו ותודיעו הדבר ותפרסמו אותו בעולם ואחרי כן תתירוהו ותצילו עצמו בתחלה· לפי שכשישמעו הגוים עליו שטען על עצמו שהוא משיח אחר שעשיתם בו המעשה הזה יהיו מלעיבים בו כמו שדנים לאיש משגע ומשתטה כמותו ותצילו נפשכם מרעתם של גוים· ואם תתרשלו בדבר זה עד שיתפרסם לגוים תמיתו אותו וח"ו שלא יסבב עליכם רגז· ואתם אחינו ידוע לכם שהקב"ה הפילנו במהמרות עונותינו בתוך אומה זו שהיא אומת ישמעאל שרעתם חזקה עלינו והם מתחכמים להרע ולמאוס אותנו כמו שגזר עלינו יתברך ואויבינו פלילים· ושלא תעמוד על ישראל אומה יותר אויבת ממנה ולא אומה שהרעה בתכלית הרעה לדלל אותנו ולהקטין אותנו ולמאוס אותנו כמותם· שאפילו דוד המלך ע"ה כשראה ברוח הקודש כל הצרות העתידות לישראל התחיל לצעוק ולקונן בלשון האומה מרעת בני ישמעאל ואמר (תהלים ק"כ ה') אויה לי כי גרתי משך שכנתי עם אהלי קדר· וראו איך זכר קדר משאר בני ישמעאל לפי שהמשגע הוא מבני קדר כמו שהוא מפורסם מיחוסו· ועוד דניאל לא ספר קטנותנו ודלדולנו אלא במלכות ישמעאל שתכנע במהרה, שכן אמר (דניאל ח') ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמס· ואנחנו בעודנו סובלים שעבודם וכזביהם ושקרותם למעלה מיכולתנו שאין ביכולת האדם כח לסבול· ויהי כמו שאמר דוד ע"ה (תהלים ל"ח י"ד) ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו· וכמו שהוכיחונו רבותינו לשאת כזבי ישמעאל ושקרו ולשתוק ממנו· וסמכו זה לפסוק שכתוב בשם בניו ומשמע ודומה ומשא שמע דום ושא· וכבר הסכמנו כולנו גדולים וקטנים לסבול שעבודם שכן אמר ישעיהו ע"ה (ישעיה נ' ו') גוי נתתי למכים ולחיי למורטים פני לא הסתרתי מכלימות ורוק· ועם כל זה לא נוכל להנצל מרב רעתם ופחזותם בכל זמן· וכל זמן שאנו רודפים שלומם הם רודפים אחרינו בחרום ובמלחמה כמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ק"כ ז') אני שלום וכי אדבר המה למלחמה· כל שכן אם נעורר עלינו ונקרא במלכות בדברים בטלים ושקר הלא נסכן בנפשותינו ונבא לידי מיתה· ויש עליכם לדעת כי בתחלת מלכות ישמעאל עמד איש בעבר הנהר ואמר שהוא משיח ויצא בכלל עשרת אלפים מישראל והיתה האות שלו שלן מצורע והשכים בריא ולא נשלם עסקו ולא עמדה עצתו וחזר ונשאר ישראל אחריו בערי אספיקן בעצם הגלות והתחדשו עליהם בגללו צרות. וכמו כן עמד איש א' במערב במדינת פאס היום מ"ה שנה ואמר שהוא מבשר ושלוחו של משיח, ואמר שבאותה שנה יגלה ולא יצא דברו לאור והתחדשו לישראל בגללו צרות· והודיעני הדבר הזה מי שהיה מצוי בכל· וקודם זה כמו עשר שנים עמד בארצות ספרד במדינות קרטבה איש א' ואמר שהוא משיח וכמעט קט היתה כליה על שנאיהן של ישראל בגללו· וקודם זה כמו למ"ד שנה עמד

אחד בצרפת ואמר שהוא משיח ועשה אותות לפי סברתם, והרגוהו הצרפתים והרגו עמו כלל מקהילות הקודש. ואלה הדברים שקדמה הבטחתם ע"י הנביאים שהודיעונו כמו שאמרתי לכם· שבקרוב לימות המשיח האמתי ירבו הטוענים והחושבים שכל אחד מהם משיח ולא תעמד טענתם ולא תתאמת ויאבדו הם ויאבדו עמהם רבים· ולפי שידע שלמה ע"ה ברוח הקודש שהאומה הזאת בארך זמן גלותה תפאר להתנועע בלא עתה הראויה ויאבדו בשביל זה ויבואו עליהם צרות, והזהיר מלעשות זה והשביע האומה על דרך משל ואמר השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ· ואתם אחינו אהובינו קבלו עליכם שבועתו ואל תעירו את האהבה עד שתחפץ· ובורא העולם במדת רחמים יזכור אותנו ואתכם לקבץ גליות נחלתו וחבלו לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו ויוציאנו מגיא הצלמות אשר הושיבנו בו· ויסיר מחשך עינינו ומאפל לבנו ויקיים בימינו ובימיכם העם ההולכים בחושך ראו אור גדול ישבי בארץ צלמות אור נגה עליהם· ויחשיך באפו ובעברתו על כל הקמים עלינו· ויאיר מחשכינו כאשר הבטיחנו כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה· ושלום עליך ידידנו יקירנו בעל החכמות אוסף התבונות ועל כל התלמידים אחינו ועל כל עם הארץ שלום באור זרח ורב שלום עד בלי ירח אמן סלה· ואנא בבקשה ממך שתשלח העתקת האגרת הזאת לכל קהל וקהל לחכמים ולזולתם לחזק אמונתם ולהעמיד רגלם לבל תמעד· ותקרא אותה על הקהל ועל היחידים כדי שתהיה ממצדיקי הרבים אחר שתזהר ותשמר תכלית הזהירה והשמירה משום רשע שלא יפרסם ולא יגלה הדבר לאומות הישמעאלים שמא יתחדש דבר שיצילנו השם ברחמיו ממנו· ואף על פי שכתבתי אותו הייתי מתירא מזה הרבה מאוד אבל ראיתי שהצדקת הרבים דבר שאין ראוי לפחד עליו מן הסכנה· ואף בכל זה שסגרתי אותו לכם סוד ה' אל יראיו וכבר הבטיחונו החכמים שקבלו מן הנביא עליו השלום ואמרו שלוחי מצוה אינן ניזוקין ואין לנו מצוה גדולה מזו ושלום על כל ישראל אמן:

נשלם אגרת תימן:

מאמר תחיית המתים

אמר שמואל בן יהודה אבן תבון אמר החכם הגדול הרב רבינו משה בר מיימון ז"ל· אינני רחוק שיכוון אדם לבאר ענין הקדמה מן ההקדמות בלשון מבואר פשוט וישתדל בו לדחות הספקות ולהסיר הפירושים ויבינו חולי הנפשות מן הלשון ההוא ההקדמה אשר כיון לבארה· והנה אירע כיוצא בזה בדברי השם יתברך שהוא אחד ואין שני לו ולהסיר מנפשותינו הדעות הנפסדות אשר האמינום המשנים אמר מבאר לזאת הפנה שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד· והביאו ראיה מזה הפסוק על שהאל הוא שלשה ואמרו אמר ה' אלהינו ואמר ה' הרי אלו שלשה שמות ואמר אחר כך אחד ראיה שהם ג' והשלשה אחד וחלילה לאל· וכשאירע דבר זה בדברי השם יתברך כל שכן וכ"ש שיארע בכיוצא בו בדברי בשר ודם· כאשר אירע בקצת האמונה בפירוש דברינו בפנה מפינות התורה שאנחנו כיוננו להעיר על פנה גדולה שלא היו משגיחים אליה וספקו מפני זה בפנה מבוארת גלויה באומה אין ספק בה· וזה שאנחנו כאשר נחללנו למה שנחללנו אליו מן החבורים בתלמוד התורה ובאור משפטיה וכיוננו בזה אל רצון השם יתברך לא לבקשת שכר מבני אדם ולא לכבוד אלא להיישיר ולבאר ולהכין למי שקצרה דעתו ותבונתו להבין מה שקדמונו מחכמי התורה ז"ל לפי מה שחשבנו ונראה לנו שאנחנו קרבנו והקלנו ענינים רחוקים עמוקים וקבצנו וחברנו עניינים מפוזרים ומפורדים וידענו שאנחנו מרויחים עכ"פ· והוא שאם יהיה הענין כמו שחשבנוהו מהיותנו מקילים ומקרבים ומקבצים מה שלא עשה כיוצא בו אחד ממנו שהקדימונו שכבר עלתה בידינו תועלת בני אדם והגמול מאת השם יתברך· ואם אין הדבר כן והוא עלה בידינו הגמול מהשם יתברך לבדו ויש לנו כונתנו ורחמנא לבא בעי· וניור

זה הענין הוא אשר הביא הלשון והיד לחבר בכל ענין מה שנקוה בו מה שזכרנו מן הקבוץ והביאור, וכאשר נחלנו לזה ראינו שאינו מן הדין לדון למה שנראה ורוצה לומר לבאר ולקרב סעיפי הדת ולהניח שרשיו נעזבים שלא נבארם ולא נייסד אמתתם, וכ"ש שכבר פגשנו אדם שהיה נחשב שהיה מחכמי ישראל וחי השם יודע היה דרך משא ומתן במלחמתה של תורה לפי מחשבתו מנעוריו והוא היה מסופק אם השם גשם בעל עין יד ורגל בני מעיים כמו שבא בפסוקים או אינו גוף. ואנשים אחרים שפגשתי מאנשי קצת ארצות פסקו לגמרי שהוא גוף והחזיקו לכופר מי שהיה מאמין חילופו וקראוהו מין ואפיקורוס. והביאו דרשות רבות על פשוטיהן וכיוצא בזה שמעתי על קצת אנשים שלא ראיתי. וכאשר ידעתי באלו האובדים לגמרי שהם מוקצים וחושבים שהם חכמי ישראל והם הם הסכלים שבבני אדם ויותר תועי דרך מהבהמה. וכבר נתמלא מוחם משגעונות הנשים הזקנות ודמיונם הנפסדות כנערים וכנשים ראינו שצריך לנו לבאר בחיבורינו התלמודיים עיקרים תוריים על צד הסיפור לא על צד הביא ראיה, כי הבאת הראיה על השרשים ההם צריך למהירות בחכמות רבות. לא ידעו התלמודיים דבר מהם כמו שבארנו במורה הנבוכים. ובחרנו להיות האמיתות מקובלות אצל ההמון לפחות. וזכרנו בפתיחות חבור המשנה עיקרים ראויים להאמין בנבואה ועיקרי הקבלה ומה שיתחייב שיאמינהו כל רבן בתורה שבעל פה. ובארנו בפ' חלק שרשים נתלים בהתחלה ובגמול ר"ל מה שנתלה בייחוד ובע"ה עם שאר פינות התורה. וכן עשינו ג"כ בחיבורנו הגדול המכונה משנה תורה אשר לא יכירו מעלתו אלא המודים על האמת האנשי הדת והחכמה שיהיה להם שכל טוב והכרה בדברי החיבור וידיעה בפיזור הדברים ההם אשר קבצתים ואיך פזרתים. וזכרנו בו ג"כ כל הענינים עיקרים התוריים והתלמודיים וכוונתי בזה שיהיו אלה הנקראים תלמידי חכמים או חכמים או גאונים או כמו שתקרא בו עם סעיפיהם על שרשים תלמודיים. ותהיה תורתם סדורה על פיהם ותלמודם במסלה עולה וכל זה נבנה על עיקרים תוריים ולא ישליכו ידיעת השם אחרי גוים אבל ישימו השתדלותם הגדול וזריזותם על מה שישלימם ויקרבם אל בוראם לא על מה שיביא בהם השלמות אצל ההמון. ויהיה מכלל השרשים ההם אשר העירונו עליהם העולם הבא. והתחלנו לספר באמיתת העולם הבא והארכנו בו וזכרנו ראיות דברי הכתוב וראיות דברי חז"ל עליו ופירשנו מה שראוי

לאנשי חכמה, ובארנו בפרק חלק והודענו הסבה אשר שמתנו לבאר לכוין העולם הבא מבלתי תחיית המתים ואמרנו שלא ראינו בני אדם נושאים ונותנים רק תחיית המתים לבד היקומו ערומים או בלבושיהם וכיוצא באלו השאלות. אמנם העולם הבא שכחוהו לגמרי ועוד שאנחנו בארנו שם שתחיית המתים היא פנה מפנות תורת משה עליו השלום שאינה התכלית האחרון הוא חיי העולם הבא. וכל זה כדי לבאר הספק הגדול אשר יחשוב שאין בתורה גמול ולא עונש בע"ה בביאור. וביארנו מדברי תורה לפי מה שפירשו לנו רבותינו שהתורה כוונה אל התכלית בעונש והיא הכרת מן העולם הבא. ואלו הענינים בעצמם הם אשר בארנו והארכנו בהם גם בחבור בהלכות תשובה. אבל בפ' חלק בארנו שם כמו שימצאהו מי שיסתכל בו אחר שהארכנו בדבר העולם הבא. ואמרנו שתחיית המתים אין חלק למי שלא יאמין בה בתורת משה רבינו. אמנם אינה תכלית האחרון וכן בחבור מנינו מי שאין לו חלק לע"ה וכללנום במספר ואמרנו שהם כ"ד ומראתנו שיחסר אחד מן המעתיקים אחר מאמר האומר דברנו אותה ומכלל שמנינו שם הכופר בתחיית המתים. וכאשר זכרנו העולם הבא בארנו גם כן שם שהוא התכלית האחרון ואמרנו בזה הלשון וזה השכר אשר אין שכר למעלה הימנו וטובה אשר אין אחריה טובה. ובארנו גם כן שבעולם הבא אין בו מציאות גופות אחר שאמרו חכמים זכרונם לברכה שאין בו לא אכילה ולא שתיה ולא משגל מן השקר שיהיו לו הכלים לבטלה חלילה להשם מפועל הבטלה כי כשיהיה לאדם פה ואצטומכא וכבד וכלי המשגל והוא לא יאכל ולא ישתה ולא יוליד יהיה אם כן מציאותו בטלה גמורה. ואין ראוי שיחלוק אדם על ענינו אלא שיש עליהם ראיות שכליות בפשוטי דרשות שראוי לאומרן בפני הנשים בבית האבל. וכבר סתר מי שסתר דעתנו זה באמרו הנה משה ואליהו עליהם השלום עמדו זמן בלא אכילה ושתיה והם גופות כן יהיו בני העה"ב. לא אליכם כל עוברי דרך הביטו וראו משה אליהו עליו השלום כליהם לא היו לבטלה ששניהם היו אנשים מבני העולם הזה אכלו ושתו בהם לפני המופת ואחריו ואיך יקישו מזה למציאות הנמשך אשר אין תכלית לו אלא כמו שאמרו ז"ל לעולם שכלו טוב לעולם שכלו ארוך איך יהיו בו כלים לגוף לבטלה. וכבר נודע שהגוף בכללו אמנם הוא כלי לנפש לעשות בו כל הפעולות אשר אין פעולה אחת מהן נצרכת לעה"ב. ואלו לא ידעו גודל הגנות המחויב למי שייחס לשם פעל הבטלה והמציא

כלים שיבקש מהם תכלית ללא תכלית · ואמנם יחייב זה כלו מה שיעלה בדמיון ההמון אשר לא יאמינו שיש מציאות חזק רק לגוף ומה שאינו גוף אבל הוא בגוף רצה לומר כמקרים הוא גם כן נמצא אצלם אבל אין חזקתו במציאותו כחוזק הגוף · ואולם מה שאינו גוף ולא מקרה בגוף אינו נמצא אצל הסכלים אשר הם בלא ספק אף על פי שהוזקינו גמולי מחלב עתיקי משדים ומפני זה יאמינו רובם שהשם גוף אצלם שאם לא יהיה גוף אינו נמצא · ואמנם הנקראים חכמים באמת לא על דרך העברה הנה התבאר אצלם שכל נבדל מן החומר הוא יותר חזק המציאות מבעל החומר ואין ראוי לומר יותר חזק אבל מציאות הנבדל יותר אמתי מפני שלא ישיגהו אחד מאופני השנוי והם אשר התבאר אצלם במופת שהשם אינו גוף ומפני זה מדרגת מציאותו יתעלה בתכלית החוזק · וכן כל נברא נבדל רוצה לומר המלאכים והשכל הוא במציאותו חזק מאד קיים יותר מכל גוף ומפני זה נאמין אנחנו שהמלאכים אינם גופות ושבני העולם הבא נפשות נבדלות רוצה לומר דעות · וכבר בארנו ראיות מן התורה על זה במאמרנו המכונה מורה הנבוכים · ואם לא ירצה להאמין זה אחד מן ההמון וייטב בעיניו להאמין כי המלאכים גוף ושהם יאכלו גם כן אחר שבא בפסוק ויאכלו, ושבני העולם הבא גם כן גופות אנחנו לא נקפיד עליו בזה ולא נשימהו לכופר ולא נרחיק מעליו ולא יוסיף אצלנו כל מי שיאמר זה סכלות · ולואי כל סכל לא יסכל רק זה השעור ונהיה בטוחים שתמלט אמונתם מאמונת הגשמות בבורא יתברך ואין היזק אם יאמינוהו בנבראים הנבדלים · ואם לא יספיק לאחד מן הסכלים שישים זה מקום ספק ולא יכריח אחת משתי הדעות אבל יחזק דעתו ההמוני וישים מום בדעתנו וירחיק עלינו היותנו מאמינים המלאכים ובני העולם הבא נבדלים מן החומר נקיים ממנו אין חטא עליו כבר מחלנו לו בזה · וכבר בארנו לו מומיו ולא יחסרו פשוטי דרשות רבות תהיה תשובה עלינו ואין פלא בזה כמו שפסוקים רבים מדברי הנבואה יראה מפשוטיהם היות ה' גשם בעל עין ואזן אבל כשהתאמתו הראיות השכליות והמופתיות על המנע זה ידענו כמ"ש ז"ל דברה תורה כלשון בני אדם אלא שהמופתים ההם לא יבינם ולא ישיגם מאמין בגשמות · וכן עוד הראיות השכליות המורות על היות המלאכים ובני העולם הבא נקיים מן הגשמות עד שנצטרך לומר במה שיבוא לחשוב בהם הגשמות שהוא משל לא יבינו הראיות ההם אלו המאמינים בהם שהם גופות ואיך יצוייר שיבינו הנקותם מן החומר ועיקר מציאותם ר"ל המלאכים ונפשות בני העולם הבא יחשבו אלו שלא יודע מציאותם רק מקובל מצד התורה ושאין שם דרך עיון שיורה על מלאכים ועל שאר הנפשות כמ"ש מי שחשב שהגיע לידיעת האמתות ברגע ובדעות ההם החלושות ורפיון הבקשה והעדר החכמות כלן וההסתפקות בפשוטי המקובלות כאלו לא כתבו ז"ל שדברי תורה יש להם נגלה ונסתר ולזה יקראו הנסתר סתרי תורה וכאלו לא אמרו גם בסתרי התורה כלל דבר אמנם אלו נטו מזה כלו עד שלא ידעו לו מקום · וכבר בארנו במורה הנבוכים באלו הענינים מה שיש בו די לאנשי החכמה וזכרנו דברי החכמים כלם בו והעירונו על מקום זכרם לגלות הדבר ההוא אשר נביא ראיה ממנו ולהודיע אמתתו · וכאשר התפרסם חבורנו בארצות והתפשט בקצוות נאמר לנו שאחד מן התלמידים בדמשק אמר שאין תחית המתים ולא תשוב הנפש לגוף אחרי הפרדה ואמרו כל אנשי המעמד-ההוא איך תאמר זה והתחיל להביא ראיה ממה שזכרנוהו אנחנו בחבורנו שהתכלית הוא העולם הבא ושאין גוף בו והתחילו הם להביא ראיה מן המפורסם באומה ובדברי החכמים בזה ואמר שהם כלם משל וארכו דבריהם עמו · וכאשר נודע לנו מה שאירע לא הרגשנו אליו ואמרנו זה בטל במיעוטו שאין מי שיסכל זה ולא מי שיקשה עליו הבנת מה שאמרנוהו · וכאשר היה בשנת אלף וחמש מאות לשטרות הגיעה אלינו אגרת מארצות תימן ישאלו בה על דברים ואמרו שיש אנשים אצלם שפסקו שהגוף יכלה ויפסד ולא תשוב הנפש לגוף אחר הפרדה ושהגמול והעונש לנפש לבד והביאו ראיה ממה שאמרנוהו אנחנו בבני העולם הבא · וכאשר זכרו להם דברי החכמים הגלויים המבוארים בתחית המתים וקצת דברי הנביאים אמרו זה משל ויפורש · ואמר לנו זה השואל שהתפשט אצלם זה הדעת והשליכו זולתו ובקשו ממנו תשובה והשיבונו על שאלותיהם ובארנו להם שתחית המתים פנת התורה והוא שוב הנפש לגוף ולא יפורש זה ושחיי העולם הבא אחר תחית המתים כמו שאמרנו בפרק חלק וחשבנו שזה השעור מספיק · וכאשר היתה בזאת השנה שנת א' ת' ק' ב' לשטרות הגיעו אלינו כתבים ממקצת חברינו מבבל, זכרו ששואל מאנשי תימן שאל על הענינים ההם בעצמם לזה ראש ישיבה רבינו שמואל הלוי הנסמך בבגד"ד בזמננו זה ושהוא חבר להם מאמר בתחית המתים, ושם דבריו בזה הענין קצתם טעות ושגגה וקצתם שאפשר להתגלגל עליהם וגלל אותנו ועזר מעט

בקולמוסו, ואחר אלו המכתבים נשלח אלינו זה המאמר אשר חברו זה הגאון ובלשונו וראינו כל הדרשות וההגדות אשר קבצם · וידוע אצל כל אדם שאין המבוקש מן החכמים ספור הדרשות והמעשים ההם הנפלאים בלשונם כמו שידרשום הנשים בבית האבל קלתן לקלתן · אבל המבוקש מהם לבאר ענייניהם עד שיאותו למושכל או יקרבו אליו · ויותר נפלא מזה הדעות הנפלאות ההם אשר זכרם ואמר שהם דעות הפילוסופים בנפש, ואת ראיה שהוא יחשוב שכל מה שיאמרוהו המדברים וזולתם מן הדעות הנפסדות הם דעות הפילוסופים · והנפלא מכל מה שראינו בו רוצה לומר במאמר ההוא ואף על פי שכלו פלא אמרו ש"ל שחכמי הפילוסופים לא יאמרו בהמנע שוב הנפש לגוף אחר הפרדה ממנו אבל הוא מדרך העיון מכת האפשר וזהו לשונו · וזה מאמר מורה שהמדברים אלו הם חכמי הפילוסופים ושאין לו ידיעה בדרכים אשר יבחנו בהם הפילוסופים ההכרח והנמנע והאפשר · וכן יזכור דברים שלקחו ממאמר הגמול לאבן גיני והשבם מאמרים פילוסופים · וכן ראינו זה הגאון ש"ל גזר ופסק שהפילוסופים לא תאמת אצלם השאר הנפשות ושהם חולקים בזה, ואני תמה מי הם אלה אשר קראם פילוסופים · וראינו פלא אחר שאין לשכל אצל זה הגאון זכרון לא ידע אם הנפש והשכל בפילוסופותו דבר אחד או הנפש תשאר והשכל יכלה או השכל ישאר והנפש תכלה והיא הנפש אשר אמר שהפילוסופים לא ידעוה ושאחת מדעותם בה שהיא הדם · ואולי השכל אצלו מקרה כמו שאמרו המדברים אשר הם חכמי הפילוסופים אצלו ואם כן הוא יכלה בלא ספק · ואלו הסתפק זה הגאון בקבוץ הדרשות ההם והמעשיות ובפירוש הפסוקים ההם אשר התבאר בפירוש ההוא שתחית המתים נזכר בביאור התורה היה נאות והראוי לכיוצא בו · סוף דבר כל מה שאמרו ש"ל או רובו כבר נאמר כיוצא בו או פחות ממנו, ואין כונתנו במאמרנו זה לחלוק על דבר ממה שכלל אותו המאמר ההוא ואף לא לזכרו · ואולם זכרנו ממנו מה שזכרנו לצורך שביא אליו במה שאנחנו בו שיתבאר משכל, אבל כונתנו למקום התועלת המגעת למתלמד לא למה שיאלה להגדלת איש ועזרתו או בהשפלת אחר והקטנתו ודרכי המחלוקת וההריסה מותרים למי שירצה ללכת בהם והשם יסגור בעדנו זה הדרך וכיוצא בו :

ומהנה אתחיל בזכרון זה המאמר

דע אתה המעיין שכונתנו בזה המאמר היא לבאר מה שנאמינהו בזאת הפנה אשר נפלו בו דברים בין התלמידים והיא תחית המתים · ואין בזה המאמר דבר נוסף כולל על כל מה שאמרנוהו בפירוש המשנה והחבור אבל יש בו כפל עניינים והארכה המונית ותוספת ביאור יבינוהו הנשים והסכלים לא זולת זה · ואומר שתחית המתים המפורסמת והנודעת באומתנו המוסכם עליה מכלל כתותנו אשר רוב זכרה בתפלות ובספורים ובתחנות אשר חברום הנביאים וגדולי החכמים ימלא מהם התלמוד והמדרשות ענינה שוב זאת הנפש לגוף אחרי הפרידה זה, מה שלא נשמע באומה מחלוקת עליו ואין בו פירוש כלל ואין מותר להאמין באיש מאנשי הדת שהוא מאמין חלוף זה · והנני עתיד לבאר לך בזה המאמר למה לא נפרש אלו הפסוקים כמו שנפרש פסוקים רבים בתורה והוצאנו אותם מפשוטיהם וכן זאת תחית המתים הוא שוב הנפש לגוף אחר המות כבר זכרה דניאל זכרון שא"א לפרשו והוא אמרו ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם וגו', ואמר לו המלאך ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין · ואמנם מי שוכר שאנחנו אמרנו בתחית המתים שהוא במקרא שהוא משל הוא שקר מפורסם ודבר סרה גמור מאמרו · והנה חבורינו כבר נתפרסמו ויקראו ויראו אנה אמרנו זה, אלא אם כן אמרנוהו במה שאמרוהו חכמי ישראל במתי יחזקאל שחכמי התלמוד חולקין בו וכל דבר שיש בו מחלוקת ולא יביא מעשה אפשר להכריע בו אחד משני המאמרים על חברו · וכבר זכרנו זה בפירוש המשנה פעמים · וכן יראה לנו מן המאמרים ההם שאלו האנשים אשר ישובו נפשותם לגופות ההם יאכלו וישתו וישגלו ויולידו וימותו אחרי חיים ארוכים מאד כחיים הנמצאים בימות המשיח · ואמנם החיים שאין מות אחריהם הוא חיי העה"ב, אחר שאין גוף בהם · שאנחנו נאמין והוא האמת אצל כל בן דעת שהעה"ב נפשות מבלי גופות כמלאכים ובאור זה שהגוף אמנם הוא כלל כלים לפעולות הנפש כבר התבאר זה במופת · וכל מה שבגוף יחלק על שלשה חלקים · כלים שבהם יושלם המזון כפה והאסטומכא וכבד ובני מעים ובכלל כל מה שבבטן התחתון · וכלים שבהם תהיה ההולדה והם כלי המשגל והולדת הזרע והולדת העובר · וכלים שבהם תקון עניני הגוף עד שימציא לעצמו כל מה שיצטרך אליו בעניינים ושאר החושים והעורקים והעצבים והמיתרים אשר בהם ישלמו התנועות כלם ולולי אלו לא היה אפשר לבעל חי להתנועע אל מזונו ולבקשו ולברוח ממה שהוא כנגדו ומאבד אותו ומפסיד מזגו · וכאשר לא יושלם מזון האדם

רק במלאכות שיעשם ובהזמנות רבות יצטרך בהם למחשבה והשתכלות נמצא לו הכח השכלי לזכור בו המלאכות · ונמצאו לו ג"כ כלים טבעיים יעשה בהם המלאכות ההם, רצוני לומר הידים והרגלים כי הרגלים אינם כלים אלא להליכה לבד ופרטי זה הכלל נודעים אצל אנשי זאת החכמה · הנה התבאר שהגוף כלו צורך מציאותו מפני תכלית אחת והוא קבלת המזון להתמדת הגוף והולדת הדומה להתמדת מין הגוף ההוא · וכשתסור התכלית ההוא מסולקת בלתי צריך אליה רצה לומר בעולם הבא, וזה שכבר בארו לנו החכמים ז"ל שאין בו לא אכילה ולא שתיה ולא תשמיש, א"כ הוא באור בהעדר הגוף · שהוא יתברך לא ימציא דבר לבטלה כלל ולא יעשה דבר אלא מפני דבר, וחלילה לו וחס שיהיו פעולותיו המתוקנות כפעולת עובדי הצלמים עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו אף להם ולא יריחון · כן השם יתעלה אצל אלו יברא גופות כלומר איברים לא לעשות בהם מה שנבראו בעבורו כלל ולא לשום סבה · ואולי בני העולם הבא אצל אלו האנשים אינם בעלי איברים אמנם הם גופות על כל פנים ואולי הם כדוריים מקשיים או עמודים או מעוקבים · אין אלו הדברים אלא שחוק מי יתן החרש יחרישון ותהי להם לחכמה · והסבה בזה כלו מה שבארנוהו בהיות ההמון אין מציאות אצלם אלא לגוף או מה שימצא בגוף, ומה שאינו גוף ולא כח בגוף אינו נמצא כלל, וכל אשר ירצו לחזק מציאות ענין אחד יוסיפו בו הגשמות רוצה לומר יעבו עצם גשמו · וכבר זכרנו מזה כלל רב בבאור במורה הנבוכים · ומי שירצה לחשוב לנו זה הדעת לשום יעשה רצונו ואם ירצה לשום אותו טעות ושגגה יאמר ואנחנו לא נקפיד בזה · שאנחנו נבחר כמו שבארנו במורה הנבוכים שימשך אחרינו בעל שכל על אמונת האמת ואפילו אחד ואם רחקו ממנו אלפים סכלים להאמינם בבטל · ואמנם אשר נכחיש אותו ואנחנו מתנקים ממנו אל השם יתעלה הוא המאמר בשלא תשוב הנפש אל הגוף לעולם ושלא יתכן היותו, שזאת ההכחשה מביאה להכחשת הנפלאות והכחשת המופת כפירה בעיקר ויציאה מן הדת · ולזה נחשוב תחית המתים מפנות התורה ואין בדברינו כלל מה שיורה על הכחשת שוב הנפש לגוף אבל מה שיורה על הפכו · ומי שירצה ויבחר לדבר עלינו סרה וליחס לנו דעת שלא נאמינהו כמו שיחסו הנקיים מעבירות, ויפרש דברינו בפירוש רחוק עד שיכריע לכף חובה הוא עתיד ליתן את הדין ולו משפט כל איש רשע חושד בכשרים · ולא יתכן לאדם

שיתעה אחר זה הבאור ויאמר שאנחנו נאמין שכל תחית המתים שבמקרא משל · אבל יש מהם אמת כמו שזכרנו ויש מהם משל בלא ספק וקצתם מסופק בהם אם הם משל או אמת · וכשתסתכל כל מה שזכרו החכמים · והמפרשים מן האנדלוסים מזה ומה שלפני הדברים ואחריהם בכתוב ההוא יתבאר לך זה ואין צריך לנו לפי כונת זה המאמר לזה הפרט כי הענינים לא תוסף אמתתם בכפול מליהם ובשנותם פעמים רבות ולא תחסר בשלא יכפלו ולא ישנו · ואתה יודע שזכרון פנת היחוד והוא אמרו ה' אחד לא נכפל בתורה · ואחר שמצאנו דברי הנביא שלא יסבלו בזה פירוש שיזכור שוב הנפש לגוף כבר הודיע הספור הנבואיי בזה ולא הוסף אמתת הספור בזה כשתשים כל מלת תחיה שבא במקרא לשוב הנפש ולא תחסר אמתת הספור בשתשים קצתם או כלם מלבד פסוק אחד משל · סוף הדבר בא הספור הנבואיי אם פעם אחת אם פעמים רבות וזכרוהו חכמי ישראל הקדומים והחדשים פעמים אין להם מספר והתפרסם באומתנו והסכימו עליו שנפש האדם תשוב לגוף וזהו הענין הנרצה בתחית המתים ואם לא יזכרוהו חכם או מחבר · וכבר ספקו ג"כ אנשים בדברנו בסוף החבור במקום שאמרנו דבר זה לשונו אל יעלה על דעתך שמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או יחיה מתים וכיוצא שדברים וכו' והבאנו ראיה על זה מה שבארנוהו · וחשבו קצת חלושי העיון שזאת הכחשה לתחית המתים והוא סותר מה שבארנוהו בפירוש המשנה שתחית המתים פנה מפנות התורה · וזה כלו מבואר אין ספק בו ולא סתירה והוא שאנחנו אמרנו שהמשיח לא יבוקש ממנו שיעשה מופת שיבקע הים או יחיה מת על צד המופת מפני שאין מבוקש ממנו מופת אחר שיעדו בו הנביאים אשר האמתה נבואתם · ולא יתחייב מזה המאמר שהשם לא יחיה מתים כשירצה ולמי שירצה אם בימי המשיח או לפניו או אחרי מותו · סוף דבר אין בדברינו בכל חבורינו מה שיסופק על אדם מאנשי העיון רק על התלמידים המתחילים · וכן הסתפק עליהם אמרנו שמאמר ישעיה וגר זאב עם כבש וגומר שהוא משל · וזה לא אנחנו לבד אמרנוהו אלא כבר קדמונו להבנת זה הענין אנשי התבונה מן המפרשים כמו רבי משה גקטיל"א · (ס"א אבן טאטאלא) ואבן בלעם ז"ל וזולתם מן המפרשים · וסוף הדברים יורה עליו והוא אומרו לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' · הנה כבר נתן העלה בהיותם או בלתי

חומשים ולא מזיקין לדעתם השם · התראו אתם קהל ישראל מי שיש לו שכל שיהיה מצייר האריה בזמננו זה מורה ולזה הוא טורף ואז ישוב וידע מבוראו מה שצריך וידע שאין ראוי להזיק וישוב לאכול תבן · הנה נתקיים מה שנאמר ותהי להם חזות הכל כדברי הספר החתום וגומר · אבל אנחנו כבר בארנו זה בפירוש בספר מורה הנבוכים · ובחבור בארנו ראיתנו גלויה מאמרם שימות המשיח אין בו דבר משנוי סדר בראשית · ודע שאלו היעודים וכיוצא בהם אשר נאמר שהם משל אין דברינו זה גורם שהרי לא באתנו מהשם נבואה שהודיעתנו שהוא משל ולא מצאנו קבלה לחכמים מהנביאים שיבארו בה בחלקי אלו הדברים שהם משל · ואמנם הביאנו אל זה הענין אבארהו לך והוא השתדלותנו והשתדלות כל איש מהיחידים חלוף השתדלות ההמון, שההמון אנשי התורה הנאהב שבדברים להם והערב לסכלותם שישימו התורה והשכל שני קצוות סותרים, ויוציאו כל דבר נבדל ומופרש מן המושכל ויאמרו שהוא מופת ויברחו מהיות דבר על מנהג הטבע לא במה שיסופר ממה שעבר ולא במה שיראה מזמן העומד ולא במה שיאמר שיארע לעתיד · ואנחנו נשתדל לקבץ בין התורה והמושכל וננהיג הדברים על סדר טבעי אפשר בכל זה, אלא מה שהתבאר בו שהוא מופת ולא יתכן לפרש כלל אז נצטרך לומר שהוא מופת · וכבר בארנו במורה הנבוכים לשון המקרא המבואר ולשון חכמים זכרונם לברכה גם כן בבא בדברי הנביאים משלים רבים, והפלגנו בביאור זה עד שאי אפשר לאחד מן הסכלים שמתגברים להכחישו ומפני זה נאמר אנחנו ומי שקדמנו מחשובי המפרשים שאלו משלים כמו שפירשנו · ואפשר שיאמר גם כן כי כשירבה היישוב ותשמן הארץ ימעט נזק בעלי חיים בהתקרב קנאם · כבר זכר זה ארסטו בספר בעלי חיים כשנתן טעם סבת מיעוט הזק בעלי חיים קנאם לקנאם בארץ מצרים · ויהיה ג"כ גוזמא כמו שאמרו חכמים זכרונם לברכה דברה תורה לשון הבאי · ואם הוא על פשוטו יהיה מופת שיראה בהר הבית לבד כמו שאמר בכל הר קדשי ויהיה כיוצא בדבריהם לא הזיקו נחש ועקרב בירושלם · סוף דבר כל אלה הם דברים שאינם פנות התורה ואין להקפיד איך יאמינו בהם, וצריך שימתין האדם לגוף האמונה באלו הדברים עד אשר יראו במהרה בימינו ואז יתבאר אם הם משל או מופת · וכבר נודע שאנחנו נברח מאד משינוי סדר בראשית ואמנם יטעה כל מי שיטעה ממי שקדם או יתאחר להיותם בלתי מבדילים בין הענינים הנוהגים מנהג המופת והם אשר לא יעמדו כלל ולא יתקיימו, ואמנם היו מפני הצורך או לאמת נבואה ובין הענינים הטבעיים הנמשכים תמיד שהם מנהגו של עולם אשר יבארו ז"ל ויאמרו תמיד עולם כמנהגו נוהג, ואמרו אין מביאין ראיה ממעשה נסים · ואמר שלמה כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו [אין] לגרוע · הנה כבר התבאר שהעניני' הטבעיים נמשכים תמיד על מנהגיהם · וכבר בארנו גם כן זה במורה הנבוכים בדברנו בחדוש העולם · ויראה שאשר הביא אלו האנשים לטעות ולספק בדברינו בתחיית המתים, היותנו מאריכים בספור העולם הבא ולבאר מאמרים אמתיים ולזכור כל דברי הנביאים והחכמים המורים עליו וכשזכרנו בתחית המתים זכרנום בדברים מעטים ואמרנו שתחית המתים פנה אמתית · והביא אל זה שני דברים · האחד מהם שכל חבורינו אמנם הם קב ונקי אין כונתנו להגדיל גוף הספרים ולא לכלות הזמן במה שלא יביא אל תועלת ולזה כשנפרש לא נפרש אלא מה שצריך לפירוש ובשיעור שיובן לבד וכשנחבר לא נחבר רק קצור הענינים · והדבר השני שההארכה אמנם תהיה בציור ענין נעלם עד שישלם ציורו או שהביא ראיה על אמתתו, וזה צריך אליו בשלשה מיני החכמות רצוני לומר תלמודי והטבעי והאלהי כי הרבה פעמים יעלם בהם ענין וירחק ציורו עד שיפורשו גדריו פירוש מספיק, ופעמים יצטרך הענין המצוייר אל ראיות רבות עד שיתאמת מה שיבוקש אמתתו · אמנם דברי המופתים לא יעלם ציור מה שיזכור מהם ולא יכבד, ואי אפשר להביא ראיה על אמתת מה שכבר בא או שיעד בואו אבל יראום בחושים או יקובל ממי שכבר ראם · ומפני זה נפרש העה"ב ונבארהו להעלמו ולהיותו ענין אשר בטבע מנהגו של עולם כלומר השאר הנפש · אמנם תחית המתים הוא אחד מהמופתים ומבואר מאד שענינו מובן ואין שם אלא להאמין בו לבד כמו שבאתנו ההגדה האמתית והוא ענין יוצא חוץ לטבע המציאות ואין ראיה עליו מצד העיון ואמנם ינהג מנהג הנפלאות כלם ויקובל אין שם זולת זה · ומה היה לנו אפשר לומר בו או להאריך, התחשוב שהמבוקש ממנו אלל אלו שאדרוש בחבורי הדרשות באו בזה הענין וההגדות ההם וזה יותר ראוי לזולתנו כפי כונת מה שיחבר בו · אתם עדת המעיינים בחבורינו כבר ידעתם שאני לעולם נוטה לחסר המחלוקת והויכוחים, ולו היה אפשר לי לשית התלמוד כלו בפרק אחד לא הייתי משים אותו בשנים, ואיך יבוקש ממני זכרון הדרשות וההגדות והם נמצאות במקומותם ויקרא שם ומה תועלת לכפלם

ונאמר שאנחנו חברנו· וכאשר הגענו מזה המאמר אל זה המקום והוא היה תכלית הכונה בו וראינוהו חסר התועלת לגמרי מפני שאינו כולל רק כפל מה שנזכר כבר בפירוש המשנה ובחבור ותוספת ביאור לכל מעט תבונה או הורס ראינו שלא נניחנה ריקה מחדוש תועלת ושנדבר על שתי שאלות ראויות בזה הענין· האחד מהן לבאר ענין אלו הפסוקים הרבים מאד הנמצאים במקרא המורים הוראה ברורה שלא תסבול פירוש בהרחקת תחית המתים, כאמרו אם ימות גבר היחיה ואמרו כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה בטרם אלך ולא אשוב וזה באיוב הרבה· ואמר חזקיהו לא ישברו יורדי בור אל אמתך חי חי הוא יודך כמוני היום· זאת ראיה שיורדי בור הם המתים· ונאמר ג"כ כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו וגומר· הלמתים תעשה פלא אם רפאים יקומו וגומר· ונאמר רוח הולך ולא ישוב· וכשתחפש פסוקי המקרא כלם תמצאם מרחיקים תחית המתים בכלל רק פסוקי ישעיהו ועם קצת התבוננות יתבאר שהוא מסופק אם הוא משל או אמת· ומה שבא מן הפסוק הנגלה לדניאל ורבים מישני אדמת עפר יקיצו וגומר ואמר ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין זה ג"כ מה שחייב לבני אדם המבוכה הגדולה קצתם הסתפק בהם תחית המתים ספק גדול ומקצת המאמינים לזאת הפנה הוצרכו לפרש כל פסוק מהפסוקים המבוארים פירושים רחוקים מאד לקבלם· והשאלה השנית היות התורה בלתי זוכרת זאת הפנה כלל לא ברמיזה ואף כי בביאור: ואם אי אפשר מבלתי שיאמר שיש בתורה רמיזות לזאת הפנה ויאמרו הדברים ההם אשר זכרום במאמרם מנין לתחית המתים מן התורה תכליתה הוא שיאמר שהם רמזים נסתרים וכל שכן בהיות החכמים החולקים בהם· ותהיה זאת השאלה השנית למה לא זכר את זה בגלוי ובביאור שלא יסבול פירוש אבל נזכר לפי דברי החושב כמי שירצה שיסתתר לאמר דבר וירצה לסתמו· ואומר במענה השאלה הראשונה שדברי הנביאים ולשון הספרים אמנם באו מספרים טבע המציאות הנהוג, וידוע שטבע זה המציאות הוא התחבר נקבות בעלי חיים וזכריהם והולידם הדומה וצמיחת הנולד מעט מעט עד שימות האיש ההוא ואין מן הטבע שישוב האיש ההוא ויתהוה שנית אחר מותו, אבל בטבע כי כשימותו בעלי חיים לא ישובו לעולם האנשים ההם אבל יכלו ויתכו מעט מעט עד שישובו אל היסודות ואל החומר הראשון במין מן החזרה לא ישאר עמה חלק מוגבל נרמז אליו שנאמר בו זה היה

כך וכך· ושהאדם לבדו נדבק בו השפע האלהי והוא חייב שיהיה בו דבר עומד לא יאבד ולא יפסד, אמנם גוף האדם יאבד כשאר אישי בעלי חיים כלם· הורו על זה ג"כ ראיות עיוניות אלא מי שהלך לחקור על אלו הדברים העמוקים ר"ל השאר הדבר ממה שמגיע לאדם וזהו הדבר אשר בטבע והוא אשר קראוהו ספרי הנבואה נפש או רוח בשתוף השם· ואבדת הגוף ושובו למה שהורכב ממנו המין ההוא מן החזרה כמו שבא בפסוק (קהלת ח') וישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה וזהו אשר בטבע· וכפי הענין ההוא באו הפסוקים ההם כלם ואין הפרש בין אמרו אם ימות גבר היחיה; ובין אמרו המן הסלע הזה נוציא לכם מים, שאין זה בטבע אבל נמנע בו אלא שכבר יצאו המים מן הסלע במופת וכן תחית המתים אמנם הוא מן המופתים· ואין הפרש בין היהפוך כושי עורו ובין אומרו הלמתים תעשה פלא, וכבר נהפך מראה היד הטהורה ללבן· ואלו יאמר אומר שא"א שיתנועע הדומם היה אומר אמת לפי מה שבטבע ולא יכזב זה המאמר שוב המטה נחש אחר שהוא מופת, כן כל מה שתמצאהו מהרחקת שוב המתים הוא על מה שבטבע ואין זה סותר שוב המתים כשירצה השם בשובם· הנה כבר התבאר לך עניני הפסוקים כלם על מה שאפשר מן האמת ואינך צריך לפרש פסוק מהם בפירושים ההם המגונים הרחוקים לקבלם אשר יחזקו טענות מכחיש תחית המתים ויאמנו מאמרו· ודע שהכחשת שוב הנפש לגוף לא תמלט מאחת משתי סבות-אם שיכחישנו המכחיש להיותו ענין בלתי טבעי ויתחייב לפי זאת הסבה שיכחיש הנפלאות כלם להיותם בלתי טבעיות· או שיכחישנו מפני שלא זכר בפסוק ולא באת בו ההגדה האמתית כמו שבא במופתים· ואנחנו כבר בארנו שבאו פסוקים ואם הם מעטים יורו על שוב המתים: ואם יאמר אומר אנחנו נפרש הפסוקים ההם כמו שפירשנו זולתם· נאמר לו המביא לך לפרשה הוא להיות שוב המתים בלתי טבע ותפרש אלו הפסוקים עד שיסכימו לענינים הטבעיים· וכבר בארנו במורה הנבוכים בדברנו בחדוש העולם שעם אמונת חדוש העולם יתחייב בהכרח שיהיו המופתים כלם אפשריים, ולזה יהיה גם כן תחית המתים אפשרי וכל אפשר כשיבא בו הגדת הנביא נאמין ולא נצטרך לפרשו ולא נוציאהו מפשוטו· ואמנם נצטרך לפרש הדבר שפשוטו נמנע כהגשמת השם· אבל האפשר יעמוד כאשר הוא· ואשר ישתדל ויפרש תחית המתים עד שלא יהיה שם שוב הנפש לגוף אמנם יעשה זה בהאמינו

שהוא נמנע מצד השכל לא ממנהג הטבע וכן יתחייב בשאר הנפלאות בהכרח, וכל זה אמנם יהיה נמנע לגמרי לפי אמונת קדמות העולם, ומאמין הקדמות אינו מעדת משה ואברהם ע"ה כלל כמו שבארנו במורה הנבוכים. ואלו הדרשים האמנו תחית המתים על פשוטה ושמנוה מפנות התורה, ואמרנו שאין ראוי לפרש שני הפסוקים המגלים המורים עליה ראיה ברורה אשר לא יסבלו פירוש:

ואמנם מענה השאלה השנית והיא האומרת למה לא נזכרה תחית המתים בתורה. המענה עליה מה שאומר לך. דע שכבר נודע שזאת התורה בכללה לא נאמין שהיא מפי משה רבינו ע"ה ואמנם היא מפי הגבורה. הנה הביאה אותנו השאלה לחקור על אופני החכמה בהעיר השם אותנו על חיי העולם הבא ולא באר לנו תחית המתים כלל. והסבה בזה שזאת תחית המתים אמנם תנהג מנהג המופת כמו שבארנו, והאמנת מה שזה דרכו לא תהיה רק בספור הנביא והיו בני אדם כלם בזמן ההוא מכת הצאב"א אומרים בקדמות העולם שהם היו מאמינין שהשם רוח הגלגל, כמו שבארנו במורה הנבוכים המכזיבים הגיע הנבואה מאת השם לבני אדם. וכן יתחייב להם לפי אמונתם הכזבת המופתים ויחסו אותו לכשוף ולתחבולה. הלא תראה אותם משתדלים לחלוק על מופת משה רבינו ע"ה בלהטיהם וישליכו איש מטהו. והלא תראה איך אמרו מתמיהים היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. הורה שהיתה הנבואה אצלם מכת הנמנע ואיך יספר למי שלא התבארה אצלו הנבואה בדבר שאין ראוי עליו אלא האמנת הנביא והוא גם כן נמנע אצלם לגמרי לפי אמונתם בקדמות העולם, כי לולי המופתים לא היתה אצלנו תחית המתים מכת האפשר. וכאשר רצה השם יתעלה לתת תורה לבני אדם לפרסם בהם מצותו ודתו ואזהרתו על ידי הנביאים בכל העולם כמו שאמר ולמען ספר שמי בכל הארץ. חדש המופתים הגדולים הכתובים בכל התורה עד שהתאמת בהם נבואת הנביאים וחדוש העולם. כי המופת האמתי ראיה ברורה על חדוש העולם כאשר בארנו במורה הנבוכים, ולא הוציאם מעניני העולם הזה בגמול ובעונש ומהענין אשר הוא בטבע והוא השאר הנפש או הכרתה כמו שזכרנו ר"ל העולם הבא וכרת. ולא נכנס לזולת זה מענין התחיה והתמיד הענין כן עד שנתחזקו אלו הפנות והתאמתו בהמשך הדורות. ולא נשאר ספק בנבואות הנביאים ובחדוש המופתים. ואחרי כן ספרו לנו הנביאים מה שהודיעם ה' יתעלה מענין תחית המתים והיה קל לקבלו. ואתה תמצא כמו התחבולה הזאת בעצמה עשה השם יתברך עם ישראל, אמר עליהם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים וגו' ואם הורגלו בעניני העולם מפני שחשש עליהם שישובו למצרים ויבוטל מהם המכוון בהם כן חשש עליהם עוד שלא יקבלו זה הדעת, רצוני לומר התחיה ויבוטל בו התכלית המכוון בהם ומהם ואיך לא יורגלו גם כן באמונות והמנהיג והמרגיל להם אחד. וידוע שהאנשים שרצה השם יתברך שתראה התורה בימיהם התישבו בהם דעות נפסדות מאד, אמר עליהם בסוף המאמר אחר כל מה שראוהו ממעשה השם הגדול, ולא נתן השם לכם לב לדעת וגומר (דברים כ"ט) וידע הוא יתברך שאם יאמר להם חדוש תחית המתים היה אצלם נמנע וירחקו ממנו מאד וגם היו העבירות קלות בעיניהם אחר, שהעונש עליהם אחר זמן ארוך, ולזה הפחידם וייעדם הטוב והרע בעניינים ממהרים לבא אם ישמעו ואם לא ישמעו, והיה מפני זה יותר קרוב לקבלה ויותר מועיל. וזה ג"כ תועלת גדולה רצוני לומר היות השמיעה מתקנת עניני עולמות והמרי מפסידם. וכבר זכר בתורה שהוא מופת מתמיד ר"ל תקון העניינים עם העבודה והפסדם עם המרי אמר והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם. ומפני זה אמרו אין מזל לישראל, ר"ל שתקונם והפסדם אינם לסבה טבעית ולא על מנהג המציאות אלא נתלה בעבודה ובמרי וזה אות יותר גדול מכל אות. וכבר בארנו שזה בדין צבור ובדין יחיד כמו שיראה מן המעשה ההוא והוא נאות לאומרו ובזרעך עד עולם. ומן המאמר המפורסם באומה ראה אדם יסורין באים עליו יפשפש במעשיו. והוא הענין בעצמו הוא המכוון ג"כ באומרו אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים ואתכם לקח ה'. ר"ל שעניניהם אינם נוהגים ענין מנהג שאר האומות אבל יחדם השם בזה המופת הגדול שיהיו פעולותיהם תמיד נקשרות בתקון ענייניהם או בהפסדם:

וממה שראוי שנבארהו הנה ואע"פ שהוא עקר יותר נכבד מכונת זה המאמר. הוא שהנפלאות פעמים יהיו בעניינים הנמנעים בטבע כהתהפך המטה לנחש ובקיעת הארץ בעדת קרח ובקיעת הים. ופעמים יהיו בעניינים האפשרים בטבע, כבא הארבה והברד והדבר במצרים. כי מדרך מיני אלו הדברים שיארעו במקצת העתים במקצת המקומות. וכמו קריעת מזבח ירבעם במאמר איש האלהים, זה המופת אשר דבר ה' הנה המזבח נקרע וגו'. כי מדרך הבניינים שיבקעו וכל

שכן הנביאים מחדש · וכרדת המטר השוטף בזמן הקציר על יד שמואל · והברכות והקללות הנזכרות בתורה כי כל אחת מהן אפשר בכל ארץ ובכל זמן והם כלם מכת האפשר כשיסתכל האדם בהם · ואמנם יהיו הענינים האלו האפשריים מופתיים באחד משלשה התנאים או בכלם · האחד מהם בא האפשר ההוא בעת מאמר הנביא בזה כמו שבא בשמואל אקרא אל ה' ויתן קולות וגומר ויקרא שמואל אל ה' ויתן קולות ומטר ביום ההוא · וכמו שבא באיש האלהים הבא מיהודה והמזבח נקרע וישפך הדשן כמופת אשר נתן איש האלהים · והתנאי השני זרות האפשר ההוא על כל אפשר ממנו כמו שבא בארבה, לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן · ובברד אמר אשר לא היה כמוהו בכל ארץ מצרים · ובדבר אמר וממקנה בני ישראל לא מת אחד · כי התיחד האפשר ההוא באומה נרמז אליה או במקום או במין נרמז אליו מזרות האפשר ההוא · והתנאי השלישי המשך האפשר ההוא המתחדש והתמדתו כברכות והקללות · כי אלו היה פעם אחת או שתים לא היה מופת והוא נאמר שהוא במקרה · וכבר באר בתורה ואמר אם תלכו עמי בקרי כלומר שתשימו מה שיחול בכם מאלו המכות מקרה לא שהם עונש, אמר שהוא ית' יתמיד בחרון אפו הדבר ההוא אשר חשבתם אותו מקרה אמר והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי · ואחר שהתבאר זה דע שהמופת בענינים הנמנעים בטבע לא יתאחר כלל ולא יארך ולא ישאר על ענינו שאלו התמיד כן היה מדריך לספק במופת · שאלו נשאר המטה נחש היו מספקין היותו נחש מתחלתו ומפני זה היה שלמות המופת בשובו מטה ויהי למטה בכפו · וכן אלו שקעה הארץ בעדת קרח והיתה נשארת שקועה לעולם היה המופת חסר, ואולם שלמותו היה בשוב הארץ לענינה ותכס עליהם הארץ · וכן וישב הים לפנות בקר לאיתנו ומצרים נסים לקראתו · ומפני זה העיקר אשר הערותיך עליו אברה מאמונת התמדת ענין יוצא חוץ לטבע כמו שבארנו בזה המאמר · ואמנם המופת אשר בענינים האפשריים הוא כל אשר יתמיד ויאריך יותר ראוי להיותו מופת, ומפני זה נאמין התמדת הברכות והקללות, הברכות עם העבודה והקללות עם המרי לעולם בזאת האומה ובזה שבו אות ומופת ; ושאלת השואל למה הודיע להם זה המופת ולא הודיע להם התכלית מופת ר"ל תחית המתים והגמול והעונש אחר המות לנפש ולגוף ? הוא כשאלת שואל למה הודיע ממופתי שליח ה' שום המטה נחש ולא היה שוב האבן ארי ? וזה כלו נתלה בגזרת חכמה לא נדע מאומה אפילו דבר קטן · וכל שכן שאנחנו כבר זכרנו אופני החכמה בו, ואולי יש שם דרך או דרכים רבים אחרים חייבה אותו חכמתו יתברך ואנחנו לא נדעם · ואין ראוי לאחד מאנשי החכמה שידקדק עלינו מה שבא בזה המאמר מכפול הענין האחד הרבה ולא מן ההארכה בבאור מה שלא הוסיף בו ההארכה ביאור · כי זה המאמר אמנם חברתיו להמון אשר ספק עליהם מדברינו מה שהוא מבואר ולמי שדקדק מעוט ההארכה בתחית המתים · אמנם השלמים בחכמות הרמיזה תספיק להם ואינם צריכים לא לכפול ולא להאריך בפירוש רק אל ראשי הפרקים, כמו שעשינו באלה הענינים העמוקים כלם בספר מורה הנבוכים חבורנו · כמו שלמדונו רבותינו ז"ל אמר לו פרשהו אמר לו אין מפרשין לחכם אמר לו שנה אמר לו אין שונין לחכם · הנה כבר התבאר לך שהדבור עם השלמים לא יצטרך לכפול ולא לפרש תן לחכם ויחכם עוד · אמנם ההמון צריכים לשני הענינים יחד צו לצו קו לקו, ועם כל זה יבינו מעט זעיר שם זעיר שם · ואמנם ראוי לדבר אל כל כת כפי מה שסובלת · והשם יתעלה יישירנו במאמר ובמעשה, יצילנו מן החטא והשגיאות למען חסדו :

תם המאמר בשנת אלף חמש מאות ושנים לשטרות

נשלם מאמר תחיית המתים ·

שיר על הגמולי הנפשות בעולם הנשמות *) :

הרימותי לאל עליון ימיני — אשר קנה שחקים ואדמות
הכי יש בין קדושים לאנשים — מעון צדק ועולם לנשמות
ויאבדו הפגרים בעפרים — ולעד ישכנו מדבר ישימות
והרוחות בהיכלי ההנחות — עליהן תעבור רוח נעימות
בני איש אם תמיתון תאותכם — תחיו הנשמות אחרי מות ·

*) נמצא בהתחלת כת"י ממאמר אגרת תחיית המתים בעיר אוקספארד ·

מאמר קדוש השם

להרמב"ם זצ"ל *)

אמר משה בן הרב הדיין מימון הספרדי זצ"ל שאול שאל איש מאנשי דורנו לאיש מאנשי החכמה לפי דבריו ממי שלא קרה עליהם ממה שקרה על רוב קהלות ישראל מזה השמד המקום יבטלהו · על ענין השמד הזה אשר יכריחוהו בו להודות לאותו איש בשליחות ושהוא נביא אמת · האם יודה האדם בזה בשביל שלא ימות ויטמעו בניו ובנותיו בגוים, או אם ימות ולא יעיד לו העדות ההוא אחר שהוא מחויב בתורת משה רע"ה ועדות ההוא ג"כ מביאה לעזוב המצות כולן · ויען השואל על זה דבר חלום אין לו טעם והוא סר הלשון והענין, סדר בו דברים יפסידום אפילו הנשים חסרות הדעת · והיינו מסיבים חורף דבריו אע"פ שהוא ארוך וחלום ועמום, לולא המלחנו על החסד אשר נתחסד בו עמנו האל ית' כלומר הדבור בלשון · כמו שאומר ית' בתורתנו הקדושה מי שם פה לאדם (שמות ד' י"א) · לפיכך ראוי לו לאדם שיחמול על דבורו יותר מחמלתו על ממונו ושלא ירבה בדבור וימעיט הענין · וכבר גנה החכם ע"ה רבוי הדברים ומעוט הענין ואמר בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים (קהלת ה' ב') הלא תראה איך גם ריעי איוב בהרבותו לדבר אמרו הרוב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק (איוב י"א ב') איוב לא בדעת ידבר ודבריו לא בהשכל (שם ל"ד ל"ה) והרבה כמו זה · ומפני שידיעתנו באמיתת הענין הזה ולא נסבול אותו בסכלות האיש הזה ראיתי שאומר קצת חורף לשונו לבד ונחסר מה שולת זה ממה שאינו ראוי לענות עליו ואע"פ שכל דבריו בהתבוננות הם ממה שאין ראוי לענות עליהם · ומזה שהוא אומר שמי שהודה לו בשליחות כבר כפר בה' אלהי ישראל · והביא ראיה על זה ממה שאמרו חז"ל כל המודה בע"ז כאלו כופר בכל התורה כולה (ספרי שלח לך סי' קי"א והוריות ח' א') ולא היה אצלו זה ההקש הפרש בין מודה לע"ז בלי אונס אלא ברצון נפש כירבעם וחבריו ובין שיאמר על איש מבני אדם שהוא נביא בהכרח מפחד החרב · וכאשר ראינו בתחלת דבריו הלשון הזה אמרנו אין ראוי שנתפוס עליו עד שנשמע דבריו כולם, כמ"ש החכם משיב דבר בטרם ישמע וגו' (משלי י"ח י"ג) וכאשר הבטנו דבריו עוד מעט מצאנוהו אומר דבר זה לשונו · שמי שאומר הדבר ההוא, אפי' קיים התורה כולה בסתר ובגלוי הרי זה גוי · אם כן אין אצל זה זך בשכל הפרש בשום פנים בין מי שאינו משמר שבתו מפני החרב ובין מי שאינו משמרו ברצונו · אחר כן מצאנוהו אומר כי כשיכנס אחד מהאנוסים בבית תפלתם והתפלל שם אפילו אינו אומר שום דבר ואח"כ יכנס בביתו ויתפלל תפלתו שהתפלה פשע הוא מוסיף בה ועבירה היא בידו, והביא ראיות על זה מדברי חז"ל כי שתים רעות עשו עמי (ירמיה ב' י"ג) שהיו משתחוים לצלם ומשתחוים להיכל · (שהש"ר א' ו') ולא היה הפרש אצל זה המפרש במי שהיה משתחוה לצלם ולהיכל על דרך כפירה למען טמא את שם ה' ולחלל את שם קדשו ובין מי שנכנס בבית שידמה לאשר ידמה להשתדל בגדולת השם ולא יזכר בו ולא יאמר דבר שהוא הפך הדת בשום פנים והוא עם כל זה מוכרח בהכנסו · ומצאנוהו כמו כן אומר שמי שיודה לאותו איש שהוא נביא אע"פ שהוא אנוס הרי הוא רשע ופסול מפסולי עדות דאורייתא והתורה אמרה אל תשת ידך עם רשע (שמות כ"ג א') אל תשת רשע עד (ב"ק ע"ב ב') · וכאשר שמענו גדופו וחרופו ואריכות לשונו בסכלות והוללות אמרנו אין ראוי עם כל זה שנתפוס עליו עד שנשמע סוף דבריו אולי יהיה כדבר שלמה טוב אחרית דבר מראשיתו (קהלת ז' ח') ומצאנוהו בתכלית דבריו אומר שהמינים והערלים יאמינו כמו כן שהם ימותו ולא יודו לו בשליחות · וכאשר שמענו זה הבהלנו מרוב פלא ואמרנו המבלי אין אלהים בישראל, כשיהיה עובד ע"ז שורף בנו ובתו לנעבד ק"ו שנשרוף אנחנו עצמנו בעבודת האל · אוי לשאלה אוי למענה! וכאשר ראינו ראשית דברו שלקח ראיה ממה שאינו נכנס עם דבריו וסופו שיישר בעיניו דעת המינים והנוצרים, אמרתי לדקו דברי האל תחלת דברי פיהו סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה (שם י' י"ג) · וממה שראוי שתדעהו שהאדם אין ראוי לו

---

*) מובא בתשב"ץ סימן ס"ג ובריב"ש תשובה י"א:

לדבר ולדרוש באזני העם עד שיחזור מה שרצה לדבר פעם ושנים ושלש וארבע וישנה אותו היטב ואח"כ ידבר וכן אמרו ע"ה (ב"ר פכ"ד) והביאו ראיה מלשון הכתוב אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה (איוב כ"ח כ"ז) ואח"כ ויאמר לאדם (שם פסוק כ"ח) · זה נאמר על מה שצריך לאדם לדבר בו בפיו ואולם מה שיחוק האדם בידו ויכתבהו על הספר ראוי לו שיחזירהו אלף פעמים אילו יתכן זה · וזה האיש שלא עשה דבר מזה אבל כתב אלו הענינים הנכבדים בטופס ולא ראה לכתבם תחלה ולתקנם מפני שהיה דברו אצלו בלי ספק בענין שלא היה צריך לחזור עליו ומסרו ביד איש שיפשט גם בכל עיר ובכל מדינה והאפיל גם לבות בני אדם שלא חשך ויחשיך.

ועתה אתחיל לבאר גודל [הטעות] מה (שנפל) [שנכשל] בו העני הזה ומה שעשה בעצמו והוא לא ידע, ואיך חשב לעשות טובה אחת וקנה רעות רבות, והביא ראיות רבות שאינן כענין והאריך לשונו והלך אחר לשון הטעו' · ואומר שהמפורסם בדברי רז"ל שישראל בימי משה קודם צאתם ממצרים הפסידו דרכם והפרו ברית מילה ולא היה בהם מהול אלא שבט לוי בלבד עד שבאה מצות פסח ואמר האל למשה כל ערל לא יאכל בו (שמות י"ב מ"ח) ונוס בעשיית המילה · כך אחז"ל משה היה מל ויהושע פורע ואהרן מוצץ ואספו ערלות חמרים חמרים והיה דם מילה מתערב בדם פסח, ובזה היו ראוים ליגאל · והוא דבר האל ית' ליחזקאל (י"ו ו') ואראך מתבוססת בדמיך (שה"ש רבה א' י"ב ומכילתא בא פ"ה) · ואמרו ע"ה שהם קלקלו בעריות לדבר ה' ית' (יחזקאל כ"ג ב') בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו (יומא ע"ה א') · ועם היותם בזה הענין הרע בשביל שאמר משה רבינו עליו השלום והן לא יאמינו לי (שמות ד' א') האשימו ה' על זה ואמר לו משה הם מאמינים בני מאמינים דכתיב (שם פסוק ל"א) ויאמן העם, ובני מאמינים דכתיב (בראשית ט"ו ו') והאמין בה' ויחשבה לו צדקה · אבל אתה אין סופך להאמין דכתיב (במדבר כ' י"ב) יען לא האמנתם בי להקדישני ונענש לאלתר כמו שביארו ע"ה (שבת צ"ז א') החושד בכשרים לוקה בגופו מנא לן ממשה · וכמו כן ישראל בימי אליהו היו כולם עובדי ע"ז ברצון בעוונותיהם לבד ז' אלפים כל הברכים וגו' וכל הפה אשר לא נשק לו (מ"א י"ט י"ח) ועם כל זה כשעמד ללמוד חובה על ישראל בחורב כמו שאמר (שם פ' ט' ו') ויאמר מה לך פה אליהו ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל · אמר לו שמא בריתך אמר לו את מזבחותיך הרסו · אמר לו שמא מזבחך אמר לו ואת נביאיך הרגו בחרב · אמר לו והרי אתה קיים אמר לו ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה · השיבו הקב"ה עד שאתה מלמד חובה על ישראל לא היה לך ללמוד על אומות העולם שיש להם בית הוועד בית לע"ז ותלמד חובה על ישראל שנאמר (ישעיה י"ז ב') עזובות ערי ערוער · לך שוב לדרכך מדברה דמשק · כל זה מובן לחכמים במדרש חזית (א' ו') · וכמו כן ישראל בזמן ישעיה הרבו עוונות כמו שאמר (א' ד') הוי גוי חוטא עם כבד עון והיו בהם עובדי ע"ז כמו שאמר (נ"ז ח') ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך והיו גם כמו כן שופכי דמים כמו שנאמר (א' כ"א) איכה היתה לזונה וגו' ועתה מרצחים · וכמו כן מחללי שם שמים כמו שאמר (כ"ב י"ג) אכול ושתה כי מחר נמות · ובוזי מצות ה' כמו שאמר (ל' י"א) סורו מני דרך הטו מני ארח השביתו מפנינו את קדוש ישראל · ועם כל זה בשביל שאמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב (שם ו' ה') מיד ויעף אלי אחד מן השרפים עד וחטאתך תכופר (שם פ"ו ו"ז) ולא כופרה עד שהרגו מנשה כאשר אמרו ע"ה (סנהדרין ק"ג ב') · וכאשר עמד המלאך ולמד חובה על יהושע בן יהוצדק בשביל בניו שהיו נושאים נשים שאינן ראויות לכהונה הרחיקו האל כמו שאמר (זכריה ג' ב') יגער ה' בך השטן ויגער ה' בך הבוחר בירושלים הלא זה וגו' · אם כך נענשו עמודי עולם משה אליהו ישעיהו ומלאכי שרת כשנשאו בעדת ישראל מעט דברים כ"ש קל מקלי עולם יתיר לשונו על קהלות ישראל חכמים ותלמידיהם כהנים ולוים לקרא אותם פושעים ורשעים וגויים ופסולי עדות וכופרים בה' אלהי ישראל · וכותב הדבר הזה בכתב ידו ומה יהיה עונשו · והם לא מרדו באל לבקשת ערבות והנאה ולא עזבו הדת ורחקו ממנה להשיג מעלה ותענוג הזמן כי מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כובד מלחמה · ולא ידע זה האיש שאלו שאינם פושעים ברצונם לא יעזבם האל ולא יענשם ולא בזה ולא שקץ ענות עני כמו שאמרו ע"ה (ב"ר פס"ה) וירח את ריח בגדיו (בראשית כ"ז כ"ז) אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו · אלא אמר כל מה שאמר ובדה מלבו · ומן המפורסם ג"כ שרבי מאיר נתפס בעד שמד מן השמדות שנהרגו בהם חכמי ישראל ואמרו לו מכיריו הלא אתה מאיר ואמר איני ואמרו לו אכול מזה אם אינך מישראל והיה

לפניהם חזיר ואמר להם אוכל ברצון והראה את עצמו כאלו הוא אוכל ולא אכל כמו שאמרו ע"ה (ע"ז י"ח ב' וקהלת רבה ז' י"ב) ואין ספק שר' מאיר אצל זה הצנוע היודע אמתת התורה גוי הוא מפני שכך נכתב בחבורו שמי שהוא בגלוי גוי ובסתר ישראל הרי הוא כגוי מפני שעבודת האל אצלו היא בסתר והסתיר אותה כר' מאיר. ומהמפורסם כמו כן שר' אליעזר נתפס למינות אשר הוא יותר קשה מע"ז וזה שהמינים יכריחם האל יתלוצצו בדתות ואמרו אויל המתעסק בהם משוגע הלמד אותם והם יבטלו הנבואה לגמרי, והיה ר' אליעזר ידוע גדול בחכמות ואמרו איך תהיה במדרגת החכמה אל מה שתביאהו ותאמין בדת, וענה אותם דבר והראה כאלו הוא מאמין באמונתם והיתה כוונתו במענה ההוא לאמונת האמת לא לזולתו וזה המעשה הוא במדרש קהלת (א' ח' ע' ע"ז י"ו ב') וז"ל, מעשה בר' אליעזר שנתפס לשם מינות והעלהו הגמון לבירה אמר לו זקן כיוצא בך יעסוק בדברים הללו אמר לו נאמן עלי הדיין סבר אותו הגמון שעליו הוא אומר והוא לא נתכוון אלא לשם שמים אמר לו אותו הגמון רבי הואיל והאמנתני אף אני הייתי תמה לו אפשר שזה טועה אחר הדברים הללו אמר לו דימוס הרי אתה פטור. הנה כבר התבאר לך שר' אליעזר הראה להגמון שהוא מין ולבו מסור לשמים ומינות גדול מע"ז כמו שהתבאר בכל התלמוד ואין ספק שר' אליעזר אצל זה הכשר פסול כמו שהוא כתב בחבורו. והשמד הזה אשר אנחנו בו אין אנו מראים בו שאנו עובדים ע"ז אלא שנאמין מה שהם אומרים בלבד וכבר נתאמת אצלם שאין אנו מאמינים זה בשום פנים אלא שנרמה בו המלך ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו. וידוע הוא מה שקרה על ישראל בימי נבוכדנאצר הרשע ושכל מי שהיה בבבל סגד לצלם מלבד חנניה מישאל ועזריה כמו שאמר האל ית' עליהם (ישעיה כ"ט כ"ב) לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו ואולי החרש והמסגר היו בכלל מי שסגד אם היו אז בבבל ואולם לא ראינו מעולם מי שקראם לא רשעים ולא גוים ולא פסולי עדות ולא חשב ה' יתברך עליהם עון עובדי ע"ז מפני שהיו אנוסים וכך אמרו עליהם השלום (מגילה י"ב א') הם עשו לפנים אף אני אעשה עמהם לפנים בימי המן. ואולם האיש ההוא אין ספק שהוא ירא האל הוי רב את יוצרו חרש את חרשי אדמה היאמר חמר ליוצרו מה תעשה וגו'. וידוע הוא כמו כן מה שקרה לישראל במלכות יון הרשעה מגזרות קשות ורעות ומכללם היה שלא יסגור אדם את פתח ביתו כדי שלא יתיחד להתעסק בשום מצוה ועם כל זה לא קראום חז"ל לא גוים ולא רשעים אלא צדיקים גמורים והתחננו בעדם והוסיפו בימי חנוכה על הנסים עד ורשעים ביד צדיקים. ולולא שהסכמנו בתחלת דברינו שלא נזכיר כל דברי זה המעתיק מלין השמעתי לך והייתי מאריך איך יסכל אדם ערכו לזה השיעור עד שידבר כדברים האלה וישלח ידו ויכתב ויענה כשישאלו שואל בעד שאלה אחת כמו שזכרנו השיב עליה תשובות שאינן בענין והביא ראיות בעדים זוממין ובמקלל אביו ואמו ובמצות ציצית ובחרוש בשור וחמור ובהרבעת בהמה כאלו השואל ממנו שיחבר לו אזהרות ימנה בהם כל המצות. ואמר כמו כן שישמעאלים יש להם ע"ז במיכה. ובמקומות אחרים כאלו השואל שאלהו אם יעלה לחוג למיכה או לא ואמר כמו כן שהמשוגע הרג מישראל כ"ד אלף כאלו השואל שאלהו אם יהיה לו חלק לעה"ב ורבים כמו אלה. ובאמת היה ראוי לאיש הזה להתבונן בדברי שלמה ע"ה אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני אלהים (קהלת ה' א') שאלו התבונן הוא בפסוק הזה היה יודע כי כל מי שישיב על שאלה או יבין באיסור והיתר שהוא מוציא דבר לפני אלהים לא היה נופל במה שנפל. והשם יודע ועד ודי בו [שאילו הוא] חרף יותר ממה שחרף והוסיף בדברים יותר ממה שהוסיף לא הזיקנו זה ולא בקשנו עזר לעצמנו בשום פנים אבל אמרנו נשכבה בבשתנו ותכסנו כלימתנו כי לה' אלהינו חטאנו אנחנו ואבותנו והייתי מוסיף לו בעניני גדולה ומעלה ואומר כי לשם שמים נתכוון לפי שאנו מכירים תהלה לאל ערכנו ולא נסכל אותו. ידענו ה' רשענו עון אבותינו כי חטאנו לך ולא היה ראוי לנו לתפוש לולא שהוא כתב דברים לא היה ראוי לנו להתרשל ממנו ולהחרים לו, והוא אמרו שמי שהתפלל מאנשי השמד אין לו שכר בתפלה ההיא ועבירה היא בידו. וידענו כי כל מה שיחובר בספר בריא הוא או חולה, אין ספק שיפורסם בידי בני אדם וזהו מה שהרבה בדעות הנפסדות באנשים לפי שאין בינך ובין הדעת הנפסדת אלא מה שיוחק על ספר ותעשה לו כת בלי ספק, לפיכך פחדנו שתגיע התשובה ההיא המשיבה מאחרי ה' ביד עם הארץ וימצא שאין לו שכר בתפלה ולא יתפלל וכמו יתר המצות אם יעשם שלא יהיה לו שכר במעשה אחת מהם. והנני מבאר עתה במה שנפל בו זה המוסיף להבדיל. כבר באר הספר שאחאב

בן עמרי הכופר באל ועובד ע"ז שהעיד השם עליו רק לא היה כאחאב (מ"א כ"א כ"ה) כשלש ב' שעות ואלי לפי שאמרו חז"ל (תענית כ"ה ב') בטלה גזרה מעליו כמו שנאמר (מ"א כ"א כ"ט) ויהי דבר ה' אל אליהו התשבי הראית כי נכנע אחאב מפני יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה על ביתו ולא קפח הקב"ה שכר תעניתו · ועגלון מלך מואב שהגר לישראל לפי שעשה כבוד לאלהי ישראל כשאמר לו אהוד דבר אלהים לי אליך מלך (שופטים ג' י"ט) ועמד מהכסא גמלהו האל גמול טוב ושם כסא שלמה שהוא כסא ה' כמו שאמר (דה"א כ"ט כ"ג) וישב שלמה על כסא ה' וכסא המלך המשיח מזרעו כי רות המואביה היתה בתו וכן אמרו ע"ה (נזיר כ"ג ב' ועוד גם תנחומא ע' ילקוט במקומו) ולא קפח הקב"ה שכרו. ונבוכדנצר הרשע שהרג מישראל כחול אשר על שפת הים ושרף בית הדום רגליו של אלהינו בשביל שרץ ד' פסיעות להקדים שם המקום לשם חזקיהו כמו שאמרו (סנהדרין צ"ו א') רהט בתריה ד' פסיעות היה גמולו שמלך מ' שנה כמו שמלך שלמה ולא קפח הקב"ה שכרו · ועשו הרשע שהעיד השם בשנאתו שנאמר (מלאכי א' ג') ואת עשו שנאתי, ובארו חז"ל רוע פעליו ואמרו (ב"ב ט"ז ב') ובאותו היום עבר ה' עבירות הרג את הנפש ועבד ע"ז ובעל נערה המאורסה וכפר בתחיית המתים ושט את הבכורה נתעטף בטליתו ונכנס אל יצחק אביו אמר לו אבא יש מעשר למלח אמר לו כמה בני מדקדק במצות, ועם כל זה כשהחזיק במצוה אחת והיא כבוד אב והיה שכרו שנתן לו השם מלכות בלי הפסק עד שיבא מלך המשיח כמו שאמרו ע"ה אין בן דוד בא עד שיפול עשו שכר כבוד אב ואם כדכתיב (זכריה ב' י"ב) אחר כבוד שלחני אל הגוים · וזה דבר חז"ל (בכמה מקומות) אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה אלא יגמול לעולם על פעולות הטוב לכל מי שיעשהו ויענוש על מעשה הרע למי שיעשהו כל זמן שיעשהו · ואם אלו הכופרים המפורסמים יגמלם ה' גמול טוב על מעט מזעיר ממעשה הטוב, ישראל שנאנסו באונס השמד ועושים מצות בסתר איך לא יגמלם ה' על כך ולא יהיה הפרש אללו בין עושה מצוה או אינו עושה בין עובד אלהים לאשר לא עבדו · וכ"ז יראה מדברי זה האיש אלא כשיתפלל יעשה עברה וכך כתב ואמר כי שתים רעות עשה עמי · וכבר נתבאר לך טעותו ושהוא לא סר תמיד מהיות מגנה אנשי זמנו עד שעבר זה לדבר בחק החכמים ז"ל כמו שביארנו ולא זה בלבד אלא אף בחק הבורא ית' ואמר שהוא יענוש על מעשה המצות וכה דבר שתפלת אחד מהם עבירה היא ועל כמו זה אמר שלמה (קהלת ה' ה') ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא ·

וכאשר ראיתי הדבר הזה המפליא אשר הוא חולי העינים שמתי ידי לקבץ סמים ובשמים ראש מספרי הקדמונים אעשה מהם מרקחת קילורית מועיל למחלה ההיא וארפאה בו בעזרת השם · וראיתי לחלק דברי בזה הענין לחמשה מינים · המין הראשון בחלוקת המצות בעת האונס · המין השני בגבול חלול השם ועונשו · המין השלישי במדרגת הנהרגים על קדוש השם והאנוסים באונס השמד · המין הרביעי בענין הזה מכללות השמדות ומה ראוי לאדם לעשות בו · המין החמישי בספור איך יאות לאדם שישמור בזה השמד שהמקום יבטלהו אמן ·

המין הראשון בחלוקת המצות בשעת האונס לשלשה כללים מהמצות והם ע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים · הדין בהם הוא שכל זמן שיאנס על אחת מהן הוא מצוה שיהרג ואל יעבור בכל זמן ובכל מקום ועל איזה ענין שיהיה · אמנם אמרי בכל זמן ר"ל בין בשעת השמד ובין שלא בשעת השמד, ואמרי בכל מקום ר"ל בין בצניעות בין בפרהסיא, ואמרי על איזה ענין ר"ל בין נתכוון להעבירו בין שלא נתכוון להעבירו יהרג ואל יעבור · ושאר המצות כולם מלבד אלה השלשה אם אנסו עליהם אונס יביט אם להנאת עצמו נתכוון יעבור ואל יהרג בין בשעת השמד בין שלא בשעת השמד בין בסתר בין בפרהסיא, וראיה לדבר זה בפ' בן סורר ומורה · (סנהדרין ע"ד ב') והא אסתר פרהסיא הואי אמרו אסתר קרקע עולם היא רבא אמר הנאת עצמו שאני דאמר רבא האי גוי וכו' וקיימא לן הלכה כרבא · א"כ הנה נתבאר לך שכל זמן שנתכוון להנאת עצמו יעבור ואל יהרג אפילו בפרהסיא ובשעת השמד · ואם נתכוון להעבירו יביט כמו כן אם היה העת ההיא שעת השמד יהרג ואל יעבור בין בצנעה בין בגלוי, ואם היה שלא בשעת השמד אם היה בסתר יעבור ואל יהרג. ואם היה בפרהסיא יהרג ואל יעבור · וזה תורף לשונם בענין זה (שם שם ע"א) כי אתא רב דימי אמר ר' יוחנן אפילו שלא בשעת השמד לא אמרן אלא בצנעא אבל בפרהסיא אפילו מצוה קלה לא יעבור מדרבנן וכך אמרו מאי מצוה קלה וכו' ואמנם פרהסיא ר"ל עשרה מישראל וכך אמרו אין פרהסיא פחות מעשרה וכולם מישראל (שם שם ע"ב) ·

המין השני בגבול חלול השם וענשו חלוק יחלק לשני חלקים כללי ופרטי, האחד מהם שיעשה אחד מבני אדם עבירה להכעיס לא יעשנה להתענג או ערבות שימצא במעשה ההוא אלא להיותה קל ונבזה בעיניו הנה זה כבר חלל את השם והוא אמרו ית' (ויקרא י"ט י"ב) לא תשבעו בשמי לשקר וכו' וזה מעשה אין שום תענוג והנאה נמצא בו ואם עשה אותו בפרהסיא הוא מחלל שם שמים בפרהסיא וכבר ביארנו שכל מקום שנאמר פרהסיא ר"ל עשרה מישראל· והשני שישתדל האדם מעצמו שלא יתקן פעולותיו הגשמיות עד שיגלו אצל ההמון ממנו ספורים מגונים מאוד ואע"פ שלא עשה עבירה כבר חלל את השם מפני שראוי לאדם שישמור מפני אדם מעבירות כמו שישמור מה שיש בינו ובין בוראו כמו שאמר ית' (במדבר ל"ב כ"ב) והייתם נקיים מה' ומישראל· וכך אמרו ביומא (פ"ו א') רב נחמן בר יצחק אמר כגון דאמרי אינשי שרי ליה מריה לפלניא ואמרו עוד כגון שחבריו בושין משמועתו· והפרטי יחלק לשני חלקים, האחד שיעשה איש חכם מעשה שהוא מותר לכל אדם אלא שאיש כמוהו אינו ראוי לעשות כמעשהו מפני שהוא ידוע במעשה חסד והוא מבוקש ממנו יותר מזולתו וזה כבר חלל את השם· וזה מאמר רב בגבול חלול השם (שם שם) כגון אנא דשקילנא בשרא ולא יהיבנא דמי לאלתר· כלומר שאדם כמוהו לא היה ראוי לו שיקח דבר עד שיתן דמיו תיכף שהוא לוקח ולא יאחר אעפ"י שזה המעשה מותר לכל בני אדם וכמו כן מאמר ר' יוחנן כגון אנא דמסגינא ד' אמות בלא תפלין וכו' ענין זה שאדם כמוהו לא היה ראוי לו שיעשה זה ובכל התלמוד אדם חשוב שאני· והשני שיהיה אדם חכם מתנהג עם בני אדם הנהגה פחותה וכעורה במקחו ובממכרו ובמשאו ובמתנו ויקבל בני אדם בכעס ובבזיון ולא תהיה דעתו מעורבת עם הבריות ולא יהיה עם בני אדם מתנהג במדות יקרות והגונות הנה זה כבר חלל את השם· וכך אמרו ע"ה (שם שם) בזמן שאדם קורא ושונה ואין נושא ונותן באמונה ואין דבורו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו וכו'· ולולי פחדתי מהאריכות והיציאה מכוונת דברינו פה הייתי מבאר לך איך ראוי לאדם שיתנהג עם בני אדם ואיך יאות שיהיה כל פעולותיו וכל דבריו וקבלותיו לבני אדם כולם עד שישבחהו כל מי שידבר עמו או יתערב בו ומה ענין אמרם נושא ונותן באמונה ומה ענין דבורו שיהיה בנחת עם הבריות ואולם לא יספיק בזה אלא חבור גדול· ואשוב לענין דברי וקדושת השם הוא הפך חלול השם וזה שהאדם כשיעשה מצוה מן המצות ולא יערב עמה כוונה מן הכוונות אלא אהבת ה' יתעלה ועבודתו לבד הנה הוא קדש את השם ברבים, וכמו כן אם ישמעו ממנו שמועות טובות קדש את השם כמו שאמרו (שם) בזמן שאדם וכו' עד ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר· וכמו כן אדם גדול כשימנע עצמו מן הענינים שהם מכוערים אצל בני אדם ואע"פ שאינם בעיניו מכוערים קדש את השם כמו שאמר (משלי ד' כ"ד) ולזות שפתים הרחק ממך· וחלול השם הוא עון גדול יענש בו שוגג כמזיד כמו שאמרו עליהם השלום (אבות ד' ד') אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם· וכל העונות יאריכו לאדם עליהם חוץ מחילול השם שאין מאריכין לו וכך אמרו (קדושין מ' א') אין מקיפין לחילול השם מאי אין מקיפין אין עושין לו כחנוני המקיף כלומר שיפרעו ממנו מעט· וכל המחלל שם שמים בינו לבין עצמו הקב"ה נפרע ממנו בגלוי כמו שאמרו (אבות שם שם) כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי· והענין הזה יתר מכל העונות ואין יום הכפורים ולא יסורין ולא תשובה מכפרין אלא כולן תולין ומיתה מכפרת כמו שאמרו ז"ל (יומא שם שם) מי שיש בידו חילול השם אין כח בתשובה ולא ביום הכפורים לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה מכפרת שנאמר (ישעיה כ"ב י"ד) ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון· וכל זה כשיהיה מחלל שם שמים ברצונו כמו שנבאר· וכמו שחילול השם הוא עון גדול כך קדוש השם הוא מצוה גדולה וגומלין לו טובה הרבה מאד· וכל איש מבני ישראל חייב בקדוש השם כמו שאמרו בספרא אני ה' אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים (ויקרא כ"ה ל"ח) על מנת שתקדשו שמי ברבים ואמרו בפרק בן סורר ומורה (סנהדרין ע"ד ב') בעי מיניה מר' אמי בן נח מצווה על קדושת השם או לא שמע מיניה דבן ישראל לא צריך בעיא דמצווה הוא על קדושת השם דכתיב (ויקרא כ"ב ל"ב) ונקדשתי בתוך בני ישראל·

המין השלישי במדרגת הנהרגים על קדושת השם והאנוסים באונס השמד· דע כי בכל מקום שאמרו בו חז"ל יהרג ואל יעבור אם יהרג כבר קדש את השם ואם היה בעשרה מישראל כבר קדש את השם ברבים כמו חנניה מישאל ועזריה ודניאל ועשרה הרוגי מלכות ושבעת בני חנה ושאר ישראל הנהרגים על קדושת השם

הרחמן יקום נקמת דמיהם בקרוב ובעדם נאמר (תהלים נ׳ ה׳) אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח ואמרו חז"ל (שה"ש רבה ב׳ ז׳) השבעתי אתכם בנות ירושלים וגו׳ השבעתי בדורות של שמד בצבאות שעשו לי צביוני ועשיתי צביונם או באילות השדה ששפכו דמם עלי כדם צבי ואיל ועליהם הוא אומר (תהלים מ"ד כ"ג) כי עליך הורגנו כל היום · ואיש שיזכהו האל לעלות במעלה עליונה זאת כלומר שנהרג על קדושת השם אפילו היו עונותיו כמו ירבעם בן נבט וחבריו הוא מעולם הבא ואפילו לא היה תלמיד חכם וכך אמרו ע"ה (פסחים נ׳ א׳ ע"ש) מקום שהרוגי מלכות עומדים אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתם כגון ר׳ עקיבא וחבריו וכ"ש דאיכא תורה ומעשים טובים אלה הרוגי לוד· ואם לא יהרג אלא עבר מפני האונס ולא נהרג לא הטיב לעשות והוא מחלל שם שמים באונס אמנם אינו חייב עונש מכל השבעה [מיני עונשים והם ד׳ מיתות ב"ד כרת מיתה בידי שמים ומלקות]· שלא מצאנו בכל התורה כולה לא בקלות ולא בחמורות מקום שיחייב ה׳ גבול מגבולי העונש לאנוס אלא לעושי ברצון כמו שאמר (במדבר ט"ו ל׳) והנפש אשר תעשה ביד רמה וגו׳ ולא שהיה אנוס· וכך אמרו בכל התלמוד (נדרים כ"ז א׳ ועוד) אנוס דאורייתא הוא דכתיב (דברים כ"ב כ"ו) כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה וברוב המקומות אמרו אנוס רחמנא פטריה ולא נקרא לא פושע ולא רשע ולא פסול לעדות אלא אם כן עשה עבירות יפסל בם לעדות אלא שהוא לא קיים מצות קדוש השם ולא יקרא שמו מחלל שם שמים ברצון בשום פנים· אמנם מי שיאמר או שיעלה בדעתו מפני שאמרו חז"ל יהרג ואל יעבר שאם עבר שיהיה חייב מיתה זה טעות גמורה שאין הדבר כן אלא כמו שאספר· וזה שהוא מצוה שיהרג ואם לא נהרג אינו חייב מיתה ואפילו עבד ע"ז באונס אינו חייב כרת וכ"ש שלא יהרגוהו בית דין וזה העיקר הוא מבואר בתורת כהנים אמר השם יתברך בנותן מזרעו למולך (ויקרא כ׳ ה׳) ונתתי את פני באיש ההוא ולא אנוס ולא שוגג ומוטעה אמר שאנוס ומוטעה לא יתחייב כרת אע"פ שאם עושה במזיד וברצון חייב כרת וכ"ש עבירות שיתחייב על זדונם וברצון מלקות ארבעים שלא יתחייב אם עשאם באונס במלקות בשום פנים· וחלול השם בלאו הוא כמו שאמר השם ית׳ (ויקרא כ"ב ל"ב) ולא תחללו את שם קדשי וידוע הוא כי שבועת שקר הוא חלול השם שכתוב בתורה (שם י"ט י"ב) ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך אני ה׳· עם כל זה לשון המשנה (נדרים ג׳ ד׳) נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא תרומה בית שמאי אומרין בנדר ובית הלל אומרין בשבועה ואע"פ שהעניינים האלה הן מבוארין בענין ואין צריך להביא ראיות עליהן בשום פנים כי איך יושם דין מי שעשה [באונס שוה עם מי שעשה] ברצון ואמרו חז"ל יעבור ואל יהרג· וראה זה האיש יותר יקר מהחכמים ויותר מדקדק במצות והתיר עצמו למיתה בפיו ובלשונו וקדש את ה׳ לפי דבריו והוא חוטא ומורד במעשיו והוא מתחייב בנפשו לפי דברי ה׳ ית׳ (ויקרא י"ח ה׳) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם (סנהדרין ע"ד א׳ ועוד)·

והמין הרביעי מענין זה השמד בין השמדות ומה שראוי לאדם שיעשה בו· דע שכל השמדות שהיו בזמן החכמים היו מצווים בה לעבור על המצות והיה בם עשיית מעשה כמו שאמרו בתלמוד שלא יתעסקו בתורה ולא ימולו את בניהם או שיבעלו נשיהן נדות· ואולם זה השמד לא יתחייבו עשיית מעשה זולת הדבור בלבד ואם ירצה אדם לקיים תרי"ג מצות בסתר יקיים ואין אשם לו שלא אם הקרה עצמו בלא אונס שיחלל שבת והוא אינו בכך אנוס, כי זה האונס אינו מחייב לשום אדם מעשה אלא הדבור בלבד וכבר נתאמת אצלם שאין אנחנו מאמינים באותו הדבור ואינו בפי האומרו רק להנצל מן המלך כדי להפיס דעתו בדבורים מן הדבור וכל מי שנהרג כדי שלא יודה בשליחות אותו האיש לא יאמר עליו אלא שעשה הישר והטוב ויש לו שכר גדול לפני השם ומעלתו במעלה עליונה כי הוא מסר עצמו לקדושת השם ית׳ ויתעלה אבל מי שבא לישאל אותנו אם יהרג או יודה אומרין לו שיודה ולא יהרג אבל לא יעמוד במלכות אותו המלך אלא ישב בביתו עד שיצא אם הוא צריך ומעשה ידיו יעשה בסתר כי מעולם לא נשמע כמו זה השמד הנפלא שאין כופין בו כי אם על הדבור בלבד ולא יראה מדברי חז"ל שיאמרו יהרג ואל יעבור ואל יאמר דבר אחד שאין בו מעשה· אבל יהרג כי אשר יחייבוהו לעשות מעשה או על דבר שהוא מוזהר עליו· וצריך מי שעבר עליו זה השמד להתנהג באלה הענינים שאני מציע, שישים בין עיניו לעשות ולקיים מן המצות מה שהוא יכול ואם אירע לו שעבר הרבה או שחלל שבת לא יטלטל מה שאינו מותר לטלטלו ולא יאמר מה שעברתי עליו יותר גדול מזה שאני נזהר

ממנו אלא יזהר מכל מה שהוא יכול. ותדע שצריך האדם לידע עיקר מעיקרי הדת, והוא שירבעם בן נבט והדומין לו נפרעין ממנו על עשיית העגלים ועל בטול עירובי תבשילין והדומה לו. שלא יאמר אדם קים ליה בדרבה מיניה לא יאמר זה אלא בדיני אדם בעולם הזה אבל השם יתברך נפרע מבני אדם על החמורות ועל הקלות ונותן שכר על כל דבר שעושין. על כן צריך האדם לידע שכל עבירה שיעשה נפרעין ממנו עליה וכל מצוה שיעשה מקבל עליה שכר ואין הדבר כמו שחשב. והעצה שאני יועץ לנפשי והדעת שאני רוצה בה לי ולאהובי ולכל מבקש ממני עצה שיצא מאלה המקומות וילך למקום שהוא יכול להעמיד דתו ולקיים תורתו בלא אונס ולא יפחד ויעזוב ביתו ובניו וכל אשר לו כי דת ה' שהנחיל אותנו גדולה וחיובה קודם לכל המקרים הבזוים בעיני המשכילים שהם אינם עומדים ויראת ה' היא שעומדת. ולא עוד אלא אפילו היו שתי מדינות מישראל אחת מהם יותר טובה במעשיהם ובמנהגותיהם ויותר מדקדקת וכנועים למצות מן האחרת שחייב ירא ה' לצאת מאותה שמעשיה אינם כל כך [נכונים] לאותה מדינה טובה וכבר הזהירונו רז"ל אל ידור אדם במדינה שאין בה עשרה חסידים והביאו ראיה על זה מסדום דכתיב (בראשית י"ח י"ב) אולי ימצאון שם עשרה ויאמר לא אשחית בעבור העשרה. וכל זה כשיהיו שני מדינות ישראל אבל אם היה המקום מן הגוים, ישראל העומד שם על אחת כמה וכמה שהוא חייב לצאת מאותו מקום וללכת למקום טוב וישתדל לעשות ואעפ"י שמפיל עצמו בסכנה עד שינצל מן המקום הרע שאינו יכול להעמיד דתו כראוי וילך עד שיגיע למקום טוב. וכבר פירש על ידי הנביאים שכל הדר בין הכופרים שהוא כמותם (ש"א כ"ו י"ט) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר וגו'. הנה שקול דירתו בין הגוים כאלו עובד אלהים אחרים. וכן חייבו החסידים ויראי השם שימאסו הרע ועושיו וכן אמר דוד ע"ה (תהלים קל"ט כ"א) הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט וגם אמר (שם קי"ט ס"ג) חבר אני לכל אשר יראוך ולשומרי פקודיך. וכן מצינו באברהם אבינו ע"ה שמאס משפחתו ומקומו וברח לנפשו להנצל מדעת הכופרים. וכל זה אם לא יכופו אותו הכופרים לעשות מעשיהם שצריך האדם לצאת מביניהם אבל בשכופין אותו לעבור על אחת מן המצות אסור לעמוד באותו מקום אלא יצא ויניח כל אשר לו וילך ביום ובלילה עד שימצא מקום שיהא יכול להעמיד דתו והעולם גדול ורחב. והתנצלות מי שטוען בענין ביתו ובניו אינה טענה לפי האמת אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו. ואין ראוי אצלי מי שיטען זאת הטענה כדי לדחות מעל נפשו, אלא יגלה למקום ראוי ולא יעמוד בשום פנים במקום השמד וכל העומד שם הרי הוא עובר ומחלל שם שמים והוא קרוב למזיד. אבל אלה שמפתין עצמן ואומרין שיעמדו במקומן עד שיבא המלך המשיח לארץ המערב [ואז יהיו] יוצאין והולכין לירושלים איני יודע איך יבטל מהם זה השמד אלא עוברין הן ומחטיאין זולתן (ובראותן) [ובכמותן] אמר הנביא ע"ה (ירמי' ו' י"ד) וירפאו את שבר בת עמי על נקלה לאמר שלום שלום ואין שלום. כי אין זמן לביאת המשיח עד שתולין בו ואומרים עליו הוא קרוב או רחוק וחיוב המצות אינו תלוי בביאת המשיח אלא אנחנו מחויבים להתעסק בתורה ובמצות ונשתדל להשלים עשייתן ואחר שנעשה מה שאנחנו מחויבים אם יזכה ה' לנו או לבני בנינו לראות המשיח הרי זה טוב יותר, ואם לא לא הפסדנו כלום אלא הרוחנו בעשייתנו מה שאנחנו מחויבין. אבל אם יעמוד אדם במקומות שיראה כי התורה תפסוק והמין יאבד בעבור השנים, והוא אינו יכול להעמיד דתו ויאמר אשאר אני עד שיבא משיח ואצא מזה שאני בו, אין זה כי אם רוע לב ואבוד גדול ובטול הדת והדעת זו היא דעתי והשם יודע האמת.

החמישי אפרש בו איך ראוי לאדם לראות את עצמו באלה ימי השמד. חייב הוא כל מי שאינו יכול לצאת מפני תאלות לבו וסבות סכנת הימים ועמד באותן המקומות שיראה נפשו מחלל שם שמים לא ברצון ממש אבל קרוב הוא להיות ברצון ושהוא מוץ מלפני המקום נענש על רוע מעשיו ועם זה יהיה בדעתו אם עשה מצוה מן המצות שהקב"ה מכפיל שכרו עליהם שהוא לא עשה אלא לשמים בלבד ואינו מבקשו כדי להתגדל ושיראה שהוא עושה מצוה ואינו דומה שכר מי שעושה מצוה בלא פחד לשכר מי שעושה אותה והוא יודע שאם יודע בו יאבד נפשו וכל אשר לו. ועל דמיון זה הזמן אמר השם (דברים ד' כ"ט) כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך. ואעפ"כ לא יפנה אדם ממחשבתו עד שהוא יוצא מאותן הגלילות שקצף עליהם השם וישתדל בכל יכלתו. וג"כ אינו ראוי להרחיק מחללי שבתות ולמאוס אותם אלא מקרבם ומזרזם לעשיית המצות וכבר פירשו רז"ל שהפושע אם פשע ברצונו כשיבא לבית הכנסת להתפלל מקבלין אותו ואין נוהגין בו מנהג בזיון וסמכו על זה מדברי שלמה ע"ה (משלי ו' ל') אל יבוזו לגנב

כי יגנוב נפש וגו'. אל יבוזו לפושעי ישראל שהן באין בסתר לגנוב מצות · ומיום שגלינו מארצנו לא פסק ממנו שמד כי מנעורינו גדלנו כאב ומבטן אמנו הנחנו ובכל התלמוד אומר שמדא דעביד ובטיל · השם יבטלהו מעלינו ויקיים בימינו מה שנאמר (ירמיה נ' כ'). בימים ההם ובעת ההיא נאם ה' יבוקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאינה כי אסלח לאשר אשאיר, וכן יהי רצון אמן ·

נשלם מאמר קדוש השם ·

תשובת הרמב"ם ז"ל

למר יוסף בן גאבר מאנשי בגדד על אגרת שנכללו בה שאלות *) ·

שויתי ה' לנגדי תמיד · הגיעה אלינו אגרת הזקן הנכבד היקר התלמיד מר יוסף בן אבו אלבער נ"ע הידוע אבן גבאר והוא זוכר שהי' עם הארץ · אבל נתבאר לנו במכתבו שיש לו השתדלות חזקה על תלמוד תורה ושהוא הרבה מתעסק בפירושינו למשנה ושאינו מבין החבור שחיברנו ר"ל משנה תורה בשביל שהוא בלשון עברי · ואמר לנו ג"כ ששמע מתלמידי חכמים · ישמרם צורם · שיש שם בבגדד שתפשו עלינו אותם הדברים שזכרם ובקש להשיב להם ואלה פנינו שנכתוב לו בכתב ידינו כדי לסייעו על הלמוד ואנחנו עושים זה · תחלה מה שאתה צריך לידע, השם יתמיד ערכך ויוסיף בהצלחתך · שאינך עם הארץ אלא תלמידנו ואהובנו אתה, וכל מי שמבקש להדבק בתלמוד תורה, ואפילו הבין פסוק אחד או הלכה אחת · ואין הפרש שהבין אותו הענין מלשון קודש או מלשון ערבי או מלשון ארמי הכונה היא הבנת ענינים בכל לשון שיהיה וכל שכן הפירושים והחיבורים · והעיקר היא שתתעסק בלמוד · וכל מי שמניח הלמוד או לא למד דבר מעולם נאמר בו כי דבר ה' בזה, וכן כל המתעצל מן התוספת ואפילו היה חכם גדול הוא מבטל עשה של תלמוד תורה שהיא כנגד הכל, ובכלל אומר לך שלא תבזה עצמך ואל תיאש מן השלימות · גדולי החכמים התחילו הלמוד והם גדולים בשנים מאוד והי' מהם מה שהיה · וראוי לך גם כן שתלמוד זה השעור מן החבור מלשון הקודש שחברנו בו החבור כי הוא קל להבין וקרוב להתלמד מאוד · ואחר שתתחנך בספר אחד תבין כל החבור כולו · ואיני רוצה בשום פנים להוציאו ללשון ערבי לפי שכל נעימותו יפסד ·

ואני מבקש עתה להחזיר פירוש המשנה וספר המצות ללשון הקודש · וכל שכן שאחזיר זה החבור ללשון ערבי ואל תבקש זה ממני כלל, ועל כל פנים אחינו אתה השם יסייע אותך ויחנך השלימות האמתי ויקבץ לך הצלחת שני העולמות · אבל מה ששמעת אותם אומרים שאנחנו הרחקנו תחיית המתים ר"ל חזרת נפש לגוף, זה הוצאת שם רע גדול עלינו והאומר זה עלינו או שהוא איש רשע ערום מוציא מדברינו מה שלא אמרנו · או איש סכל נתקשה עליו להבין מדברינו העולם הבא וחושב שהוא תחיית המתים · וכבר חיברנו בזה הענין מאמר להבנת זה הטעות והוא בלא ספק יגיע לכם ויסיר מעליכם כל ספק בזה הענין *) · ואמרת לנו ג"כ שתפשו עלינו אמרינו שהמילה אמנם אנחנו נצטוינו בה על ידי משה רבינו ולא ע"י אברהם אבינו · ואמרו שאלו י"ג בריתות שנגזרו עליה אמנם היה עם אברהם · וזה המאמר מאמרו סכלות גדולה וראיה עליו שלא ידע דבר מעקרי הדת ומאמרינו הוא האמת שאין בו ספק · שתרי"ג מצות שנאמרו למשה בסיני בכללם היא המילה וגיד הנשה אבל הדבר כמו שאמרו ז"ל נכתב במקומו · ואמנם אנחנו הולכים אחר מה שנצטוינו בסיני שנזכר לנו איסור גיד הנשה המוקדם והמילה המוקדמת · וי"ג בריתות הנזכרים במילה ראוי לשאול אלו השוטים שרוצים להדמות לבעלי העיונים לומר להם, אם הכתובים שיש באותה הפרשה י"ג בריתות נאמרו לאברהם וזכרם

---

*) מובאה במ"מ ובכ"מ פ"ו מהלכות סוכה ה' ז' ·

*) הוא מאמר תחיית המתים ·

אברהם וכתבם וכשבא משה רבינו העתיק אותם הפסוקים שכתבם אברהם וכתבם בתורה כמו שכותבים שאר בני אדם דברי זולתם וחרוזי זולתם, או אם אלו הכתובים הנזכרים בתורה נאמרו למשה מפי הגבורה· וכל מי שלא יאמין שאלו הפסוקים עם כל התורה כולה נאמרו למשה מפי הגבורה הוא בכלל האומר אין תורה מן השמים· ומאין היינו אנחנו יודעים אלו לא ידע משה רבינו מה שנאמר לאברהם אבינו בעת שנצטוה על המילה. ואמנם נודע לנו זה ממשה מסיני, א"כ עיקר זו המצוה וחיובה ממשה, ואלו הי"ג בריתות ממשה נצטוינו ממה שהודיענו השם, וזה הדבר מבואר ולא יתעלם אלא על מי שלא עיין ולא השכל בלימודי עיקרי הדת והאביד כל ימיו בשריגים· ואין בתורתנו חילוק· תורה צוה לנו משה כולה מורשה מהשי"ת, וכל מה שיש בה ממה שקדם לזולתו כמו ז' מצות לנח ומילה לאברהם, לא להאמין בו אנחנו מפני שהדבר הזה מוקדם אלא מפני הצווי האחרון המיוחד בנו אנחנו קהלת יעקב והארכה בזה יש בו איבוד הזמן·

וזכרת שגינו עלינו התרת ההליכה בנהרות שמימיהם הרבה בשבת, אמת שהוא מותר בלא ספק·

ומה שזכרת שהם חשבו שאני אמרתי תחומין דרבנן והם דאורייתא, וכבר הגיע אלינו דבר ראש הישיבה י"ץ וידענו שהוא טעה מאוד ולא נסתכל בדברינו ולא הבין עניניו בשום פנים והביא דברים רחוקים וכבר השיבונו אותו ע"ז בתשובה ארוכה *) וכבר כתבו אותה התלמידים והוא בידיהם דומה למאמר ונתפרסמה· ובלי ספק שהגיע אליכם השאלה הראשונה והתשובה עליה ביתר ההליכה בנהרות וראיותנו ע"ז ותפישות וקושיות ראש הישיבה יצ"ו עלינו בלשונו ותשובותנו השנית בביאור מה שנסתפק עליו מדברינו, והמופת אל האמת שהורינו בו תחלה בהיות זה ספיקה דרבנן ומותר·

ומה שזכרת ממה שגינו עלינו שהתרנו בשבעת ימי נקיים שתשב האשה בביתה, איני יודע מה הוא ענין זאת המלה אליכם, אם הוא ענינו שתגע בבעלה אפילו באצבע קטנה או תאכל עמו ותשתה עמו בכלי אחד, או שתעשה אחת מג' דברים שהם רחיצת פניו ידיו ורגליו, והצעת המטה בפניו, ומזיגת הכוס לו, זה אינו מותר אלא אחר שבעת ימים וטבילה במי מקוה· ואם הענין הזה שתעשה שאר העסקים כמו הלישה והבישול או שתגע בבגד או תל דעל מתגלת זה מותר ואפילו בימי נדתה עמנו· לפי שענין הטומאה והטהרה זולת האסור והמותר אצל הרבנים, וזה מנהגינו המפורסם בכל ארצותנו ובכל ארצות צרפת והוא דין התלמוד ועליו מצינו בני ארץ ישראל כולם בעת שהיינו ביניהם, אבל אנשי מצרים מצינו אותם נוטים בזה לדברי מינות והולכים אחר סדור הקראים· אם כן הוא מנהג אנשי ארצכם כמו אנשי מצרים אנחנו לא נצוה עליכם שתסורו ממנו ולא אטעה אתכם בהוספת השימור והבדלת הנדה, ואין בזה אלא חיוב מה שאינו חייב, אבל על תנאי שימנו שבעת נקיים ושיחפפו ויטבלו במי מקוה· אבל אם הוא מנהגכם ג"כ שמשתמרין שלא תגע כסף [בסק] ולא תלך על כך וכך והם רוחצות בין השמשות ואין טובלות במי מקוה זו מינות גמורה לא מנהג וראוי להתרחק מזה הדבר ולהסירו ולהכריח בני אדם על דין התלמוד לא יותר כמו שעשינו אנחנו בארץ מצרים· ולא הספיק לנו ההזהרה בלבד עד שהחרמנו בספרי תורות בכל בתי כנסיות *) וכתבנו הסכמות בזה והיה החרם שאשה שלא תמנה ז' נקיים או תבטל הטבילה או תרחץ בלבד כמו שעושים הקראים ואפילו עם הטבילה· ואמרנו להם שהנגיעה בבגדים ובמאכלים הוא מותר, אבל תשארו על מנהגכם, ומי שרוצה להתיר יתיר, ומי שימאס הדבר מפני זוהמא או מפני תוספת סייג כדי להתרחק מן הנדה יש לו לעשות, אבל אם הוא סובר איסור במאכל או במשתה שתגע בו הנדה ונתרחק ממנו מפני האיסור יצא מכלל הרבנים וכפר בתורה שבע"פ· זהו מה שנתפרסם מהוראותינו ותעשנו בזה הענין, וזה כולו אמת מבואר לא יחלוק על דבר ממנו אלא או סכל או מי שאינו מדקדק בתורה ומנהג האמתיות אצל ההמון, ואם יאמר עלינו זולתו זה אחד מן המגנים אשר שקר·

אבל הציצית שכותבים עליה פסוקים אינו מותר לעשות, ואותם הפסוקים ראוי לחותכם ולגנוזם

וכבר נשאל זה הדבר ממנו והשבנו עליו בתשובה אין ספק שהגיע אליכם **)·

ומה ששאלת שאבאר לך איך היא השארות הנפש בעולם הבא, כל מה שאפשר לנו לומר בו ולהקריבו להבנה כבר אמרנוהו במה שחברנו: ואני איעצך שלא תעסוק באלו העמוקות לפי שמציאות הדברים הנפרדים מן הגלגלים איך הוא, יקשה ציורו מאוד על כל בעלי החכמה המפורסמים ולפיכך הם

*) תשובות הרמב"ם סימן קנ"ו·

*) תשובות הרמב"ם סימן קמ"ט·

**) תשובות הרמב"ם סימן ז'·

מכחישים בו ולא ידמו אלא שהוא גשם וכל שכן למתחילים ומי שלא קדם לו חינוך, ואל תצייר בדעתך אלא במה שאתה יכול להבינו ולא ישים [יזיק] לך בדתך שתסבור שבני עולם הבא הם גופות, עד שיתקיים לך היטיב אמונתם· ואפילו תסבור בהם שהם אוכלים ושותים ומולידים בשמים העליונים או בגן עדן כמו שנאמר לא יזיק לך זה בדתך שיש דברים רבים הוסכלו והם יותר מבוארים מזה, ולא תזיק סכלותם בעיקרי הדת, אבל יהי' בו הכחשת דברי המעתיקים לפירוש האמתי שאמרו אין בו לא אכילה ולא שתיה שמתחייב ממנו הסתלקות אמונת הגוף כמו שבארנו בזה המאמר האחרון שיגיע לכם בלא ספק·

ותפלת תענית איך מקבלים התענית שיאמר למחר אתענה או מה שדומה לזה, ונראה שראוי לאמרו אחר תפילת המנחה לפי שכן יראה מהירושלמי, ואם (או) אמרו בעצם התפילה בשומע תפילה כמו שזכרנו בחבור בספר אהבה· ואמנם ענינו לא יאמר אלא מליל התענית·

ואמנם הערבה אני רואה שאין ראוי להוסיף בה על שני בדים כמו שאין ראוי להוסיף על לולב אחד ואתרוג אחד· וזולתינו מן הגאונים מתירים הוספת הערבה כמו שמותר להוסיף בהדס, ואנחנו אין דבריהם אצלינו חזק אלא הוספת ההדס מצאנוהו כתוב ר"ל בהושענא *)· וכל דבר שלא נמצא אותו כתוב בבאור לחכמים שהוא מותר נשאיר אותו על גבולו בלי תוספות ולא גרעון מפני שאין הפרש אצלינו בין התוספת על הדבר המוגבל או בין החסרון ממנו וכשלא נעשה אלא שני בדים קיימנו מצוה מן המובחר ר"ל שאין בה חשש תוספת ולא גרעון זו הוא דעתנו, ומי שרוצה להלך אחריה ילך· וממה שזכרת ממה שגנו עלינו רואה קרי בליל הצום ואמרת זה שראה קרי טעון טבילה ואנחנו לא נשגיח בגנות ההמון ולא נתלה במאמרים המפורסמים אלא במה שהוא מוסכם העיון, וכבר בארנו עקר זה הדבר בהלכות ק"ש ותפלה באור שלם יבינהו כל בעל עיון·

ואמנם היוצר אני רואה כשם שמתפלל אותו ש"ץ כך מתפלל אותו היחיד, וכבר אמר זולתינו מן הגאונים ז"ל זולת זה ונתלו באמרם אין היחיד אומר קדוש, ורוב גאונינו מן המערב על דעתנו לפי שזה הוא מספר מה שאומרים המלאכים, והקדושה שאין היחיד ראוי לאמרה הוא שיכוין הוא להקדוש כמו שאמר השליח צבור בתפילה נקדישך ונעריצך, וכבר כתב זה המאמר וראיתו אבן גאסום נ"ע תלמיד רבינו נסים בספרו שחבר בתפילה ובלי ספק שהוא מצוי אצליכם·

וכל מה שזכרת מאהבתנו והוספת בה, יש לך שכר גדול לפי שהיא אהבה לשם שמים והוא נמשכת אחר מה שראית מדברינו בתורה שהוא מאצל הש"ת א"כ עיקר זו אהבה היא לשם, וכן חייבים אנו לאהוב את השם בכל לב ובכל נפש ומחוזק אהבתו ראו לנו לאהוב מצותיו ואזהרותיו. ואנשיה היודעים אותם והמלמדים אותם·

ואמנם מה שהגיע לנו, ואפשר שתהיה אמת, ושלא יהיה אמת, שיש שם מי שמדבר עלינו רעות והוא מבקש להתכבד בקלוני ויצא משיטת הראוי בחבורנו, ושמענו שאתה מחית בידם קצת מחוי, והתקוממת בזה קצת התקוממת, אל תעשה דבר זה, ואנחנו מוחלים לכל מי שיעשה זה בשביל סכלותיו· וכל שכן מי שיש לו בזה תועלת ולא יזיק לנו אנחנו וכופין על מדת סדום זה נהנה וזה לא חסר· וכש"כ שההנאה בזה לא כלום לזה האומר בשביל מה שיועילהו בעיני היושבים לפניו מן השלימות ושהוא חכם ושהוא תופש על מי שיחשב בו שבני אדם נסמכין עליו, וכש"כ אם היתה התפיסה בחכמה ובדעת, וזה כולו מועיל למי שעוסק בעולם הזה, ויועילנו אנחנו גם כן בעולם הזה ובעולם הבא· ואמנם מעולם הבא מבואר, והעולם הזה מפני שכל מי שמבקש להעלים מה שגלהו אמנם מוסיף לו גלוי·

ויותר מכל זה שאתה מביא על עצמך מריבות ורעות שאין בהם צורך ואנחנו לא נבקש סיוע מאדם ומניח כל אדם עם מה שירצה לעצמו, והש"י יעזור אותך על רצונו וישים כל מעשינו ומאמרינו לשמו· ושלומך ירבה ושלום כל הזקנים· והתלמידים יברכם אלהינו·

משה בר מיימון זצ"ל·

---

*) הכ"מ פ"ז מהלכות לולב מביא תשובה זאת בשינוי לשון קצת ותמה על ה"ה שכתב שלא מצינו בגמרא היתר תוספת אלא בהדס ואמר כי לא מצינו זה בגמרא, ונראה דכונת ה"ה היתה מדאמרינן סוכה ל"ד אמר להו שמואל להנהו דמזבני אסא אשוו וזבינו וכו' ופריך ולדרוש להו כר' עקיבא וכו' אלמא דאפילו אי סבירא לי' כר' עקיבא דבחד סגי אפ"ה מהדר אתלתא אלמא דבהדס מוסיפין, ואולי זה כונת רבינו באמרו הוספת ההדס מצאנוהו כתוב וכדומה כתב הר"ן שם דגם על ערבה מוסיפין משום דהוא לנוי כדעת רבינו לעיל בחידושים דף ס"ג והביאה הכ"מ שם ודו"ק· אב"א·

*) עיין בחלק הראשון בחדושים ד' כ"א·

מאמר העבור להרמב"ם ז"ל

שאלת ממני יחייך השם ויעזרך על דינך ועולמך שאחבר לך חבור שתלמד ממנו ידיעת מלאכת העבור בהוראת המולדות וידיעת הפרקים והמועדות וראשי החדשים לכל עת בדרך קרובה וביגיעה מועטת עד שתבין המלאכה מן הספר בלתי מלמד יורך, ואע"פ שזה אומר כי לא יתכן שתדע דעה מן הדעות אלא בהוראת מלמד ולא יהיה לך די בספר לבד, ותכלית המשפט כי לא יצטרך המלמד זמן מרובה אלא בזמן מועט יורהו, ר"ל באותו זמן ילמדהו השמות הנוהגות באותו מדע והדברים אשר הרגל בהם באותו מדע וידריכהו אל הדרך· אבל בידיעתי עוצם פלפולך וחדודך נקל עלי חבור קצר כמה, לידיעתי באמת כי אתה תבין אותו תכלית ההבנה· ועם כל זה שאני מקצר ומניח האריכות ארבה המשלים שלא אעבור פרק, אבל במשל פשוט שיקום אותו המשל במקום מלמד תתלמד ממנו· ולא אשים מגמת פני בזה הקצור לבאר שבת מלאכה מן המלאכות, שאותו הדבר צריך לפרש ואינו ראוי למתלמד גם לא לותיק בזה הסוג אלא אחר הקדמות אחרות רבות אינם ממגמת העבור אלא מדעות אחרות ואתה לא היתה מגמת שאלתך בינת שבת המלאכה אלא איכות המלאכה לבד, ומה שהיה מעלה קרובה אינה צריכה להקדמות אפרשנה לך ובזה לא נלאה ממגמת הספר· ואיני רואה שלא להזכיר דבר התקופות כדי שלא יהיה הדבר חסר ואע"פ שלא שאלת ממני להזכירם ואשים דבורי בהם כפי דבורי במולדות בדרך קצרה· וחלקנו כל זה לפרקים למען ישמח הקורא בקריאתו ויהיה נח עליו למען כי כל מגמה מן המגמות שרויה בפרק· וחלקנו העבור לשתי מאמרות· המאמר הראשון למולדות והמאמר השני בתקופות· ופרקי המאמר הראשון שבעה· פרק א' בזכרון הקדמות אשר עליהן נגררת מלאכת העבור· פרק ב' בידיעת שני המחזור ולמה הוא זה כך וידיעת הפשוטות והמעוברות· פרק ג' בידיעת מולד כל מחזור· פרק ד' בידיעת מולד כל שנה· פרק ה' בידיעת מולד כל חדש· פרק ו' בידיעת כל הדחויות והקבועות· פרק ז' בידיעת שלמים והחסרים והכסדרן· המאמר השני פרקיו שלשה· הפרק א' בידיעת באיזה יום מימי השבוע תהיה התקופה ובכמה שעות מן היום ומן הלילה· פרק ב' בידיעת אותו ענין בשרטוט· פרק ג' בידיעת בכמה ימים מימי החדש תהיה התקופה· ואחר חלוקת אלו הפרקים ומספרם אשוב לפרשם בג"ה ית'·

המאמר הראשון· פרק הראשון מהם בהקדמות אשר עליהם נגררת העבור והם ד' הקדמות:

ההקדמה הראשונה שכל חשבון העבור כל מה שיתקבץ לך מן הימים תשליך ז' ז' ותסמך הנשאר· כי אין המגמה לדעת מספר הימים, אבל המגמה לדעת באיזה יום מימי השבוע יהיה המולד: ההקדמה השנית כי השעה הנסכם עליה בעבור מהשעות המעוותות ר"ל מעוותות שהם י"ב ביום וי"ב בלילה בכל עתות השנה קור וחום וקיץ וחורף, וכשיתקבץ לך כ"ד שעות תשוב אותו יום והרם אותו על מושב הימים כמו שנפרש בעתיד בעז"ה· ההקדמה השלישית כי ראשית כל יום מתחלת הלילה וכשיצא לך המולד ביום מן הימים בי' שעות אז תדע כי אותו מולד בי' שעות מן הלילה·. משל למה זה דומה כשיצא לך המולד ביום ג' בי' שעות תדע כי אותו מולד ליל ג' בי' שעות, כי תחלת יום ג' מליל ג', וכשיצא לך המולד ביום ג' בכ' שעות תדע כי אותו המולד ביום ג' בח' שעות מן היום, כי תפול מן הכ' אשר כנגד יום ג' י"ב שעות אשר הם שעות ליל ב' יום ג' ישאר ח' שעות מיום ג' ועל זה דוק: ההקדמה רביעית כי שעה המורגל עליה בחשבון העיבור נחלק לאלף ופ' חלקים ונקרא כל חלק מהם דק ובעת שיתקבץ לך אלף ופ' חלקים היא שעה שלימה והרם אותה אל מושב השעות כדרך שאפרש בג"ה ית'·

הפרק הב' בידיעת שני המחזור ומספרם ולמה היה זה כך וידיעת הפשוטות והמעוברות: דע כי מעת שיתקבץ הירח עם השמש במעלה אחד עד שיתקבצו פעם שניה כ"ט יום וי"ב שעות ותשצ"ג חלקים זהו זמן חדושה של לבנה, וכשתכפיל זה החשבון בי"ב חדש אשר הוא חשבון חדשי השנה יהיה המתקבץ שנ"ד יום וח' שעות ותתע"ו חלקים, וזהו זמן סבוב השמש ברקיע מעת שיתחיל ללכת מחלק ממנו עד שישוב אל אותו חלק בעינו אשר התחיל ממנו ראשונה: ומאחר שאמר הצור יתעלה זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה, נתחייבנו למנות חדשינו בחדש אשר יתבאר בו החדוש ואין זה אלא ללבנה· ובאמרו שמור את חדש האביב שמנו לזמן החום שהוא זמן

הרביעי, ולא תחשב זמני השנה החום והקור והקיץ והחורף אלא בחשבון השמש· והצרכנו באותו ענין להיות חדשינו חדשי לבנה ושנותינו שנות חמה· וכאשר מצאנו זמן שנת הלבנה שנ"ד יום ח' שעות ותתע"ו חלקים וזמן שנת השמש שס"ה יום ו' שעות מצינו שנת השמש מוסיף על שנת הלבנה י' כ"א ר"ד, וכשחלקנו מותר שנת השמש על שנת הלבנה וכפלנו אותו בי"ט שנה אשר היא מספר שני המחזור היה המתקבץ מאותו מותר ז' חדשי השנה ומותר לא ימנה בו המלאכה, והוספנו אותם שבעה חדשים בכלל חדשי השנים ונתנו במשך הי"ט שנה ז' שנים מן י"ג חדש כל שנה וקרינו שמם מעוברות, ונתנו אותו חדש הנוסף לפני חדש ניסן כי בגללו הוסף כפי מה שהקדמנו, וחלקנו אותם השבע שנים על שני המחזור והיא השנה השלישית והששית והשמינית וי"א וי"ד וי"ז וי"ט והסימן גו"ח אדז"ט· והיוצא מזה הפרק כי המחזור י"ט שנה, י"ב פשוטות וז' מעוברות: הפרק השלישי בידיעת מולד כל מחזור· כבר בארנו כי כל חדש הלבנה כ"ט י"ב תשצ"ג חלקים, וכן בארנו כי כל חשבון העבור כל מה שנתקבץ ז' ימים תשליכהו, וכשתשליך חדש הלבנה ז' ז' ישאר ממנו יום אחד י"ב שעות תשצ"ג חלקים והסימן אי"ב תשצ"ג· וכבר בארנו כי מספר שנת הלבנה שנ"ד יום ח' שעות תתע"ו חלקים, וכשתשליך זה החשבון ז' ז' ישאר ד' ימים ח' שעות תתע"ו חלקים, והסימן בשאריתה ד"ח תתע"ו· וכן ביארנו כי השנה המעוברת י"ג חדשים מהלבנה, ומן שנת הלבנה עד י"ג חדשים מהלבנה יהיה המתקבץ ממנו שפ"ג יום וכ"א שעות ותקפ"ט חלקים, וכשתשליך זה ז"ז ישאר ה' ימים כ"א שעה תקפ"ט חלקים והסימן הכ"א תקפ"ט· וכן בארנו כי המחזור י"ט שנה י"ב פשוטות וז' מעוברות· וכשתקח מספר השנה הפשוטה ותכפול אותו בי"ב פעמים ומספר השנה מעוברת ותכפול אותו ז' פעמים ותקבץ בשני סימנים ותשליך המתקבץ ז"ז ישאר ב' ימים י"ז שעות תקצ"ה חלקים והסימן בי"ז תקצ"ה, והוא אשר ישאר ממספר ימי המחזור אחר שתשליך ז"ז· ואני אכתוב לך אלו הנשארים בשרטוט להיותם מבוארת נקל עליך זכירתם כי עליהם נבנה שרש המלאכה, כעין זה:

הנשאר אחר השלכת ז"ז ·	ימים	שעות	חלקים
הנשאר מן חדש הלבנה ·	א	יב	תשצג
הנשאר מן השנה פשוטה ·	ד	ח	תתעו
הנשאר מן שנה מעוברת ·	ה	כא	תקפט
הנשאר מן המחזורים · · ·	ב	יז	תקצה

ואחר אשר פשטנו אלו הפשוטות אפרש היאך תוציא מולד איזה מחזור שתרצה· דע כי שנה ראשונה משני העולם ר"ל השנים אשר אנחנו מונים בהם היום מולד אותה שנה ליל שני ה' שעות ר"ד חלקים מן השעה הששית, והסימן בהר"ד והוא מולד ראש מחזור ממחזורי העולם· וכאשר תרצה לדעת מולד המחזור השני ממחזורי העולם תכתוב בהר"ד בשיטה אחת, ותכתוב בי"ז תקצ"ה בשיטה השנית תחתיה, ותשים כל סוג תחת סוגו החלקים תחת החלקים והשעות תחת השעות והימים תחת הימים, כעין זה:

ב	ה	רד
ב	יז	תקצה

תקבץ החלקים עם החלקים יהיה המתקבץ תשצ"ט, תקבץ השעות עם השעות יהיה המתקבץ כ"ה, תקבץ הימים עם הימים יהיה המתקבץ ד' ימים· יהיה מולד המחזור השני יום ד' כ"א תשצ"ט חלקים מן השעה העשירית· ומה שאמרנו כי זה המולד בט' שעות מן היום הרביעי, לפי כשתשליך מכ"א שעות י"ב שעות של ליל ד' כאשר הקדמנו נשאר ט' שעות מיום הרביעי ואותם החלקים משעה העשירית, והסימן בזה המולד ר"ל המולד השני דכ"א תשצ"ט· וכאשר תרצה לדעת המולד השלישי ר"ל מולד המחזור השלישי ממחזורי העולם תעשה כזה המעשה לא פחות ולא יתר· שתכתוב מולד המחזור השני בשטה ובי"ז תקצ"ה בשטה שניה, כעין זה:

ד	כא	תשצט
ב	יז	תקצה

ותקבץ החלקים עם החלקים כמו שעשית בפעם ראשונה, יהיה המתקבץ ממנו אלף חלקים ושל"ד חלקים, תשליך מזה החשבון שעה באלף ושמנים חלקים ישאר שי"ד חלקים, תרים השעה המתקבלת לך מן החלקים אל השעות· ועוד תקבץ הי"ז שעות אל כ"א שעות עם השעה אשר הרימות מן החלקים יהיה המתקבץ ממנו ז' ימים וי"ד שעות· תדע כי מולד המחזור השלישי ממחזורי העולם היה יום ז' בשתי שעות מן היום ושי"ד חלקים מן השעה השלישית· והסימן בזה המולד ר"ל במולד השלישי זי"ב שי"ד· ולא תסור מזה הענין ותעשה על זה המשל תוסיף בי"ז תקצ"ה על מולד המחזור הרביעי יצא לך מולד המחזור החמישי, וכזה תעשה עד שתגיע אל מולד איזה מחזור שתרצה: ודע כי מחזורנו אשר הוא מחזור רכ"ט היה מולד השנה הראשונה ממנו והוא מולד המחזור ליל שלישי בג' שעות ושכ"ד חלקים והסימן ג"ג שכ"ד· וידענו אותו בזה המעשה אשר הקדמנו, כי הוספנו על בהר"ד בי"ז תקצ"ה וידענו מולד המחזור השני והוספנו על מולד המחזור השני בי"ז תקצ"ה וידענו מולד המחזור השלישי עד שבאנו לידיעת מחזורנו זה·

וכשתרצה לדעת מולד המחזור שיבא אחר מחזורנו תוסיף בי"ו תקצ"ה על ג"ג שנ"ד · וזה כשתכתוב ג"ג שנ"ד בשטה אחת ובי"ו תקצ"ה בשטה שנית תחתיה ותקבץ השני שטות ומה שנתקבץ מן החלקים אלף ושמונים תרימהו שעה אל מושב השעות, והנשאר למושב השעות תכתוב אותו בשטה שלישית ואחר תשיב אל השעות, ומה שנתקבץ מן השעות כ"ד תרימהו יום אל מושב הימים, ומה שנשארו ולא נשלם כ"ד שעות תכתבהו בשטה שלישית ועוד תשוב אל הימים ומה שנתקבץ יותר מז' תשליך ממנו ז' ותכתוב הנשאר בשטה שלישית, וכאשר תעשה על זה המשל יצא לך מולד המחזור אשר אחרי זה, והוא מחזור ר"ס יום ה' י"ט שעות ותתקמ"ט מן השעה השמינית, וכן תוסיף על מחזור ר"ס בי"ו תקצ"ה יצא לך מולד-מחזור רס"א · וכענין זה תעשה עד לאין תכלית, ואני אכתוב לך מולדות י' מחזורים בשרטוטים מן מחזורנו זה לנסות נפשך ותתלמד ממנו ויקום לך במקום מלמד · וזה צורת השרטוט ותוציא מולד המחזור אחר מחזור על דרך שהגדתי לך, ועיין בשרטוט ואם יצא לך מכוין לאשר בשרטוט תדע כי מעשיך נכון, ואם תמצא ביניהם שינוי אפי' בחלק אחד תדע כי הוא טעות ותוסיף לעשות עד שתכוון המעשה · וזו היא הצורה :

לוח מספר המחזורים

מחזור	ימים	שעות	חלקים
רנט	ג	ג	שנד
רס	ה	יט	התקמט
רסא	י	יב	תסד
רסב	ד	ד	התרנט
רסג	ז	כא	הקעד
רסד	ב	יד	פט
רסה	ה	ו	תרפד
רסו	ז	כג	קצט
רסז	ג	טו	תשצד
רסח	ו	ח	שט

הפרק הרביעי בידיעת מולד כל שנה · כשיהיה מולד ר"ל שנה הראשונה מן המחזור ידוע על הדרך שספרנו תוסיף ד"ח תתע"ו על המולד הראשון משני המחזור ויצא לך מולד השנה השנייה · משל למה זה דומה היה מולד השנה הראשונה מן מחזור רנ"ט אשר הוא מחזורנו זה ג"ג שנ"ד הוספנו עליו ד"ח תתע"ו כעין זה :

ג	ג	שנד
ד	ח	תתעו

הרמנו שעה למושב השעות באלף ושמונים חלקים ישאר ק"כ חלקים כתבנו אותו בשטה שלישית במושב החלקים ועוד קבלנו הג' שעות מן השטה הראשונה עם השעה אשר הרימות מן החלקים אל הח' שעות מן השטה השנית יהיה המתקבץ ממנו י"ב שעות, ואחר כך קבלנו הימים לימים יהיה המתקבץ ז', ידענו כי מולד השנה השנייה מן המחזור היה יום ז' בק"כ חלקים מן השעה הראשונה והסימן ז"ב ק"כ · וכשתרצה לדעת מולד השנה השלישית תוסיף ד"ח תתע"ו על מולד השנה השנייה אשר היא ז"ב ק"כ יצא לנו מולד השנה השלישית יום ד' בכ' שעות ותתרכ"ו חלקים מן השעה התשיעית והסימן ד"כ תתרכ"ו · וכאשר תרצה לדעת מולד השנה הרביעית מזה המחזור תוסיף הכ"א תקפ"ט על מולד השנה השלישית אשר היא ד"כ תתרכ"ו יצא לך מולד השנה הרביעית יום ג' בי"ח שעות ותקל"ה חלקים מן השעה השביעית והסימן ג"יח תקל"ה, וכן עד תכלית כל המחזור תוסיף דח' תתע"ו על מולד כל שנה פשוטה ויצא לך מולד של אחריה ותוסיף הכ"א ותקפ"ט על מולד השנה המעוברת יצא לך מולד של אחריה : וזה תעשה לעולם דח' תתע"ו לפשוטה והכ"א תקפ"ט למעוברת כמו שפירשנו לעיל · כי הנשאר מן הפשוטה דח' תתע"ו, והנשאר מן המעוברת הכ"א תקפ"ט · ואם תוסף על מולד השנה האחרונה מן המחזור הכ"א תקפ"ט יצא לך מולד המחזור של אחר מחזורך, ר"ל המחזור שעבר · וכבר ביארתי לך בזה תוכל לדעת מולד איזה מחזור שתרצה אחר שתדע מולד איזה מחזור · ואם תרצה לדעת אותו מענין אחר תוסיף דח' תתע"ו על מולד המחזור ויצא לך מולד השנית, תוסיף דח' תתע"ו על מולד השנה השנית יצא לך מולד השנה השלישית לפי מה שהקדמנו, עד שיצא לך מולד השנה האחרונה מן המחזור תוסיף עליו הכ"א תקפ"ט לפי שכל שנה האחרונה משני המחזור מעוברת יצא לך מחזור של אחריו · ועל זה אמרנו הפירוש הזה אע"פ שהוא מבואר כדי להוסיף לך ביאור באריכות הדבר ואני אכתוב לך מולד כל שנה ושנה ממחזור רנ"ט בשרטוט תמצא אותם במקום מלמד תתלמד ממנו ותעשה מה שספרתי ותעיין בשרטוט אם תמצא אותם מכוונים תדע שמעשיך מכוון ואם תמצא ביניהם חלוף תשוב לעשות· וזו היא צורתו :

לוח מספר מחזור שני רנ"ט

מספר השנים	מנהגם	ימים	שעות	חלקים
א	פ	ג	ג	שנד
ב	פ	ז	יב	קנ
ג	מ	ד	כ	תתרכו
ד	פ	ג	יח	תקלה
ה	פ	א	ג	שלו
ו	מ	ה	ב	קכד
ז	פ	ד	יט	תשיז
ח	מ	א	יח	תקיב
ט	פ	ז	יו	כא
י	פ	ה		תתצז
יא	מ	ב	ט	תרצב
יב	פ	א	ז	רכ
יג	פ	ה	טו	תתרעח
יד	מ	ג		תתעד
טו	פ	א	כב	שפג
יו	פ	ו	ז	קעט
יז	מ	ג	טו	תתרנה
יח	פ	ב	יג	תקצד
יט	מ	ו	כב	שס

פרק ה' בידיעת מולד כל חדש · כשיהיה עמך מולד משני העולם ידוע והוא מולד תשרי ותרצה לדעת מולד מרחשון, תוסיף א"י ב תשצ"ג אשר מחדש הלבנה כמו שאמרנו על מולד תשרי ואז יצא לך מולד מרחשון · משל למה זה דומה עיננו במולד שנתינו זה והיא שנת י"ו מזה המחזור הנזכר והוא מחזור רנ"ט, ·מצינו מולד זה ליל ו' בז' שעות קע"ט חלקים מן השעה השמינית והסימן ו"ז קע"ט לפי מה שתראנה בשרטוט · וכתבנו זה הסימן א"י ב תשצ"ג בשטה שניה תחתיה, כל סוג תחת סוגו על זה הצורה:

ו	ז	קעט
א	יב	תשצג

קבלנו החלקים לחלקים לפי מנהגנו נתקבץ מזה תתקע"ב חלקים, וקבלנו השעות לשעות נתקבץ מהם י"ט שעה, וקבלנו הימים לימים היה המתקבץ ז' ימים · ידענו כי מולד מרחשון בזה השנה יום ז' בז' שעות ותתקע"ב חלקים מן השעה השמינית והסימן זי"ז תתקע"ב · ואם תרצה לידע מולד כסלו תוסיף א"י ב תשצ"ג על מולד מרחשון יצא לך מולד כסלו · וכן לעולם תוסיף א"י ב תשצ"ג על מולד איזה מהם שתרצה יצא לך מולד של חדש של אחריו · ואני אכתוב לך מולד כל חדש מחדשי השנה זו הנזכרת בשרטוט לפי מה שעשינו בשני הפרקים הראשונים · וזו צורת השרטוט:

חדשים	ימים	שעות	חלקים
תשרי	ו	ז	קעט
מרחשון	ז	יט	תתקעב
כסליו	ב	ח	תרפה
טבת	ג	כא	שצח
שבט	ד	י	קיא
אדר	ו	כב	תתקד
ניסן	א	יא	תריז
אייר	ג		של
סיון	ד	יג	מג
תמוז	ו	א	תתלו
אב	ז	יד	תקמט
אלול	ב	ג	רסב

הנה בארנו ומשלנו משלים ופירשנו שאין היכולת לפרש יותר מזה · וכבר בארתי וזכרתי היאך תעשה פעם אחר פעם למען יהיה קרוב למתחיל בהוצאות המולדות · ומה שלא נתבאר לו מן הפרק הראשון יתבאר לו מן השני וכן מן הג' כי המעשה בהוצאת המולד כל שנה או בהוצאת מולד כל חדש על דרך אחד הולך ועל דרך אחד הוא נגרר · ודע כי שם המולד נופל אצל החכמים על קבוץ הירח והשמש במהלכם האמצעי, וכן תמצא ב"ה ·

פרק ו' בידיעת הדחיות והקביעות · דע כי זה הפרק עמוד מעמודי העבור, וצריך אתה לעיין בו במתון כי עליו הוא הסמך ובין בדברי · וכשתוציא איזה מולד שתרצה כמו שאמרתי יש לך לדעת איזה יום יהיה ראש השנה בזה השנה · כי זו המגמה מן העבור וידיעה זו תתבאר אחר ידיעת הדחיות · וענין הדחיות המולדות הדחויות כי כשיצא מולד שנה מן השנים כענין אותו מולד יהיה דחוי ולא יהיה ראש השנה באותו יום, וזולת אלו הם קבועות והם ד' יסודות :· היסוד הראשון כשיצא לך מולד יום א' או יום ד' או יום ו' יהיה ראש השנה באותה שנה נדחית ביום של אחריו- ואל תעיין מה שיש לך מן השעות נתמעטו או רבו · משל למה זה דומה אם יצא לך המולד יום א' באיזה שעה שיהיה מן היום או מן הלילה ראש השנה באותה שנה יום שני, ואם יצא לך המולד יום ד' ראש השנה אותה שנה יום ה', ואם יצא לך המולד יום ו' ראש השנה אותה שנה יום ז' · כן תעשה לעולם פשוטה או מעוברת והסימן לא אד"ו ראש השנה, וימי אד"ו לא תקבע בהם לעולם אבל יהיה ראש השנה לעולם יום ב' יום ג' יום ה' יום ז' והסימן בגה"ז · והיסוד הב' כשיצא לך מולד ביום מן הימים הכשרים אשר תקבע בהם והם בגה"ז בחצי היום ואפילו בחלק אחד אל תקבע בו, משל למה זה דומה היה מולד שנה מן השנים יום ב' בו' שעות והסימן בי"ח יהיה ראש השנה של אותה שנה יום ג', ואם היה המולד פחות מחצי היום אפילו בחלק אחד כגון שהיה המולד ב' י"ז תתרע"ט ראש השנה אותה שנה יום ב', וכן תעשה בשאר הכשרים כשיצא לך מולד ב' בי"ח שעות או יותר ראש השנה אותה שנה יום ג', ואם היה המולד יום ג' בי"ח שעות או יותר ראש השנה אותה שנה יום ה' מפני שנדחה מד' לה' וכבר בארנו כי ר"ה לא יהיה יום ו' · וכן כשיהיה המולד יום ז' בי"ח שעות או יותר ר"ה אותה שנה יום ב' לפי שנדחה מא' לב', והסימן בזה היסוד הוא מה שאמרו חז"ל נולד קודם חצות כשר אחר חצות פסול ובחצות כאחר חצות דמי : ואלו השני יסודות הראשונים פעמים רבים הם נופלים, אבל השני יסודות האחרונים אינם נופלים אלא מעט ועל דרך זר ונכרי · היסוד השלישי כי כל שנה פשוטה שיהיה המולד בה ליל ג' בט' שעות מן הלילה ור"ד חלקים מן השעה היה ראש השנה אותה שנה יום ה' מפני שהיא נדחה מן הג' לד' ולא יהיה ראש השנה יום ד' ונדחה ליום ה', וכשיצא לך המולד כן ג"ט ר"ד או יותר ר"ה אותה שנה יום ה', ואם יצא המולד בפחות מזה ואפילו בחלק כגון שהיה המולד כן ג"ט ר"ג אותה שנה ר"ה יום ג' והסימן בו פ"ל גטר"ד מן יוד, ופי' זה הסימן פ' פשוטה ל' ליל שלישי ט' שעות ר"ד חלקים משעה

עשירית, וזהו היסוד הג' מן הדחיות: והיסוד הד' כי כל שנה שלפניה מעוברת ויצא לך מולדה יום ב' בג' שעות ותקפ"ט חלקים מן השעה הרביעית ר"ה אותה שנה יום ג', ואם יצא לך זה המולד בפחות מזה ואפילו בחלק אחד תקבע אותו יום בעצמו, כמו אם יצא לך המולד כך בג' תקפ"ח ראש השנה אותה שנה יום ב' והסימן בזה היסוד הד' מן הדחיות מ"ע י"ב תקפ"ט מן דלא, ופי' מ' מלפני ע' עבור י' יום ב' יום שני תקפ"ט חמש מאות ושמנים ותשעה חלקים ד' מן שעה רביעית· ואלו השני יסודים אחרונים יותר מעט הם נופלים מן הראשונים אבל צריך אתה לעמוד עליהם ולא תסירם מלבך והשם ידריכנו בדרך ישרה: ואני אכתוב לך ימי קביעות שני מחזורים בשרטוט תתלמד מהם לפי מנהגנו בפרקים האחרים, וזו היא צורתו:

שני המחזור	ימי השבוע
א	ג
ב	ז
ג	ה
ד	ה
ה	ב
ו	ה
ז	ה
ח	ב
ט	ז
י	ה
יא	ב
יב	ב
יג	ה
יד	ג
טו	ב
טז	ז
יז	ג
יח	ב
יט	ז

לוח קבוע שני מחזור רנ"ט ותוציא המולדות ותקבע מה שיש לך לקבוע ותדחה מה שיש לך לדחות לפי היסודות שבארתי לך, אחר כן תעיין בשרטוט אם תמצאם מכוונים תדע כי חשבונך מכוון, ואם לאו תשוב לחשבון בג"ה·

פרק ו' בידיעת השלמים והחסרים והכסדרן· דע כי מרחשון ב' ימים לעולם בכל השנים ושבט יום א' ואדר ב' ימים וניסן יום א' ואייר ב' ימים וסיון יום א' ותמוז ב' ימים אב יום א' ואלול ב' ימים· ואם תהיה השנה מעוברת הב' אדרים ב' ימים, ועל זה הסדר כל השנים· אבל החלוק הוא בין כסלו וטבת כי שנה יהיו כסלו וטבת ב' ימים ותקרא השנה של שלמים, ושנה יהיו כסלו וטבת יום א' ותקרא חסרים ושנה יהיו כסלו וטבת כסדרן כגון שיהיה כסלו יום א' וטבת ב' ימים ותקרא כסדרן· ואם תרצה לידע אם השנה שלמים או חסרים או כסדרן תצטרך לדעת אם השנה אשר אתה רוצה לידע אותה מעוברת או פשוטה אם תהיה פשוטה תדע איזה יום הוא ראש השנה אותה שנה ואיזה יום יהיה ר"ה בשנה הבאה, ותעין כמה בין שני ימים מן המנין אם יש ביניהם ג' ימים השנה חסרים ואם ד' השנה כסדרן ואם ה' השנים שלמים· והסימן גד"ה בפשוטה חכ"ש פי' כי כשיש בין היום אשר קבענו בו השנה אשר נרצה לדעת אם הם שלמים או חסרים או כסדרן ובין השנה של אחריה ג' ימים היא חסרים ואם יש ביניהם ד' ימים היא כסדרן, ואם יש ביניהם ה' ימים היא שלמים זהו בשנה פשוטה· משל למה זה דומה אם תהיה ראש השנה בשנה הפשוטה יום ז' וראש השנה של אחריה יום ה' הראשונה שלמים כי יש ביניהם ה' ימים יום ז' ויום א' יום ב' יום ג' ויום ד', ואם היה ראש השנה הפשוטה יום ה' ובשנה של אחריה יום ב' השנה כסדרן לפי שיש ביניהם ד' ימים יום ה' יום ו' יום ז' יום א'· ואם היה ר"ה הפשוטה יום ז' ובשנה של אחריה יום ג' השנה חסרים לפי שיש ביניהם ג' ימים יום ז' יום א' יום ב', ועל זה דוק· ואם היה ר"ה שתרצה ידיעתה אם הם שלמים או חסרים או כסדרן מעוברת, על זה המעשה בעיון שתעיין כמה יש בין היום אשר תקבע בו ר"ה אותה שנה ובין היום אשר תקבע בשנה הבאה, אם יש ביניהם ה' ימים השנה חסרים, ואם ו' ימים השנה כסדרן, ואם ז' ימים השנה שלמים· והסימן ה"ו בעבור חכ"ש ופירושו כפירוש הראשון· ואם היה ר"ה בשנה מעוברת יום ז' ובשנה של אחריה ר"ה יום ז' אותה שנה המעוברת שלמים לפי שבין ב' הימים ז' ימים לפי שלא נחשב בזה המנין יום קביעות השנה הבאה אחר השנה אשר אנו רוצים ידיעתה כמו שבארנו· וממה שאמרנו יתברר לך כי לא תוכל לדעת אם השנה חסרים או שלמים או כסדרן אלא אחר שתקבע אותה שנה והשנה הבאה אחריה· ואם תכתוב כל שני מחזורנו זה בשרטוט השלמים והחסרים והכסדרן, תתלמד בו כפי מנהגנו· וזו היא צורת השרטוט:

מחזור רנ"ט

מספר	
א	כסדרן
ב	שלמים
ג	שלמים
ד	כסדרן
ה	חסרים
ו	שלמים
ז	כסדרן
ח	חסרים
ט	שלמים
י	כסדרן
יא	שלמים
יב	חסרים
יג	שלמים
יד	כסדרן
טו	שלמים
טז	חסרים
יז	כסדרן
יח	שלמים
יט	שלמים

ודע כי כשיהיה ר"ה יום ג' אותה שנה כסדרן לעולם, והסימן לא גה"ש פי' כשיהיה ר"ה יום ג' לא תהיה השנה לא שלמים ולא חסרים אלא כסדרן· ודע כי כשיהיה ר"ה יום ז' או יום ב' לא יתכן להיות כסדרן אלא שלמים או חסרים כמו שיצא החשבון אשר אמרנו והסימן לא ז"ך ולא ב"ך· ודע כשיהיה ר"ה יום ה' אם תהיה השנה פשוטה לא יתכן להיות חסרים, ואם תהיה מעוברת לא יתכן להיות כסדרן לא ה"ף כ"ע בחמישי פירושו לא חסרים בפשוטה ולא כסדרן במעוברת כשיהיה ר"ה ביום ה'· וזכור אלו

הסימנים ותשוב אליהם כשתטעה · ואם תמצא כאשר אמרנו לך בידיעת השלמים והחסרים והכסדרן ויצא לך השנה כסדרן ור"ה יום ז' או יום שני, או יצא לך חסרים ור"ה יום ה' והשנה פשוטה, או יצא לך השנה כסדרן והשנה המעוברת בראש השנה יום ה', תדע כי טעות בחשבון ושוב לחשבונך עד שתמצא · וכשתדע איזה יום יהיה ר"ה ואם השנה שלמים או חסרים או כסדרן בלא ספק כי ראשי החדשים ידועות וכשראשי החדשים ידועות המועדים ידועים והפרקים ידועים בלי ספק ·

המאמר השני בידיעת התקופות: הפרק הראשון בידיעת איזה יום מימי השבוע תהיה התקופה ובכמה שעות מן היום או מן הלילה במעשה · כשתרצה לדעת אותה קח שני העולם השלמים והשליכם כ"ח כ"ח והמנין שאינו מספיק כ"ח תוסיף עליו רביעית, ומה שנתקבץ תוסיף עליו ג' והנכלל לך מזה הם ימים ותשליכם ז"ז והנשאר פחות מז' תתחיל בחשבון מיום א' כלומר מתחלת הלילה, ואיזה יום שנפסק בו החשבון אותו יום תהיה תקופת ניסן באותה שנה · משל למה זה דומה רצינו לידע מתי תהיה תקופת ניסן בזו השנה והיא שנת ד' אלפים תתקי"ח, לקחנו השנים השלמים והם ד' אלפים תתקי"ז, כי שנת י"ח אשר אנחנו חפצים בידיעתה לא שלמה עוד · השלכנו אותן השנים השלמים כ"ח כ"ח נשאר י"ז הוספנו עליהם רביעיתם והם ד' ימים ורביע היה המתקבץ כ"א יום ורביע, הוספנו על המתקבץ ג' היה הכל כ"ד יום ורביע, וכבר בארנו כי רביע כל יום ו' שעות השלכנו אלו כ"ד יום ו' שעות ז"ז נשאר שלשה ימים ורביע, התחיל החשבון מיום א' ויצא לך החשבון ליל ד' בששה שעות ובזו השעה הנזכרת מהיום הנזכר תהיה תקופת ניסן בזו השנה · וכשתדע באיזה יום ובאיזה שעה תהיה תקופת ניסן שאר התקופות ידועות, והוא כשתוסיף ז' שעות ומחצה על שעות איזה תקופה שתהיה תצא לך התקופה של אחריה · משל למה זה דומה, אם תהיה תקופת ניסן בזו השנה בו' שעות מליל רביעי תוסיף ז' שעות ומחצה תשאר שעה ומחצה מיום ד' תדע כי תקופת תמוז ההוא אחר תקופת ניסן בזו השנה בשעה א' מיום ד', ואחר שתוסיף על השעה ז' וחצי יהיה המתקבץ ממנו ט' שעות, תדע כי תקופת תשרי ההוא אחר תקופת תמוז בזו השנה בט' שעות מיום ד'. ותוסיף על הט' שעות ז' וחצי יהיה המתקבץ ממנו י"ו שעות, תשליך מהם י"ב שעות מיום ד' ישאר מהם ד' שעות וחצי מליל ה' תדע כי תקופת טבת תהיה בד' שעות מליל ה', ועוד תוסיף על הד' שעות וחצי ז' שעות יהיה המתקבץ ממנו י"ב שעה והם שעות ליל הה', תדע כי תקופת ניסן הבאה אחר זו תהיה יום ה' בשעה א', ועל זה יתגרר המעשה עד סוף העולם כשתדע התקופה תוסיף עליה ז' שעות אז תדע שעות התקופה הבאה אחריה ובאיזה יום היא כמו שביארנו בזה המשל :

פרק שני בידיעות חשבון זה בשרטוט · וכשתרצה לדעת באיזה יום תהיה התקופה ובכמה שעות מן היום ומן הלילה, תקח שני העולם ותשליכם כ"ח כ"ח והנשאר פחות מכ"ח תביא אותם בשטת המנין, ועיין השטה אשר נכח אותו מנין תמצא בו סדר תקופת השנה · משל למה זה דומה, רצינו לידע סדור תקופות שנתינו והוא שנת י"ח אחר שהשלכנו שנות העולם כ"ח כ"ח נשאר י"ח שנה כי הארבעת אלפים ותת"ק מושלכים ובקשנו כמו אותו ענין בשרטוט בשטה הנופלת עליה שנות החשבון ולקחנו מה שיש בנוכחו, מצינו תקופת תשרי בזו השנה יום ג' בג' שעות, תקופת טבת יום ג' י' שעות וחצי, תקופת ניסן ליל ד' ו' שעות, תקופת תמוז יום ד' בשעה וחצי · וכשתרצה לידע השנה אשר אחרי זו השנה עיין בשטה אשר אחר זו השטה ר"ל שנות י"ט, וכן תעשה על הסדר שטה אחר שטה עד שתשלים השרטוט ותחזור לראשיתו והוא חוזר חלילה לעולם כל שיטה בשנה ובין · ובזה השרטוט יתברר לך כי תקופת ניסן לא תהיה לעולם רק בשש שעות או בשעה א', ותקופת תמוז בז' שעות או בי' שעות, ותקופת תשרי בג' או בט', ותקופת טבת בד' שעות או בו' שעות, וכל אלו השעות מן היום או מן הלילה · ודע כי הספרים בזה השרטוט כנגד תקופת ניסן בשעת השעות ר"ל כי אין במקומו שעה · ואם ראית כנגד היום דע כי תקופת ניסן תהיה בחלק א' מאותו היום, ואם תהיה הספר כנגד הלילה התקופה תהיה בחלק א' מאותו הלילה ובין ותמצא בע"ה *) :

פרק שלישי בידיעת בכמה ימים מימי החדש תהיה התקופה ובכמה שעות מן היום או מן הלילה כמו שפירשנו בפרק ראשון · נשאר לך לדעת בכמה ימים מימי החדש תהיה התקופה · וידיעת אותו ענין שתקח שנות השלמות והיא זו השנה ד' אלפים ותתקי"ז שנה תשליכם י"ט י"ט ומה שנשאר פחות מי"ט זכור החשבון והם שנים שעברו מן המחזור שאתה בו תן לכל שנה

*) הלוח הוא בדף השני · והשורות הנכתבות ביושר הם שעות היום והמושכבים הם שעות הלילה, ומלת ספר הבאה בסוף הפרק הוא מלה ערבית הוראתה רק והוא סימן 0 ובא במקום התחלת היום והלילה ·

י"א יום ומה שנתקבץ מן הימים תוסיף עליהם ז׳ ותשליך המתקבץ לל׳ ומה שנשאר פחות מל׳ תחזור כמו אותו חשבון מראש חדש ניסן ותהיה התקופה, ואם לא הגיע תוסיף ב׳ ימים אם לא הגיע תוסיף ג׳ ועל כל פנים יגיע · משל למה זה דומה, רצינו לדעת התקופות בזו השנה בכמה ימים מניסן תהיה, ידענו כי תקופת ניסן בזו השנה ליל ד׳ בו׳ שעות השלכנו שנות העולם השלימות י"ט י"ט נשאר ט"ו והם השנים אשר שלמו ועברו מן המחזור והוא מחזור רל"ט, נתננו לכל שנה י"א יום היה המתקבץ מהם קס"ה יום והוספנו עליהם ז׳ ימים סך הכל קע"ב יום, השלכנו את החשבון לל׳ נשאר כ"ב ימים, ועיינו באיזה יום יהיה ניסן בשנה אשר נרצה ידיעתה והוא שנת ד׳ אלף התקי"א ליצירה י"ו למחזור, ומצינו ניסן בזו השנה יום א׳ ומנינו ניסן מיום א׳ כ"ב ימים יצא החשבון בו אל יום א׳, כי מיום א׳ עד יום א׳ כ"ב ימים ולא הגיע החשבון אל יום התקופה כי התקופה ליל ד׳ כמו שפירשנו, הוספנו יום א׳ על כ"ב הגיע החשבון ליום ב׳, הוספנו ב׳ ימים על כ"ב ימים הגיע החשבון ליום ג׳, הוספנו ג׳ על כ"ב ימים הגיע החשבון ליום התקופה אשר הוא ד׳, אז ידענו כי תקופת ניסן בזו השנה שהיא שנת ד׳ אלפים התקי"א בו׳ שעות מליל ד׳ כ"ה ימים מחדש ניסן, ועל זה הענין תדע באיזה יום מימי החדש תהיה תקופת ניסן לעולם · ואם תהיה השנה אשר תרצה ידיעתה באיזה יום מימי החדש תקופת ניסן תהיה באותה שנה מעוברת תעשה על זה הדרך לדרכי חשבונך מחדש אדר שני במקום ניסן, וכאשר עשית בניסן בשנה הפשוטה תעשה באדר השני בשנה המעוברת · ואם היתה תקופת ניסן ידועה בשנה מן השנים יהיו שאר התקופות ידועות, והוא אחר שתחשוב מיום התקופה משנה אשר היתה בה ל"א יום וז׳ שעות ומחצה, אז תצא לך התקופה אשר אחריה · משל למה הדבר דומה, הנה ידענו מה שהקדמנו כי תקופת ניסן בשנתינו זו והיא שנת י"א היתה בו׳ שעות מליל ד׳ כ"ה ניסן מנינו מזו השעה וזה היום ל"א יום וז׳ שעות וחצי יצא לנו החשבון בשעה וחצי מיום ד׳ בז׳ בתמוז, ידענו כי תקופת תמוז תהיה בזו השנה יום ד׳ בשעה וחצי בז׳ בתמוז · ועוד מנינו מזה היום ומזו השעה אשר יצאה בו תקופת תמוז ל"א יום וז׳ שעות וחצי הגיע החשבון אל ט׳ שעות מיום ד׳ ל׳ יום מתשרי, ידענו כי תקופת תשרי תהיה בשנה הבאה אחרי זאת, כלומר שנת י"ט יום ד׳ בט׳ שעות ל׳ יום מתשרי · ועוד מנינו מזה

לוח התקופה לחשבון שמואל בכל שנה משנות מחזור החמה

שנות מחזור החמה	תקופת תשרי – ימי השבוע	תקופת תשרי – שעה ללילה ויום	תקופת טבת – ימי השבוע	תקופת טבת – שעה ללילה ויום	תקופת ניסן – ימי השבוע	תקופת ניסן – שעה ללילה ויום	תקופת תמוז – ימי השבוע	תקופת תמוז – שעה ללילה ויום
א	ג	ט	ג	ד וחצי	ד	0	ד	וחלי -
ב	ד	ג	ד	י וחצי	ה	-	ה	א וחצי
ג	ה	ט	ו	וחלי ד	ו	0	ו	ז וחצי
ד	ז	ד	ז	וחלי ^	ז	ו	א	וחלי ל
ה	א	ט	א	ד וחצי	ב	0	ב	וחלי -
ו	ב	ג	ב	י וחצי	ג	-	ג	א וחצי
ז	ג	ט	ד	וחלי ד	ד	0	ד	ז וחצי
ח	ה	ד	ה	וחלי ^	ה	ו	ו	וחלי ל
ט	ו	ט	ו	ד וחצי	ז	0	ז	וחלי -
י	ז	ג	ז	י וחצי	א	-	א	א וחצי
יא	א	ט	ב	וחלי ד	ב	0	ב	ז וחצי
יב	ג	ד	ג	וחלי ^	ג	ו	ד	וחלי ל
יג	ד	ט	ד	ד וחצי	ה	0	ה	וחלי -
יד	ה	ג	ה	י וחצי	ו	-	ו	א וחצי
טו	ו	ט	ז	וחלי ד	ז	0	ז	ז וחצי
טז	א	ד	א	וחלי -	א	ו	ב	וחלי ל
יז	ב	ט	ב	ד וחצי	ג	0	ג	וחלי -
יח	ג	ג	ג	י וחצי	ד	-	ד	א והצי
יט	ד	ט	ה	וחלי ד	ה	0	ה	ז וחצי
כ	ו	ד	ו	וחלי ^	ו	ו	ז	וחלי ל
כא	ז	ט	ז	ד וחצי	א	0	א	וחלי -
כב	א	ג	א	י וחצי	ב	-	ב	א והצי
כג	ב	ט	ג	וחלי ד	ג	0	ג	ז וחצי
כד	ד	ד	ד	וחלי -	ד	ו	ח	וחלי ל
כה	ה	ט	ה	ד וחצי	ו	0	ו	וחלי -
כו	ו	ג	ו	י וחצי	ז	-	ז	א וחצי
כז	ז	ט	א	וחלי ד	א	0	א	ז וחצי
כח	ב	ד	ב	וחלי ^	ב	ו	ג	וחלי ל

היום ומזו השעה צ"א יום וז' שעות וחצי הגיעה החשבון אל ארבע שעות וחצי מליל הרביעי משבת, ידענו כי תקופת טבת תהיה בשנת י"ט בד' שעות מליל ה' משבת· ועוד מנינו מזה היום ומזו השעה צ"א ימים וז' שעות וחצי הגיעה החשבון אל שעה ראשונה מיום ה' ששה ימים מחדש ניסן, ידענו כי תקופת ניסן תהיה בשנת י"ט בתחלת יום ה' ו' ימים מחדש ניסן· וכן נחשוב מזה היום ומזו השעה צ"א יום וז' שעות וחצי ילא לנו תקופת תמוז, וכן תעשה עד סוף העולם· וכבר בארנו כי כשיהיה תקופה מן התקופות ידועה שילך תעשה מהם שאר התקופות עד סוף העולם· ודע כי כשאמרנו בתקופה מן התקופות תהיה בכך וכך שעה אין הכונה כי התקופה תהיה בכל אותה שעה, אבל המגמה כי התקופה תהיה בתחלת חלק א' מאותה שעה· וכשאמרנו כי תקופת ניסן בשעה ראשונה מן היום או מן הלילה אין הכונה בכל שעה ראשונה אבל הכונה בתחלת חלק מן השעה הראשונה, ודברינו בו אינו אלא על דרך העברה· ואין ראוי שיחלוק עלינו חולק באמרנו כי המולדות בכך וכך שעה וכך וכך חלקים מן השעה הנמשכת אחר השעה הראשונה, כי כשאמרנו זה היה על דרך העברה והרגל הלשון· ואין ראוי עוד לחלוק חולק בכפל הענין והחזרתו פעם אחר פעם וספור ענין קרוב יכול המתלמד שיתלמד ממה שהקדמנו ואפילו לא ייחדוהו בזה המאמר, אבל עשינו כל זה למען ירוץ הקורא בו, והשם יתעלה יורנו דרך האמת ברחמיו וחסדיו הרבים אמן סלה·

נשלם המאמר·

מאמר נגד גאלינוס

בענין שער הגבות והעפעפים *)·

אמר משה · מן הידוע מאמר הפילוסופים שיש לנפש בריאות וחולי, כמו שיש לגוף בריאות וחולי· ואותם חולי הנפש ובריאותם, היא מונח בסברות ובמדות בלי ספק, ולכן אני קורא הסברא הבלתי אמתית והמדות הרעות כפי רוב התחלפות מיני החלאים הנפשיים· ומכלל החולים הנפשיים חולי כולל, שאחשב שלא ימלט ממנו כי אם אחד בזמנים רחוקים, ומתחלף החולי באנשים בתוספות וחסרון· וזה החולי אשר אני רומז בו, הוא שידמה כל שבאנשים עצמות יותר שלם שאינו, להיות רוצה ומתאוה שיקיף כל מה שעלה על לבבו שלמות, מבלי עמל ויגיעה· ומפני החולי הכולל הזה תמצא אישים מן האנשים בעלי חריפות ותבונה שכבר ידעו אחת מהחכמות הפילוסופיות או העיוניות, או חכמה מן החכמות המונחות שהיו בקיאים בה· וידבר אותו האיש בחכמה אשר השיג, ובחכמות אחרות לא ידע בהם כלל או יהיה חסר בה, ויהיה דבורו באותם החכמות כדברו באותה החכמה שהוא בקי בה· כ"ש כשיהיה' האיש אשר מזדמן לו מזל מן המזלות הנחשבים, ושנראה באותו האדם המעלה והשררה, ושיהי' מבעלי המסורת שיאמר שקבל מאמריו בקבלה· ושלא יקשה אדם במאמרו, ולא יטעון ולא יערער עליו, כי כל עוד שנקבע בו המזל הנחשב הזה, יחזק קביעות אותו החולי ויגמר בו, וישוב אותו האיש הולך עם הזמן, ואומר מה שירצה שיאמר כפי דמיונו או כפי עיונו או כפי השאלות שירבו עליו, וישיב כמו שיעלה לבבו, שלא ירצה שיאמר שיש שם דבר שלא ידעהו· — וכבר הגיע מקביעות החולי הזה בקצת אנשים שמסתפק בשיעור ג"כ, ויטעון ויבאר שאותם החכמות אשר לא יכשרו אלו הם בלתי מועילות, ואין צורך בהם· ושאין שום חכמה שראוי שיכלה האדם זמנו בה, אלא החכמה אשר ישרה בעיניו לא זולתה· — בין שתהי' אותה החכמה פילוסופית או מונחת, וירבה להרע ולהקשות על החכמות אשר לא יכשרו לו, ובכלל

*) נעתק מספר פרקי משה מובא מהרב הבדרשי בכתב התנצלותו להרשב"א בתשובתו:

הנה זה החולי יש לו רוחב גדול, ובעת שתעיין ותבין דבור זה האיש בענין המשפט והצדק, יתבאר לך שעור חוליו זה; והיותו קרוב מן הבריאות, או קרוב מן המות. וזה גאלינוס השיגו מזה החולי מה שהשיגו בו מאשר הם ממינו בחכמה. וזה שזה האיש גאלינוס היה בקי ברפואות ומומחה מאד, יותר מכל אשר שמענו ספורו, או ראינו דבורו. וכן מלא בענין הנתוח מליאה גדולה, ונתבאר לו בזמנו ג"כ מפעולת האברים ותועלותיהם ויצירתם, ומעניני הדפק ג"כ שלא נתבארו בזמן ארסטו. והוא בלי ספק ר"ל גאלינוס, כבר נשלם בלמודיות וקריאת ספרי ההגיון, וקרא ספרי ארסטו בטבעיית ואלהיית. אך היה חסר בכל זה בשביל טוב דעתו וזכות שכלו, אשר התעסק ברפואות. והיותו מולא מה שהודיעו הוא מקצת עניני הדפק והנתוח והתועלת והפעולות יותר אמתי, ממה שזכרו ארסטו בספרו בלי ספק כשיעויין בצדק. והביאו זה לדבר בדברים שהוא חסר בהם מאד, ויעלה לטעות בהם וישיב על דברי ארסטו כמו שידעת בהגיון, וידבר באלהיית ובטבעיית, כדברו במה שיסברהו סברא לעצמו, ובדבורו בסברת אפוקרט ואפלטון, וספר שהואיל להשיב על ארסטו. וכן חבר ספר בתנועה והזמן ובאפשר ובמניעה, ומביא בכל זה מה שהוא ידוע אצל בעלי העיון. והגיע בו זה עד שחבר ספר המפורסים במופת. וחשב שלא יגיע הרופא אל השלמות אלא בידיעתו, ושהוא מועיל אל הרופא מאד. וקצר מן ההקשים והסתפק במה שצריך אליו במופת, בחשבו שאותם ההקשים, הם המועילים ברפואה וזולתה, וחסר מה שהוא זולת זה. והיו אותם הקשים אשר זכרם אינם הקישים מן המופת כלל, וחסר ההקשים המועילים מאד בהקשי הרפואה, וחשב שאין צורך בהם כלל, וכשהתעסק ארסטו וזולתו בהם אבד זמנו, כל זה באורו אבונצר אלפרכ"י. וזה שהי' חסר ההקשים האפשריים, וההקשים המעורבים, והסתפק בהקשים המוחלטים, והם המצואיים, ולא פנה אל ההקשים המופתים. הנה ההכרחיים לא מצואיים, ושהדבר המועיל ברפואה וברוב המלאכות הם ההקשים האפשריים והמעורביים. ושמע דברי אבונצר בזה, אמר בפירוש להקש הגבול, כאשר התחיל אותה ההצעה אשר הגיע אותה לאפשר ולהקשים האפשריים. אמר אבונצר, ואין בזה לפי מה שחשב גאלינוס הרופא, כי זכר בספרו אשר קראו ספר המופת, אל ההקשים האפשריים, הוא חשב שהוא חבר ספרו למופת, וההקשים אשר ישתמשו בהם בידיעת החוליים הפנימיים, ואחר עשה מאותם שיכינו לרפואתם, הנה כלם הקשים אפשריים, ואין בדבר מהם הכרחיי, אלא אם יהיה הדבר זה אשר יחשב שיהי' מן מלאכת הרפואה. ולכן הי' מוכיח אותו שלא יהי' הלמוד בספרו אשר קראו ספר המופת, אלא לתכונות ההקשים האפשריים לבד, זולתי המציאות. וגם כי הוא אמנם הסתפק ואמר תכונות המציאות בהיותו מסתפק מן ההקשים כפי מה שיקובל תועלת בו במופתים התכונות המציאות, אמנם אינם מכוונות כמו המופתים לא יעשו מן המאמר הזה, אבל נעשים מן ההכרחיות לבד, כלו דברי אבונצר:

וכאשר התחיל ארסטו לבאר ההקשים המעורבים
האפשריים ומוחלטים, אמר אבונצר בפי' זה
הדבור וזה לשונו:

אמר אבונצר השער הזה גדולה התועלת מאד מן המוחלט
הגמור, מפני שהמלאכות המעשיות כלם משתמשות בזה הענין, וכ"ש בהוצאת הענינים הפרטיים העתידים, האם היו אם לא היו ברפואה ובעבודת האדמה, ובהנהגת המדינות והדבור והערות, ובכל מה שישתמש האדם בו ממה שיצטרך בו להקדמת הידיעה. ואמנם ברוב השתים אבונצר בהקדמת הידיעה וכיוצא בו מהספרים הנה באו יותר אל אלו ההקשים. כלו דברי אבונצר:

ותעיין ותפלא מספור זה, כי הוא מתפאר בשבח
ההגיונו בכל ספריו, וזכר שפגע אנשי זמנו מן הרופאים וסבת חסרונם אמנם הוא מיעוט ידיעתם בהגיון. ושסבת בקיאותו הוא היותו מומחה בהגיון, ומכריח תמיד ומראה שצורך הרופא אל ההגיון. וכאשר חבר אותו הספר לא די שלא חבר ודבר דבור אחד ממיני ההקשים האפשריים והמעורבים, אשר הם לבד המועילים ברפואה, אבל הטריד המתעסק בהם ואמר שהוא לא יצטרך אליהם כלל. ולא יסתפק אחר שגאלינוס קרא ספרי ארסטו והבין אותם יותר מהבנת זולתו שהוא למטה ממנו. אך מפני החולי הכולל אשר אנחנו מדברים בו, נדמה לו שהבנת מלאכת ההגיון ושאר המלאכות העיוניות כהבנת מלאכת הרפואה, ושבקיאותו בהם ובאותם החכמות כלם, כבקיאותו ברפואה, ויקשה לכל מי שיקשה בו ולא עמד אצל הגדר הזה. אבל גם מחזק התענג במה שנראה לו מקצת תועלת האברים, נתפאר בנבואה, ואמר שבא אליו המלאך מאת ה' והודיעו כך וצוהו כך. ומי יתן שיעמוד על זה והי' מחשב עצמו בכלל הנביאים ולא יקשה ולא

יתפוש עליהם, אך הוא לא עשה כן, אבל הגיע שכלותו לתכלית בשעור עצמו שהקיש בין עצמו ובין משה רבינו ע"ה ויחס לעצמו השלמות, והסכלות למשה רבינו ע"ה· חלילה לזה ממאמר הסכלים, ולכן יישר בעיני שאשמיעך דבריו בלשונו ואשיב עליו, לא תשובה כמשיב לדברי הגדול בזה, כי אין משה רבינו ע"ה אצלו, כמו שהוא אצלנו כת מאמיני התורה, אבל אבאר בתשובתי זאת הסכלות אשר יחס למרע"ה לא יתחייב לו, וגאלינוס הוא הסכל באמת· ואשיב דברי בין שניהם כאלו אני מדבר בין שני אנשים חכמים, שאחד מהם יותר שלם מן האחד, לא כמכריע בין נביא גדול ובין אדם רופא, כי הוא הדין:

ואומר הנה גאלינוס כאשר התחיל בי"א בתחבולות
ותעולת האברים תועלת היות שער הגבות לא יארך ולא ישתלשל כשער הראש, ותועלת היות שער העפעפים נצב ואינו מתארך אמר דבור ז"ל:

אם תאמר שהבורא ית' צוה שלא יתארך אבל ישאר
על שעור אחד בכל העתים, ושהשער קבל הצווי הזה ושמע הצווי ונשאר כך לא מרה מה שצוה בו, גם בהיותו נענה ומפחד מלמרות דבר השם ואם לסבות היותו מתבייש מהשם אשר צוהו בצווי הזה, ואמנם השער הזה ידע בעצמו שזה יותר נכון נראה ויפה בתועלת· ואמנם הנה זאת דעתו בדברים הטבעיים· והסברא אצלי יותר משובחת ונכונה בזה· כי השם הוא התחלת כל נברא מנבראים כמו שאמר מרע"ה, ותוספת ההתחלה מפני החומר אשר ממנו היה· כי הבורא שם שער העפעפים ושער הגבות יצטרכו שישארו על ענין אחד מאורך כי זהו יותר נכון· וכאשר ידע שהשער הזה היה ראוי שיושם על זה האופן, שם תחת העפעפים עור קשה דבק בשחום הגבות· וזה כי לא היה מספיק בהשארות זה השער על שעור אחד מאורך כשירצה הבורא שיהיה כן· כמו שאלו רצה שישים האבן בפתע האדם, מבלי שישנה האבן השנוי הנאות לזה לא הי' זה באפשר· וההפרש בין אמונת מרע"ה ובין אמונת גאלינוס ואפלטון ושאר היונים בזה, כי אמונת מרע"ה היה שמתי שירצה הש"י שישקוט החומר ויכנע ישקוט מיד, וזה שהוא יחשוב שהדברים כלם אפשריים אצל השם, ואם הוא ירצה שיברא מן האפר סוס או שור בפתע יעשה כן· ואמנם אנחנו לא ידענו זה אך אנחנו אומרים שיש מן הדברים בעצמן בלתי אפשריית, ואלו הדברים אינו רוצה השם שיהיו דברים אפשריים, ומן האפשריים לא יבחר כי אם הטוב שבהם והיותר נאות ומשובח שבהם· ולכן בהיות היותר נאות ונכון לעפעפים ושער הגבות שישארו על שעורם באורך ועל מספרם אשר הם עליו לעולם תמיד, אין אנחנו אומרים בשער הזה שהשם אמנם רצה שיהיה על מה שהוא עליו ויהיה בשערו כפי מה שירצה השם· וזה שאלו רצה השם אלף פעמים שיהיה זה השער על זה האופן לא יהיה לעולם אחר שישים צמיחתו מעור הטוב, אם לא יקבע שרשי השער בגרם קשה אז יהיה ממה שהוא עליו לא ישאר ג"כ עומד נצב וכהנה זה כן· הנה אנחנו נאמר שהשם שם שני הענינים האלה, אחת מהם בחינות מציאות הענינים והיותר נאות שבהם לחוש שיפעלו· הב בחירת החומר הנאות· ומזה כי בהיות היותר נאות והיותר נכון שיהיה שער העפעפים עומד נצב, ושיורגש השארו על ענין אחד בשעור ארכו ובמספרו בנטוע השער ונעילתו בגרם קשה, ואלו נטעו בגרם רפה היה יותר סכל ממשה ויותר סכל משר צבא אויל שיניח חומות מדינתו על ארץ לחה, ועל ככה מוטבעות במים· וכן השארות שער הגבות והשארותו על ענין אחד אמנם בא מפני בחירתו לחומר· כלו דברי גאלינוס:

אמר משה כשיעויין בדבור הזה אדם מתפלסף יודע
בעמודי התנאים המפורסמים בזמנינו זה, יתבאר לו ערבוב זה האיש, ושהדבור הזה לא יבא על מלאת כפי סברת מאמיני התורה ולא כפי סברת הפילוסופים· כי עמוד הסברות של גאלינוס בלתי מכוונים ובלתי מדוקדקים, ואמנם ידבר בדברים ישכל שרשיהם כמו שנבאר עתה· וזה שהוא יחס משה ע"ה בדבור הזה אשר זכרו בעל סברות· אמנם הסברא האחת מד' סברות היא סברת מרע"ה· ואמנם הג' סברות האחרות הנשארות אינם מסברת משה, אמנם גאלינוס במעט דקדוקו וכוונתו בכל מה שידבר בו בזולת הרפואה חשב שהסברא הד', אשר זכרה סברה אחרת· ואמר ג"כ שזאת הסברה הא' אשר היא סברת מרע"ה כמו שזכר גאלינוס, הוא ענף קיים לשרש תורתינו ועמודיה, ושרש תורת אברהם אבינו ע"ה, ולא יתבלבלו מאמריו ולא יהרסו אבל ישלחו פארת שרשיה· ושהדבור אשר זכר גאלינוס בכאן מעצמו בדא, ואמר שזהו אמונתו אינה מסכימה לשרש דעתו ואמונתו, אבל זה אשר אמר הוא מסכים לסברת זולתו, ונתערבבו מאמריו ואמנם אינם מסכימים ענפיו עם שרשיו:

ועתה אתחיל בביאור אותם הסברות הד' אשר
יחס למשה רבינו ע"ה בדבור הזה· א' מהם·
הראשונה שהשם יצוה שער הגבות שלא יארך, ושמע

ממנו · ואמר שזה סברת מרע"ה, והשם אינו מצוה ומזהיר אלא לבעלי השכל · והסברא הב' אמרו שמשה ע"ה יחשוב שהדברים כלם אפשריים אצל הבורא · וזה ג"כ אין סברת מרע"ה אבל סברתו היא שלא יתאר השם ביכולת על הנמנעות, אמנם גאלינוס בזיופו לא יבין למקום ההתחלפות והחלוק · וזה שיש שם דברים ואמר משה שהם ממין האפשר, ויאמר זולתו שהוא ממין הנמנע · והחלוף בזה באותם הדברים הם ענף דבק לחלוף הנופל בשרשים, וגאלינוס לא הבין בדבר מזה ולא ידעו אך נבוך לבד · והסברא הג' אמרו שמשה יחשב אלו רצה שיברא מן העפר סוס או שור בפתע יברא · זה אמת שהיא סברת משה רבינו ע"ה, והוא ענף דבק לשרש משרשיו כמו שנבאר · והסברא הד' אמרו שמרע"ה אמר שהשם לא יבחר החומר הנאות לכל מה שירצה · ויותר על זה כמו שזכר שבחר גשם שהושי תחת העפעפים, ומשה ע"ה לא יחלוק זה והלא באר משה ע"ה שהשם לא יפעל דבר בטל ולא באשר יזדמן, אבל כל מה שברא טוב מאד בראוי וביושר בכיון ובקשט כמו שבארתי וכמו שדברתי בשרשי אמונה · ויודע מזה הכלל בהכרח שהעין אמנם ברא מתנה הכנות הענביית לראות, והעצמות נתקשו שיקיים ההעמדה עליהם וכן כל מה שהוא בגופי ב"ח, אבל כל מה שברא הש"י בחכמה ברא אותו · והי' לגאלינוס זאת אחד מסברות משה, והוא היות הדבר בפתע על זולת המנהג הטבעי כהתהפך המטה לנחש והעפר לכנים, ולכן אפשר לפי דעתו שישיב האפר שור בפתע או סוס, והיא סברת מרע"ה · וזה כלו ענפים דבקים לשרש סברתו של מרע"ה, והוא שהעולם נתחדש · ושהוא חדש העולם אחר העדר גמור והמציא כל מה שיש תחת השמים וכל שיש בהם, והמציא החומר הא' למטה מן השמים והיה ממנו עפר ומים ואויר ואש, והטביע זה הגלגל על אלו ההקפים המתחלפים כמו שרצה, והטביע אלו היסודות וכל מה שנתרכב מהם על אלו הטבעיים אשר נראה אותם, כי נתן להם צורות אשר בהם נתהווה להם טבעיים, זהו שרש סברת מרע"ה · וכשיהיה החומר הראשון אללו נמצא אחר ההעדר והוטבע על מה שהוטבע, ואפשר שיעדרו השם שהמציאו, וכן אפשר שישנה טבע וטבע כל דבר שיתרכב מזה, וישים להם טבע זולתו המונח להם כמו שהמציאו בבת אחת · ולכן כל מה שהוא בטבע ההויה וההפסד הנה השתנותו ממה שהוא עליו אצל משה ע"ה, הוא משער האפשר אשר יתאר לו יכולת עליו ונתלה בו הרצון · שאם ירצה הבורא ית' ישאיר העולם על מה שהוא לדור דורים ולעולמי עולמים יעמידהו אם ירצה שישאר על טבעו, ואם ירצה שימות הכל ולא ישאר זולתו ית' יפסד, והוא היכול על זה בכל חלקיו, וישנה ההויה וחלקי ההוה מהמנהג הטבעי יפעל, והנסים כלם מזה המין · ולכן יהיה ראית הנסים אחת אצל מי שירצה שיראה אותם מופת גוזר והוא על חדוש העולם, ר"ל באמרו נסים או נס בכאן, מה שיהיה הויתו על זולת טבע הנראה והמורגל תמיד והוא ד' מינים · הם שיתהווה הדבר אשר דרכו שיתהווה על מדרגות מיוחדות ובעניינים מיוחדים תמיד על זולת אותם הענינים המורגלים שנתהפך בטבע, כשנתהפך המטה נחש והעפר כנים והמים דם והאויר ברד, והיד נכבדת הקדושה לבנה כשלג, והיה כל זה בפתע פתאום · ואם שיתחדש מה שאין בטבע זה המציאות המונח שיתהוו, כגון זה המתחדש כלל כמו המן, שהיה בענין מן הקושי שהיה נטחן ונעשה ממנו לחם וכשהשמש חם עליו נמס והי' נוזל, וכל שאר ספורי התורה מהנסים · כל זה וכיוצא בהם הם משער האפשרי בעולם, היה מציאותו כפי מה שהומלא האפשריות · ואמנם כמו סברת מי שיאמין בקדמות העולם כל אלו האפשריים לפי דעתם מן הנמנעות · וזה שבעל סברת הקדמות אמר שהעולם בכללו השם עשאו, כלומר הוא עלה, והעולם הזה כפי מה שהוא עליו דבק אל מציאות הבורא כדבוק העלול לעלה אשר לא יפרד ממנה כלל בדבקות זריחת השמש וכדבקות הצל לעמוד וכיוצא בזה · והנה בעל הסברא הזאת אומר כי התנועה בלתי הווה ובלתי נפסדת, ולכן השמים לפי סברתו הם הקודמים, והחומר הראשון בלתי הווה ולא נפסד לא סרו ולא יסורו לעולם מהיות כן על הטבע הזה · שהווה והנפסד הנה הוא נמנע לפי דעתו ולכן איננו מן האפשריים אללו שיתהוה מה שאין בטבע זה החומר שיתהוה ולא ישתנה ענינו מעניני המציאות העליונים והשפלים ממה שהוא בטבע · ומבואר הוא אצל מי שיבין מה שיתחייב מן המציאות שהאומר בקדמות העולם על זה הענין, אין רצון מתחדש ולא חפץ, ואין במציאות אפשר נתלה בו יכלתו ורצונו, שהוא על דרך משל שלא יוכל להביא לנו מטר יום מה או ימנעהו יום מה כפי רצונו, כי ירידת המטר בזה הטבע המונח נמשך אחר הכנת החומר אשר אין יכולת השם בו, כי כל מה שמכבידו לחומר ולא יוכל להגביל אותו ממה שימנע בהויתו לא יוכל להמציאו, כי החומר לא נתהווה אבל כן הוא מציאותו הדבק אליו

לדור דורים ולעולמי עולמים · הנה כבר התבאר לך ממה שיתחייב מהסברא למי שחושב קדמות העולם , ומה שיתחייב למי שיאמין חדוש העולם · וזה גאלינוס המזוייף בלתי מדקדק ושכל הרבה עם מה שספר בו חוץ ממלאכת הרפואה · אמר פעמים רבות וכבר שם בספק בעמוד חדוש עולם ולא נדע האם קדום או מחודש · אי שמים ! איך נסתפק בשרש הזה והשליך מאמרו בכאן בדבור בגבות והעפעפים על שרש קדמות העולם , ולכן יאמר שכל מה שהוא כבר הוכן אמר הוא בלתי אפשר , ולא יתאר לשם ביכלתו עליו ואפילו ירצה זה אלף פעמים , שאין הרצון מספיק אלא כשיספיק החומר · ואמר שהשם הוא התחלת כל ציור כמו החומר שיאמר מרע"ה , ותוספת ההתחלה אשר מפני החומר אשר ממנו נברא זהו לשון גאלינוס · הנה הוא אם יאמר קדמות החומר כקדמות השם ושהם התחלות לבריאות כל מה שברא , וזהו המאמר בקדמות העולם אשר יאמין גאלינוס אשר הענין בזה מסופק , ולכן הי' מחייב שיהיה מסופק ג"כ האם היות מן האפשר פתאום שום שי' אפשר כמו שאמר מרע"ה , או נמנע כמו שאמר מי שיגזור הגזירה בקדמות העולם · והנה בהיותו מסופק בשרש גוזר הגזירה בענף , זה מופת אמיתי על סכלותו בדביקות זה הענף עם זה השרש · וכן אמר שיש מן הדברים בעצמם בלתי אפשריים אצל השם , הוא המאמר בקדמות העולם · והיותר מופלא שבעניינים אמרו , כי כאשר ידע השם שהשער הגבות היותר נכון לו שלא יארך , ואמרו לא רצה השם שיהיו הדברים אפשריים , ושהאפשריים לא יבחר מהם אלא היותר טוב שבהם · אי שמים ! זאת החכמה והרצון והבחירה אשר ישאיר לשם לפי דעתו , והיות למציאות עניינים אפשריים אצל השם , על איזה מהני אדני העמודים הוטבעו אמרו זה וגזר המשפט בו , אם כפי סברת הקדמות אם כפי סברת החדוש · וכבר באארתי לך כי כפי סברת אמונת הקדמות לא ישאר לשם לא רצון ולא בחירה , ולא שלמות בנמצאות יהי' נמצא אפשר לו או יבחרהו או יחדשהו · אמנם יתבאר מה שאמר הוא באלו המאמרים כפי סברת חדוש העולם , והיותו אומר מחודש · ולכן תעיין איך יערב בדבריו דברים יחייבו במאמר בחדוש העולם עם דברים יתחייבו במאמר מקדמות העולם , ויחשוב הכל סברא אחת ודעת אחת , והם העולם קדום או מחודש היה מסופק אצלו · וכל שאמר בזה הדבר המבולבל הוא מבואר וברור אצלו והיא האמונה המיוחדת שגזר הגזירה בו · ולכן הוא מופת מבואר על סכלותו בשרשי מה שדבר בו וענפיו , ומעוט עיונו במה שדבר בו · וזה היתה כונתי בפרק הזה לא דבר אחר , ולא קרבתי לדבר בפרקים אלו לא להשיב על מה שאמר בקדמות ולא לספק ולא להוציא דבר , כי כבר הקדמתי באלו הכוונות מאמרים רבים בספורים התוריים בספר המורה , רק ראיתי לבאר לך במאמר זה מופת מבואר על סכלות ובלבול דבריו בשרשי האמונה :

מספר פרקי משה הנ"ל

אמר גאלינוס בד' מדפק הגדול דבור ז"ל · הלשון יוני הוא הערב שבלשונות והיותר כולל מהם לבעלי ההגיון כלם , ויותר נאה ויותר דומה להשתעשע · כי אתה אם תבין במלות המבטא שאר האומות תדע ידיעה אמתית שקצתם דומה לנעקת החזירים וקצתם דומה לצפרדעים וקצתם דומה לשרקרק ואחר כל זה תמצאם מגונים במוצאם בתנועת הלשון והשפתים והפה כלו · וזה שקצתם יוציאו הקול מבפנים מתוך הגרון , כמו מי שיוחר בנחיריו דוקא"ר בלע"ז · וקצתם יעקמו פיהם וישרקו , וקצתם יגערו ויזעקו בקולם , וקצתם לא יתראה קולם ולא יתבאר ממנו מאומה · ויש מהם שיפתחו פיהם פתיחה רבה ויוציאו לשונם , ויש מהם שלא יניפו לשונם כלל יתראה לשונם בטלה כבדה התנועה כאלו היא כפותה וקשורה :

אמר משה הנה נסתפק רמז"י וחלתו על גאלינוס בדבור הזה , וענין הספק היותו משים לשון יון מיוחד שבלשונות , והיותו מגנה כל לשון זולתו מהלשונות · וידוע הוא שכל לשון מוסכם , ושכל לשון אצל מי שלא ידעהו ולא יתגדל בו יגנהו ויכבד עליו ויהיה למשא על גבו · זהו כל סבת כונת כל מה שיספק במאמר הזה · ולי נראה שמה שאמר גאלינוס הוא מאמר אמתי , וזה שהתחלפות מוצא האותיות והתחלפות כל דבור נמשך להתחלפות האקלימים , ר"ל התחלפות מזג איבריהם והתחלפות תכונת שעוריהם הפנימיים והחיצוניים :

וכבר זכר לך אבונצ"ר אלפראב"י האותיות כי כמו אנשי האקלימים הממוצעים יותר שלמים בשכל ויותר נאים בצורה בכלל , ר"ל יותר מסודרי התכונה ויותר יפים כפי יחס האברים ויותר שווי המזג מאנשי האקלימים הרחוקים בפאת צפון וימין · כן מוצא האותיות אנשי האקלימים הממוצעים ותנועת כלי הדבור מהם יותר שוה וקרובה להגיון האדם , ומוצאי האותיות

ותנועת כלי הדבור, יותר שזה מאנשי האקלימים המתרחקים בקצוות ולשונותיהם כמו שזכר גאלינוס · ולא רצה לומר לשון יון לבד, אבל הוא וכיוצא בו, ורצה לומר לשון יוני, וערבי ופרסי וארמי, אלו הם לשונות האקלימים הממוצעים הטבעיים להם, כפי התחלפות מקומותיהם הטבעיים המתקרבים · ואמנם לשון עברי וערבי הנה נראה לכל מי שיודע ב' הלשונות, שהם כלשון אחד בלי ספק, והארמי קרוב מהם קצת הקורבה, והיוני קרוב מן הארמי · ומוצאי אלו הלשונות הד' אחד אלא אותיות מועטות ואלו הם ג' או ד' · ואמנם הפרסי הנה הוא רחוק מאלו ובמוצאי אותיות ג"כ יש התחלפות יותר · ולא יטעה אותך היות אנשי אמצע אקלים היוני ידברו בלשון רע מאד כשהם מועתקים למקום ממקומות רחוקים, כמו שתמצא איש עברי או ערבי בפאת צפון וימין והוא ידבר שם בלשונות אשר יתגדל בו בארצו :

נשלם המאמר

תשובת שאלות להרמב"ם ז"ל

זה נוסח כתב תשובות שאלות ששלח החכם האמתי הרב הגדול הפילוסוף האלהי רבינו משה איש האלהים וצ"ל בן הרב הדיין רבינו מימון הספרדי יח"ב יע"ה אל הרב הגדול החכם רבי חסדאי הלוי הספרדי ז"ל ממצרים לעיר אלכסנדריאה, וצוה אחד מהלמידיו שיכתוב תשובות שאלותיו וישלחם לו על שמו :

אמר התלמיד הנני נשבע להדרתך כי בשבועה חמורה השביעני מורי הרב שיהיה שלא אעמיד אדם על כתב ידו ולא אעריש למוסרו או להעתיקו לאדם וכן קבלתי עלי · גם אחרי כן נועדתי והוסיף להשביעני על ככה · ובקושי רציתיו שלא אתן לו הכתב שכתב בכתב ידו להשיב על שאלותיך עד שאעתיקנו בכתב ידי, מכל מקום אהבתך עזה עלי ואי אפשר להשיב פני כבודך ריקם, כל שכן איש נבון והגם כמוך שראוי יותר לעמוד על סתרי תורה וחדרי חכמה · ולומר לך דברי מורי הרב כלשונו אי איפשר אבל אחליף הלשון, אניח הענין כמו שהוא עד שיגיע אליך עוד עקר דעת המשיב · ואדונינו יתברך ויתעלה יאיר עינינו במאור תורתו אמן :

וזה תורף דעתו בתשובת שאלותיך · ממה ששאלת בעיקר הקדמות והחדוש :

הוי יודע שחכמי הפילוסופים לא איפסקו דבריהם להעמיד דבר אלא בראיה ברורה וזאת היא שאין עליה תשובה · וכתות הראשונים שלפני אפלטו"ן כפרו באלוה ית', והביאו ראיות שהעולם ישן ואין לגלגל מנהיג · וכתות האחרונים הודו באלוה ית' ושהעולם חדש כדעת מרע"ה · וכתות אחרונים אחרים הודו באלוה ית' אלא אמרו שהעולם ישן ואין לאל ית' כונה בבריאה אבל העולם עלולו והוא העלה, כדרך שהנר עלה לאורו והעמוד עלה לצלו · ואי איפשר לעלה שתקדם לעלול ולא עלול בלא עלה · אלו השלש מחלוקות לא עמדה ראיה ברורה על אחת מהן, אלא ראיות בעלמא הביא כל אחד מהן לדבריו והראה פנים אך לא ראיה ברורה · אבל נתברר לי מדבריהם ראיה ברורה על השם ית' שמו · שסוף סוף הואיל ואפילו לדברי המעתיקים הכל מודים שיש לגלגל עלה למעלה ממנו שהרי יש לו גולם וצורה, והרי אין שם דרך שלישית אלא או עתיק או חדש ושתיהם אי איפשר בלא עליון מהם, נמצאת אומר ספק קדמון ספק חדש, ואם כן בודאי יש שם אלוה נמצא · תאמר שאין העולם לא קדמון ולא חדש זה דבר דלא איפשר · אבל על מעשה בראשית לא נתבררה לי ראיה ברורה והדבר שקול בדעת ואין כח להכחיש אחד מהן מכח ראיה ברורה · ואני אומר שדעת האדם יש לה קץ וכל זמן שהנפש בגוף אינה יכולה לידע מה למעלה מן הטבע ולפי שהיא שורה בטבע אי איפשר לה לחזות ולראות למעלה · הלכך כשתכנס הדעת להסתכל למעלה לא תוכל כי הדבר גבוה ממנה, אבל כל מה שבטבע יכולה היא לדעת ולהסתכל · והרי חכמי ישראל אף על פי שאמר בן עזאי כל חכמי ישראל

דומים בעיני כקליפת השום לא יכול להסתכל · וראייה לדבר שלא עמדה ראיה ברורה על אחת מהג' מחלוקות והרי בודאי אין שם עוד · הוי יודע שיש שם מעלה בדעת למעלה ממעלת הפילוסופים והיא הנבואה, והנבואה עולם אחר ולא יתכן בה ראיה ומשא ומתן שמאחר שנתברר שזו נבואה לא נשאר מקום לראיה · וכן אתה רואה שלא היו מבקשים מן הנביא ראיה אלא על הנבואה עצמה אם היא נבואה או לא והוא הנקרא מופת, אבל לא יבקשו ראיה למעלה מן הנבואה שהנבואה למעלה מן הראיה ולא הראיה למעלה מהנבואה · והראיה תחלת הדעת והיא ראיה ברורה לפיכך אם תעמוד על הדעת תוכיח, והנביא הוא שיוכל להגיע במה שלמעלה מן הטבע, ומשה רבינו ע"ה סוף הנבואה ואין בנבואה למעלה ממנו · ואחר שהדבר כן היאך איפשר להעמיד ראיה על דברי הנבואה והנבואה למעלה מן הראיה ואין הראיה מגעת מקום שהנבואה מגעת, לפיכך אי איפשר שתעמוד הראיה במקום שהנבואה עומדת · נמצאת אומר שאין אדם מערער בדבר אלא אם כופר בנבואתו של משה רבינו ע"ה ויאמר שלא היה נביא, אבל אם יודה שהיה נביא לא יוסיף לשאול ראיה, וזה הוא עקר הדת האמתית שאנו סומכים עליו · שמשה רבינו ע"ה נביא יי' ודבריו נבואה והרי היא למעלה מן הראיה · אבל לישא וליתן מדרך החכמה שהיא למטה מן הנבואה לא ימצא דבר על בוריו שהרי לא יתכן להגיע אליו · הא למה זה דומה למי שדמה להכניס כל מימי העולם בקיתון אחד קטן:

ומה שאמרת שיוכל האדם לטעון שחלוק הדתות מן הטבע, זה אמת בנימוסין שהם נימוסי דעות הגוף אבל נימוסי נפש אין אדם יכול לערער, שהנפש איננה מן הטבע ולא עלולת הגלגל, אבל המנהגים והדעות של גוף משתנות עם הטבע, וחכמת הנפש איננה משתנה עם הטבע ולא צריכה לו · על כן אמרו חכמי הרופאים שדעות הנפש על דרך יסוד הגוף עד שבא חכם אחד ולמד וקבל חוץ ממי שקרא ונתחכם · ואמר שנפשו מזהירה הדעות לדעתה והיא שולטת על הטבע · וכן אמרו חכמי האמת רבותינו ע"ה הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים · וכן בקין הוא אומר ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו:

ומה ששאלת על סבת הגלגל, רוב החכמים הסכימו שאי איפשר לסובב בלי מסבב כמו שאי איפשר פועל או פעול בלי פועל · ואלו היה בטבע היה קץ לסביבתו שהטבע יש לו קץ ותכלה לכחו · והואיל והגלגל סובב תמיד בלי הפסק ואין לסביבתו קץ בידוע שכחו מאת אלוה, ולא חלק אדם על זה אלא הכופר באלוה ית' · והגלגלים עצמן בעלי נפש ודעת ומכירין ויודעין מר העולמים וחייהם וחכמתם ודעתם · והדבור שמקק למשה רבינו ע"ה בודאי הוא קול נברא הוא שנמצא מן הטבע · ורבים אמרו שלא היה שם דבור גוף ולא קול אלא שנפש משה רבינו ע"ה היתה אחוזה בדעות העליונות השכליות ומבינה ושומעת על דרך דבור האמת שהוא הגיון הדעות האלהיות מה שאין אנו יכולין לידע איך הוא · ואלו לא שנה הכתוב לומר וישמע את הקול מדבר אליו וגומר הייתי מודה בכך · ועוד שפרשת לוחות שניות איננה הולכת כך · הלכך אין לנו לומר אלא קול נברא הוא · ויתכן שמן הענן היה יוצא, וכן ראינו שלא נתגלה אליו אלא בענן כמו שפירש בפרשת כי תשא · וזה מטובתו של הקב"ה ומן הטובה המושפעת ממנו שלא תגורנו רע חפץ לזכותו · וכששרתה שכינה על משה רבינו ע"ה סידר הדברים על פי הדבור, שאין מן השם ית' אלא טוב ויי' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר · וכן הדרך שזכות הצדיק עומדת לבניו, שטובה גדולה לצדיק שמאמתו תארע טובה לאחרים · שכל מעשה העליונים טובה מכל צד ומכל פנה · וכל התורה כולה נימוסין ומשמרות לנפש, והתהלך באלה הדברים ותצלח · ובודאי שכל מצוה יש לה טעם וענין, וכן אמרו חכמי האמת רבותינו ע"ה מפני מה לא נתגלו טעמי תורה, מכלל שיש למצות טעמים אלא שלא נתגלו · וכן כתבו ע"ה בשלמה המלך ע"ה שעמד על טעמי תורה חוץ מטעם פרה אדומה · וכן משה רבינו ע"ה אמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה · ואם המצות הן גזרה לעולם בלא ענין ועלה היאך יודו העמים שבחכמה גדולה נסדרו אלו המשמרות והם בחכמה אלהית:

ומה שאמרת על ענין האבות והבנים, כלומר שתולין טובת הבן בזכות האב, ומה תועלת לנפש האב מקיום נפש הבן, והלא אין אהבתו בחייו אלא מאורע גופני · דע כי יש בדבר סוד נעלם כי לעולם יהיו הזרעיות על מחקק האבות · וכן אתה מוצא כשקלקל אדם הראשון הביא מיתה לעולם · וכבר באת אתה בזה השער בדבריך האחרונים:

ומה ששאלת על האומות · הוי יודע דרחמנא לבא בעי ואחר כונת הלב הם הם הדברים · ועל כן אמרו חכמי האמת רבותינו ע"ה חסידי אומות העולם

יש להם חלק לעולם הבא, אם השיגו מה שראוי להשיג מידיעת הבורא ית' והתקינו נפשם במדות הטובות · ואין בדבר ספק שכל מי שהתקין נפשו בכשרות המדות וכשרות החכמה באמונת הבורא יתברך בודאי הוא מבני העולם הבא · וע"כ אמרו חכמי האמת רבותינו ע"ה אפילו גוי ועוסק בתורת מרע"ה הרי הוא ככהן גדול · וכל עצמו של דבר שהמגמה בתורת מרע"ה תקון הנפש לבורא ית', כמו שאמר דוד ע"ה שויתי יי' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט · ולא נשתבח מרע"ה אלא בכך והאיש משה ענו מאד והוא סוף כשרות הנפש · וכן אמרו חכמי האמת רבותינו ע"ה מאד מאד הוי שפל רוח · וכבר אירע מעשה בחכם אחד פילוסוף גדול שהיה הולך בספינה וישב במקום האשפות עד שבא אחד מהם ר"ל מאנשי הספינה והשתין עליו על מקום האשפות והרים ראשו ושחק, ושאלו לו מפני מה אתה שוחק ענה והשיב להם לפי שעתה נתברר לי בודאי שנפשי היא במעלה העליונה שלא הרגישה כלל בעלבון זה הענין · וכן אמרו חכמי האמת רבותינו ע"ה מה שעשתה חכמה כתר לראשה עשתה ענוה עקב לסנדלה, לפי שהיא סוף המדות הטובות · והנה הפילוסופים אמרו שרחוק הוא שימצא אדם מלא ושלם במדות ובחכמה, ואם ימצאו אותו קוראים אותו איש אלהי, ובודאי כגון זה הוא במעלת העליונים · וזה הוא רצון התורה וחכמת המצות להתקין הנפש במדותיה ובאמונת הבורא ית' · ועל כן אמר הכתוב רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה · ואין בזה ספק שהאבות ונח ואדם הראשון שלא שמרו כלל דברי התורה לא יהיו בני גהינם, אלא בודאי כיון שהגיעו והשיגו מה שראוי להתקין הרי הם במעלה העליונה · ואין הדבר תלוי בתענית ותפלה וצעקה בלי דעה ואמונה על האמת, וכגון זה קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם · ועקר הכל שאין שום דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא הבורא ית' :

ומה שאמרת על הנסים, כבר כתבתי בראיות ובארתי במאמרינו הנכבד ספר מורה הנבוכים כל מה שראוי לבאר בהם · וסוף דבר יש בהם טבעיות ויש מהם מכחישים הטבע · כמטה שנהפך לנחש והמים לדם, וכיוצא בהם · וזה יתכן על אמונת שנאמין כי העולם חדש שזה עקר הכל, כמו שאומר הכתוב ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ וגו' · וכבר כתבתי כל זה בספר מורה הנבוכים שעל דעת סברת שהעולם מחודש הכל יתכן, ומעשה בראשית אינו חיוב כדעת ארסטוט"לוס · וכבר ביארתי שם שאף הוא ר"ל ארס"טו לא אמר בזה שיש לו בו ראיה ברורה ומופת חותך · וכלל אומר לך שכל מה שלמעלה מן הטבע לא יוכל חכם ופילוסוף להעמיד ראיה ברורה עליו אבל מה שבטבע לא יסתר מעיניהם · ועל כן אמר דוד ע"ה השמים שמים ליי' והארץ נתן לבני אדם · וכבר כתבתי במקומו כל מה שיש לומר על דברי ארס"טו בחדוש העולם, והראיתי פנים והרבתי תשובות על סברתם שמעשה בראשית חיוב, ויותר ממה שיש להשיב על חדוש העולם · והם אמרו שכל דבר שלא נתברר במופת אחוז בו הדרך שתשובותיה מועטת :

ומה ששאלת על פסוק ויגע על פי ויאמר הנה נגע זה על שפתיך וגו' · ואמרת מה שנעלם מן הידיעה היאך ויגע על פי נגיעת גשם בגשם, אינו נעלם אלא עד שיודע · כי כל דבור שיבא בדברי הנביא יש לו מעלה, כי באמרו ויעף אלי היא מעלה אחת, אחד מן השרפים היא מעלה אחרת למטה ממנה, ויגע על פי ויאמר הנה נגע זה על שפתיך היא מעלה אחרת למטה מן הכל · וכלל פירוש המראה כי הדבר שאינו גוף כשיהיה בו ההויה במחשבה הדקה הפשוטה, ותתעבה ותתגשם ותרד עד שתהיה גופנית ממש, כשפע [המטר] שתחלתו אינו גוף וסופו מטר גוף ממש כך המראה · ויעף אלי דבר שאינו גוף מכל וכל, ומה שאמר ויגע על פי מלמד שהגיע בדבר אחר לא בעצמו אלא בגוף ממש, שטהר אמרי הנביא שלא לעכבו מתשלום השליחות · ומה שאמר אחד מן השרפים משמע דבר רוחני וגופני מעורבים · כי אחד משמע רוחני ומן השרפים משמעו גופני, כי אין שרפה אלא כליה בחמר אחר שהוא גוף · וכן פירוש ותגע לרגליו · לא אמרה על עצמה שנגעה אלא שהגיע בדבר שהוא גוף · ופירוש לרגליו דבר גופני אפילו אמר באל ית' כל שכן כשיאמר על מלאך · ובאלו הפרשים יארעו לנביאים באלו השגות הנבואיות :

ומה שהקשית ואמרת על פירוש עולים ויורדים בו, כי בחלק הראשון ממאמרינו הנכבד ספר מורה הנבוכים בפרק חמשה עשר ממנו פירשנו אותו על הנביאים, ובחלק השני בפרק עשירי ממנו פירשנו אותו על היסודות · וזה החלוק לא יקשה עליך, כי המראה השלימה יראה בה המורכב ופשוט · ובפירושנו על היסודות זכרנו הפשוטים שגברו על הנביאים · כי אין לך נביא שעולה אם לא יגבר על החמר שלו האש, או ירד אם לא יגבר על החמר שלו יסוד הארץ · כי באש התשוקה עולה להשיג, ובקרירות הארץ ויבשה יורד לנוח במה

שהשיג עד שיעלה ולא ישוב לרדת, כמו אליהו זכור לטוב שעלה במרכבת אש· ומה שזכרנו ואמרנו ומה טוב אמרו עולים ויורדים שהעליה קודם הירידה ושאר הענין· רצוננו בזה כי האדם נברא בחמר הארץ ולפיכך לעולם עלייתו קודמת לירידתו כי הוא במעה מעה נברא עפר מן האדמה:

ומה שאמרת על תחיית המתים· גם היא אצלי מכלל האותות המכחישות את הטבע כהפך המטה לנחש והמים לדם וכיוצא בהם· ויתכן להכחיש הטבע ולהתחלף בשעתו על דעת הבורא ית' כדרך שהתחיל להיות אחרי אשר לא היה· וכן אפשר אם רצה הבורא ית' להחריבו ולבטלו בטול גמור עושה שאין הטבע חיוב· וכל זה על דעת הסוברים החיוב לא יתכן· והוא אצלם נמנע מלהיות לפי שהכל בחיוב מלפני האל ית' ואנחנו אוחזי תורת משה רבינו ע"ה לא נאמין בו ולא נודה להם, ואף לא הביאו ראיה ברורה על זה כל שכן שראיותנו גדולות ומרובות מדברי ראיותיהם, חוץ ממה שנתברר על דרך הנבואה שהיא למעלה מן הכל· ואף הם הורו שאם העולם חדש יתכן להחריבו ולבטלו בטול גמור אם רצה הפועל שהוא האל ית'· וגם אפל"טון מודה בדבר זה· והוא מודה כי העולם חדש אך סובר שיש שם גולם מצוי· ואנו אומרים שלא היה שם לא גולם ולא צורה אבל הכל התחיל וברא השם ית' יש מאין· אף על פי שמצאתי בדברי הגדה דברים אחרים כדברי רבי אליעזר הגדול על השמים והארץ, מכל מקום הסברא שנתועדו בה כל ישראל זו היא שהכל היה אין והתחיל ועשאו יש, והרבה מדרשות ושאלות בבראשית רבה מוכיחות על ככה:

ומה שאמרת על מה תחיית המתים· דע כי אנו לא עמדנו על אמתתו של הקב"ה שנעמוד על כונת מחשבותיו ולא ידענו ידיעתו איך ידע· שהרי נתברר שהוא היודע והוא הדעה, על כן לא נוכל לדבר בשום דבר איך ידע הקב"ה ולפרש אם ידע דבר זה או לא ידע, שאם כן עמדנו על דעתו, וברוך היודע בכל זה· ואל יעלה על דעתך שאותם הסודות הגדולים יש בעולם או היה מי שידע אותם על אמתתם, הוא שהנה אומרת כי אל דעות יי' ולו נתכנו עלילות· והוא יתברך ויתעלה יודע ועד כי הרבה עוה עלי אהבתך שהכנסתיך עד כאן, וביותר שאני טרוד ביום ובלילה מפני הדבר שאירע שבני אברהם יהיה לעד חלה ונטה למות ושלשה ימים נתיאשנו ממנו ובעזר הבורא ית' החל להלך על רגליו· ולולי אהבתך מרובה לא היה לי לב אפילו לקרוא כתבך וכל מה שאפשר לכתוב כתבתי וצויתי להעתיקו לשלחו אליך· ואם יגזור הבורא יתברך ותעלה למצרים עוד אוסיף לך פה אל פה כל מה שראוי להוסיף· שלומך ושלום תורתך ישגא וירבה כרצונך ורצון אחיך:

משה ב"ר מיימון הספרדי זצ"ל ושלום

נשלם התשובה

כתב תשובות

לחכמי קהל עיר מארשי"לייא על שאלתם:

הגיעה שאלת אלופינו ומיודעינו החכמים המבינים יודעי דת ודין הדרים בעיר מרשילי"א יגן האל ית' בעדם וירבה חכמתם ויגדיל ויאדיר תורתם, ויצו אתם את הברכה באסמיהם ובכל משלח ידיהם, כחפץ המתפלל בעדם השש והשמח בשלותם· משה ב"ר מיימון הספרדי זצ"ל· והיא העידה על טוהר נפשם ושהם רודפים אחר החכמות ומחפשים בחדרי התבונות ורוצים לעלות במעלות הדעות האמתיות ולמצא דברי חפץ וכתוב יושר, ולהבין הדבר והפשר· תהי יד יי' עמם לפתוח כל סתום ולישר כל עקום אמן· הבנתי מזאת השאלה ואף על פי שענפיה מרובים· וכל אותם שריגים אילן אחד הוא עקרם, והוא כל דברי הוברי שמים החוזים בכוכבים· והדבר ידוע כי לא הגיע עדיין לידכם החבור אשר חברנו במשפטי התורה שקראתיו משנה תורה, שאלו הגיע אליכם מיד הייתם יודעים דעתי בכל אותם הדברים ששאלתם· שהרי ביארנו כל זה הענין בהלכות ע"ז וחקות הגוים וכמדומה לי שיגיע לידכם קודם כתב תשובה זו· שכבר פשט באי סקילי"א כמו

שפשט במזרח ובמערב ובתימן ועל כל פנים צריך אני להשיב לבאר לכם · דעו רבותי שאין ראוי לו לאדם להאמין אלא באחד משלשה דברים · הראשון דבר שתהיה עליו ראיה ברורה מדעתו של אדם כגון חכמת החשבון, וגימטריאות, ותקופות · והשני דבר שישיגנו האדם באחד מהחמש הרגשות, כגון שידע ויראה שזה שחור וזה אדום וכיוצא בזה בראית עינו · או שיטעום שזה מר וזה מתוק · או שימשש שזה חם וזה קר · או שישמע שזה קול צלול וזה קול הברה · או שיריח שזה ריח באוש וזה ריח ערב וכיוצא באלו · והשלישי דבר שיקבל אותו האדם מן הנביאים ע"ה ומן הצדיקים וצריך האדם שהוא בעל דעה לחלק בדעתו גם במחשבתו כל הדברים שהוא מאמין בהם, ויאמר שזה האמנתי בו מפני הקבלה · וזה האמנתי בו מפני ההרגשה · וזה האמנתי בו מפני הדעה · אבל מי שיאמין בדבר אחד שאינו משלשת המינים האלה, עליו נאמר פתי יאמין לכל דבר · וכן צריכים אתם לידע שכבר חברו הטפשים אלפים ספרים וכמה אנשים גדולים בשנים לא בחכמה אבדו כל ימיהם בלמידת אותם ספרים, ודמו שאותם ההבלים הם חכמות גדולות ועלה על לבם שהם חכמים גדולים מפני שידעו החכמות ההן · והוא הדבר שטועים בו רוב העולם או הכל, אלא אנשים יחידים השרידים אשר יי' קורא · הוא דבר שאני מודיע לכם והוא החולי הגדול והרעה החולה שכל הדברים שימצאו כתובים בספרים יעלה על לבם בתחלה שהם אמת, וכל שכן אם יהיו הספרים קדמונים · ואם נתעסקו אנשים רבים באותם ספרים ונשאו ונתנו בהם מיד יקפוץ דעתו של נמהר לומר שאלו דברי חכמה · ויאמר בלבו אכן לשקר עשה עט סופרים, ובחנם נשאו ונתנו אלו באלה הדברים · וזאת היא שאבדה מלכותנו והחריבה בית מקדשנו והאריכה גלותינו והגיעתנו עד הלום · שאבותינו חטאו ואינם לפי שמצאו ספרים רבים באלה הדברים של דברי החוזים בכוכבים שדברים אלו הם עיקר ע"ז כמו שביארנו · טעו ונהו אחריה ודמו שהם חכמות מפוארות ויש בהן תועלת גדולה ולא נתעסקו בלמידת מלחמה ולא בכבוש ארצות אלא דמו שאותן יועילו להם ולפיכך קראו אותם הנביאים ע"ה סכלים ואוילים · ודאי סכלים ואוילים היו ואחרי התוהו אשר לא יועילו ולא יצילו כי תוהו המה הלכו :

דעו רבותי כי אני חפשתי בדברים אלו הרבה ותחלת למודי היתה חכמה שקוראים אותה גזרת משפטי הכוכבים כלומר שידע ממנה האדם מה עתיד להיות בעולם או במדינה או מה יארע לאיש זה כל ימיו · וגם קראתי בענייני ע"ז כלה כמדומה לי שלא נשאר לי בעולם ספר בענין זה בלשון ערבי אשר העתיקו אותו משאר לשונות עד אשר קראתי והבנתי בו ענייניו וירדתי עד סוף דעתו · ומאותם ספרים נתברר לי טעם כל המצות, כי יעלה על לב כל אדם שאינם דברים שיש להם טעם אלא גזרת הכתוב · וכבר יש לי חבור גדול בענין זה בלשון ערבי בראיות ברורות על כל מצוה ומצוה · ולא לכך הוצרכנו עתה : ואני חוזר לענין שאלתכם :

דעו רבותי שכל אותם דברים של גזרת הכוכבים שהם אומרים יארע כך ולא יארע כך ומולדו של אדם ימשוך ויהיה כך ויארע לו כך ולא כך כל אותם הדברים אינם דברי חכמה, כלל אלא טפשות, וראיות ברורות יש לי שאין בהן דופי לבטל כל עיקרי אותם הדברים · ומעולם לא נתעסק בענין זה ולא חבר בו ספר אחד מחכמי יון שהם חכמים ודאי, ולא חברו אותם בחבוריהם · ולא עשו אותו הטעות שקראוהו חכמה כי אם חכמי הכשדים והכלדיים והמצריים והכנעניים, וזו היתה אמונתם ודתם באותן הימים · אבל חכמי יון והם הפילוסופים שחברו בחכמות ונתעסקו בכל חכמה השתדלו בראיות ברורות לבטל כל דבריהם שרש וענף · וגם חכמי פרס הבינו שכל אותן החכמות שעשו הכשדיים והכלדיים והמצריים והכנעניים הם שקר, ואל תדמו בנפשכם שאותם הדברים אין שום ראיה להם ולפיכך לא נאמין בהם, אלא ראיות ברורות ונכוחות שאין בהם דופי יש לי לבטל כל אותם דברים · ולא ידבק בהם כי אם פתי שיאמין לכל דבר או מי שירצה לרמות אחרים :

ודעו רבותי שהחכמה שהיא חכמה ודאית, היא ידיעת צורת הגלגלים ומנינם ומדתם וסדר הלוכם וזמן סביבת כל אחד מהם ונטייתם לצד צפון או לצד דרום וסביבתם למזרח או למערב ומסלול כל כוכב וכוכב ודרכן היאך הוא · בכל זה וכיוצא בו חברו חכמי יון ופרס והודו חבורים גדולים והיא חכמה מפוארה הרבה וממנה יודע לקיית המאורות ומתי ילקו בכל מקום · וממנה יודע מאי זו עלה יראה הירח כקשת והולך ומתגדל עד שיתמלא ויחזור ויחסר מעט · וממנה יודע מתי תראה הלבנה או לא תראה ומאי זה טעם יהיה יום זה ארוך או קצר, ומאי זה טעם יעלו שני כוכבים כאחד ולא ישקעו כאחד · ומאי זה טעם יהיה יום זה במקום זה י"ג שעות ובמקום אחר ט"ו שעות או י"ו או כ' והוא יום אחד · ובמקום אחר יהיו היום והלילה

שיש לעולם, ובמקום אחד יהיה היום כמו חדש או שני חדשים או שלשה חדשים עד שתמלא שתהיה כל השנה כולה ששה חדשים יום אחד וששה חדשים לילה אחד׃ וכמה עניינים המתמיהים יודעו מאותה חכמה והכל אמת בלי ספק׃ וזה הוא חשבון תקופות וגימטריאות שאמרו חכמי האמת רבותינו ע"ה שהיא חכמה ובינה לעיני העמים׃ אבל אלה הדברים של הוברי שמים אינם כלום׃ והרי אני מבאר לכם ראשי פרקים מאלה הדברים שהם כבשונו של עולם:

דעו רבותי שכל חכמי אומות העולם והם הפילוסופים שהם בעלי שכל ומדע הסכימו כולם שיש לעולם מנהיג והוא מסבב הגלגל ואין הגלגל סובב מאיליו׃ ויש להם ראיות רבות להביא מופת חותך וראיה ברורה על זה ובזה לא נחלקו בעלי המדע׃ ויש ביניהם מחלוקת גדולה בזה העולם כולו שהוא הגלגל ומה שבתוכו׃ רובם אומרים שאינו הווה ונפסד אלא כן עומד היה ויהיה לעולם ולעולמי עולמים, והרי הוא כמו שהקב"ה שהוא מסבב אותו מעולם כך היה, זה סובב וזה מסבב ושניהם יחד לא ימצא זה בלא זה׃ ויש מהם אומרים שזה הגלגל הזה יפסד והבורא ית' בראו, אבל יש שם דבר אחד מצוי עם הבורא ית' כמו החמר ביד היוצר, ומאותו המצוי עמו הוא עושה כל מה שירצה, פעמים יעשה מקצת אותו החמר שמים ומקצתו ארץ ופעמים אם ירצה יקח אותו המקצת שעשה ממנו שמים ויעשה ממנו דבר אחר, אבל להוציא יש מאין אי איפשר׃ ויש מן הפילוסופים מי שאומר כמו שאמרו הנביאים, שהשם ית' ברא כל הנבראים מאין ושאין שם עם השם ית' דבר אחר אלא זה הנברא שהמציאו׃ ובזה הדבר הטו המחלוקת הגדולה וזה הדבר שהכירו אברהם אבינו ע"ה׃ וכבר חברו בדבר זה אלף ספרים בראיות ברורות שיערוך כל אחד ואחד שיחזיק דבריו׃ ועקר התורה התמימה הוא שהבורא ית' לבדו הוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין אלהים, והוא שברא הכל יש מאין וכל מי שאינו מודה בדבר זה הוא כופר בעקר ומקצץ בנטיעות׃ וכבר חברתי אני חבור גדול בלשון ערבי בעניינים אלה ושם ביארתי הראיות הברורות והמופתים החזקים על מציאות הבורא ית' ושהוא אחד אמתי ושאינו גוף וגויה ולא כח בגוף׃ ושברתי כל אותן הראיות שאומרים הפילוסופים שהם ראיות שהעולם לא נברא׃ וגם פרקתי כל הקושיות שהקשו עלינו על שאנו אומרים שהבורא ית' ברא הכל יש מאין׃ וכל אלו השלש כתות של חכמי העולם מקדם ועד עתה בין אלו שאמרו שהבורא ית' בראו מאותו החמר המצוי אצלו תמיד, בין אלו שאמרו כמו שאומרים הנביאים ע"ה שאין שם דבר אחד עומד עם האל ית' אלא הוא לבדו וכשרצה המציא עולם זה כרצונו מאין, ובין אלו שאמרו שזה הגלגל אינו הווה ונפסד אלא כן עומד היה ויהיה לעולם ולעולמי עולמים והרי הוא כמו שהקב"ה שהוא מסבב אותו מעולם כך היה זה סובב וזה מסבב ושניהם יחד לא ימצא זה בלא זה׃ כל אלו השלש כתות מסכימים שכל מה שהיה בזה העולם התחתון מהוית כל נפש חיה וכל עשב וכל מאכל ממיני המאכלים הכל האל ית' עושה בכח שיבא מן הגלגלים והכוכבים, וכי כח האל ית' נץ בתחילה על הגלגלים והכוכבים, ומן הגלגלים והכוכבים ילוץ ויתפשט בזה העולם ויהיה כל מה שיהיה׃ וכשם שאנו אומרים שהשם ית' עושה אותות ומופתים על ידי המלאכים כך אלו חכמי הפילוסופים אומרים שכל אלה הדברים הנעשים בטבעו של עולם תמיד על ידי הגלגלים והכוכבים, והגלגלים והכוכבים בעלי נפש ומדע הם, וכל אלה הדברים הם אמת׃ וכבר ביארתי בראיות ברורות שכל אלה הדברים אין להם הפסד בדת, ולא עוד אלא שהכרתי בדברי חכמי האמת רבותינו ע"ה מן המדרשות שהם אומרים כמו שאומרים הפילוסופים ואין בהם בין חכמי ישראל והפילוסופים בזה מחלוקת כמו שכבר ביארתי באותם הפרקים׃ וכל אלו השלש כתות של הפילוסופים שאמרו שהכל על ידי הגלגלים והככבים נעשה, ואמרו שזה שיארע לכל בני אדם מן המאורעות והמקרים הוא קרי ואין לו עלה מלמעלה ולא יועיל בו מולד ולא טבע׃ ולא שנא אלם זה האיש שטרפו אריה כשפגע בו או זה העכבר שטרפו חתול או זה הזבוב שטרפו העכבים׃ ולא שנא אלם זה שנפל עליו גל והרגו או אבן שנתדלדלה מן ההר ונפלה על אילן ונשבר או על אבן אחרת ונשברה כל זה יאמרו אקראי בעלמא׃ גם אלו בני אדם הנלחמים זה עם זה על מלכות גדולה כמו עדת כלבים שנלחמים על נבלה ואין בה ליחה הכל שבה מן הכוכבים, גם היות זה האיש רש וזה עשיר זה בעל בנים וזה עקר יאמרו הפילוסופים שהוא מקרה׃ כללו של דבר יאמרו כי מאורעות כל אחד ואחד בין מין האדם בין מין הבהמה בין מין המאכלים והאילנות הכל קרי׃ אבל היות המינים כולם ודברים הכלולים בכל העולם שאין בו נפש חיה הכל מכח הגלגלים והכוכבים שעקר מאת השם ית', ובזה היא המחלוקת׃ ואנחנו בעלי התורה האמיתית

לא נאמר שמאורעות בני אדם הם קרי אלא במשפט כמו שאמרה התורה הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו' · ופירש הנביא ואמר אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו · ועל דבר זה הזהירה התורה והעידה ואמרה ואם לא תשמעו לי ואביא עליכם פורענות ותאמרו שאותן הפורענות אינן יסורין על חטאתכם אלא קרי ומאורע כשאר המאורעות שארעו בקרי, אני אוסיף לכם מאותו הקרי · זה הוא שכתוב אם תלכו עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי · וזה הוא עקר דתינו היא תורת משה רבינו ע"ה, שכל מאורעות שארעו בעולם וכל יסורין שיבאו בדרך מקרה לכלל בני אדם דין ומשפט הם · וכן אמרו חכמי האמת רבותינו ע"ה אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון :

ודעו רבותי שעקר מעקרי דתינו וגם הפילוסופים כולם מודים בו שכל מעשי בני אדם הם מסורין להם ואין שם לא מושך ולא כופה, אלא אם ירצה האדם יעבוד את יי' תמיד ויהיה חכם יושב בבית המדרש יעשה, ואם ירצה לילך בעצת רשעים ולרוץ עם הגנבים ולנאוף עם המנאפים יעשה, ואין שם טבע ולא מולד שמושך אותו לאחד מן הדרכים, לפיכך נצטוה ונאמר לו עשה כך · וכמה דברים ביארנו בעניינים אלו וכדומים להם בחבור שיש לנו בלשון ערבי או בפירוש המשנה ובשאר החבורים · ובכן יש לנו ראיות של דעת שאין מאורעות בני אדם כמאורעות הבהמות כמו שאמרו הפילוסופים · ונמצא אלו שלש מחלוקות · כיצד, הגע עצמך שראובן זה בורסי ועני ומתו בניו בחייו וזה שמעון בשם ועשיר ויחיו לו בניו לפניו, ואפשר שיעני שמעון ויחזור בורסי וימותו בניו בחייו, כל זה קרי בעולם ואין שם טבע בעולם ולא כח מכוכב שגרם לזה האיש שיהיה כך ולזה לא יהיה כך · אלו דברי הפילוסופים · ודברי מחלוקת השני הוא ענין בעלי גזרת הכוכבים שמעתם דבריהם ופשטו הבליהם אצליכם שהם אומרים שאי אפשר שישתנה דבר זה לעולם, ולעולם לא יהיה ראובן אלא בורסי ועני ואין לו בן, שכך נתן לו כח מזלו בעת לידתו · ולא יהיה שמעון אלא עשיר ובשם ובעל בנים שיחיו לפניו, שכך נתן לו כח מזלו בעת לידתו · ואלו ב' דברים שקר הם אצלנו בעלי הדת האמתית · דברי האצטגנינין שקר מפני הדעת, שכל אותן ההבלים שאמרו כבר בטלה אותם הדעת הנכונה בראיות ברורות · וגם הם עוד שקר מפני קבלת התורה שאם היה הדבר כן מה הועילה התורה והמצות והתלמוד לזה האיש, וכן כל איש ואיש אין לו כח לעשות כלום מדעתו, והרי דבר אחר מושך אותו בעל כרחו להיות כך ושלא להיות כך, ומה הועילו הצוויים או הלמוד · נמצאו אלו הטפשים מבטלים תורת משה רבינו ע"ה יתר על שהדעת מבטלת דבריהם בכל אותן הראיות שאומרים הפילוסופים לבטל דברי הכשדיים והכלדיים וחביריהם : וגם דברי הפילוסופים שאומרים שדברים אלו קרי שקר הם אצלנו מפני קבלת התורה והדרכיה שעליה אנו סומכים ובה אנו מחזיקים ובדרכיה אנו הולכים · הוא שאנו אומרים שזה ראובן ושמעון אין שם דבר שמושך זה להיות בשם ועשיר וזה להיות בורסי ועני, ואפשר שישתנה הדבר ויהיה הפך כמו שאומרים הפילוסופים שזה קרי, ואנו אומרים שאין זה קרי אלא דבר זה תלוי ברצון מי שאמר והיה העולם וכל זה דין ומשפט · ואין אנו יודעין סוף חכמתו של הקב"ה לידע באי זה דין ומשפט גזר על זה להיות כך ועל זה להיות כך, כי לא כדרכינו דרכיו ולא כמחשבותינו מחשבותיו · אבל חייבים אנחנו לקבוע בדעתנו שאם יחטא שמעון ילקה ויעני וימותו בניו וכיוצא בזה · ואם שב ראובן ותקן דרכיו וחפש במעשיו והלך בדרך ישרה יעשר ויצליח בכל דרכיו ויראה זרע ויאריך ימים זה הוא עקר התורה · ואל יאמר אדם והרי רבים עשו כן ולא הצליחו, אין זה ראיה כי היה להם עון הגורם או יסורים לנחול דבר שהוא טוב מזה · כללו של דבר אין דעתנו משגת דיני הבורא ית' בבני אדם היאך הם בזה העולם ובעולם הבא · ודעתנו עלה מעיקרא היא שכל דברי החוזים בכוכבים שקר הם אצל כל בעלי מדע :

ואני יודע שאפשר שתחפשו ותמצאו דברי יחידים מחכמי האמת רבותינו ע"ה בתלמוד ובמשנה ובמדרשות שדבריהם מראים שבעת תולדותו של אדם גרמו הכוכבים כך וכך · אל יקשה זה בעיניכם, שאין דרך שנניח הלכה למעשה ונסדר אפירכי ואשינויי · וכן אין ראוי לאדם להניח דברים של דעת שכבר נתאמתו הראיות בהן וינעור כפיו מהן ויתלה בדברי יחיד מן החכמים ע"ה, שאפשר שנתעלם ממנו דבר באותה שעה, או שיש באותם הדברים רמז או אמרם לפי שעה, ומעשה שהיה · הלא תראו שהרי כמה פסוקים מן התורה אינן כפשוטן · ולפי שנודע בראיות של דעת שאי אפשר שיהיה הדבר כפשוטו תרגמו המתרגם ענין שהדעת סובלת אותו · ולעולם אל ישליך אדם דעתו אחריו כי העינים הם לפנים לא לאחור · וכבר הגדתי לכם את לבי בדברי :

ועל עסקי המשיח אשר זכרתם שהגיעו לכם דברים משמי, לא היה כך המעשה כמו ששמעתם, ולא במזרח היה· אלא בארץ תימן עמד איש אחד יש לדבר זה כ"ב שנה, ואמר שהוא שלוחו של משיח מישר דרך לפני בואו, ואמר להם כי המלך המשיח הוא יתגלה בארץ תימן, ונתקבצו אנשים רבים יהודים וערביים עמו והיה מסבב בהרים והיה מטעה אותם ואומר להם תמיד בואו עמי ונלך לקראת המשיח כי הוא שלחני אליכם לישר דרך לפניו· וכתבו אלי אחינו שבארץ תימן כתב גדול והודיעו לי משפטו ודרכו וחדושין שחדש להם בתפלות ומה היה אומר להם, ואמרו לי שכבר ראו מנפלאותיו כך וכך ושאלו לי על זה, והבנתי כל הדברים והכרתי מתוך דברי כתבם שאותו האיש העני חסר דעת אבל היה ירא שמים ואין בו חכמה כלל, וכל מה שאומרים שעשה או נראה על ידו הכל שקר וכזב· ופחדתי על היהודים משם וחברתי להם כמו שלשה קונדרסים בענין המלך המשיח וסימניו וסימני הזמן שיתראה בו והזהרתי אותם שיזהירו זה האיש שמא יאבד הוא ויאבד הקהלות, כללו של דבר לאחר שנה נתפש וברחו ממנו כל הנלוים אליו, ויאמר לו מלך אחד ממלכי הערביים אחר שתפשו מה זאת עשית אמר לו אדוני המלך אמת אני אומר כי בדבר יי' עשיתי· אמר לו המלך מה המופת שלך· ענה ואמר לו אדוני המלך חתוך ראשי ואחר כן אני אחיה ואקום ואחיה כבראשונה, אמר לו המלך אין לך מופת גדול מזה, ואם הוא כך אני וכל העולם נאמין בודאי שדבריך כלם אמתיים וטובים ונכוחים ושקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל· מיד גזר המלך וצוה ואמר קחו לי חרב ויביאו החרב לפני המלך· וצוה וחתכו את ראשו ונהרג אותו העני, תהא מיתתו כפרה עליו ועל כל ישראל, ונענשו היהודים ברוב המקומות ממון גדול· ועד עתה יש שם חסרי דעת אומרים עתה יחיה ויעמוד מקברו, כך היו הדברים· ואם שמעתם שהגיע כתבי לפא"ס, שמא אותם הדברים ששלחתי בארץ תימן הועתקו והגיעו לפא"ס·. וכבר אמרתי לכם שכל דקדוקי השאלות שלכם בענין זה כלם שריגי אילן אחד הם, ואני אנוה לכם בדעתי גודו אילנא וקציצו ענפוהי ונטעו עץ הדעת הטוב ואכלו מפריו וטובו, ושלחו ידיכם וקחו גם מעץ החיים ואכלו ותחיו לעולם· הש"י ברחמיו יזכנו ויזכה אתכם לאכול מפריו ולשבוע מטובו עד אשר נחיה לעולם אמן: כן יאמר יי', כרצונכם ותאותכם ורצון וחשק נאמן אהבתכם אחיכם החותם שנית:

משה ב"ר מיימון הספרדי זצ"ל·

מכתב רבינו שמואל אבן תבון ז"ל

לגאון הרב רבי משה ברבי מימון ז"ל·

אל אדון איש קדוש החכם הגדול הרופא המעולה הרב המובהק הגאון המופלא הפלוסוף הקדוש השר הנכבד היועץ טוב מרן ורבן איש קדוש ירום ונשא וגבה רבינו משה בן ה"ה המובהק מרן ורבן מיימון ז"ל· שלום אדוננו וגאוננו ושלום תורתו התמימה ושלום חכמתו השלימה, ישנא כרצון הצעיר בעבדיו, הנכסף להתחבר לאחד מתלמידיו, הכותב להודיע לכבודו כי הגיע ליד עבדו כתבו היקר עלי מכל יקר הכתוב באלי היון, וכמעט יצאה נפשי בשורותיו הראשונות, רפדוני שורותיו האחרונות· במוצאי בפיהם רפואת אדוננו מחוליו הארוך אשר נשא בעון כלנו, הרי אנו כפרתו וכפרת חליו· ומאז נשאתי עיני מצפה אל כתב מבשר כי עלתה ארוכה ומרפא, ואני תפלתי תמיד אל אלי להאריך עצמותיו, ולהאריך בשלוה ימותיו:

והן אפער פי מיחל למלקוש תשובותיו הברורות ואמרותיו הטהורות, על כל אשר שאלתי מכבוד חכמתו בכתבי הקדומים· בשלשת חלקי המאמר הנכבד מורה הנבוכים· ואירא מהוסיף שאלותי פן אטריח מאוד על כבודו, רק שאלה אחת היא בלבי כאש בוערת עצורה בעצמותי, עוררה לי פרק אחד מן הפרקים האחרונים מן החלק השלישי הבאים באחרונה, אוסיף לשאול מכבוד אדוננו, גם בה מבוכתי הגדולה עם יתר השאלות הקדומות· וצדקה תהיה לו מעם ה' אלהיו· וכן אני שולח את שלשת חלקי המאמר אשר אתנו

השלולים המגיעים משם אשר משם העתקתי אשלחם אל כבוד אדוננו מבקש מכבודו לצוות לקחת מתלמידיו להגיהם בדקדוק גדול פעם ושתים עד שיהיו בטוחים שלא נשאר בהם טעות, ויחתום אדוננו בהם אחר שיתאמת לו טוב הגהתם, ויצוה אז לשלחם אל התלמיד הנבון המשכיל ר' אברהם הכהן ש"ל אל אלכסנדריא· וידעתי כי הוא בחסדו ישתדל לשלחם אלינו על יד אחינו היהודים ההולכים לשם תמיד, כי גם כן גמלני חסד להשתדל בכל אשר שלחתי לעשות שם, וכל שכן שישתדל אם יבא לו כמו מצות אדוננו ירום הודו· לא נמנעתי להטריח אדוננו גם בזה, כי ידעתי כי ייטב בעיני כבודו להסיר עולה מאהלינו· וגם לבבי לא ישקוט ולא ינוח עד דעתי מאמר ההוא מוגה, כי מי יוכל לבטוח בעצמו בשגיאות ספר שרבו שגיאותיו מספור, ואפילו אם היה המעיין חכם היו נשמטין לו מקומות רבים, כ"ש למי שלא הריח ריח חכמה· ואשר יראה אדוננו בחלק השלישי קצת הגהות בקצתו הגהתים מנוסחא שנית שהגיע לידי מקצת החלק ההוא לא היתה מוטעית כראשונה, כי הראשונה כאשר הודעתי אל כבוד אדוננו נראה מתנה שנכתבה מספר כתוב ערבי או מספר שנכתב הוא מספר כתוב ערבי ולזה רבו טעותיו כאשר יראה בה אדוננו· ואני בקצת השגיאות ששערתי בהן הייתי מציין בחוץ בדיו ובקצתם הייתי מעביר לפרני בגליון כנגד השטה שבה הטעות שבקצתה אין בה ציון כלל ומחסד אדוננו לצוות על המגיהים שלא יגרדו מכל מה שימצאו בספרים אפילו אות אחת אך יגיהו מבחוץ לא על ידי גרד, ויציינו היטב המקומות כדי שלא ישאר לנו ספק במה שיגיהו· ייטיב השם לטובים ולמטיבי מפעליהם ולישרים בלבותם ובמעלליהם· ושלום ישיבת אדוננו גאוננו הטהורה· ושלום תורתו הברורה, ושלום התלמידים וכל החבורה היקרה, ושלום מר המשרה אדוני ובן אדוני וכל הנספחים אל בית אדוננו וגאוננו ישגא ויגדל כרצון אחד מעבדיו הקטנים·

שמואל ב"ר יהודה. אבן תבון זצ"ל·

אגרת הרמב"ם זצ"ל

שלח אותה להחכם הנכבד אבי המעתיקים כבוד רבי שמואל בן החכם רבי יהודה אבן תבון וצ"ל· והוא כתב תשובה על שאלותיו כשהודיעו שהעתיק המאמר הנכבד ספר מורה הנבוכים מלשון ערבי ללשון עברי והודה לו בהעתקה ההיא וזה לשונו:

לפי שכלו יהלל איש וגו'· הגיעו אלי אני משה בר מיימון הספרדי ז"ל כל כתבי התלמיד החשוב היקר המשכיל המבין מר התלמידים צבי החכמים כבוד החכם ר' שמואל בן החכם רבי יהודה אבן תבון הספרדי זצ"ל· ומקודם שנים שמענו שמע השר הנכבד החכם רבי יהודה אביך זצ"ל· והודיענו ברב חכמותיו וצחות לשונו בלשון הגרי ולשון עברי מפי אנשים חכמים ויודעים מאנשי עיר גרנאטא י"א שהם מבני אלפ"כאר ומהם הזקן אבן מתק"א· גם איש חשוב ונכבד חכם מחכמי מדינת טוליטול"ה בא הנה וספר לנו בכבודו זצ"ל· והן כשבא אצלנו היקר הנכבד החכם כבוד רבי מאיר תלמיד הרב רבי אברהם בן רבי דוד ז"ל הרב הגדול שבפישקיר"א י"א· וגם היה לומד אצל החכם הרב רבי אברהם בן עזרא זצ"ל· גם הוא ספר לי אודות החכם הנכבד אביך ז"ל והודיע לי כל הספרים שהעתיק מספרי הדקדוק ומספרי החכמות, ולא ידעתי שהניח בן· וכיון שהגיעו אלי כתביך בלשון העברי ולשון הערבי והבנתי ענייניך ויופי ציוריך, וראיתי המקומות שנסתפקו לך במאמרנו הנכבד ספר מורה הנבוכים, והמקומות אשר הרגשת בהם בשבוש הסופר, אמרתי אז כאשר אמר בעל השיר הקדמוני, לו את אבותיו ידעו אז אמרו היא מעלת האב לבן נוסעת· ברוך מי ששלם משכורת החכם אביך זצ"ל ונתן לו בן כזה· ולא לו בלבד אלא לכל החכמים, כי ילד יולד לנו בן נתן לנו, ובאמת כי הוא פרי צדיק עץ חיים, וטוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים, ונחמד העץ להשכיל· וכבר הובא לנו מפריו חסורה ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק:

יפה שאלת בכל אשר שאלת וכל המקומות אשר שערת בהם חסרון תיבה או תיבות כך הוא וכבר פירשתי לך כל הדברים בלשון ערבי בסוף כתב

זה והודעתיך כל ענייך, וגם הספרים שתתעסק בקריאתם ותניח זולתם · לך בודאי ראוי והגון להעתיק מלשון אל לשון, לפי שלב נבון נתן לך הבורא יתברך להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם · והכרתי מדבריך שלבך ירד עד עומק הענין ונגלה לך מצפוניו · והנה ביארתי לך בלשון עברי איך תעשה בכל העתקה, תן לחכם ויחכם עוד חכם בני ישמח לבי גם אני · חייך שבשעה ששמעתי כל דבריך וראיתי יופי מאמריך והבנתי עומק ציוריך ודעת שפתיך ברור מללו, מאד שמחתי ותמהתי למליאות בן לחכם כזה · והוספתי תימה היאך יהיה טבע בן שנולד בין הערלים כך וירדוף אחרי החכמות ויהיה מהיר כל כך בלשון ערבי שהוא ודאי לשון עברית שנשתבשה מעט · ועוד היאך יבין דקדוקי הלשון בעניינים עמוקים, אין זה כשרש מארץ ציה · האל יתברך יאיר עיניך במאור תורתו, עד אשר תהיה מאוהביו כצאת השמש בגבורתו, אמן כן יאמר ה' · והגיעו כתבי הישיבה הגאה הנכבדת המשכלת יתמיד האל יתברך מעלתה ויוסיף תמיד הצלחה על הצלחה וחכמה על חכמתה · ועמדתי על כל מה שנסתפק לך בהעתקה, וראיתי כל המקומות אשר טעה בהם הסופר וידעתי ההקדמות מהם והפרקים אשר לא נתבאר לך עניינם הבנה שלימה ובקשת פירושם :

ואני אבאר לך הכל אחר שאזכור לך כלל אחד והוא שכל מי שירצה להעתיק מלשון אל לשון ויכוין לתרגם המלה האחת במלה אחת גם כן וישמור גם כן סדר המאמר וסדר הדברים, יטרח מאד ותבא העתקתו מסופקת ומשובשת ביותר, ואין ראוי לעשות כן · אבל צריך למעתיק מלשון אל לשון שיבין הענין תחילה, ואחר כך יספר ויפרש במה שיובן ממנו הענין ההוא בלשון ההוא ויבאר היטב, ואי אפשר לו מבלתי שיקדים ויאחר ויספר מלה אחת במלות רבות ויספר מלות רבות במלה אחת, ויחסר תיבות ויוסיף תיבות עד שיסודר הענין ויבואר יפה, ויובן הלשון לפי הלשון ההוא אשר יעתיק אליה וכן עשה חנין בן יצחק בספרי גאלי"נוס ועשה יצחק בנו גם כן בספרי ארס"טו ועל כן באו כל פירושיהם מבוארים ביותר ולכן ראוי לנו שנתעסק בהם לבדם ונניח זולתם · כן ראוי לישיבה המעולה לעשות בכל מה שתרגמו והעתיקו לאדונים ההם הנכבדים, ועיני העדה הבוחרים באמת · השם יתברך יהדר בהם שאר קהלות חכמי ישראל ויעזרך וירבה שכרך :

והנני מתחיל עתה להשיב לך על כל פרק ופרק ולפרש לך מה שבקשת פירושו ולזכור לך הנוסחא האמתית והעתקה הראויה אשר תגיה בה הנוסחא הטעות המוטעית על סדר מה שבא בכתבך החלק הראשון גם את השני גם את השלישי :

[באור הענינים ששאלת עליהם *)

בחלק הב' הקדמה כ"ה, השבת שיש בה חסרון ואין בה חסרון · אבל הנוסחא היא כאשר בנוסחתכם וסדר הדבר כך הוא · אין כונתי במאמר הזה להעתיק דברי הפילוסופים בו ולא לבאר ההקדמות הרחוקות · בפרק הא' תקונו ואם תשקיט תנועת הנפש ישקוט מי שיתנועע בעבורה · בפרק הי' תקונו שתירת מינו תמיד :

מה שזכרת מסדר ההקדמה הד' אין בה חסרון, וכבר ידעת מה שכללנו בפתיחת הספר · כי חבריו למי שקרא הרבה מן החכמות, ולא חבריו למי שלא קדם לו לעולם עיון בדבר מעניינים העמוקים האלה הקשים להבין · ומן הידוע אשר אין ספק בו כי כל השתנות תנועה על כל פנים, לפי שכל השתנות תהיה בזמן והזמן היא שיעור התנועה בקודם ומתאחר בתנועה כאשר נבאר במקומו · ההקדמה הי' אין חסרון בסדורה · ההקדמה הכ"ג כי כל מה שהוא בכח ויש בו שום אפשרות יהיה אפשר בשום עת שלא ימצא בפועל · פירושה יאמר כי הדבר הוא בכח בהיות שום חומר מן החמרים נעדר עתה מן הדבר ההוא · אך הוא מוכן ומועד להתיחס בו להמצא החומר ההוא ויאמר בחמר ההוא שהוא בדבר ההוא בכח, כאמרנו בחתיכת ברזל שהיא סייף בכח, וכאמרנו בגרעינה של תמרה שהוא דקל בכח, והדבר אשר הוא בכח שום ענין יש בעצם הדבר ההוא אפשרות להתיחס בו הענין ההוא · כמו שתאמר בחתיכת ברזל שהוא אפשרי להיות ממנה סייף, ולדעת ההבדל אשר בין הכח והאפשרות הוא דבר דק וקשה מאוד על הפילוסופים הבקיאים וכבר דבר בזה הענין אבן אלצאיג בתחלת פירושו לשמע הטבעי דבר טוב מאוד · ונאמר בדבר שהוא בפועל כשנתארהו בתואר נמצא בו כאמרנו בסייף שהוא סייף בפועל · וכבר נתבאר כי כל אשר בכח דבר אחר בהכרח יהיה החומר ההוא נעדר בעת מן העתים · כי זאת החתיכה של ברזל לא יאמר בה שהוא סייף בכח אלא כשלא תהיה סייף עת אחת מן העתים ·

*) נעתק מכת"י אוקספארד נוסף מה שנשמט בפא"ה :

אמנם אם לא חסור לעולם מלהיות סייף איננה סייף בכח אבל תהיה סייף בפועל לעולם ועד :

ההקדמה הכ"ד כי כל מה שהוא בכח שום דבר הוא בעל חומר על כל פנים כי האפשרות הוא נמצא בחומר לעולם · פרושה, כבר נודע כי האפשרות והכח הם סמוכים זה עם זה דבקים כאחד ולא יזוז האפשרות לעולם מהיות בחומר הראשון ובכל מה שיתהוה ממנו · ובאור זה עוד יתבאר לך מתחלת פירוש השער חולתו הפרק הראשון (משני) · פשטו כמו שנזכר בהקדמה א"כ אין תנועה מגעת עד לאין תכלית וכו' · שאלת השיבה על זכרנו „כי היא נחלקת כהחלקו" מה תועלת בזכרנו זה וכבר היה די לנו „בהיות כח מגיע לתכלית שלא יגיע עד לאין תכלית" וכו' · שאלתך טובה ותורה על טוב שכלך · והנה תשובתך כאשר בארנו שהכחות הנמצאות בכל גוף מהם פשוטות נחלקות בהחלקו כמו שזכר בי"א ומהם אשר לא תחלקנה בהחלק הגוף, וזהו מה שזכרנו בהקדמה הי"ב כאשר אמרנו · כי כל גוף בהכרח להיות כחו תכליתיית, ואמנם יתחייב זה בכחות הגוף הפשוטות בו הנחלקות בהחלקו, הוא אשר יהיה בהכרח שתהיה כמו תכליתית כמו שהוא בגוף תכליתי, וזה אשר זכרנו בהקדמה הי"ב בחוש השמש · ע"ד משל זאת הגחלת איננה מחממת לאויר הרחקה שתקרה אבל להרחקה ידועה, אבל הכח אשר לא נחלק בהחלק הגוף לא יכריח שיהיה תכליתי בכלל היות הגוף אשר בו הכח ההוא מגיע לתכלית ולא בא מופת ע"ז · הלא ידעת כי מחשבות האדם כח בגוף והוא גוף קטון ותגיע מחשבתו לאשר למעלה מגלגל התשיעי ויחייב שם מספרים ויסלול, ולא יתחייב שתהיה מחשבתו מגעת לתכלית כמו גופו שהוא כלה, ולכן יתחייב בזה העיון שיחולק מגיע הגלגל לד' חלקים · או יהיה גוף, או כח גוף מתפשט בו אשר תכלה בכלות הגוף, או כח גוף בלתי מתפשט בו אשר לא יתחייב בלותו בכלות הגוף, או יהיה המגיע נפרד לא גוף ולא כח בגוף · ובארנו בדרך הראשון, והוא שיהיה המגיע גוף בטול זה · ובארנו בדרך השלישי בטול היותו כח פשוט · ובארנו בדרך הרביעי בטול היות בו כח בלי נחלקת · ונשאר מן החלוק שיהיה המגיע נפרדי האפשר באין צריך עכ"פ שימצא האפשר ההוא בשום אחד מאישי המין ההוא, וגם לא ימצא עכ"פ אותו האפשר בשום איש מאישי המין ההוא ולא בזמן מן הזמנים · א"כ הדבר ההוא יהיה נמנע בחק המין ההוא, ומה הוא ענין אמרך בו שהוא אפשר · משל זה אמרנו כי הכתיבה אפשרית במין האדם, ועכ"פ בהכרח ימצא שום איש כותב בזמן מן הזמנים, וכזה יאמר בכתיבה שהיא אפשרית במין האדם · אמנם אם נאמר שלא ימצא לעולם ולא בזמן מן הזמנים שום איש כותב תהיה הכתיבה נמנעת במין האדם ואין זה האפשרי באיש, כי זה הנער הקטן אפשר שיכתוב ואפשר שלא יכתוב ולא יתחייב שיכתוב בהכרח בשביל זה האפשרות · אמנם באפשרות, והכתיבה במין האנושית בהכרח, שימצא איש אחד כותב באיזה זמן שיקרה באיזה אקלים שיקרה וזה מבואר *) :

ואשר הסתפקת בסכנגבון עם הדבש (שם) ומה ששאלת הפירוש מן פרק ט"ו ומה שלאחריו ולפניו, דע כי פירוש זה והתרת הספק ההוא יצטרך לדעת הקדמות טבעיות רבות · ועלי טורח רב בזה הזמן לפרשם · וזה כאשר ידעת לא חברתיו אלא למי שיודע התחלות הסך כולו · ומה שחשבת שהיה בו חסרון אין בו חסרון אלא הנוסף כמו שכתוב אצלך (כמו שזכרתי), ושאלת על אמרנו (פ"כ) ויאמרו בשמים ובגשמים אשר הם מבין שאר הגופים הנראים אלוהים, ר"ל המורגשים בהרגשת הראות, מהם הארץ והמים והכסף והזהב ודומיהם ומהם השמים וכוכביהם, ואלה כולם יאמר בהם נראים · אמנם השמים וכוכבים מבין שאר הגופים הנראים יקראום פילוסופים גופים אלוהיים · וכן יאמרו על הגלגל הגוף האלהי, וענינו שהוא גוף אשר יורנו מציאות האלוה לפי דעתם · ואנחנו ספרנו תורף דבריהם על סדורם · וסוד דבריהם הוא כי הם לפי דעתם אצלם כל כך זה בשאר הגופות אע"פ שיראו המינים כולם ירדפו זה היפם · וכבר ידעת מה שבארנו בפסוק ה' למבול ישב · הנה זה הוא לא בידי להשיבך כפי השעה, ואתה ידעת כי אין משפט מי שישיב במהירות כמשפט מי שיחשוב בענין החבור · ואם תמצא אתה העתקות אחרות שתהיינה טובות מאלו אל תסמוך על אלו ההעתקות, והעיקר הוא מעצמו למי שהעתיקהו ללשונו] · ובורא עולם ית' יודע איך כתבתי לך השיעור הזה ואני בורח מבני אדם מתיחד ומתבודד במקום שלא ירגישו בו ואני פעם נסמך לכותל ופעם כותב ואני שוכב לרוב חולשת הגוף כי חלשו כחות הגוף מחובר אל הזקנה אני :

ואמנם מה שזכרת מענין בואך אלי, בוא ברוך ה' ומבורך שבבאים! ואני שש ועלז ושמח בזה, וחפץ

*) עיין מלות הגיון שער י"א :

ונכסף ומשתוקק לחברתך, ותאב ומתאוה לראות פניך הנעימים יותר משמחתך בי, ואף על פי שיקשה עלי רכבך סכנת הים · ואמנם אודיעך ואיעצך שלא תסכן על עצמך, כי לא יגיעך מבואך אלי זולת ראות פני ומה שתגיעך ממני כפי יכולתי · אמנם תועלת חכמה מן החכמות או להתייחד ולהתבודד עמי אפילו שעה אחת ביום או בלילה אל תוחיל בזה כלל, כי תוכן ענייני כמו שאספר לך · אני שוכן במצרים והמלך שוכן באל קאהירה ובין שני המקומות שני תחומי שבת, ולי על המלך מנהג כבד מאד אי איפשר לי מבלתי ראותו בכל יום בתחלת היום, ואמנם כשימצאהו חולשה או יחלה א' מבניו או אחת מפלגשיו לא אסור מאלקאה"ירה ואני רוב היום בבית המלך · ואי איפשר לי גם כן מפקיד אחד או שני פקידים יחלו ואני צריך להתעסק ברפואתם, כללו של דבר כל יום ויום אני עולה לאלקאהייר"ה בהשכמה ובשלא יהיה שם שום מכשול ולא יתחדש שם שום חדוש אשוב למצרים אחר חצי היום, על כל פנים לא אגיע קודם, ואני מתרעב ואמצא האכסדראות כלם מלאות בני אדם גוים ויהודים בהם, חשוב ובלתי חשוב, ושופטים ושוטרים ואוהבים ושונאים ערב רב ידעו את עת שובי, ארד מעל הבהמה וארחץ ידי ואצא אליהם לפייסם ולרצות ולחלות פניהם כדי למחול על כבודם להמתין אותי עד כדי שאוכל אכילת עראי והיא מעת לעת ואצא לרפאתם ולכתוב להם פתקות ונוסחאות רפואות חלייהם, לא יסור הנכנס והיוצא עד הלילה, ולפעמים באמונת התורה עד סוף שתי שעות מן הלילה או יותר אספר להם ואצוה ואדבר עמהם, ואני שוכב פרקדן מרוב העיפות, ויכנס הלילה ואני בתכלית החולשה לא אוכל לדבר · סוף דבר לא יוכל אחד מישראל לדבר לי או להתחבר ולהתבודד עמי זולת יום השבת, אז יבואו כל הקהל או רובם אחר התפלה, אנהיג הצבור במה שיעשה כל ימי השבוע, ויקראו קריאה חלושה עד הצהרים וילכו לדרכם וישובו קצתם ויקראו שנית אחר תפלת המנחה עד עת תפלת מעריב, זה תוכן ענייני היום · ולא ספרתי לך אלא קצת מה שתראהו אם תבא בעזרת האל יתעלה · וכשתשלים לאחינו פירוש והעתק מה שהתחלת בו שאחר שהתחלת במצוה תגמור אותה [ותעתיק הוראת הנבוכים לאחינו ושמו הזכר נאות יותר ויהיה בערבי דליל אל חאירין כאשר ערבי של הוראת הנבוכים דלאלה אל חאירין והטבת לראות בכבודך לקראו בשם המורה] *) ואחרי כן בא תבא

*) גם זה נוסף :

ברנה על דרך הבקור לא לקבל תועלת הלמוד כי יצר זמני מאד :

ומכאן ואילך כתב לו בלשון ערבי כל מה שייעד להודיעו תשובות על שאלותיו וביאור כל הדברים המסופקים ששאל ממנו וצוה לו לחזק את בדק ההעתקה *) ולהגיה הספר ואחר כן הודיעו כל הספרים שיתעסק בהם בלמוד החכמות והזהירו מספרים שלא יפסיד זמנו בהם ולא יתעסק בלמודם ובכלל דבריו אמר לו וזה לשונו :

והזהר שלא תעיין בספרי ארסט"ו אלא בפירושיהם פי' אלכסנד"ר או פירוש תמסטיו"ס או באור אב"ן רש"ד · אמנם הספרים אשר זכרת לי שהם אצלך ועמך מהם ספר התפוח וספר בית הזהב כלם הזיות ורוחות והבלים · ואלה השני ספרים הם מכלל הספרים המיוחסים לארסט"ו ואינם לו · וספר חכמה אלהית שחבר אל רא"זי הוא לו אבל אין בו תועלת לפי שאלרא"זי היה רופא בלבד · וכמו כן ספר הגבולים וספר היסודות שחבר יצחק הישראלי גם הם כלם הזיות ורוחות והבלים, כי יצחק הישראלי גם הוא היה רופא בלבד · ואמנם ספר העולם הקטן שחבר רבי יוסף הצדיק לא ראיתיו, אבל אני ידעתי את האיש ואת שיחו והכרתי ערך מעלתו ומעלת ספרו, כי בלי ספק הנהיג בו מנהג בעלי התארים · ובכלל אומר לך לא תתעסק בספרי מלאכת ההגיון אלא במה שחבר החכם אבונצ"ר אלפרא"בי לבדו, כי כל מה שחבר בכלל ובפרט ספר ההתחלות הנמצאות שלו הכל סלת נקיה, ויתכן שיבין וישכיל האדם מדבריו לפי שהוא היה מופלג בחכמה · וכמו כן אבובכ"ר בן אלצ"איג חכם פילוסוף גדול, ודבריו וחבוריו כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת · וספרי ארסט"ו הם הם השרשים והעקרים לכל אלו החבורים של חכמות, ולא יובנו כמו שזכרנו אלא בפירושיהם פירוש אלכסנ"דר או תאמס"טיוס או ביאור אבן רש"ד · ואמנם זולתי חבורי אלה הנזכרים כמו ספרי בנדק"לוס וספרי פיתאגו"רס וספרי הרמ"ס וספרי פורפידיוס כל אלה הם פילוסופיא קדומה אין ראוי לאבד הזמן ולהעבירו בהם · ודברי אפלטון רבו של ארס"טו בספריו וחבוריו הם עמוקות ומשלים · והם עוד מה שיספיק לו לאדם משכיל זולתם · לפי שספרי ארס"טו תלמידו הם שיספיקו על כל מה שחבר לפניהם · ודעתו ר"ל דעת ארס"טו היא תכלית דעת האדם, מלבד מי שנשפע עליהם השפע האלהי עד שישיגו אל מעלת הנבואה אשר אין מעלה למעלה ממנה · וספרי עלי אב"ן סינא

*) התשובות נעתקו לעיל :

אף על פי שיש בהם דיוק טוב ועיון דק אינם כספרי אבונ"צר אלפראבי אבל ספריו מועילים והוא גם כן איש ממה שראוי לך להתעסק בדבריו ולהתבונן בחבוריו׃ (עד כאן) הנה הישרתיך והוריתיך למה שתעיין בו ולמה שתטריד שכל נפשך היקרה׃ ושלומך ידידי בני ותלמידי ירבה ויגדל׃ וישע יקרב לעם עני ודל׃ וכתב משה ב"ר מיימון הספרדי ז"ל׃ ביום שמיני לתשרי אתקי"א לשטרות ושלום:

כתב שלוח להרמב"ם ז"ל

מהתלמיד החשוב ר' יוסף אבן עקנין ז"ל

הן לב אחד ושפה אחת לשנינו, ולא עבר זר בתוכינו׃ וזה השילך לעשות, לדור בצל ידידותיך בא לחסות, ולפני תבונתך שפך שיחו, ולקראת אמונתך הוציא כל רוחו׃ ואני אני הוא המדבר הנני, דבר כי הפלאתי לדקדק, אם יש מלין השיבני׃ הלא אחמול בת אהביך כימה, היפה והנעימה, נשאה חסד לפני, ותיטב הנערה בעיני׃ וארשתיה לי באמונה, כדת וכהלכה על הר סיני נתונה׃ בשלש אלה קדשתיה, כסף ידידות למוהר נתתיה, ושטר אהבים כתבתי לה כי אהבתיה, וכי יבעל בחור בתולה בעלתיה׃ ואחר אשר בכל אלה קניתיה, לחופת החשק הכנסתיה, לא פתיתיה ולא אנסתיה, רק חשקה בי כי חשקתיה, ונפשי בנפשה קשרתיה׃ וכל זה בפני שני עדים ברורים, רבן עבד אללה ובן רשד חברים׃ ובעמדה בתוך חופתה תחתי זנתה, ואחרי דודים אחרים פותתה׃ וכתבו המושלים מימי קדם קדמתה, חלופה כלה שזנתה תוך חופתה׃ לא מצאה בי עול כי רחקה מעלי, ושרה מאהלי׃ ומראה הנאוה לא הראתני, וקולה הערב לא השמיעתני׃ ואתה לא כהית בבחך ולא הכלמתה, לא החטאת אותה ולא האשמתה׃ ואולי מאתך היתה נסבה, וגם זו רעה רבה׃ ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא או יהיה, והתפלל בעדך וחיה׃ והוא גם הוא יתפלל בעדה, להכין אותה ולסעדה׃ ואם אינך משיב דע כי בסוף הפסוק תנקם, ולכן רדוף שלום ובקש׃ ולמען ייטב לך והארכת ימים, הט אזנך ושמע דברי חכמים׃ תנו רבנן ברוך המחזיר אבידה לבעלה, ועל אחת כמה וכמה אשת חיל עטרת בעלה׃ והנני מחכה לתשובתה ובעדה אפגיע, וכל גוי וממלכה בערה אשביע, ולמענה נפשי יום ליום תביע, ובגוים ההם לא תרגיע, אשרי המחכה ויגיע׃ עבד אהבתו נאמן בריתו, הנכסף לראות פני הדרתו, המתאבק בעפר רגלי מעלתו:

יוסף בר יהודה ז"ל

תשובת הרמב"ם ז"ל להתלמיד החשוב

על גב הכתב

עץ הדעת ועץ התבונה, יסוד הדת וסוד האמונה׃
את עש ואת כימה, אבי נועם בן קיש בן אלקנה׃

שמעו חכמים מילי, הטו אזנכם ולכו אלי׃ שפטו נא ביני ובין יריבי, ואם יש בי עון הנני ענו בי׃ את בתי כימה נתתי לכסיל אחי וישנאה, והיתה אמונה בגלגל אמונה, ויחשביה לזונה כי כסתה פניה, ומיום נלכדה ברשתו, יען נהפך נחשתו לבשתו, ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו, שארה כסותה ועונתה לא גרע, ושם לה עלילות דברים והוציא עליה שם רע׃ ואחר אשר קשר במושכותיה מעדנותיה, קשר בקשוריה על קשוריה, ולא קנאתו שלא במגדנותיה׃ ושלא כדת העיד כלאים, והוסיף על חטאתו כפלים׃ וריחה בעיני חשב להבאיש, וכה דבר אלי האיש׃ הנה בתך זנתה תחתי בתוך חופתה, הביטה וראה את חרפתה׃ ופקוד עליה עונה ומעלה, והשב תשיבנה לבעלה׃ כי נביא הוא ויתפלל בעדך גם בעדה, וישיב שבותה ויכין לעדה, ויכסה על עונה כי לא יחפוץ במותה, וה' יסלח לה כי הניא אביה אותה׃ ואתם ידעתם את האיש ואת שיחו, כי הוא יוציא כל רוחו׃ וכי הוא בוטח בלבו, ומורה הלכה בפני רבו׃ והנה גם הוא מוציא דבה, והנה עם נביאים נבא כסומא בארובה, כי תואנה הוא מבקש וסבה׃ להתעולל עלילות, ולדבר גדולות, על דעתכם כי הוא איש טמא שפתים, והיא לא נטמאה ולא אלו בה ידים׃ וחלילה לה מעשות כדבר הזה, למעול מעל באישה לעשות נבלה בישראל, לבלתי לכתה אחרי שאול ואחרי שמואל׃ ועתה התיצבו ואוכיחנו בפניכם, אל תעצבו ואל יחר בעיניכם׃ כאשר ייסר איש את בנו החומל עליו, אני מיסרו ואומרה אליו׃ יען התרגזך אלי ושאננך עלה באזני ותעני קשה, ותפקוד עלי עון האשה׃ ובשני עדיך העברי והערבי עלי הגדלת, ובין קדש לחול לא

הבדלה. ונשאך לבך להמנות בלהקת נביאים, ולהתגאות לפני משיב גמול על גאים. כי נשבעתי כי לולא למעני אני עושה, ואת פני כימה אהובתי אני נושא. כמעט עניניך עזות, ועיניניך על זאת. ואמנם בני מחשבותיך גוי אובד עצות ואין בהם משכיל, תן להם ה' רחם משכיל. ואתה האיש הלזה, דע וראה כי עמך הגוי הזה. והשמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, להזנות עוד את אשת בעולת בעל. וכל שכן האשה הבאה אל ביתך. פן ישא המושל עליך משלו, פי כסיל מחתה לו, וקרנים מידו לו. ועתה בני שמע בקולי הנה אשתך קח ולך, ועל השם יהבך השלך, בכל דרכיך דעהו, כי נסתר איש מרעהו. והוא יישר אורחותיך, ויכונו מחשבותיך, וקבל מוסר מורך. אל תתן את פיך לחטיא את בשרך, כי אמת יהגה חכי, ואם תבקש אין בהם נפתל ועקש. ואל ישיאך לבך לעלות במעלות הנבואות, ולא בגאות ועיניך רואות, לא מפני שדרכך גבה מדרכך, אלא מפני שהשעה צריכה לכך. ושמא תאמר הלא שמואל נבא כאשר ראוי ואני בחכמתי הואיתי, אעשה כן גם אני. אם חכמת חכמת לך להבין ולהורות, אין לך עסק בנסתרות. ואין לך ראיה להביא, מדאמרינן חכם עדיף מנביא. כי לא כל חוגר חרב ראוי לקטול, ולא כל הרוצה ליטול את השם יטול. ועוד אם שמואל נבא והפליא פלאים, הגם שאול בנביאים. לפיכך אל תתחכם הרבה ואל תהי גאה, ושים לבך לענות הקדמונים וראה, כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה, ואל תבקש לך גדולות אל תבקש. עשה כאשר צויתיך, בדרך חכמה הוריתיך. אל תאמין בעצמך עד יום מותך, ושים השכל אב והחכמה אחותך. בין כך ובין כך ירבו בישראל כמותך:

עוד אגרת שלח רבינו משה בן מימון ז"ל

לר' יוסף ב"ר יהודה תלמידו החשוב זצ"ל

שויתי י"י לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט

בננו העוז ותלמידנו היקר כבוד גדולת קדושת רב יוסף ראש הסדר ש"ך ב"ר יהודה נ"ע ....

אמנם אהבתך לאביך היא אמתית והדומה שיש בה ספק נתפש עליה מאוד. ואמנם אבן גבאר הפליר בנו בכמה כתבים עם השוחרים וראיתי אדם יראה ממנו השתדלות ושיעתיו על מה שבקש מהיות כתיבתנו בידו.

ודע שאני אכוון לעשות כל מה שיש בו ענותנות ואע"פ שיזיק לנו אצל ההמון מאוד. וכל מי שרוצה להראות שלמותו בחסרוני ואפילו הוא מקטני התלמידים מחלנו לו בזה. אמרו המישרים לדרך ההלכה אוהב לפרוק ושונא לטעון שונא קודם כדי לכוף את יצרו וכל מי שרצה להתישר התישר. וכבר הודעתיה פנים בפנים אם היא זוכרת שהאדם אם יסכים בזמננו זה לעשות לו לומר כפי גמול כל האדם בכמות מעשיו כמו שנאמר ועם עקש תתפל יקבע בנפשו זה קנין נקבע בכל מיני הרעות, לפי שרוב מי שרואה הוא עקש: אם כן הוא ראוי לאדם שרוצה להיות אדם שהוא יסתכל בהשלמת מדותיו וקנין שכליותיו [ולא] יעסוק דעתו בשטויות. וזה אשר אירע לילד אכאב לב וחזק הכעס. בשביל הטעאת מי שטעה אף בשבת חולק בשקר, השנים מחייבים לך זה, וכבר הייתי בשרותך וביותר משרותך ביותר חזק ממה שאתה בו והייתי כמו אשר שמעת אמלא רצוני בלשוני וקולמוסי מגדולים וחכמים כשמבקשים לחלוק עלי. וכבר שמעת בלי ספק מה שהיה ביני ובין ר' יהודה הכהן בו מר פרחון ז"ל בשתי שאלות מן הטרפות. וכן ביני ובין דיין סגלמסה בנו וביני ובין אבי יוסף בן מר יוסף נ"ע בענין שבויה והרבה כמו אלה ושמחתי בהם אוהבי ולבעל דיני בלשוני וקולמוסי, בלשוני למי שהיה לפני ובקולמוסי למי שהיה רחוק ושלומכם ישגה ויפרה אמן אמן:

עוד זאת האגרת לגאון רבינו זצ"ל בדרך מליצה

שלח אותה לתלמידו החכם רבי יוסף זצ"ל עם המאמר הנכבד ספר מורה הנבוכים אחר שחברו בעבורו וז"ל

אהבתי אשר נפלאה. ותשוקתי אשר כסלי מלאה.
ונפשי המשתוחחה. מנחה היא שלוחה.
וכנפי שחרים. ובני עפרים. וקלים מנשרים. המה צירי מגמתי. יובילון מנחתי. למטה עוז הפורח. נטע נעמן הצומח. אשר גנניו נתנו ריח. רוקח מרקחת מעשה רוקח. ומכנף הארץ הריחו בו קציני. ומתנו קציעות כל בגדי חוני. כריח שדה אשר ברכו י"י. והנו נחמד למראה ותאוה לעינים. כגן י"י כארץ מצרים. כאהלים נטע י"י כארזים עלי מים. וזכרו כיין לבנון בכל גלות ירושלים. אשר בספרד ובכל ארץ שנער. וכארזים נער. כתפוח בעצי היער. ואנכי נטעתיו

שורק כולו זרע אמת לקחת · על מים רבים והיא כפורחת · ויגדל ויהי לגפן סורחת · והנה טלליה טללי אורות · לכן מגאו קליריה יערות · ותעש בדים ותשלח פארות · אלהים צבאות יפנה לפניה · ותהי מתגברה ותשרש שרשיה · ותהי ערוגה משומרת · לעשות ענף ולשאת פרי להיות לגפן אדרת · ויתן פריו בעתו ולא יבולו עליו · ולא יבא חוש אליו · יזל מים מדליו · וכנתו תמיד תהי נכונה · וגלגיו יעלו שנה אחר שנה · יפרח כשושנה · ילכו יונקותיו כלוז וערמון · וישלח מזיריו עד שניר וחרמון · ויך שרשיו כלבנון · ויגן אלוה בעדו · ורוח קדים לא תמעידו · ויהי כזית הודו · וריח לו כלבנון ואל ידו בו בני מרי · ויהיה עומד ביופיו ולא יקרהו קרי · ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי · ורוח אלהים תרחף עליו רחיפה · ולדשנו תניפהו תנופה · ויהי פריו למאכל ועלהו לתרופה · ובשפר ענפיה ואנביה ישתעשעון כל יתבי ארעה · וכאילן חייא יהא ביני כל אעא · ורומיה ימטא לשמיא וחזותיה לסוף כל ארעא · ומשלי זה וכלי חדתי · ושוף ענין מלתי · ואשר אליו שמתי דברתי · על דבר הבן אשר נתן לנו ומשיב נפש אין · ומתחכמוני קנה כלי זין · ובאהלי תושיה קם כגבור מתרונן מיין · בן פורת יוסף בן פורת עלי עין · ובעת אשר במערב כל שמחה ערבה · וכל מבקש יי' נחבא · ואור ישראל שם כבה · בית ישראל להבה · כי הוא מאיר מקהל מדינת ארם צובה · ויזרח להם ולכל ישראל באפלה · וילכו לאורו בדרך סלולה · ויאר את הלילה · וכאשר על כפים כסה אור · ויהי לעת ערב יהי אור · וידעו בו יושבי עלטה קו התורה · ויבינו בדת יי' אשר הורה · כאשר הבינו יושבי נהורה · כחשכה כאורה · לכן התורה לך תשחר · וחובים כל אשר בה יתנהר · ותמהר תפלה ולא תוחר · יוסף יי' לי בן אחר · גם אני אענה אותה כדברים האלה · שישי ושמחי כי יש לך דורש ושואל · ברוך יי' אשר לא השבית לך גואל · אני משה ומדרך הנאוה ימשני · ולאהבתך יעוררני · ואם לא ישנתי · ותמה לא התעלמתי · ובשבתי ובקומי בך אהגה · ובאהבת דרכיך בטובים אשגה · ואודיע לכל קהלי · יומי ולילי · כי אתה חלקי מכל עמלי · ושכלך ובינתך אודיע בבתים · לחכמים יודעי העתים · וכשרך וצדקתך אודיע במרך · לקדושים אשר בארץ · ובחכמת ניבך אערוך ואדין · לפני כל יודעי דת ודין · בך אתפאר לישראל ויהודה · בכל קהל ועדה · לכן רב אנשים תקעו באהבת בריתך כפים · והתאוו לראותך בתאוות כפלים · ושמך גדול לשמע אזנים · ויעבור בכל ארץ מצרים · והוסיף חבתם · ואש אהבתם · והרבה תשוקתם · כתבך הבהיר אשר בכל קצוות הזהיר · מה נעמו לשמע אזני · ויפיפו טוריו בעיני · והשתעשעו בענייניו רעיוני · ואפרוש אותו לפני · ויתמהו מגאות לשונך כל נבוני · ויתפארו בך זקני ורוזני · וישימו אותו נזר ועטרת · וצפירת תפארת · ולדברי חזון ערך אותו כל עורך · ויקראו לפניו אברך · ויעלוהו עד לב השמים · ונתון אותו על כל ארץ מצרים · כי חסדיך הביע · וחכמתך ובינתך הודיע · ולמרחק מודיע · מי זה אשר אל לשון עבר כושף · יבין כתיבה אשר חמודיה אוסף · אשרי יוסף · מה רבה שמחתי · ועצמה רנתי · בשמעי כי בנת בספרי חכמי איתנים · ובדברי קדמונים · וכי היה לך יתרון · בדעת ובחשבון · ותשקיף ותופיע · על מסלות הרקיע · וכי נכספה נפשך להבין שביליו · ולמנות חייליו · ומוצאם ומובאם · וסדור צבאם · ועקרבו ושורו · ודליו ואריו ונשרו · וחקו בארץ ומשטרו וגבהו ורומו · וסביבות לילו ויומו · וארכו ורחבו · ועובי גבו · ואמנם כי נפש חכם תבקש לך גדולות · ורוח מבין תדרוש לעלות · למעלות נדגלות · ומצבות נבדלות · לכן אהבה לואת נפשך · ויהמו קרביך · הטיבות כי היה עם לבבך · אלהים יגלה לך מצפוני החכמה · ויישר לפניך הדורי המזמה · ותתעדן ברוב תבונות ותעדה עדים · וירחיב לבך כים · ויגדיל ויוסיף לך בחכמה חלק בכורה פי שנים · ובהבנת סתרי תורה כפלים · ויפתח יי' לך את אוצרו הטוב את השמים · ויביא אותך אל חדריו · ויודיעך את סדריו · וידריכך בדרכיו · ויהלפך הלוכיו · עד אשר יעצור מדעך בתקופתו · ובנטייתו חמתו · וברוכבי גלגלי נוגה והכוכב הזורח · ובמעגלי הירח ובגבהי שחקים מאדים ומעגלו · ופגישת צדק לשבתו במסלולו · ובכוכבי עש כסיל וכימה · ומדת קצוי אדמה · עד אשר לבך יבין וישא את כל מעשה יי' הגדול אשר עשה · ויסובבנהו יבוננהו · לעשות מעשהו · ועתה בני שמע בקולי · ובינה במילולי · אם תכין לבך ומורשיו · לדרכי חכמי הזמן וקדושיו · ותמשך אחריהם ותדמה במפעליהם · ותאכל ממטעמיהם · אז תמלא כל משאלך אם תנהה אחרי · וקום יקומו דברי · ובכל זאת בספר תורת מרע"ה דרוש · וממנו אל תפרוש ותן לו מזמנך רבו וטובו · אולי בחדר מחדריו תבא · כי הוא המלך אשר מלכים יזה · והוא המשמן והכל מלבדו רזה · וממנו מחזה שדי תחזה · טוב אשר תאחז בזה · ואל תנח ידך

גם מזה · ואם הודעתני מחמד נפשי כי זאת היא עבודתך · ומלאכת יי' מלאכתך · יודע אני כי הלבבות נמשכים · באותן המהלכים · אשר נתתי לך מבוררים · וסדרתי לך שלחן ערוך במאמר הנכבד ספר מורה הנבוכים · אשר חברתיו בעבורך ובגללך · וגם אם הם מעט לדומים לך · הוא מרגליתא דלית לה טימי · ובהסתכלך בו בעיון דק כראוי אומר עליך זה יעמוד בעמי · ועל כל זה על כן אנכי מגוך לאמר · את אורח התורה תשמור · כי הוא הדרך אשר דרך כל חוזה · והוא שלם המחזה · אשר ממנו נבדל כל בזה · הנמצא כזה · יי' אלהים צבאות ידריכך בדרך נכונה אשר משה רבינו ע"ה הדריכנו · וינחך בארח החיים אשר הראנו · ויעודך על כל אחיו אשר נגנו · ויתן לך חלק טוב במדע · כהימן כלכל ודרדע · וכלל כל הברכות תאסף · תבאתה לראש יוסף · ויטה לך כנהר שלום רואה כל נעלם · עד תאות גבעות עולם :

ותאות משה ב"ר מיימון מבני גלות ירושלים אשר בספרד זצ"ל

מכתב הרמב"ם ז"ל

להלמידו רבי יוסף ברבי יהודה אבן עקנין ז"ל

כבר העיד [בהם] (בתם) על מעלות מדות והוראה ולווי יתחייב על כל בעל שכל שיתכוין אל דרך הישרה וילך בה :

אמר ממה שתדעהו שאיני מסופק בעניין מן הענינים שכך חשבתי שיהיה ונתאמת אלי שאותם הדברים כך אירעו בלא ספק, אבל מדותי עתה אינם כמדות הבן הנחמד השם יחייהו · וזה כי אני היום שבת לאל יתעלה כבר הכניעוני השנים והמקרים · מצורף אל זה מה שיחייבהו העיון השכלי והחכמות האמתיות · ועוד כי אני מוחל על כבודי ומוותר על עלבוני הרבה · והבן השם יחייהו לא יוכל על זה ולא יסבול כל אותם היגונות לפי רתיחת מזג חמיית הבחרות :

ושמע ממני אלו הכללים שאומר לך · דע כי אני לא חברתי זה החבור כדי להתגדל בו בין היהודים · ולא שיבא לי מזה התפארות · והשם יתברך יודע כי לא טרחתי בו ראשונה אלא לעצמי ולנפשי שאנוח מן החקירה ומן המשא והמתן ולבקש מה שאצטרך אליו · ולעת הזקנה ת"ל יתברך שאני חי קנא קנאתי לה' צבאות, וראיתי האומה בלא ספר מחוקק שלא יהיה בו לבד עיון אמתי בלי מחלוקת ולא שבושים, ועשיתי מה שעשיתי לכבוד השם יתברך לבד וזהו כלל אחד · וכלל שני כי אני ידעתי ונתאמת אלי בעת שחברתיו כי יפול זה החבור בלא ספק ביד אנשים רעים קנאים ויגנו יופיו ויפחיתו מעלתו ויראו בו גמותם או קוצר עיונם בו · ולכסיל הגולם אשר לא ידע ערך מה שנעשה בו ויחשבהו מעט התועלת, ולמתחיל המבוהל המשובש הדעת יקשה עליו ממנו מקומות אשר לא ידע להם עיקר או תקצר דעתו ויד שכלו מלדקדק מה שדקדקתי · ולמי שהוא בעל דעת לפי סברתו ומחשבתו יתפוש עליו בו ממה שנכלל בו מעיקרי האמונה ואלו הם הרוב · ויפול בלא ספק לשרידים אשר ה' קורא על האמת ועל הצדק, ובהסתכלות ובטוב העיון יכירו וידעו ערך מה שעשיתי וטרחתי, ושאתה האחד מהם ואפילו לא יהיה לי בזמני זה זולתך די לי · כל שכן שכבר הגיעוני כתבי חכמי צרפת וזולתם בשמותם למקומותם מאותם שנתפשט אצלם ותמהו על מה שנעשה ומבקשים ממני ושואלים השלמתו · וכבר נתפשט בקצה היישוב · וכל מי ששמע בו מאותם אשר לא ראהו אותו מתאוים לו · וכל זה אמנם בזמני זה · אבל אני יודע בודאי כי בזמנים הבאים כשתפול הקנאה ובקשת השררה יתאוו כל בני ישראל לו לבדו ויונח זולתו בלא ספק, חוץ ממי שיבקש דבר שיעבור בו זמנו ואף על פי שלא ישיג אלים ההוא תכלית ענין המבוקש · וזה כלל שני יחייב שלא יחרה לי במה שלא אתכוין בו · כלל שלישי אין זה החבור גדול מתורת משה רבינו ע"ה שהיא מהשם יתעלה שהיא מישרת כל נברא ותורה לו האמת ואף לכלל האומות ולא ידמה לדברי הנביאים ועם כל זה דרשו אותם קצת ונאמו קצת ואפי' מבני עמנו, ולא יסכל ערך זה החבור אלא מי שהשכיל בדברים האלהיים כל שכן זולתם · ואם ישים האדם מגמת פניו שיכעוס ויקצוף על כל מי שיסכל האמתיות לא ימנע באמת מן הכעס תמיד או אחשוב שהוא יהיה בלא ספק כל ימיו מכאובים וכעס ענינו ואין זה ראוי · הכלל הרביעי שאספר לך קצת מדותי ואע"פ שכבר הסתכלת בכלם כשהיית עמי :

דע כי יש הנה עמי בעיר אנשים אשר אין להם שם כלל ואפי' בעיר ולא מעלה ולא יכולת ותגיע להם מן הקנאה והתחרות שלא רצו להביט ולא לעיין בזה החבור הגדול כלל ולא ראו אותו לעולם כדי שלא יאמר עליהם שקבלו תועלת בחבור פלוני, והם בפחות מעלה מזה מאד בלמוד ובחכמה והם הולכים בשרירות לבם כמו שאמר המון העם הפחותים והם עם הזמן

מגששים קיר כאשר מגשש העור באפלה ואעפ"י כן אני חושש עליהם ולא מניח אליהם · וכיצד יתמה הבן הנחמד בהנהגתו בכמו אלו המדות וכל שכן למי שגדל על זה הדרך מקטנותו · ואע"פ שאין בזמנו ובמקומו כמוהו עם טוב הזקנה והמעלה והמשפחה ומיעוט ההבנה וההשתכלות באותם המקומות והצטרכו לבני אדם ושישים בלבם ויכנים במחשבתם אותם הענינים המהבילים והכונות המופסדות · וכל שכן שכל בני אדם משתכלים ומצפים לדבר שישמע מן הישיבה או ההתפארות בשם לבד, ואותם ההבלים שנתאמת להם בטבע · וכיצד יחשוב הבן החשוב שהוא הגיע למדרגת השלמים ושיכיר בעצמו שהוא חסר ויעקור כבודו וכבוד בית אביו זה מה שלא יצוייר בכמותו ולא במי שהוא יותר שלם ממנו ממי שקדמו · ואני מאמת שכל מה שנתפרסם שמי לשם יותר יכריחו צורך הזמן לו ולהולכים אחריו ולכל מי שרוצה שתהיה לו גדולה ושררה אצל ההמון שיסתירו חבורי זה ויראו עצמם שהם יותר חכמים ושלמים ממה שיצטרכו לעיין בו, אלא יסתירוהו בכל יכולתם ויראו עצמם שאלו רצה אחד מהם להשתדל ולחבר יותר חבור טוב וגדול ממנו היה עושה ומחבר במהירות · ואם הכריחו הזמן והענין והצריכו לדבר ולומר שאיני בעל דת ולא בעל מעשים טובים יאמר זה, וכל זה כולו בני, חי השם יתברך! לא יזיקני ולא יכעיסני · ואפילו ראיתיו בעיני ושמעתיו באזני או עשה לפני לא הייתי חושש אלא אדרבה הייתי נכנע אליו ומשיבו דברים טובים נאים ורכים או אשתוק או אשיב לפי הענין דברים נאים ודברי ענוה כפי הצורך והשעה · כי מה שהשכיל מן האמתיות יותר גדול מזה הרבה מאד, ואני לא אגלה לעצמי כי כבוד נפשי ומעלת מדותי אלי יותר כבוד משאגלה הכסילים בלשוני ובדבורי · והאי צורבא מרבנן קודשא בריך הוא תבע יקריה, אבל הבן השם יחייהו הדין עמו שיתקנא בזה שאני אביו ורבו ואינו יכול לסבול העלבון · אבל חרה לי שמחת בלבך להתעצב על זה · ואתה כשתלמוד בע"ה ותדרוש ותחקור ותבין מה שיתחייב להבין ותטיב העיון ותשתכל בלמודך וגם תועיל לזולתך יהיה יותר טוב לך ממה שתעמוד להתגבר ולהתנצח כנגד אלו · אמנם זה מר זכריה הוא איש גדול מאד הרבה בעיניו וכבר למד מעצמו וטרח באותו המשא והמתן והפירוש ויחשוב שהוא יחיד בדורו שהגיע אל התכלית · וכבוד הבן יודע כי חי השם יתברך שגדולי חכמי ישראל אלי במקום שאכיר ערך מעלתם מדבריהם ומחבוריהם · וכבר אמרו דבר קטן הויות דאביי ורבא, ואם הוא זה אלי דבר קטן כיצד אשיח ואשים לב לאיש עני מסכן שאין עני אלא מדעת, ובאמת הוא סכל בכל דבר והרי הוא כקטן בן יומו אצלי אבל ה"ה עמו כפי סכלותו · ואלו הבלבולים שהוא מבלבל והקושיות שהוא מקשה הם כלם בפי' המשנה אבל אני אתקנם בע"ה במקומותם · והשי"ת יודע כי רובם הטעוני בהם המשני אחרי דברי הגאונים כמו רבינו נסים ז"ל במגלת סתרים ורב חפץ נ"ע בספר המצות וזולתם ממי שאחוש על כבודם לזכרם · ואפילו אם הייתי אני האומר לא אתפאר כי באתי בתכלית השלימות האחרון זה דבר אחד · ועוד שלא אתפאר שלא טעיתי מעולם אלא אדרבה מה שנתבאר לי זולתי מה שבחרתי ומה שכתבתי הן מעצמי הן מזולתי אחזור בו ממנו בכל דבר בין בחבורי בין במדותי ואפילו בטבעי וכבר הגיעני כתבו בענוה גדולה והתגלות · וכמו כן בא אלי כתב שני מראש הישיבה ואני יודע תכלית אלו הענינים כולם ושכונתם החשובה · ומה שארצה מכבוד הבן הנחמד שלא תשים זה האיש בעל מחלוקתך, אם חכמה אין כאן זקנה יש כאן · והשם יצילך ממי שהוא גדול וחשוב אצל עצמו ואצל הבריות, ואם אין לו מעלה ולא גדולה וחשיבות על דרך האמת · אבל מה שאיעצך שתכבד אפילו כל מי שהוא קטן אצל עצמו ואפילו אצל בני אדם · אמנם מה שהקשה עליך על שהגדיל לדבר ושלא לשנו עליך בכתבו, חלילה לך שיקשה עליך זה ואין צורך לך באמרך אנה דין זה האיש ודתו, כי זה והדומים לו ממי שהיא יותר גדול ממנו ממי שקדמם אין הדין והדת אצלם לבד שיברח מהעבירות הגדולות כמו שהוא אצל שאר המון העם · אמנם חיוב המדות הטובות לא יחשבו ולא יזכרו שהוא מן הדת והדין ולא ידקדקו עוד בדבריהם כאשר ידקדקו אנשי העיון והענוה ואנשי ההכנעה ואנשי החכמה השלמים · ורוב אנשי הדת מאלו בעלי השררה כשיבוא לפניהם דבר שהוא תלוי בשררתם ובחשיבותם יפסיד ויאבד כל הענוה וההכנעה, ואין כל אחד מהם מבקש שיהיה כחנינא בן דוסא ופנחס בן יאיר, ואין כל מי שאינו באותה המדרגה יאמר עליו שהוא מעט הדין או אין לו דת · ובכלל אני מבקש ממך אם אתה תלמידי שתלך בדרכי ובמדותי, והוא הטוב לך שיקללוך ולא תקללם ותהיה מן הנעלבים ולא מן העולבים · ואל תשליך דבריך והשתכל לשם יתברך תחלה, ואתה אדם בעל דעה ובעל דין ודת וקרוב לשלימות · ואמנם מענין

המאמר תמהתי מן הבן כיצד שלאו אלי שנקרא ממנו ראיה על מיעוט הבנתו וחכמתו, מה אתה סבור שאחשוב לו או לגדול ממנו שהוא משיג דבר ומשיג תכליתו? אלא שהוא כמו זולתו מהביל כמו שמהביל כל דרשן· והשם יתברך יודע כבר תמהתי כיצד רצה לומר אותם השגעונות ואותם הבלבולים, מצורף אל זה שהם דברי צחוק והתול, אבל נתביישתי מזה הטעם שהיה מספיק לו לזכור ענינים וראיות· בענין מאה ברכות, ובברכת מי שראה קברי ישראל היה יותר טוב לו ממה שידבר בענין הנפש ועיון הפילוסופים וראיותיהם וסברתם· אבל יהיה בשוה עם מי שהוא גדול ממנו אצל עצמו ואם אין לו מעלה על דרך האמת שיהביל יותר מאלו ההבלים ואין ספק כי היה העתיק בלבולי זולתו· וכבר הגיעתני אגרת מארץ תימן בכמו זה הענין שזכר זה והשבותי להם תשובתם ואין ספק כי אלו נשתבשו עליהם העולם הבא בימות המשיח:

ואמנם מה שזכרת מהליכתך לבבל כבר הרשיתיך שתפתח מדרש ותלמד תורה עם התמדה והשקידה על עיון החבור, ולא תתעסק כי אם בהלכות הרב ותעריכו אותו עם החבור, וכשתמצאו מחלוקת בדבר תדעו כי עיון התלמוד יורה אתכם זה, ותשכלו ותעיינו במקומו ותמצאו האמת, ולא תכלה ותאבד זמנך בפירוש ובמשא ובמתן של גמרא, ואותם הדברים שכבר הנחנו מהם אבוד הזמן ומעט התועלת· ומה שהסכים עליו הודיעני והשם יתברך ידריכך ויישירך בטוב הדרכים· ואמנם מעייני בענייני העולם אין לי נחמה זולתי בשני דברים כשאסתכל ואעיין במה שאעיין· ושזה בני אברהם השם יתב' נתן לו חן וברכה מברכת מי שנקרא על שמו, ומי שהאמין בשמו והאמין בנתינתו הוא יאמין ויתמיד ויאריך חייו ושנותיו, כי הוא עניו ושפל שבאנשים מצורף אל זה טוב מדותיו והוא בעל שכל דק וטבע נאה ויהיה לו בע"ה שם בגדולים בלא ספק· אשאל מהשם יתברך שישגיח עליו וישלים עליו חסדיו· וכבר הודעתיך שנפטרה הבת הקטנה הש"י ישיב מיתתה כפרה· בני לא תתאבל ולא תתעצב לא על זכר ולא על נקבה· השם יתברך יודע ועד והאמת מה שאומר, והוא שטוב ענייני מין האדם אצל כל משכיל· ולא אומר שהוא ענין טוב מוחלט, אלא שהוא היותר נאות· ומעט הדאגה שאין תחבולה בזה המציאות המתוקן תיקון גדול טוב מאד כפי מה שגזרה חכמת בוראו שיעיין האדם ויסתכל בטוב בעניני מציאות המינין, לא שיעיין ויסתכל בטוב ענייני אישי הפרט· ושמא כשיגיעו אליך פרקי מורה הנבוכים בזה הענין יתבאר לך זה הכלל ביאור מספיק בע"ה ית'· וכבוד הבן יודע כי אלו הגדולות והשררות של יהודים עתה בזה הזמן אינם אצלי הצלחה ולא טובה שלימה מכוונת ולא רעה מעוטה, חי השם יתברך! אלא תכלית הטורח והעמל והיגיעה· כי האיש השלם המצליח בתכלית ההצלחה שיעיין בהצלחת הדת· ועשיית המחוייב עליו לעשותו ויתרחק מדעת בני אדם כולם ומהדרכים הפחותים וההמדות המגונות· כי המשתרר ירבו יגונותיו ועצבונותיו ושמא יכלימוהו ויביישוהו הגוים ויפול ביד המלוכה וייסרו אותו וישברו עצמותיו· ואם יביט בענייני האדם ושיישיר דרכיו לפני ה' כבר עמד כנגד תורת השם ית' ועשה חניפות ומשוא פנים· ואזהרת התורה בכבוד המתאנים והממרים מבואר מאד כאשר אמר בכמו זה הענין נביא השם איש האלהים לעלי הכהן ותכבד את בניך ממני· (עד כאן מצאתי):

שיר אשר שר רבי יהודה אלחריזי·

על רבי יוסף אבן עקנין

בך הוביש אלהים ים דמעות ובך אמר לצולתם הרבי
בלבך בית זבול בנה לשבתו לשון קדם ויאהל שם ערבי
והיית גביר ורב במערב ובמזרח משחך אל לנביא
ואמנם כי ארם צובה כמקדש ואתה בו כמו נר מערבי

פרקי ההצלחה להרמב"ם ז"ל

התלמיד. החשוב אולם באשר נזכר לבך ונבדלו ממנו הענינים יתבאר לך מה שנתבאר לראשונים המוכנים להמלא בקהל השכלים, ודע והבן במה שהישרתי אותך אליו לפי שכל אחד מבני העולם אם ראה השלימות היה קרוב ממשה רבינו עליו השלום, ואם ראה החסרון היה כמו ירבעם בן נבט. ואולי יהיה המניע אותך ממך ובך והם הכרובים אשר המשילם בך באומרו והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה, ובדבור האל יתברך תחיינה הנפשות המתות כמו שהנשימה היא חיות הלב ובריאותו ורפואתו ממדוה התנועה המזקת אליו. והנה רוח חיבה משותפת פעם נבראה נשימה ופעם נבראה נבואה, וכאשר היה חיות הלב עם זאת הנשימה המקררת ממנו אשיות והתלהבות, וכאשר שקטה ממנו רגע קטון היה זה סבה למותו, הנה כן בחייך כאשר בוטלה רוח הקדש מזה הלב ימות לשעתו וזו היא מיתתו. סוככים בכנפיהם המשילם בחיבה המשותפת תחת כנפי הריאה והם שהם באמת. ודע כי משכן לבך הוא הארון הגנוזים בו לוחות העדות וכמו כן היא גנוזה בלבך כתובה על לוח לבך. הלא תראה אומרו יתעלה עם תורתי בלבם. ואתה הכרובים מניעים אותך מגביהים את יסודך מעלה מעלה, ואתה כאשר התעסקת במורגליך אשר הם תוך מקדש הקדשים הנה כבר הרחבת ביתך האמתי והמסכת שמשך ונאסף ירחך. וכאשר התעסקת בעבודה מה שהוא ממך במדרגת קדש הקדשים, וכ"ש בעבודת המנורה הטהורה בהטיבך את הנרות באופן שתשים חושיך וכוונתיך לבדו יתברך והם ה' חושים והשמש והירח והמדבר והמדמה אל מול פני המנורה והוא נר מערבי שהשכינה במערב. וראה סדור השמש באמצע הגלגלים וזה כלו כדי שיגיע אותך זריחתו עליך באופן שישאר ביתך מאיר באורים הרבניים והכבוד המלאכיי. טעמה כי טוב סחרה ולא יכבה בלילה נרה. וראה אתה אחי את נרך ומה מעלתו ומה טובה נורתו לפי שהוא מעשה ידיו יתברך. כי נר ה' נשמת אדם פעם יקראה נר אלהים ופעם נשמת אלהים ופעם צלם אלהים ודמותו, ורוח הטובה ורוח נדיבה וכבוד ונפש. וכאשר השכילה שבה רוח הקדש, הלא תראה אמרו ורוח קדשך אל תקח ממני. והוא אומרו רוח ה' דבר בי וגו'. היא המדברת והיא המלאך והיא אשר כאשר נפרדה דבקה במחצבה הראשון, והוא אומרו והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. והפך זה כאשר לא תשכיל ותטמא בעבירות תקרא רוח טומאה הלא תראה אומרו ית' אל תטמאו בכל אלה וגו'. ולזה היא טמאה אמר ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ. וממנה אמר רוח הולך ולא ישוב לענין יכולתה וחסרונה והיותם בימי נעוריה מקטרת ומנסכת לאלהים אחרים הגוף הנגוף, ואיך יאות לה לבא אל המלך האדרה, כי המלך טהור וקדוש ומשרתיו טהורים וקדושים. ובאומרו ולא תטמאו בהם אני ה' אלהיכם ר"ל אני טהור ותהיו טהורים. אמר קדושים תהיו כי קדוש אני. והמשילה כמו המנורה הטהורה אשר לפני ה' כלה מקשה אחת זהב טהור ושבעה נרותיה לא יבטלו, אכן יבערו תמיד להעלות נר תמיד. ואם הראה תאמר כי משל המנורה הוא החושים הה' וכחות הנפש כלם מתנועעים עובדים בעבודתו יתברך וכאומרו ונשמות אני עשיתי. ב' התבונן באומרו יתברך כי רוח מלפני יעטוף. וזאת היא הנפש המדברת צלם אלהים ודמותו המקפת בהנהגת הגשמים. אמר ונשמות אני עשיתי ר"ל לעבודת הנפש המדברת. ולא תהפך רצונו בך עד שתשים הנפש עובדת להושים ותהפך רצונו בך ותהיה אתה אחי עובד ע"ז בטהרה, במה שתדמה אותו ממאכל ומשתה ומלבוש ומשגל, ותאמר אלה הם ענינים מותרים. ואתה אמנם התעסקת בחושים והעבדת נפשך היקרה בת מלך לעבד נבל וכמו שהקדמתי במה שרמז אליו שלמה ע"ה תחת שלש רגזה ארץ תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם. ואמר דוד ע"ה לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר כפי מה שביארו קדמונינו ז"ל איזהו אל נכר שהוא בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע. אי אחי בא בחושיך עליהם ונסתריהם לעבודתו יתברך. ואתה בהתקע שופר בראש השנה תקונו והכשרו הנה תהיה תנועתו כלה בהבריך. ידיך פשוטות ללקיחת השופר

אצבעותיך מקמצות להחזיק בו גרונך ולשונך, וכלי הקול משמשות בהגעים תקיעתו, תהיינה אזניך קשובות ורגליך עומדות ועיניך עצומות ויתר חלקיך נרעדים וחרדים· וכן עשה הסכה והלולב ונמשכי התורה, והמתפלל יהיה פונה אל הש"י עומד על רגליו מתענג בלבו ובשפתיו ידיו פרושות וכלי דבורו הוגים מדברים ויתר חלקיו חרדים ונרעדים, ולא ישיר מהגעים קולות ערבים מתדבק מכין עצמו מתחנן כורע ומשתחוה בוכה, לפי שהוא לפני מלך גדול ונורא ויגיע אליו השקיעה והפלגות עד שימצא נפשו בעולם השכלים, נכנעה נפשו הנכבד והוציאה אותו מן המוחשות, וכאלו הוא נסתר מהם ויביע עם הכח המדמה ויראה וישמע מה שלא יהיה בו ספק· ולפי שהעתידים ועוברים הם במדרגה א' אל אותם העניינים· לפי שהם נמצאים יחד בעניינים מבוארים להם, הנה יביע בעתידים כמו שיביע בעוברים ואשר ספר אותם היו אמתיים· וכאשר נאותו וקבלו אותם אנשי האמת היו נאותים ומסכימים כ"ש שהוא על כל מה שירוץ בעולם ממלחמה ומרעב ומדבר וממות ומחיים· ובמה שהוא נעלם ממנו וישמרהו ומה שנחסר ממנו וישלימהו· אחר כן יכיר האוהב מן השונא האויב מן האויב ולא נעלם ממנו בעולם בכללו דבר ישתמש בו כמו שהוא משתמש בביתו בין משרתיו ונעריו, והוא בכלל מי שלם משיג· והפך זה חסרונו ויתבאר לו הסרונות וחסרון מדרגתו בעניין אשר היה בתורתו קטן ושפל ונבזה, ויתבאר אז היותו קצר יד ונמנע ומועק מדבקות ההצלחה, ואז תגיע לו החרטה ויזעק זעקה גדולה ומרה ותשלם לו החרטה וההכנע, וכמאמר ישעיהו עליו השלום אוי לי כי נדמתי כי איש טמא שפתים אנכי וגו'· אמר זה בהתרשלו מהוכיח האומה ויראתו מהם וזה היה עונו· ולמה שהיו אחרי הגיעו השלם הטהרה מן הפרישות ואז יאות לשליחות הנה חייב זה ויעף אלי אחד מן השרפים, ולמה שהשיגו החרטה ושב מחטאו וכבר נענש באופן שנאמר לו וסר עונך וחטאתך תכופר· הנה תכף ששמע את מי אשלח אמר הנני שלחני· ושבל היותו נשבר ונדכה מן האנשים באמרו גוי נתתי למכים ולחיי למורטים ולא היותו נדכה מהאל ית'· ונתדמה במלאכים אשר יקנו קנאתם מקנאתם וישפעו קנאתם על קנאתם ולא יסור מהשתלשל מן העליון אשר הוא השכל הפועל הנקרא אישים והוא אשר ישפיע על הנביאים ויתן לכל נורה שלמותה האחרון כפי שעור הכנות האישים· ולכן יצטרך האיש אשר הגיע לו השלמות כשישלים זולתו וישפיע על האנשים ממה

שהשפיע האל ית' אליו, וכמו שאמר שלמה ע"ה יפוצו מעינותיך חוצה ברחובות פלגי מים· ואמר ית' על ידי ישעיהו ע"ה והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו· וכן אמרו קדמונינו ע"ה במי שהשפיע האל ית' עליו השפעה תמידית דבקה בלתי מתפרדת אמרו ומגלין לו רזי תורה ונעשה כמעין שאינו פוסק וכנהר שמתגבר והולך· ואל הגעת זאת המדרגה אשר היא מיועדת למי שנשלמו אליו אלה הפנות והשרשים ועשה מה שהישרתי אותו אליו בהפסק העושים והדרינה אל היישרות, הנה יתואר במה שתואר משלמותו, רחש לבי דבר טוב אומר אני מעשי למלך לשוני עט סופר מהיר· הנה הליך על מי שרך כפי מחשבה ברצות הנבואה ולכתוב כפי מחשבתו מבלתי חרדה ולא קול לפי שהוא כמו אמרם בהגעת השפתים בתפלה רחושי מרחשן שפתותיהם לפי שבאור רחש היא נביעות ר"ל הוצאת המים בחפירה והנביעה והוא מה שיורדים מן ההרים כאלו הוא זיעה יוצאת מן הסלע· וזאת התיבה וזה הענין מתיחס לבור וכמו שדמה הנעת השפתים בתפלה בנביעה ר"ל בהוצאת המים עם החפירה עליהם· ולמה שהוא דרישת החכמה מניעה אל ההשגה הנבואיית אמר בחקירה עליה במי שיחפור, אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' ודעת קדושים תמצא· וכאשר גבר ביראת ה' אשר היא תכלית התורה הגיעתהו היראה אל דעת קדושים עד שישפיעו עליו המלאכים· אמר ואשמע א' קדוש מדבר והשלים המאמר באומרו רחש לבי· והיא מלינה נפלאה מן הנבואה היורדת עליו מבלתי שפה ולשון ולא קול זולת מה שינדנדו בו שפתיו, וישלחהו האל ית' על לשונו מבלתי מחשבה ועלה בענין היורד עליו: אמרו בתלמוד במה שהוא מתיחס לזאת התיבה הנהו אילמי דהוי בשבבותיה דר' בני אחותיה דר' יוחנן בן גודגדא דכל אימת דהוה ר' עייל בבי מדרשא הוו עיילין ויתבין קמיה ומרחשן ספותייהו בעי רחמי עלייהו ואתסיאו ואשתכחו דהוו גמירי הלכתא וספרי וספרא ותוספתא וכוליה תלמודא· הנה דמה הוצאת הדבור והנעת השפתים בדבור אל החפירה והנביעה· והטה אזניך אתה אחי אל הבנת מה שנמשך אליו זה הענין, לפי שאני שמתיו חותם המורה ויקיף בכל מה שכלל אותו בתכליתו וסופו ותהיה אז נפשך הנכבדה בלתי סרה מקניינים רבניים זסחורות מלאכיות· וכמאמר החכם ע"ה בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר· ואמר דוד עליו השלום שש אנכי על אמרתיך כמוצא שלל רב· הנה חבר מה שידע אותו מהנעלם במה

שלא יהיה אלו בכלל · ואשוב אל המאמר הראשון בהשלמת מאמר לשוני עט סופר מהיר ר"ל הסופר הבקי והוא מתיחס ללשון הערבי ר"ל אשר ייטיב בכתיבתו לפי שהוא יכתוב דבר שמור אצלו ונרשם, ואמרו חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך פירוש, שימשול על החושים כדי שלא יטרידוהו, וכבר אמרו איזהו גבור הכובש את יצרו, ואמרו והדרך צלח רכב כמו רוכב שמים בעזרך והוא הדמות נפלא, כי כמו שהאל יתברך מושל על השמים והושאל אליו רוכב על ההדמות הזה הנפלא, שהרוכב הוא אשר יניע הבהמה ויוליכה איך שירצה והוא מופשט ממנה בלתי דבק בה אבל חוץ ממנה, כן האל יתברך שמו הוא המניע הגלגל אשר בתנועתו מתנועע כל המתנועע בו והוא נבדל ממנו איננו כח בו · ולמה שיש כנפות הדבריות דומות אל יוצרן על דרך ההעברה לזה אמר צלח רכב על דבר אמת וגו' על זה הנפש שהוא העולם הקטן, הלא תראה אומרו והוא רוכב על אתונו ואמר והיא רוכבת על החמור · וכן אמרו חציך שנונים חצים ימית בהם אויבי המלך, וזהו הריגת תאות יצר הרע אשר הוא אויב ליצר הטוב · ואמרו מר ואהלות קציעות כל בגדותיך רמז אל החושים הגופיים אשר הם מנצחי הנפש, ואמרו מן היכלי שן מני שמחוך רמז ג"כ אל זה השכל והדמיון הוא כאשר מזכך השן החוק הלובן, אח"כ אמר בנות מלכים ביקרותך רמז אל כח הנפש המדברת, ואמר נצבה שגל לימינך בכתם אופיר רמז אל הנפש החיונית אשר נשלם אליה קנין ההכנע הנשמעת לנפש המדברת, בכתם אופיר תרוצה אליה ומתקשטת במעשים המתוקנים וההסתפקות והאמון על קניית המעלות המדותיות והדבריות · אחר כך שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך, וזאת היא הנפש החיונית ר"ל שתעתק מטבעה החיונית ותשוב כפופה ונשמעת אל השכל, והוא אומרו ויתאו המלך יפיך כי הוא אדוניך והשתחוי לו, ויסוב ההכנעה אל הסבה הראשונה במציאותה והוא האל יתברך הלא הוא אביך קנך · אח"כ אמר ובת צור וזאת היא הנפש המדברת הנאצלת מהסבה הראשונה וההתחלה הראשונה הפועלת לכל מה שזולתה כמו שתקרא האמת צור כאמרו הצור תמים פעלו צור ילדך תשי, וכן אמרו ונצבת על הצור שהוא יתברך התחלה, ואומר במנחה פניך יחלו עשירי עם רמז אל כחות הנפש והחושים והשכל וזה הוא כל עלמותי תאמרנה, ואומרו כל כבודה בת מלך פנימה ר"ל שלימות הנפש המדברת אמנם ישלם בהפסק וההפשטה · אח"כ לרקמות תובל למלך הנראה בו כפי המאמר ומלבושך שש ומשי ורקמה ואלה הם המעלות · ואומרו תובל למלך, הוא האל יתברך כאשר מזככה הנפש וכבר השכימה אל החושים והשיבתם אל עבודתה וכן יתר הכחות הגופיים הם תחת ממשלתה, הנה אמר בו בתולות אחריה ריעותיה, וזה יהיה אל עמוד הלב לפניו יתברך והתנשא האות הטהור בין ידיו ונראה יופי כחות הנפש והתיפותם בעדי גאונם וקשוטם והתשכם בשמחה למצותיו, וכאשר חובר אליה אז הדבקה בנעימות הכליים והמליליים שבה אז ככלה בכלי העדי והנעימות המורישים ערבות הנשמעים מן הנערות הבתולות המקושטות המקוטרות אשר כבר השכימה יפיין עם הדר מלבושיהן · והוא אומר בתולות אחריה רעותיה, רמז אל כחות הנפש המדברת הוא אומרו מובאות לך ר"ל מתפעלות, הנה בזה תזדכך הנפש ותאיר נגה בלטישת פניה ופנוחה לצורת השמש הנה היא תעתק מרוגז אלדים בכח ושבה רוח אלדים בפעל, וזו רוח הקדש השכנה אל הקדושים והם עולם השכלים · אח"כ אמר תחת אבותיך יהיו בניך בהתלמדם המעלות תשיתמו לשרים בכל הארץ, ר"ל לא ישלם זה אלא במשלם על הארץ, כאומרו ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ · וכבר ביארנו זה המזמור ביאור רחב יותר מזה ממה שחלק לנו האל משלחנו השמימיי ותהיה בזה מגליה · ולא תאריך מאמריה אל אנשים הרבה ותהיה ממי שנאמר עליהם כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד · כי איננו טוב מי שישליך מרגליות בתל אבנים כי היא אבדה בזולת מקומה, ותהיה ממי שנאמר עליהם ליושבים לפני ה' יהיה סחרה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק:

פרק ב' כבר הודעתיך במה שקדם ממה שביארתיו לך מסברות הפילוסופים בהצלחה האחרונה

שההצלחה המגעת הוא כפי ההשגות וההתכונות כפי מה שאמרו חז"ל (בבא בתרא פר' המוכר) אמר רבי יוחנן עתיד הקב"ה לעשות לכל צדיק וצדיק ז' חופות שנאמר וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה · וזה שהוא יתברך המשיל ההצלחה אחרונה במה שיתענג בו הכח הבשריי אשר אין לו תענוג אלא בחומרים והמשיל אותה במה שתרוצנה בו הנפשות ויירגיעו העינים בראותם אותו והוא החופה כאומרו והוא כחתן יוצא מחופתו, ואמר יצא החתן מחדרו וכלה מחופתה · ופרש חופה הוא חפץ ר"ל דבר יהיה לו למחסה ויסתירהו וישמרהו · וכן אמרו לסוף ימים ישכון פירוש

מחסה הספינות ר"ל הנמל והוא מקום ינוחו בו הספינות מהרוחות ויהיה בו המנוס והמפלט מהאבדון והשקיעה, לפי שהספינות כאשר תפסדנה מרבוי הענינים והתחלפות הרוחות לא תבטחנה בעצמן אלא כאשר תבאנה אל הנמל והשפילו והשליכו כלי הברזל ובזה תבטח הספינה מפחדה ויתבשרו אנשיה ויהיו בטוחים ממקרי הים · והשאלה זאת התיבה בענין לעלות השמש וזריחתה אחר שקיעתה, אמר והוא כחתן יוצא מחופתו וזה הדמות נפלא מאד, וזה כי החתן אצל צאתו מהחופה כבר שמחה נפשו שמחה ממה שהגיע אליו מן הבטחון מהמחשבות הרעות והקים הזרע וקיום מינו ובטחון פחדו, וכאומרו אל תבכו למת ואל תנודו לו בכו בכה להולך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו, אמרו בביאור זה להולך בלא בנים ואמרו ג' חשובים כמת וכו', ולא יסור האיש ליראה מן המות עד שיבעול בעילת מצוה אשר הוא חומר הולד וכבר קיים והשלים על הקיום והמחסה והמשמר, וכן הוא ענין השמש בשקיעתה שהיא תחת כדור הארץ ודמה זה בחופה אשר היא מקום המחסה והמפלט ולא יסורו האנשים מליראה מחשכי הלילה עם שורו והפסק מההתעסקות והתנועה עד עליית השמש וזריחתה · ולמה שהיה מקום התחברות החתן והכלה נקרא חופה כפי מה שהקדמנו הנה לזה יטרח כל בעל יכלת על נויו ועדיו, מהם אנשים יקימוהו נצב ויקיפוהו בגדים המרוקמים ומצויירי השפה ועשו תקרתו ויציעו בקרקעיתו פרשים בעלי מראה, ויש מי שיתלו בו מרגליות מאירות ואבנים טובות מזריחות ומינים מהעדי והתכשיטין · ולמה שהיה ענין זאת החופה מפורסם אצל ההמון יפה התמונות יתענגו בו הנפשות ימצא להם מנוח עם אהוביהם ותשוקיהם וסר פחדן ומוראן ומגורן כדי שלא יכלה בהן האוהב השכן, וכמו שאמר כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה, ולזה נוהו נקי יהיה לביתו שנה אחת · ולמה שהיה מקום החתן והכלה נקרא חופה ויתנצאו בו רעי החתן והם הקרואים הרצויים הנקשרים באהלו אשר קדם בינו וביניהם מנות ומנחות ותשורות, והם אשר ישולח אליהם שם השושבינים הנמצאים עם החתן בחופה ז' ימי המשתה אחר בעילת מצוה, וכבר קדם לכל אחד מהשושבינים חופה והיה שכבר גמלהו כפי שיעור מה שהשיגה ידו ויכלתו, הנה לזה המשיל החופה השני בעולם במה שהגיעו אליו הנפשות כשהם שמחות וששות וכבר הם בטוחות מהכליון והאבדון כל איש ואיש כפי שיעור הכנתו יהיה מנה

חלקו וכוסו אמר כי על כל כבוד חופה · וישאלו החכמים על החופה שם גנוניתא בעבור מאמר החכם במה שהגיע אליו הנפש מהשמחה, באתי לגני אחותי כלה וגו' היתה אז הנפש המדברת אצל הפרדה מזה העפר ככלה הנתן לחתן ההולכת אליו בעדי קשוריה המעוננים וכבר נבדלו ממנה הענינים המכסים עליה ונפסקו המסכים ומזככו עכירות אותו הרוח וקנתה הטהרה והזורחה, אמר בגמול והוא ההצלחה המגעת לנפש אחר הפרד וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונוגה אש להבה · תיבת וברא באה בצירה על בריאת העולם מההעדר, אמר בראשית ברא וגומר ואמר החכם כי הולך האדם אל בית עולמו אמרו מלמד שנותנים לכל אחד מדור לפי כבודו · וכן אמרו עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק עולם בפני עצמו · ואותה ההצלחה אשר יגיעו אליה כאילו היא הצלחות חוזרות חלילה ועולמים מתחדשים · ואולם אומרו על כל מכון הר ציון ועל מקראיה המוכנים המזומנים למצוא ההצלחות וכמו שאמר כל הנמצא כתוב בספר, ואמר ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו, כמו שהמשלנו בחתן הקרואים העומדים הסמוכים לחופה והם השושבינים, וכבר התבאר מקראיה המקום אשר יתקבצו בזמן מיוחד והוא מן מקרא קדש, אחר כך הקשו אש בחופה למה, שהמשיל מאמר ר' יוחנן עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות לכל צדיק וצדיק ז' חפות בג"ע שנא' וברא ה' וגו' הקשו אש בחופה למה אמר ר' יוחנן שכל א' נכוה מחופת חבירו אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה, וזה למה שהקשה באומרו שיש מהז' חפות חופה של אש, ואיך אפשר לאדם להרגיע במחסה ומפלט אשר תוקד אש בהם והנה האש תשרף הקרוב אליה, והשיב ר' יוחנן שכל א' נכוה מחופת חבירו, והרי חבירו יושב בסוכה שהיא מאירה לו יומם ולילה ואינו ניזוק, ואין בעולם הזה אש שולטת בכל הצדיקים ק"ו בע"ה שהם באים ליטול שכרם ושלחו על זה אומרו אוי לאותה בושה אוי כו', אחר שהם יובדלו המדרגות ויהיה יתרון האישים כפי שיעור הכנות כל איש ואיש ומה שהגיע אליו מהשלמות · ואמנם המשיל ההצלחה האחרונה בחופה למה שהיה תענוג בנפשות המוכנות יגיע אליה כל איש ואיש כפי שיעור מה שיתישב בו ותשיג ידו, ולא תסור הכלה להכין עצמה אל החתן עד עת העתקה מבית אביה אל אהל אישה וטוב הנהגותיה והישרותיה בתיקוני בעלה וכאומרו אשת חיל מי ימצא · הנה המשיל הנפש אל

העתקה אל החתן וכלה המוכנת אל בעלה בעומדה בשכונת רצוא העולמים השכלים ורוחות הצדיקים במה שבטח האל בו, אמרו ויתהלך חנוך את האלהים ותרגם אונקלוס ארו אמית יתיה ה׳· ולא ימלט ענינו אם המיתו האל יתברך הוא הגין בעדו וחוסו עליו כדי שישלם עליו שכר פעולותיו המתוקנות או בהפך זה· והנה הפכו הוא שקר שירע האל למי שנמשך לעבודתו הנה לא ישאר אלא שהוא ייטיב אליו וירגיעהו מזה העולם העכור המצער אל עולם הרוחניים הרמוז אליו כאומרם למען ייטב לך לעולם שכלו טוב והארכת ימים לעולם שכלו ארוך, ואמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך· וזאת היא ההצלחה שאין לה דמיון ולא ערך ואומר עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו· ואם אמרת אתה המעיין שתפרש כי לקח אותו אלהים שלא המיתו אלא שהעתיקו ממקום למקום והוא עד עתה נשאר בכדור הארץ, הנה זה גם כן בטל להיות משך זמן חיותו יותר גדול באמרו ויהיו כל ימי חנוך חמש וששים שנה וגו׳, הנה מהכרח נשלמו ימיו ולקחו ה׳ אל הנעימות השלם כמו מה שישלם לאהבו כאשר ראהו מתיגע ישאהו אל מקומו המיוחד אליו וישאירהו בנועם מתמיד, ובמה שרמז שהע"ה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך· וזה אומר׳ כי מפני הרעה נאסף הצדיק, ישמרהו הש"י באופן שלא יראה ולא יביט התלאות הראויות לאנשי זמנו· וכמו שאמרו ז"ל דודי ירד לגנו וגו׳ אלה הם רוחות הצדיקים הלא תראה אומרו ברוחות הנקיים יבא שלום ינוחו על משכבותם· ומעדיות ההצלחה האחרונה הוא אומר באברהם ואתה תבא אל אבותיך בשלום וגו׳, הנה זה עדות בהליכתו אחר המות אל משכן אבותיו הנכבדים כמו נח חנוך מתושלח ודומיהם, לא כתרח ודוגמתו, אחר שלא היתה קבורתו אצל א׳ מאבותיו וקרוביו עד שתאמר שהכונה היא הקברו בקבריהם, ואולם קבורתו היתה עם בניו לא עם מולידיו· ולזה הענין הנכבד נאמר בו ובשאר האבות ומשה ואהרן ע"ה אומר בכ"א מהם ויאסף אל עמיו ירצה אל בני גילו ממי שנזדככה נפשו ונתדקדקה אחר הפרד לעולם ההשארות התמידי· וכבר ביארו בזאת ההצלחה ע"י נביאיו במה שתמצא בדברי הנביאים כי הנה היום בא בוער כתנור וגו׳ וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה· ואמר ליהושע בן יהוצדק אם בדרכי תלך ואם את משמרתי תשמור וגו׳ ונתתי לך מהלכים וגו׳, ר"ל שיהיה נמולך כאשר הלכת בדרכי התורה במה שדמו אליו באומרו שמרו דרך ה׳

ואמר ובדרכיו תלכו ויהיה נמולך קיומך ונצחך כנצחות המלאכים העומדים לפני תמיד· לא אאריך עליך בכל מה שבא בכנוי ההצלחה האחרונה, ואמנם הכונה בזה הפרק להגיד לך שזאת ההצלחה אמנם יגיע ממנה לכל איש ואיש מהישרים בשיעור מה שהוא ראוי אליו· ואין חלוק בזה בסברותיו ובסברת הפלוסופים ומי שיאמין בתורה, ולזה הקדמתי לך במה שקדם אמרם ז"ל זקנים שבאותו הדור אמרו פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה אוי לה לאותה בושה אוי לאותה כלימה· ולזה קרן עור פני משה למה שנזדככה נפשו והוסיף בעלייה אמר ויראו מגשת אליו, לפי שהוא שב בזה מלאך יפרד מהמות· ואתה אחי תדע שהירח הוא אחד מו׳ אלפים ות"ת חלקים מהשמש כפי מה שביארו הטבעיים, וראה שיעור יהושע והשגתו אל מה שהשיג מרע"ה, הנה כבר הוא יותר ראוי ויותר נכון שיהיה שנוי במדרגות הישרים ומה שהוא נפלא מאד אומרו ואצלתי מן הרוח אשר עליך, הנה כבר שב מרע"ה כמו השכל הפועל תפעל נפשו הנכבדת ותשפיע על הזקנים וגם על המון ישראל· אמר ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת גו׳ וכמ"ש ביהושע ונתת מהודך עליו, אז"ל מהודך ולא כל הודך· וזה שהירח יקנה האור מהשמש וכן ספרו מיהושע במה שקדם זכרו זקנים שבאותו הדור וכו׳· כי אור הזורח מהשמש הוא טבעיי והירח אמנם יקנה האור ממנו כאשר עומד נכחו וכאשר נטה ממנו נחסר אורו וכל מה שנתרחק ממנו יחסור עד ישוב אל טבעו החשוך· והנה ספרו לנו בזה המשל הנכבד כי הוא היה פונה לצד המלאך ומוסף קבלתו ולא יסור מהיותו נכחיי לשמשו מתלהב מאורו, אמר ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו, ואולם יתר הנביאים וגם הראשונים נמשלו לצורת השמש אשר תראה במראה שכבר נתהפכה אליו הצורה ממראה אחרת נכחיית לשמש ולא תסור מהתהפך ממראה בהירה אל מראה על סדור מדרגה כפי הכנות כל איש ואיש ושלמות כל איש ואיש, אמנם הוא כפי שעור פנותו לצד תורת מרע"ה ולא יסור מהיות נכחיי לאור וכל מה שנתרחק מהתורה כהו מאוריו וכבה אורו, ולזה הענין ימשיל התורה באור וכן בנר כי נר מצוה ותורה אור, ואמר הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע, והפך זה בכל מי שפירש מן התורה אמר ורשעים בחשך ידמו, ואמר לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם· ולמה ששבו ישראל לתורה בזמן מרדכי אמר ליהודים היתה אורה· ואמר ע"י מלאכי כי ההצלחה אמנם תשלם ותגיע

במעשה התורה אמר זכרו תורת משה עבדי, והמשיך לזה אומרו הנני שולח לכם את אליה הנביא, ירצה שהוא ישיב את אליהו אל זה העולם אחר שנבדל ממנו וזאת היא ראייה גמורה על שתחיית המתים נתלית במשיח כמו שאמר ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין׃ ואמנם מי שיאמין שאליהו לא נפרד יחשוב שזהו שלמות בחק אליהו הנה הוא מתחייב להאמין זאת הסברא שיסתור השורש הגדול, והוא ששורש הוא בידנו שמרע"ה רבן של נביאים מת עם היותו אדון הנביאים ואיך יאמר באליהו שהוא נשאר בגופו להיותו מועק בזה בגשם העפריי מהדבקות בעולם השכלים ושהוא כלוא או עצור בהר או במדבר הנה זה מרוע סברא, ואשר תדעהו שתיבת לקיחה הנאמר באליהו היא המורה על מיתתו ושהוא נבדל מגשמו כמו שנפרד מרע"ה נאמר באליהו בהפרדו מאלישע כי היום ה' לוקח את אדוניך, וכן אמר בחנוך כי לקח אותו ר"ל המיתו, וגם כן מיד שאול כי יקחני סלה פן תאבד נפשי באבדון גשמו התפלל לשם שתשאר נפשו מבלי שתכלה בכלות גשמו, ונאמר ביחזקאל בספרו מות אשתו הנני לוקח את מחמד עיניך במגפה, ודע זה ולא תשתבש אמונתך׃ ואמנם אומרם ז"ל שאליהו לא מת רוצה לומר שהוא יצא שלם מהיות העולם אשר היה דומה בו כמת אל עולם החיות אשר אין בו מות, וכן אמרו במקצת צדיקים כמו ישי אבי דוד וכלאב בן דוד׃ ודע שהחומר מבדיל בין האיש ובין אדוניו וזה תכלית העונש בעולם אצל מי שדקדק בו תענוג הדבקות במה שאפשר הדבקות בו בזה העולם, ואולם אצל העורים אשר לא ישיגו תענוג זולת תענוגי החושים הנה אין תענוג אצלם בלתי תענוג זה העולם ולא צער מעונש בלתי העדר תענוגיהם, ולמה שהיתה זאת סברת רוב ההמון וגם כולם לכן יעדה התורה בהבאת הטובות עם ההשמע אל המצוה והפכן עם העבירה, באומרו והיה אם שמוע תשמעו וגומר אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה׃ לפי שהפסק המעיקים ורבוי הטובות סבת הפנאי לדרישת השלמות והשגת האמתות לראויים, כאומרו יאכלו ענוים וישבעו יהללו ה' דורשיו יחי לבבכם לעד, ואמר והתענגו על רוב שלום, והניאוף והעוות לעורים כאומרו וישמן ישורון ויבעט וגומר ואומר כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני, ואל מי תגיע אל זה אל ההמון אשר אין להם תענוג זולת חושיהם׃ וכן בזה ספרו הנביאים מההצלחה האחרונה במה שהמשלנו במה שאמרו עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ז' חופות במה שקדם זכרונו עד שנאמר מכניסת ג"ע ופרדסיה מה שנאמר, ומכניסת גהינם ושלהבתה אמר כי ערוך מאתמול תפתה, וכן נמשך לו הסברא כל מי שהלך דרך התורה במה שיאמרו האותיות, וכל זה הוא מליצה לנעימות הנפש ושעורה בקרבת יוצרה וצערה במרחקה ממשכנה, וכאומרו אני בצדק אחזה פניך׃ ואמנם הגופים כאשר נפרדו והבאישו ונתעפשו ואנחנו נראה אותם באחרית דבר שלא ישובו מהיותם נתכים וכבר נמחו עשבים מאכל לבעלי חיים, הנה כבר נתאמת מזה במה שנראהו מענין הגוף שלא נשאר גמול ועונש אלא לנפש, אמר מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן, וכבר קדם לך ביאור כל הבשר חציר יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם, לא המתים יהללו יה ולא כל יורדי דומה׃ והענין כל הבשר מתים בעה"ז יורדי דומה באחריתם ואמנם בני ישראל לא כן אבל אנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה, רמז לעובדים בזה העולם אשר הם עם צדק תענוגם לדבקותם הטהור והם נשארים באותו התענוג אשר נעתקו ממנו וגם מוסיפים כפלי כפלים עד סוף העולם׃ וכן אמרו למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך מענין העה"ז, ולא שיודה בזה העולם הודאה ושבח בלתי נפסק עד שיאמר ולא ידום ואיך יהיה זה וכבר יפסיקוהו המעיקים כמה חליים ומקרים, ואמנם כאשר התענגה נפשו בעבודתו הנה היא כאשר נעתקה והוסיפה בהתענג ולא תסור משבח כגלגלים והשכלים, כמ"ש בגלגלים השמים מספרים כבוד אל, ואמר במלאכים וקרא זה אל זה ואמר׃ הנה כבר הארכתי הדבור מאד למה שראיתי בו מהתועלת, וכבר קבצתי לך מאמרים נבואיים ורבניים וסברות פלוסופיות מסכימות בהגעת ההצלחה האחרונה בחלק מה שיגיע אליו היכולת ולא תעזוב מה שהישרתיך אליו׃ ותשים ספרי זה לנכח עיניך ותתבונן בו בשאר העתים ותשנה אותו פעמים מנויים וכמה הם ימי חייך המקיפים כי הוא בחיי יגיעך לקנה אחריתך ויישירך במעשיך כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך׃

מכתב המיוחס למרן הרמב"ם

ונודע בשם מגילת סתרים *)

התלמיד הנעים החשוב ר' יוסף בר יהודה נ"ע:

ישכינך ה' במשכן החיים והחכמה וייסירך בדרך הישרה והנפלאה, ויתן לך לב לדעת המשלים הנבואים אשר באו והיעודים הנפשים שנבראו על יסודי הדעת האלקים והשמות הקדושים הנרמזים בקצת פסוקי הנבואה, כי בידיעת הכללים אלו תנחל הירושה העולמית הנצחית אשר לא תפול תחת גבול ההעדר, ותעלה למעלת החכמה הנפלאה ותדמה נפשך במלאכים קדושי עליון, וינשאו דרכיך ויגבהו מדרכי המון העם ערלי לב, ותבדיל ידיעתך מידיעת הסכלים אטומי אזן משמוע. וכי ידעתיך אוהב חכמת הקבלה ואמרך לה אחותי היא, והיא גם היא אמרה אחי הוא, מצורף מה שהגית לפני מחכמת התכונה ומקצת הערות נפלאות שעוררתיך בהם בענין הקבלה חכמה איומה ונפלאה, ראיתי להנחילך עוד נחלת מושכליה ולהשלימך בשורש אחד שכל עיקריה וסעיפיה תלוים בה, ובביאור השורש הזה המונח בדרך שתלך בה תהיה מיודעי דעת עליון ותשקוטנה תאוותך ויתחזק כח שכלך ויתעורר עליך החפץ האלוקי ותהיה מכת השלמים, גם תשיג כל מבוקשיך, ובלבד שיהיו דרושים נכבדים משלימי נפשך הטהורה. ולא תשוטט מחשבתך לחפץ גשמי נפרד מצד תמונתו ועצמותו מטבע החפץ האלוקי ורצון הבחירי במצולות ים. גם תנהיג נפשך במעלות ובתיקון המדינה ובני חבירך ובאנשי ביתך ובתנועתך הנפשיות והגופניות ותשאר בחירתך בידך מושלת בכל מה שהוא נגד לשכלך זולת אל הפעולות הנכבדות והיקרות נרצעות אל אהבת הכבוד הנפשי. ובחי האהבה הנמרצת אשר היתה ביני לבינך ובין אבותיך הקדושים, כי רוב זמני הייתי נבוך בחקירת הנמצאים לדעת תוכן אמתתם כפי האפשר בחק ההשגה האנושית, יגעתי ומצאתי מקצת האמת. אך באמונה, לא מצאתי באמתת הכולל מצד החקירה הפילוסופית ובדרכי מופתיהם, לא שאומר במה שהשיגו הם בלתי צודק אבל עכ"פ צודק הוא, כי מה שנתבאר אצלם מן החכמה לא בא המופת על סותרו, אלא שהם לא מצאו הדרכים מיוחדים בחקירת טבעית כללי הנמצאות זולתי עמל שכלי אלא בדרכים הגיונות מטרידים את השכל ומבלבלים אותו. אך אצל חכמת הקבלה אמתת הדרכים מסוקלים מאבני המכשול נודעו בה בקלות הנמרץ, כל מה שיפול תחת ההשגה האנושית. ובדרך זה דרכו הנביאים והשיגו כל מה שהשיגו מהודעת העתידות, ופעלו פעולות זרות יוצאות מהמנהג הטבעי, ומקצת דרכיהם לקחתי גם אני בידיעת טבעי הנמצאות, ונודעו לי הספיקות העצומות שנסתפקתי בהם, ונפתחו לפני כל דלתי המבוכות ונמסרו בידי מפתחות החכמה והבאור על כל נעלם ממני. והנני משביעך שלא תגלה סודות האלה ברבים והערות הנפלאים אלא למי שהוא דק בטבע ונקי במעשיו ונזדככו רעיוניו והולך בדרכי הלמוד והידיעה:

דע לך אחי כפי מה שהתבאר בספרי חכמי הקבלה כי השמות האלקים הקדושים רבו מלספור ומורים כולם על מהות המלאכים, והולכים מעלה אחר מעלה ומדריגה אחר מדריגה, ועלה אחת פשוטה עליהם, שאינו גוף ולא כח בגוף ולא תוך גוף. ואל שלש שלילות רמז הנביא לתאר העלה הכללית בשלש תארים סוד הקדושה, ויחסה עם שאר העלות המתייחסות ממנה כיחס המלך עם השופטים ותחת השופטים השוטרים ותחת השוטרים השמשים ותחת השמשים הרצים יוצאים כולם דחופים בדבר המלך, והשמות הם כחות מתהוות מן המלאכים לעשות רצון קונם, ויניחו אלו הכחות בעולם השפל בגזירת בוראם כמו שיבוקש מהם לטובה ולברכה ואיך שיהיה כאשר יזכור אותו (המבקש) בשם המורה על אמתת בקשתו. ומי שישיג ענין אלו השמות הקדושים ויזכירם בקדושה ובטהרה ויכלול בקשתו עם השמות ההם ויהיו לאחדים ביד

*) מובא מהרב מוהר"ש אלשקר בהשגותיו על ספר האמונות לר' שם טוב, גם מהרב יש"ר מקנדיאה בספרו נובלות החכמה, והוא כת"י בלונדון הבירה:

בדרישה (אחד) [אחת] ישיג ממנו איזה מעלה שירצה ויהיה עמו כדבור רוח וכקול דקה שישמע ממנו מבלי הגה, ויבין ממנו רמזים באותם הענינים אשר ידרוש ממנו, והוראת ענינים המבוקשים ועצות מרחוק יבואו לו להוציאו ממבוכותיו, יעורר אותם בדברים עמוקים יפורש לו באמתת מבלי שום ספק. וכשיזדמן מפני הטרדות ההמוניות שיתבלבל דעתו ויהיה נבוך במבוכה מה או מפני העדר הקדושה וטהרה אז יותרו לו ספיקותיו בקושי גדול, ורבן של נביאים יוכיח במי מריבה. ולכן אחי אורך ואאלפך חכמה, כי בענין ידיעת היתר הנעלם מן החכמה צריך אתה שתכוון עצמך אל הקדושה וטהרה בכל מה דאפשר ותגבול הפה, ומחוש המישוש תהיה מוזהר ומרוחק מאד ותכוין נפשך תמיד אל המדע האלוקי ותשכיל מן מוצא הדברים כי איש חמודות אתה:

אחר הדברים האלה לך לדעת כי בפסוק (שמות כ"ה כ"ב) ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים אשר על ארון העדות את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל, ימצא בו כ"ב מלות שרמז בהם בעל ס' יצירה באומרו, כ"ב אותיות חקוק לחצבן המירן צרפן וצר בהם כל היצור וכל הנפש העתיד לצור והם כ"ב אותיות פשוטות. ורצה בו כי כל מה שברא מרוחניות המלאכים אל הנפשות החיצוניות יתקקו באלה הכ"ב מלות ויהיה לאדם דעה בעולם, ויזכור מה ששכח בדברים האפשרים. ודע כי משה רבינו ע"ה כוללי השגותיו היו בהודעת השמות האלה מסודר מכלל שמות המלאכים בהוודעו עמהם תמיד, ואל זה רמז באמרו בכל ביתי נאמן הוא. ויצא מכלל הפסוק הזה שבעה שמות מן שבעה מלאכי השבעה רקיעים שהם שצ"ם חנכ"ל, (שבתאי צדק מאדים חמה נוגה כוכב לבנה), וכנגדם בקרבנות ז' פרים וכנגדם במועדים כולם הולכים בדרך השביעית, גם בשבע שביעית בשני היובל שבע שני השמיטה, ושבעה חדשים ראש השנה ושבעה שבועות מתן תורה ושבעה ימים שבת, כנגד זה בנה בלק ז' מזבחות, והזאת יום ז' לטמאים. וכבר ידעת ממה שקראת עמי בחכמת התכונה כי הירח ישוב למול הפכי לו ליום השביעי למאורע אל תשתנה השפעתה בעולם השפל, וזה כולו רמז והערת אל מה שיושפע בכאן ממניעי אלו השבעה כוכבי לכת, והנה לך סדור שבעה שמות מפסוק הנזכר, שורה ראשונה מראשי תיבותיו, והשניה מסופי תיבותיו ונקודם כנקוד הכתוב לפנים ולאחור, ואלו הם השמות:

ול"ש וא"ם המ"ש הא"ע אה"א כא"א אאב"י
יכ"ם יכ"ל תנ"י מר"ל נת"ת לר"ה כלי"ל:

ודרך השתמשות בענין זה ככה הוא, יתענה ביום ד' שהוא יום כוכב ומחלקו החכמה וידיעת נעלמות, וינהיג עצמו בתכלית הטהרה ובושת הפנים מכל הבריות, ובלכתו לשכב בשעה ראשונה מהלילה ירחץ ראשו וכל בשרו במים וילבש חלוק ומכנסים טהורים ונקיים וישכב יחיד ויאמר הפסוק הנ' בכוונה עצומה ובלב טהור וברוח נמוכה, ואח"כ יזכור השמות הקדושים הנזכרים ולבו לשמים תמיד, וכן תעשה ז' פעמים כלומר שתקרא פסוק הנ' ואחריו ז' שמות מן המלאכים ויסדר אותם בפיו אחר הדמיון השלם ומחשבותיו פנויה, הספק אשר יהיה בידו על אותו הענין מאיזו שיהיה, יישן אחרי כן בצדו השמאלי ותמצא באמצע שנתך יחיל עליך רוח אלהין קדישין ישמר שערת בשרך בנפל תרדמת הבהלה והפחד על רעיוניך בחלום לילה תראה מראות האיש אשר יעוררך משנתך, יקום למשפט אתך ויגיד לך תעלומות חכמה וכפלים לתושיה, או יתראה כמתוכת עמך מורה אליך מקום שנסתפקת בו. וכל אשר יהיה התבודדתך חזק ומוהגת במשפט המעשה הנורא הזה יתבאר אליך הספק באור אמתי וצודק, ויטהר רקיע שכלך בספיקות הגדולות בזקוק נמרך עד אשר לא ישאר מקום ספק בעניני מבוקשך. וראה לך אחי חביבי כי על רוב יתבאר לך הבאור האמיתי במשל ובחידה, ובבחינה זאת שיהיה כח השכל חזק להבין משל ומליצה דברי השפעת המלאך המליץ וחידותיו, ואין זה פלא כי אף בנבואות האמתיות שנתנבאו בה הנביאים זולת משה רבינו ע"ה כל מה שהגידו ותעלומות נבואתן היה על צד המשל, כמו שאמר הקב"ה (במדבר י"ב ו') אם יהיה נביאכם יי במראה אליו אתוודע, כמו שבארתי בספר אשר חברתיו לך, וקראתיו „מורה נבוכים", ובאורו בחלק השני:

והתבונן אתה התלמיד החשוב בשבעה שמות הנזכרים היך ימצא בהם' מהאותיות בכל אחד מהם מלבד השם השביעי, וזה כי הששה אשר למעלה ימצא לכל אחד מהם ר"ל המלאכים שיורו עליהם טבעים שלשה, מטבע העולם העליון לפי שהם שכלים נבדלים, ומטבע העולם האמצעי לפי שמכל ציור אחד מהם יתחייב גלגלו המיוחד לו, ומטבע העולם השפל לפי הסדור המיוחס לו בעולם השפל. אך שם המלאך הממונה על גלגל לבנה ימצא בו מהאותיות לפי שלימותו הגלגל יכלו הגלגלים כולם, ומקערירותיו ולמטה מאד

המרכז נמשכו ד' יסודות פשוטים · ופקח עיניך הבן יקיר איך יודעו אליך תעלומות וסתרי החכמה האלקית וכל מה שנסתפקת מביאורי התורה ופירושיה יתבארו בדרך אשר גליתי אליך טעמה ואת גדלה ואת ידה החזקה ע"י הקבלה מהאותיות · ונצטדקו נסיונותי על ידי ברוב ספיקות, ולאהבתי אותך תהיה לך לבדך ואין לזרים אתך אם לא לאותם שחננם האל יתברך דעה. ועליך ועל הדומים לך אמר הנביא סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם:

סוד אחר, ולמען היותך קרוב אל המלכות ושתשא נושא חן לפניו מכל חכמי הזמן להיות כח אלוה דבוק בך לעמוד בהיכלו, ומשרתיו שואלים ומבקשים פניך, ראיתי להועילך בענין אחד מקובל ומעולה ויקר במציאותו, וכי תעלה למדרגה יותר גדולה וינשאוך המלכים וכל שופטי הארץ יכבדוך ושרים יהיו למשמעתך לכל אשר תשאל מהם, ותהיה מכת יועציהם ומנהיגיהם יבחרו בעצתך ויסכלו בעצת זולתך, יחזיקוך כמלאך מליץ יבקשו דבר מפיך כמפי נביא ושואלים באורים ותומים ·

תמצא בפ' ואלה שמות (ג' כ"א) פסוק שאמר השם יתברך לאיש החשוב שבמין האדם בהבטיחו לישראל שישאו חן בעיני מצרים באמרו, ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם · אשכילך בני כי בהפסוק הזה מהסודות האלקיים לא ישוערו מרוב מעלתם, כי אלה על הרכבת המזלות כולם מן ההשפעה האלקית חלק גדול, ובו י"ג תיבות כנגד י"ג מדות מהבורא יתברך שנרמז בפסוק ויעבור ה' על פניו, וכבר ידעת רמז שרמזתי לך פנים בפנים מחכמת י"ג מדות, וגליתי לך טעמם וסודם במה שנכללו תוך זה המספר ולא במספר אחר, ולא אצטרך לכפול במאמר כי ידעתי שמדבר אני באוזן שומעת, ועוד תמצא שאותיות הפסוק הזה הם מ"ו וסכום מניניו רמוז באות ראשונה מהפסוק ובאחרונה, והנה אין בה לאלפא ביתא שתי אותיות מוכפלות במבטא כי אם במ"ם והו"ו יורה על פשוטות חומרם, והם קרובים ומתדמים לפשוטות מה שירוחק יותר מהג' שמות · ועוד תמצא בו כי הו"ו במכתבו יעלה י"ב שהוא רמז לי"ב מזלות שהרמז בם לי"ב אבני חן שכל עניני העוה"ז תלוים בהם, והנה המ"ם במכתבו יעלה שמונים אשר הוא מספר מוכפל ארבעים, ואל ד' אותיות השם המפורש בעשרה עם כפל, וזה רמז אל הגלגל העשירי אשר הוא קודש הלולים ליי:

ועתה שמע בני איעצך ויהי אלקים עמך אלמדך בדרך זו תלך בקבלה הנפלאה הזאת, וזה מעשיהו, תקח קולמס מכסף צרוף ביום ה' שבו יום צדק ושמרהו, ותעשה דיו ממימי וורד וכרכום ביום ד' יומו של כוכב הממונה על החכמה וחן, ותעשה קלף שיהא תכלית עבודו ביום א' שהוא יומו של חמה הממונה על השולטנות, וכאשר יהיה הכל מתוקן לפניך תחל כתיבתו יום ב' בשעה ראשונה מן היום, ואותו היום תתענה ותתנהג בקדושה וטהרה · וכן יעשה ישרטט בקלף ויכתוב עליו תיבה אחת ביום אחד בשעה ראשונה, וכן יעשה מדי תיבה בתיבה עד תשלום כל הפסוק י"ג תיבות רצופות, ואחר השלימך תשאהו עליך תמיד, אך הזהר בני שכל עוד שתחזיקהו עליך השמר מכל דבר במעשה ובמחשבה, כי אז יחלש כח הנשפעות אליו מהגרמים השמימים ויבטלו, ואף גם אתה תשא חטאתך ותענש, ובמקום תועלת השגתו היית משיג בהיפך חלילה לך, לכן שמור ושמעת · ותשום תן לחכם ויחכם עוד אעירך כי יוסף הצדיק נשא חן בעיני אדוניו בסבה מה מאלה הסבות שאין ראוי להאריך כי חכם אתה, וגם אסתר המלכה לפני המלך באמרו ותשא חן וחסד לפניו, ובו השגתי אני מה שהשגתי בעיני מלכי הערב במצרים ואלכסנדריא וכולם היו מזה המין · וראה כי רמזתי לך סודות סתומים וחתומים, שמרם על לוח לבך קשרם על גרגרותיך, ותקבלם במשפט הראוי ואלקים יהיה עמך · וכי ידעתיך רודף ודורך באהבת חסד והצנע לכת עם אלקיך אוהב שלום ורודף שלום, וכי תתום דרכיך בקדושה ובטהרה וביראת בוראך ובחקירת טבע הנמצאים והסדורים הנמצאים והנשפעים מעולם העליון ע"ד הקבלה, נתתי דרך עולך ראיתי להיישירך על שתי הישרות האלו הנכבדות הכוללות הרבה מהתחלת הקבלה הנבואית והרבנית והמעשיית, יובילו אותך אל ההגעה בנעלם ובמסופק אליך ואהבת כל הבריות וביחוד בפני המלכים והשרים · וזה בהוראה שנית אשר הוריתיך ובהוראה ראשונה בגלוי הנעלם ובמסופק, ועם שתי ההשגות האלה תשיג חיי הנפש הנצחית ותענג מזיו ההשפעה האלקית הדבקה בדבקים בו כאמרו ואתם הדבקים בי"י אלקיכם וגו', ובו גם תשיג חיי העולם הזה באהבה ושלום עם כללי הנהגותיך המדינות והמחשבות, ותהי שמור בכל דרכיך דרכי נועם וכל נתיבותיך שלום · יצרפך השם במצרף החכמה וידריכך בארח נכונה ויושיבך באהל שלם והשלום כנפש המתפלל בשלומך אנ"ס:

מכתב מרב אנטולי זצ"ל

לרבינו משה זצ"ל *)

מחמדי שירות, ונכבדי זמירות, להתעלס בכנף רננים, קדמו שרים אחר נוגנים, במליצות וחידות משליהם, ובתבונות שכליהם, העמידום על משמרותם, בהחלקותם לבית אבותם, לפקודתם בעבודתם, מהם משוררים בכנורות, ומחצצרים בחצוצרות, מהם מצללים בנבלים, ומחללים בחלילים, להזכיר ולהודות, בכל מיני התודות, בשם הגב"ה על הודות, מנצחים בשפתי רננות, ומשבחים בנגינות, במערך שפת יתר עודפת, מור עובר נוטפת, לאמר הנה שרה רודפת, נפש יקרה אוספת, וענוה נוספת, לנכבד אשר הוא נפת, על ראש הדת וטוטפת · ובשמעי רנתם, ונועם זמירותם, יצאתי בעקבותיהם, להיות לחברה להם, כי נצחה ועברה, רוח עצה וגבורה, ואבוא בנוא אמון, והיא עיר גדולה יכוננה עליון, וארוץ אל קול הפעמון, רודף אחר ההמון, אף כי קול הצלצל, יגיע גיה הרים אל אצל · באתי עד תכונתם, אל מקום תחנותם, ואתבונן והנה בפיהם השבח במענם, והמהלל בלשונם, ורוממות אל בגרונם · דברי מלכות ידברו, ותהלות יבשרו, מעבירים קול בהמולה, הנה תורה וגדולה, ושם טוב כבוד ותהלה, והנה עושר וסגולה, ועטרת זהב גדולה · הואל ובחר מופת הזמן, כי הנה איתן והנה הימן · ולכל שכל ומדע, הנה כלכל והנה דרדע · ואהי אני מתבונן על השמועה, והנה קול שופר וקול תרועה · ואשמע קול קורא באזני, משה קבל תורה מסיני, והאזנתי מארבע רוחות השמים, כי יש שבר במצרים · מי יתן גבותינו מלאות עינים, לראות הנועם אשר שמעו האזנים · בכבוד פנת יקרת אשר מסיני מחצבתה, והעטרת אשר מנקרת צור חורב נוקרתה, משם הגאוה והרהב, האדרת עם לשון הזהב, ואשר במחול משחקות יוצאות, ועל פתח משכן הידידות נצבאות, אל בנות השיר תעניה, לאמר צאינה וראינה, בתפארת שר השרים, וברגל מנזר הנזרים · בו יצדק המהלל, ולו יאות המלל, מתהללים בו יתהללו, ובעזות נגהו יתנהלו · המנהל רחליו, במעונות שחליו, ויסת לו עדרים, בהררי נמרים · לא ישכלו ולא יכריתו, לא ירעו ולא ישחיתו, כי זרוע אלקים אמצהו, וכפיר עמים שמחהו · הוא הנצר, יורש העצר, משה רבינו, פרשינו ורכבינו, פאר הדור ופלאו, ושמו עלה לשמים שיאו, נר מערב ואור מזרח, ישיש כגבור לרוץ אורח, נזר החכמים, נגיד ומצוה לאומים, בא מזרע הפרתמים, הרב אשר אהב בהמון, אדוננו וגאוננו מימון, זכרו לחיי העולם וחלקו עם שבע כתות הצדיקים בגן עדן, ויעמיד השם ניר לו בחסדו, פרי צדיק עץ חיים לאנשי חלדו, ויאמינו בה' ובמשה עבדו · אלה תרומות מדותיו, וקצות מעלות תהלותיו, לבד מהנחלות אשר נחל מאבותיו, ונגיד מישרים מגיד סר מרע וירא מצוה, ובוטח בו יש תקוה · הולך בתום וביד כל אדם יחתום, בקש חפץ וכשרון, ומצא בכל חכמה יתרון · ובאר תעלומות התורה, וחקר צפוני משנה וגמרא, דלה עמוקות מתוספתא, ומצא מים חיים במכילתא, פרק כל קושיא, תרץ כל הויה, לא קמה לאיש בפירושו אתקפתא, ולא עמדה במדרשותיו בתא · ויחכם מחכמת בני מצרים, בכל מלאכת השמים, הודיע רמות ופליאות, מהגיון ומספרי הרפואות · רזי היצירה לפניו נגלו, ומעשה המרכבה מפיו שאלו, אף כי בנאות הערביים, מפיו אנו חיים · אסף וקבץ, ורקם ושבץ, למד ורבץ, כמעשה יעבץ, חרש וזרע חפר ונטע, קצר ואצר, בצר ועצר · אלם אלומות, והעמיד ערומות, ערמות ערמות · חכמותיו קוראות בראש הומיות, קולי אליכם בני גליות, מים שכלי לקטו מרגליות, כי הצבתי לכם תלפיות, והגדתי לכם האותיות, אל תזכרו ראשונות וקדמוניות · וראוי ליתן תודות ותשבחות אל אדונינו, אשר הלבים פאר חכמי זמנינו, במהללות משה רבינו גאוננו, ירום הודו ונשא

*) מכתבים אלו מובאים מהרב יש"ר מקנדיאה בספרו תעלומות חכמה וחסד מהם הרבה ונעתקו בשלימות מכת"י אקספארד :

וגבה, יאיר אורו ושכינו יגה, כי כל הלכה במדרשם אמורה, וכל מדה קלה וחמורה, קבלו מפי משה מפי הגבורה, וכלם כקטן כגדול מבין עם תלמיד נכספים ונוהים, למשה איש האלהים, ומתפללים ודורשים, מעם האדון אשר אנו מבקשים, שיאריך האל ית' ימיו ושנותיו, ולהשקיטו שלום במשכנותיו, אמן כן יעשה האל, אלקי ישראל· ואנכי עבדך הצעיר, רוחי אותי העיר, נשאתי לבבי אל כפים, ואשתחוה לפני אלקי השמים, ואתחנן ואתפלל, בלי דומם יומם וליל, שישים בחיים חלקך, כי הוריתנו דרך חקיך, ותלמדנו משפטי צדקך· ואתפלל לנוכח משרתך, אני החתום משרתך, לבקש מאדוננו לבלתי יחשוב עון על עבדו, אשר באתי למול שכלו בכלי דלות, כי לא לבשתי בגדי עללות, אך אמרתי להביא בכורים, זו מנחת העומר שעורים, להתיר במדינה החדש, עד אשלח שתי הלחם להתיר במקדש· גם אמנם על נאנות לשוני הלמודה, מרוב ימים עלתה אלודה, אולי אוכל לענות ואנאנחה, וחכם באחור ישבחנה, ואנשי עצתי העומדים בסודי ישכילו אם לא מדאגה, פן תצא מפי שגגה, ויראתי לנפשי, פן יקום בי כחשי, כי קרן עור פני תשה, והנה אלפי הדל במנשה· על כן שמתי רסן שחזיקה בלחיי, כי מה אני או מה חיי, או מה משפחתי הצעירה, לבוא לפני צפירת התפארה, כל שכן שבעיני קטונתי, ולהשיג תאוה לא יכולתי· ואומרה מה אאריך ומה אחבר, עת לחשות ועת לדבר, לו יתנני עושני כאחד ממשרתיך, השומרים מזוזות פתחי ביתיך, או כאחד המחזיקים בשוליך, הקרובים אליך, ומן המתאבקים בעפר רגליך, ללחוך עפרות נעליך, ואחלי ואולי, יקרא שמך עלי, ואמצא חן לפני הדרת משרתך, ותמשוך חסד לעבדך בן אמתך, והנני משתחוה מרחוק להר משרתך, וכורך על גבי ברכי מול גבעת הדרתך, להעביר שגגתי, ואחרתי עד פה לחבר אגרת מהללים, ואין בפי מלים, ומה יענה השועל בסוכת השחלים, ולולי שמנעוני זקני קהלי יצ"ו לא הגיעה אגרתי זאת לפני רגליך זולתי אני בעצמי, שלום גאוננו, ענק צוארונינו, ושלום תורתו התמימה יגדל לעד וירבה לנצח, והאל יפליא למענהו, ויראני אותו ואת נוהו·

נשלם אגרת אנטולי בר יוסף עמש"י

תשובת הרמב"ם על המכתב הנ"ל

הגיע אלי אגרת, בכל אבני אקדח אוגרת, אבל היתה סוגרת ומסוגרת, ולא ידעתי בקחתה מהשליח אל מי שולחה ומי הוא השלח, ואומר לה אמנם כי יש בה סוד סתום, גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום, ואסיר צעיפה מעל פניה, להשתעשע בפניניה, והנה על כל בנות נסוכה, שמורה וערוכה, צולחת למלוכה, ענקים בגרגרותיה ורבידים יקרים, וצמידים על ידיה קשורים, מעולפת ספירים, ומעיל כבנות המלכים לבושה, ואבנט זהב ואבן יקרה חבושה, וכתר מלכות בראשה, ובגדי שש ומשי רקמה, ולוית חן על ראשה שומה, יפה כלבנה ברה כחמה, וכשחר נכון מוצאו סביב לה, וקרנים כאור בכל גבולה, וכצאת השמש בגבורתו זרח באהלה· ובראותי כי כבוד הדרה מאד מאד נורא, ובעיניה חצים שנונים לכל מביט יורה, זחלתי ואירא, ואומרה לה אחותי! רוחי ולבי עזבוני, ורחמיך יקרבוני, הסבי עיניך מנגדי שהמה הרהיבוני, והנה למשחית נהפך הודי, שימה משוה והעמידני על עמדי, זה חסדך אשר תעשה עמדי· ותענה גם נא אלי ואל תירא מלהט החרבות, ואל יבהילוך חילי הרבות, מנחה אנכי שלוחה להיות מהנדבות, ואשאל אותה ואומר בת מי את? ותאמר בת איש שר וגדול בישראל, רב פעלים מקבציאל, באהלי תושיה גדל, ומכל ארח רע חדל, ובין חכמים רבה, ובמלחמות התורה [קשת רבה] (קש רבה), והלוך מלחמתה בקרא (נקרא), ונפשו לעבודתה הערה, משיב מלחמה שערה, ונבדל הוא מכל שוחר ומורה, וקשת נחושה במלחמת התורה יורה, ואם בדרך השופטים דרך, ובמערכות התלמוד ערך, מברכות פיו תבורך יבורך, ובן פורת עלי עין החכמה, ושרשו פתוח אל מי המזמה, ויונקותיו אל נחל הבין נצמדים, הוציא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים, ודודי אדום וצח, ולשונו מהיר וצח, ומכבודו הוא האיר כשחר הנראה סביב (סביב) לי, הם הקרנים אשר נגלו בכל גבולי, ומזוהר פניו הוא השמש הזורחת באהלי, ושם האיש החכם ר' אנטולי· והנה הוא לקראתך עם מרכבתו, וראות פניך לבד משאלתו, והשלוחה לפניך רחל בתו, אם טוב בעיניך לשמוע עניני ולהבין מגמת אמרי, ולחפש כל אבני קודש וקליני וחילי, הנם בתוך אהלי, ואם רע בעיניך אשובה לי, ואלכה במר רוחי ודברי עמונה בחובי, אל משפחתי

ואל בית אבי· ואומר לה אני גואלך, ומעלה מעלה אעלך, הראיני את מראיך השמיעני את קולך, הרימי בכח קולך קול שודד ובוזה, כי דבריך ערבו לי ככתב נביא וחוזה, וגם לא תעבורי מזה, ולפני תעמוד בכל עתותי, שימה כחותם על לבי כחותם על זרועותי, וכה תדבקין עם נעורתי, אבל כראוי ליפיך אשר חננך היוצר, יפאל אביך מהר לנו מצר, עת להאריך ועת לקצר, ואם בין עמרים תלקט כשאר הנחשלים ימים או עשרה חדשים, ותאכלי כאחד הרשים, לחם ונזיד עדשים· עד אשר ירחיב גבולינו האל, ולהריק לנו ברכות יואל, כי ה' דבר טוב על ישראל, אז תאכלי סלת בשמן ודבש מורבכת יביאנה לפניך המרביך, שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך:

הגיע כתב הדרת כבוד גדולת קדושת פאת יקרת מעלת מרנא ורבנא הה"ר אנטולי ש"ץ· הדיין המהיר, המורה דת ודין המזהיר, אור המבינים הבהיר, חמדת החכמים תפארת הסגנים, אל השם ושמח בחברתו, הנכסף לראותו, לפי נועם חכמתו ותוקף תורתו וטוב שמועתו, משה בר מימון· ושמחתי על כתבך ודברי שאלותיך כמוצא שלל רב, ודבר ה' בפיך אמת על לבי ערב, ויהי כטל ביום שרב, וכתביך העידו לכל קוראיהם, כי איש חכם אתה וערך התלמוד ערכת, ובלשון עבר בנת ויפה חברת ונאות דברת, ובגדי ענוה לבשת ובדרך קצרה הלכת וכגמול נפשך שמת· ואם את ארצך ארץ רחבת ידים, ואתה בעל המזימה כאיש הבינים, הלא אם קטן אתה בעיניך ראש המבינים אתה, ומלא חמודות מאנשי המדות, ומכתביך ושאלותיך ריח שמניך הטובים הריחותי, וכערוגות הבושם היו לפני, לזאת אמרתי לכל בני אמוני, ראו ריח בני כריח השדה אשר ברכו אדני, וישמחו כלם על ביאתך בארצנו, והצצת מחרכינו, והשגחת מחלונינו, האל ידריכך בארמונותינו, דרך ישרה לא תכשל בה, וישפיע לך מטובותיו הצפונות ליראיו, ויתמיד שלומך עם נבריו (נבראיו), ואשר הביאך עד הלום, יטה אליך כנהר שלום, אמן:

אגרת מהרמב"ם

שלחה לרבנא מרנא יפת בר מ־נא ורבנא אליהו הדיין·

לכבוד גדולת מר יפת החכם המבין הדיין המשכיל בן כבוד גדולת מרנא ורבנא אליהו הדיין החסיד ז"ל· מאת אוהבו המתפלל להוסיף כבודו משה בר מימון הרב ז"ל· הגיענו כתבך החביב אל נפשי ותמהתי על ענינו· מפני שהרי אתה קובל עלי שלא קדמתי לשאול בשלומך מיום שנפרדנו מארץ הצבי, ולא שלחתי לך כתבי, ובודאי זה הענין שהזכרת בא ללמד ונמצא למד ואתה בוגד ולא בגדו בך· ועוד שמאחר שנפרדנו מת אבא מארי ז"ל, ובאו כתבי התנחומין מקצה ארץ אדום ומערב מהלך כמה חדשים ואתה לא שמת לבך לזאת· גם ארעוני צרות רבות גלויות בארץ מצרים תחליים והפסד ממון ועמידת מוסרים עלי להרגני· והרעה הגדולה שבאה עלי באחרונה, שהיא רעה מכל רעה שעברה מיום היותי עד היום הזה והיא פטירת הצדיק ז"ל שטבע בים הודו*), ובידו ממון רב לי ולו ולאחרים, והניח בת קטנה ואלמנתו אצלי, ונשארתי אחריו כמו שנה מיום שהגיעה השמועה הרעה, נופל על המטה בשחין רע ובדלקת ובתמהון לבב, וכמעט קט הייתי אובד· ואח"כ עד היום הזה כמו שמונה שנים, אני מתאבל ולא התנחמתי· ובמה אתנחם והוא היה על ברכי גדל, והוא היה האח והוא היה התלמיד והוא היה נושא ונותן בשוק ומרויח, ואני הייתי יושב לבטח, והבין בתלמוד ובמקרא, והבין בדקדוק הלשון, ולא היתה לי שמחה אלא בראותו· ערבה כל שמחה והלך לחיי העולם והניחני נבהל בארץ נכריה· כל עת שאראה כתב ידו או ספר מספריו, יהפך עלי לבי ויעורו יגוני, כללו של דבר כי ארד אל בני אבל שאולה· ולולי התורה שהיא שעשועי, ודברי החכמות שאשכח בהם יגוני, אז אבדתי בעניי· ואני בכל זה איני קובל לא על חכם ולא על תלמיד ולא על רֵעַ ומיודע, וראוי לקבול עליך יותר מכולם, שאני והוא ואבא מארי ז"ל ארבעתנו הלכנו בבית ה' ברגש, ולא שאלת ולא דרשת, ומן הדין היה שלא אשיבך על כתב זה שהגיע עתה בעבור ההרשאה· אבל אהבתי ערוכה ושמורה, ולכתינו יחד במדברים וביערות אחרי השם לא אנשה, ולא אחשוב לך עון ופשע, ועל כל פשעים תכסה האהבה· והאל יודע כמה צר לי וקשה בעיני דוחק הזמן אשר אמרת, וכל אותו ענין היטיב חרה לי עד מות· ואילו היית כאן אצלי הייתי עושה עמך כראוי, ואכבד ואהנה כפי כחי ושמחתי הרבה על זה הבן שחננך האל ר' אליהו התלמיד הנבון, שמעתי שהוא עוסק בתורה, ושהוא נבון לחש והולך בדרך טובה· תחת אבותיך יהיו בניך תשיתימו לשרים בכל הארץ וכן יהי רצון אמן· תם

---

*) הוא אחיו ר' דוד המוזכר בסה"ד מרב סעדיה ן' דנאן יעוין בתולדות רבינו ובהערה שם:

מוסר נאה מאד מהרמב"ם ז"ל

להרב החכם ר' אברהם בנו ז"ל.

אברך את ה' אשר יעצני ובדרך אמת הנחני · חסדיו אזכיר כעל כל אשר גמלני · יסר יסרני ולמות לא נתנני · בימינו אחזני · ובצל ידו החביאני · מסבלות הגלגל הוציאני · ומתהפוכותיו הצילני. בכור הזמן צרפני · ומשחרות הילדות הלבינני · ומחשבותיו (נ"ל וממשובותיו) הבדילני · ממלחמת יצרי השקיטני · ויגער בנחש השיאני · ומתוק הטעימני · ומעפר הקימני · ועם נדיבים הושיבני · הימים הורוני · והנסיון השכילני · והזמן הוכיחני · ועד כה ברכני והחייני · מזולתי הבינני · ובין טוב לרע הבחינני · אשר בידו קצי הודיעני · ולא אדע מתי ומה חלד אני · ולכן אהבתו העירני · לצוות הילדים אשר חנני · לשמור דרך ה' ולהורותם מאשר הורני · ולהורישם אשר הורישני · בטרם יקראני · וכבודו יאספני · שמעוני בני ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת ברכות שדים ורחם · חזקו והיו לאנשים יראו את ה' אלקי אביכם אלקי אברהם יצחק ויעקב · ועבדוהו בלבב שלם מאהבה כי היראה מביאה הזריזות מן החטא והאהבה מביאה זריזות למצות · דעו כי הכל יביא במשפט על גלוי ועל נעלם על טוב ועל רע · המטיב פעלו יטיבו לו בעולם הזה · רואיו יפארוהו · ויודעיו יאשרוהו · ובהמלא מספר ימיו בהפרדו מבני אדם ישמח על כשרון פעלו ויתנחם ולא ידאג מאד למות כי לא ידאג לעונש · אבל יצפה לגמול טוב לראות בטוב הצפון ליראי ה' וביתו יהיה נכון עד עולם · והמשחית דרכו וירדוף הרע, הרע ירדפהו וישיגהו וישחית מעשיו · רואיו יעקשו עליו פיהם ויליזו שפתותיהם · ובמותו בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל · כי בחושך ילך ובחושך שמו יכוסה וישען על ביתו ולא יעמוד · אחלי לפניכם תכירו יתרון האור מן החשך ומאסו במות וברע ובחרו בחיים ובטוב כי הרשות נתונה לכם · הנהיגו עצמכם במדות הטובות כי טבע האדם תלוי במנהג והמנהג יוקבע בטבע · דעו כי שלמות הגוף קודם לשלמות הנפש והוא כמפתח הפותח טרקלין · ולכן עיקר כוונת מוסר על שלמות גופכם ותקון מדותיכם לפתוח לפניכם דלתות שמים · התנהגו בכבדות ובכבודות חדלו לכם מחברת הקלים ומישיבת הרחובות ומשחוק הבחורים כי משם יצא פרי רע · השאלו תמיד בין כבירים וחכמים אך בענוה ובהכנעה ובשפל המקומות, והטו ראשיכם ופתחו אזני לבכם לשמוע ולהאזין דבריהם ומה יגנו ומה ישבחו שקלו הענינים קצתם עם קצתם ואז תשכילו ·, שמרו פיכם ולשונכם מהעתיר דברים לפניהם · כלכלו דבריכם במשפט כי בהרבות דבריכם ירבו טענותיכם (טעותיכם) ואל תתהדרו ותתגאו לפניהם ואל תבושו לשאול הנעלם מכם אך בעת ראוי ובלשון ראוי · חשבו ושקלו הדבר טרם תוציאוהו מפיכם כי לא תוכלו להשיבו · אהבו החכמה בקשוה ככסף וכמטמונים תחפשוה · השתופפו בבתי החכמים הלומדים והמלמדים שם יהיה טיולכם · והתענגו שם בשמוע החכמות והמוסרים והחדושים ופלפולי התלמידים · קנאו ליודעים ובוז בלבבכם הנעלמים. כאשר תשאלו או תענו דבר אל תמהרו ואל תבהלו ואל תצעקו ואל תדברו בלעגי שפה · דברו במבחר הלשון בצחות השפה בקול נחת בכיון הענינים כמבקש ללמוד ומחפש האמת ולא כמריב ומבקש לנצוח · עמדו שם ברצונכם והתבוננו להוציא משם תועלת ואז ינעם לכם ויקל עליכם · ואם תשלחו לבכם אנה ואנה [ואל] תפסידו הקרן בעמדכם כי לא תלמדו ויכבד עליכם המסגר המחלה הגוף · ובצאתכם דעו מה תוליכו לבתיכם תקוהו במוחכם וצוררוהו בלבבכם · למדו בבחרותכם באכלכם הכנת זולתכם בעוד לבכם פנוי טרם ימלא מחשבות וכח המזכיר יחלש · כי יבוא עת שתרצו ולא תוכלו ואפילו מה שתוכלו תתיגעו עם מעט תועלת · כי לא ירדוף הלב את הפה ואפילו במה שירדפהו לא יחזיקהו כי ישכחהו · הנה מוסרי בידכם מסור יש בו תועלת רב בלמוד לחזק האמת וליישב הדעת ולהסיר המבוכה · כאשר תמצאו כתוב עמוק

ומאמר נבוך בתורה או בנביאים או בספרי החכמים אשר לא תבינוהו ולא תדעו מסתרו ונראה כסותר פנות התורה או דברי הבאי אל תזוזו מאמונתכם ואל יתבלבל שכלכם, עמדו בחזקתכם והפחיתות ההוא חשבוהו בכם כי לא דבר רק הוא מכם (דברים ל"ב מ"ז) הניחוהו בקרן זוית ואל תשקלו כל אמונתכם על חסרון הבנת דבר חכמה · אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה · אהבו האמת והצדק ובהם תדבקון כי תצליחו בהם ההצלחה ההיא כבונה על צור החלמיש: שנאו השקר והעול ואל תתאוו למטעמותיהם כי הוא כבונה על החול וקראו עליו אמור אל תחי טפל ויפול: לכן ינעם לכם האמת והצדק שנראה שתפסידו בו יותר מן השקר והעול שנראה שתרויחו בו · וכן אמר החכם במוסרו: אמת קנה ואל תמכור · דעו כי האמת והצדק הם תכשיטי הנפש ונותנים גבורה ובטח ונצח לגוף: ולא מצאתי רפואה לרפות הלבב כהרכבת האמת והצדק · ולא הבטיחוני אחוזת מרעים ועשתרות קרנים ושלח ושריון ככובע האמת ומגן הצדק: והיה ביום הצילי אתכם את אשר הצילני הבורא אצילכם הנאמנות אשר בו הקנני הבורא החיל הזה כי במקלי עברתי להרויח לחם התמיד ונסכו · והנה ברכני ה' עד כה · והנאמנות הכניסני במקום שלא הכניסוני קרובי וירשתי מה שלא הורישוני אבותי והמשילני על גדולים וטובים ממני והצלחתי והועלתי לי ולזולתי · לכן הזהרו בו אפילו במה שלא הזהירה תורה אשר תדרוש שלומו · עמדו בדבורכם אל יכבד בעיניכם שטר ועדים וקנין על הבטחת הדבר גלוי ונסתר· בטלו ומאנו במודעי תרמות ומזמות ודקדוקים ועמוקים עקשיות וקושיות ודתות תחתיות· הוי לבונה ביתו עליהם כי בחצי ימיו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל · תחיו בתמות ובתמימות ובנקיות ואל תגעו בשל זולתכם דבר קטן וגדול · ואל תטעמו מאומה ממה שאינו שלכם ברור ומוחזק · ברחו מן הספקות והעמידום בחזקת זולתכם · דעו כי טעימת הדמאי גורמת ליגע מן הודאי והמעט להרבה והנסתר לנגלה עד שיוחזק לעקש כפרן גנב וגזלן · ברחו מפניו הקונה ממנו אל ישמח והמוכר אל יתאבל · יבוש בחייו יכלם במותו · כל זה ראיתי ונתון אל לבי מי שיהר השש ילד קש והזורע לצדקה קוצר לפי חסד · התיחסו במוסרכם והסתפקו בנאמנותכם כי אין יחס כמוסר ואין ירושה כנאמנות · קרבו הרחוקים השחו לקטנים האירו פניכם לשפלים רחמו על האביונים והעלובים שמחום בשמחתכם והפקידום בחגיכם ובמועדיכם כיד ה' הטובה עליכם, והזהרו שלא יבושו ויחורו פניהם בסבת תאותיכם · אל תחדלו להטיב לכל אשר תוכלו והזהרו למי שיהיה · מאסו הבטלה וגעלו השלוה כי הם סבה להשחתת הגוף ולמחסור ולשעמום ולפטפוט ולעקשות פה ולזות שפתים וסולם לשטן ולעובדיו · והיא היא העלה המגולה וכל עצב יהיה מותר · אל תשקלו את נפשותיכם במחלוקת המכלה הגוף והנפש והממון ומה נשאר עוד: ראיתי לבנים השחירו ופחות נפחתו ומשפחות נספחו ושרים הוסרו מגדולתם ועירות גדולות נתערערו וקיבוצים נפרדו וחסידים נפסדו ואנשי אמונה אבדו ונכבדים נקלו ונבזו בסבת המחלקת · נביאים נבאו וחכמים חכמו ופילוסופים חפשו ויספו לספר רעת המחלקת ולא הגיעו לתכליתה· לכן שנאו אותו ונוסו מפניו והתרחקו מכל אוהביו וגואליו ורעיו · וגם אל כל שאר בשרכם אוהב מדינים התנכרו ורחקו קרבתם פן תספו בכל חטאתם · התפארו בסבל כי הוא הגבורה הישרה והנצחון האמתי· כי בבקשתכם הנקמה שמא לא תשיגוה ותחלו לבכם בתוחלת ממושכה· ושמא תוסיפו על בשתכם חרפה כגולל אבן אליו תשוב ואם תשיגוה הנה חטאתם לה'· ודעו את אשר תמצא אתכם שנאה לב נוקם בלבול השכל, טרוד שנה בלבול פעולה גלוי מומים, וג"כ יולדוהו שוני פנים והלחשים אבדן הנפש קנאה אוכלת עבירות פמליא לומר לאחרים חוטא ומחטיא חרטה באחרית· לכן תכירו מעלת הסבל והייתם קדושים בעיני אויביכם והתקדשתם ויתחרטו מזיקיכם ותגדל נפשיכם בעיניהם וישובו ויטיבו לבם אם הם אנשי לבב, ואם הם אנשי בליעל יכאבו ויצר להם על אשר לא תתבזו עמהם לעשות כמוהם ותמלכו עליהם בכתר המוסר· תתנהגו בענוה כי הוא סלם לעלות המעלות הרמות · ועמה לא תצטרכו לסבל · דעו כי אין עדי כענוה הנה רבן של נביאים לא נתיחס על כל מדותיו כמו על הענוה · שימו מחסום לפיכם ורסן ללשונכם · דעו כי מעלת הדבור חן האל באדם בהאהבתו אותו על כל הברואים נחמד להשכיל וטוב להודות לו ולרוממו ולספר נפלאותיו · ולכן לא יתכן להמיר טוב ברע ולדבר נבלה ושקר ורכלות והבאי כי הוא עון פלילי · ושעבדו החומר לשכל כלומר הגוף לנפש כי שעבודו הוא חירותכם בזה ובבא · לכן זממו אל תפיקו כהפיק מאויו יוסיף לבקשו ולא ישבע עד שישתוקק למה שלא ישיג ויאבד עמו חלק אלקי · ואם ימשול השכל וישתעבד הגוף ויכנע לא יבקש רק הצריך וישבע מן המעט ויקוץ המותר ויכנס בחיים ויתנחם

במות· אכלו כדי שתחיו והיותר תחרימוהו· אל תאמינו
שרוב המאכל והמשתה יגדיל הגוף וירבה השכל כשק
המתמלא מן המושם לתוכו, כי הוא ההפך באכול מעט
יש כח באצטומכא לקבלו ובחום הטבעי לעכלו אז יגדל
ויבריא ודעתו יתישב, ואם יאכל יותר מדאי האצטומכא
לא יקבלנו והחום הטבעי לא יעכלנו נכחו יצא פגול
הוא לא ירצה גופו ירזה ושכלו יתבזה וכיסו יתרוקן·
הזהרו שלא תאכלו עד אשר תעכלו כי הוא הפסד
הגוף והכיס כי הוא סבת רוב תחלואים· ועמלו טרם
שתאכלו ותנוחו אחר שתאכלו· אל תאכלו בבהלה כבעלי
בולמוס אל תמלאו פיכם בלוגמא כי תשיג חברתה· שנאו
המאכלים המזיקים כאשר ישנא איש את רעהו השונאו
ומבקש המיתו· אל תאכלו בדרכים ואל תאכלו כעכברים
כי אם לשעות הקבועות ובבתיכם· המנעו מהתמיד
סעודות עם הבחורים· דעו כי בסעודות הקבועים
יודע תרבות האדם אם טוב ואם רע והרבה פעמים
חזרתי רעב ולמא בביתי מיראתי בראותי חרפת זולתי·
הזהרו מן היין המשחית עלומים ומבזה הנכבדים· ומה
טוב בעיני צואת יהונדב בן רכב לבניו· אמנם אני לא
אצום כי לא התנהגתי אתכם מתחלת בריאתכם אך
שברו כחו במים ושתוהו דרך מזון ולא דרך תענוג·
ראו כי לא לחנם נכתב גנות נח הצדיק כי אם ליקח
מוסר· דעו כי ההוצאה מתחלקת לארבעה חלקים
ריוח· הפסד· מאוס· כבוד· ריוח הוא גמילות חסדים
שתאכלו הרוח והקרן קימת· הפסד· הוא השחוק
שמפסיד בו אדם מעותיו כבודו ובטול ימיו ואם ירויח
קורי עכבים יארוג ואשם הוא אשם אשם· מאוס·
הוא מה שנאכל· כבוד· הוא שמלתו לעורו· לכן לבשו
כדי השגתכם אכלו פחות מהשגתכם רק כדי מחיתכם·
מאסו השחוק והתרחקו מן השוחקים· זרעו לצדקה
יותר מכדי השגתכם וקצרו לפי חסד· ראו חיים עם
חברתכם ואשת נעוריכם ואל תגעו בשל זולתכם כי
רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה· חשבו כאשר
הייתם בתיבת נח ותתנחמו· ואף בשלכם בסדר ובמשפט
להעמיד זרע ולהתמיד הבריאות· הנה האש היושב
עליו יכוה והמסכיל יתחמם נגדו ויגע בו לעת הצורך
ויקבל ממנו תועלת· הניחו לרצון שירדפכם ואתם לא
תרדפוהו· כבדו את נשיכם כי הם כבודכם אל תרפו
מהם מוסר ולא תמשילום עליכם· כבודם פנימה
בהמעט ראיתם ימעט היזקם· אל תגלו להם מסתורי
לבכם· עבדו אוהביכם וקרוביכם כגופכם ומאודכם

כיד ה' הטובה עליכם· רק השמרו לכם מאד פן תאבדון
בנפשכם, כי הוא חלק אלהי·

דע בני אברהם ירחמך האל ית', כי ראוי לנו שנדע
באמת כי תחלת מה שצוה הבורא ית' לישראל
על יד הנביא האמתי משה רבינו ע"ה היה יום השבת
ושם אותו ברית· ואמר ית' ושמרו בני ישראל את
השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם ביני
ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה
יי' את השמים ואת הארץ וגו'· ואין ענין זה אלא
להורות על היותינו נחים ומפסיקין מן הענינים
המטרידים אותנו והמונעים מלהשיגו ית' והם עסקי
העולם השפל· וליחדנו לעבודתו ית' ולהמיר ולהחליף
עבודתו ית' בארץ הזאת עבודת פרעה מלך מצרים, והוא
אמרו בסוף במשנה תורה וזכרת כי עבד היית בארץ
מצרים ויוציאך יי' אלהיך משם וגו'· וחתימת זה הפסוק
הוא על כן צוך יי' אלהיך לעשות את יום השבת· והשבה
האחרת הראוי לסמוך עליה המזכרת אחר כן היתה אמרו
כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ וגו'·
וסוד זה הוא שתקדשו בפעולתי והוא יהיה יום השלימי
לבריותי, הוא יום היותכם משלימים לנפשותיכם בהיותכם
נפסקים מענייני העולם, ולצאת מן התאוות והמלאכות
לעבדני ולהשיגני אשר היא המנוחה השלימה האמתית,
ותהיה אז מנוחתכם על שתי פנים מנוחת הגוף ומנוחת
הנפש· וכלל שני אלה הענינים אשר בענין השבת הם
כנגד שתי מילות והן מילת ערלת הלב ומילת ערלת
הבשר· כי ענין המילה הראשונה היא מילת ערלת
הבשר והיא מילת אברהם אבינו ע"ה· והענין השני
היא מילת ערלת הלב והיא מילת משה רבינו ע"ה·
ועם שתי בריתות אלה יתאמתו דברי הבורא יתברך
ויתקיימו בענין הברית הראשון והברית השני והברית
השלישי והוא השבת· אלו השלש הם על טהרת הנפש
ועל התחבולה ועל ההפרדה ועל ההתבודדות לו ית'·
וראה והבן איך כפל מלת קדש בשבת והיותו דבק עם
מלת יי' באמרו ויום השביעי שבת לה' אלהיך וגו'· ובאמרו
ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם וגו'· ועוד אמרו
וביום השביעי יהיה לכם קדש וגו'· זו ראיה גדולה למי
שיטעם הענין וידקדק בו על סוד תורת השבת ואמתת
מה שנאמר בו בתחלת היותו מצוה, ויאמר משה אכלוהו
היום כי שבת היום ליי וגו':

ודע בני אברהם ישכילך האלהים ית' כי הערלה
הנאמרת באברהם ע"ה היא בבשר, מפני כי השכל

האנושי תחלת משכנו הוא בלב אשר הוא בשר · והערלה הנזכרת במשה רבינו ע"ה היא בלב · וכבר אתה ידעת שתוף שם לב מפני שהוא שכל נבדל, ובא הענין כאלו יכלול השכל האנושי וירגילנו להיישיר הטוב לבלתי השתתף עם תאוות הגוף ויהיה נאבד · ויש לך בני לדעת כי פרעה מלך מצרים הוא יצר הרע באמת · וישראל כלם גם כן באמת הם כדמות דבר אחד בענין השכל האנושי ותבין זה מענין המלה והרכבתה · ומשה רבינו ע"ה הוא השכל האלהי, ומצרים בכללו הוא הגוף רוצה לומר הגוף בכללו, האברים השרים והאברים שהם כעבדים להם והם הדבר הטפל · וארץ גשן הוא מקום הלב · וידעת כי בני ישראל הם אשר שלט בהם פרעה הרשע ועבדוהו בעבודת פרך · אבל משה רבינו ע"ה אין בינו וביניהם שום יחס ולא להם עליו שום כח ולא שליטה · ומשה ואהרן כלם דבר אחד, אמנם מעורר הכחות הוא משה ע"ה ומעורר החמרים הוא אהרן ע"ה · ודע בני כי המיתה הנזכרת בנביאים ע"ה היא הפסקת הדבקות אשר ביניהם ובין הדבר השופע עליהם, וזה כלו כשיתעסק השכל האנושי עם תאוות הגוף · ולא תפרש בו יותר ממה שהעירותיך עליו · ומה שעוררתיך בני גם כן במאמר הנכבד ספר מורה הנבוכים על אשת חיל אשר הוא נאמר על חמר נכבד · כן היא ארץ ישראל ג"כ וירושלם אשר בה בית המקדש · וכן הלב הוא משכן השכל האנושי וציון הוא מקום במוח נכבד מאוד בו משכן השכל הפועל · ודע בני כי מלכי בית דוד הם דבר אחד בשכל האנושי אותם אשר נאמר בהם ויעש הישר בעיני יי' וגו', והוא השכל המתעסק בשפע האלהי, ובהפכם הוא אשר היה משולח אל התאוות הגופניות, כי באותו הזמן יבא מלך מן האומות וילחם בו אשר הוא יצר הרע בלי ספק · ודע בני ישמרך האל יתברך כי שומרון הוא החמר הארור המקולל אשר לא ימלכו עליה אלא מלכים רעים וחטאים שהם התאוות, כמו שנאמר בספר משלי גם כן על האשה הזונה, והבן ג"כ היאך היה שונא שאול לדוד והוא האמת · ואל תונה עצמך ולא יקטרג אותך השטן כשאול, כי לפעמים יבא בו השכל האנושי ולפעמים יבוא בו השכל העפרי ויטה אחר התאוות ואז ימאס לדוד · וראה והבן איך הלך שאול אחרי דוד אל מקום הנקרא בשכ"ו וזו המלה היא נאמרה על הלב עברו משכיות לבב או מי נתן לשכוי בינה, והוא בלא ספק בעבור השתלקו מן הדמיונות הגופניות והיתה המחשבה נקייה וטהורה במושכלות עם השפע אשר בא משמואל שהוא שכל נבדל ומשכנו במוח אשר נקרא שמו בניות ברמה · ופי' רמ"ה עליונה · וכשהלך שאול אל הלב לא מצאו שמה כאלו נאמר לו לך אל המוח שהוא יגבר בכחות למען היותו מלך עליהם, ועלה אל מקום המוח ומצאו שמואל עמו ונתיסר אז שאול מפני שאין לו כח על דוד כי העזר היה משמואל אל דוד אף על פי שהיה מתחלה עם שאול · ואחרי כן נאמר לו שהוא בניות ברמה. והוא המוח בלא ספק ואין לו כח עליו בעבור שהיה עמו השכל האלהי אשר הוא שמואל וברח דוד מפניו ושאול פשט בגדיו · ואלה הבגדים בא המשל בהם בתאוות כאמור הסירו הבגדים הצואים מעליו וגו' בכל עת יהיו בגדיך לבנים וגו' :

ודע בני אברהם ירחמך האל יתברך כי המשכן וכליו בא המשל בו על גוף נכבד · והתחיל בארון אשר הוא הלב בלא ספק · וכן הוא גם כן התחלה בגוף · ובארון גם כן הלוחות אשר הם השכל האנושי · ובאומרו והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה וגו', המשל בזה בריאות, והשולחן משל על הכבד, והמנורה משל על המרה · ומזבח העולה אשר נאמר בו אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה, המשל בו על החום הטבעי, ומזבח הקטורת הוא השפע · והאמת והנכון הוא מה שבאר בו החכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל נאמר לי עליו שהוא חבר בפירוש התורה וגלה בו סודות עמוקות ועצומות לא יבינם אלא מי שהוא במדרגתו והם השרידים אשר יי' קורא ·. והוא ז"ל דבר בפרשת ואלה המשפטים בפסוק הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו', מאמר נכבד על השמש ועל הירח, ודברים נעימים אין ראוי שיבינם כל אדם, וזה הוא אמרו שם אור הירח הוא מאור השמש · ואני אגלה לך בני קצת מדבריו · דע כי השמש אשר אמר הוא השכל האלהי, והירח הוא השכל האנושי, ימשוך השפע ממנו על אי זה צד שיהיה לפי גלוי המשל · שהירח אין לה אורה ולא בהירות אלא מהשמש :

ואתה בני הנאמן לי אני מצוה לך שלא תעיין בפירושים ובחיבורים ולא תטרוד שכלך אלא בפירושיו ובחבוריו וספריו, כי הם טובים מאד ומועילים לכל מי שיקרא בהם בהשתכלות יפה בשכל זך ובעיון דק · ושהם אינם כשאר החיבורים · כי הוא היה כמו אברהם אבינו ע"ה ברוח, וכל מה שתקרא מדבריו וברמזים אשר ידבר בהם עיין בהם עיון יפה והשתכל בהם השתכלות רבה בשכל זך ובעיון נקי · כי החכם הזה הנזכר לא היה מתפחד משום אדם ולא היה נושא פנים לשום בריה והוא היה שט בארצות היום במקום אחד ולמחר במקום אחר,

עם שהיה משרת למלכים גם כן · ואמנם בני אני השלכתי יהבי מאד על הדברים והחבורים עד שאני חולה כי עול מלכות ועול הבית עלי ואויבי חיים עצמו ורבו שונאי שקר · ולא הספיק לי זה אלא הבנות הוסיפו יגון על יגוני ועל עסקי סודות מחשבותי:

ודע בני כי האדם המסכן בזה העולם השפל הנבזה אין לו מנוחה בו ואשריו למי שתתמו ימיו מהרה בלא טרדת נפשו · ולולי זה החכם הנזכר רבי אברהם אבן עזרא ז"ל אשר העירני על ענינים רבים ולא ידעתי בהם אלא אחר שחברתי פירוש המשנה והחבור שקראתיו משנה תורה וספר מורה הנבוכים, הייתי מעירך על סודותיו שרמז בחבוריו ובספריו · והשמר לך שלא תטריד שכלך הזך ונפשך היקרה אלא בחבורינו וחבוריו וזולתם שוא ותפל ויכלה הזמן והם לא יכלו · ושמור נפשך מאד מדברי רוב חבורי אנשי צרפת היא פרנצ"ה אשר לא יראה להם שהם מכירים הבורא יתברך אלא בעת אכלם בשר השור שלוק מטובל בחומץ ובשומים והוא טבול הנקרא בלשונם שלס"א ויעלה איד החומץ ועשן השומים אל מוחם ויחשבו אז להשיג בהם הבורא יתברך בכל שעה, ושהוא קרוב בתפלותיהן ובצעקותיהן בקראם בתלמוד וזולתו מחבורים ומדברי ראשי ישיבות, גם בשומם הבורא יתברך מדרס לשונם בספרם ובזכרם הבורא ית' בכל שעה באותם הדברים המגשימים הבורא ית' עלוי רב וגדול מדברי הכופרים חלילה לו · ויוציאו ספרי תורה ללא צורך יברכו בהם הקהלות:

ואולם בעבור זאת יסכימו לעשות צדקה מדרה"ם אחד או מפשוט אחד · וכל אחד מהם על הרוב יקח שתי נשים עד שלא יהיה קבע מחשבתם אלא בתשמיש ובאכילה ובשתייה ובשאר הנאות הגוף לא בדבר אחר ויאמינו כי השם יתברך קרוב להם ושומע להם מזה · לא זו הדרך ולא זו העיר להתקרב אליו יתברך, אלהיהם עבוד ותורתם שמור, ומהם מאד הרחק ואל תחבק חיק · ואתה בני לא תהיה חברתך הנעימה אלא עם אחינו אוהבינו הספרדים הנקראים אנדלוזיא"ם כי יש להם שכל ובינה וזכות מוח, ומזולתי אלה הזהר מהם · וגם כן שמור עצמך ממקצת אנשים שהם שוכנים במערב הנקרא אליזירב"י והם המקומות אשר הם בארצות ברבריא"ה כי יש להם יובש וטבע גס · וחזק השמירה יהיה לך תמיד מאד מן האנשים השוכנים בין טוני"ס ובין אלכסנדריאה של מצרים ושוכנים גם כן בהרי ברבריא"ה, כי הם יותר טפשים אצלי משאר בני אדם אף על פי שהם חזקים מאד באמונה · והשם ית' עד ודיין עלי שאינם אצלי אלא כדמות הקראים הכופרים בתורה שבעל פה, ואין אצלם זכות מוח כלל בכל עסקיהם בתורה ובמקרא ובתלמוד, ולא בהיותם דורשים בהגדות ובהלכות · וקצת מהם דיינים יאמינו וינהגו בעניין הנדה כמו שיאמינו וינהגו בני מאו"ם והם אומה מן האומות הדרים בארצות הישמעאלים, לא יראו הנדה כלל ולא יעיינו בקומתה ולא במלבושיה ולא ידברו עמה, ואוסרים ללכת בקרקע אשר דרכה כף רגלה, ולא יאכלו מבשר הבהמה רביע האחרון ודברים ארוכים רבים יותר מאלו יש לדבר בהם ובמנהגיהם ובמעשיהם:

שיר בשבח הרמב"ם זצ"ל

מתלמידו ר"י בר שמעון ראש הסדר

נשיא האל שלחו אל למופת — וכל רואיו מאוד עליו תמהים
והכמי הזמן את מועצותיו — מבינים פוחדים כולם ורוהים
סעיפיהם בתחתית ירוצון — ומשה יעלה אל האלהים

עוד לו

נפשות מבינים במשה — רוב החכמים מקנאות
לבלי ברא איש כמותו — נשבע אדני צבאות

מאמר על אודות דרשות חז״ל, לר׳ אברהם בן הרמב״ם ז״ל

נעתק מלשון ערבי ללה״ק *)

ראיתי לפרש דברי השמות ועניינים בספר הזה והם הדרשות והמעשים וההגדות, ואומר לשון דרשה הוא בקשת ענין וחקירתו לבוא עד תכונתו מלשון וחקרת ודרשת, כלומר הדבר שנחקר בו בענין ויודע וידרש וימצא כי הוא הנקרא דרש · וזה הכלל כל מאמר שהוא פי׳ פסוק או נסמך לפי׳ פסוק בדרך מדרכי הדרש או ביאור ענינים מן הענינים שיהיה חוץ למשפטי התורה ודיני האסור והמותר וחיוב ופטור טמא וטהור וכשר ופסל הוא יקרא דרש; לשון מעשה כל דבר וענין שאירע שנעשה מלשון עשה יעשה, ותועלתו למבין שמורה וערוכה ראה מעשה ונזכר הלכה · ולשון הגדה מלשון הגיד לך אדם מה טוב שהם מגידים מאורעות שאירע וקרוב הוא ענינו לענין המעשה אלא שיש ביניהם הפרש כי המעשה יגיד דבר הנעשה בימי המגיד או בימי אדם ידוע ונזכר, והגדה תגיד דבר שאירע בלי להבינו בענין זה וזה שכתבנו · ואם יעלה על דעתך לומר הואיל ועניינים אלו תורות גדולות ונאמרות לכל בעלי עינים וראשם מגיע השמימה ומדוע המשנה לא דברה בהם ולא מצינו בה דרש והגדה ומעשים ההם כי אם דרש וידי משה כבדים בר״ה, ובתענית מעשה חוני המעגל ולא שני? התשובה: דע כי רבינו הקדוש וסיעתו לא נתכוונו לבאר במשנה הדברים שהם ידועים ומבוררים בענין אע״פ שאותן דברים צריכים ביאור גדול לבאים אחריו, והראיה לזה שאינך מוצא במשנה שמצות עשה לקרא ק״ש בלילה וביום ובערבית ושחרית · וכן אינך מוצא בענין שבת שאסור לעשות בו מלאכה שזה ביאורו גלוי וידוע מהיותו צריך ביאור · אכן דבר מאימתי קורין את שמע בערבית ובשחרית וכ״ה מנין אבות מלאכות מ׳ חסר אחת וכו׳ · וכן לא הוצרך לדבר בענין מענייני האמונה ולא בחכמה אחרת ולא באחד שעריה מפני שפשוט היה לבני דורו וידוע ואלון בית השכל קרוע בהם ולא יבאר מהם מזימה הם מקום החכמה, כענין שאמרו על תבונתם בעלי התלמוד וסיעתם לבן של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים אפילו כמחט סידקית · וזה הענין ותכליתו יתבאר בשער השני באר היטב:

(מצאתי כתוב לרב ר׳ אברהם בן הרב רבינו משה ז״ל בספריו שחבר בלשון ערב שקראו כתב אלספייא״ז דברים אלה שיש בהם תועלת גדולה למה שאני צריך להם להעתיקם ללה״ק חזי לי. ואריך):

דע כי כל הנמצא בתלמוד וזולתו מחבורי החכמים ז״ל בעלי מדרשות והמעשיות · דברי הפסוקים הנמצאים בידינו עתה מעטים ונעלמים מעיני כל ההוגים בתלמוד ורובי המפרשים לא שלחו בהם ידם ולא באה נפשם בסודם · ואבי מורי ז״ל חשב לחבר ספר בפירושים כאשר זכר בתחלת פי׳ המשנה, ולבסוף נטה מעליו, ויירא משה מגשת אליו, כאשר אמר בתחלת המורה · ואני אחר פטירתו פירשתי בענין זה מעט קט ולא נטיתי מפני שנתעסקתי בחבור הספר הזה · כי ראיתי תועלתו גדולה ונאמנה מהתחלת הראשונה · אעפ״כ אני מעיר לבך ורעיונך · ואתה פקח עיניך על הדרך הזה שדברו החכמים בדרשות הנמצאות להם · וממנו כוונתם תהא צופה ויהיה לך לאלהים · ואתה תהיה לי לפה · ומזה תמלט נפשך מלהלעיג על דברי החכמים או מלכפור באמתת דבריהם · או מתחשוב שהם מעשה נסים כאשר נעשה לנביאים · וכי כן יעשה לכל חכם וחסיד · ושאין הפרש בין קריעת ים סוף למשה וליוצאי מצרים · ובין צליחת הירדן לאלישע ולאליהו · או לאחד זולת אלו · וכל זה תתחייב כשתקח אותם הדרשות על פי פשוטן · או על פי הנראה מהם לכתחלה בעיון הראשון · ודי היה בנו להורות שיש מדרשות ומעשיות שיש להם ענין פנימי נסתר חוץ מהענין החיצוני הנראה · וכ״ש במה שגלה אבא מורי ז״ל בחבוריו מזה · לולי כי חפצי ורצוני להוסיף ביאור ולהודיעך מעשים בחלוק ענייניהם שאני מחלק לך בקרוב · ובמשלים

*) הכת״י הזה נמצא בין אוצר הספרים של הרב ר׳ דוד אפפענהיים מועתק מלשון ערבי ולא נודע שם המעתיק:

אמשול לך בזה הפרק׃ וראיתי להקדים תחלה הקדמה זו:

דע כי אתה חייב לדעת, כל מי שירצה להעמיד דעת ידועה, ולישא פני אומרה, ולקבל דעתו בלי עיון והבנה לענין אותו דעת אם אמת אתה אם לא, שזה מן הדעות הרעות, והוא נאסר מדרך התורה וגם מדרך השכל׳ ואינו ראוי מדרך השכל מפני שהוא מתחייב גרעון וחסרון בהתבוננות מה שצריך להאמין בו׳ ומדרך התורה מפני שנוטה מדרך האמת ונוטה מעל קו היושר׳ אמר הש״ת לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפוט וגו׳ ואמר לא תכירו פנים במשפט וגו׳ ואין הפרש בין קבלת אותו דעת להעמידה בלא ראיה, או בין שנאמין לאומרה ונשא לו פנים ונטען לו, כי האמת אתו בלי ספק, מפני שהוא אדם גדול שימן וכלכל ודרדע׳ שכל זה אינו ראיה אבל אסור׳ ולפי הקדמה זו לא נתחייב מפני גודל מעלת חכמי התלמוד ותכונתם לשלימות תכונתם בפי׳ התורה ובדקדוקיה ויושר אמריהם בביאור כלליה ופרטיה, שנטען להם ונעמיד דעתם בכל אמריהם ברפואות ובחכמת הטבע והתכונה׳ [ולהאמין] אותן כאשר נאמין אותן בפי׳ התורה שתכלית חכמתה בידם, ולהם נמסרה להורותה לבני אדם, כענין שנאמר על פי התורה אשר יורוך וגו׳ אתה רואה החכמים במה שלא נתברר להם מדרך סברתם ומשאם ומתנם אומרים האלהים! אילו אמרה יהושע בן נון לא ציתי׳ ליה׳ כלומר לא הייתי מאמין ביה ואע״פ שהוא נביא כיון שאין בידו יכולת להודיע הענין בכוונה מדרך הסברא והמשא והמתן והדרכים שבהם ניתן התלמוד להדרש׳ ודי בזה ראיה ומופת ולא נענין להם עוד, כיון שאנחנו מוצאים להם אומרים שלא נתאמת ולא נתקיימו בגמ׳ דברי הרפואות, וכענין תקומה שאמרו שמועיל להפיל הנפלים שלא נתאמת, וכיוצא בזה ענינים רבים שדברו פ׳ שמונה שרצים במס׳ שבת וכו׳ ובמקומות אחרך דברים שבחנו אותם הבוחנים ונשמעו ביניהם וסמכו הם עליהם ולא יודה על אמתת עיון רופא אמתי ולא שכל:

ודע כי לא יתחייב בעבור מה שאמרנו שיהא מה שאמרו חז״ל אי כפית אכול אי צחית שתה אי בשל קדרך שדי במכנא, הדברים שאמרנו׳ כי זה המאמר הוא עיקר הבריאות כאשר אמתוהו הבחינה ורפואות הרופא, ר״ל שלא יאכל אדם עד שירעב׳ ושלא ישתה עד שיצמא׳ וכשיצמא שלא יאחר לשתות׳ וכשיתעכל המזון במיעיו שישליכנו ולא יאחרנו שאם צריך לנקביו שלא ישהה אותם׳ וכן אין לנו לטעון לאריסטו ולומר הואיל ואדון חכמי הפילוסופים הוא והקים מופתים אמתים על מציאות הבורא ית׳, וכיוצא בזה מהדברים אמתים שבאו במופת ופגעו דרך האמת, כי כן מצא האמת באמונת קדמות העולם, ושאין הבורא ית׳ יודע הפרטים וכיוצא בזה׳ ולא להכזיבו ולומר הואיל וטעה באמונות אלו, כי כן טעה בכל אמריו׳ אבל יש לנו ולכל נבון וחכם להתבונן כל דיעה וכל מאמר, על דרך שיש להתבונן אותה׳ ולאמת ולקיים מה שראוי לקיים׳ ולבטל מה שראוי לבטלו׳ ולעמוד מלפסוק הדין במה שלא הוכרע האחד משני הפכים, אמרו מי שאמרו׳ כאשר אנו רואים אותם ז״ל שאמרו אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה׳ וכן הם עושים במה שלא הוכרע האחד משני הפכין שמעמידים אותו באמרם בו תיקו, וחוזרים להם מדעת שנתאמת להם באמרם בהרבה מקומות חזר בו ר׳ פלוני מדבריו׳ חזרו בהם להורות כדברי ב״ש׳ וגדול מזה בהוראתם ובהבנתם דרך המשפט אמרו אוקי רבא אמורא עליה ודרש ואמר דברים שאמרתי בפניכם טעות הם בידי׳ וענינים אלו וכיוצא בהם אין להבינם ולהתבונן אותם מפני שהיה גדול העצה והחכמה אלא מפני הראיות והמופתים שיש עליהם׳ וכן אמר אבא מורי ז״ל ביאורה׳ והוא דבר מבואר וענין קל בעיני כל נוטה מעל תאות גופו׳ וראיתי להביא כאן מאמר שאמרו ז״ל ואבארו לך כדי שיתיישב ויתקבל בדעתך אהבתם האמת והודאתם עליו אמרו מי שאמרו׳ אמרו ז״ל בגמ׳ דפסחים׳ ת״ר חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרים וכו׳ עד אמר ר׳ נראים דבריהם שביום מעינות צוננים ובלילה מעינות רותחים׳ ועתה שמע פי׳ המימרא א״ר, לדעת חכמי ישראל שגלגל קבוע ועומד ולא יתנדנד ולא יתנועע והכוכבים והמזלות הם הנעים והנדים, ולחכמי אומות העולם שגלגל נע ונד והכוכבים והמזלות אין להם תנועה, אך הם כמסמרות נטועים ונעים בתנועות הגלגל ולא מעצמם להסיבם על דעת חכמי אומות העולם ולומר שגלגל קבוע, שהרי אנו רואים מזלות הקטנים השמאלי מהם והימיני שלא ימצא לעולם השמאלי בימין ולא הימיני בשמאל אלא עומדים במקומם ולא יזוזו משם, הוא שאמרו חז״ל מעולם לא נראית עגלה בדרום, ולא עקרב בצפון וכו׳ וזאת לא יתחייבו בה אומות העולם, אלא באמרם כי סבת הגלגל ותנועתו הוא מן הצפון לדרום או מן הדרום לצפון, אבל בהיותם סוברים כי תנועת הגלגל העליון הוא ממזרח למערב,

וגלגל המזלות ממערב למזרח, ימצא כי עגלה בצפון ועקרב בדרום ולא יזוזו ממקומם, ולא יראה השמאלי ימיני ולא הימיני שמאלי, כאשר נודע למי שהבינו בזה הענין והבין בענין התכונה׃ כי אין ספק כי רבי בהשיבו עליהם, שחשב כי סברתם היתה שתנועת הגלגל בין הצפון והימין, ישרה תשובתו מעולם לא ראינו וכו'׃ ורב אחא הביא ספק על תשובה זו ואמר כי דלמא כי סדנא דרחייא וכי צנורא דדשא, ר"ל ואלו הגלגל בכללו יתנועע המזלות עומדת במקומה והגלגל סובב בתוך העוגה, כאשר תגוד הרחיים בתוך הכלי הסובב אותה, והעץ העומד בתוכה קיים ועומד במקומו, כן יהיה הגלגל סובב ועוגת המזלות עומד ישמור מקומו ולא ינוד השמאלי והימיני המזרחי והמערבי זהו פי' כי סדנא דריחייא, ופי' כי צנורא דדשא, ר"ל כאשר יסוב ינוד הדלת על מקומות שהציר סובב כאשר תסוב הדלת על צירה שעקר הדלת סובב ומשתנה מקומו, והציר עומד ולא ינוד׃ והאמת כי זה רחוק ויותר רחוק מגלגל קבוע ומזלות חוזרים ואין צורך לכל זה כיון שנתברר שתנועת הגלגל בין פאתי מזרח ומערב כאשר בארנו׃ ואמר בסוף הברייתא חכמי ישראל אומרים ביום חמה הולכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע׃ ודעת זו בלי ספק דבוקה לגלגל קבוע ומזלות חוזרים׃ וחכמי אומות העולם אומרים ביום חמה מהלכת למעלה מן הארץ, ובלילה למטה מן הארץ׃ ודעת זו בלי ספק דבוקה לגלגל חוזר ומזלות קבועים׃ וכאשר שמע ר' הדברים האלה שהם תולאות מן ההקדמות שחלקו בהם תחלה, הכריע דעת חכמי אומות העולם בראיה זו׃ שאמר נראים דבריהם שביום מעינות צוננים׃ ובלילה מעינות רותחים׃ והנה זה עם היות ראיה זו רפה וחלושה כאשר אתה רואה׃ ועתה התבונן מה שהורונו בברייתא זו, ומה יקר ענינה שלמדו׃ כי רבי לא הביט בדעת אלו אלא מדרך הראיות בלי להשים על לב [לא לח"ין] ולא לחכמי אומות העולם׃ והכריע דעת חכמי אומות העולם מפני ראיה זו שחשב כי היא ראיה מתקבלת, שביום מעינות צוננים ובלילה מעינות רותחים׃ והתבונן חכמת זה הסוד כי רבי לא פסק כדעת חכמי אומות העולם, אלא שהכריע דעתם מדעת שיקול הדעת בראיה שזכרנו׃ זהו שאמר נראים דבריהם, הוא מלה מורה על הכרעה׃ ואלו נתברר לו בודאי ובראיה שגלגל חוזר ומזלות קבועים היה פוסק הלכה כמותם, כאשר עשו זולתו מן החכמים ז"ל בדעות אחרות, ואמרו נצחו חכמי אומות העולם לחכמי ישראל׃ ובאמת נקרא אדון זה רבינו הקדוש, כי האדם כשישליך מעל פניו השקר ויקיים האמת ויכריענו לאמיתו ויחזור בו מדעתו כשיתבאר לו הפכה אין ספק כי קדוש הוא׃ והנה נתברר לנו כי החכמים ז"ל אינם מעיינים הדעות ולא מביטין אותם, אלא מצד אמיתתם ומצד ראיותיהם, לא מפני האומר אותו יהיה מי שיהיה׃ ואחר הקדמה אומר ומהשם אשאל עזר על התבוננת האמת, כי כל הדרשות הנמצאים בדבריהם ז"ל בתלמוד ובשאר מקומות מתחלקות לחמשה חלקים:

החלק הראשון מחלקי הדרשות החמשה הם דרשות על פי פשוטן לא נתכוון בהם דבר אחר זולת הפשט והנראה בעיני ההוגים׃ והחלק הזה עם היותו מבואר ואינו צריך דמיון אודיעך דמיונו לתוספות ביאור׃ והוא כענין מה שאמרו במס' ברכות א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה שנאמר אז ימלא שחוק פינו וגו':

והחלק השני הדרשות שיש חיצון ופנימי׃ והכוונה היות הענין הפנימי ולא הענין החיצון הפשטי׃ ושמו לו ענין חיצון הפך עניני הפנימי לתועלת גדולה, כבר התבאר רובם אבל לא כלם במורה הנבוכים ובפירוש המשנה׃ ודמיון החלק מה שאמרו בגמ' דתענית אמר ר' אליעזר עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים בג"ע והוא עומד ביניהם, וכל אחד ואחד מראה באצבע, שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו וגו':

הנה פשט דרש הזה ירחיק כל בעל שכל וכל בעל אמונה מלהאמינו׃ והענין האמתי שנתכוין עליו ר' אליעזר ששכרן של צדיקים המזכרים לחיי עולם הבא, הוא השגתם מהשם ית' מה שלא היה משיגים בעולם הזה בשום פנים, וזה תכלית הטובה שאין למעלה ממנה׃ והמשיל שמחת ההשגה ההיא כשמחת מחול׃ וכן דמה שמחת כל אחד ואחד מה שלא היה יכול להשיג תחלה ממנו ית' באמרו, וכל א' וא' מראה עליו באצבע׃ והביא ראיה על המלטת הנפש המשכלת מן האף והחמה בעו"ה באמרו ויושיענו, והביא ראיה על ההדר והכבוד האמת שישגו אז לצדיקים באמרו נגילה ונשמחה בישועתו׃ וזה תכלית בקצרות לשון ושלימות ענין מפי דמיון והוראת ענין נכבדים ורבים במלות קצרות ודברים מעטים׃ ובזה תחשוב לכל כיוצא בזה:

החלק השלישי דרשות שאין להם ענין פנימי אלא כוונת אמרם דרך פשוטם בלבד.

אלא שידיעת פשט דרשות אלו והתבוננותו קשה מאוד על רובי המעיינים עד שלא יובן, ואם יובן תהיה תכונת עניינו חסירה או שלא כראוי, ולפעמים יראה מרוב דרשות החלק הזה הפוך כוונתם לקושי הענינים והשתתפות המלות ההם ונאמרו בשיתוף על שני הענינים, וזה החלק בקושי ובהסתרו קרוב לחלק שלפניו אך במקצת מקומות יותר קשה ונסתר, לכן צריך להזהר בו ושלא יפסוק פי' במהרה פן יבוא לטעות ולצאת מן הדרך · ודמיון חלק זה מה שאמרו בגמר' בברכות לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, שנאמר רגזו ואל תחטאו, ואם נצחו מוטב ואם לאו יקרא ק"ש שנאמר על משכבכם, ואם נצחו מוטב ואם לאו יזכור יום המיתה שנאמר ודומו סלה · הנה כי זה לא נתכוון אלא פשוטו אך התבוננת הפשט קשה מפני כי הוראות יצר טוב ויצר הרע נעלמות, והסבות שזכר קשה להבין, ואני אעריך להבינו כדי שתחשוב כל כיוצא בו על זה · ואומר כי לשון ירגיז ר"ל להמשיל ולהשליט יצר טוב הוא הדעת, ויצר הרע הוא תאות הגוף וכיוצא בה · וכוונת הענין שיש לו לאדם להמשיל ולהשליט, דעתו על הנאת גופו, ויעלה זה במחשבתו תמיד, ואם די לו בזה להכנעת תאותיו מוטב ואם לאו יוסיף על המחשבה ויהגה בחכו ויוציא בשפתיו פסוקים ומלות שיכניעוהו ויזכירוהו הכנעת התאוה וימנע מחשבתו לצאת ולהרהר בדבר אחר, ויקרא ק"ש ויתבונן ענינו וישיבנו אל לבו, וייחד ק"ש לשני הסבות, האחד הוא הרפה והחלש מפני שאמר הכתוב על משכבכם ובק"ש נאמר ובשכבך, והוא גזירה שוה ובמלות על דרך סברות · והשני הוא החזק מפני שבק"ש זכרון גדולה תכלית יצר טוב והייחוד והאהבה והעבודה ונקם ושלם והכנעת יצר הרע באמרו לא תתורו, וחיזוק יצר טוב באמרו והייתם קדושים לאלהיכם · ואח"כ אמרו אם נצחו מוטב [וכו'] כלומר אם הרע יעלה גאונו וגאותו ולא יכנע לבבו הערל במבטא שפתים באותם הפסוקים המוכרים בק"ש אז יכניענו בזכרון יום המיתה וסוף כל האדם ודי בזה שברון יצר הרע והכנעת גאונו · כענין מה שאמר עקביא בן מהללאל הסתכל בג' דברים וכו':

החלק הרביעי שאומר אותו בפי' פסוקים על דרך
מחמדי השיר · לא מפני שאומרים
האמין כי ענין הפסוק הוא ענין הדרש ההוא, וחלילה וחס! הוא מה שאמרו ז"ל מקרא לחוד · ודמיון החלק הזה מה שאמרו בגמרא דתענית א"ר יוחנן מאי דכתיב עשר תעשר · עשר בשביל שתתעשר · וכאשר אמרו שם בפירוש והריקותי לכם ברכה עד בלי די, עד שיבלו שפתותיכם מלומר די · וכן כל כיוצא בזה · ולא יעלה על דעתך שכל דרש בפסוק מן הפסוקים כאשר יאמין מי שלא הגיע לדעת אמתית שאומרים שזה הקבלה בידם כאשר הוא בעיקר התורה והקבלות, אין הדבר כן: אך דע [כי] פירו' לפסוקים (מי שלא הגיע) שאינם תלוים בעיקר מעיקרי הדת ולא בדין מדיני התורה שאינם קבלה בידם אבל יש מהם לפי הכרעת הדעת, ויש מהם דברים הנאים ומתקבלים על דרך מחמדי השיר, ומשיאים המלות הענינים שהם יכולים לישא ומוציאים אותם; וכמה פעמים על דרך תלמוד הבינה במחמדי השיר · כי אני לא מסתפק במאמר דברי ר' יהושע בפ' וישמע יתרו מה שמועה שמע ובא מלחמת עמלק שמע ובא, כי זה משקול הדעת אמרו ולא מקבלה וראיה לזה ממה שאמרו שכן הוא כתובה בצדה, ואם היתה קבלה בידו לא היה צריך להביא לפירושו ועוד ראיה אחרת שהרי אנו רואים חכמים אחרים זולת ר' יהושע בפ' סוברים דעת אחרת, ואם הדבר קבלה לא היו חולקים בו · שהרי ר' אלעזר אמר מתן תורה שמע והביא גם הוא ראיה לפירושו ור' אליעזר אומר שמועת ים סוף שמע ובא והביא גם הוא ראיה לפירושו · וכן אין ספק בעיני כי דברי האומר בפי' דבר אל בני ישראל ויסעו הסיע אותן מלבן; כי זה על דרך תלמוד הבינה במחמדי השיר, ולא על דרך פי' הדת · ותמצא לחכמים ז"ל דרשות מזה החלק בלי ספק [שלא] יהא פי' דרשות פסוק אלא דרשות עומדות בעצמן כדאמר בגמרא ר"ה תנא הוא כנען, הוא סיחון, הוא ערד · סיחון שדומה לסייח במדבר, כנען על שם מלכותו, ומה שמו ערוד שמו · וקרוב להיות כי רוב הדרשות הנמצאות בדבריהם ז"ל הם מזה החלק, כי הוא האמת שאין עליו מערער אלא שוגה ופתי, כי זה החלק מדבריהם יתחלק לחלקים רבים בהחלק ענינים, כהתחלק דעת המשוררים, כן יתחלקו דרשות אלו בהתחלק דיעות האומרים וחכמתם, והתבונן זה:

והחלק החמישי דרשות דברו בהם לשון הבאי ודמיון
החלק הזה בגמר' דפסחים, אמר
מר זוטרא מאצל עד אצל הוה טעון ארבע מאה גמלי · דרש אציל הראשון הוא ראש הפסוק והאחרון הוא סוף פסוק, ולאצל ששה בנים ואלה שמותם עזריקם בכרו וישמעאל ושעריה ועבדיה וחנן כל אלה בני אצל · ואמרו קצת המפרשים להנאת זה הדבור כי אצל הראשון הוא זה הפסוק והאחרון הוא פסוק שני שאחר זה, ולאצל

ששה בנים וגו', והדרשה היא על שני פסוקים אלו ועל שני הדרכים לא יסור דרש זה מהיותו לשון הבאי כי לא יתכן בעיני כל בעל דעה שיש דרש על המקרא כולה משא ארבע מאות גמלי וכ"ש על שני פסוקים, הלכך אינו אלא לשון הבאי וכבר ביאר זה זולתינו · והחלק הזה מהדרשות מעט מזער בהצריכו לשאר חלקים, לפי שרוב דבריהם בלשון הבאי אינו אלא במעשיות כאשר אומר, והחלק המעשיות ארבע חלקים · החלק הראשון מעשיות שהיו ושאירעו בעולם כפי מה שתמצא אותם כתובים, והוצרכו להביאם ללמוד מהם תועלת · והתועלת אפשר שתהיה בדינים או בדיעות או באמונות, או שיהיה המעשיות ההם מעשה נפלא ומאורע קרוב לענין הנזכר קודם אם כן יצא החלק לארבע דרכים :

הדרך הראשון הוא המעשה שתלמוד ממנו תועלת בדינים, כדאמר בסוכה מי שהיה ראשו ורובו בסוכה, וכן א"ל ב"ה לב"ש מעשה שהלכו זקני ב"ה וב"ש לקראת ר' יוחנן בן החורני ומצאוהו ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית, א"ל ב"ש משם ראיה, אף הם אמרו לו א"כ היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימיך · וכדאמר בכתובות אמי' דרמא בר חמא כתבינה לנכסה לרמא בר חמא בצפרא, לאורתא כתבינה לרב עוקבא בר חמא, אתא רמי בר חמא קמיה דרב ששת אוקמיה בנכסים, אתא רב עוקבא קמיה דרב נחמן אוקמיה בנכסים, אתא רב ששת קמיה דרב נחמן א"ל מה טעמא עבוד מר הכי א"ל שודא דדיינא עבדי, א"ל אנא נמי שודא דדיינא, א"ל חדא דאנא דיינא ומר לא דיינא, ועוד מעיקרא לא בתורת הכי אתית, ובמעשיות דרך זו רבו מספר :

הדרך השני הוא מעשה שנלמוד תועלת במדות ודעות, כמו שאמר במסכ' שבת לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ולא קפדן כשמאי, מעשה בשני בני אדם שהמרו זה את זה עד והלל לא יקפיד · למדנו מן המעשה ההיא שצריך אדם להדמות להלל במדה כפי יכולתו שלא יקפיד ולא ירגיז ואפי' על דברים המקניטים, שזו מדה נכבדת מאוד וזה הדרך נמצא בתלמוד הרבה:

הדרך השלישי הוא המעשה שנלמד ממנו עיקר מעיקרי האמונה, כמו שאמר במסכת תענית, מעשה שאמרו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים, אמר להם צאו והכניסו תנורי פסחים שלא ימוקו · התפלל לא ירדו · עשה עוגה ועמד בתוכה ואמר רבונו של עולם בניך שמו פניהם עלי וכו' · הנה המעשה הזה יורה על אמתת אמונה נכונה, שהשם ית' שומע בקול עבדיו הצדיקים, ועונה אותם בצר להם · שנאמר ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו וגו' · ונאמר ע"י הנביא אז תקרא וה' יענה · ואומר יקראני ואענהו · ודמיון מעשה זה שאמרו בתענית פעם אחת עלו ישראל לרגל · ולא היה להם מים לשתות · הלך נקדימון בן גריון וכו' · עד לפיכך נקרא שמו נקדימון, שנקדה לו חמה בעבורו · וכמוהו הרבה בתלמוד :

הדרך הרביעי מעשיות שנכתבו מפני שאירע בהם דבר פלא וענין תימה · וכמוהו מה שאמר ביומא, ר' מאיר ור' יהודה ור' יוסי הוו קאזלי באורחא איקלעו לההיא אושפיזא א"ל ר' מאיר לאושפיזא בני מה שמך א"ל כידור · אינהו יהבו ליה כיסייהו ור' מאיר לא יהיב ליה כיסיה וכו' · הנה המעשה הזה לא נכתב אלא להודיעך בינת ר' מאיר והפלא שאירע שנתאמתו דברי ר' מאיר בהכרת האיש ההוא · וכמוהו מה שאמר במגלה, דר' יהודה נשיאה שלח ליה לר' אושעיה אטמא דעגלא תלתא וגרבא דחמרא שלח קיימת בנו מתנות לאביונים · הדר שלח ליה כוליא דעגלא תלתא וגרבא דחמרא שלח ליה קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו · וכן כל כיוצא בזה, ומעשיות בדרך הזה בתלמוד לאין מספר, ובגמרא דגיטין תמצא מהן לרוב ובמקומות אחרים בתלמוד · ואפשר כי בהחלק דיעות המפורשים במעשיות אלו שימצא בהם תועלות אחרות, וימצאו בשלושת הדרכים שדברנו בהם כבר · והאמת שזה החלק מהמעשיות יש לו דרך רביעי בפני עצמו על הדרך שבארנו :

החלק השני המעשיות שנראו ואירעו בהם בחלום, וזכרו אותם בלשון לא ופשוט לדעתם ; כי אי אפשר שיטעה בהם בעל שכל ובינה · וכמו שאמרו חז"ל בברכות · תניא אמר ר' ישמעאל פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וכו' · וכזה בדבריהם בהרבה מקומות, וכמו כן במעשיות שזכרו בהם מראות הנביאים ושדבר עמהם, ושהועילו עמהם · וכמו מעשיות שזכרו בהם שדים, והרואה שאין לבו עמו יחשוב כי הם דברים היו בעולם כמו שנכתבו, ויבוא לחשוב ולהאמין דבר הנמנע שאי אפשרי אבל חייב, וכל זה יקרה לו לרוב פתיותו ומיעוט ידיעתו בטבע העולם, ובמעשה הנסים ובדרך החכמים ז"ל שהוא דרך הנביאים, שספרו בלשון הפשוט מה שראו

במראות הנבואה, ודרך זו דרכו החכמים כמו שבאר אבא מורי ז"ל במורה הנבוכים למבין:

החלק השלישי מעשיות שאירעו בעולם כמו שנכתבו, אלא שדברו בהם לשון הבאי לדעתם

כי לא יטעה בעל שכל שהם דברי הבאי והם היו מתירים חלק זה שהוא לשון הבאי כענין שאמרו בגמר' תמיד דברה תורה לשון הבאי דברו נביאים בלשון הבאי דברו חכמים בלשון הבאי דברה תורה בלשון הבאי ערים גדולות ובצורות בשמים דברו נביאים בלשון הבאי ותבקע הארץ לקולם דברו חכמים בלשון הבאי תפוח וגפן ופרוכת וג' מקומות אלו הם במשנה, כי בתלמוד ימצא הבאי לאין מספר שלא ימנע כ"ג ולא ב"ג: ודמיון החלק הזה מה שאמרו בגמר' דמגלה רבה ור' זירא עבדי סעודתא בהדי הדדי קם [רבה] שחטי' לר' זירא בעי רחמים עליה ואחייה פי' שהכהו ופלע בו חבורה גדולה שקרוב למיתה ולגודל המכה הביא שחטיה, ואולי היתה המכה ההיא בצואר, ופי' ואחייה מלשון ויחי מחליו, ובלשון חכמים ז"ל עד שתחיה המכה וכמוהו בכתובות רבי חנינאי הוה קאזיל לביה רב בשילהי דר' שמעון בן יוחאי וכו', ואזיל ויתיב בבי מדרשא עשר שנין וכו', עד פרחה רוחה (שנפרדה ממנה נשמת רוח חיים), אמר לפניו רבש"ע עגייה זו לסוף שמרה, בעי רחמיה עליה ואחייה ואין פי' פרחה רוחה שנפרדה ממנה נשמת רוח חיים במיתה, אלא מרוב שמחתה כשראתה אותו בפתע פתאום נפלה להפרה חלק מחלקי הנפש החיה כאשר יקרה לבני אדם פעמים רבות, ובקש רחמים וחיתה ותחי נפשה וכן כל כיוצא בזה:

החלק הרביעי הם מעשיות שאירעו באמת, אלא שדברו אותם בתבנית משל וחידה,

באלו נתבונן שלא נתבאר עניינם לכל אדם בכללו, עד כשיתבונן בצורת מעשה השכם והנבון יבינהו וידע כוונתו ויראה בפשט מעשיות מהחלק הזה, דברים נאים ונחמדים ודברים אחרים שמניעתו נכרת אפי' לפתי וקטן, ויקרה לפי שמניעת דברים אלו בענין פשוטה (?) להאמין הדרש ההוא על פי פשוטה אע"פ שהוא נמנע אלו, ולמי שידע טבע העולם ודרך מציאותיו יבין ענין המשל החידה ויכירנו ודמיון דבר זה כמו שאמרו במס' סוכה, הנהו תרתי כושאי דהוו קיימו קמיה דשלמה, ואמרו ליה לאלחורף ואחיה בני שישא ספרי דשלמה חזייא למלאך המות דהוו עציב וכו', עד פתח שלמה ואמר רגלוהי דבר אינש אינון ערבין ביה, לאתר דמתבעיין אינון מובלין ליה: הנה פשט המעשה נמנע מניעה גמורה לכל בעל שכל ובינה ועניינו לפי הנראה בעיני הוא דבר אירע באמת, ר"ל כי שני האלה נודע לשלמה כי היו הולכים בדרך כל הארץ מפני חולי שקרה להם או ענין אחר, ורצה לקנות תחבולות להצילם מן המות, והבריחם מן הארץ ההיא אל ארץ אחרת שהיתה טובה להם לפי מה שהיו צריכים ולפי מזגם שהיה חושב כי ימלטו שם, ומתו במקום ההוא אשר חשב שלמה כי שם ימלטו, ברצון הש"י אשר אין מלפניו לא מנוס ולא מברח, ובזה אמר שלמה רגלוהי דאינש וכו' וכל מה שנאמר בענין המעשה ההוא מלבד מה שפירשנו הוא לתיקון המשל ולחבר ענין החידה ואפשר כשיתבונן אדם היטב במלות המעשה הזה ימצא ענין לכל מלה ומלה, ואין רצוני להאריך עתה בזה ואל תתמה מפני שזוכרים החכמים ז"ל בדבריהם מעשיות ואגדות שכלם בכללם משלים וחידות, ואינם על פי פשוטם, שהרי הם ז"ל מפרשים פסוקים מדברי הנביאים על דרך זה, ראה מה שאומרים בפסוק הוא הכה את הארי ובפסוק הוא הכה את שני אריאל בגמרא דברכות, והוציאוהו מפשוטו עם היות הנביאים אומרים אותו בלשון פשוט כאלו אין בו ענין שני, ואין רצוני לומר כי פסוקים אלו יש להם עכ"פ פי' אחר חוץ מפשוטם, ושמים אותם חידות ומשלים כ"ש שיש לנהג מנהג זה בדבריהם, שפשוטם נמנע בעיני כל רואה בעיניו וכבר העיר על זה אבא מורי בפרק חלק מפירוש המשנה ומצאנו להם ז"ל מאמר נכבד מורה ומודיע כי ימצא חידות ומשלים ברוב דבריהם כענין שאמרו בגמרא דערובין תלמיד אחד שהיה לו לר' אליעזר שהורה הלכה לפניו, אמר לה לאימא שלים דביתהו, תמה אני אם יוציא זה שנתו, ולא הוציא שנתו, אמרה לו וכי נביא אתה וכו' עד שמו ושם אביו למה שלא תאמר משל היה הנה לך שהורינו בזה, שיש בדבריהם [דברים] רבים שאינם על פי פשוטם, והשב ראיה זו על לבך ושים עינך בה, כי היא פליאה נכבדת וראיה גדולה, והעיר אותי על ראיה זו אחד מנבוני תלמידי החכמים — והחלק הזה האחרון מן המעשיות קרוב להיותו מהחלק השני מהדרשות, ר"ל ששני חלקים נכבדים וכלם מחמדים ועניניהם גדולים ונפלאים, ואין לגלותם לכל אדם, ומפני זה דרכו בהם דרכי החידות והמשלים, ואתה דע לך ואחד מן הדברים שיש לך להתבונן ולהתעורר בו מפני שיש לך תועלת גדולה בידיעת המעשיות או

יותר כגון שהיה ממנו בחלום וממנו בהקיץ בלי ספק, וממנו משל וחידה, וכשתבוא לפרש כל המעשה על דרך אחד מהחלקים תגדל המבוכה, ולא יודע אמתת המעשה, ולהעירך בזה די לך תועלת · ודע כי כן הדרשות נמצאים מורכבים, ר"ל כי ימצא דרש מורכב משני חלקים או יותר ודמיון המעשה המורכב משני חלקים או יותר ממה שאמרו בחגיגה · ת"ר מעשה בר' יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על חמורו ויוצא מירושלים, ור' אליעזר בן ערך אחריו ללמוד תורה מפיו, א"ל שנה לי פרק אחד במעשה מרכבה, א"ל ולא כך שניתי לכם ולא במרכבה ביחיד, אא"כ היה חכם ומבין מדעתו וכו' עד יצא מחלציך, הנה המעשה הזה קצתו היה בהקיץ בלי ספק כמו שאמר, וקצתו בחלום · נמצא שהוא מורכב מן הראשון ומן השני, וכן כל כיוצא בזה· ודמיון המעשה המורכב מג' חלקים, המעשה שאחר זה המעשה שהזכרנו, והוא שאמרו חז"ל וכשנאמרו הדברים לפני ר' יהושע וכו' עד מזומנים לכת השלישית · הנה המעשה קצת מהחלק הראשון וקצתו מחלק השני, וקצתו מהחלק הרביעי · ודמיון החלק הראשון מהמעשה, הנה הוא גוף המעשה הנזכר בראשונה שהיו גבורים אלו מתעסקים בדרוש מעשה המרכבה, ודמיון החלק השני מבואר במעשה שא"ר יוחנן בן זכאי ראיתי בחלומי, ודמיון החלק הרביעי מה שאמרו בענין קבוץ המלאכים ועומדים לפניו · ואי אפשר פי' ענין זה כי הוא גילוי סוד · וכבר דברנו גדולות ונכנסנו לפנים שלא ברשות, וביארנו מה שיש בו ספק לכל נבון וחכם · ואומר אני כי בחלקי המעשיות והדרשות לחלקיהן, ובהביאו דמיון כל חלק וחלק · כי פרשתי זה כל הדרשות והמעשיות שנמצאים בתלמוד בכח הקרוב למי שמבין, כי ידעתי כי לא יקשה אחרי זאת על המבין, כשיראה דרש או מעשה שישמענו שידע ויבין מאיזה חלק הוא מהחלקים שזכרנו · ובזה ימלט נפשו מלהוציא על המדברים ז"ל דבות שלא כראוי כאשר יוציאו הקראים והכסילים וכיוצא בהם · או שיטבע ביון הסכלות בדברים הנמנעים, ויחשוב שימצא דבר שאינו מצוי ושאירע דבר שלא היה ונברא, ויבוא לכפור בהשי"ת בהגשימו אותו וכיוצא בזה · וכן יקרהו בפרשו אותם הדרשות על פי פשוטם והאמינו אותם על דרך ההוא · כמו שאמרו חז"ל תלמיד טועה ברבו תולה · והתבונן עיקר זה כי הוא עמוד גדול וחומה בצורה ביארתיו בסיוע אלי בספר הזה · ועתה אתה ברוך ה' שימנו כחותם על לבך, וכטוטפות בין עיניך · יהיה לך לפתח והקדמה לכל מה שתקרא או תשמע מהדרשות והמעשיות, ועליך תועלת גדולה · ותהיה ממשכילי האמת ומכיריו ולא מהפכם ההולכים אחרי ההבל ומהבלים · והוא יתברך ברחמיו ייסר מעגלותינו ויכין צעדינו לדרוך בנתיבות האמת וללכת באורחותיו יהי שמו מבורך אמן:

אברהם בן משה בן מיימון הספרדי

נשלם

שיר אשר שלח ר"י אלחריזי להרמב"ם ז"ל בחייו

נרשם עליו: ואלה עשיתים, ולרבינו משה שלחתים

מאתך השר תהלתינו — ובך וממך כל גאולתינו
מלאך אלהים את ונבראת — בצלם אל ואם אתה בתבניתינו
בגללך אמר אלהים נעשה — אדם בצלמינו וכדמותינו

עוד לו בספר התחכמוני

יום עלו כל חכמי תבל — אל מעלת רמים וגבוהים
עלו למרום השכל — אך משה עלה אל האלהים

נוסח האגרת שהשיב רבינו משה ב"ר מימון ז"ל

לקהל הקדוש הנהדר קהל לוניל ז"ל *):

מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה, כנדגלות איומה, הוא העדה הקדושה, האבן הראשה, אשר על לוח לבם התורה חרושה, וקשתם במלחמתה נחושה, ולהם לבדם היא היום מורשה, עדת לוניל המה החכמים היקרים השרים האדירים, כלם גבורים, יגן אלהים בעדם לעולם, וירבה שלום בגבולם אמן · מאת המתפלל בעדכם להתמיד אל שלותכם ולחזק אל בית החכמה על ידיכם משה בר מימון ז"ל · הגיעו אלינו כתביכם הראשונים והאחרונים ועליהם חתומים האנשים אשר נקבו בשמות וברכנו הכל בכלל ובפרט י"י אלהי אבותיכם יוסף עליכם וכו' · ומדבריכם ושירותיכם ושאלותיכם נכר רוב חשקיכם בתורה ורדיפתכם אחר החכמה, ותשוקתכם אל המזימה וידענו שהחתומים שרינו וכהנינו ולוינו כלם נשיאי עדה אנשי שם מן הגבורים אשר מעולם אנשי השם, יעש אלהים להם שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ אמן · ואל יקשה בעיניכם אלופי איחור תשובתכם עד עתה כבר הודענו העלה בכתב הרב ר' יהונתן הכהן בחיר (!) יראה. זרע יאריך ימים וחפץ י"י בידו יצלח, וכבר השבנו על אותן הספקות ושלחנו לכם עם זה הכתב החלק השלישי ממורה הנבוכים בלשון ערבי ואשר שאלתם שאעתיקנו לכם אני בלשון הקדש מי יתנני כירחי קדם לעשות שאלתכם בזה הספר ובשאר הספרים שחברתי בלשון קדר אשר הקדיר שמשי כי אהליהם (נ"ב: צ"ל אהלי חם) שכנתי, ושמחה גדולה היתה לי בזה להוציא יקר מזולל ולהשיב גזלה אל הבעלים, אבל שבות הזמן שבבוני אפי' הפירושים שעשיתי וכמה עניינים שחברתי בלישנא דרבנן שהן עדיין אפילות לא נשאר לי פנאי לדקדק אותן ולהגיהן עד שיצאו לאור העולם וכ"ש להעתיק מלשון אל לשון · חי נפשכם אלופי ומיודעי אפי' לכתוב פרשה קטנה אין לי פנאי לא ביום ולא בלילה ומפני כבוד הצבור צערתי עצמי וטרחתי לכתוב כתב זה כלו בכתב ידי · ומכל מקום הזה (הנה?) אצליכם בן החכם משמח אב אשרי יולדתו הוא התלמיד היקר נזר המשכילים ר' שמואל שצ"ו בר יהודה החכם ז"ל נבון ומשכיל ורחב לב הרבה ובעל דעה נכונה ולשון למודים נתן לו האל ולא יבצר ממנו כל אשר חפצו להעתיק לכם וכבר כתבתי לו כתב בכתב ידי בלשון ערבי (?) והערי על עסקי העתקה · והם (ואתם?) אלופי ומיודעי חזקו ויאמץ לבבכם הרי אני מודיע לכם שלא נשאר בזמן הזה הקשה אנשים להרים דגל משה ולדקדק בדברי רב אשי אלא אתם וכל הערים אשר סביבותיכם שאני ידעתי שאתם קובעים מדרשות תמיד ושאתם בעלי בינה וחכמה אבל בכל המקומות האלה אבדה תורה מבינם רוב המדינות הגדולות מיתות ומיעוטן גוססות וכמו שלשה ארבעה מקומות חולים בכל ארץ ישראל ובכל סוריא מדינה אחת והיא אחלב שבה מקצת חכמים ועסקיהם בתורה אבל אין ממיתין עצמם באהלה ובכל הגולה ובכל שער (בבל ושנער?) שנים שלשה גרגרים ובכל תימן וערי המצר הערבים כלם מעט עוסקין בתלמוד אבל אינם מכירים אלא הדרוש וקבל שכר לפי שבקצוות הן כבר נתנדבו מהם אנשים בעלי ממון יברכם אלהינו ושלחו שלוחים וקנו שלש נוסחאות מן החבור ונתנו נסחה בכל גבול וגבול הוא שהאיר עיניהם ותקן מעשיהם עד הודו · אבל היהודים שבהודו אינם יודעים התורה שבכתב ואין להם מן הדת אלא שהם שובתים ונימולים לשמנה · ובערי העלגים שהם בדת ישמעאל קוראים בתורה שבכתב ועושין כפשטה · וערי המערב בעונותינו כבר נודע את אשר נגזר עליה ולא נשאר לנו עזרה אלא אתם אחינו אנשי גאולתנו · חזקו ונתחזקה בעד עמנו ובעד ערי אלהינו השתדלו להיותכם אישים בני חילכם (חיל · בי?) הדבר תלוי בכם ועליכם מלות יבוש או שלוך או יבש ואל תשענו על מלחמתו (מלחמתי?) אני היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא שכבר זקנתי ושבתי לא מרוב השנים אלא מטבע הגוף שהוא ידוע חולי והבורא ית' יסייע על ידכם וישים אתכם לשם ולתהלה ברכה בקרב בארץ אמן:

*) נעתק מספר או"כ ובא לידי בכלות ההדפסה וליוקר ערכו העתקתיו והצגתיו פה:

מאמר על הנפש, לר' יוסף עקנין

והוא פרק א' מספרו הגדול מרפא הנפשות בלשון ערבי *) :

החלק הראשון בגדר הנפש הפנימית, הנפש היא שלמות גוף טבע בעל רוח חיים בכח והוא לה תמימתו השלמה, ורצונינו במה שאמרנו כי הנפש היא צורה עיקרית לא מקרית, ואמרנו גוף טבע, להבדיל גוף התולדה מגוף העשוי במלאכה כמו המטה והחותמת, ואמרנו בעל רוח חיים בכח, זה גבול שני להבדיל בו מן הברזל והאבן ודומיהם, כי אעפ"י שהם מן הגופות הטבעיות אינם מזומנים לקבל רוח חיים, ועל כן היא הנפש השלמות גוף טבע בעל רוח חיים בכח, וזהו גדר אריסטו אשר נתן לה, ולקח זה השם מתמימות תנועתה ושלימות פעולה, כי הוא הודיע כי הגופים בטרם היות הנפש בהם נקראו בעלי רוח חיים בכח, ובהמלא הנפש בהם השלימה אותם והוא חיים בפועל, וזה ענין מה שאמר החכם (קהלת י"ב ז') והרוח תשוב אל אלהים אשר נתנה, ולא אמר אשר בראה ואשר יצרה· וזה ענין מה שאמר (בראשית ב' ז') ויפח באפיו נשמת רוח חיים, אח"כ הודיע שהיא שלמות חסרון הגוף (שם) ויהי האדם לנפש חיה, ר"ל כי הוא בפועל בעל רוח חיים· וגם זה כן ענין שאמר האל ית' (בראשית א' כ"ו) נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, רצה להודיע כי הנפש הנחה בו והשלימה גופו הטבעי כמו שנאצל מזיו האל עליה, ע"כ דמתה אליו מפני שהיא עיקר הגוף ולא גוף, כי לא יתכן שירצה לומר באומר נעשה אדם בצלמנו צורה גשמית· כי השכל ירצו שלא יהיה לו גוף כי אלו היה בעל גוף נתחדשו עליו המקרים וכבר רחקו מעליו כמו שהתבאר בס' הנקרא מה שלאחר הטבע· ואמר האל ית' מעיד על כבודו כי המקרים לא ידובקו בו ולא ישנוהו כמו שנאמר (מלאכי ג' ו') אני ה' לא שניתי, ועוד אמר בביטול הגשמות ממנו (דברים ד' ט"ו) כי לא ראיתם כל תמונה· ומפני שנסתלקו מעליו עניני הגשמות מדרך השכל ומדרך הדת ידענו כי ענין מה שאמר נעשה אדם בצלמנו, שתהיה הנפש דומה למצוותיו ופעליו הנכבדים כמו שאמרו חז"ל (ברכות י' ע"א) מה הוא טהור אף היא טהורה, ומה הוא קדוש אף היא קדושה, ומה הוא רואה ואינו נראה אף היא רואה ואינו נראה, מה הוא סובל כל העולם כולו אף היא סובלת כל הגוף, כי אינה בעל גוף בעל אורך ורוחב כדי שישלוט עליה הכפל והחילוק וכדי שידבקו בה שאר המאמרות התשעה ויחולו בה, אבל היא נושאת הגויה· מתקנת צרכיה משלמת חסרונה כמו שהאל ית' מתקן חסרון ברואיו, ועוד כי אין יכולת בראות העין או בזולתו מן ההרגשות להשיגה, אבל ישיגוה עין השכל כמו בוראה הנעלם מעינינו ונגלה לעין שכלינו כפי מה שנוכל להשיג· ועוד כי היא קיימת במציאותה בלי נעדרת כמו בוראה שהוא קיים במציאותו בלי נעדר ולא ישיגהו כליון· ועוד כי היא מתאחדת בדעות המושכלות על תכונתם, ואעפ"י שיהיו רחוקות ממנה לפי יכולתינו, וכפי מה שיתכן לה להשיג בוראה, שהוא יודע כל המושכלות לא יבצר ממנו דבר מהם· ואולם זכר למקום ההוא צלם ודמות להודיענו כי היא דומה לבוראה בשני ענינים במציאותה האמתי לענין ביטול הגשמות ממנה נסתלקו המקרים וקיום הויתה, על זה הענין נאמר צלם, והשני היותה דומה אליו בפעליה האצולים ממנו בתקונה צרכי הגוף וידיעת האמיתות ושאר פעולה, על זה אמר דמות· ומה יקרו דברי רז"ל בבראשית רבה (פרשה ה') בפירוש וירדו בדגת הים אר"י בר חנינא

*) נעתק מספר דברי חפץ והוא מכת"י באקספארד :

זכו ירדו לא זכו ירדו · ר"י איש כפר חנין [אומר] את שהוא בצלמנו כדמותנו ירדו, את שאינו בצלמנו כדמותינו לא ירדו · מי שנפשו זכה וטהורה ולא נתערבה בתערובות הגוף הללו למלוכה על נפש שאין לה דבור, מפני שיש לה יתרון עליהם, ומי שדמתה לדמות הבורא יתב', וטבעה ביון מעמקי הגוף ובאה לחקור סתומיו ושקעה בשבלת מימיו היא שפחה נחרפת לתאוותה הבהמית, · וזהו ענין מה שאמר ירדו, כי החיות שאין להם דבור הם נכבדים וטובים ממנו כי יש להם תכלית צריכתם אשר נבראו בעבורם גמורים בתכלית מה שיתכן להם להיותם, והנפש השכלה לא די לה כי נלאתה להשיג לתכלית מה אשר בשבילו נמצאה, אלא עוד התעסקה בתאוות הבהמיות התגלפות ואובדות כמו שאמר הקב"ה בתוכחתו כי רע עשה עמי על כן חפשה לא נתן ונפלה בעבדות שאין לה פדיון ולא נגאלה ממאסרו לאסור יהיה לה כסופה בעולם הבא מן העונש הקשה והמחלה והצרות, ומה שאמרנו כי הנפש היא משלמת לגוף טבעי אין רצונינו לומר כי היא משלמת בעצמה, אבל היא.......*) משלמת אותו, כי הגוף יהי חסר בעוד שאין הנפש בו..... כי השלימות ב' מינים; האחד שיהיה הוא בעצמו השלימות כמו התמימות באדם ההוא והשלימות בעצמו ובו תשלום האדם, והמין השני הוא שיהיה עושה בשלימות כמו רב החובל כי הוא שלימות הספינה מפני שהוא שעושה בה השלימות, וכמו הבונה שהוא שלימות הבנין כי הוא ישימהו שלם, והנפש היא ממין הזה השני · ועוד נוכל לחלק השלימות חילוק אחר על שני מינים, המין הראשון האדם שהוא חכם סופר ומשכיל וכשירצה יכתוב, והאחר כמו האדם אשר לא יכתוב ויתכן ללמוד הכתיבה ויהיה סופר, אם כן הנפש היא השלימות לגוף הטבעי, אבל היא השלמת נבדל כמו רב החובל שהיא שלימות הספינה והוא נבדל ממנה ולא יזיק לה בהבדלה ממנו · והשלימות אשר איננו נבדל כמו התמימות באדם שאינה נבדלת ובהבדלה ממנו תאבד התמימות ותמות, · וכן הנפש הוא לגוף שלימות נבדל ר"ל כי בהפרדה מן הגוף לא תאבד · ועוד יחלק השלימות לשני חלקים אחרים כי כשתהיה השלימות לאבר אחד ולא יעבור מעליו ויעשה צורה לאבר ההוא כמו הראות כי היא שלימות לעין לא יסור מן העין, והוא לה צורה, וכשתהיה השלימות לאבר אחד ויגיע לכל האברים הוא נפש אבל היא נבדלת ממנה, ובהבדלה ממנה תשחת, כמו כח המגדל בגוף והכח הגופי אשר מקומותם ידוע באיכות הגוף, ויגיע לגוף וכשיבדלו מן הגוף נשחתו ונאבדו ולא יפעלו פעולתם הראויות להם ולא בגוף השובל אותם, ובהיות השלימות לגוף כמו לאבר אחד נקרא נפש, אבל הוא נבדל מנשאו כלומר כי כשיבדל מן הגוף לא יאבד, כמו הנפש החכמה, והראיה כי הנפש לא תאבד אחרי הפרדה מן הגוף בעבור כי היא פועלת בדבר הרחוק מגופה והיא חושבת לו עד אשר תדענו מבלי שיעמוד בפניה, ומאחר אשר פעולתה עובר חוץ מגופו ומגיע לזולתו בזאת תדע כי היא קיימת אחר הפרדה מן הגוף, ואם לא כן הדבר יהיה פעלה יותר נכבד ממנה, וזה טעות שוא שיהא הפיעל יותר נכבד מהפועל, כי הפיעל נמצא מכח הפועל כהמצא הפרי מן האילן, ולא ימצא הפועל מן הפיעל, והדבר מחויב שלא נקרא לנפש לבדה חיה אלא בהתחברותה עם הגוף אעפ"י שהיא תשלמת אותו, כי היא כמו הראות שהיא משלמת לעין הגוף, ועל נפש החכמה הזאת נאמר (שמואל א' כ"ה כ"ט) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלקיך, וזה הפסוק רומז שהיא קיימת בקיימות הבורא יתב' אשר אין לו תכלית ולא סוף, ואביגיל אמרה זה הפסוק והיא מן ד' נביאות שנתנבאו לישראל, ואמרו רז"ל במדרש קהלת*) (מס' שבת דף קנ"ב ב') והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה, תנה לו כאשר נתנה לך, מה הוא בטהרה אף אתה בטהרה משל למלך בשר ודם שחלק בגדי מלכות לעבדיו כו' פקחים שבהם החזירום מגוהצים, טפשים שבהם החזירום מלוכלכים שמח המלך לקראת הפקחים וכעס על הטפשים, על הפקחים הוא אומר כלים ינתנו לבית האוצר והם ילכו לשלום, על הטפשים הוא אומר כלים ינתנו לכביסה והם יכבשו בבית האסורין, אף הקב"ה על גופן של צדיקים הוא אומר יבוא שלום ינוחו על משכבותם (ישעיה נ"ז ב') ועל נפשם הוא אומר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים (ש"א כ"ה כ"ט) ועל גופן של הרשעים הוא אומר אין שלום אמר ה' לרשעים (ישעיה מ"ח כ"ב) ועל נפשם הוא אומר ואת נפש אויבך יקלענה בכף הקלע (ש"א שם) והנה הודיע כאן בביאור קיום הנפשות של צדיקים לעד אין להם כליון רק הם בנועם קיימת ובתענוג גדול

*) כאן נמצא בכת"י ציון לחסר :

*) כוונתו בדרש רז"ל בפסוק הזה :

ונעם והוא מה שאמר את ה' אלקיך (ש"א שם) והוא היותה דבוקה בבורא ויודעת אותו, ועל נפשות הרשעים אמר כי היא בעונש מכאיב ויגיעה עצומה הם אסורים בה לבד, והמשילה לאבן הקלע שהוא עולה למעלה כפי כח הקולע, וכשתגיע לתכלית כח הקולע תשוב למטה בטבעה ותשוב למקומה אף כן נפש הרשע מפני חכמתה ודעתה את הבורא תעלה למעלה ומפני רוע מעלליה תרד למטה למדרגה התחתונה של גיהנם ואין לה מנוחה מפני שהיא נכספת אל העליון והיא מתנחמת על המעללים והיא באבל ויגון, והנה הנפש החכמה והרשע אין להם אבדון וכליון אך היא נבדלת האחת מן השנית, כי האחת בנועם והשני בקצף ועונש כל ימי עולם, ואמר עוד ר' אליעזר הגדול (מס' שבת שם) כי נשמת הצדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים ושל רשעים כו', הודיע זה הענין החכם באמרו (קהלת י"ב ה') כי הולך אדם אל בית עולמו, כי המות עולמו של אדם ועומד שם לעולם כפי מה שהוכן לו או כעס או הצלחה או עונש ועמל, ואמר במדרש קהלת (שבת קנ"ב א'), אל בית עולמו מלמד שכל אחד ואחד עושין לו מדור לפי כבודו, משל למלך בשר ודם שיש לו חיילות הרבה כשנכנסין במדינה נכנסין בשער א' וכשיושבין נותנין לכל אחד ואחד מדור לפי כבודו, והשער אשר זכר כאן הוא המות אשר ישתוו בו הכל, כמו שאמר (קהלת ט' ג') מקרה אחד לכל, אך יהיה הפרש בין הנפשות אחר המות ושם יודע הצלחת המצליח והפסד המפסיד, ובזה הענין אומר (שם ג' כ"א) ומי יודע רוח בני האדם העולה למעלה ורוח הבהמה היורדת וגו' ופירוש ורוח הבהמה רומז לנפשות הכסילים והפריצים אשר נפשותם לאבדון וכליון ועונשם קיים לעד, וחכמת שלמה ע"ה גדולה שישים דברים בבהמות אם נפשותם יורדת למטה, או הנפש הטבעי או המתאוה אשר באדם בידוע שהם אובדות באבוד הגוף, ואין הרמז אלא בנפש החכמה בכסילים או ברשעים, וכבר הבאנו ראיות מן הדת ומן השכל על קיום הנפשות ובלבד הנפש החכמה משלום הנפשות אשר הצלחתם קיימת בעוה"ב לצדיקים, וכן קיום הנפשות (לרשעים) מפני שהם יודעים ואינם עושים והם אשר נאמר בהם (ישעיה ס"ו כ"ד) כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה, פירוש תולעתם ר"ל נפשותם, ונתן הכתוב אשם אשר לא תכבה ותולעתם אשר לא תמות, כי שלא תאבד העלולה לא יאבד העלול, ונפשות הכסילים לא תאבד באבוד גופן, ובהן נאמר (מלאכי ד' ג') ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם, וזכר בכאן אפר לאבוד נפשותם כי העצים לא ישובו אפר עד אבוד האש מהם, והודיע במאמר הזה עוד כי נפשותם לא ישובו לגופם אחרי אובדם כאשר לא ישוב העפר אל הגוף אשר היה בו :

תם מאמר מרפא הנפשות לחכם ר' יוסף אבן עקנין בר"ח לב"א תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי ונפשי צרורה בצרור החיים, בריך רחמנא דסייען :

נשלמו אגרות הרמב"ם

אודה במאודי רם הכונן מפעלי
לרצון יהיה ככליל טורח עמלי
נצח בטובך עודדני רהב גורלי

תוכן הענינים

אגרות קנאות

מ ב ו א

אמר רבי שמעון בן חלפתא לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום
[סוף מסכת עוקצין]

התנא האלוהי הזה, אשר במאמרו חתם רבינו הקדוש את משנתו א) נודע לחוקר ובוחן טבעי היצורים ב) יגיד לנו תעלומות חכמה אשר גם הנסיון יורהו, אשר אך טוב לישראל לכלכל דבריהם במשפט, ולהיות נוחים זה לזה, מבלי לצאת לריב מהר, לנתק מוסרות השלום מני או בו נקשרו׃ לקיום הקבוץ האלוהי, המאשרת בני תמותה לאושר הנצחי׃ באומרו „לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום" אשר היא אחת משמותיו הקדושים המורה על הכח המאחד רבבות היצורים, והמקיים הרכבתם מעצמים שונים ואיכות מתנגדים, כאשר גזרה חכמתו, להורות כי משורש אחד יסתעפו וממקור אחד נחצבו, והיא המלמד לאדם דעת לכונן סדרים טובים מועילים לקבוץ המין האנושי, אולם בדרכים האלהים ובמשפטי התורה, אשר הטבע לא תמשול בהם להביאם תחת עול פקודתה, והבחירה חפשית בהם׃ לזאת לפנים בישראל כי יפלא דבר בין דין לדין בין משפט למשפט, נתן הדת להכהנים והשופטים זכי הנפש ונקיי הדעת, הנבדלים לעבודת אלהים, העומדים לפניו תמיד, לאמור זה הדרך לכו בה, כי יאמינו וכי ישמאילו יאמנו וכן יקום׃ אמנם מעת החלה העדר ההסכמה ופירוד הדעות למשול בקרבינו, הסבו פרעות רבות הנודעות, וזאת היא המחרבת ארצנו וסבת גלותינו, ובמארה הזו אנחנו נארים, ועוד לא הטהרנו ממנה׃ כי בהיותנו מפוזרים ומפורדים בקצוי ארץ בין עמים ולאומים שונים, מפעל טבעי הוא לקבל תכונות העם אשר אנחנו יושבים בקרבם מנהגם ומעלליהם ג) וזאת תסוב פלגות העם גם לגדולי חקרי לב

א) נראה לתת טעם על סיום המשנה במאמר הזה, כי רבינו הקדוש רצה לסיים ספרו כחותם הנביאים זכרו תורת משה עבדו וגו' הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם ואמרו רבותינו ז"ל (סוף מסכת עדיות) שאין אליה בא לא לרחק ולא לקרב אלא לעשות שלום בעולם :

ב) חולין נ"ז אמרו עליו על ר' שמעון בן חלפתא שעסקן בדברים היה וכו' מאי עסקן בדברים אמר ר' משרשיא דכתיב לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם וגו' אמר איזיל אחזי אי ודאי הוא דלית להו מלכא וכו' ובחן הדבר ע"ש :

ג) תשובות הרמב"ם סימן ק"ס כתב והלא אין הדבר אלא מנהג בשנער ובמערב בלבד וכו' וכשיראו אותנו רואים שותקים עליו ואומרים למדתם מנקיות הישמעאלים, ובספר מלחמות השם כתב בשמו משריפת הספרים בעזר הכומרים, כי אמונתם אינה רחוקה מאמונתם :

*

אשר יתנגדו אלו לאלו בעיקרי הדת יאמונה, וכל אחד ימצא לו עזר מכתבי הקודש ומהדרשות הרבות הסובלים פירושים וביאורים שונים, ואיש אשר חננו ה' דעה ובינה והבין בתורה מעודו, אנשי עירו ירוממוהו ויאשריהו בקהל עם כיאות לו: ההנופה הזאת אשר יגדל עליה: תעור עיני שכלו ותשחד רצינו: יכחו השופט קרוא והולך לתומו למלאות חפצו ורצונו: ואל אשר יחפוץ יתנו: ובעת קנאתו תלהט מוסדות נפשו: בחפזו לא ימיר כביד איש ויתרונו, ודופי יתן בהשקפתו הראשונה בדברי זולתו: ידמה כי רק לשכנו אוה למושב לו כל ישראל ידרושו, לדעת מה יעשה ישראל, ומקיר עיר מולדתו וחוצה, פראים למודי מדבר שמו מעונתם: ובאות נפשו יגרש את רעהו לא רק מהסתפח בנחלת קרושים, כי גם מארץ החיים יבקש לדחות פעמיו ונפשו לספיתה: ע"כ תפוג תורה ויצא משפט מעוקל:

כמקרה הזה קרה לקדוש ישראל הרמב"ם ז"ל: אחרי אשר התפשטו ספריו במדינות רבות, והגיעו גם לארץ צרפת ור' שמואל אבן תבון ז"ל העתיק ספרו מורה נבוכים ללשון הקודש, נשמע קול מדנים במחנה העברים בקהל מונטפוליר הנקראת בספרים חכמי ההר: קול ענות נגד ספרו המורה והמדע ד) במצאם בהם דברים הדשים לא שערום מקדם, בחשבם „כי הנמצא אשר רעייניהם לא יכילו גם ציור שכלי ממנו ולא יתואר כי אם בשלילה" נעדר המציאות היא לפי דעתם, כדעות העם אשר שוכנים בארצותם, אשר הרחיקו דרכי הפילוסופיא עבור כי התנגדו או לדתם: ומצאו להם ראיות מפשוטי המקראות והמדרשיות: ואם כי ידעו כי נכתבו רק לשבר את האזן, בכל זאת דמו בנפשם כי הנמצא הוא עצם זך, לא יושג בחוש, בעל כחות רבים, ונתפס במקום ויושב בשמים והשגחתו מלא עולם, ובזה נצולו מן ההגשמה לפי דעתם: גם הדעה בענין שכר ועינש היתה להם למורת רוח, כי ישולם להם משכירתם בתענוגים אשר לא ישיגו שמץ מנהם בעת עבודתם, רק או כאשר יהיו על תכונה חדשה ובריאה אחרת יבראו: וכהנה בקשו להם תואנות רבות בדברים אשר לא ירדו לעמקן: ויחפאו דברים לא כנים יקשרו קשר וגזרו לבלי ללמוד בספרים הנזכרים וגם אסרו להשכינם בבתיהם, ונלוו עליהם רבים וגדולים: ויתמרמרו מאוד נגד ספרי רבינו לבערם ולכלותם מכרם ישראל:

ראש המריבים היה הרב ר' שלמה בר אברהם חכם מפורסם בתלמוד ובהוראה ה) עם שני תלמידיו הרב רבינו יונה ו) ור' דוד בר שאול הפיצו כתבים והרמות נגד הלמוד המורה והמדע,

---

ד) זמן התחלת המחלוקת היה קרוב לשנת תתק"ץ לאלף החמישי כנודע מאגרת קהל סרקוסטה (אגרות קנאות ד' ה') הנכתבת בשנת תתקצ"ב, גם מאגרת רבינו מאיר הלוי בכתבו: אף כי זה ימים רבים הרבה משלשים שנה, בהגיע תור משנה ספר התורה בארץ הזאת, נראה כי נכתב בעת ההיא: גם מאגרת ר' הלל תלמיד ר"י יכון החשבון הזה בכתבו: ושאלה ישאלו על פיהם עוד מכוה הבושה בזאת אשר נשאו זה ש' שנה ויותר, כי הוא היה המעורר להגיד ר' דוד ולהשיאו מדמשק בדבר החרם אשר נעשה בשנת חמשים לאלף הששי כמבואר במכתב בסוף אגרות קנאות:

ה) בא"ח סימן תקט"ו מביא הב"י תשובת הרשב"א שהשואל כתב לו שהר"ר שלמה בר אברהם במונפשלייר התיר כו' תשובה מי הוא שיבוא אחרי הרב ז"ל את אשר כבר עשה וכבר הורה זקן וכו' אבל לדין יש תשובה: גם בש"מ (כתובות י"ח:) ועל (ב"ת ב:) מביאו: ובשם הגדולים מביא בשם ספר הפרדס כת"י לרבינו אשר בר חיים דהקדוש רבינו שלמה בן אברהם ממונפליער היה רבו של רבינו יונה ע"כ:

ו) רבינו יונה היה רבו של הרשב"א ז"ל וקרובו של הרמב"ן דכלתו של הרמב"ן אשת ר' שלמה בנו היתה בת ר' יונה וחבר ספר היראה ושערי תשובה, והמרדכי סוף מ"ק מביא כתב מהר"ם שאמר לו הרמב"ן מפי רבינו יונה וכו' ע"ש: והב"י ביו"ד סימן קל"ד הביא תשובת הרשב"א דרופא מותר לעשות רפואה וכו' וכתב מרן שמצא כתוב דהר"ר יונה כתב להרמב"ן על מעשה זה תבוא עליך ברכה שאתה מרבה וכו': והוא הנקרא הר"ר יונה הגדול מברצלונא (עיין באגרת ר' הלל תלמידו): ועוד היה רבינו יונה השני תלמיד הרמב"ן והוא חבר באור על הרי"ף ונדפס ממנו מסכת ברכות, אך שלשון הוא מתלמידיו ומכנין אותו הפוסקים תלמידי ר"י: וראיה לזה דברים פרק שלשה שאכלו ועוד בהרבה מקומות כתוב ומורי הרמב"ן, ועוד ראיה כי הפירוש הוא לר"י השני דברים ברכות

ועמהם החזיקו גדולי החכמים רבינו מאיר הלוי ור' יהודה הרופא בן הנשיא ר' יוסף הרופא בן אלפכאר זצ"ל ז) :

קמו נגדם גדולים חקרי לב אשר נגע כבוד קדושת רבינו בלבם, אשר ראו והבינו את גדלו ואת ידו החזקה · לחמו על כבוד אדונינו מאור עינינו, ויבזו את המתנגדים במכתביהם · והרב ר' דוד קמחי זקן וישיש ונשוא פנים התאזר עוז לעת זקנותו, והתנדבה רוחו ללכת מנרבונא לארץ קשטיליא לדבר ולהתוכח עם החכמים בדברי שלום ואמת ובאמרי תוכחות מדוע צדיק כביר ירשיעו ומעשהו יפריעו · ועזרו לו עוד גדולי החכמים הרב רבינו משה בר נחמן, ורבינו בחיי בר משה מעיר סרקוסטה, והנשיא ר' אברהם בר שמואל מברצלונא, ור' אהרון בר משולם מלוניל זצ"ל · ועוד רבים ושלמים מחכמי ישראל הריצו אגרותיהם לנדות את ר' שלמה ושני תלמידיו, עד אשר ישובו מדרכיהם ומדעותיהם המוטעים · וגם בעירו ירד ר' שלמה מכבודו אחרי בוא הכתבים הנזכרים :

כאשר ראה ר' שלמה כי לא נעשתה עצתו בעירו, וישלח את תלמידו רבינו יונה לצרפת עם כתביו, והתחיל להצליח שמה והיו נוטים אחריו חכמיה ונתנו גם הם חרמות נגד לימוד המורה כי צדיק הראשון בריבו, אמנם אוהבי החכמה ומכבדיה הריצו אגרותיהם לצרפת והצדיקו את הצדיק, אז נבהלו חכמי צרפת מפני כבוד האדם הגדול הרמב"ם ז"ל, וינחמו על מעשיהם · ויהי כי ראה ר' שלמה אשר גם אנשי שלומו עזבוהו, פנה אל דרך אחרת, וידבר על לב הכומרים והעמיד להם עדים כי יש בספרי המורה והמדע דברים מתנגדים גם ליסודי דתם ויצוו לשרוף הספרים ההם, ונתעורר ע"י זה גזרות וצרות רבות כי נתנו יד לממשלת הכומרים בפאריז ואויבינו פלילים · ויאמרו הלק לבם עתה יאשמו · ואח"כ הוזמו העדים ונדונו עשרה מהם בכריתות לשונם ונהרגו יותר משלשת אלפים נפשות ושרפו כל הספרים הנמצאים שם ח) :

ויהי כראות ר' יונה כל הרעות והצרות המתרבות, התנחם ונמס לבו בקרבו · כי ראה אשר יד ה' עשתה זאת · וממרום שלח אש, על אשר שלח יד בספרים הקדושים, ושב בתשובה נגד הקהל הנשארים מהגזירה, והתודה לפניהם וקבל עליו ללכת לא"י ולהשתטח ולבכות על קבר רבינו שימחול לו על אשר מעל בספריו ט) :

ואז נפל פחד הדר גאון רבינו על כל הקהילות והחרימו ונידו את כל הקמים נגדו · ובהגיע הדברים אל בן רבינו הרב החסיד רבינו אברהם זצ"ל, כתב ספר מלחמות ה' ונלחם בעוז נגד מורדי אור והוכיח להם בראיות נכוחות כי נבוכים הם בפשטי הכתובים והמדרשית, ובלא דעת ידברו בהם · ובהבליהם מגשימים · וגלה סתרי המאמרים בטוב טעם ודעת, ויליץ בעד אביו בהראותו את הטוב

גבי פסוקי יראו עינינו כתוב וכך היה מנהגו של מורי הרמב"ן נר"ו אבל מורי רבינו יונה קרובו וכו' כיון דהפירוש נכתב מתלמיד ר"י אשר רבו למה מזכירו כאן בשמו יותר מבשאר מקומות · וגם לא הזכיר כי היה תלמיד הרמב"ן כ"א קרובו, וזה הוא ר"י הראשון וקראו מורי דרך כבוד ואולי היה גם תלמידו ועיין בשם הגדולים · ובש"מ (כתובות י"ח) מביא בשם תלמידי ר"י שכתבו נחלקו חכמי פרובינציא וגירונדא ז"ל מורי הרב הרמב"ן ז"ל מגירונדא אומר וכו' והרב רבינו שלמה ז"ל מן ההר אומר כו' ומורי הרב ר' יונה ז"ל מעמיד דברי הרב ר' שלמה ז"ל ע"כ · לא הזכיר כי הרב ר' שלמה היה רבו של ר"י ז"ל כי ר"י זה היה תלמיד הרמב"ן ולא תלמידו של ר' שלמה ז"ל :

ז) משפחה חשובה בישראל ונודעת גם בימי הרמב"ם ז"ל באגרתו לר' שמואל אבן תבון ז"ל · ור' יהודה הרופא היה ממכבדי הרמב"ם ז"ל, אך התנגד על התפשטות ספר מורה נבוכים ביד כל אדם כמבואר באגרתו לר' דוד קמחי כי הוא מפליא בשבח רבינו ומרבה במהללו :

ח) שריפת הספרים היה בשנת תתקצ"ה כמבואר במלחמות השם · וביוחסין כתוב כי היה בשנת תתקצ"ו ובזמן הזה היה ר' שלמה ממונפלייר אשר היה סבה לשריפת הספרים ע"כ ואין זה מכוון · וברור כי נפל טעות וצ"ל בשנת תתקצ"ו :

ט) כל זה מבואר באגרת ר' הלל החסיד תלמיד רבינו יונה · ובספר מלחמות אינו מזכיר כ"א את ר' שלמה ור' דוד כי רבינו יונה התנחם מיד על מעשהו כמבואר :

**

אשר עשה בעמיו, לגלות סוד האחדות, ולחזק יסודי האמונה הטהורה, ולא דברים חדשים הם רק אמונת ישראל מקדם קדמתה, והחזיקו עמו כל חכמי ישראל והרימו דגל כבודו, ונשאו גם חכמתו וצדקתו · ויפארו וישבחו ספריו ומאמריו, והקדישו את קדוש ישראל מכובד :

ובשנת מ"ו לאלף הששי קמו שנית מעוררי ריב בארץ צרפת, ולפני התגלע הריב נודעו הדברים אל הנשיא וראש הגולה בדמשק רבינו ישי בן חזקיה בן ישי הנשיא, ונדו הוא ובית דינו לכל מי שידבר תועה על ספרי רבינו, וגזרו על כל איש אשר ימצא אתו מכתבי המחלוקת ומהעתקותיהם שישלחו וימסרו אותם לנכד רבינו הוא הנגיד רבינו דוד זצ"ל לבערם ולכלותם י) · והנשיא הזה זכור לטוב החזיק במעוזו ועשה שלום לרחוק ולקרוב, וזכר רב טובו יביע, וצדקתו יודיע, כי מלאך ה' צבאות הוא ותורה יבקשו מפיהו · העושה שלום במרומיו, ישלח לנו מלאכו, ויעשה שלום לנו, כיעודו הטוב ביד מלאכי, הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם :

י) במכתב הנשיא מדמשק מבואר כי היתה בשנת מ"ו לאלף הששי, אולם באגרת המובא בסוף הספר ומאגרת ר' הלל נראה כי היתה בשנת חמשים, ואולי נעשה שני פעמים עיין לעיל בהערה ד' :

תוכן הענינים

אגרות קנאות

אשר קנאו חכמי הדור לכבוד קדושת הרמב"ם זצ"ל *) :

אלו מקצת הכתבים שנכתבו בגלילות מלכות אדום בעניני הדברים הנוראים וחמקרים הקשים והנפלאים שנתחדשו בענין ספר המורה וספר המדע :

כי קמו במונפילי"ר אנשים בני בליעל רב אחד עם שני תלמידיו המו כדובים והשטיאו את הרבים לעשות חונף ולדבר תועה על יי' ועל משיחו רבינו משה בן הרב רבינו מיימון ז"ל, עד אשר קנאו חכמי בדר"ש ונרבונה ויתר קהלות פרובינצ"ה לאלהיהם ונדו והחרימו ג' החטאים האלה בנפשותם · וכראותם כי כלתה אליהם הרעה עם שכניהם שלחו אחד מהם עם כתביהם לצרפת לחכמים הנמהרים אשר שם והסיתו אותם והטיחו דבריהם באזניהם עד אשר שמעו לקולם ויענו אותם כרצונם, ויפתום לשלוח לקהלות פרובינצ"ה נדויים וחרמות · וכראות החכמים ההם כי נשקה ביעקב האש הגדולה הזאת בחרו אחד מהם מחכמיהם ואדיריהם הוא החכם הישיש רבי דוד בן קמחי ז"ל · וישלחו אותו ליתר הקהלות להקהל ולעמוד על נפשם · מיד כל מדינה ומדינה וכל עיר ועיר ממשלת קטילוני"א וממלכת ארגו"ן לא התמהמהו לשלוח מנודים וחרמים לרגלי המורדים והפושעים כאשר יראה מטופס כתביהם :

וגם רבני הצרפתים שבו מדרכם הרעה ונחמו מאשר עשו ובושו מאשר כתבו ושלחו כתבים להתנצל לפני חכמי פרובינצ"ה · וגם אב הטומאה המעורר מדנים שלמה ב"ר אברהם מונפילי"ר · לאחר זקנותו נזרקה בו מינות והסית והדיח ותבשילו ברבים הקדיח, עלה באשו ותעל צחנתו, ישלם יי' לעושה הרעה כרעתו · ושני תלמידיו האחד יונה כי הוא ענה דמעיקרא פסול מדרבנן ולבסוף ממזר מדאורייתא · ודוד בן שאול נתחבר עמו לבשתו ולבושת חרפת אמו, והיינו דבר הלמד מענינו, לא הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו · נשא בשמותיו חותמו וממזר בן הנדה עולה בגימטריא שלו · ואלו השלשה המה קטני ארץ שפרצו פרץ על פני פרץ · ותחת שלש רגזה ארץ :

וכאשר בא רבי דוד בן קמחי ב"ר יוסף בן קמחי מנרבונה אל מלכות קשטילי"א שיגר כתב מאביל"א אל החכם הנבון השר הטפסר הרופא ר' יהודה בן החכם הנכבד רבי יוסף ז"ל בן אלפאכ"ר · שתחלתו הוא אנכי יצאתי לשטן על דבר המחלוקת אשר היתה בין אנשי פרובינצ"ה וקדושיה ובין רבני צרפת וחכמיה בדבר מורה הנבוכים, שנתגלגל על ידי ר' שלמה ב"ר אברהם ממונפילי"ר ותלמידיו · ופיים ר' דוד ממנו לדבר עם זקני טוליד"ה יצ"ו לנדות ולהחרים את רבי שלמה ותלמידיו, ויאחר תשובתו כדי לכתוב לו בארוכה להודיע דעתו במורה הנבוכים · וכראות רבי דוד כי נתעכבה התשובה הוסיף לו שנית אגרת שתחלת הנה עצרני יי' מלכת אליכם · והעתיר בה דברים על אשר לא מהר להשיב מענה ולעשות את בקשתו · ועל זה השיב לו רבי יהודה מענה בקצרה שתחלתו מי כהחכם · והשיב עליו רבי דוד כתב אחר

*) נעתק מאגרת הרמב"ם :

שתחלתו יהודה אתה יודוך אחיך · ואחר כן שלח לו רבי יהודה תשובה על כתבו הראשון תחלתו. יגער יי׳ בך השטן, וכשהגיע דבר התשובה לרבי דוד כתב אליו כתב תחלתו לא אחדל לדבר אליך, והשיב לו רבי יהודה טובה תוכחת מגולה · וזה פתשגן הכתב הראשון אשר שלח החכם רבי דוד לרבי יהודה הרופא :

הנה אנכי יצאתי לשטן לבני פלג ויקטן המפליגים
על חכמתו והמקטינים על אמונתו אשר לא
ידעו כל חכמה ולא ראו כל תבונה · ומי הוא המחזיק
בדת האל, ומחבירה אל החכמה כמוהו :
ואתם ראשי בני ישראל לא התעוררתם לקול אשר
שמעתם · והחרשתם לגדופו ולגדופנו. אנחנו

המחזיקים בספריו · ואנכי זקן וישיש וכמי תשם קמחי כגבור כאים מלחמות יעיר קנאה · והחרימו ונדו כל קהלות פרובינצ״ה וקטלוני״א וארגו״ן · ועתה היתה מגמת פני אליכם ונכנסתי פה באביל״ה, וחליתי חולי הקרירות ובעתתני פלצות · וזה שלשה ימים לא אכלתי לחם, ועל מטה כתבתי זה המעט אליך השר והטפסר החכם הנבון המשכיל ר׳ יהודה הרופא נר״ו בן כבוד הנשיא הגדול הרופא רבי יוסף בן אלפאכ״ר ז״ל · וכתיבתי לעדה למי שידעה כי מחולשת ידי ורפיון לבבי כתבתי זה, וכל תאותי היתה לראות פניך היקרים להשתעשע בחברתך, והנה נא עצרני יי׳ מלכת · ושלחתי במקומי יקירי זה רבי יוסף בן אחותי לפניכם, ואתה היה במקומי לדבר עם שרי העיר ונשיאיה וחכמיה לנדות ולהחרים העומדים במרדם · כי תהלה לאל השיבו ימין כשלותם אחור חשובי רבני צרפת כאשר תראו בטופס ספריהם השולחים אלי מנרבונ״ה · ואתם אם תעשו הטוב והישר תעשו כאשר יאות לכם, ואם אין יקנא השם לו ולמשה עבדו · ושלום על ישראל :

הכותב דוד ב״ר יוסף בן קמחי צב״י

וזאת תשובת רבי יהודה הרופא עליה

יגער יי׳ בך השטן · דוד הוא הקטן · מאין תבא
המשוט בארץ ומתהלך בה · לארכה ולרחבה ·

לחרחר ריב ומדון · את פני האדון · להעיר קנאה במורה הנבוכים · אשר הלך חשכים · הלא ידעת אם לא שמעת כי מקנאת דברי מורה הנבוכים · נבוכים הם בארץ סגר עליהם המדבר · ודודם המתק עבר · בדברו על עמידת השמש בגבעון ועל פי האתון · ועל לויתן נחש עקלתון · כי זה במראה הנבואה ודרך משל נראה · וכל הירא את דבר השם ומאמין אמונת שלומי אמוני ישראל ישתומם על המראה, ועבר עליו רוח קנאה, לפי שחלק בשגגה על משנה גמורה ערוכה בכל ושמורה, עשרה דברים נבראו בין השמשות · ובידוע כי כל אלה לא במחתרת המשל כגנב נמצאו כי הוא נוה ונבראו · ועוד שים בו לענין הקדמות שאלו נמצא עליה מופת ברור לארסט״ו בחוק ההגיון ומשפטו, היה יכול להוציא מקרא מעשה בראשית מידי פשוטו · ופורש על פי הקדמות פרטו · כאשר עשה לענין צלם ודמות מפני שמורה פשוטן על הגשמות · וכן כל מקרא שיבוא המופת על הפכו אין שומעין לו כדרכו · מפני שעוה נתיב מהלכו ויפן כה וכה · ובידוע שאינו דומה ענין הקדמות לגשמות כלל, כי בענין הגשמות יבואו כמה כתובים מכחישים זה את זה, כתוב אחד אומר ויראו את אלהי ישראל וכתוב אחד אומר כי לא יראני האדם · כתוב אחד אומר ועשו לי מקדש ושכנתי, וכתוב אחר אומר הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך · וכיוצא בזה אמרו רז״ל דברה תורה כלשון בני אדם · ותרגם אנקלוס הגר מפי משה זקנים וחזו ית יקרא דאלהא דישראל · ותרגם ושכנתי בתוכם ואשרי שכינתי ביניהון וכן כל הדומה להן · מפני שלא נאמר ושכנתי אלא על כבודו של הקב״ה שנאמר לשכון כבוד בארצנו להודיע כי כל הגוים כאין נגדו · ויותר יעקב לבדו · אבל לענין מעשה בראשית כל הכתובים זה לזה מעידים והיו לאחדים ופניהם איש אל אחיו משמר לעומת משמר · וקרא זה אל זה ואמר · המה ישאו קולם · ירונו בגאון יי׳ כלם · ברוך שאמר והיה העולם · ואינו כדאי מופת חכמת יונית לעקור את הכל שנאמר ובא האות והמופת וגו׳ · וכתוב בתריה לא תשמע אל דברי הנביא · ועוד שאפילו לדבריהם שהם מדברי סופרים · ולא מפי ספרים · כי כל מופת שלם צריך עיון גדול עד מאד · מפני שפעמים יתערב בו דבר מתעה מאותה חכמה שקרנית שנקרא בלשון יון סופיסטיק״ה ובהתחברות אליו יעשה מרמה · ללכוד חכמים בערמה · כגון שיהיה באות ובמופת או בהקדמות מהקדמותיו עד סוף כל העולם אחד מן המומים הפוסלין המחפפים משותפים, או טענות מחופות מזוייפות נגומות דקות שדופות · ונמצאים תולדותיהם כיוצא בהם · שאינן משיחין לפי תומם · כי זנחה אתם · לפי דרכנו למדנו שהסומך על דבריהם בדברי תורתו לא יצא ידי חובתו · וכל שכן לענין מופת הקדמות שהוא פוסל את השבת במומו ·

בשנותו את טעמו · וישבר להשניא זמנין ודת כבלע
את הקדש ויטמנהו בחול · בשפוני טמוני חול · כי
יודע כל ישראל כי טעם שמירת שבת ממעשה בראשית
כמשמעו כי ששת ימים עשה יי׳ וכתיב על כן ברך
יי׳ את יום השבת ויקדשהו · ואם שבת זה בשום פנים
בעולם שלא עמד טעמו בו ריחו באמת נמר · ושומרו
לשקר שמר · ואיך עלה על לב כי על פי משל וחידה,
נאמר במקושש רגום אותו באבנים כל העדה · על
כן תפוג תורה · ולא יצא משפטה לאורה · כי ראתה
גוים באו מקדשה · ויונים טמאו את היכל קדשה ·
ובכל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב ·
כי כל מעשה אין מכסין עליו לכבוד עושהו · אם
זר מעשהו · וראיה לדבר מעשה העגל כי אין הפרש
בין אותו עגל מסכה לפסל מיכה כי תועבת יי׳
אלהיך גם שניהם · ועוד שדבר על אותן הדורות
שמאדם ועד נח אשר האריכו ימים, שאותם הנזכרים
בלבד אשר נקבו בשמותיהם היו מן האנשים ההם ·
ושאר כל הכתוב בהן ויולד בנים ובנות לא חיו אלא
כחיותנו כיום הזה כלם · מפני שהיתה כונתו שלא
לשנות מנהגו של עולם, למען העמיד התורה עם
חכמת היונית יחד לחבר את האהל להיות אחד ·
ודימה היות הראשונה עם השניה כשתי עפרים תאמי
צביה · והיתה תאניה ואניה · ולא נשא אותם הארץ
לשבת יחדו להיות כשתי אחיות · כי לא כנשים
המצריות · העבריות · זאת התורה אומרה, לא כי
בני החי ובנך המת · וכעסתה צרתה גם כעס בעבור
הרעימה · כי צרה שמה · אני שלום וכי אדבר המה
למלחמה · כי חכמי יון אומרים כי החום הטבעי
שבלב ניזון מהליחה הטבעית שבו כענין הפתילה מן
השמן שבנר, ואינו יכול להתקיים במינו של אדם ת"ת
שנה או תת"ק שנה כעדות תורה הנאמנה · ואחד
הוא אצלם שיארע דבר זה לכל המין או לאחד מן
המין · משל לשני אנשים שבא אחד והעיד שראה גמל
אחד פורח באויר ובא שני והעיד שראה שלשה גמלים
פורחים באויר · ובידוע שאם יתכן להיות הראשון
אמת גם השני יכול להיות אמת · כי הצורה הגמלית
אם היא גרמה לזה להיות פורח באויר גם היא
גורמת לכל המין כלו להיות כן, מפני שצורת המין
אחת בכל המין כלו · ואם לא גרמה הצורה דבר זה
אלא מקרה הוא יהיה לו לבדו לא יהיה המופת כללי
אלא פרטי וכל מופת פרטי אינו מופת שלם, מפני
שפעמים חוטא ומחטיא · וזהו ברור למי שהגה בהגיונם

ויחפש בגר שכלו חביונם · ועדין הקושיא במקומה
עומדת אם כן מה יתן לך ומה יוסיף לך להיות
מודה במקצת ועוזב מקצת · ובאמת על ענין כזה לא
נאמר ומודה ועוזב ירוחם, מפני שהוא מוריד בקדש
ולא מעלה בתתו מקום למינים, ומזכרת עון לטועים
להיות העם מתאוננים, ובאהלי הכהם נרגנים,
באמרם אין יתרון לראשונים, ואין חסרון לאחרונים ·
ושיאמרו כאשר יאמר משל הקדמוני על החדשים
אנו בושים אלא שאתם מגלגלים עלינו את הישנים ·
וזה דומה למה שאמר בבן הצרפית של אליהו ע"ה
מפני שכתוב בו עד אשר לא נותרה בו נשמה ולא
נאמר מת, אם כן מה יעשה בבן השונמית שכתוב
בו והנה הנער מת · וכתוב אשר החיה את המת ·
וכתיב ברישא וישב על ברכיה עד הצהרים וימת ·
ומה יעשה באותו שנגע בעצמות אלישע ע"ה ויחי
ויקם על רגליו · ומה יעשה בתחיית המתים שכל
הכופר בה אין לו חלק לעולם הבא · ואם יאמר
דבר בעמידת השמש בגבעון · מה יאמר בצל מעלות
אחז שאין אדם יכול להוציאו מפשוטו מפני שכתוב
בדברי הימים שמלך בבל שלח לחזקיהו לדרוש המופת
אשר היה בארץ בדבר צל המעלות · כמה מעלות
טובות למקום עלינו אם לא תאמינו כי לא תאמנו ·
מי יתן החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה ויעבור
עלי מה · ולמה תניאון את לב בני ישראל לבקש
תואנה · הלא טוב אמנה · לעושה השמים בתבונה ·
ותדע ותשכיל מן מוצא דבר כי העם ההולכים בחשך
המחזיקים בספר מורה הנבוכים, החכמים בעיניהם
הנבונים נגד פניהם, אשר בדבר יי׳ מאסו וחכמת
מה להם · נרפים הם נרפים ופוסחים על שתי
הסעיפים · והם חושבים כי הם לכאן ולכאן והם
באמת יורדים ואינם עולים, אלא עומדים בתוך נדה
ביניהם · לא אור התורה נגה עליהם ולא שם חכמה
יונית נקרא בהם · ועליהם הכתוב אומר וכמשפטי
הגוים ההם לא עשיתם · ועוד נוסף עליהם דברים
רבים · הלא כתובים על ספר המורה אשר הוא
בעיניכם יורה ומורה · ובעינינו פתחון פה לכל סורר
ומורה אשר ירים יד במדרשו · ואליו הוא נושא את
נפשו · ומורה לא יעלה על ראשו · בהיותו לכם לאבן
נגף ולצור מכשול תמיד · והיה הנכשל בהם ביום
ההוא כדוד בתתו התורה למשל ולשנינה ברוב ענייה
כי כסתה פניה, ויעמוד רבים בחלקלקות על שלש
המחלוקות, יצא לחוץ ידבר על האותות והמופתים

הגדולים כי הם חידות ומשלים וילעג ואין מכלים · מה יען ללא חכמה ותלה תורה על בלימה, וכל מקראיה היקרים והפנינים מכר לבני היונים · למען הרחיקם מעל גבולם אשר גבלו ראשונים · וכלים מכלים שונים · יאמר נא קמחי שמו למה בלי יעשה קמח, מתי נתנו מקראי קדש להדרש במדות חכמת היונית · וילכו אחורנית · ומתי נחה ארם על אפרים · ותעלה ותצא מרכבה ממצרים · לא כן הדבר כי מציון תצא תורה ודבר יי׳ מירושלים :

ועתה שמע בקולי איעצך להשלים עם התורה, ולהתלונן בצלה · וכל אשר תאמר אליך שמע בקולה · והיה אם שלום תענך ופתחה לך לאמר שוב בני דוד אתה ורעיך היושבים לפניך כי אנשי מופת המה בעיניך · וכדוד השבו להם · אז תתענג על יי׳ וסר עונך וחטאתך תכופר · ותיטב ליי׳ משור פר · ואתה באלהיך תשוב לקדמותך להטיבך באחריתך · ואם מאן תמאן לשוב · ותחת לשונך חמת עכשוב · ותעמוד במשובה נצחת ואיבה · לבטל הויות אביי ורבא · ולהתאמץ לעלות במרכבה · תחת חטה יצא חוח ולא תמצא מנוח · והיית נע ונד בארץ · תחת היותך פורץ גדר לגודר פרץ · איש צדיק תמים בדורותיו · עם חקי האלהים ועם תורותיו · לא נטה מהם על ימינו או על שמאלו · רק על הדרך גבולו · לחזות בנועם יי׳ ולבקר בהיכלו · וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה והודו לו · כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו · הוא הרב המובהק ר׳ שלמה האל יענה את שלומו · ולפני שמש ינון שמו · עקב היתה רוח אחרת עמו · ותחת אשר קנא לאלהיו ולכבודו · ויחלץ מאתכם הוא ויונה בן אמתי תלמידו · לנקום נקמת יי׳ בכל לבב ובכל נפשו ובכל מאודו · וכלי הקדש והצוצרות התרועה בידו · יריע אף יצריח על אויביו יתגבר · ובעוברים על דת יתעבר · כי מי אשר יחובר : מה לתבן את הבר · ויהי כראותו כי קשרתם כלכם עליו · וכמעט נטיו רגליו · ויחל מאד מהמורים · אשר סבבוהו כדבורים · כי לא באו לעזרת יי׳ לעזרת יי׳ בגבורים · עמד בתומו על משמרתו · ותשב באיתן קשתו · וישלח היונה מאתו · ובאמת קראתם שמו יענה · כי הוא ענה בפניכם כחשכם · והציל כתבי הקדש מאור אשכם · מידו היתה זאת לכם · והוא הלך במדבר עם רבני צרפת וקדושיה · וגבורי מלחמת התורה ואנשיה · ויהי כבא היונה אליהם וידעו כי קלו המים · ויכלא הגשם מן השמים · ויסכרו מעינות התורה · ויסעו מתחקה ויחנו במרה · ויקומו כאיש אחד כל העדה · וילבשו בגדי חרדה · בקנאתם לבני ישראל ויהודה · על התורה ועל התעודה · ותשא כל העדה ויתנו את קולם · על אותו ספר מורה כלם · כי היא מולדת חוץ לא יבוא להם בקהל יי׳ עד עולם · וגזרו שלא יהיה אדם ראוי ללמוד בו וללמד · הואיל ולשריפה הוא עומד · ובכל זאת מצוה עלינו לחוס על כבוד של רבינו משה ז״ל ולהודות כי היה בדורו כאיש חמודות · ולו בכל חכמה עשר ידות · ויותר מהמה מדותיו רבות ונכבדות · תורת אלהיו בקרבו · ותרועת מלך בו · הוא כתב את משנה התורה הזאת על ספר · הנותן אמרי שפר · אשר עומד לנס עמים אליו גוים ידרושו · ומפיו תורה יבקשו · כי מלאך יי׳ צבאות הוא · ואחריו לא קם כמוהו · וחייבין אנו לדון אותו לכף זכות · ואין להרהר אחר מדותיו כי מה האדם שיבא אחרי המלך · וכל שכן דל כמוני והלך · ויבא הלך לאיש העשיר בחכמותיו · ובחזקתו בעשרו ובמלילותיו · העיר הכל את מלכות כי [חן] בפיו הולך ויעתקו בהן מחשבותיו · וימדו את רוחו ויבטא בשפתיו · למצוא חפץ בסתרי תורה · באו בני שרעפיו אל הקדש פנימה להקטיר קטורה · ויקחו איש מחתתו ויקריבו לפני יי׳ אש זרה אשר לא צוה אליו · אבל משגיונו באהבתם · לא שת לבו על חטאתם לפני יי׳ על שגגתם · ואל תתמה על רבינו משה ז״ל אם חטא חטא אחד מעודו · אשר לא צוה והאלהים אנה לידו · הרי כתוב באהרן ומרים אשר נואלנו ואשר חטאנו · וכתוב בדוד הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי · ואלמלא דכתיב אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו · הייתי משמיע כזה וכזה אשר לא שמעו · הוי היורדים מצרים לעזרה ולגבורה · להשיב מלחמה שערה · ההולכים אחרי ההבל ויהבלו · ואת פי יי׳ לא שאלו · בעלי ברית המורה · היושב באלוני ממרא · אחי אשכול הכופרים · הם היונים היועצים און על משפחות סופרים · כי מגפן סדום גפנם ומשדמות עמורה · ויכרתו משם זמורה · וכל ליצנותא אסירא · בר מליצנותא דע״ז · למה עברתם את פי יי׳ ותשימו את המורה תורה חדשה · ותאמרו לנו הגאולה ומשפט הירושה · תורה צוה לנו משה מורשה · והיא מתנכרה שלוחה אליכם וקשה · ודמיתם להעלות את רבינו משה ז״ל למעלה מהנביאים · ולשומו בראש הקרואים · אשר לא דבר ולא צוה אתכם · ולא עלתה על לבו העולה על רוחכם · אם

ושלום אל תעלו כי אין יי' בקרבכם · ולא תנגפו לפני
אויביכם · תנו ליי' אלהיכם כבוד בטרם יחשיך ובטרם
יתנגפו רגליכם · הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם ·
והטהרו והחליפו שמלותיכם · וכה תעשו לכם לטהרכם
הרבו בורית הבור לכם וכבסתם בגדיכם · רחצו
בנקיון לבבכם · מי בקש זאת מידכם · ולא תתורו
אחר לבבכם ואחרי עיניכם · פן יאמרו אליכם בניכם
מה העבודה הזאת לכם · ולמה תכבדו את לבבכם ·
ולמה תהיו אחרונים להשיב את המלך ויי' אלהיכם
מלככם · אך בזאת נאות לכם : אם תהיו כמונו
להמול לכם את ערלת לבבכם · והיוצא מפיכם · פן
יפרוץ בכם · ונתתם ליי' אלהיכם כבוד אולי יקל את
ידו מעליכם ומעל ארצכם · ולכן יחכה יי' לחננכם ·
ולכן ירום לרחמכם · ויברך אתכם כאשר דבר לכם ·
ואם לא תעשון כן חטאתם ליי' אלהיכם · ודעו
חטאתכם אשר תמצא אתכם · כי תבנו ערים
לטפכם · וגדרות לצנאכם · ותהרסו בידכם מבצרכם ·
כי תהרסו אל יי' לראות במראות הנובאות אשר
נבאו על אמונתכם · לבלע נחלתכם · אשר לא ידעתם
ולא חלק לכם · חדשים מקרוב באו לא שערום
אבותיכם · ואם לא תשמעוה · עתה תמצא הלא
תדעוה · ברבות עבדים המתפרצים איש מפני אדוניו ·
המשחיתים את הארץ איש איש את כל הישר בעיניו ·
ונר אלהים טרם יכבה · ותחשך הארץ מפני הארבה ·
הבה נתחכמה לו פן ירבה · ובניו הנה אתכם כל
היום יפרו · ובין אחים יפריאו · וכל און יאנו ואת
לב בני ישראל יניאו · ונפשם ישאו להמיר דתם ואותם
עון אשמה ישיאו · ובכל אשר ילאו ללמוד יען מפני
חדש יוליאו · ובחידותם האפלות לעשות הרע יפליאו ·
אשר נבאו פתח אהל מורה ואת עמי הארץ ינביאו ·
למען יחטאו בהם ואת ישראל יחטיאו ולמען ירעו
וישחיתו בכל הר הקדש · מיום ליום ומחדש לחדש ·
עליה לבניכם ספרו · עולו ודברו · מה אתם נועצים ·
כי תצא אש ומצאה קוצים · והאבות מבערים את
האש והבנים מלקטים עצים · והנוגשים אצים · לעלות
בהר פרצים · וזה החלם לעשות · לבוא בחידות לנסות ·
ולהחל לקנות בקנה האותות והמסות · כי לא ישרה
נפשם להאמין כאשר ישרה בעיני היוצר לעשות : הלכן
תשברו עד אשר יגדלו · ומקרב האדם לא יחדלו ·
אז תחתרו להשיב אל היבשה ולא תוכלו · כי יגאו
המים הזדונים · ויחית אבות על בנים · הלעג השאננים ·
הבוז לגאיונים · ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל ·
ונמצא שם שמים מתחלל · וגם אמנה את ספר מורה
אין כל דבריו במשקל אחד שקולים · לאחד קראתי נועם
ולאחד קראתי חובלים · ומתוך טובתו · בא לידי רעתו ·
ולולי הספר הזה לא היה ולא נברא · לא מתרגם ולא
נקרא · מדאגותינו ביום מחר · וזעקת מושל בכסילים ·
יושב תם אהלים · מחשיך עצה במלים · ממשל משלים ·
לעמי הארץ ולסכלים · למען למוג לב והרבה
המכשולים · והם לא ידעו דין הספר ודתו · ולא
הבינו עצתו · ויד ר' שמואל אבן תבון היתה במעל
הזה ראשונה · ולא ידע כי מרה תהיה באחרונה ·
הוא החל להיות לבני ארצכם למכשול לב ולפוקה ·
אשר נתן לכם את המורה לצדקה · והנה צעקה ·
ואתם באתם אחריו · ומלאתם את דבריו · מלאת
אבן הטועים אשר בשדה החרם תועים · כלם כמרוצת
שטף אף וחמה · כסוס שוטף במלחמה · וקל ברגליו
לא ימלט ועם לא יבין ילבט · וידוע ידע כל איש
אשר רוח בם · כי לא העתרתי דברי כי אם על
האספסוף אשר בקרבם · שידעתי שיש בהם אנשים
חכמים וידועים · ודבריהם אינם נשמעים · יושבים
בתוכם משמימים · מפני שועלים קטנים מחבלים
כרמים · והמה בעיניהם חכמים מחוכמים · והשם
יהפוך אל עמו שפה ברורה יחד · לקרוא כלם בשם
יי' ולעבדו שכם אחד · לבל תהי נא אלה בינותינו ·
ויקיים בנו מקרא שכתוב אין פרץ ואין יוצאת ואין
צוחה ברחובותינו · ושלום רב על כל הולך בתומו ·
ומדבר כלשון עמו :

וזה כתב שני ששלח רבינו דוד קמחי זכרונו לברכה לרבי יהודה הרופא :

יהודה · אתה יודוך אחיך : חכמתך תשיחך · וענותך
תניחך : וגדולתך תנחך · ומה אערוך ומה
אדמה לך · כמרגליתא דלית לה טימי · אבל אערכה
לפניך ואוכיחך · כי תשיב אלי רוחך · והוצאת מפיך
מילין · דברים עתיקים · לא עתיקים · חדשים מקרוב
באו · עד כה לא נראו · ועוד פה לא נמצאו · ואל
אלהים יי' הוא יודע וישראל הוא ידע · כי לא גבה
לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות
ממני · ולא פניתי אל רהבים ושטי כזב · ולא הייתי
מקור אכזב · ולא נטיו רגלי · ולא מעדו קרסולי ·
ולא היה דרך לא סלולה שבילי · ולא נטיתי מדרך
האמונה · ומנתיב הנכונה · ואני אני הוא הבוחר
באהבה · בהויות אביי ורבא · וזה חלקי מכל עמלי ·

וגם זקנתי ושבתי · ובני הנם אתי · בשבתי ובלכתי · ואין רב בספרד וצרפת מדקדק בדברי רז"ל בחומריהון ובקוליהון יותר ממני · ויודעי יודעים הקרובים והרחוקים · ואם ההגדה הזאת טובה מזולתי, כבר אמרו רז"ל שרי ליה לצורבא מרבנן לאודועיה נפשיה באתרא דלא ידעין ליה מנא לן מעובדיה · כל שכן להציל נפשו משפת שקר מלשון רמיה · ואתם שקבלתם על דוד לשון הרע בלא דרישה וחקירה · דבר מלתכון אמירא · ודבר הספר אשר הקימו עלי שונאי חנם לאורב כיום הזה · לא היה דברי אלא מה שהראה לך יקירי בן אחותי בטופס ספרי · ובמה שראית שכתבתי אין רע אך האמת כתבתי לכל בעלי עינים · כשמש בחצי שמים · כי בימי המשיח יבטלו ההויות · כי לא יהיה ספק וקושיא בתורתנו · כי שפה אחת ומשפט אחת יהיה לכולנו · וזה ברור מן הנביאים ומן התלמוד כאשר ראית בטופס ספרי · ואם הרשעים הוסיפו וגרעו לגנאי להאשימני בעיניכם · המה את עונם ישאו · ואתם לא תנקו · כי חשדתם נקי בחנם · ועתה כי גדולי רבני צרפת השיבו אחור ימינם · ובקשו מחילה ממני · ואתם עודכם מחזיקים בדברי החתולים · תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק · וכי תאמר כי העתרתי עליך דברי, סמכתי על אהבתך וענותך, ואמרתי כי לא יקום דבר איש יהודה · כי הענוה עם הנשיאות לכודה · ומרוב שיחי וכעסי דברתי · ומתוך חליי וחולשתי הגדולה כתבתי · וידעתי כי יהודה גבר באחיו בחכמה ובענוה ובחסידות · אבל באמרך כי הרב התמים שקראת על אויביו יתגבר · ועל עוברי דת יתעבר · הן זאת לא צדקת אענך · כי קראת לכל קהלותנו עוברי דת אשר יש בהם חכמים גדולים ורבנים · שטובה צפרנם מכריסו · חלילה לך חלילה ואיך חשבת כזאת על עם יי' חכמים רודפי צדק מבקשי יי' · והם אשר קנאו ליי' · וכראותי זאת אמרתי שבקיה ר' יהודה נשיאה לחסידותיה ולענותנותיה · ואם אתם עם יי' ונשיאי העדה חמלתם על האיש העוכר הזה אשר התוה קדוש ישראל הוא והסרים אל משמעתו · ראו מה תהיה משכורתו ומשכורתם · משנאי יי' יכחשו לו ויהי עתם · והבר אתנו והתבן אתם · כי את אשר שמי השמים לא יכלכלוהו · בחדרי חדרים הסגירוהו · ושמו לו דמות ותמונה · הפך מה שאמרה התורה הנאמנה · כי לא ראיתם כל תמונה · ואשר על כמו זה מחפה · כסף סיגים על חרש מצופה · ואתה וריעיך אנשי מופת נשיאי ישראל גדוליהם וראשיהם סרתם מן הדרך שמתם ברית האמונה · בהחזיקכם יד בני תאוה · ונחנו מה לא עליהם תלונותינו · כי אם עליכם · ואם נשים התלמוד בינינו וביניכם ידענו כי נצדק ותמנו נוכיחכם · ונערכה לעיניכם · ואנחנו הם המחזיקים בדת · סומכין דברי רז"ל לעזור בלי לב ולב · משכימין ומעריבין בבית אל · עומדים באימה וברעדה כאשר בישראל · מדקדק בדברי סופרים · אשר הדת מורים · לא כדברי המורים · דורשי ההגדות · כמשפט החקים והעדות · להיותם עם השכל אחוזות · ולחכמה נרמזות · כאשר הורונו קדמוננו הגאונים · כמו רבינו שרירא ורבינו האיי · ורבינו יצחק אלפסי ושאר הגאונים · עמודי עולם מצוקי ארץ · ומפיהם אנו חיים ועל דבריהם אנו סומכין בדברי ההגדה לא על זולתם · ירשנו ירושת אברהם אבינו שהעיד עליו הש"י שמו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגו' · בתינו פתוח לרוחה · לכל עובר אורח מבקש מנוחה · יגיעים בתורה בימים ובלילות · מפרנסי עניים בצנעה · עושי צדקה בכל עת ובכל שעה · גם יש בינינו מקדישי ספרים · לבני עניים החסרים · ונותני שכר הלימוד · במקרא ובתלמוד · העל אלה יאמר עובר על דת? חלילה חלילה לכם · ואתה וריעיך ידעתי כי אין כפיכם לבבכם · כי חכמים אתם ובני עליון כלכם · ומה אומר זו הנה היתה מסבה מאת האלהים, ולא נתנני להתראות פנים בפנים עמהם, וחליתי חלי גדול יום הנסיעה · ויום הקרה הנורא · כאשר ידע החכם הרב רופא המלך רבי שלמה בן דוד שנתן לי מעט רפואה · ואם היה מאת השם ית' להראות עמכם · אתוכח אתכם ונראה דבר מי יקום ממני ומהם · ואני לא בטלתי הויות אביי ורבא · כי שוקד אני על דלתותיהם · יום יום לשמור מזוזות פתחיהם · ואם אתאמץ לעלות במרכבה בסולם אשר הקים לנו הרב מורה הצדק · ובפתח אשר פתח לנו · יפתח יי' לנו את אוצרו הטוב · אין תימה בזה · כי גם אתה וחכמים אחרים מתעסקים בחכמה לא כדברי הצרפתים אשר החרימו על כל מתעסק בחכמה כמוה · וכבר לימדנו שלמה המלך ואמר כל אשר תמצא ידך לעשות עשה · ואמר טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך · וגם אני אלו היה כח בידי כן עשיתי וכאשר מצאתי חכם ממני למדתי ממנו · וכבר התאויתי להתחבר עמך לשאול ממך מספקותי פה אל פה לא ראיתי לכתבם על ספר · כי מעת אשר נאסף אל אבותיו

אחינו החכם הגדול ר' שמואל אבן תבון ז"ל לא מצאתי עם מי אדבר בזה · ואתם השדתם אותי על לא חמס בכפי · ולא חששתם על גלותי ועל טלטולי ממקום למקום לשם יי' ולכבודו · ואנכי זקן וישיש וכחי תשש · ואתם יושבים בבתיכם ספונים · לבושי שני עם עדנים · ולא חמלתם עלי ועל חסרוני · ירא יי' וישפוט ויבקש דמי מידכם · כי הוא יודע תום לבבי ואני קורא עלי שפטני יי' כצדקי וכתומי עלי : ואין לבי לעמוד בסלע המחלוקות ואעשה כן גם אני · ואם הרב התמים שלכם ותלמידיו יהיו מדורשי שלומנו ויחזרו בהם אנו נפתח להם שערי שלום והיינו לעם אחד, ולא תהא תורתנו כשתי תורות ולא ירבו עוד מחלוקות בישראל · ואלהי ישראל ישפות שלום לנו ולכם שלום אני אני הוא המדבר השני :

דוד ב"ר יוסף בן קמחי צב"י :

תשובות רבי יהודה בן אלפכא"ר לרבינו דוד בן קמחי זצ"ל :

מי כהחכם אשר חכמתו תאיר פניו · וענותו תשפיל גובה לבבו ורום עיניו · ואם יוכיח לשמע אזניו · בין יבין את אשר לפניו · וידוע ידע פני צאנו לרגעים · איפה הם רועים · ולא יפנה אל רהבים ושטי כזבים · הבל המה מעשה תעתועים · יי' מסך בקרבם רוח עועים · להביא עלות מרחוק · ולבקש תואנה לבלי חק · הלא איש אתה · ולמה לא שמרת · למוסר משמרתו · ולא סרת אל משמעתו · כאשר היית באמנה אתו · ומדוע הקילותני כי לא היה דברי ראשון להשיבך · ולא פניתי אל מכתבך · ולא חרדתי אליך חרדה · פן יקם מדברך דבר איש יהודה · ואיך דנתני לכף חובה · ושלמתני רעה תחת טובה · ואני לא אצתי להשיב מפני דברים שמעכבין את התשובה · כי לא יכולתי כעת הזאת לכתוב כלבבי וכנפשי אליך · וכראוי לפני כבודך · מפני המאורע אשר היטב חרה לי שאירע לך עם רבני צרפת וקדושיה · וגבורי הארצות ההם ואנשיה · ועוד שהבינותי מתוך כתבך אשר לא פורש, שאתה מבקש ממני לדבר עם זקני העיר · ורוח חכמיה להעיר לנדות ולהחרים את הרב התמים רבי שלמה · השם יענה שלומו · ולפני שמש ינון שמו · ולקחת את שני ילדיו · רבי יונה ורבי דוד תלמידיו · והצמידים על ידיו · לשומם משטח חרמים · ותוכחות בלאומים · וחלילה חלילה לנו לנדות אותו צדיק ולהחרימו הוא וכל עמו · כי אם לכבדו ולברך בשמו · עקב היתה רוח אחרת עמו : תחת אשר קנא לאלהיו ולכבודו · ויחלץ מאחכם הוא ויונה בן אחתי תלמידו · לנקום נקמת יי' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו · וכלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו · יריע אף יצריח על אויביו יתגבר · ובעוברים על דת יתעבר · כי מי אשר יחובר · מה לתבן את הבר · ובכל הארץ הזאת עינם · ותשיתני בו לבלעו חנם · ולא ראיתי לכתוב לך דבר בענין ספר המורה הוא יורה · ומלה בסלע ומשתוקא בתרי : ואנן בדידן ואינהו בדידהו · ואתה באלהיך תשוב לקדמותך : להטיבך באחריתך · ולא ישמע עוד חמס בארצך · שוד ושבר בגבולך · לעמוד על סלע המחלוקות · ולהחניף רבים בחלקלקות לבטל הויות דאביי ורבא · ולהתאמץ לעלות במרכבה · כי אם לשמוע את דבר יי' בנחת ושובה · הבוחר בעמו ישראל באהבה · ושלום רב על כל הולך בתומו · ומדבר כלשון עמו :

ולא הגיע ביד רבי דוד קמחי זצ"ל כי אם זה הכתב לבד אבל הכתב שתחלתו יגער יי' בך השטן לא הגיע בידו אבל שמע מהעם שאמרו ששלח לו כתב מתחיל יגער יי' בך השטן · וכתב לו תשובה על מה ששמע :

לא אחדל לדבר אליך · ואם העתרת עלי דבריך ומליך, אמרתי טוב לשמוע גערת חכם ולסור אל משמעתו · באשר יי' אתו · תחלה אודיעך כי ספר אחד הוא שהגיע אלי מאתך · תחלתו מי כהחכם אין עוד מלבדו · והשיבותי לך מענה תחלת הספר יהודה אתה יודוך אחיך שלחתיו לך על ידי רופא אחד אלקרטב"י שהיה עמי באכילה בבית ר' יהודה קשיט · אמנם בבואי בעיר ברג"ש מצאתי בפי אנשים כי שלחת לי כאשר שמעו מפי אשר שלחתו לי להתפאר בקלוני, היה זה מענה הספר שכתבתי לך תחלתו הנה אנכי יצאתי לשטן · לבני פלג ויקטן · ואתה ענית לי יגער יי' בך השטן · ודוד הוא הקטן · וזה הספר לא הגיע לידי ולא שמעתי ממנו אלא תחלתו זה · אמנם כי כתבתו ושלחתו לי עשית רצונך והעולה על רוחך · שאני לא כתבתי לך אלא כבוד ותהלה · ואתה קללתני והקילותני בדברי תפלה · ושלמת רעה תחת טובה · וכתבת יגער יי' בך השטן · ואני אומר יגער יי' בשטן ושונא את יי' ובמחזיק בו ויבחר בשטן לשוטניו · ושונא לשונאיו · ואם קראתני קטן, אמת כי אני קטן בעיני ונבזה · אמנם אמרו רז"ל אמר הקב"ה ללבנה להשקיטה מתלונתה צדיקים יקראו על שמך ודוד הוא הקטן · יעקב בנה הקטן · ובוחן לבות וכליות יודע לבי ולבך, ישוב לאיש כפעלו

וכתום לבבו · ולא באתי לקטרג עמך ולהתוכח, אבל להודיעך אשר בחרת בו וקראתו צדיק וחכם ותמים והנה הוא רשע וסכל · כי יצא לתרבות רעה והשחית את דרכו ונעשה מלשין ומוסר, וסופו הוכיח על תחלתו · יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו · כי בראותו כי רבני צרפת נטשוהו · ולסכל חשבוהו · ומעיד עדות שקר ידעוהו · והוא שב עד הפסילים · ולעובדי אלילים · ויחן להם וישמעו לו לעזרו על אשר שלח ידו ביהודים · ויקרא תחלה לכל הצעירים היחפים ויאמר להם ראו כי בני עמנו רובם מינים וכופרים, כי נפתו לדברי רבינו משה ממצרים אשר כתב ספרי מינות · ואתם מבערים את המינים שלכם בערו את שלנו · וצוו לשרוף הספרים ההם והם ספר מדע וספר מורה · ולא נח לבבו הערל וידבר גם אל הדורשים הם הפרידיקאדורי"ש ואל הכמרים הגלחים כדברים האלה, עד שהגיעו הדברים אל הקרדינא"ל · עד אשר היו היהודים במונפילי"ר והנלוים אליהם בסכנה גדולה וללעג ולקלס בפי הגוים, ויצאה הדבה הרעה מעיר לעיר ואמרו ראו כי אבדה תורת היהודים כי נעשו שתי כתות עליה ואין תורה אלא תורתינו · ועתה ראה גם ראה הבעל אלה תתאפק אתה ורעך הנשיאים הרמים · הלרשע לעזור ולשונא יי' תאהב? חלילה חלילה לזרע הנשיא הגדול אביך להיות ידו עם מרעים · ולחזק ביד השעים · והיום אין לו עוזר וסומך אלא אתה · כי רבני צרפת אין ידם עמו אלא עם הרב משה ז"ל ומביאים ראיה על דבריו · ואל תלחם עמי בעבורו · ועתה חושו לכבוד שמים ולכבוד ישראל · וקללו והחרימו אותם · ולכם תהיה צדקה כי תעשו הטוב והישר בעיני אלהים ואדם · היוצא משער לשער במחנה ישראל הגולה מביתו לכבוד האל :

הכותב דוד ב"ר יוסף קמחי ספרדי צב"י :

וזאת תשובת רבי יהודה אלפכא"ר :

טובה תוכחת מגולה · ומלה נעתרת · משפתי חלקות ולשון רכה בלי אהבה מסותרת · אמרתי אני בלבי תחת גערה במבין · תכבסנו ומשלג ילבין · הוכח תוכיח את עמיתך · ולא תשא חטא על בעלי בריתך: הלא אלהים יחקר זאת כי הוא יודע תעלומות לב · כי לא חפצתי להתכבד בקלונך · כי אם להשביח שאונך · ולהניא מחשבות אונך · אבל היה רצוני להתכבד בכבודך ולתמוך בימין אהבתך להחזיק בידך · כי במכתב הראשון באתי בדרך קצרה לדבר על לבך אולי אוכל להועיל, אולי אשיבך להאיר אחריך נתיבך · ואתה ענית ואמרת כי עודך מאמץ כח לעלות במרכבה · בסולם המורה אשר הוקם · לראות פני יי' אלהיך ולא יראו פני ריקם · וכן אמרת ואשר על כזה מחפה כסף סיגים על חרש מצופה · מה ראית דרך עולב בי · כי אמרת כי אין כפי לבי · יענה בי דמית היות אהיה כמוך · היודע ועד יודע כי נטע נעמנים נטעי · כלו זרע אמת זרעי · ואתה לא בנת מרחוק לרעי · ולא ידעת במדבר חנותי ונסעי · והנה עמך שמעי כי מעולם לא פרצתי פרץ על פני פרץ · ולא יצאה מאתי חנופה בכל הארץ · רק מנעורי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני · אשמרה לפי מחסום מה נאמר לאדוני · ועל זה אלי העתרתי · ומרוב שיחי וכעסי דברתי · ואלו לעבדים ולשפחות נמכרתי החרשתי · כי יראתי כי אמרתי · פן יחלק העם ישראל לחצי בתורה אחת שאין בה דין חלוקה · ותהיה זאת לפוקה · ודברתי על המורה · כי הוא יורה שאם חכו ממתקים אין כולו מחמדים · ואם בו תפוחי זהב במשכיות כסף · בהם בתים לבדים ולפידים בתוך הכדים · והבאתי ראיות ראויות על אוזן שומעת · כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת · וידעתי כי דברי אלה לא יהיו קרובים אליך · וטובתם בל עליך · כי זקנת באת בימים · וגדלת בין החכמים · ולא תשוב מפני כל · מאיתן האזרחי והימן וכלכל · ומה שאמרת על הרב התמים שלנו כי נתן לאלהים תפלה · ובמלאכיו ישים תהלה · אתם הליקותם לו בדבריכם ותאלצוהו ותקצר נפשו למות ויצא לבו בדברו · ואין אדם נתפש על צערו · והמציק לו בא בשכרו · ולא אוסיף עוד לדבר אליך שלא להעתיר אלי :

וזאת האגרת שלחה ה"ר משה ב"ר נחמן לקהלות ארגון ונב"ארה וקשטי"ליא לנדות ולהחרים את רבי שלמה ושני תלמידיו עד שישובו מדרכם הרעה אשר העזו מצחם לעמוד כנגד רבינו משה זצ"ל :

בפשע ארץ · ביום היתה לכלה וחרץ · על סגניה ושריה · לבנות גדרים · ועל הרועים לשמור העדרים · ממעונות אריות ומהררי נמרים · עליהם לבקש האובדות · ולחזק הנחלות · לקדם ברועים ובמקלות · אף כי זה שה פזורה וגזוזה · בראש הרזה שן הסלע מהעבר מזה ומזה · כמונו היום שארית · עדת הברית · אשר למבראשונה ברית הפרנו · ובאחרונה חטאנו ומרדנו בכל ענין · ולקינו בלא מנין · ואם אסורים בזיקים · בבית כלא שכחנו ברית וחקים ·

הלא ביי' אלהינו אנחנו דבקים · ובבית שבינו הוא חיינו · החיים הטובים אשר אין להם הפסק ואין אחריהם מות · האור הבהיר אשר לא יגאלוהו חשך וצלמות · והאמונה השלימה היא המגינה עלינו מחטא ולא כילנו · היא שעמדה לאבותינו ולנו · הקבלה הסוגנת · היא הנותנת לעמנו פליטה ושארית כאשר ידעתם · את אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם · הוא הזבח אשר זבחתם · הקטרת אשר קטרתם · העולה והקרבנות · הנסכים והמנות · ועד הנה מיום שכבנו בין שפתים · לא נראה זבוב בבית המטבחים · אין נודד כנף ופוצה פה ומצפצף · כנגד קבלתנו · כי ידיעת אלהינו היתה מסכמת באמונתנו · ואמונתו מקובלת בכל קצוי גלילות גליותנו · אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותינו · אך היום שיבות נבעתי קללה ראיתי · ומעלה עשן כנגדי חזיתי · כניצון מבעיר גחלת · והיה כאש אוכלת · ואנחנו מחשים ועל טרם דוי ניסן · והנה עלה קיטור הארץ כקיטור הכבשן · לכן אני הקטן בשבטי · הדל באלפי · היושב בשמים כספי · ובלבי רשפי · מסיר מסוה הבושת מעל פני · ואקרא אריה על מצפה יי' · אלכה אל הגדולים ואודיעה לשרים העומדים על דורם · דנורא בי עמרם נורא בי עמרם · ואתם שלומי אמוני ישראל אריאל אריאל · שארית עמים יתר גוים אשה עם אלהים דרי ירושלם אשר בספרד · נשיאי ארג"ון אצילי נבאר"א ושרי קשטי"ליא · הקמים על נדיבות · תלמידים וסופרים ודורשי אותיות וחזני כנסיות · עם החרום זנב לאריות · הבו לכם עצה ודבר הלום · ואל יושבי האי הזה תענו שלום · כי ראיתי כבר · מחטיאי אדם בדבר · עוברי דרך עלינו · ובידם כתבי חלקות · מגנבים הלבבות ומחניפים המחשבות · והוצרכתי לגלות אזנכם להעמידכם על תוכן הענינים · פן תשמעו אל דברי הזיפים · ותתנו לחרם יעקב וישראל לגידופים · ואני תלמידכם זה ימים חקרתי על הדברים מפי השמועה · וראיתי הבאות לפניכם הכת המתחסדת נפשים מנודדת · והיא המורדת · ואם רבני צרפת אשר מימי תלמודם אנו שותים · דברו על השמש בחצי השמים לכסותו תחת כנפים · וירח המזהיר צוו לסתום ובעד כוכבים לחתום · אין על הרב המגיה דינו לפניכם חטאת כי הוא על חבירו חלק · והכנגדו המפליג דעו · יגיד עליו רעו · לא נתן הנביא לאלוה תפלה · ובמלאכיו לא ישים תהלה · ואתם רבותי אל תשמעו לדברי בעל המחלוקת · אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף · עד אשר מפי בעל דינו תשמעו החילוף · כי צדיק הראשון בריבו ובא רעהו וחקרו · ושתי כתות המכחישות זו את זו תביאו בית דינכם יחד · ונגשו אל המשפט ושפטום · משפט אמת שפוטו · וביניכם במשפט תפדה ציון · ותזכו לחזות בנועם אפריון · והמגדל היוצא מבית המלך העליון · כחפצכם וכחפץ תלמידכם הצעיר ועבדכם הקטן :

משה ב"ר נחמן ז"ל

וזאת האגרת השלוחה משרקוס"טה אל קהלות מלכות ארג"ון נכתב בירח אב שנת תתקל"ב בשרקוס"טה ואלה שמות החתומים · בחיי ב"ר משה זצ"ל · יהודה ב"ר שמואל ז"ל · יצחק ב"ר שמואל נ"ע · שמואל ב"ר יוסף ז"ל · אברהם ב"ר יהודה נ"ע בן לביא · ששון ב"ר שמואל נ"ע · אברהם ב"ר שלמה · שלמה ב"ר יעקב ז"ל · יצחק ב"ר יוסף ז"ל · שמואל ב"ר יצחק בן בנשת · אברהם ב"ר שמואל ס"ט · ורבים מזקני הארץ אשר נקבו בשמות והמעשה הזה עשו והסכימו שאר הקהלות הקדושות אשר בכל חבל ארג"ון לקיים ולקבל עליהם ככל הכתוב למעלה והאגרת היא זאת :

קול שאון מעיר · כאיש מלחמות קנאה יעיר · קול חוצב אש להבות · קול יחולל אילי הארץ ואנשי הלבבות · קול ישורר בחלון · כקוץ מכאיב וממאיר כסילון · קול אומר קרא בגרון אל תחשוך · כשופר הרם קולך · שמעו הרים את ריב יי' ומוסדו והאיתנים מוסדי ארץ החרדים אל דברו · המזכירים את יי' אל דמי לכם אל תשקטו · והחרם אל תחרישו · ועצומות ותוכחות הגישו · ובעת הזאת לבשו בגדי רגזות · ועטו מעילי קנאות · חזקו ונתחזק בעד עמנו · ובעד תורת אלהינו · לבל תהי לכם לשמצה · כי לנגד יי' אין חכמה ואין עצה · ובכל מקום שיש חילול השם נמצא · אין חולקין כבוד לרב לנכבד ונשא · והירא את דבר יי' כאיש מלחמות יעיר קנאה · בלי פחד ויראה · ויעברו כל בני החיל החמושים · שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים · ויקנאו למשה במחנה ולתורתו הקדושה · תורה צוה לנו משה מורשה · המושה אותנו מים השכלות והמשגה והפתיות · לגבר אשר דרכו נסתרה · בעניני התורה · ובסברא ובגמרא · שם מחשך לפניו לאור · ומעקשים למישור · ענייניו ודברי שפתיו מישרים · כולם נכוחים למבין ולמוצאי דעת מישרים · הרחוקים אשר שמעו באיים · והגידו את כבודו · כי גדלו חכמתו בחכמות

החנוניות · וניביו ומאמריו רוח צח שפאים במדבר
כל הלשונות · ושמעו הולך בכל המדינות · נטע עלי
הדעת וגלחו מטעיו · ויעשו פרי תנובה מדעיו · כל
אוכלם נפקחו עיניו · להיותם כאלהים יודעי טוב
ורע בהגיוניו · קטון וגדול שם הוא ועבד חפשי
מאדוניו · ורוב כחו ואוניו · כל חיות לא יעמדו לפניו ·
אמרותיו טהורות וניביו ברות · הלכה למשה מסיני :
וזה השלחן אשר לפני יי' הוא מרנן ורבנן משה בן
הרב רבינו מיימון ז"ל · וכל איש אשר לא ישמע את
דבריו · ולא בן הדור אחריו בספריו · והולך חשכים
במורה הנבוכים · על שר הצבא הגדיל לאמר אעלה
על במותי עב עד הככבים · ועד צבא השמים וארמסם ·
אשלח דברי ואמסם · וכל שער עמי יודע כי חכמינו
הורונו והזהירונו ללמוד חכמת הייחוד וחכמות
החיצונות במה שנשיב לאפיקורוס · ובעניני הכופרים
בתורתינו להרוס · וכן חכמת האצטגנינות והבלי ע"ז
אין למדין אותן מן התורה ולא מן הגמרא · ומדידת
הקרקעות וידיעת תקופות ומזלות · כמו שאמר
החכם מורה דעה · נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי
דנהרדעא · וכן שפופרת שהיו מודדין בה מרחוק בים
ובחרבה · ואמרו שאין ממנין בסנהדרין להיות מורין
אלא מי שיודע באלו החכמות ובחכמת הרפואות ·
ועתה קמו שלשה חרשי משחית והם משיתים את
העם ומדיחים · ויחזו להם משאות שוא ומדוחים ·
לכתוב מרורות ולדבר סרות על הרב הנזכר ולכל
איש אשר לבו כבד וקל מוחו · וכהתה עינו · ונס לחו
יפתום בפיהם ובלשונם יכזבו להם להוליכם בחשכים ·
עד אשר החרימו כל הקורא בספר המדע ומורה
הנבוכים · וכל הלומד שום חכמה מחכמות החיצוניות ·
לזאת יחרד לבבנו יהם לבנו בקרבנו · ותבער אש
בהגיגינו · כטומאת הנדה היתה דרכם לפנינו · כי
הקדיחו תבשילם ברבים · והם חוטאים ומחטיאים ·
והנה בקנאתינו באש עברתינו · דברנו לכל הקהלות
אשר בכל מלכות ארגו"ן להקהל ולעמוד על נפשם
להיות ידיהם עמנו להלחם בהם ולקדש שם אלהינו
המחולל ביניהם · ולהסכים לנדותם ולהחרימם ומקהל
הגולה להבדילם מעתה ועד עולם · כאשר עשינו
אנחנו קהל סרקסט"א · שהחרמנו ונדינו שלמה ב"ר
אברהם השוכן בהר ושני תלמידיו דוד ויונה · אם הם
שלחו יד לשונם או ישלחו על הרב הנזכר · עד שישובו
מדרכם הרעה וממעלליהם · ומן החמס אשר בכפיהם ·
כי חרפה היא לנו להיותם עמנו לעם אחד אם לא
ימולו ערלת לבבם הזונה · ואל דרך רשעים פונה ·
ואם באלה לא יוסרו והולכים בקרי · כי חטאת קסם
מרי · אנחנו עם כל אחינו אשר בכל חבל ארגו"ן
כבוא הספר הזה אליכם · קרעו לבבכם וגם בגדיכם ·
וקנאו ליי' אלהיכם · ואל יתחלל שמו על ידיכם · עשו
כמעשינו · לאבד פריצי עמינו · ואם הם מעלו מעל
בתורת האל · לא יהיה [קצף] על עדת בני ישראל · וכתבו
כתב זה למשמרת לאות לבני מרי · ההולכים בקרי · למען
ירוץ קורא בו וידע כי שמנו בקרבו · והחטאים האלה
בנפשותם ידמו וישבו בדד · ואנחנו קמנו ונתעודד · נכתב
בירח אב שנת ד' תתקצ"ב וכבר כתבנו החתומים למעלה :

כאשר שמענו וראינו מעיר המהוללה אלהים יכוננה
עד עולם סלה · וחתמו בשמותם לשם ולתהלה
לחזק דברי רבינו משה נר הגולה · ולהבדיל הדוברים
על צדיק עתק מעם סגולה · אם עשו אלה השלשה דבר
הנבלה · ושלחו ידם במשיח יי' ובמעשה ידיו שמו תהלה ·
גם אנחנו נחלץ חושים · לעשות כמעשה אחינו הקדושים ·
והסכימה דעתינו בעצת החכמים הנשיאים הרבנים
רבי בחיי ורבי שלמה יצ"ו הרופאים הנבונים ממשפחת
תחכמוני הנשיא הרב הרופא החכם ר' משה בן
אלקוטנטיני"י המאמינים ביי' ובמשה עבדו · וכי גבר
עלינו חסדו · ואמת ספריו וידיו על כל החכמים
נטויה · ועלינו לעולם הללויה · עזריה ב"ר שלמה נב"ת
הכותב במצות קהל וסק"ה · ששת בר' יוסף נ"ע · מנחם
ב"ר יהודה בן אבו אלפר"ג · משה ב"ר יוסף בן שמריא"ל ·
יוסף ב"ר שלמה נש"י · חיו בן פואל נ"ע · דוד ב"ר
יאשיהו מ"כ · יצחק ב"ר יוסף נ"ע · יוסף ב"ר חיים ·
נד"ו בן אלפוא"ל · שמואל בר' יהודה נ"ע בן אלפוא"ל ·
שמואל בר' שלמה גב"ת ·

כששמענו השמע הנורא צירים אחזונו כצירי
יולדה וצרה כמבכירה על השלשה
אשר קמו איש איש בלבו ורוחו · ונוסדו יחד על יי'
ועל משיחו · על כן באנו אנחנו קהל מונטשו"ן לחזק
דברי רבותינו קהלות הקדש ואמרותיהם הנכוחות
והנערכות שתים מערכות : האלהים האדירים מחוקקנו
ושופטנו · השפות היקרות פנת שבטינו · בהסכמת שני
צנתרות הזהב · המריקים מעליהם הזהב · החכמים
הנבונים הנשיאים הרבנים ר' בחיי נר"ו · ורבי שלמה
אחיו · אשר מימי קדם בחר באבותיהם אנשי השם ·
המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם ·

חיים בר' אברהם נ"ע · יהודה ב"ר אברהם ·
יצחק בר' יהודה גש"י · ברוך ב"ר יצחק נ"ע ·

הרינו חלנו ונכנענו כאשר שמענו אנחנו קהל קלע"ה :

הקנאה הגדולה והנפלאה החזקה והנוראה אשר קנאו אנשי התעודה עדה המועדה · מעיל קנאה יעטה קהל שרקסט"ה יצ"ו ובראשם הרב הגדול רבינו בחיי הצניף הטהור מנורת המאור · גם הקהלות הקדושות הטהורות המהוללות והמאושרות קהל ושק"ה וקהל מונצו"ן. באו בעקבותיהם למלאות דבריהם ולעשות כמעשיהם · והעיר השם את רוח אצילי ונבוני לקנא למשיח יי' · הוא אדוננו וגבירנו המאיר עינינו והמגיה חשכנו · ראש ישיבת הגולה רבינו משה בר' מיימון · אשר היתה תורת השם אצלו אמון : על אשר קמו עליו שועלים קטנים כרם השם מחבלים · הם התלמידים הנבלים · הם שלמה ודוד ויונה · אחריתם מרה כלענה · אשר הלכו אחרי רוחם לחפאות דברים אשר לא כן · חטאו על יי' ועל משיחו · באמרו כי לא השם שלחו · ולכן תהיה זאת להם למכשול לב ולפוקה · כי מי שלח ידו במשיח יי' ונקה · וחייבו לנדותם על מעלם · ומקהל הגולה להבדילם · ואנו התעוררנו והתחזקנו ובמרכבת הקנאה לעלות התאמצנו · ולעשות כמות אחינו קמנו · והחרמנו ונדינו בכח האל שלשה פושעי ישראל · ולהביאים במסורת האלה והשבועות · עד אשר ישובו מדרכם הרעה · והשם יצילנו מדבר עליו ועל תורתנו תועה ויראנו יום גאולה וישועה :

משה ב"ר יהוסף ז"ל · משה ב"ר שלמה בן אל קוסטנטיני ז"ל · יצחק ב"ר יוסף בן אל דיין ז"ל · יוסף בר' משה איסאני המ"ך:

זאת תורת כל חסר לב ובער, ורב לבלי חק פיהו יפער · וכל שם חשך לאור ולא יבדל וגשם יגדל, המסיר שפה לנאמן · ולוקח על טעם זקן בדת אל · אשר שם משה לפני בני ישראל : לנדותו ולהחרימו איש ממקומו · ולהבעירו מג' ועשרה · לא אוכל און ועצרה · ככה יעשה לאיש אשר חפץ להוציא כל רוחו על יי' ועל משיחו · וכל נמהרי לב במתג ורסן עדים יובאו · והנשארים ישמעו וייראו · ואנחנו קהל לארד"ה הסכמנו בהסכמת רבות קהלות הקדש אשר סביבותינו ובמצות הרבנים והנשיאים הרמים החכמים מרנן ורבנן בחיי ור' שלמה · ויחלצו וילחמו במלחמת האל לבדו ויאמינו בה' ובמשה עבדו · ויעבירו קול במחנה קהלם · מקטנם ועד גדולם · על לב איש נסוג אחור ומרה · ועל משה עבד יי' דבר סרה · או אז יכנע לבבו לאלו · ושב ורפא לו · וחתמו עליו רבים ונכבדים :

אגרת אשר שלח רבינו בחיי אל קהלות אראגו"ן :

שמעו אלי רודפי צדק מבקשי יי', זכרו תורת משה עבד יי' המזכירים את יי', אל דמי לכם אצילי ונבוני · הקהלות הנקהלות אשר בכל חבל ארגו"ן · האל יהי לכם לסתרה ואמתו צנה וסוחרה · הנה קול השמועות פריצי עמנו מארץ מרחקים · להפר העדות והחקים · הכתובות בספר תורת משה עבד יי' ה"ה השפטים החזק רבינו משה ב"ר מימון זצ"ל · השם אותות ומופתים בתורת האל · ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל בני ישראל · ועתה קמו ג' חרש"י משחית · וישלחו אחד מהם לחכמי צרפת ויפתום בפיהם ובלשונם יכזבו להם, ודברו סרות על רבינו הנזכר · עד אשר פתום בשקריהם ובפחזותם · וכאשר כתבו אלינו מחכמי פרובינצ"ה שהחרימו כל לומד שום חכמה מהחכמות החיצונות והקורא בספר המדע ומורה הנבוכים, וילכו חשכים ואין נוגה להם כי טח מראות עיניהם, לזאת בערה בנו אש הקנאה ואין מכבה · ונר תורת יי' טרם יכבה · מהרנו להשיב גמול החטאים האלה בנפשותם על ראשם · והחרמנום ונידונום · אם הם הרחיבו פיהם האריכו לשונם על רבינו הנזכר ועל ספריו · לסתור את דבריו : כאשר שמעתם באזניכם · ותראו בעיניכם · בנוסח הכתב השלוח לכם עם זה אליכם · מקהלינו קהל שרקסט"ה יצ"ו · על כן אקרא אליכם בקול גדול כי אתם משכילים ואת הנולד רואים ולשם קדוש ישראל המהולל קנאים · החלצו מאתכם אנשים לנקום נקמתו ולהלביש כל אחד מהם קללה כמדו · כי לא האמינו ביי' ובמשה עבדו · והצור ברחמיו דרכיו יורנו · ויבער הרע מקרבנו · וישפות שלום לכם · כחפץ השר אל משמעתכם וזוכר תמיד טובתכם · המתפאר בזכריכם

בחיי ב"ר משה ז"ל :

וזה נוסח הכתב ששלח רבי מאיר הלוי מטוליטול"ה להחכם רבי משה ב"ר נחמן זצ"ל :

גם היום מרי שיחי · ידי כבדה על אנחתי · בעמדי על אגרת תשואות מלאה קראה באזני קריאה על קריאה · לכסות דמעה את מזבח יי' · על ריב בני ישראל ועל נסותם את יי' · יצאו דבריהם חלוצים יחפים מבוהלים ודחופים · מאת מגדל ומצודה · לתורה ולתעודה · מורה דעה · מבין שמועה · נבון לחשים · וחכם חרשים · ידידי ויקירי דר עם אלהים ועם אנשים · ועם קדושים נאמן להתאבל על מעל

הזמן · רבי משה ב"ר נחמן · אשר הבינותי מתוך אגרות · והשלוחות אלי כחרב פיפיות · ביד בעלי פליליות · לנקום נקמת תורות ותושיות · בקללות נמרצות · ואלות נפרצות וכלות נחרצות · אוכלות בארץ תבונות ומליצות · צבי היא לכל הארצות · על תוכחות וגאות · נשמעו בה על פורצי פרצות הלכו במועצות · לשעף פארות מצות וחקים ומשפטי צדיקים במערכות · לטול ארחות יושר ולסלף פתגם · ולתת טעם לפגם · לשבור עול מצות ותורות ולנתק מוסרות · באמרם אין חפץ לבורא ית' בשקלים וקולבון · ואין קנאה לפניו לבקש עלבון ונירש אבד חשבון · ואין רצונו כי אם להשיג כל איש בלבבו · ידיעת קונהו וחכמת מרכבו · כי מה חפץ בגוף אם יטהר ואם יטמא אם ירעב ואם יצמא · השמעו רוחם עותו נתיבם ועבטו ארחם · כי מדרך אשר שמו בה מבטחם · בכסל כחם ואבד נצחם בשומם תכלית הידיעה · לעשות חונף ולדבר על יי' תועה · להריק נפש רעב למצות · לבבו הרתיח כסיר ומשקה צמא לדברו להחסיר · להמית נפשות אשר לא תמותינה · והנה נמצא בתוכם גזע אמונה · מקור לחכמה ולתבונה · הרב המובהק רבי שלמה ב"ר אברהם הוא החל להיות גבור בארץ · לשובב נתיבות ולגדור פרץ · כי מתוך מהפכת מחשבותם משר · ומנגעי מועצותם לבבו טהר. נשאר בינותם כתורן על ראש ההר · תקע בשופר חכמה להזהיר והעם לא נזהר זולתי הנלוים עליו · קצת חכמי השר החונים על דגליו · ושאר העם אשר ברגליו · ובראשם ילדיו מעשה ידיו · שני תלמידיו נטעי שעשועים · אנשים חכמים נבונים וידועים · אשר היו פליטת אנשי אמונה · להחזיק מגן וצנה · בדברי תוכחות ותשובות נצחות נגד מעקשי הישרה המגלה פנים בתורה · ובראותם כי חתרו להשיב אל היבשה ולא יכולו · הגישו עצמותיהם ודיניהם · לפני חכמי צרפת להכריע ביניהם · וכראות פנות הצר הצוררת · כי רוח פנות רבני צרפת אליהם מתמהרת · וליסרם בעקרבי מוסר מתעוררת · שמו עלילות דברים על הרב המחבר ותלמידיו אשר היו לעזר כנגדו. כי דבר ביי' ובמשה עבדו · והנה הבינותי מאגרת ידידי ויקירי ומאגרת קצת קהל הקדש הנלוים אליו · כי אימת הזיפים · ופחד המשלפים נפלה עליו ועל החונים על דגליו · כי שמעו דבת רבינו מקול מחצצים בין משאבים · כי שלחו אגרותם בכל עבר ובכל דרך ליושבי על מדין · להטעים דבריהם לדיין שלא בפני בעל דין · לגנוב לבבות ולהחניף מחשבות · ותיראו פן ישמעו הארץ שלזו אל דברי הזיפים · לתת הרב לחרם ותלמידיו לגידופים · חלילה להם מעשות כדבר הזה ליקר ולנבזה · לשמן ולרזה · האמנם אם אינם נביאים הם בני נביאים · וזכות אבותם להם למשעד · להציל רגליהם ממעד · וצדקתם עומדת לעד · ואם חלילה תהיה להם כת סוררת אוהבי שטים להעמיק · ובילדי נכרים לשפיק · להחזיק · במחלוקת על תורת השם יתעלה להלעיג. · ולזכור מגבעת המורה בעמק עכור · הנני נכון להחלץ להוציא עצמי מן הכלל וחלקתם בארץ תקולל · ואני וכל הנלוים עלי המאמינים בחיים וכל יראי השם יתברך הנלוים אלי נהיה נקיים · ועל דברי יקירי וידידי אשר בקש ממני לקנא לכבוד תורתנו ולדברי רבותינו ולהיותנו באגודה אחת עם רבותינו הצרפתים כאשר הסכימו בו לכבוד אלהים ולגדור גדר בעמו הפרוץ · ולעשות דברינו כליון חרוץ שוטף צדקה · להרים מדרך עמו מכשול ופוקה · הלא ידעת אם לא שמעת כי גם אנכי סרבים וסלונים אותי ואל עקרבים תחנותי · גם מתמול גם משלשום גם טרם בוא ספר הנבוכים מורה · היה לתקנת העם בדת הבורא לב סורר ומורה · ולא ינועו אמות הספים מקול הקורא · כי גם בראותם אהלי כושן · וחרב דישון ודישן · לעלות קיטור הארץ כקיטור הכבשן · לא נחם העם מדרכו ולא שב ולא האמין מוסר ולא קשב · אף כי אני אניאם · ובמסורת הברית אביאם · לבלתי הגות בספר מורה הנבוכים אשר שולח בעיניהם להאיר חשכים · מפי צדיק מושל בירא אלהים · משה איש האלהים · ואני כבוא ספר הזה אלי מלאני לבי לעבור בין בתריו · ולשוב משער לשער בשעריו · ולתור ולהבין בו ולתור ולטעום בחכי טעמו לדעת אם אלחם בלחמו · וארא והנה יונקתו מחזקי שרשי הדת ומשעפת פארותיה · מחזקת בדקי יסודותיה והורסת גדרותיה · רוממות אל בגרונה ומות וחיים בלשונה · פעם להשמאיל ופעם להימין · מקרבת בשמאל ודוחה בימין · ואבינה כי תהפוכות בקרבה לא ינקה כל הנוגע בה · הרחקתי מעליה דרכי ולא נתתי לחטוא חכי · ברב הגדול המגיה חשכי אשר זרע אור משנה תורתו על כל קצוי נשיה · נוטע בהם עצי דעת ותושיה · כי מי יודע אולי בעל הספר הזה אשר שתמו היתה רוח אחרת עמו · אך הבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמה · הוגים במורה הנבוכים ביד רמה · וגבר אשר אין לאל ידו להוכיח אנשי מקומו · והחונים על ידו אם עברו

תורות חלפו חק · איך יוכיח עמים עצומים עד רחוק · אף כי דברי רבותינו רבני צרפת דברי תורה הן ואין צריכין חיזוק · אף כי זה ימים רבים, הרבה משלשים שנה · בהגיע תור משנה ספר התורה בארץ הזאת, ואעמוד על ספר המדע אשר דבר בהלכות תשובה על העולם הבא שאין בו גוף וגויה קנא קנאתי לצור ישראל וקדושו · וליסוד הצדק ושרשו · בראותי כי אבדה אמונת תחיית המתים מקדם בארץ הזאת מפי יושבי פרזות · ערים עליזות · אף כי מלאו להם ערים חומות בצורות · ועיר מבצרות · להציל עינינו · ואשלח ידי ואכתוב אגרת קנאות לרבני חכמי לוני"ל אשר היו בימים ההם, לקנא לכבוד השם ית' ולדברי תורתו אשר היו לחרפות, ולחזק ידים רפות · למען חיות האבנים מערמות העפר והם שמה שרופות · הוחלתי לדבריהם אזין עד תבונותיהם · והנה אין איש מתחזק עמי לגדור פרץ בעמי · אכן עמד אחד מחכמיהם לרכוב במרכבת המשנה ובשם קדוש ישראל לא יכונה · ועד כל רעיו אתבונן · יתחמץ לבבי וכליותי אשתונן · כי לא נראתה קשת תוכחתם בענן להביא בכליותי בני אשפה · אולי הגיע בידו אחד מן השרפים רצפה על המירו יסוד כל הנמצאים ושבתם ושודם בכבוד בשר ודם · זה היה מאתם קול גדול המקנאים לתורת השם ית' וחוקותם · ונחלת עבד יי' וצדקתם לכתוב עליהם מרורות · ולדבר עליהם סרות · ועתה מה תקות אדם לשלוח אגרותיו בקצות ארצות ולגדור פרצות ולהוכיח לאדם מומו ולפקוד עליו אשמו · הלא רב לו להוכיח עצמו במומו · פן יוסיף העובר על דת לחרף ולקלל · ונמצא שם שמים מתחלל · זולתי בהועד שני האנשים אשר להם הריב את דבר שניהם לפניו להקריב · אז בדעתו יצדיק צדיק מקרית עוז נפשע והרשיע את הרשע · והצור יעשה שלום במרומיו · יפרוש על כל עמו סוכת שלומיו · וייטיב לטובים ולישרים בלבותם · והשיב לב אבות על בנים ולב בניהם על אבותם · כחפץ ענותכם וכחפץ אחי אחותכם דורש שלומכם ושלותכם : מאיר הלוי בר' טודרו"ס הלוי זצ"ל.

וכשעמד הנשיא ר' אברהם בר' שמואל בן חסדאי ז"ל על כל הכתבים הנזכרים שלח מברצלונ"א לרבי יהודה בן אלפכא"ר זאת האגרת.

נדעך מימים ולא מעתה נשורך ולא מקרוב · מעולם ומשנים קדמוניות · אשר לא יספרו מרוב · שרשך הנכבד נשמע בגוים · ויסודך הזך נודע באיים · באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו אשר חכמים יגידו בלשונותם ולא כחדו מאבותם · הגידו סוד התהלות · וגרם המעלות והמסות הגדולות · אשר ראו ואשר שמעו באבותיך הקדושים קדושי עליון · כלם אנשים לא סר שבט מלכות מהם · ומחוקק תום ויושר מבין רגליהם · והיה צדק אזור מתניהם · גדרו פרצות · צבי הוא לכל הארצות · חכמו על כן כבדו חכמים וידועים · נכבדים על כן הוקירו נכבדים ושועים · גדעו זדים אבדו רשעים · החזיקו את ידם במדות הנכבדות האלה מעודם · יען וביען כי הם שורש כל טובה · ויסוד כל תהלה ועמוד כל גדולה · הם הנקודה ויתר כל מדות יקרות הסגולה · בהם נחלו כבוד ועוז ויתר הנחלות · תהלה לאל לא נופל אתה מהם · כמוך כמוהם הנחילוך · ונחלה הרישוך · וירשת נחלת חכמה מפוארה · ירושה היקרה · למרבה המשרה · אתה עתה תעשה מלוכה בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה · ואלו בימיהם יצא הקצף הגדול הזה בישראל · וקמו בחייהם בני עולה מרגיזי אל · מוציאי דבה על משיח יי' בבית משה מורה צדק ודבריו · וחללו את ספריו · ידענו באמת ובתמים כי הם היו מן הראשונים ולא מן האחרונים · לעלות בתחלה לצבוא צבאותיו · ולאסוף כל מחנותיו לקנא את קנאתו ולערוך מלחמותיו · ונלחמו איש באחיו איש בבנו ובאחיו · כי למי היה מטה עוז מקל תפארה · ולמי הלא להם עצה גבורה · להם לבדם נתן משפט הגאולה לעשות באויבי השם ית' נקמה · לקלים המרוץ ולגבורים המלחמה · לכן מן היום אשר סבלנו על שכמנו עול פריצי עמנו · ונשמע קולם בכל הארץ תמהנו וכמהנו כל קהל ועדה הלובשים על יי' ועל משיחו קנאה וחרדה · כי לא ראינו בראש לוחמי מלחמת תורה ותעודה · דגל מחנה יהודה · ולא עוד אלא גונבי לבבות חושבים לרעה רבות מחשבות · אנשי מצות ומריבות גנבו דעתיך וזממיך · השיאוך יכלו לך אנשי שלומיך · בחבלי לשון משכוך בעבותות לצון לקחוך · השיתוך נחשים ללכת לקראת נחשים · לחלל צאן קדש קדשים · ולהצל בנים כחשים · ומרחוק נצחוך אנשי תואנה לקחת בידך חרב היונה · ככל הכתוב בספרך המלא סודות · המדבר בשפת משלים וחידות · אל החכם הנכבד הדר זקנים ונשוא פנים רבי דוד בן קמחי י"א · האיש כמוך ישיתך נחש · אם אנוש כערכך תפתנו כל רוח וישיאנו נחש · איה עיני שכלך ? העיני בשר לך הלא ידעת אם לא שמעת הלא הוגד מראש לך כי האנשים ההם מלבד שרשם הידוע ומקומם הגרוע ואת אשר ליקחו בדברי תורה כל ימיהם להרע

בו יגעו ולהטיב לא ידעו והנו עתה מכלל דברים מפוארים הנמצאים בכלים מכוערים · וגדולה מזאת כי ראינו מופת הדור ופלאו · רוש השכל ושיאו · מושב היקר וכסאו · גליל הסוד ונבאו · החכם הגדול הנשיא הלוי רבי מאיר ב"ר טודרו"ס הרעים · שחקיו ושלח ברקיו דרך קשתותיו וכונן חצי מליצותיו · ואלו כמבראשונה שם בני גילו והדומים לו אזן וחקר ותקן משלים ומליצות · והביא עלות והקדים קרואיו · ורבה זבחיו · אמרנו סוד יי' ליראיו · לא נפלינו עליהם ולא הרהרנו אחריהם · אך עתה בראותנו חלול עצמו והודו · קנאו לו קנאה גדולה · אף על פי שמחל על כבודו · ועם כל זה לא נטיו רגלינו לא שפכו אשורנו מנתיב כבודו ואהבתו היקרה · ולא סרנו מני דרך הטובה הגמורה לערוך לפניו שלחן שלומים רבים וכן שלמים · ולצאת בכל עת לקראתו לשחר פני מעלתו · ולסור לשאול בשלום תורתו · ירום לעד קרן חכמתו ותנשא מלכותו · חי יי' וברוך צורי אם אחרתי עד עתה מבוא אחריך ומהודיע כל זאת יקריך · אלא מפני שמעט הימים אשר התענגתי בכבוד חברתך וחסיתי בצל החכמה צל אהבתך · מכבד כל דברי רבינו מורה צדק ראיתיך · ומחבב כל ספרי חכמותיו חזיתיך · ומתפאר בו על גאון ורב שמעתיך · ולמי כל חמדת ישראל הלא לך ולכל בית אביך · לכן אחרי כן כל הימים למשה בחיר שוכני סנה חשבתיך · מקנא על כל מקנא ומעביר קול במחנה קול שוע קול רעש מלחמות קול שובר ארזים · קול חוצב להבות מרבבות רבבות מליצות יוצאות משפחות ברורות וצחות ולשון מדברת נכוחות · ושלהבות להבות ריבות בוערות מקרב חדרי לבבות · לחרוך רמיה וכל מורד ברבו · ולשרוף כל איש אשר רוח שקר בו · ובקרבו ישים ארבו · ומאז ועד עתה הכינו לצאת מלפניך הכרים והראים מבוהלים ונחוצים והנוגשים אצים · להעיר כל בן חיל אשר בקרבנו לחזקתנו ולאמץ את לבנו · לחגור על ירך חרבנו לרדוף אחר בני עולה · בני דמים ומרמה ולהכותם עד חרמה ולכלותם מעל פני האדמה · ואולם אם עד כה נואשת · ומענות אף אתה חלקך החרשת · אולי דברי הנאצות הנשמעים מיום עד יום לא שמעת אותם על בוריים · ולא ידעת תוכן אודותם ולא עמדת על אמתת סודותם · על כן כתבתי לכבודך כל הדברים בארוכה · ואחריך אל כל נגידי עם ישראל · למען תראו ותבינו תשמעו ותאזינו · ותשלמו לנו הימים אשר השיאו אתכם בני אדם ארורים כי גרשונו מהסתפח בנחלת חברתכם והשכמתכם · ואם אתם תחרישו מי ידבר · ואם אתם תסבלו מי ייסר · בפי מי בלעדיכם להבין שמועה וביד מי מקל ורצועה · להכות ולהוכיח כל עושה חונף ומרבה תועה · אחלי אדוני ! אתה ורעיך אנשי השם קומו והתגברו עולו ודברו · הוכיחו יסרו זדים ארורים אשר חטאו ויחטיאו · שפכו חמתכם על הכורעים לבעל ובשם יי' לא קראו והנשארים ישמעו ויראו · על כן משחך יי' אלהיך ונתן לך לב לדעת · עין רואה ואזן שומעת · לשמור את דרך עץ החיים · ומלך עולם אלהים חיים יתן לך אורך ימים ושנות חיים · כרצון נאמן מעלתך שומר ברית תהלתך ועבד אהבתך :

אברהם ב"ר שמואל הלוי בר ר' חסדאי ההא מנוחתו כבוד .

שיר מרב ששת בן יצחק הנשיא.

נגד רבינו מאיר הלוי ·

שאלוני ידידי איך יכונה
בשם מאיר והוא הולך חשכים .
השיבותים כבר קראו הכמים
ללילה אור — והוא מן ההפכים .

אגרת הרמב"ן

אגרת מראש אמנה חברה סדרה וגם הכינה הרב רבינו משה ב"ר נחמן ז"ל אל רבני צרפת על אודות ספר המורה נבוכים שחיבר הרב הגדול רבי משה בן הרב הגדול רבי מימון ז"ל :

טרם אענה אני שוגג · עוד אדבר ולבי מפני היראה מתמוגג · ינתקו מורשי המחשבה וארשת השפתים · והקולמוס והמגילה ינועו בין הידים · כאשר ינוד הקנה במים · בשמעי אריות שואגים ממעונותיהם · לביא ולים מהם · רעם שירים ותרועה חוצבים במקל ומכים ברצועה · לכבוש כל באי עולם תחת רגלי כבודם · טול מקל והך על קדקדם · ובעפפם חרבם על פנינו · הרדו רעיונינו ונבהלו עשתונותינו ואיך יוכל לדבר נכוחות · ומה ישיב על תוכחות עבד נבזה בעיניו ונמאס · לבו בקרבו המס ימס · פן תאכלנו האש הגדולה · והשלהבת העולה · כי דברי תורה שמחים בהם כנתינתם מסיני בעסקן בהם לשמן · ובאתר דזקוקין דנורא ובעורין דאשא מאן מעייל פתיא אוכמא לתמן · ואם אמנם יסתיר פניו מהכינו רעיוניו · אחרי המראה נגהים גדולים בערו מהם · ודמות רקיע נטוי על ראשיהם · וגובה להם ויראה להם · וכבוד ה' אלקי ישראל עליהם · ואדע כי כרובים הם הפורשים על המוני · ראיתי עמהם המונים המונים · רבי התחכמונים · המה פנים הנראים במרכבה והמה האותיות אשר בצבא · המה ראשי העמודים · המה נשיאי המטות · המה העומדים על הפקודים · ומי מכלכל את יום בואם ומי העומד בהראותם · ואף כי אנכי אענה איסרם בשמעם · ובדרך תבונת אודיעם ואני כנמלה · ואין בלשוני מלה · בזוי עם ותולעת לא למדתי חכמה ודעת · ואיכה על האתנים מוסדי הארץ נגביר חיילנו · אפילו תורת חברות אין עלינו · רק לפקוח עינים ולהטות למוסרם אזנים · ולבי וכליותי אשתונן ועדיהם אתבונן · רוח מפיהם תורה · מפי ספריהם מוסר מפי כתבם מורה · הנני הקטן בשבטי הדל באלפי · לא אמנע עטי ולא אחשיך פי לובש אימה רתת וזיע · כורע על ברכים · קידה על אפים · השתחויה זו פשוט ידים ורגלים · אדון לפניהם בקרקע אשיבה כהלכה · אשאל כענין ואם ידעתי גדולתם בחכמה ובמנין · והדין אשר דנוהו · ידעתי כי בצדק שפטוהו · ומה התלמיד אשר יבא אחריהם את אשר כבר עשוהו · רק אנכי היום כקטן אשר שואל מפי מלמד · וכתלמיד אשר לעמוד על דעת רבותיו חומד · ואין הביישן למד · והסירותי מסוה הבושה מעל פני · ואשים דברי רבני צרפת נגד עיני · בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ אשר בם כל תלמיד עולפה להשיב קושיות · ולרבות הויות ישאלו אותיות · ובהקשות על גזרותיהם ובהשיבו על דבריהם · אשאל מה ואיך ולמה · ורוחי רוח נדיבה ממקום אהבה נוסבת · לא רוח זרה ותלונת מחשבת · רק כשואל אזנים למלמדו קשבת · והחפץ בלבו להבה ושלהבת · פנים מצרבת · וכי מלתי מלים וכאובות חדשים נבקעתי · ולשוני בחכי תדבר ולא ממני תטיף ולא ידעתי · הורוני רבותי ואני אחרי מוסר שפתותיכם לא אמוש · כי תלמודוני דיניכם · בצדק גזרתכם · ומשפט אמת אשר הרצתם השמיעוני · ואם צדקכם כשמש בחני השמים · ומתוק האור וטוב לעינים · וטח מראות עיני ולבי מהשכיל · קטן מהכיל חכמתכם הגדולה אשר רחבה ונסבה למעלה · אל נא רבותי כבהמות תחשבוני · כתבנית שור אוכל עשב אל תראוני · כתבו לי מאיזה טעם דנתם · לא לאוסופי אדינייכו אלא כגון דא ודאי צריך לאודועי · ומאחר שלא זכינו פא"פ לתשובתכם נכפה לדעת קשט אמרכם · מפי ספרכם נתחנן · שהמדינה הזאת משובשת בגייסות ולא אפשר למייתי קדם רבנן · רבותינו הצרפתים תלמידכם אנו ומימכם אנו שותים · הגיעוני דבריכם נדון בהם · ואין אנו כחולקים עליהם · אבל כמו שאמרו בירושלמי לית ר"ל מתרס לקבל ר"י בגין למפלג עליה אלא בגין לאפוקי עובדא מינייהו · ועל הדרך הזה ועל הענין אשאל מלפני כבודכם · אזין

עד תבונתכם · אחרי הדברים והאמת · ברצותי
עצתכם הטהורה נסכמת · עדתכם הקדושה חותמת ·
כל ארץ צרפת רבנים ושרים פנת שבטה כולם
הסכימו לנדות ולהחרים על כל איש אשר ידו הרים
להגות בספר מורה נבוכים וספר מדע · וקרנו יגדע ·
עד אשר יגנזו גניזה עולמית · וזה חופש דבריכם מעט
מהרבה · וניצוץ מהמדורה גדולה אשר לא תכבה ·
ולמה קדושי עליון פרשתם לרב הקהלות רשת החרם
לקטוף עוללות ואשכול · להשחית את הכל · כי תתנו
ארץ הצבי לבז ולמשיסת רכושם · ולשאול באלה נפשם ·
ולא נתתם כבוד להרב הגדול אשר בנה בתלמוד
מגדול · מגדול עוז לשם ה׳ ומקדש להמוני המון
עם הארצות העולים בפרצות · ובית תלמודנו השמם.
שממת עולם יקומם · בכל גלות החל הזה בספרד
ובארץ המערב · ואל המזרח ואל הנגב היה מושיע
ורב · כמה נדחי חכמה קבץ · כמה בה"מ רבץ · לכמה
רעבי תושיה נתן מימיו נאמנים · והשיב בדברים הנכונים ·
ואם אתם בחיק אמונה אמונים · שתולים בחצרות
הקבלה דשנים ורעננים · הלא תשימו לב ליושבי קצות
כי השיב לבצרון אסירי התקוה · ומוכרחי התאוה
השביעם באמונתנו ובקבלתנו · נפשם הרוה · תחת
אשר מלאו כריסם מהבלי היונים · והאכילו בטנם
הזיות. ילעיגו בשפה לנפשות הבוטחות ולנשמות המקוות ·
יניעו ראשם לתורה · וכי אין טעם לעבירה · ואין
ריח למצות · בדרכי תורתינו לא יעמיקו ובילדי
נכרים השפיקו · ולולי מדברי הרב ומפי ספריו חיו ·
ונפשם מדשן חכמתו ירויו · ובאהלי תעודה ישליו ·
כמעט רגליהם נטיו · הלכם גאוני התלמוד הטריח
עצמו? והוא כמוכרח ואנוס · לבנות ספר מפני
פלסופי יון שמה לנוס · לרחוק מעל ארסטו וגליאנוס ·
השמעתם דבריהם · אם טעיתם אחרי ראיותיהם?
לא אליכם רבותנו · הביטו וראו היש מכאוב
כמכאובינו · כי גלו מתורת אביהם אשר בעונותנו
שריד בגלות ירושלים אשר בספרד · והותר לקרובי
מלכות ללמוד חכמת יוונית · להבין בחכמת רפואות
לשער כל מדה ולדעת כל תבנית · ויתר החכמות
ותחבולותם · להחיות נפשם בחצרות המלכים
ובטירותם · אף כי אלה חכמות מותרות רבותינו
ז"ל הזהירנו בהם · וצוונו עליהם · וכאשר אבדו ספרי
חכמותנו · באבדן מולדתנו · והוצרכנו ללמוד בהם
מספרי היונים והעמים שונים · נמשכו הלבבות אחרי
היונים · התחילו בשבח וסיימו בגנות · והנה שם

הרב ספריו כתרים בפני פורעניות · מגן הוא לחצי
קשתי בני יון החוקקים חקקי און · להעלות הטובעים
בבור שאון מטיט היון · והנראה לכם מן הספר
ההוא בפרקיו וחלקיו כי לקרב רחוקים נטה מהקו ·
בעקבי פולוסופיא יצא על דלתי חכמה נקם · קשה
בעיניכם שדחה אויביו בקש · למה פלילי צדק לא תתנו
מחסום לפי ספרכם על פני אמריכם · ללמוד אתכם
דבריכם · זונות מפרכסות זו את זו ת"ח לכ"ם · האמר
באזנינו בגאוה ובוז מילין דלא נשמע לכם · עין קהלתנו
דמוע תדמע · הוצאתם עתק מפיכם דברים הנראים
לקנאה ושנאה נאמרין · אסור לשומעם אף כי
לכותבם ומכ"ש לאומרם · שכתבתם ואמרתם על
הקדוש ההוא · בכל גלות צרפת וספרד לא קם כמוהו
המורה יורה · מי כמוהו מורה · ובכל מיני חכמות
בקי · משנתו קב ונקי · פערתם פה לבלי חק והעתרתם
בדברים הנשמעים למרחוק · באמרכם על הגאון
יש לנו גדול ממנו שנעשה צדוקי · (פירוש ינאי המלך
בימי חשמונאים כמבואר ביוספין ע"ש) הנה זאת לא
צדקתם אענכם · לא דברתם נכונה בעבד ה׳
ואוכיחכם · ואקרבה לענות כי לא אשא פני איש ·
להשיב על זה אמהר ואחיש · ואל אדם לא אכנה אל
הגאון ומוראו אקנא · מדוע את הרב ממעשהו
תפריעו · וצדיק כביר תרשיעו · הלא שאלתם עוברי
דרך המאריכים לשון המפליגים מליצה הנושאים
משל בערך · בתהלת הרב הגדול במעלת חסידותו ·
בתוקף אמונתו · בעולם ענותנותו: בגדולת יחוסו ·
בנדבת כיסו במעשיו הנפלאים · במליו הנוראים ·
בהיותו ביראת אלהיו דבק וחושק · ובתלמודנו נושק ·
אוהב דברי חכמים ומחבקן · הם מחמד עיניו
ומחמד לנפשו עטרת לראשו · האם ראיתם ספריו ·
אם דקדקתם בחבוריו · השמעתם אותו מבעט
באיסורין · בקלין ומחמורין · אם השמיט כל תקנה
וגזרה · ולא עשה סיג לתורה · אם העלים עיניו
מעירובין וידים · אם שכח עומר בגורן בעוף וגבינה
הנאכלין באפקורין · והלא החמיר בהן ויותר מן הדין ·
לא לכם רבותינו להקל ראש כנגד המזרח מי הכה
הצדוקים אשר היו כגבורים בוסים · מי נתן הביתוסים
לשוסים · הלא הרב ז"ל כי ה׳ עמו · והוביש רוכבי
סוסים · והוציא אדיריהם מחצר מלך מצרים · מפחדו
יגורו ומשאתו חרדים · ורבים מעמי הארץ מתיהדים ·
כי נפל פחד הרב עליהם · ונתחזק מוראו על
כולהם · והנני מעיד עלי לפני רבותי שמים וארץ

כי שמענו ממגידי אמת שבכל ארצות מלכות תימן · קהלות רבות עוסקים בתורה ובמצות לשמן, והיו מזכירים שם הרב בכל קדיש וקדיש בחייכון וביומיכון ובחיי דרבנא משה בן מיימון · אשר האיר עיניהם בתורה · והעמידן בקרן אורה · לבטל מהן גזרות קשות וכובד המס · כי היו כטיט חוצות מרמס · ומעליהם עול מלכות הרים · ויחלו מעט ממשא מלך ושרים · וקהלות האלה בשמעם את דברי האלה היוצאת שלא יפרקו עול המורא · ויגלו פנים בתורה · לאחרים כנגד רבני צרפת ידברו · ואיש את רעהו יעזורו · לחזק מתנים ולאמץ כח על דברי הרב הגדול · וללומדי בספריו יאמרו חזק · והברק כמראה הבזק · להחזיק ידים ולהוסיף ישיבה עוד · ולאמץ מאד · תעשה תורה כשתי תורות · וכל ישראל שתי חבורות · אלה ישפטו בעמק יהושפט · ואלה יבאו ונאו בנחלי הבתות · ושמה ישתו אשר אין משפטם לשתות · אלה יעמדו על גזרתכם · ואלה לא יחושו על מעלת תורתכם · והלא אפילו לאנשי ביתו של אדם עבדיו ושפחותיו הכנענים צוו רבותינו שלא להטיל אימה יתרה עליהם שמא יאכילוהו דבר איסור · ואפילו בשלשה דברים המוטלים חובה על הבית הצריכו למימרינהו בניחותא כי היכי דליקבלינהו מיניה · וזהו ק"ו שאין עליו תשובה · על אחת כמה וכמה להזהיר את הרבים וליסר קהלות גדולות · עם עצום ורב אשר בהם כמה חסידים וכמה חכמים שהכל חייבין בכבודם · הרבה משתים עשרה רבוא אדם · כל שכן וכ"ש שהיה צריך לבא במתוי וליסר בנחת · ולואי שיהא בדור ראוי לקבל תוכחה. כי העזות פורחת · שובבה העם הזה משובה נצחת · ואם תגזרו דבר שלא יהיו מקבלים מחיבה · לא יחושו להרס מנייכם ויאמרו לעיניכם אדרבה ויהיה לרגלם רשת ולמכשול שבה · ואין גוזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולין לעמוד בה · ולמה רבותי וגאוני · תבלעו את נחלת ה' · והנה אנו קבלנו גזרתכם · ונזהר מחרב פיכם עד תחקרון מלין ותשמעו אמרים נכוחים · כי אין שביבותנו פחים · אין בארצותנו נודד כנף ופוצה פה ומצפצף כנגד קבלתנו · אין פרץ ואין יוצאת ואין צווחה ברחובותינו · ואמנם כי מבין ההרים מרכבה יוצאת אשר בה הסוסים שחורים והרב המחלקת בתוכם חזיתי · מעלה עשן כנגדם ראיתי · והנה הרב ר' שלמה שם ישר ניכר עמו · כי ריב לחכם עם חבריו עם חכמי ארץ יתווכח · ואנחנו לא ידענו קשט אמרם דבר מי יקום ממנו ומהם · ואמת שמענו את הרב הגדול מחזיק במדרשי רבותנו והגדתן שכל הדברים יהיו בהוויתן · בסעודה העתידה ביין המשומר ולויתן · בגיהנם וגנת ביתן · המחכה יראה והמכחיש לא יזכה לראותן · ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן · ואתם רבותינו הקדושים · קובלים עליכם פרושים · אם באתם לגדור גדר להרים מדרככם מכשול ופוקה · יצא מפיכם צדקה · כי אולי ראיתם צורך שעתם ולהניח מקום לשלוח דבריכם מהר · כאשר הראה אתכם בשר · הוא מגדל מונטיפור המר והנמהר · למה כללתם אותנו עמהם להכנים צוארנו בגזרת החרם והאלות ההם · ומה לנו ולהם וגבול נתן ה' בינינו וביניהם · ואחרי שאין במקומנו מחלוקות ולא שוד ושבר בגבולנו · אין אחריות חרמכם עלינו · והנה קהלתנו חסים על כבוד הרב הגדול ומקנאים לו קנאה גדולה לכבוד תורתו וחסידותו · ואת יקר תפארת גדולתו · לא מהיותנו פוסחים על שתי סעיפים · לסור מני דרך אורח רבותינו היפים · אל הבלי פילוסופים · ואם יעלה על לבם מקצתן מגזרתכם וע"כ ספר המורה ירחיקו · ומדבר בעניניו שפתותם ידביקו · כי לבם כמחט סדקית לא ידעו דרכיו ובנתיבותיו לא העמיקו · מה יאמרו לספר המדע והמכתב מכתב אלקים אשר העתיקו · מפתח לספרי הרב ז"ל בתלמוד ומבוא לכל חבוריו סופר מצות ה' עשה ולא תעשה · מלמד לתלמידים כבוד ומורא בהלכות ת"ת · יורה חטאים דרך בהלכות תשובה · ובנחת ושובה ובלי קושיא והויות · מפיק מרגליות · כי לא מצינו דברי תשובה בתלמוד רק מפוזרים ומפורדים בין ההלכות וההגדות בלי ברורים · ובכל חבורי גאונים הראשונים והאחרונים לא מצינו אותם ענינים דרושים לכל חפצהם ומזומנים כאשר המה מפורשים ומבוארים בספר ההוא הממולא פנינים · המיוחס בספרים מבחון ומבפנים · ומחסדכם רבותינו הודיעונו מה לכם ולספר ההוא · כי תורה הוא וללמוד אנו צריכים · כי שמענו שאתם אומרים כי הוא ככופר מדינה של גיהנם מפני שאמר הנקמה שאין למעלה ממנה היא שתכרת הנפש ותאבד · ואנכי הצעיר לא האמנתי לשמועה כי קראתם אחריו מלא · על פי הדברים האלה · שהרי רבותינו ז"ל באותו לשון אמרו בספרא · לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואינו יודע מה הוא · כשהוא אומר והאבדתי הנפש למד על הכרת שאינו

אלא אבדון · חס ושלום מלכפור כי יש גיהנם ותפתה וכפור · וכל אדם בידו ידליק אורו ובורו יחפור · כי המכחיש בזה קרע מעיל האמונה וכסות הקבלה בל יתפור · ויעשה אדם כדגי הים ורמש וצפור · אבל אמת ואמונה נכון וקיים · כי לאלהים יקידת נור בציון אור לו בירושלים · תנור מעלה עשן כקיטור הכבשן · וכך הוא בעיני אני הצעיר תלמידכם וכל חייבי כריתות יורדין לגיהנם ונידונין בה שנים עשר חדש נפשם כלה מתוך דין שלה · ומתבטלה והולכת לה · וזה שאז"ל לאחר שנים עשר חדש גופן כלה ונשמתן נשרפה ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים · כלומר שמאותה שעה ואילך אינה במקום דין ולא במקום תענוג אלא בטלה ואובדת · וזהו שארז"ל אין כרת אלא אבדן · ונמצא דברי הרב הגדול קיימים · שאמר הנקמה שאין אחריה נקמה הוא האבדון · שהוא ודאי סוף הנקמה ותכליתה · וחלילה שלא כפר בדין הראשון שבתחלתה · שהרי הרב הגדול אומר כן באותן ההלכות · ונדונין על חטאותיהם וכו' וזה הדין בודאי במקום ההוא · ואתה קרא אותו גיהנם או תפתה או עלוקה שהוא על כל פנים מקום המשפט שמה הרשע · אשר שם שם אלהים לכלות הפשע · ולהתם חטאת העוברים · מקום אשר אסירי המלך שמה אסורים · על כן אמר הרב הגדול ז"ל נידונין כפי רשעם · ואח"כ יש לה חלק וזכות לעולם הבא · אלמא אית דין ואית דיין · נושא חשבון ונותן במנין · מוריד ומעלה הורס ומקים הבניין · וכן פירש הרב ז"ל באחרים ונידונין כפי גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים כגון המינין והאפיקורסין · הרי שהפריש הרב ז"ל בין חייבי כריתות ובין הנדונין לעולמים · לפי שאלו אובדים ואלו נידונין לעולמים · כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה · ואמת שלא ראיתי בכל דברי הרב זכר לשנים עשר חדש שהזכירו במסכת ראש השנה ובמקומות אחרים · ונ"ל שהוא ז"ל סבור דלאו דווקא קצבה נקט · שאין דין המחייב כרת אחד שוה לחייב שלשים ושש כריתות אלא סימנא בעלמא הוא · ומאן סליק לעילא ואמר דדווקא הוא · זהו דעת הרב ז"ל · ובוודאי דמתניתין דעדיות הויא תיובתיה · מכל מקום המפרש כן אם אמת ואם שקר · לא כפר ברבותינו ז"ל ולא פקר · אבל בין טוב לרע כפי דעתו ביקר · אזן וחקר · וזה שלא הזכיר הרב דרכי גיהנם · מפני שהוא אלו מן הדברים המופתים בהעלם ענינם · והוא תופס

דרכי התורה · בבאור הדברים המתבארים בהכרח וראיה גמורה · זו היא דעתינו בדברי הספר הזה ברורה · לכן נשאנוהו על כפים · ושמנוהו בין העינים · ולא דחינוהו ככם בשתי ידים · וכבר ראו כל בני לוני"ל והרב הגדול רבי אברהם בר דוד ז"ל הספר ההוא ולא נוו לגנזו · ולא קראו אחריו תגר · ואין אחד מהם על לומדיו הרבו סוגר · אבל כולם אוו לו וחזו בו ופתחו ואין סוגר · והרב ר' אברהם ב"ר דוד ז"ל השיב על מקצת דבריו · ולא אמר שיש בו צד מינות וצד כפירה חס וחלילה · וראיתי לרבינו הצרפתי ז"ל בתשובותיו במצות הנוהגות עתה בארץ ישראל שהגיעו ספרי הרב הגדול לידו והיה מתברך בהם ומביא ראיות מדברי הספרים ההם בשפה ברורה ובלשון מהודרת · ומזכיר שם הרב לתהלה לשם ולתפארת · ואחרים שמעתי אומרים שאתם תופשים על ספר המדע באמרו שאין למעלה צורה ותבנית · ולמה רבותינו תפשתם עליו בדבר הזה שהרי כל הגאונים בחבוריהם וכל חכמינו הקדמונים בפיוטיהם בספרד הכל יחשבו הנוטה מזה כהולך אחרי ההבל · ודבר זה כתוב בתורה · ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים · ומפורש בהגדות ובמדרשים הנעימים והנאהבים · ולא ישיגוהו גבולות · ואיזה גבול ומקום יתארוהו · והנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו · ואמנם כי קצת הגדות הטהורות יבקשו יאורים בנורות · ולהם סנסנים ופארות · עושים פירות ופרי פירות · וסודם כאשר יבחן · ינעם ליודעי חן · סוף דבר הכל נשמע כי על זאת האמנה · אומתנו אומנה · גם לחכמי צרפת אשר אמרתם לרופה · דעתם יפה · מצאנו שכתבו כן בחבוריהם · וכן ראיתי בחבור הרב החסיד ר' אלעזר בן ר' יהודא מגרמיזא ז"ל בספר הגדול שחבר והגיע ממנו לידי שער יסוד היחוד והאמונה וכתוב בו בלשון הזה · ומה ה' אחד אחד כל אשר בו · אין קצה לקצתו אין חקר לתבונתו וליכלתו אין קצה וליסודו אין לו התחלה וסוף · יוצר הכל ויודע הכל אמת אין לו פנים ואחור וגובה · כי אין קץ ותכלית לכל אשר יש בו · ואין לו גבול ולא אברים לבורא העולמים · ומה שכתוב בקרא ענינים גשמיים לא נכתבו כי אם להבין לבני אדם · וכבר הזכרנו בתורתו שלא נחשוב עליו דמות וצורה · דכתיב ונשמרתם מאוד לנפשותכם כי לא ראיתם כל תמונה · ומה שכתוב נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, לא שיש לבורא דמות וצלם בריותיו, אלא בצלמנו שאנו מכינים להתראות

לנביאים פרצוף החמר הוא פני אדם דמיון הנבואה לנו מכבוד ויקר כמכובד בעינו בצלם שמלאכי השרת נראין בו זה בדמותנו ע"ד היקר והכבוד שחפץ באדם· וכן פי' ר' סעדיה הגאון ז"ל וכל הסובר על הבורא יוצר הכל שיש לו צלם דמות ואברים אין לו אלוה כלל· תראה דמתרגם פי ה' מימרא דה'· בעיני ה' קדם ה'· זהו לשונו ואלו דבריו· ועוד אחז"ל באמת ובשבועה שאין ליוצר הכל ית"ש לא דמות ולא צורה וזה היו אבותינו הקדושים מאמינים· וכל מה שכתוב בשיר השירים ראשו כתם פז קוצותיו תלתלים אינו אלא משל תראה במדרש חזית וכו' עד וכל הרבנים ורבינו חננאל ורבינו נסים ורבי נתן ידעו וכתבו שאין דמות וגשם לבורא וקללו המאמין בזו· ואברהם אבינו ע"ה הבין וידע זה· ע"כ אני אומר באמת שהמאמין באלהותו יבין כי כמו שאין אברים לנשמה שיצאה מכסא קדשו כך אין לבורא גוף ודמות וצורה כלל· המאמין אחריו ומי שלא יאמין ידון באש לא נופח· כי הבורא הווה בכל וקרוב לגוף יותר מן הגוף לנשמה ואין דמיון לו בריך הוא· ועוד כתב ז"ל באותו השער· וכשהנביא יודע שרואה בכבוד כפי רצון הבורא באור האור יאמר ואראה את ה' כי את המלך ה' צבאות ראו עיני· לפי שידע חפץ הבורא במראה הנבואית וזהו וביד הנביאים אדמה· כפי שכלו השומע ומדעו מלמד לבני אדם דעת· לא יהיה כוונתם בדבר הנראה לענין מלאכים או לענין נביאים לקרותו אל כי אם ביוצר הכל אשר אין לו דמות ואין לו קץ הוא בהויתו וביחודו בתוך העולם וחוץ לעולם· ואין מחיצת הרקיעים והארצות והימים מקיפים אותו ולא גורעה ממנו וזהו ואתם עדי נאם ה' אלהים· תדע בשכל מדע לבבך ותדע ותשכיל כי בורא העולם אין לו קץ וגבול וסוף וקנין לא קימה ולא ישיבה לא הליכה ולא עמידה לא עליה ולא ירידה אך כפי חפץ רצונו מראה כבודו וסודו לנביאים· וזהו שאמר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים· ועוד אמר ז"ל ומה שאמר בספר הקומה א"ר ישמעאל אני ועקיבה ערבים בדבר זה· זה שיעור הכבוד הנראה והבורא המנהיג והממלא כל העולמים ושכינת עזו בגבהי מרומים· הוא אלהינו הבורא וזו היא האמונה הנאמנה ה' אלהינו ה' אחד· הצדיקים רואים פני השכינה כנגדם כי יראו איך ממלא הכל וימשוך רוחם אליו· וכשהם עולים נשרפים באש שלפני הכסא ואחר כך הם מונחים בצרור החיים ושם נהנין מזיו השכינה·

כל זה כתב החסיד ז"ל· וידעתי כי הספר ההוא מצוי אצליכם ועוד בו האריך· אבל לקצר אני צריך· כי האלהים יודע בהעלותי דברים אלו על ספר ארכובותי דא לדא נקשן· ולבבי ורעיוני נעים כנוע עלי יער מפני רוח גדולה וחזק מפרק הרים משבר סלעים· אמנם מחשבותי צופיות· לפתח שכל העינים תלויות· ממנו אדרוש סליחתו וכפרתו· כי עת לעשות לשמו הפרו תורתו· ואנחנו תמהים עליכם· כי ראינו שלא הסכמתם עם הרב הגדול בעקרי האמונות וציתם לגנוז ספריו באגרות הראשונות· ובשמענו דבריכם בצפיתינו צפינו· להגיה ירדן קבלתכם אל פינו· ולא נטה מהדרך ימין ושמאל· ועתה התורה השנית ההולכת לשמאל· ומקצת שריכם ורבניכם אחריה והם כתושים· על הגזרה הראשונה וחוזרים בדברים· מה ראו ועשו· מי פייסם ונתפייסו וכי משוא פנים יש בדבר· שומעין דבריו של זה היום ולכשיבא חבירו למחר שומעין דבריו· והלא אין דיננו אלא בעקרי הקבלה· לכן רבותי שימו דעתכם להיותכם בהסכמה ותהי לכם לחכמה· כי עיני כל ישראל עליכם· לקחת ק"ו מכם· להודיע דעתכם לצבור הראוי ברמז ברמז הראוי בדבור בדבור· והראוי לחכם לחכם והראוי לצבור לצבור· פן תצא דברתכם במחלוקת ותרעו ותשחיתו בכל הר קדשנו· פן תקע נפשנו משלשלת הקבלה והשרשרת תנתק וחבל הכסף ירתק· כי יצררו רבים דרך לצלמן כי תביאו בלבבם מורך· נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך· ועתה רבותינו הגדולים המגדלים והפנות· ושרי המדינות· יחזור לבם על הראשונות· וכל שכן על האחרונות· וידוע תדעו באמת ובבירור· כי לא ישמעו הקהלות לחרם וארור· ופני כולם קבצו פארור· בגזרתכם לגנוז ספרי הרב הגדול לעזוב כל איש מאוייו· והפורש מהם כפורש מחייו· כי מהם ילמדו· ובהם יעלו וירדו· ומי על יסודי תורתו· וספרי חמדתו· יקח מכם עמדתו· לכן רבותינו חוסו למנינכם· והוו מתונים בדינכם· החרם יותר והאלה היוצאת מופר בתרועת שופר· השמתא במנין אחר תבטל והנדוי לכל רוח יזרה· טוט אשר טוט הרי· ויצא דבר מלפניכם ותהיו לאגודה ולקשר של קימא והיא מן המדה· ואל עוסקי ספר מורה הנבוכים כתות כתות· תשימו יד מוראכם אל פיכם· כי מצות הרב הגדול המחברו היא לאמר לא תפרשוהו ולא תפרסמוהו· וכך אמר בתחלת ספרו, אני משביע באל ה' לכל הקורא בזה הספר לבל יבאר ממנו

אפי' אות אחת ולא יבאר לזולתו אלא מה שהוא מבואר ומפורש בדברי מי שהקדימוני מחכמי תורתינו אשר נקבו בשמות · אך ללמד מה שלא אמר אחר זולתי מגאונינו ז"ל אל ילמדהו לזולתו · זה תופס דברי הרב ז"ל · ואם אתם רבותינו תסכימו עם חכמי פרובינצה וגם אנחנו נלא בעקבותיכם תחזקו הדבר הזה בחרם ואלה ברעם וברעש ובקול המולה גדולה · ולהב אש אוכלה · שלא די בזה תקנה וגדר · במרעה השלום תנהלו הצאן ובנאות האהבה תרביצו העדר · ועוד ראוי לכם להזהיר בנחת את הכל · להניח העסק מכל וכל · ירא שמים ישוב ויפקוד על ספר תורת שבכתב ותורה שבעל פה · כי הוא בית חיינו ובזה תעלתינו תגדל · השומע ישמע והחדל יחדל · שאי אפשר לכם להוכיח לכוף כל ישראל להיות חסידים · ובזה נהגו אבות העולם ליסר מזה חכמים גדולים · אף כי למנוע מן ההגיון התלמידים המתחילים ללמוד · כמו שמצאתי בתשובת רבינו האי גאון ז"ל לנגיד מ"כ · שכתב לו בלשון הזה · תקון הגוף ומיסור הנהגת האדם הוא עסק המשנה והתלמוד ואשר טוב לישראל · כי למוד התורה יועיל לעצמו ולחכמים שכמוהו · ויועיל לעמי הארץ כי ימשכם לדברי המצות והתורה · ואשר יסיר לבו מזה ויתעסק בדברים ההם בלבד, יסיר מעליו תורה ויראת שמים ויפסיד עצמו באותן הענינים הכתובים בספרים החצונים ויסיר מעליו כל דברי תורה לגמרי · ומזאת ההסרה יארע לאדם שישבש דעתו עד שלא יחוש לעזיבת התפלה · אבל אשר ימסרו עצמם לתורה וליראת שמים יצא להם מזה כי ינהיגו כל ההמון לאחרית טובה בלי פקפוק, ולא ישימו שום ספק בהקב"ה · ואם תראה שאותן בני אדם המתעסקים באותן הדברים ודרכי הפילוסופיא יאמרו לך שהיא דרך סלולה ושבזה ישיגו לידיעת הבורא, לא תאבה להם ודע כי יכזבו לך באמת · ולא תמצא יראת חטא וענוה וקדושה אלא באותם המתעסקים במשנה ובתלמוד ובחכמה יחד לא בדברי חכמה בלבד · עד כאן כתב הגאון אביהן של ישראל · ואתם גודרי פרץ העומדים על אדון כל הארץ · ראוי לכם להזהיר בזה · וליסר בכיוצא בזה · ואם תראו בעצתכם הטהורה · להוציא שי למורא · הבו עוז לאלהינו ותנו כבוד לתורה · יעמדו נא שרינו · וכל הקהל אשר בעירנו · ונמלך תחלה · ביסוד המעלה · בנן של קדושים · הארז האדיר אשר בין עבותים צמרתו · זרע קדש מצבתו · הרב רבי אברהם בנו של רבינו ז"ל · ותהיה הסכמת כולכם · עמו הסכמה אחת והעובר מקול פחדכם יחת; הנה לכם מן הפח ילכד בפחת · בזה תאירו בנתיב השלום כנהרים ולזה יטו הקהלות אזנים ושרה קנאת אפרים · ואל חברי הר' החסיד רבי שלמה מברצלוני שלומכם כנהר הטו ותצוו עליהם בבקשה ובמטו · לירא את מוראו להזהר בכבודו ולהזדרז ולשמוע בתוכחתו · להזהר מגחלתו · להחזיק בדעתו · וללמד תורתו היקרה מפנינים · ולסבול פגעיו הנאמנים · כי שמענו מבעלי המחלוקת מבעטים בכבודו ופורקים במורא · חללו קודש חמסו תורה · ועליכם רבותינו המצוה הזאת כי תלבשו קנאות · ותצבאו צבאות · שרי אלפים ושרי המאות · לבא באדירים · לעזרת ה' בגבורים · עד אשר אימת הרב עליהם ככפיר ינהם · ולא יעמדו אליו בגבהם · והוא גם הוא ישמע למוסרכם ויזהר בכבודם · ויהא מקבל בשמחה את כל האדם למען תהיה מחלקתו עם חכמי עירו כמחלקת בית שמאי ובית הלל הנוהגים אהבה וריעות זה בזה · לקיים מה שנאמר האמת והשלום אהבו וצור ישראל יכתת חניתותיהם למזמרות · ולאתים חרבותם · והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם · ויקל מעליכם רבותינו ומעל גבולכם · עול מלכותכם וכובד גלותכם · וישכין אתכם במשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות כבודכם יהנה · ויוסיף כל אשר לכם למנה · ינחילכם בים הצפון ובתוחלת הערוכה · והייתם ברכה · כחפצכם וכחפץ תלמידכם · החפץ בכבודכם · ומתפלל בעד שלותכם · גזירותיכם יקרע לבו לכמה קרעים · ויחרד לרגעים · ונושא נפשו לאל גואל ישראל וקדושו · כי יקום בכם מה שכתוב כי זרע השלום הגפן תתן פריה וגו' · הכותב לפי כבודכם כורע לכבוד ומשתחוה למורא תלמידכם הצעיר אשר לכל' מצותכם מזומן ועמכם נאמן :

משה ב"ר נחמן ז"ל :

כתב ששלח הרב הגדול רבי אהרן ב"ר משלם

להרב ר' מאיר הלוי

צבי נחמד לשם ויקר ותהלה, ומחכמה ומושכל ממולא ושתולה, משרת יקר פאר וגדולה, בכתם בין ופז מדע מסולא, נטה אזנך, שמע דברי חכמים לדעתך, למסלה שית לבך שמע מוסר וקח מוסר השכל, פתח פיך אכול את המגלה, ומאהבה מסותרת צפונה אמת טובה בתוכחת מגולה: כשבתי מרעיד ומשומם אחוז בחבלי פחד ואימים ותמהתי מתולדות הימים והתהפך הזמנים וצוק העתים, והנה יד שלוחה אלי ותגיעני על ברכי וכפות ידי: ואשא עיני ואראה והנה מגלה עפה היוצאת ורוח בכנפיה, ולקול פעמוניה מאז נפשי נכספה, ולצלצלי שמעה נצלה שאפה, לשוש עליה כמשוש חתן על כלה יפה, מקוטרת מור ולבונה ספירים מעולפה, כי חשבתיה כמו שחר נשקפה תורת אמת בעודה מעולפה מאלפה ברה כלבנה כחמה יפה, אור זרח לכל עבר נוצצת ואבני נזר על אדמתה מתנוססת, תפיח גנה יזלו בשמיה ואעבור עליה ואראה מתבוססת בדמיה, גם בכנפיה נמצא דם נפשות נקיים וצדיקים אספה תורה חמסה וחוק חלפה ודברי צדיקים תסלפה יפאת המוסר הרסה וחומתה ערפה במטר גאה וגאון שחפה וגשם גבורה תניפה ועל גאוה ובוז ערפה ורביבי אמרי עתק תטיפה עד את רוחי חבלה ועצמי רחפה ופנת לבבי חפפה ונפשי מתוגה דלפה. ובהגיגי תבער אש כליותי נשרפה כי אמרתה לא נרפה ודרכה בסערה ובסופה: ואלך לדרוש אנה המה מוליכות את האיפה ואחשב כי להנה כנפים. ככנפי יונה בכסף נחפה, ונמצאו ככנפי האנפה ובת היענה כי הפכה לראש משפט וצדקה ללענה ואשלח לקחתה לי בשמים ראש ותהי בפי לענה ורוש: כי מי שמע כזאת ומי ראה וכדבר הגדול הזה הנהיה, כי על הנשר הגדול גדול כנפי-חכמה ותושיה ורבה הנוצה, בדעת ושכל ומועצה, יקומו יוני גאיות לשבת במארב להכות בצדיה להשבית ישרים לפוק פליליה ולהפוך שורק כלו זרע אמת סורי הגפן נכריה: ואם על גפן ממצרים תסיע שליחות קציריה עד ים אשר כסו הרים צלה וענפיה ארזי אל יעל כיונק לפניו וכשרש מארץ ציה, ברוח הקדים לשובים פריה: וראיתי אני את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה, אבל חרדה גדולה נפלה עלי: כי מיום בשם ידעתיך ולשמע אזן שמעתיך ומעלות תהלותיך ספרו לפני ושאון המון חכמתך נגלה באזני, על לוח לבי חרשתיך ועטרות ענדתיך: כי חשבתיך ראש יניקות המשרה פארת תפארה גדול אתה וגדול שמך בגבורה אוהב חכמה וראש תעודה: ומכבד התורה מקדש בן חכמים בן מלכי קדם, המבין המשכיל ר' מאיר הלוי הנשיא בן החכם הגדול הנשיא ר' טודרוס הלוי:

ועתה מה זה רוקך שרה וזרה על הגבר אבי כל בני עבר המכונן בית התעודה, ומעמידה על עמדה, המפנה דרכיה להסיר מכשולה המחיה אותה אחרי נפלה: כי העמקת סרה לדבר על ספר משנה התורה: כי אם אינך יודע אם יש אם למסורת ואם יש אם למקרא, ורעת פיך שלחת ולשונך תהלך בארץ, מה פרצת עליך פרץ, וכי תעדה דבריך לשוא תיפה, ושבר עמי על נקלה תרפא המחזיקים בברית תרפה, ועליו דברים אשר לא כן תחפה, דברים אשר כל שומעם תצלנה אזניו ותזלנה עיניו, וקירות לבו בעצמותיו אש תשלחנה חבליהן תשלחנה וכליותיו תפלחנה, כי דברת על צדיק עתק בגאוה ובוז ובגודל לבב וגאוה, ולבך שלף חרב גאותו מגוה, וברק ממרורתך עליו יהלוך ועזוז אפו וחמה עליו תשפוך, ותפן עברת אפך, כי תכתוב עליו מרורות ולא נזהרת מגחלתן ומצרבת המכוה, ותאמר זך לקחי בעיני כל בעלי אסופות שומרי מצוה כי השפילו ותאמר גוה: ומי יתן ידעתי ואמצאך אבא עד תכונתך אשמעה באזני תבונתך אשר שתלך השם בטוחות אערכה לפניך משפט ופי אמלא תוכחות: אדעה תענני ואבינה מה תאמר לי: מדוע אליו ריבות ועל דברו בגאוה ובוז השיבות, וחשבת כביר צדיק להרשיע ודמית להשמיע לכל פינה ואפס כי דבריו אין ואפס וכי גדל משואת עונו ומעלו: המקנא אתה לו הברב כח תלמוד תריב עמו: הבאת עד נבכי ימיו והתהלכת

בחקר תהומיו, ועברת מי כביר זרמיו, התבוננת עד רחבי תלמוד והדריו, להופיעה עיפת ששת סדריו· החקר סוד אלוה תמצא כי ירום לבבך ויתנשא· הנגלו לך שערי הכמות לאמר הריני כבן עזאי בשוקי טבריא· הידעת חקות שמים ושמי השמים· ולמה לא שמרת מחסום לפיך בדבר שפתים לשום עליו בריח ודלתים· פן תאמר מצאתי חכמה ודעת ותבונה כגבר ואיש לפי מהללו, הן קדם אהלוך ואיננו ואחור ולא אבין לו ואביט ימין ולא אראנו ואחור ולא אשורנו· לו משכיל דורש את האלהים צדיק מושל ביראת אלהים ויחסרהו מעט מאלהים הוא משה איש האלהים הרב הגדול בן הרב הדיין ר' מיימון ז"ל גדול בתורה בישראל נודע שמו בקש לו איש כלבבו וימצאנו ולכל מוצא פי החכמות ימליאנו וילמדהו דעת ודרך תבונות יודיענו, שכב רבץ במשפתי החכמות כארי וכלביא מי יקימנו, והוא באחת ומי ישיבנו ויסתר פנים ומי ישורנו· על כן מפניו תבהל תתבונן ותפחד ממנו· לכן שמע נא ממני וכל דברי האזינה כי בתבונה ובדעת כל גבר יוחן כי אזן מלין תבחן· מוסר השכל נבחרה לנו נדע בינינו מה טוב ומה נעים לערוך מלין ואזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין· כי את אשר יאהב יוכיח באהוב ומלה כי טובה תוכחת מגולה· ואתה עתה ברוך ה' אם אלהיך היה בעזרך ומשחך שמן רוקח יקר מחכמה ומכבוד מחבריך ויפיפית מבני אדם ונעמת, כי טעם טעמת בקנה מתק בדבש החכמה ותאורנה עיניך להביאך עד פה למה יגאו רעיוניך לשית גאון גליך עד פה ולשוט באי שיטך ומשוטך עד ים יפו, ותחשוב לשכון במפרציו ולשבת בחופו לקמול קנהו וסופו, ותאמין לאכל יערו ונופו· ואולי הכית את יושבי עירך לפי חרבך מבין עם תלמיד ולהגדיל תורה ולהאדיר ונשאך לבך להכביר וגאון גבה לבך כלב אלהים ונועדת להלות על ה' ועל משיחו, ולדבר במשה [איש] האלהים למשל ולשנינה, והחולק על רבו כחולק על השכינה· ועל כרחך הוא רבך ורבא דרבך, וכל היושבים סביבי וסביבך והשוכנים בקרבי ובקרבך· על כן ילדות גדולה היתה בך בהשיאך שיאך וגודל לבבך להגביה פתחך ולהוציא רוחך, והעתירך עליו דבריך, כי האמנם שלחו אלהיו למחיה, כי ראה כי אזלת יד חכמי פליליה והלך יד בני ישראל הלוך וקשה, והרים ידו ונטה מטה עוז על ים התלמוד עד אשר יבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה, ומים השכלות עמו משה, ונתן תורתו בלבם כתובה וחרושה, והנה כתובה לפני לא אחשה· כי אמנם מימות רבינא ורב אשי לא קם עוד בישראל כמשה להפליא עז ולהגדיל תושיה, וגדולים מעשיו ממעשה ר' חייא· כי הקים עדות ביעקב ותורה שם בישראל בשכלו ומדעו אשר לא תשכח מפי זרעו· ואתה הרחבת פיך והארכת לשונך והרימות קול עליו· תשובתו לא חזיא לבר בי רב דחד יומא ודמי האי צורבא מדרבנן כדלא גמירי אינשי שמעתא (כך אמר הרמ"ה על הרמב"ם)· נוקשת באמרי פיך ונכשלת כי בכחך לא משלת, ומאד נסכלת והבלת, כי שפתיך לפיך לא גבלת וחיל חומת דעתך האבלת, ובדם שכלך חבלת ובמראה הגאוה נגאלת ובים המוסר לא נטבלת, וידעתי כי את פי הרב החכם אביך וזקנך לא שאלת· כי לא דברת בפיך כמתלמד וכשואל, רק כמתגבר וכמתגדל· ובזאת לא יתהלל המתהלל כי תחלת דברי שאלתך בדוך והבל ואחרית פיך רעיוניך שגו ברואה ושלו העת שמת זכרונך אחר המזוזה ותדבר בגאוה ובוזה· פרשת רשתך ונתפשת במצודתך ונלכדת במלכודתך ותענה עזות· ולא מחכמה שאלת על זאת כי העמוד אשר בו חזקת ידיך ועליו משענתך נשבר מטך ורצון קנך וכהה פשתך· חשבת למכפת ואת נכפתת סברת למחפר ואת נחפרת· באמרך בספרך טעות גדולה היא זו· ובאמת מדרך חכמה וכבוד תלמידי חכמים נטית וחטאת ופשעת ועוית, ולעמי על כל דבר ה' בזית· היאמר חומר ליוצרו מה עשית וכי יש תלמיד שיאמר לרבו טעית, ואם קרית לא שנית· ואם לפי ראות עיניך שגה ושיגים מכסף לא הגה, היה לך לומר לפי סברתך כתוב בתורה כך· ואמנם כי כל חכם לב משכיל יחזה בספריו ויבט ויחשוב כי שכח או השמיט, או נשאו לבו לומר כי מצא בשגגה שיוצא מלפני השליט, היה לו לפסוח והכיל גטן והמליט, לא לדבר בשאט גודל להמעיט· כי לא שמענו באזנינו ולא ספרו לנו אבותינו חובר ספר אשר חובר אחרי חבור הגמרא כחבור ספר משנה תורה, ולמקצה תבל ועד אפסה לא נמצא איש אשר ירקח כמוהו וכמתכונתו לא נעשה כן· כי יפלא ממך דבר בספר תורתו באמרי בינה להבין בין דין לדין היה לך לדבר כמשתומם על המראה ואין מבין, לא כמעפיל לעלות ולדבר גדולות· ועתה בחירי וגבירי שמע נא דברי ומוסרי, אם יהיה נביאך או רבך או נשיאך גדול בחכמה ובמדע במראות התלמוד יתודע לשאת ולתת ולפלפל ובמשפט דבריו

יכלכל, לא מלאה ידו בכל דעת בחכמה ובהשכל לגזור ולהיות כאמרכל · ואם האלהים נתן לו לב לדעת להבין שמועות באמונת עתך חוסן ישועות אין ישיבתו נקבעת ותבונתו נודעת וחכמתו מובעת בעסק חכמה, ואם בעיניו ההרים תלוים בשערה · ואיך יאזור חלציו לדבר בגבורה ולסוף בשערה גבר אשר דרכו נסתרה ואשר נעלמו ממנו סתרי סדרי חדרי התורה וספרי וספרא · לא כן משה רבינו עליו השלום בכל בתי חכמות ודעות נאמן הוא איש אשר רוח אלהים בו ולבו כלב הים הגדול רחב ידים · בכל הארץ יצא קו מעלתו ונשמעה רוממות קרן גדולתו, ולמי נאה להלל גבורות ה' להשמיע קול תהלתו · ומדוע לא יראת לדבר ברבינו משה, ואם פקח האלהים עיניך בחכמה איך כבן עזאי וכבן זומא לדבר בגבורה ולהגיש עצומה בעצמה, ומי יתן החרש תחריש מדבר בגאוה ובמרמה ותהי לך לחכמה, וכד נפל זמנא בפומך וכי הא מילתא לא תימר קמי רבך · ואם השקה נפשך בתורה כמבין ותחכמוני ובשמן ראש בילת התלמוד ראשך תני דבר כשואל לא כידעוני, השלם יאמר גבור אני? ונהי דאהני לך קמרא דאבוך ליסווייך נשיא אבל לא מספר בגנות חכמים ודבה להוציא · ואלמלא בן טודרוס אתה נשיא ורבי נגיד ורב תבונות וחתן המלך רב ברכות איש נדיבות קם על נדיבות אשר שמעו הולך בכל המדינות ושמו הטוב כמור עובר לכל הלשונות וכבוד משפחת יולדתך ובית אבותיך הנשיאים ראשי המטות, גוזר אני עליך במושב זקני וחכמי על אשר מעלת וחללת שר הקדש להתנהג כל ימיך כמעשה דר' יהושע על דברי ב"ש בפרק חומר בקדש (דף כ"ב ב') וכמו שלא תתבונן מאן הני רבנן:

אמנם אתה נפיל בן ענק ושמת חכמה לוית חן ולגרגרותיך ענק ומשלש התבונות דבש לבך ינק, למה תעדה גאון וגובה תענק, לדבר גבוהה גבוהה יצא מפיך עתק · מי הוא זה ואי זה קטן הוא שלא כלו לו חדשיו אשר מלאו לבו להרים ידו ולשאת ראש על ראש זקני ישורון ויושיביו מבחר חכמי חרשיו חכמי תעודות ושופטיו וראשיו רכב ישראל ופרשיו, הלא תמורתו יהיה שוא · ואם אתה לא חלקת כבוד להדרת זקנתו ויקרת ישיבתו ורוב חכמתו וגודל מעלתו ומעלות הוריו ומשפחתו · כי מעיד אני עלי שמים וארץ כי שמעתי כתב ספר יחוסו כלם חכמים וידועים עובדי אלהים רב בן רב דיין בן דיין קורא הדורות מראש במהלל עד רבינו הקדוש, כלם אנשים בעלי תורה ויראה, שם ותהלה בעלי חכמה וגדולה, עד שהתורה חוזרת לאכסניה שלה · ועתה אחי וגבירי הוה זהיר ברוחך, הלאים כמוך שיחך כי תשיב אליו רוחך? התחשוב שאין יש חכמתו להשביח ושם תהלתו להשכיח ולהצמיח מוצא דשן על שן נחיה בבדי עבות תשובות תטריח? והנה כל נהרי נחלי מקור חכמה אל פיו יגיח, וברב דעת חכמה ובינה אלהיו אותו הריח, מים עד ים גן בשמי תעודתו יפיח · ולמה לבך תקשיח מתורתו הברה והזכה, ולא תדבר בלשון רכה ותריב אותו בחזקה · התמשוך לויתן בחכה, ומי שלח ידו במשיח ה' ונקה · ולא מאנטגניותיך ואל תשען על בינתך, ולא תשא תורה שלימה כשברת שיחתך · והיה לך לאחוז בדרכי אביך ולתמוך בנתיבות יולדיך וללמוד מדרכי מוריך, להתנהג בדעת ומוסר וחכמה וכבוד ועל פי חכמים וזקנים המעוות לתקון, או לאמר הורה כבר זקן · כמו שאמר רבינו הקדוש ע"ה שהיה נשיא ורב גדול הדור ומכבד ת"ח ופני זקניו הראויים לשבת ולקום מפניו נשיא לדור · כמו שאמרו ז"ל בא וראה כמה מחבבין זה את זה שאלו ר' יוסי קיים היה כפוף ויושב לפני רבי ואמר כבר הורה זקן · ודע אחי וגבירי כי הענוה עדי החכמה וחליו · והנה נשמעו באזני קול צלצלי מאמריך, ואני באתי בדבריך להשיב על דברי שאלותיך ומקנאת מחלוקותיך על תשובותיו אשר חשבתו לתועה ורוח רעה, ואראך כי הטעות בך ואתה תולה ברבך, אבל לא אשיבך על תשובת דבריך שבאת לחלוק כנגדו ועליו תתגבר, כי לא חדשת לו בהם דבר ומבין ריסי אגרתך ניכר כי לא חפצת לדקו במחשבתך כי אם בהתגלות לבך ואתה לא השילות כי אם להראות חכמתך, כי לבך נופח באש דת להוציא כלי במעשה ומשחית לחבל ולסתור ולהיות כקנתר להרעים הספים והכות הכפתור. ואני מאז חשבתי דבריך לפרח וכפתור, כי מיום לשמע אזן שמעתיך חשבתיך איש תמים, מאיר עיני חכמים לתורה ולתעודה, ועתה נחשבת בעיני כתלמיד ר' מאיר לר' יהודה, ואם אתה נשיא ורב כבן חרסום היה לך לשמור לפיך מחסום, ולמה לא ישרה דרכך ונתכנה ולא זכרת תפלת בן הקנה · והנה חשבתיך כבן אלקנה אכן מצאתיך כאבי אלקנה · והלא אתה חוזה בן חוזה ולמה דבריך דברי הוזה ודרכיך בוזה ושפתך לוזה · הכזה יעלה תמיד על לבו לענות לרבו הנחשב כששים רבוא, ולאמר למזה בן מזה מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה · כי כבוד כל בית ישראל

בעיניך נקלה, ולא נסתפית מדליקתא ומנורא יקידתא ומן גומרתא דגברא רברבא דסויא עקנתא כעקרבא וזבורתא, ומן זקוקי אשתא דמרי אלפנא חדתא דנפקא מגו אוריתא עתיקתא, ומבוכנא ומרזפנא דתבר אסיתא דפרזלא ונחשתא ומטרקתא דמוויא, קלא דלית ליה אסותא וממרטקתא דקנייא דמטללתא דבעיא למבזע מוחא דארנקתא (ברכות יט) וממדוגמתא דאיתיה ללוי מטלעתא וטרדוהו מכולה חברתא ואפקוה לבר ממתיבתא דרקיע על דאמלים דעתא דרבא מלפנא ומרא דשמעתא (שם יח) והנה אני באתי על אמרך לעבוד השם מפר ברית ואשם ומפר ברית השם ומפיח תקות שוכני עפר. איך מלאך לבך לעלות על רוחך לדבר באיש אלהים כי נטה לבבו מתורת אלהים חיים ולא יאמין בחיים כי יקיצו וכי יעירו משנתם שוכני עפר, וחלילה להוציא עליו דבה על זאת ועל כיוצא בה כי נודע בישראל ויהודה, שאין עזרה ננעלת בישראל בחכמה ויראת חטא ובאמונה ויושרת לב כמוהו היום. והנה בספר מדעו היקר מזהב ומפנינים דבר בכמה מקומות על מי שאינו מודה בזה ואינו מאמין כי הוא כופר ואפיקורוס ומין. ואיך שגית במאמריו ולא בינות בספריו, ולא הבינות דבריו. במשך על משענת קנה הרצוץ הוא אשר דחה בו רבן גמליאל אויביו הצדוקים, ונטשת עמוד הברזל והחומה הבצורה אשר בה נסמכו הצדיקים ואנשי השכל והחכמה, ובלבם שומה בכתב אמת רשומה וחתומה ומרגלא בפומא. ואיך לקחת הדברים כפשטן והפסוקים כצורתן לקטרג ולצאת כשטן. השמת לבך אל חכמי המחקר והתעודה אנשי שם נשיאי עדה הם הם הגאונים רבינו סעדיה ורבינו האיי ז"ל אשר הרחיבו לדבר בענין תחית המתים ובענין עולם הבא והנבואה העתידה, והם אמרו אין סומכין ואין מביאין ראיה מכל דברי האגדה, ואין מקשין מדברי הגדה. והם הם כתבו בספריהם כי אחרי תחיית המתים בגווייתם, ימותו שנית וישנו שנתם ויחיו ויקיצו מאדמתם. והביאו ממקומות רבות ראיותם, ומדברי רבותינו משענתם. ואתה אמרת „וכי יאמר חיו יחיו אך ימותו אחרי עמדם, אל תבא נפשי בסודם האומנם אם לכוד ילכוד וניעוד חבלי שאול במוקשם, למה לי חיים טוב לי עוד אני שם". וא"כ הוא כדבריך מתים שהחיה יחזקאל שאמרו חז"ל שנשאו נשים והולידו בנים ואחרי כן המיתם לא החיה אותם כי אם לרעתם, וטוב להם לשבת בקבורתם. ואתה באמת לא הבינות דברי רבינו משה ז"ל שאמר שעולם הבא אין בו לא גוף ולא גויה על איזה עולם הבא אם על תחיית המתים או על העולם שיתחדש אחר תחית המתים אחר שיחרב ימים רבים, כמו שאמרו חז"ל שיתא אלפי שני הוי עלמא וחד חרוב שנאמר ונשגב ה' לבדו, אביי אמר תרי חרוב שנאמר יחיינו מיומים. ונמצא שלדברי רז"ל יש עת וזמן רב בין תחית המתים והעולם הבא. וכן אמרו ז"ל צדיקים גמורים שעתיד הקב"ה להחיות שוב אינן חוזרין לעפרן, וא"ת אותן שנים שיחדש הקב"ה את עולמו מה הם עושים וכו' נמצאת למד שאחר תחיית המתים יחרב וישמם העולם וא"כ יתחדש, ועוד אתה למד מכאן שאז"ל צדיקים גמורים שעתיד הקב"ה להחיות אין חוזרין, הא צדיקים שאינם גמורים חוזרים לעפרם וא"כ יקיצו ויעמדו לגורלם שלא כדרך סברתך ומחשבתך, ואיך יעלה על לב ואיש שנתן השם חכמה בלבו לקחת דברי האגדה כפשטן והפסוקין כצורתן. והנה אמרו ז"ל העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה. ובמקום אחר אמרו עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים מלויתן לעולם הבא שנאמר יכרו עליו חברים. ואנטונינוס שאל לרבינו הקדוש אם יאכילוהו מלויתן לעולם הבא והשיב לו הן אמר לו אנטונינוס הנה מגדי פסח אי אתה יכול כזית להאכילני בעולם הזה ואיך תאכילני מלויתן לעולם הבא. ועוד אמרו ז"ל עתידי צדיקי דאכלי בפתורא דארבעה רגלי לעלמא דאתי. ועוד אמרו ז"ל עתיד הקב"ה להוציא נחל מבית קדשי הקדשים ועליו מכל מיני מגדים. מכל אלה הדברים נראה לדעת רז"ל שהעולם הבא יש בו אכילה ושתיה א"כ דבריהם סותרים זה את זה לאשר שומע אמרי אל ומחזה האמת בעין לב לא יחזה. ואמנם אם רוח המושל תעלה עליך ושמרת פתחי פיך לא הכברת מליך ולא העתרת דבריך ולא הגדלת פיך לדבר מלבך דברים שאין לך בהם קבלה מפי רבך, כש"כ מדברים שאפילו מחכמים הקדמונים והגאונים לא ירדו לתכלית אמרות העתידות יבנו בהם סודות, ואינם מפורסות ככל הצורך בספרי הנבואות לדעת האמת כמה יהיו שני חיי המשיח וכמה יהיה בין ימות המשיח ובין תחית המתים וכמה יהיה בין תחית המתים והעולם הבא ומה יעשו החיים בנתיים. ואחר שנעלמה ממך תושיה ולא ידעת על איזה העולם הבא אמר הרב שאין בו גוף וגויה, היתה לך דומיה תהלה

עד דרשך וחקרך שערי הדברים מפי זקן משכיל דורש את האלהים, כי אמנם יש בה סודות נפלאים ונכסים ונעלמים מעיני רבנים חכמים וגלוים לבני לב משכילים· ואשר אורת כי שמת כליותיך אנשי מועצותיך, מה טוב היה לך אם ישרוך כליותיך להיות יועצך הרב אביך וזקנך והוריך ומוריך, כי אז תשא פניך ממום יחלו פניך רבים· ואשר חרדת אלינו את כל החרדה הזאת, ויחם לבך בקרבך בשמעך כי נפלא בעיני הספר מאד, באמרנו כי יפלא ממנו הדבר הגישה האפוד, חיי דמרי שמיא ורקיעא די במימריה קוטרא דאהרן תנינא בלעא וימא דסוף בזע וחיי דרבנן קדישי ארעא לבשי מלתא דרחמי דאוריתא, אם יש עליו מלין אחד מני אלף ממעלתו בעינינו, והמגיד לא הגיד חצי מרבית תהלתו לפנינו· ולא יאמר עליו הגישה האפוד, כי יש אפוד נחמד ונכבד ויש חגור אפוד בד, כך יאמרו עליו כל הזקנים והנבונים והחכמים, הגישה את ארון אלהים אשר שם לוחות הברית וחשן המשפט את האורים ואת התומים שמאירים דבריהם ומשלימים, וכמוהו לא היה לפנינו נשיא ורב ממזרח וממערב, ובכל מערב כל חבוריו וסדרי ספריו להיות ידיו רב לו ועזר מצריו וחכמה ותבונה ודעת אלהים· וכל אשר הקדימוהו לא דמו אליו ולא עממוהו, ועל כל חבורי הגאונים והרבנים אשר שמעו אזנינו וספרו לנו אבותינו הנזכרים ונעשים אחרי השתם מעינות התלמוד, ועל כל חיבור ספר וקרא לכל איש ממרום עליו יערה ישגיב בכחו· מי כמוהו מורה דעה להבין שמועה ולהעמיד תורה ותעודה על עמדה ועל יסודה ועל מטעה· כי באמת ובאמונה תורתו משיבת נפש ומאירת עינים, מחכימת פתאים ורוגנים ומוספת לקח לחכמים ולנבונים, וסהדותיה נאמנה· פתשגן אוריתיה מנרתא דנהורא לאנהרא עיני חשיכי אולפנא יהיב חכמתא לחכימין ומנדעה לידעי בינה· ואתה לו שקול שקלת חכמתך ומוסרך ובינתך ונהגת בספריך מנהג הוריך ומנהג בנים משכילים ומבינים דורשי תורה לשמוע ולהבין, הלא נמצאו בדבריך דברים הראויים. לבא לפני ולפנים, לשבעה מטיבי טעם רואי הפנים, הבונים העושים במלאכה הנושאים הנותנים בהלכה: אך אתה הראת חכמתך בגובה רוח ובגודל לבב בגאוה ובוז יהדיו תמים, ושמת דבריך הנעימים· לכן הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתם ולדעתי, וכתוב וחרוש על לוח לבך וחתום כחותם על זרועך, ועדית על גרגרות מדעך מדרש (עירובין כד) וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות ומבמות הגיא עד כל גיא ינשא ומדרש העם מקנה· והנני חותם דברי בחותמת דברי שלום ואהבת חסד ואמת·

לכן הנני מודיעך כי כל אשר העירותי רעיוני ומצפוני רוחי אשר פציתי פי לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא עשיתי, כי אם בקנאתי לאלהי ולשם קדשו ולמשיחו ולקדושו ולתורתו הקדושה והיקרה הברה והטהורה המאירה עיני כל ישראל· וקנאתי לגודל מעלתך ולשמך הטוב משמן טוב אשר יצא לך מכל סביבותיך מנעוריך, לבל יהי לשמצה לבלתי ישתו המים הרעים להרבות מחלוקת ונמצא שמך ושם שמים מתחלל, ומאשר חשקה נפשי באהבתך ואהבת הגבירים האדירים אבותיך וכבוד השרים והנכבדים אנשי גאולתך ואנשי מודעתך· וידעתי אני בלבי כי ידינוני לזכות ויזכרוני לטובה, וגם אתה תוסיף בי אהבה כתוכחת ר' יוחנן בן נורי לר' עקיבא לקיים מאמר הכתובה הוכח לחכם ויאהבך, ולמוסר אהבתי לבך אל תקשה כי את אשר יאהב ה' יוכיח· ואשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים לשום נפשם. אשם וישאו הקטנים ק"ו בנפשם לעבור מלכם לפניהם וה' בראשם· ואשרי הדור שהנשיא שלו מביא קרבן על שגגתו ואתו לא תלין משוגתו, ולהיות בה' מבטחיך ערכתי אמרי פיך להוכיחך לתת מעדנים לנפשך ולהניחך ולהודיעך קושט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחך· לעיר חכמים ורב ימים אהב טהר לב והולך בדרך תמים ודורש שלומם וטובתם כל ימיו לעולם:

אהרן בר משלם ז"ל מלוניל

אגרת ר' הלל החסיד אל ר' יצחק הרופא

רוח טהורה ונשמה יתרה נפש נקיה כבוד הונה בצורת גויה, חלוץ מחלצות התעודה גדול בישראל נודע ביהודה, יביע גולות עליות גולות תחתיות, השכל ברפואות ויכל בטבעיות ויגבה לבו באלהיות וישלמו בו מעלות המדות ומעלות שכליות · איש אשר אלה לו וזה נבא מהללו אדוני ומורי החכם יצחק רופא הגופות סועד הנשמות קונה שני עולמות · הלל החסר אוהבך הקדמון ומשועבדך בלב חפץ ובנפש שוקקה יפיק לך את רוחו מצמית לאדונותיך את כל יצוריו ואת כוחו לכל אשר עליו תשוה ובכל אשר נפשך תאוה אתה תאוה ואספרנה יע"ש :

כשמוע אדוני צלצלי פעמוניך, ובהילך על ראשי ממרחק אורים מצד חביונך, ויער מערבי ממזרחך וילהט דרומי מברקי זהב צפונך וממרחק הפיחו בי שמי רקחך, ששו בני מעי ששו ומרוה נדיבה התנוססו ורעיוני באהבים התעלסו · ברכתי והללתי נקודות העת אשר בה ראיתיך והיום המאושר אשר בו ידעתיך, אדוני אחי קראתיך אזכרך ואברכך כי אהבת החכמים אהבתיך, ידיד ה' תשכון עליו ברכה בקרב עמך אלהים יענה את שלומך :

הן הנשתוון הזה יודע לאחוותך, כי זה כמה שמעתי עליך טובות גדולות ונפלאות, וכי הוספת מעלות חכמה תוספת מרובה עד מאד על המעלה הראשונה אשר בה ראיתיך · ועתה מקרוב בא הנה סוחר איש בנאר עתק והשלימני עד מאד בעל פה מגידך ואמר לי, כי נתת לו אגרת אחת שיביאנה אלי, ואחר כן נתחרטת ותקחנו ממנו ובכן בא בלא אגרת ; אמנם בפיו הביא אלי בשורה אחת מבשרת שלימות וברכות מוגרות, ואז נתחדשה בי תכונה אחת מורכבת משני הפכים יחדו, כלומר שמחה ועצבון, השמחה על בשורת השלום, ועצבון על אשר מנעת מפי את מנך ולא זכיתי לראות את טורי שלומך · ואיך ולמה היתה הסבה בזה לא אשאל ולא אנסה, כי אולי ידעתי שהמה מותר ופירושה אסור, ואני עם כל זה אקרא ולא אטה וארבה ולא אסור · אמנם אודיעך כי גם אם ארכו הימים ונשנו העתים מן היום אשר נתחברנו בעיר רומי עד היום הזה, ושפו טבעיי ונחלשו כחותי מאז ועד עתה, עם כל זה לבבי חדש וטבעיי חזק וכוחי גדול להתחבב בחיבתך אם אני ראוי לכך · והנני עז כנמר וקל כצבי וגבור כארי תהלה [לאל] לעשות רצון קוני שבשמים ית', ואחר כך למלאות חפציך ולעבוד עבודתך בכל אשר אוכל להשוב שיהיה כבודך וכבוד חכמתך ותליך לצוות אלי לשמור ולעשות ודי בזה · ואחר כן אודיעך כי הנני גר בעיר פורלין וביקר בל ילין, ובשבתי פה אינני יודע מן הענינים המתחדשים בעולם היהודים אלא במקרה, בסור הנה לעתים רחוקות קצת אנשים שיאמרו לי כך וכך נתחדש בעולם היהודים ובמקום פלוני · וזה עתה ימים רבים ששמעתי שבא בפרצא אחד מאשכנז שמו שלמה שליט ועבר עד עכו ואז לא נודעו לי מהלכיו ועקבותיו, אך עתה מקרוב נודע לי כי עיקר עקבותיו והליכותיו היו להלחם בה' ובמשה עבדו, וכי הוא נושא עמו כלי חרש מלא טומאה מתוכה, כלומר שהחתים אגרות מצד חכמי אשכנז דוברות סרה על דברי רבינו משה, ובפרט על מורה הנבוכים כדי לגזור על ביעורו :

וכשומעי ספקתי כף על כף על שלא ידעתי זה מידי עוברו באלה הגלילות · שאילו ידעתי הייתי פונה מכל עסקי ורץ אחריו עד אנקונה, ולא היה נפרד ממני לעולם עד הביאי אותו בכור המצרף לפני חכמי ישראל וחכמי גוים לדעת מהמינות והכפירה שמצא בהם הוא וחביריו עדי שקר, והייתי מסדר בכל כחי כישר בעיני ואגרותיו לעיני השמש בביאור ארוך · והנני אומר כי אותו שלמה אם החתים האגרות בזדונו ורוע לבבו, לא החתים בשרו מזובו אבל רר בשרו ונפשו בחובו · עוד שמעתי כי באלה האגרות נדה והחרים וגירה מדון בקהל עכו והשם חרב איש באחיו, חרבם תבוא בלבו והקללה תבוא כמים בקרבו · ולכן מפחדתי פן נתפשטו הבליו ועקריו גם שם בקהל רומי, ושמא נטתה שום כת סכלות אחריו, אמרתי אל לבי להזהירך אחי ולהשכילך לאמר השמר לך ושמור נפשך מאד מהצטרף עם קשר רשעים, ואם יפתוך חטאים לא תאבה · ואם תשמע דבר שיהיה נגד דברי רבינו הקדוש וספריו, הכה את

שיני הדובר הזה ואל תשא לו פנים ואפילו אם יהיה מן הנקראים רבנים בפה ההמון תקרא אליו רב החובל, ובכן תזכה ותמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואנשים ואל תחוש התיישים:

אחי שאל נא לימים ראשונים ושנים קדמוניות, זה ששים שנה אשר התעוררו קצת מחכמי פרובינצא וקטלונייא על ספרי רבינו, ולא כוונו בזה לכבוד אמונת התלמוד ושום דבר אמונה, אלא בעבור שנתחדשה שנאה וקנאה ביניהן ולא היו יכולים להנקם איש מאחיו, ולכן מצאה כת אחת תואנה על האחרת באמור הם מינים ועוסקים בספרי מינים· והוליכו עמהם כמה וכמה כרכים מספרי מדע ומורה והלכו אל צרפת והלשינו את הכת האחרת לפני חכמי צרפת בדברי מינות וכפירה, ושהם עוסקים בספרים פלונייא שרובם דברי מינות, והוציאום וקראו בהם לפני אותם החכמים ופירשום לגנאי ולבזיון כרצונם; ואותם החכמים המשולחים לא דקדקו בספרים ונתנו אוזן אל אותם המדברים, והחליטו גזרתם לבער ספרי המורה והמדע בכל אשר ימצאו שם, וכל ההוגה בהם יחרם הוא וכל רכושו ויבדל מקהל הגולה, ולא היה דיים בזה אבל נתנו למאכולת אש לעיני השמש כל אותם הכרכים· ולא דים בתבערה לבד אמנם עוד האש אשר בה שרפום הבעירוהו מן הנר הגדול שהיה דולק בבית הכומרייא הגדולה של פריש לפני המזבח והכומרים הבעירו אש ונתנוה עליהם ונשרפו הספרים ברחוב עיר פריש לעיני כל העם· וכל זה עשו להשמיע קול שאון הכפירה והמינות ולהבזות ספרי רבינו, ושלחו הנידויים והגזרות בכל קהילות פרובינצא ובזה נתנו חרב חדה איש באחיו ברוב הקהלות· ותהי הרעה הולכת וגדלה עד ששתי הכתות נלחמו במונטפליר בהכה ופצוע והוצאת שם רע ולעזים מגונים· וכת המורים במורה צדק נפלו בפח יקושן, כי שכרו עידי שקר נגד הכת העלובה והעידו עליהם עדיות רבות ורעות לפני שופטי הארץ והוזמו· ובכן נדונו בקציצת לשונות ונחתכו יותר מעשרה לשונות של טובי הכת המורה במורה· ויודע יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו· והנה שגור בפי כל· שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ· ועתה אשוב אל מה שנעשה בעיר פריש ומה קבלו על ככה ומה הגיע אליהם· ה' משמים השקיף ויקנא לכבוד רבינו הקדוש ולכבוד ספריו וישלח בקהלות צרפת חרון אפו וחמתו ולא נשא פנים לתורתו· ואל תתמה על זה לומר איך לא נשא פנים לאלף ומאתים ספרי תלמוד ואגדה בעבור המורה והמדע? הלא תחשוב כי רבינו משה היה כמעט משנה בדורו של משה רבינו וצדקת כל הדור היתה תלויה בו, ואותם הנמהרים כוונו לביישו ולהוציא עליו שם רע שלא לשם שמים ולכן חרה אף ה' בהם· שהרי אמרו רבותינו ע"ה בגטין פ' הניזקין אמר ר"א בא וראה כמה גדולה כוחה של בושה שהרי סייע הקב"ה את בר קמצא והחריב את ביתו ושרף את היכלו· ואם על בר קמצא שהיה קל אחד בדורו והיה על דבר שעודה הקפיד השם ב"ה מה תאמר ברבינו משה שהיה משנה למשה רבינו, שביזוהו והוציאו עליו שם רע ממינות וכפירה· אי שמים! אי לזאת יסלח להם סלה! הלא תראה מה שנאמר בירושלמי ר"פ החובל שדרשו ע"ה על מקרא שאומר ישור על אנשים ויאמר וגו' ואז פדה נפשו מעבור וגו' במה דברים אמורים שלא הוציא עליו שם רע אבל הוציא עליו שם רע אין לו מחילה עולמית· והטעם בעבור שהוצאת שם רע הוא כתב שאינו נמחק מדור לדור· ולכן אחי אל תתמה אם השם ית' ענש את תורת בני צרפת לכבוד רבינו משה ולא נשא פנים לספרי התלמוד שלהם וישקף עליהם בעמוד אש וענן עד שהרעים עליהם כל הצלחות ואז נתחדשו הגזירות הגדולות, את הקהלות הרגו יותר מג' אלפים, ואת ספרי התלמוד שלהם כולם נתנו לשריפה ולמאכולת אש ואז יצאה הגזירה שלא ילמדו עוד ספרי תלמוד בגלוי עד היום הזה· ואם תשאל מי יודע שאותם הגזירות היו בענין שריפת המדע והמורה, אענך הנה האות והמופת שלא הפסיקו מ' יום בין שריפת ספרי רבינו לשריפת ספרי התלמוד, ובאותו מקום עצמו נשרפו כל הסדרים והפירושים שנמצאו בפריש ונתערב אפר ספרי התלמוד באפר ספרי המדע והמורה, כי עדיין היה האפר במקום· וזה דבר אמת וגלוי ומפורסם לכל העמים יהודים וגוים, ולאלתר ידעו הכל כי דין שמים היה ומאתו שלח אש על אשר שלחו יד בספרו הקדוש:

והר' יונה הגדול מברצלונה ז"ל היה ראש וקצין על כל אותם הרעות הגדולות שנעשו בצרפת, ואז נמס לבו ולבב כל עוזריו, וקבל עליו ללכת ולהשתטח על קבר רבינו במנין עשרה ולבכות על קברו ז' ימים שימחול לו על אשר מעל בספריו, והודה בפיו בפני כל העם ואמר בלשון זה: הנני

מכה על פני ובוש ומתחרט על אשר פערתי פי נגד רבינו הקדוש הר׳ משה בן מיימון וספריו, והנני מודה מלב ומנפש ואומר, משה ותורתו אמת וכולנו בדאין · ואני מקבל עלי מעכשיו ללכת להשתטח על קברו במנין עשרה, וללכת על קברו ז׳ ימים, ולומר בכל יום חטאתי לאלהי ישראל ואל רבינו משה אבן מיימון, שדברתי ושטויתי נגד ספריו · כלשון הזה אמר בבית הכנסת של פריש לפני הקהל הנותרים מן הגזירה ויצא משם ובא לו למונטפליר עירו, ואמר כן בב״ה של ברצלונא במעמד כל הקהל · ואז נפל פחד רבינו על כל הקהלות וכל מי שפער פיו נגדו קיבל דין שמים עליו · והר׳ יונה קבע ישיבתו בברצלונא ובכל הלכה והלכה היה מזכיר מחיבור רבינו משה ואמר, רבינו משה כתב כן בחבורו ונראין לי דבריו ולא חלק עוד על סברותיו · אמנם עם כל זה נענש בעבור שאיחר את נדרו שנים רבות עד שכמעט נשכח ממנו, והלך לו לעיר טוליטולא כדי לעבור משם וללכת על קבר רבינו, ובהיותו שם חברו עליו קהלות ספרד והפצירו מאד להתעכב בעיר שנה או שנתים ונתרצה להם וקבע לו שם ישיבה גדולה · ואעפ״י שתורתו וצדקתו תלוי לו עם כל זה לא מרקו העון כי שם נשלם לו את גמולו, שהמלאך בא וחבטו ומת פתאום במיתה שאינה ראויה לזכרה · וקרהו כן בעון איחור הנדר, כי בעת יציאת נשמה היה צועק את רבינו · וכל אותם שהשגיחו על נדרם נצולו ונכפר להם, ואותם שנתרשלו תמו נכרתו ואבדו מתוך הקהל ולא נשאר למו שורש וענף · ואם תשאלני איך ידעתי זה? אשיבך, בברצלונא ישבתי ג׳ שנים ושמשתי לפני מורי הר׳ יונה, והוא הצדיק ספר לי מפיו אות באות כאשר כתבתי לעיל ככל אשר עשה וכל אשר קרהו. עד יום נסעו מברצלונה ללכת אל טוליטולא · ואני הייתי בברצלונא בנוסעו ונשקתי את ידו בעת הפרידה וברכני עקב · והמקרה שקרה לו ממיתתו בעיר טוליטולא היה דבר מפורסם לכל קהלות טולטילא אך אין ראוי לפרש בעד כבוד תורתו וחסידותו · והענינים שהיו במונטפליר ובפריש ידעתים מפי כל בני הקהל של מונטפליר בהיותי שם · והנה עתה קמו אלה תחת אבותיהם תרבות אנשים חטאים לספות חרון אף ה׳ עליהם, ואוי לנפשם כי גמלו להם רעה · ראה אדוני ואחי כי הארכתי בסיפור הזה למען תלמד ממנו לאהבה וליראה את כבוד רבינו הקדוש וספריו, ותסיר מתוכך מוטה ותלחם בעדו נגד כל הסכלים וכל אשר הנו על משה, ואם אתה מסתפק בשום דבר מספריו ובפרט במורה תכתוב לי כל ספיקותיך באר היטב, ואני כיד אלהי הטובה עלי אאיר לך את כולם ואפרש לך כל הסתומות, כי חלילה לאל חיי אני אומר באמת ולא כמתפאר אלא כמשבח את יוצרי ית׳ אשר חנני בזה, שאין היום בישראל איש שידע כל סתרי המורה ושרשיו וענפיו יותר ממני, ובפרט החלק השני והשלישי שהם עיקר המורה, וכל כונתיו מבוארים אצלי, וזה בעבור שהספרים שהם שרשיו ויסודותיו כלומר ספרי חכמות הטבע והחכמה האלהית ידועים אלי ופירושם מפי רב מובהק :

ואני לכבוד רבינו שמתי אל לבי זה ימים רבים
לחקור על כל המקומות שאפשר למתפקר לטעון עליו שקר, וקבלתי כל נפזרים והסירותי כל הספיקות הנופלים עליהן ובארתי כל תעלומם · גם עתה מקרוב הגיעו אלי קושיות שהקשה הר׳ משה מיידולדא על קצת דברי המורה מן התלמוד ובראשית רבה ותנחומא ושאר ספרי אגדה, וראיתי שהן מלין תפולין בלי מלח ותבלין, ותירצתי כולם וכמעט שלא היו צריכין תירוץ, בעבור שלא נולדו אותם הקושיות אלא מחמת חסרון ידיעה בדברי רבינו, ובעמוד המשכיל על אמתת נוסחת הספר וכונת השער, ולאלתר יפונה לפניו הדרך ויורם מלפניו כל מכשול, ולא תקלה ולא קושיא · וכזה המקרה קרה לשכלי אשכנז ולנהרי צרפת, וכל מי שילעיג על דברי רבינו הוא אחד משנים, או בלתי מבין או מקשה עצמו לדעת · ודע אחי כי בע״ה ית׳ הנני מעותד לשלוח אגרות גדולות בשנה הזו אל נכד רבינו ואל חכמי ארץ מצרים ואל קציני קהלות בבל, למען העיר את רוחם ולבבם לערוך מלחמה נגד חכמי אשכנז וצרפת החולקים על דברי רבינו, ושלא ישאו על פניהם עוד משוא הבושה הזאת אשר נשאו זה ס׳ שנה ויותר, ואזכור להם דברי עוונות ראשונים והחולפות אשר התחלפו אותם החכמים בשם וסכלים בפועל על דברי רבינו מימי עולם ושנים קדמוניות · ואתן עצתי שיעשו קיבוץ בעיר אלכסנדריאה אשר על שפת הים ושם יעשו הועד, ומשם ישלחו שלוחים נכבדים וחכמים באגרותיהם אל קהלות אשכנז וצרפת ויועידום למשפט לזמן פלוני בחדש פלוני ובמקום פלוני בוויניצאה או במרסלייא או בגינאה לבא להראות את כחם ואת טענותם מדוע בזו ספרי רבינו ומה שמצאו בהם עול,

והיה אם יהיו טענותם עליו אמתיות, יהי מה ויגנה, ואם ימצאו טענות פסולות ושקריות, יקבלו עליהם דין כאשר יגזרו חכמי ארץ מצרים ובבל על מה שעשו הם ואבותיהם · וחכמי בבל יהיו המכריעים בדבר זה כי להם את דבר המשפט על כל חכמי ישראל וכולם הם כפופים אליהם מדין תורה ומזה אינם יכולים להתגלל בשום פנים לפי הנראה לי · ואם ימאנו חכמי צרפת ואשכנז מבוא אל מקום המשפט, הם ינדו וישמתו ויחרימו אותם בכל הקהלות בבל ומצרים · כן אייעץ וכן אכתוב בארך ובמליצות וראיות מן המקרא ומן התלמוד אל כל קהלות מצרים ובבל, ואראה להם פנים לדבר איך הם חייבין לעשות לכבוד רבינו ורבים שהאיר עיני כולם בתורה ובמצות ובחכמות ולכבוד עצמם, וכי המה נשארים בבושה ובכלימה כל ימות עולם, וחכמתם ותורתם תהיה לאין אם לא יעשו כן · והיה אם שמוע ישמעו לי הנה מועד שמחה וששון אל כל חושבי דברי רבינו · ואני הקטן נבזה אצטרך עינייהם אם אהיה לכך בעיניהם, וידעתי באמת כי כל אותם הסכלים יפלו בנפלים, ובהבל יבואו ובהבל ילכו ובחשך שמם יכוסה · ואני בוטח ברחמי הנותן לאדם לשון לימודים כי אנכי לבדי אלכוד להם כל המעברות ואתן הרסן בפיהם והחטם באפם, כל שכן בהיות שם כל גאון יעקב וכל כבוד חכמת ישראל שאז יפיגו זממם ויהיו כאבן דומם, ודברי רבינו ישארו על מכונם ומקומם · ואם ח"ו יתרשלו בדבר ולא ישגיחו לטרוח בכך, הנה אני כבר התנצלתי ועשיתי את שלי ואין לנפש רבינו עלי תרעומות אלא עליהם, וקהלותינו וקרוביו אשר בארץ מצרים ישאו את עונם ומשחתם בהם ובושה תכסה פניהם ודי בזה · ואתה אדוני ואחי מזה בן מזה מחזה שדי יחזה :

אמר הלל החסר מארץ נוד :

מלחמות ה'

עמ"י עש"ו

זו העתקת כתב של ספר מלחמות ה' ששלח רבינו אברהם בן הגאון החכם האמתי הפילוסוף האלקי הרב מ"ן רבינו משה איש האלקים בן הרב הדיין רבינו מימון ז"ל הספרדי לקהילות ארץ פרובינצא ולשאר הקהילות אשר בגלות ירושלים אשר בספרד, על ענין המחלוקת שנפלה בין חכמי עיר לוניל ובין חכמי עיר מונטפשלי"ר על דברי המאמר הנקרא ספר מורה הנבוכים וארבע פרקים ראשונים של ספר המדע, עד שגרם רב מחלוקתם שנשרפו הספרים הנזכרים ספר מורה הנבוכים וספר המדע, בחוזק שוחד ששחדו לשלטון ושאר שרי הארץ · וכשמוע רבינו אברהם ז"ל כתב לשלוח אליהם זה הכתב :

מה בערו האומרים, כי בערו
דברי החמודות, יקרו מזהב :
אש אכלה המה, ואיך אש תאכלם,
בינו לזאת בוערים, ועוזרי רהב :
איך זה, אבל עלו כמו תשבי לאל-
באש, וכמלאך בתוך הלהב :

אשא דעי למרחוק, ולפועלי אתן צדק :

נאום אברהם בר משה בר מיימון יתביע"ם :

שמעו חכמים אלי, ויודעים האזינו לי, אנחנו בני ישראל, העם בחר ה' לנחלה לו, וגאלם מארץ מצרים להיות להם לאלהים, וקרבם אליו והראם את כבודו ואת גדלו, גם השמיעם את קולו מתוך האש, ונתן להם תורתו על ידי אדון הנביאים משה עבדו ע"ה, וגלה להם לדעת יחודו, ככתוב אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו · ועוד כתוב וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד · וציום משפטים וחקים צדיקים ככל התורה הזאת אשר היא בידינו מורשה, ככתוב תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב · והנחילנו הארץ אשר נשבע לאבותינו לתת אותה לזרעם אחריהם אחזת עולם, ושלח להם עבדיו הנביאים לחזק תורתם ולישר מסילותם ולתקן עותתם, ולקרב לדעתם סודי תורתו, ולהודיעם גדולתו וגובה מעלתו ותפארת קדושתו,

ומשפטיו בעולמו על ידי משל ודמיון, ככתוב ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה. וכאשר גברו אבותינו בארץ, וקמו מבניהם זרע מרעים בנים משחיתים, עזבו את ה' ועבדו אלקים אחרים זולתו ומאסו תורתו ועשו נאצות גדולות לפניו, ובזו תורתו ולא הקשיבו לדברי נביאיו, ודברו עליו תועה, ועמדו נביאי שקר מהם לדבר בשמו את אשר לא צוה, ככתוב ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם, עד אשר מאם בהם והביא עליהם את כל הקללות ואלות הברית הכתובות בספר התורה, ופזר אותם מקצה הארץ עד קצה הארץ, וגם לאיי הים הרחוקים הדיחם במעלם אשר מעלו בו, והאריך גלותינו בארץ נכריה, עד אשר נתקיים בנו מקרא שכתוב נבלע ישראל עתה היו בגוים ככלי אין חפץ בו. וכאשר נחלקו ישראל לקצוות ונתפזרו מארצם לארצות רחוקות לא עזבנו ה' אלהינו ולא כלנו ולא הפר בריתו אתנו, ככתוב ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם, ונשארה תורתו שהיא ברית בינינו, ככתוב כי לא תשכח מפי זרעו וגו', וקבלת נביאינו ע"ה ככתוב ואני זאת בריתי אותם אמר ה' וגו' לא ימושו מפי זרעך ומפי זרע זרעך וגו'. ועוד פירושי התורה ודקדוקיה העיר ה' אלקינו רוח חכמינו ע"ה לחבר אותם במשנה ובברייתות ובשני התלמודים כדי שלא תאבד תורה, ולא תשתכח ולא תתעלם הלכה מישראל. ובחסד האל יתברך וברחמיו הרבים נסתלקה טומאת עכו"ם מבינינו בגלותינו, והוא לסימן גדול לגאולתינו ככתוב והפיצותי אותך בגוים וזריתיך בארצות והתמתי טומאתך ממך ונחלת בך לעיני גוים וידעת כי אני ה'. ונשארה קדושת המצות בינינו וביניהם דרך ההלכה בכל מקומות גליותינו. אבל עקרי דתינו שהם ייחוד הבורא יתברך וקדושת שמו הגדול והנורא, רוב הגליות אינם עוסקים בהם, שעמי הארץ אינם עוסקים אלא בעול הזמן והבלי העולם הזה, וסומכים במעשה המצות על הוראת חכמי התורה, וגם התלמידים אינם עוסקים אלא בהוויות דאביי ורבא והמשא ומתן של תלמוד והקושיא והפירוק ואפילו זה לא כראוי. והעוסקים בעקרי התורה ויסודותיה לידע האמת ולהבין וללמד אותו אל בעלי השכל והבינה החפצים לדעת דעת קונם, הם החכמים הגדולים, ולא רבים יחכמו. ואבותינו ספרו לנו וגם הספרים והחבורים המחוברים בגלות מגידים לנו, ומעתיקי הדברים מעיר אל עיר וממדינה למדינה מעידים לנו, כי כל חכמי ישראל מזרח ומערב ראשי ישיבות שבבבל, כגון הגאון רבינו סעדיה ז"ל ורבינו האי גאון ז"ל ורבינו שמואל בן חפני ז"ל ושאר ראשי ישיבות וחכמי כל ארץ קדש וסוריא וארץ ישראל וארץ מצרים, וחכמי גלות ירושלים אשר בספרד היא ארץ המערב, כגון רבינו נסים ז"ל בעל מגלת סתרים ורבינו חננאל ז"ל שפירש רוב התלמוד ורבינו יצחק אבן גיאות ז"ל שחבר גם הוא פירוש על התלמוד ורבינו יצחק אלפאסי ז"ל בעל הלכות רבתי ורבינו יוסף הלוי תלמידו הידוע אבן מאגש ז"ל והרב החכם רבי אברהם אבן עזרא זכר צדיק לברכה שפי' התורה וספרים אחרים מן המקרא וחבר חבורים אחרים מחכמה ומדקדוק, וחכמים אחרים רבים ונכבדים מאלה שמותם ידועים בחבוריהם, ומהם נזכרים ביופי שמועתם, כל אלו החכמים ע"ה שהם היו יודעים מקרא ומשנה ותלמוד מדרש והגדה כולם הם ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם רבצו התורה ולמדו לישראל דרך ההלכה, ופתחו עיניהם בדקדוק אסור ומותר ופטור וחייב וטמא וטהור ופסול וכשר, גם חזקו אמונתם אשר ירשוה מאבותם והבינו אותה מתוך תורתם בעיקרי דתם לידע בענין שכלם ובינת דעתם, היוצרם ובוראם יתברך המאיר עיניהם וקרבם לעבודתו אין לו ערך ואין לו דמיון, ככתוב בתורתו מי כמכה באלים ה' וגו', ועל ידי נביאיו ע"ה ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש, ועוד כתוב ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו, וכתיב ואל מי תדמיוני ותשוו ותמשילוני ונדמה, ובדברי קדשו כתוב כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים, אין כמוך באלהים ה' ואין כמעשיך, מי כמוך חסין יה. אלא קדוש הוא ככתוב בתורתו כי קדוש אני ה' אלהיכם. ועל ידי נביאיו ע"ה שנגלה להם שבח מלאכיו קק"ק ה' צבאות וגו', ובתפלת חנה אין קדוש כה' וגו', ועוד בדברי קדשו אלהים בקדש דרכך וגו' כן בקדש חזיתיך וגו'. וקדושתו הוא שאין נברא יכול להשיג אותו, שאינו מחובר מגולם וצורה כמונו ולא כשמים וצבאם, וגם אין קדושתו כקדושת מלאכיו הקדושים שהם ברואים, והוא יתברך הבורא והוא הממציא אותם ואינו צריך להם ולא למצוי אחר חוץ ממנו, כי הוא אל חי וקים גדול גבור ונורא קודם שברא כל העולמים ואחר שבראם, לא נשתנה ולא

ישתנה ככתוב כי אני ה' לא שניתי וגו'. ומפני זה אינו גוף ולא כח בגוף ולא בעל תמונה, ואין לו מקום מוגבל שיהיה בו ולא כסא שישב עליו ולא דבר שמקיף אותו. וכל פשטי המקראות האמור בהם ישיבה או עמידה או מקום או תמונה או שאר תארים הדומים לאלו יש להם סוד ודברה תורה כלשון בני אדם, ופירושם הוא כאשר פירשו המבינים לא כאשר מדמים ההולכים בחשך סכלות דעתם ומיעוט בינתם. וכל הנמצאים חוץ ממנו יתברך ויתעלה הוא המציאם מאין ככתוב בתחלת תורתו ומפורש בדברי נביאיו ע"ה, אני ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מיאתי ופירשו רז"ל אל תקרי מאתי אלא מי אתי שאין לשם ראשון וקדמון ועזר לכל אלא יחודו ואמונתו, שלא יבין אותה כמות שהיא אלא הוא יתברך, ככתוב כי לא יראני האדם וחי, ופירשו רז"ל ולא כל חי שאפילו המלאכים הקדושים אינם משיגים גדולתו ואמתתו ולפיכך נגלה ליחזקאל הנביא ע"ה בשמיעת חזיונו קרוב זה הענין, באמרו ברוך כבוד ה' ממקומו. אבל משיגים ויודעים שהוא ית' ויתעלה כל העולם כלו מורה על גדלו וכבודו ואפילו הארץ ומה שעליה מעידים על כבודו. וזה הוא ענין יהללוהו שמים וארץ וגו', שהדגים והאילנות אינם בעלי דעה ולא להם תהלה והוא כמו ששמע ישעיה הנביא ע"ה שבחם ק' ק' ק' ה' צבאות וגו', והוא יתברך ויתעלה אי אפשר שיראה בעין או ישיג נברא אותו בהרגשה, שההרגשות לא ישיגו אלא הגופות. וכל פשטי המקראות ופשטי המדרשות וההגדות בזה הענין קרוב לדעת ודרך משל ויש בהם ולהם סודות. וכל זה אין בו ספק אצל אחד מבני ישראל מקצה המזרח עד קצה המערב בכל יושבי ארץ ישמעאל וקצת יושבי ארץ אדום הדרים בספרד, ואפילו בני ישמעאל קבלו זאת האמונה מישראל ובנו עקר דתם עליה, וחזרו מטפשות אבותם וסכלותם שהיו עובדי ע"ז וטועים בייחוד השם יתברך וגדולתו, ככתוב אליך גוים יבאו מאפסי ארץ ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל. והוא שנאמר על לשון נביא אחד כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים וגו', ומפני שעבודתם ליחוד שמו יתברך יחוד אמת דמה הכתוב אותה לעבודת הקרבנות שהם לשמו יתברך, ככתוב ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי ומנחה טהורה כי גדול שמי בגוים אמר ה' צבאות. ומי שחולק ואומר שיש לבורא ית' ויתעלה מכל דימוי דמות או תמונה או דמיון גוף או שיום מקום והדומה לזה כופר באמתת קונו ונותן לו דמיון ולפיכך הוא מין ואין לו חלק לעה"ב. והקול נשמע אלינו ואצל אבותינו ז"ל כי רבים מעבר הים מיושבי האיים והקצוות הרחוקים טועים בזה העקר הגדול ונתלים בפשטי המקראות ופשטי המדרשות וההגדות, ועל זה היה דוה לבנו ועל אלה חשכו עינינו, ונשתוממו אבותינו ז"ל היאך תהיה זאת הטומאה בישראל שהוא כטומאת ע"ז, כפרו בעבודתו ועבדו אלקים אחרים זולתו. והמעלה על טפשותו שיש לבורא יתברך גוף או גויה או תמונה או שיום מקום שאי אפשר שיהיה אלא לגוף לא ידעו, ומי שלא ידעו כופר הוא בו, ואין עבודתו ותפלתו לבורא העולם יתברך, אלא (לאלהים) די שמיא וארקא לא עבדו, ולבבואה שלו כעובדי השדים, שארז"ל שכן הם עובדים לבבואה שלהם, שאותו המצוי ברעיונם שהוא גוף ויש לו קומה או מקום מצויין יושב על כסא אינו מצוי כלל. ועל אלו הטפשים וכיוצא בהם אמר הנביא ע"ה כי טח מראות עיניהם ומהשכיל לבותם. וקנאו אבותינו ע"ה קנאת התורה וחברו בה חבורים רבים. והצדיק אבא מארי ז"ל האריך בחבוריו בזה הענין שהוא עקר התורה ויסוד היראה והאהבה והעבודה, ופירש והביא כמה ראיות בשקול הדעת ומדברי התורה והנביאים והכתובים ודברי החכמים ע"ה, כאשר כתב בספריו המאירים למדע המאמר הנכבד ספר מורה הנבוכים וספר המדע, שכל מבין וחרד לידע האמת ערבו לו ונמתקו אצלו ושש בהם כמוצא שלל רב, וכל טמא נפש הולך בסכלו ונתפש בהבליו פורש מהם ומוציא דבה עליהם ומוציא דבה הוא כסיל. והקול נשמע מזמן הרבה כי אלו החבורים של הצדיק אבא מארי ז"ל, החבור הגדול שחברו בלשון הקדש וקראו משנה תורה והחבור שחברו בלשון ישמעאל וקראו מורה הנבוכים הגיעו לידי החכמים הגדולים האדירים הנכבדים האצילים מרביצי תורה בישראל בעלי חכמה ובינה הם חכמי עיר לוני"ל יצ"ו בימי הצדיק אבא מארי ז"ל, והגיעו אליו בחייו כתביהם הנעימים ושאלותיהם הנפלאות. מתוך שאלותיהם ניכר לו ז"ל שהבינו ספריו ושמחו בהם, ושמח גם הוא שהגיעו דבריו ליודע אותם, שמחה לאיש במענה פיו, וכתב אליהם תשובות שאלותיהם לכבדם ולפארם כראוי להם. ובסוף ימיו הגיע אליו כתבי אבי המעתיקים החכם האלקי כבוד ר' שמואל בן החכם כבוד ר' יהודה ן' תבון ז"ל, הוא אשר העתיק ספר

מורה הנבוכים בלשון הקדש, והשיב לו על כתביו ושאלותיו; כי חכם גדול נכבד ומבין היה, והעיד עליו הצדיק אבא מארי זצ"ל כי הוא ירד עד עומק עניני סודות ספר מורה הנבוכים ושאר חבוריו והבין כוונתו · ואחר פטירת אבא מארי זצ"ל פשט הקול כי פשטו החבורים הנזכרים בכל עבר הים ובמקומות רבים, והועילו לישראל בדקדוק אמונתם וביאור חכמתם · וכשהגיעו חכמי צרפת אל הארץ הזאת הרב הגדול ר' יוסף ז"ל ושאר אחיו אשר נקבו בשמות, הרב ר' אברהם הזקן אביו של הגאון רבינו גרשום זצ"ל ור' יוסף ור' דוד הרב הנכבד וחכמים אחרים ז"ל כמה וכמה ראינו שהיו בעלי חכמה וסברא ובינה ויראה, ושמחנו בהם ושמחו בנו ועשינו בכבודם כפי חובתנו · ושמענו על הרב ר' יוסף ז"ל ואחיו ר' מאיר ז"ל שכשהעתיק ר' יהודה ן' אל חריזי ז"ל גם הוא ספר מורה הנבוכים ללשון הקודש, הבינו בו ושמחו בעניניו אע"פ שהיתה העתקתו משובשת ומקולקלת, וגוו שלא לגלותו לכל בני מדרשם לאשר לא היו אצלם כדי להבין הסודות והרמזים שבו · ושמענו על הרב רבינו שמשון ז"ל בעל התוספות שהיה בעכו, שלא ראינו אותו מפני שלא עבר דרך עלינו, שמענו עליו אחר פטירתו ועל אחד מתלמידיו שחלק על מקצת דברי הצדיק אבא מארי זצ"ל, ולא נתאמתו הדברים אצלינו כי לא חששנו לחקור עליהם, ואמרנו בלבבנו אם הדבר אמת יאכלו פרי מעלליהם ונחנו מה, ואם אינו אמת אותו שהוציא הקול עליהם מוציא שם רע הוא · ובעלי האמונה המקולקלת בעקרים אלו בארץ שנער וארץ קדם וסוריא וארץ הצבי וארץ מצרים וארץ המערב בטלים הם במיעוטם, וכשיוציאו סודם אפילו בפני עמי הארץ יהיו לעג וקלס וחרפה ושחוק, ודי להם קלונם בפני מי שידברו לפניו · ומפני זה הנבונים מן החכמים שהגיעו אלינו מעבר לים הן מצרפת הן משאר המלכיות לא זכרו זאת האמונה המקולקלת ולא יצאה מפיהם, ותוכן לבות ה' כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב · ויהי מקץ שלש שנים הגיעה אלינו שמועת המדינה הנקראת מונטפשליר, כי היתה מחלוקת גדולה בין חכמי המדינה ותלמידיהם ונחלקו העם בעבורם לשני חלקים, חלק אחד בעלי השכל והבינה הבינו האמת בעיקר דתם, ונתקנה להם על פי ספר המדע וספר מורה הנבוכים, ונתקיימה להם האמונה האמתית אשר היא עיקר הדת, וחלק אחד מאמינים באמונה המקולקלת שירשוה מאבותם, ככתוב בדוגמתם וילכו אחרי שרירות לבם ואחרי הבעלים אשר למדום אבותם · וכי אם המחלוקת פעם תעלה ופעם תשקוט, עד אשר בא להם עבריין אחד הולך רכיל שקרן הוציא דבה על ספרי הצדיק אבא מארי זצ"ל ועל דבריו, כאשר נשמעו הדברים מפיו · וזה הרשע לא די לו שלא העתיק המעשה היאך היה על בוריו אלא הפכו · והמעשה שהיה הוא כי תלמיד אחד מתלמידי רבינו שמואל ראש הישיבה שבבבל ז"ל דניאל הבבלי שמו בא מבבל לדמשק, וחבר קושיות וספקות על הלכות מחבור הצדיק אבא מארי זצ"ל ומספר המצות ושלח אותם אלי, וכתבתי לו פירוקים מכמה שנים, ואחר אשר שלחתים לו בשנים אחרות, בא אלי כתב ושליח מתלמיד נכבד חכם גדול היה, תלמיד הצדיק אבא מארי זצ"ל שמו ר' יוסף ב"ר יהודה ב"ר שמעון ז"ל, בצובה היתה ישיבתו אחר פרידתו מרבו הצדיק אבא מארי זצ"ל, והוא שחבר אבא מארי זצ"ל בעבורו ספר מורה הנבוכים על שמו, ורב נכבד היה בכל ארץ ישראל בחכמת התורה ובשאר החכמות · בא אלי השליח מצדו ועמו כתבים כתוב בהם שדניאל הנזכר חבר פירוש לספר קהלת, ונכר מדבריו שהרים לשונו בצדיק אבא מארי זצ"ל וגם בגאונים הראשונים ז"ל, אבל בדבריו הוא כמורה חני לשונו לתומו, לא זכר אדם בשמו · ובקש ממני הרב ר' יוסף הנזכר ואחרים עמו שאנדה אותו בשם ואחרימו · ולכבוד הצדיק אבא מארי זצ"ל משכתי ידי ממנו, והשבתי להם כי אני כבעל דינו, והוא כשונא לנו ולא אדין אותו לכבודי ולא לכבוד בית אבא זלה"ה שמא יהא בדבר חלול השם יתברך יותר, ובכיוצא בזה למדונו חז"ל לא לידון איניש לא למאן דרחים ולא למאן דסני · ועוד שאמונתו בייחוד השם יתברך ושאר עקרי התורה אמונה מתוקנת היתה, ולא חלק עליו אלא בענין השדים וכיוצא בהם · ועוד שאני שמעתי עליו שהוא דורש ברבים דברי תורה ומושך לבם ליראה ולעבודה ומחזיר חטאים בעלי תשובה, ובמערבא מיתנו אנגידא דצורבא מרבנן ולא מייתנו אשמתא · וכשהגיע כתב תשובתי לידם שלחו לראש הגולה אדונינו דוד יצ"ו ונדה אותו ונשאר בנדויו עד שחזר בתשובה, והדר ביה מההיא דעתא, ונשתטח לפניהם והתירו לו, ואחר כך חלה וסגר יומו בדמשק · זהו הענין ומעשה שהיה כן היה · והקול שהוציא השקרן האחר עלי שאני נדיתי הרב ר' שמשון ז"ל לכבוד הצדיק אבא מארי זצ"ל שקר בדה מלבו, חלילה

כי חלילה, אנחנו עמי הארץ לא נדע אותם לכבודנו ק"ו חכמי תורתנו, ולא נסתיימו דבריו לפנינו, ואפילו נסתיימו הדברים ועמדה מדת הדין עליו לנו, היינו מוסרין דינו לשמים ולא תושיע לנו ידינו, ק"ו שלא נתאמת הקול שהוציאו עליו אצלינו, וכבר סגר יומו ונפטר והלך לבית עולמו, והטוען והנטען לפני מי שאמר והיה העולם, הוא עד והוא הדיין והוא בעל דין. ומעתיקי הדברים הוציאו קול בארצנו כי ספרי הרב רבינו הצדיק אבא מארי ז"ל ספרו מורה הנבוכים וספר המדע שרפו אותם החלק האחד מאנשי קהל מדינת מונ"ט פשלי"ר בכח הנוצרים העוזרים אותם, כי אמונתם אינה רחוקה מאמונתם ולא ידענו הדבר על בוריו עד אשר באה אלינו מעכו בסוף חדש שבט בשנת נ"ה לפרט אתקמ"ו לשטרות מגלת ספר, מחוה אמרי שפר, הגידה לנו מעשה שהיה היאך היה מתחלתו ועד סופו, וגם שריפת הספרים היאך נשרפו. ונקמת שופט העולם מן המלשינים שגרמו וסבבו שריפתם בכריתת לשונם ככתוב יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות:

קמו מורי שוא, על מורה צדק, ונתנוהו חרץ:
חלק לבם, ויפרץ בם האל פרץ לפני פרץ:
שתו בשמים פיהם, ולשונם תהלך בארץ:

ונאלמו פיותם כמקרא שכתוב תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק. ויודע הנסתרות יתברך ויתעלה יודע ועד. כי חרה לנו מאד מה שאירע לחטאים האלה בנפשותם, ודמם בראשם, והם המתחייבים בנפשם. ועם אותה המגלה בא קונדריס כתוב בו נוסח החרם אשר החרימו הרבנים חכמי עיר לוניל העומדים בפרץ על כל הקהלות אשר סביבותם והקרובים אליהם לתקן כל מעוות ולישר הדרך ולהרים מכשול מבין ישראל, ככתוב ואמר סלו סלו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי. ונצטרפו עמהם האצילים האדירים הצדיקים הגברים מחזיקים האמונה חכמי נרבונה, ונתחברו יחד בחברה נאמנה ושלחו כתביהם אל שאר קהלות הקדושות אשר בכל ספרד, ומאן חכימין רברבין למעבד הכי אלא גברי רברבי כוותיהו. ונוסח הכת' האחר ששלחו לקהלות ספרד, מי זה בא מאדום וכו'. נוסח החרם של השועלים הקטנים מחבלים כרמים, ואם יש בהם ישישים הם וכיוצא בהם הנאמר בהם וטעם זקנים יקח, ולא תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו, שהחרימו בכח הגוים על קוראי הספרים, שהחרם שלהם הפוך עליהם, חרבם תבא בלבם וקשתותם תשברנה, כי זרועות רשעים תשברנה וסומך צדיקים ה', וקללת חנם לא תבא, והמנדה מי שאינו צריך נידוי נדויו אינו נידוי וחייב נידוי, כדילפינן ממעשה דריש לקיש דהוה מנטר פרדיסא ועני ההוא גברא דאכל תאיני וכו' כדאיתא בגמרא דמשקין, ואלו עניי הדעת גרמו הקללה לעצמם, ככתוב אורריך ארור ומברכיך ברוך. ונוסח הכתב שקבל בו רבי שלמה בר אברהם לרבני צרפת יאדרם צורם. ונוסח האמונה שגלה בו סודו ר' דוד בר' שאול. השם יתברך יציל כל ישראל מעונש קלקלתו אשר קרא אותה אמונתו, ויחזירהו למוטב הוא וכל הטועים אשר כמותו. והנני משיב על הענין כלו בקצרה, והמשכילים יבינו, והמהבילין יהבילו, ועם לא יבין ילבט, כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם:

אמר אברהם בר' משה בר' מימון יחביע"מ

שמעו נא תוכחתי ורִיבות שפתי הקשיבו, הלאל תדברו עולה ולו תדברו רמיה, הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה, בראש מרומים עלי קרת ברחובות תתן קולה, שמעו כי נגידים אדבר ומפתח שפתי מישרים, כי אמת יהגה חכי וגו', בצדק כל אמרי פי אין בהם נפתל ועקש כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת, ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז. דעו לכם עם ה' וחבל נחלתו כי ה' הבדיל בני אדם מן הבהמות והחיות בדעה וחכמה ובינה והשכל שחנן אותם, והבדיל ישראל מן העמים בתורה התמימה שנתן להם, ומצות אשר צוה אותם. והדעה קודמת לתורה בברייתו של עולם ובכל אחד ואחד מבאי העולם. הדעה נתונה לאדם מששת ימי בראשית והתורה נתנה לישראל אחר ברייתו של עולם אלפים וארבע מאות וארבעים ושמנה שנה. ואם לחשך אדם לומר לך הלא החכמים עליהם השלום ידרשו שהתורה נבראת קודם העולם כמו אלפים שנה, תשיב לו אותו הדרש צריך כמה פירושים כדי לתרץ אותו, ואי אפשר שיהיה על פשוטו, ואפילו פשטו אינו סותר את דברינו, שעל קדימת העולם והנתינה אמרנו, ואין אדם יכול לחלוק שהתורה לא נתנה לישראל אלא לאחר יציאת מצרים. ובכל אחד ואחד מזרע ישראל דעתו קודמת לתורתו, תדע לך כי הקטן לפי שלא שלמה דעתו לא חייבו הכתוב במצות

ומשיתחיל להבין מחנכין אותו במצות מדרבנן עד שיגדיל בשנותיו בו תשלום (ובתשלום) דעתו יתחייב בתורה ובמצות מן התורה, ואם יגדל בשנים ואין לו דעה אין לו תורה, שהשוטה ואפילו הוא זקן פטור הוא מן המצות, ומי שאין לו דעה היאך ידע דעה והכמה: ומזה תלמוד שכל מי שחננו השם יתברך דיעה יתירה ובינה מרובה, הוא שיבין התורה בינה מרובה ודעת יתירה, ומפני זה קבעו אנשי כנסת הגדולה ע"ה בקשת הבינה והחכמה והדיעה וההשכל בתחלת ברכות אמצעיות של תפלת חול קודם שאלת כל הצרכים: ומפני זה אמר השם יתברך על לשון הנביא הושע ע"ה להוכיח ישראל, על אשר מאסו את הדעת, עד שמאסם מלהיות לו ממלכת כהנים, קודם שיוכיח אותם על שכחת התורה שגרמה לשכחת זרעם בגלות, ככתוב נדמו עמי מבלי הדעת כי אתה הדעת מאסת ואמאסך מכהן לי ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני: ומפני זה בעלי השכל ובינה השתדלו בכל מאדם ובכל נפשם להשלים דעתם בחכמת הדעת כדי שיבינו סודי התורה, ככתוב בדניאל וחביריו ע"ה, ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעת ומביני מדע וגו': ושלמה ע"ה שאל מאת ה' לתת לו לב שומע והוטבה בעיני ה' שאלתו ככתוב וייטב הדבר בעיני ה' כי שאל שלמה את הדבר הזה, והשיב לו הנה עשיתי כדבריך הנה נתתי לך לב חכם ונבון וגו', ונאמר בו ויתן ה' אלהים חכמה לשלמה וגו': ורז"ל אמרו מאי עני בדעת, ועוד אמרו דעה חסרת מה קנית: ואלו הטפשים עניי הדעת חסירי לב, לא די להם חסרון דעתם ורב סכלותם שנאמר בדוגמתם, ישראל לא ידע עמי לא התבונן, עד כי העלו בלבם שכל מי שעוסק בחכמה הוא מין וכופר בתורה, וכן מי שילמד חכמת הפילוסופים אמונתו בעקרי התורה כאמונתם, והנה אמונתם שבה שהעולם קדמון וישן ואין לו ראשית, ואנחנו תמיד חולקין עליהם באמונת התורה ועורכים עליהם תשובות, ואנו מעמידין כמה ראיות לברר אמונת התורה שהעולם חדש ונברא יש מאין, ואין מצוי שהוא ראשון והוא אחרון אלא השם יתברך בלבד, ככתוב אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים: וכן צוונו רז"ל הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס, וכן אנו עושים בשאר אמונתם החלוקה מאמונת התורה, ולא מפני זה נחלוק עליהם באמונתם בייחוד הבורא יתברך ובאמונת שאינו גוף ולא כח בגוף

ואין לו תמונה שהיא כאמונת התורה: אבל הנה אנחנו חולקין על אלו מקלקלי האמונה בייחוד הבורא יתברך, שאמרו בשבוש עניות דעתם וקלקול אמונתם, שיש לו שיעור מקום וישיבה על כסא כפשט הכתוב מפני שהיא אמונה בטלה, ולא מפני זה נחלוק עליהם בפירוש הלכה ודקדוק סברא באיסור ומותר או פטור וחייב, שהוא כפירוש הכתוב והקבלה ומדות התורה: ואלו עורי הלב לא ידעו חכמה ושקול הדעת, עד שיבינו תשובת טענותם וסכלותם משיקול הדעת ומאזני חכמה, ומי שישיב להם תשובה משיקול הדעת ומאזני חכמה ודקדוק בינה ישיב להם תשובה שלא יבינו אותה, כמי שיראה דברים דקים למי שאור עליו שעיניו כהות והוא לא יוכל לראות אלא דברים גסים, אבל ראוי להשיב להם תשובה בדרך חכמה שהם רגילים בה ויודעים אותה ובקירוב ענין שיוכלו להשיג אותו, ואין עליהם תלונה כי לא הבינו דברי המאמר הנכבד ספר מורה הנבוכים וספר המדע, כי אין להם כח הבנה ומדע, ונאמר כי כאיש גבורתו, אבל העון שלהם הוא שהכניסו עצמן לפרוץ גדר, ופורץ גדר ישכנו נחש, לדבר בספרים שלא נתחברו להם אלא למי שידע דרכם ויש להם כח בינה להבין סודותן, שלא כתב הצדיק אבא מארי ז"ל בחרוז שעל ספר מורה הנבוכים:

דעי (ידע) הולך לנחות דרך ישר, לסלול את מסלולה:
הוי כל תועה בשדי תורה סורה, ודרוך יד מעגלה:
טמא וכסיל לא יעבור בה דרך קדש יקרא לה:

ועוד שלא כתב גם הוא ז"ל בתחלה שלא חבר אותו הספר להמון העם, ולא למי שהתחיל בעיון החכמה, ולא ללמד מי שלא למד אלא התשא והמתן שילמוד ממנו דרך ההלכה בלבד: והוא ז"ל בעצמו ראה בעין שכלו וידע הנולד כי בודאי החכם הוא רואה את הנולד, ידע שכשיתפשט זה ספר מורה הנבוכים ויעמדו על דבריו רבים, יקשה על המתחכמים בחכמתם החכמים בעיניהם: ואמר עוד ז"ל שכוונתו ללמד חכם אחד מבין דבר מדרך האמת, ואע"פ שלא יבינו דבריו אלף כסילים:

ומהנה אתחיל להשיב על חורף דברי אלה האנשים החטאים בנפשותם, ולא אדבר בנוסח דבריהם שאפילו חורף דבריהם אינו כדאי להשיב עליו, ולא לחוש להעלותו על לב, אלא מפני מעשה שהיה:

צעק זה ר' שלמה הנזכר בקבולתו לרבני צרפת יאדרם צורם, האמונה של תלמוד שיש כופרים

בה, ואותה האמונה המקולקלת שאמר שהיא אמונת
התלמוד אינה לא אמונת המקרא ולא המשנה ולא
התלמוד · במקרא מקרא מלא כתוב ונשמרתם מאד
לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה, וזה האיש רבי
שלמה ור' דוד בר' שאול באמונתן עשו לבורא יתברך
תמונה ולא הרגישו · ובמשנה משנה ערוכה במסכת
חגיגה שנינו כל המסתכל בד' דברים אלו ראוי לו
כאלו לא בא לעולם · מה למעלה ומה למטה מה
לפנים ומה לאחור, וכל שלא חס על כבוד קונו ראוי
לו כאלו לא בא לעולם, ואלו עניי הדעת ועורי לב,
לא חסו על כבוד קונם ודברו במה שיש למעלה ומה
למטה מטה · ובתלמוד גרסינן בגמרא דחגיגה, ולא
במעשה בראשית בשנים, מנא הא מילתא דתנו רבנן
כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן
היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ, יכול ישאל
אדם מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור,
תלמוד לומר ולמקצה השמים ועד קצה השמים, מקצה
השמים ועד קצה השמים אתה שואל, ואין אתה
שואל מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור ·
ועוד כשדברו שם בגמ' חגיגה ברקיע שעל גבי
החיות אמרו, עד כאן יש לך רשות לדבר מכאן ואילך
אין לך רשות לדבר, כתוב בספר בן סירא במופלא
ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור, במה
שהורשית התבונן, ואין לך עסק בנסתרות:

ואלה האנשים דברו בנסתרות במה שלא ידעו ולא
הבינו כאלו הם מדברים בגובה מבוי או
בסוכה גבוהה, אבל פשט מקצת המדרשות וההגדות
כאמונתן אם נקחם כפשטן, כי אם באמת אם
נקבל ונאמין אותן על פשוטן נכפור בעיקר כולו
כאלו המקולקלין באמונתן, ונעבור על דברי רז"ל
שצוונו שלא נדבר בזה הענין הגדול ככל מה שיעלה
על הלב, או נחשוד החכמים ע"ה ונחזיק אותם
ככופרים או כשוטים ח"ו, ונהיה עוברין עוד על
דבור עצמן ע"ה שהחושד בכשרים לוקה בגופו, וחושד
מעתיקי השמועה עמודי הגלות יורשי הנביאים ע"ה
על אחת כמה וכמה:

וגם קבל עוד בענין העולם הבא שאמר הצדיק אבא
מארי ז"ל אין בו לא אכילה ולא שתייה אלא
בינה ודיעה בלבד, והיא המעלה הגדולה שהגיעו
לתחלתה חכמי התורה באמת בעולם הזה כדאמרינן
במסכת גיטין ובמסכת ברכות, כי הוו מיפטרי רבנן
מבי רב ואמרי לה מבי ר' חנינא אמרו ליה הכי,
רבינו · עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העוה"ב
ותקותך לדור דורים וכו', כמו שאמר הכתוב שיגיעו
שומרי תורתו שיהיו · עובדים אותו כמלאכי השרת,
דכתיב כה אמר ה' צבאות אם בדרכי תלך ואם את
משמרתי תשמור וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמור
את חצרי ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה ·
ולא יגיעו לזה חסרי הדעת ועורי לב מקולקלי האמונה,
לא תחלתה בעולם הזה ולא סופה בעולם הבא,
אלא ותקותם מפח נפש · וצעק בכתבו וקובל בדאגה
ואנחה לסעודת לויתן ויין המשומר בענביו וגלוסקאות
וכלי מילת שנתגדל מנערותו, ולמד לילו ויומו בכל
מאודו ובכל נפשו לקבל שכרו מהם, למלא כריסו
מבשר של לויתן וגלוסקאות, ומוחו המזוהם מאותו
היין המשומר בענביו, וללבוש מאותן כלי מילת · ובודאי
לא אמרו החכמים ע"ה אותם המדרשות וכיוצא
בהם אלא למשוך לבו ולב כיוצא בו; כמו שאנחנו
מושכים לב הקטנים לעסוק בתורה בבית רבן בכל
ימי השבוע כדי שנחלק להם קליות ואגוזים · ביום
השבת, וללבוש אותם כלים מגוהצין ברגל · והואיל
ולמד תלמוד ראוי הוא לענות אותו מעט פן יהיה
חכם בעיניו, ונאמר לו ולכל מי שיתפתה בפשט
אותן המדרשות וההגדות וכיוצא בהן · החכמים
האמתיים רבותינו ע"ה קורין ימות המשיח לעתיד
לבא כמו שקורין לעולם הבא לעתיד לבא, ובימות
המשיח הוא שאמרו סעודת לויתן, שכך אמרו בגמרא
דבבא בתרא, אמר רבה א"ר יוחנן עתיד הקב"ה
לעשות סעודה לצדיקים לעתיד לבא מבשרו של לויתן
שנאמר יכרו עליו חברים, והשאר מחלקין אותו
ועושין אותו סחורה בשוקי ירושלים שנאמר יחצוהו
בין כנענים ואין כנענים אלא תגרים וכו', וכן
גלוסקאות וכלי מילת לא אמרו החכמים האמתיים
רז"ל ע"ה אלא לימות המשיח, שכך אמרו בגמרא
מסכת כתובות א"ר חייא בר יוסף עתידה ארץ
ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת שנאמר יהי פסת
בר בארץ בראש הרים, והעולם הבא אין עושין בו
סחורה בשוקי ירושלים ואינו בארץ ישראל · ואפילו
לפשט דבריהם ז"ל ע"ה אינו אלא בגן עדן שכך
אמרו בתלמוד עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים
לעתיד לבא בגן עדן, וכבר אמרו בגמרא א"ר חייא
בר אבא כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות
המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך
וגו' יעשה למחכה לו · ויין המשומר בענביו מחלוקת

יש בו שכך אמרו בתלמוד מאי עין לא ראתה אלהים זולתך א"ר יהושע בן לוי זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית, רבי שמעון בן לקיש אמר זה עדן שלא ראתה אותו עין מעולם, וא"ת אדם הראשון היכן היה בגן היה, ושמא תאמר גן הוא עדן ת"ל ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן· הנה פירושו למבין שמתן שכרן של צדיקים לעולם הבא אינו שהיה בו אדם הראשון, וזה צריך דקדוק בינה ועומק חכמה, שלא יגיעו אליו אלו עורי הלב להבין אותו ·· והדבר שהבינו אותו הוא יין המשומר בענביו כפשוטו שאמר ר' יהושע בן לוי · והנה נאמר לו אם יין המשומר בענביו וכיוצא בו שדברו החכמים האמתיים רבותינו ע"ה במדרשות לימות המשיח כאשר יראה מסעודת לויתן וכלי מלת וגלוסקאות, לא נחלוק עליו בזה אפילו אם יקח הוא וחביריו שהענין כדעתו הדברים על פשטן, ואין בזה קלקול אמונה, כי כלם מאמינים שבימות המשיח אכילה ושתיה יש ופריה ורביה, ככתוב והיה כי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה נאם ה', ולא תשאר דאגה ולא אנחה ולא מלחמה ולא שנאה כי אם ששון ושמחה, וגם יהיה בהם דעה מרובה ככתוב כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, כי אין בין העולם הזה לימות המשיח בטבעו של עולם שינוי, כאשר למדונו רז"ל באמרם אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד, ויש לנו בעולם הזה אכילה ושתייה פריה ורביה, חכמה ודיעה בינה והשכל, וכך בימות המשיח תענוגי גוף ותענוגי נפש, וכולם מיחלים ומצפים לישועתו של הקב"ה, ונצפה אנחנו עובדי ה' המצפים אהבתו ועבודתו לאותה הישועה בעבור הידיעה שעתידה להיות בה, ככתוב ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כלם ידעו אותי למקטנם עד גדולם נאם ה' כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אזכור עוד · ויצפה הוא וחביריו לסעודת לויתן וגלוסקאות וכלי מלת וכיוצא בהן כפשטן של דברים, ואין בזה קלקול אמונה, כי אין לה' מעצור לעשות כמה נסים וכמה נפלאות היד ה' תקצר, כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ וכו', ומי שיקח מדבריהם ז"ל דברים אלו וכיוצא בהם לימות המשיח כפשוטן יקח, ומי שיתן להם סוד הרי פשוטן משל יש לו על מה שיסמוך, והוא דבריהם ע"ה שאמרו אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד:

והסוד הנרמז לאוהבי החכמה חוקרי דרך האמת מהם השרידים אשר ה' קורא על ענין אכילת לויתן, יש לו ראיה ברורה מן הכתוב שאמר ישעיה הנביא ע"ה, ביום ההוא יפקוד ה' בחרבו הקשה הגדולה והחזקה על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים, ובמסכת חולין בסוף גמרא דפרק אלו טריפות כתוב ר' יוסי בן דורמסקית אומר לויתן דג טהור הוא שנאמר גאוה אפיקי מגינים אלו קשקשים שבו, תחתיו חדודי חרש אלו סנפירין שפורח בהם, ולמה הוצרך לומר שהוא טהור מפני שהוקש לנחש דכתיב על לויתן נחש בריח, סלקא דעתך אמינא הואיל ואיתקש לדבר טמא טמא הוא קא משמע לן דלא· וזה מפני הצורך שהכרחני להמשכת המליאות כי טבע המליאות חייב כן, ואף על פי שאין ראוי לדבר לאלו הטפשים עורי הלב פירוש סוד זה הענין, כי יודע אני שלא יכנס במוחם המזוהם, עכור במילין מי יוכל, וארמוז בו דבר סוד למבינים שישמחו בו, ויערב וימתק להם כפי תאותם וחשקם ללמוד חכמות אמתות, שהן נכללות בדברי הנביאים והחכמים ע"ה · ידוע הוא מה שאמרו רז"ל כל מקום שנאמר בנביאים ביום ההוא הוא לעתיד לבא, ולעתיד לבא כמו שאמרנו משמע לימות המשיח במקומות, ולעולם הבא ג"כ במקומות, ואמרו בתלמוד הוא נחש הוא מלאך המות הוא יצר הרע, אם כן כפי מה שמעיד הכתוב ודברי התלמוד כמו שהוכחנו למעלה ממה שכתוב בסוף גמרא דפרק אלו טרפות, נקרא לויתן נחש, ונחש נקרא עוד יצר הרע בדברי רז"ל, ומלת אכילה היא מגזרת כליון בהנחתה הראשונה, כי כשאוכל אדם הוא מכלה הדבר הנשיה, ועל כן נקרא הסכין מאכלת שהוא מכלה כל דבר שיכרת בו, אם כן אכילת לויתן על דרך המשל, וסודו הוא כליון ליווי התאוות השקועות באדם, כמשול בו היצר הרע הצר הצורר אותו והמונעו מלהשיג מעלות שכל האנושי, וכשיכלה ממנו ולא ישלוט עליו אלא אדרבא הוא ימשול בו, כמו שבוקש ממנו בהתחלת היצירה שאמר ואתה תמשול בו, ויתגבר עליו, יראה לו כאלו אכלו בסעודה, ואז ידע את ה' אלהיו בהדבק שכלו ונפשו בשכל הפועל וחזר הוא והוא דבר אחד, ואז יהיו כל פעולות שכלו ונפשו לוית חן בראשו, כי כלו ואבדו ונאכלו המונעים, והן התאוות הגופניות, כי לא ישלטו עליו, והנה חזר והפך לויתן להיות לוית חן בראשו, וזאת היא סעודת

לויתן הנרמזת שעתיד הקב"ה לעשותה לצדיקים לעתיד לבא שהוא לימות המשיח, והוא כליון יצר הרע מבני אדם, והריגת התנין הרובץ בתוך ים התאוות הגשמיות, כדי שידעו את ה' ולא יוסיפו לחטוא, כי נתרחק מהם השטן המקטרג, כי אז ישוב שכלם שכל בפועל תמיד, כי יצא מן הכח אל הפועל ויעלו למדרגת הנבואה כמו שכתוב, והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם, וביאר מהות הנבואה היא ואמר זקניכם חלומות יחלומון ובחוריכם חזיונות יראו, ושאר כמה כתובים הדומים לאלה, אשר נבאו הנביאים ע"ה שהם נועדים לזמן ימות המשיח, מהרה בימינו יגלה, אמן · והיאך יהיה כל זה בשלוט היצר הרע על האדם, והיאך ישפע עליו שפע מאת השם ית' בעודו שקוע בים התאוות הגשמיות ובמילוי הכרס, והשטן עומד על ימינו לשטנו, כמו שהוא דעת אלו הטפשים עורי הלב והדומים להם, כי אין דבר שיוצא מהמורגש נכנס בדעתם ובהבנתם מפני שהם בני בלי לב, ואיך ימלא הארץ דעה את ה' אלא אחר כליון היצר הרע ותאוותיו וצבאו ופקודיו כליון חרוץ, ויתגבר המושכל על המורגש · הנה נתרחב לנו הלשון בזה הענין, וגלינו יותר מדאי מזה הסוד של אכילת הסעודה מבשרו של לויתן אבל לא להם אלא לראויים לו כמו שביארנו, וכך ראוי שיובנו דברי הנביאים והחכמים ע"ה היוצאים מגדר המורגש · ונחזור לענין הראשון, ואם יין המשומר בענביו וכיוצא בו מענין אכילה ושתייה שאמרו רז"ל הנה על העולם הבא; אי אפשר שיהיו הדברים על פשוטן אלא על כרחך הם משל, והסוד הוא כפתרון המשל לא כפשטו, והנה נפרש לו ולכיוצא בו מדרך המשא והמתן הקושיא והפירוק של תלמוד שהם רגילים בו ויודעין אותו, לא מדרך שקול הדעת במאזני דקדוק בינה ועקרים שאינן רגילים בהם, ונאמר לו · דבר ידוע הוא אצל כל החכמים העוסקין בתלמוד, כי כל אמורא מחכמי התלמוד שיאמר שמועה ותצא עליה קושיא ממשנה או מברייתא מדברי התנאים חכמי המשנה, או יתרץ דבריו על דברי התנא או יבטלו דבריו מפני דברי התנא, ואם תצא מחלוקת בין דברי שני התנאים כגון ברייתא ומשנה או שתי משניות חולקות זו על זו, יקשו חכמי התלמוד זו על זו וישאו ויתנו עד שישוו ביניהן או תדחה אחת מהן מפני האחרת, זו היא דרך ההלכה בכל התלמוד באיסור ומותר, וחייב ופטור, וטמא וטהור, וכשר ופסול, ונלמוד מזה ונאמר רב תנא הוא ופליג, ובגמרא מסכת ברכות אמרינן מרגלא בפומיה דרב העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתייה לא פריה ולא רביה לא משא ולא מתן לא קנאה ולא תחרות, אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה שנאמר ויחזו את האלהים · ומצוי במדרש ר' יהושע בן לוי אומר זה הוא יין המשומר בענביו וכו', ובמדרשות וכיוצא בהן נמצאו דברי רב חולקין על אותו המדרש וכיוצא בו, ונאמר למי שנועק על אותו היין וכיוצא בו היאך יבוש ותאבד ממנו תקותו בעולם הבא, מאי חזית דסמכת אהני סמוך אהא, אי אפשר שיהיה רב לא ידע תקותו ותקות עבדי ה' בעולם הבא, ואם דבריו הם כפשוטן הרי נדחו כל המדרשות החולקין על דבריו, ואם אתה מוציא דברי רב מפשוטן כדי שלא יחלקו על פשט אותן המדרשות, כן אנחנו מוציאין דברי אותן המדרשות מפשטן כדי שלא יחלקו על פשט דברי רב · גם אני יש לי לבב כמוכם לא נופל אנכי מכם ואת מי אין כמו אלה · ולענין גן עדן וגהנם, ודאי פשט דברי החכמים ע"ה הולך עליהם, אבל אנחנו רואים ביניהם מחלוקת בגהנם, מקצתן אמרו אין גהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה וכו', ומזה נלמוד שאין בו קבלה מסויימת שאלו היה להם ע"ה בדבר קבלה מסויימת לא היו חולקין בדבר זה, זה אומר ככה וזה אומר ככה, וכן בגן עדן פירשו לנו בתלמוד שעדן המוכן לצדיקים אינו גן שהיה בו אדם הראשון, וכי אותו עדן המוכן לצדיקים הוא האמור עליו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו, וזה פירושו למבינים ידוע שסוד רמוז יש בעניין גן עדן · ואף על פי שדברי זה ר' שלמה כלם הם הבל וריק אצל החכמים באמת, זה אשר דברנו מהם הם עקרי דבריו, ושאר דבריו שקבל בהם לרבני צרפת יצ"ו אין בהם ממש, אלא הטעמים והקושיות על טעמי המצות שזכר הצדיק אבא מארי ז"ל בחלק השלישי ממאמרו הנכבד ספר מורה הנבוכים, ולא זכר קושיא אלא ניכר מדבריו שאותן הטעמים אינן נכונים בעיניו, ולא יהיו לעולם נכונים בעיניו, כי ראמות לאויל חכמות · וכי אמר הצדיק אבא מארי ז"ל שכך הוא הטעם על כל פנים, אלא כך נראה לו בהכרע הדעת, ואיפשר שיהיה למתקנת המצות טעמים אחרים ולא נאשים מי שלא יקבל אותם, ודי לנו מה שדברנו בדברי האיש הזה:

ומהנה אתחיל בענין האמונה שכתב ר' דוד בר' שאול · שלח ר' שלמה לומר בכתבו שאין איש מתחזק עמו על אמונתו רק שני אנשים, זה ר' דוד בר שאול אחד מהם, וזה בשורה שנתמעטה התפלה אשר קראו אותה אמונה מבינינן, עד שלא נשאר בה מאמין אלא יחידים כמו שכתוב שנים שלשה גרגרים בראש אמיר, יאבדו גם הם מתוך הקהל או יבטלו במיעוטן · ומתוך תשובתינו על אמונת זה ר' דוד בר' שאול ורבו נשיב על מה שאמר ר' שלמה בכתבו על ענין האמונה בכסא הכבוד ובמחיצה, לא יגיע כופר כמוהו למחיצת צדיקי ישראל שהם גוי צדיק שומר אמונים · התחיל זה האיש שלא ידע מה הוא אומר, ואמר באמונתו קלקלתו ואבוד אמונת ישראל מדעתו ודעת כל מאמין בה ככתוב, אבדה האמונה ונכרתה מפיהם, השם יתברך יצילנו ממנה כדאמרו רבנן ז"ל רחמנא ליצלן מהאי דעתא, אמר להציל עצמו מן הדבה האמורה עליהם ועל מאבדי אמונת ישראל בסכלותן, כי חלילה להם מלדמות לבורא יתברך ויתעלה דמות או צורה ויד ורגל או שאר איברים האמורים בפשט המקרא, ושמעולם לא דברו זה ולא עלתה על לבם זאת · וברוך השם יתברך ושבח ותהלה לשמו הגדול שחזרו מזה המינות והכפרנות והקיצו מעט מתרדמתם, השם יתברך ישים מחשך עיניהם לאור, ומעקשים אשר לפניהם למישור, ויחזירם למוטב, וירגישו בקלקול האמונה המקולקלת קלקול אחר באמונה אשר נקו עצמן ממנה · וחזר ואמר שדעתן ואמונתן שהם מחזיקים בה כי השם יושב בשמים ושם עיקר מעלתו ומחיצה מפסקת בינו ובין בריותיו, וכן אמר ר' שלמה רבו בכתבו שיש שם מחיצה מבדלת בינו ובין בריותיו, כפשט דברי המדרש וההגדה שכתוב בהם דברי אלישע אחר, שמעתי מאחורי הפרגוד, שאפילו אלישע אחר שקצץ בנטיעות לא אמר מאחורי הפרגוד אלא דרך משל, ק"ו ר' שלמה או חכם אחר מחכמי התלמוד או חכמי המשנה שיאמרו דבר, אלא דרך משל כרוב דברי המקרא · וגם זכר באמונתו חושך ענן וערפל המקיפים כפשט דברי המדרש חגיגה שהם כפשט הפסוקים, ושאר דברי אותה האמונה המקולקלת שהוא עון גדול להזכירן או להעלותן על שפה · והנה נאמר לו, עני בדעת! מה שאתה יושב בחשך הסכלות, כי יש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור על החשך, מפני מה הודית שאין לבורא יתברך דמות ותמונה ולא גוף ואיברים וחזרת ועשית לו יתברך וברוך שמו מקום מסויים ומחיצה של חשך וכל אותה האפילה שהיא מחיצתך ומחיצת סכלים שכמותך שהם מחריבין את העולם בסכלותן יותר מן הרשעים, שנאמר בהם ורשעים בחשך ידמו, וכן עוד נאמר בהם לא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו וגומר, ואוי לנו שנשמע דבר זה בישראל כמו שנשמע בהם בימי ירבעם בן נבט על עגלי הזהב, אלה אלהיך ישראל · ונאמר לו מפני מה קלקלת אמונתך בשום מקום ומחיצת חשך, אם מפני פשט אותו מדרש האמור בגמרא חגיגה, תניא אמר רבי יוחנן בן זכאי מה תשובה השיבתהו בת קול לאותו רשע בשעה שאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון, והלא מן הארץ ועד הרקיע מהלך ת"ק שנה. ולמעלה מהן חיות הקדש רגלי החיות כנגד כולן וכיוצא בו מן המדרשות, או מפני פשט הפסוקים שכתוב ענן וערפל סביביו וגומר, ישת חשך סתרו, ומפני שכתוב יושב על כסא רם ונשא וגומר וכיוצא בו, מעיקרא מאי סבר, אם דעתו שכל הפסוקים ודברי החכמים ז"ל כפשוטן למה הודה שאין לשם יתברך דמות וצורה, והלא כמה מקראות פשטן שיש לו דמות ותמונת גוף יד ה' עיני ה' אזני ה' באצבע אלהים, וכמה פסוקים בתורה בנביאים ובכתובים פשטן כך, וגם בגמרא מסכת ברכות תניא אמר רבי ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי לבית קדשי הקדשים להקטיר קטרת וראיתי אכתריא"ל יה ה' צבאות ומנענע לי ראש, וכמה מדרשות פשטן כך · ואם הוא מוציא פשט המקראות והמדרשות של דמות אדם ותמונתו מפשטן כמו שאמר חלילה לי מלהיות אמתתן כפשטן, למה סירס הדברים ועשה מקצתן כפשטן ומקצתן אינן כפשטן, אלו דברי חכם או תלמיד מבין? ואדם כזה ידבר בדברי חכם שלא הגיע להיות תלמיד אחד מקטני תלמידיו, כי את רגלים רצת וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים וגומר · ואני אגלה אל בעלי השכל והבינה דעת אלו הטפשים, הם דמו שאין קרוי גוף אלא גוף האדם או הידות בלבד, ולא תמונה אלא תמונת איברים בלבד, וכשהכבוד הוא אש מלהטת או בעל אור בהיר אינו גוף, ולא הרגישו אלו עניי הדעת שכל עצם ומתם שיש לו אורך ורוחב וגובה הוא הגוף בין שיהיה מרובע כבית או עגול כעמוד או ככדור או שיש לו חיתוך איברים כחיות או אין לו כשמים וכאש וכמים וכרוח הכל גופים הם

מפני שיש להם שיום מקום ותמונה מן התמונות, תמונת פנים ועורף ואיברים כאדם וכבהמה או תמונת עגול כשמים וכשמש וכירח וככוכבים, או תמונה אחרת כתמונת ארון או מנורה או שלחן. ומפני זה אמר הכתוב בכלי המשכן וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר ותרגמו אונקלוס השלם ע"ה היודע סתרי התורה על השלימות בדמותהון, אף על פי שאין למנורה ולשלחן דמות איברי האדם, ובכסא הכבוד אמר יחזקאל הנביא ע"ה דמות כסא, ועל הכבוד שעליו שראה בחזיונו במראה הנבואה אמר ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה. ולפי זה חסרי הדעת עורי הלב מקולקלי האמונה הכופרים, שאמרו שיש לבורא יתברך ויתרומם על שכלות מחשבותיהם דמות ותמונה כמו תמונת האדם, השוו מדתן ולא חלקו דבריהם אלא העמידו דעתן על דברי הכתובים ודברי החכמים ע"ה שהם כפשטן, ואלו חסרי הדעת האחרונים חדשים מקרוב באו לא השוו מדתן, אלא יצאו מדעת הכופרים שתלו אמונתן בדמות ותמונה כתמונת האדם, ולא הגיעו למעלת מיחדי השם יתברך באמת, ולא ידעו הענין שכל גוף אי אפשר שיהיה בלא מקום, ושכל שיש לו שיום מקום גוף הוא, ומפני זה אמר הקב"ה ע"י נביאיו ע"ה, ואיזה מקום מנוחתי, שאינו יתברך שמו וזכרו גוף שינוח במקום, ועוד אמר כי אל אנכי ולא איש בקרבך קדוש ולא אבא בעיר, כדי שלא יטעו בפשטי הכתובים שאמר ושכנתי בתוכם, לשכני בתוכם, והתהלכתי בתוככם, וכיוצא הרבה במקראות הללו. וזה הוא שרמז שלמה ע"ה, הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי ועוד אמר, ומי יעצר כח לבנות לו בית כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו ומי אני אשר אבנה לו בית כי אם להקטיר לפניו. ואלו המשובשים בחכמתם, המקולקלים באמונתם, החסרים בדעתם יאמרו דברים ויסתרו אותם, והם לא ירגישו אלא הקלקול שלהם ואין להם דרך מסויימת, וכן הוא כל שקר כמו שהיו עובדי ע"ז עובדי אלקות רבים פעם השמים ופעם הארץ, פעם החיות ופעם האילנות. כך אלו פעם אומרים על השם יתברך, המרומם מדעתם ואמונתם וידיעתם ויתנשא מעיקר הבנתם, שהוא יתברך יושב בשמים ושם עיקר מעלתו, וחוזרים ואומרים שהוא יושב על כסא הכבוד שהוא למעלה מן הרקיע שעל ראשי החיות שהן למעלה מן השמים, ואם כן אינו לא בשמים ולא בארץ, אלא יושב על אותו כסא הכבוד שהוא למעלה מן השמים, והשמים כסאות לכסא. ואמרו שכסא הכבוד נברא, ואמרו שיש מחילה מבדלת בינו ובין בריותיו, ואם כן תהיה אותה המחילה אינה ברואה, שלפי דבריהם אין דבר מבדיל בינו יתברך לבינה, ולא יהיה יושב על כסא כמו שאמרו אלא מובדל ממנו שהכסא הוא מבריותיו, והוא יתברך מובדל מבריותיו במחילה שאמרו, ושמא בריותיו שאמרו שהוא מובדל מהם הם הבריות שהם כמותם בלבד. ואמרו שהוא יתברך נראה במערה שעמד בה משה ע"ה ואליהו ז"ל בלא ענן, ואין בזה קושיא בדעתם שיהיה הכבוד שהוא יושב על אותו הכסא הגבוה והגדול כפלי כפלים מז' רקיעים כפשט הדרש ושמים ושמי השמים לא יכלכלוהו נכנס למערה אחת ממערות הר סיני? עפרא בפומם כי חשוכא בדעתם. והכסא שהודו שנברא אבל קודם בריאות של עולם כפשט המדרש, והרקיע והחיות והשמים כלם ברואים בלא ספק בששת ימי בראשית, ומי יודע קודם בריאתו של עולם ובריאתו של כסא היאך היה הכבוד בדעתן החסירה יושב, שמא באויר היה תלוי וכי האויר אינו ברוא, או בחשך וערפל היה יושב וכי אינם ברואים, ואפילו יאמרו כן עדין הקושיא במקומה עומדת והחשך והענן היכן היו שמא תלויים היו, ואינו יודע דעתן בשמים מה היא, אם הם סוברים שהשמים גבוהים על הארץ כתקרה שעל הבית, הנה אנו רואים בעינינו השמים סובבים כעגול, בפירוש כתוב בברייתא בגמרא פסחים שחכמי אומות העולם אומרים ששמש ביום מהלכת למעלה מן הארץ ובלילה למטה מן הארץ, ואמר רבי נראין דבריהם מדברינו שביום מעיינות צוננין ובלילה רותחין, ואם הם סוברים האמת ששמים עגולין חוזרין בסבוב כמו שאנו רואין בעינינו מוסיף על ידיעתנו בראיות דעתנו, והארץ עגולה ככדור עומדת בתוך אותו הכסא שהם סוברין שהוא למעלה מעל ראשינו על חצי השמים בלבד, ומי יודע על ראש מי על ראש אותן העומדים במזרח או במערב או בצפון או בדרום, שגם יושבי הארץ על עגול הם יושבים, והגובה שעל ראשיהם אינו גובה אחד במקום קבוע, או שאף שמא הכסא גם הוא עגול כשמים, כמו אלו דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין, השם יתברך יצילנו מעונש אמונתם שעלתה על שפתם וכתבנו ענינה בידינו, והיודע כל נסתרות בוחן לבות

וכליות יתברך ויתעלה יודע ומכיר מחשבותינו וגלויה לפניו יתברך כונתינו, כי להציל שאר ישראל מקלקול אמונתם היתה דעתנו, להאריך בקולמוסנו בהעתק דברי החולין ענייני שקריהן ופחזותם, והמטים עקלקלותם, יוליכם ה' את פועלי האון שלום על ישראל, ודי לנו במה שאמרנו בתשובת אמונתם:

ונדבר עתה באמונתנו ואמונת אבותנו ע"ה הקדושים והבאים על עיקרי דתינו, אחוה דעי גם אני, ונאמר בקצרה ולא באריכות ורבוי דברים, שאמונת ישראל, שהשי"ת הוא לבדו ראשון הוא אחרון ומבלעדיו אין אלהים, וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם הוא יתברך המציאן יש מאין בכח גדולתו, וגם המלאכים הקדושים הוא יתברך בראם, ככתוב הללוהו כל מלאכיו וגומר עד כי הוא צוה ונבראו · וזה אין בו ספק אפי' אצל המקולקלים והמשובשים בדעתם החסירה, והואיל והוא יתברך לבדו ראשון וצור לכל, אי איפשר שיהיה לו מקום, שכל המקומות ברואים הם, והואיל והוא יתברך לבדו ראשון ואין לו מקום אינו גוף, שהגוף אי איפשר שיהיה בלא מקום, וכמה ראיות מן הדעת ומן הכתובים שאינו יתברך גוף, והואיל ואינו גוף אי איפשר שיהיה יושב על כסא ולא יהיה בתוך אש ולא בתוך ענן וערפל, שכל זה לא יהיה אלא לגוף קצוב המסויים יש לו אורך ורוחב וקצב ועצם ממש, וכל דברי הכתובים כגון היושבי בשמים, יושב בשמים, רוכב שמים, המגביהי לשבת, יושב על כסא, ברוך כבוד ה' ממקומו והדומים להם, הוא משל לגובה מעלתו וגודל אמתתו, וגם דברי אונקלוס השלם ע"ה שתרגם דשכינתיה בשמיא מלעילא, ויונתן בן עוזיאל ע"ה שתרגם קדיש בשמי מרומא עילאה בית שכינתיה, קרוב לדעתינו, בינת גובה מעלתו שהיא למעלה ממעלת השמים והמלאכים וצבאם, שהם משיגים מגדולתו יותר ממה שישיגו שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם ומפארים תמיד, כמו שנאמר על בית המקדש שהוא שוכן בו, לפי שהוא מקום שבחו ועבודתו, וכן כתוב כי אם אל המקום אשר יבחר ה' וגו' לשכנו תדרשו ובאת שמה, אני ה' שוכן בתוך בני ישראל, ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזוב את עמי ישראל, והדומים להם · ומפני מה אמרו החכמים ע"ה על אבותינו אברהם יצחק ויעקב ע"ה, האבות הם הם המרכבה מפני שהם השיגו מאמתת הבורא יתברך קרוב מידיעת המלאכים שהם המרכבה, ומקרא מלא כתוב על אברהם ע"ה ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו, ויעל אלהים מעל אברהם · וגם דברי החכמים ע"ה בכסא הכבוד וישיבתו יתברך בשמים או למעלה מן השמים או בגבהי מרומים כל זה משל לגדלו וגובה מעלתו ואמתתו, וקרוב הענין לדעתינו על שהכל דרך משל, כמו שפירש הצדיק אבא מארי ז"ל במאמר הנכבד ספר מורה הנבוכים, שלא שם הורה אלה הנבוכים · ואין לתמוה על זה כי אם לא ישמעו זה אלה הכופרים עובדי ע"ז, כי הנה הנוצרים לוקחים דברי הנביאים ע"ה על פשטן, עד שעשו לבורא יתברך בן ויש לו אב ויתר אמונתם הידועה, אבל יש לתמוה על מי שתופש עצמו בעל תורה ובקי בדקדוקיה וראה מה שכתבו רז"ל על כגון אלו הדברים, דברה תורה כלשון בני אדם, שזה הוא באמת דבור נכבד, מסיר כל ספק ממחשבת כל בעל לב הראוי לעיין בדקדוקי הדברים כראוי, לא למי שמסתבך בקריאתן ולוקח אותן כפשוטן וכמשמען · וכל מי שכופר בזאת האמונה ואומר שהוא יתברך גוף בעל תמונה כתמונת אדם, או שאמתתו כבוד יושב על כסא כפשטי רב הכתובים או פשטי המדרשות וההגדות, הוא כופר בתורה שאמרה, ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה, וגם כופר בדברי הנביאים ע"ה שאמרו, אין קדוש כה' כי אין בלתך ואין צור כאלהינו, ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש, ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו, למי תדמיוני ותשוו ותמשלני ונדמה והדומים לאלו הרבה, ואין הפרש בין השמים (והארץ) לענין אמתתו הגדולה והמפוארה עד שלא היו שמים וארץ אלא ככתוב, אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך, וכל המקומות הוא יתברך יודע אותן ומה שבהם כאלו הוא יושב בהם ככתוב, אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' הלא את השמים ואת הארץ אני מלא, וכך כתוב בתורה, וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד, ואלישע הנביא ע"ה אמר לגחזי נערו לא לבי הלך וגו', ולבו לא זז ממקומו וגופו אלא הוא משל לידיעתו · וזה הוא מה שכתוב בתורה והתהלכתי בתוככם, הוא משל להליכת השכינה והכבוד השרוי ביניהן והוא משל ג"כ להליכת ידיעתו, כענין דברי אלישע ע"ה לא לבי הלך, ומפני זה כל בעלי האמונה המקולקלת מינין וכופרין ואין להם חלק לעולם הבא · וזה מה שאמרז"ל בו, עתיד הקב"ה

לעשות מחול לצדיקים בגן עדן והוא עומד ביניהן וכל אחד מראה לו באצבעו שנאמר, ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו׃ ואיך יהיה פשט הדבר הזה כמו שהוא, וכל בעלי אמונה טובה ודעה נכונה ידעו שאי אפשר שיהיה על פשטו, שאין השם יתברך גוף עד שיהיה עומד ובני אדם מראין לו באצבע ואומרים זה לזה, הנה אלהינו זה קוינו לו וגו', אלא סוד יש בדבר ומשל הוא והענין כלו כפתרון המשל וסודו לא כפשטו׃ והנני אפרש אותו ברמז מספיק, עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים הוא משל לשמחת נפשם בגן עדן, משל לתענוג נפשם ככתוב, כמו חלב ודשן תשבע נפשי ושפתי רננות יהלל פי, ומתוקים (תהיה) מדבש ונופת צופים וכיוצא בזה, והוא עומד ביניהם משל לידיעתם ידיעה קרובה יותר מידיעת העולם הזה שנאמר בו מרחוק ה' נראה לי, וכל אחד ואחד מראה לו באצבעו הוא משל לשיום הידיעה המבדלת בין קדושתו לקדושת מלאכיו, והוא סוד מחילה המבדלת בינו יתברך ובין בריותיו והמשכיל יבין, ומה שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה וגומר, הוא שזו היא תקות הצדיקים ושמחתם כמו שכתוב אחד אומר, שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי בלבם וגומר עד וצדקתי לעולם תהיה וישועתי לדור דורים, פשט פסוקים אלו לישועת הגאולה, ובהם רמז לחיי העולם הבא׃ זאת היא אמונתנו ואמונת אבותנו ע"ה, ויהא רעוא משמיא כל כי הני מילי מעלייתא תדרשון מן שמיא וכל דין ומדין שמוכו לנא׃ וכל בעלי האמונה המקולקלת פלוני ופלוני והנשמעים אליהם והשרים אל משמעתם המתקרבים אל חברתם ירדו שאול ולא יעלו, הרחיקו מעלינו, לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא׃ והאל יתברך יאר עינינו בתורתו, ויסוככנו באברתו, וימהר גאולתנו ואז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה, וכן יהיה רצון, כן יאמר ה':

אמר שלמה מדובנא רבתי, מצאתי זאת האגרת ג"כ בספר כ"י פי' על מורה הנבוכים למו"ה זרחיה הלוי, ואחר עיני עורים יש שם הוספה זאת, ועוד אני כותב וכו'׃

ועוד אני כותב אל אוצר השכל והבינה מקור החכמה, ומעין המזמה, אשר לו הרקמה, איש חיל רב פעלים, יפה מעללים, עומד בפרץ לחזק הנחלות, ולרפאות החולות, ולהסיר המכשולות, הוא החכם הגדול כבוד גדולת קדושת פנת יקרת מורינו ורבינו שלמה בן החכם ר' אשר זצ"ל׃ האדיר הנכבד האביר הנחמד, השר והטפסר נבון לחשים וחכם חרשים, טוב עם אלקים ועם אנשים, יראה זרע יאריך ימים, בין הנבונים והחכמים, ויהיה ברכה בקרב הארץ, וכל אויביו יכלו בכלה וחרץ, מאת דורש שלומו ומכבד מקומו, מורה גודל חסדו ואמונתו באשר ה' עמו׃ אחיך הבא על החתום, אוהבך מלב ונפש בגלוי ובחתום, בקצרה באתי לדרוש שלומך ולהודיע לכבודך, כי הקול נשמע אלינו על המעשה אשר עשו בעלי האמונה המקולקלת, אשר במדינת מונטפשליר האומרים לרע טוב ולטוב רע, אשר נתפתו בהבלם והחזיקו בשכלם, כדאמרו רבנן עבידי לאחזוקי בשקרייהו, שועלים קטנים מחבלים כרמים חולקים על אמונת ישראל ודברי גאונים אחרים, גדולים וחכמים אדירים, ושנאו אוהבי האמת, מהם מיחדי השי"ת באמת, אשר פירשו משכלותם, וטומאת אמונתם שהיא קלקלתם, כי הבינו כבינת מדעם בספר מורה הנבוכים ובספר המדע, ומרב קנאת אלה הטפשים וגאותם, חזקו שקרם בכח הנוצרים, עד אשר שרפו הספרים הנזכרים, ואין לתמוה על זה כי בעונות ישראל כך שרף אפוסטמוס את התורה, ולא ידענו המעשה על בוריו האיך היה, עד שבא לידינו בזו השנה מגלת ספר מגדת אלינו הדבר על בוריו, שלחה אלינו כבוד החכם הרופא ר' יצחק ב"ר שם טוב זכרו כיין הטוב נ"ע, ובה חתימת אנשים נכבדים בעל השכל והבינה, דבריהם מעידים עליהם כי חכמים נבונים הם, בעלי יראה בעלי אמונה מתוקנה, השי"ת ישלם שכרם ויהיה בעזרם ויקח נקמתם, ואין להזכיר שמותם שמא יגיע להם הפסד או יבואו לידי סכנה ע"י המלשינים׃ השם יתברך יזכיר אותם לזכרון טוב מלפניו כמו שהם נזכרים לפנינו, ועם אותה המגלה קונדרים אחד יש בו דברי אלו הטפשים עורי הלב החטאים בנפשותם, והגיד השליח על כבודך כי הרבה נשתדלת בדבר להעמיד האמת בעמוד הצדק והיושר, ישלם ה' פעלך ותהי משכרתך שלימה, להיות לך שכל נקי ושלם בכל דבר חכמה ובינה ודיעה והשכל, ותמיד כל תוכל מאיתיאל ואוכל׃ וכבר השבתי תשובה על דבריהם, פן יהיו חכמים בעיניהם, או ישיתו אחרים בהבליהם, ושגרתי אותם עם זה הכתב לכבודך להוביל אותה

לאנשים הנאנחים והנאנקים על שריפת הספרים, ישרפו גורמי שרפתם ואשם לא תכבה ויהיה דראון לכל בשר. ולהעתיק אותה לכל דורש ענינה ויהיו ידיו אמונה, וקושטא קאי ושיקרא לא קאי, יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהים יקום לעולם. ושלומך ושלום כל צדיקי ישראל וחכמים והכשרים שבהם ירבה ויגדל אמן! כן יאמר ה' כחפצכם וחפץ אחיכם החותם שנית: אברהם בר' משה בר' מימון זצ"ל:

נשלם אגרת מלחמות השם:

מכתב הנשיא ראש הגולה מדמשק

טופס המאמר אשר נעתק מכתב נשיא הגולה אשר בדמשק, אשר שלח בחתימתו באמצע הכתב, והתימתו הוא אריה עם צורת יד והאריה הנו שוכב והיד זקופה סמוך לראשו, וזאת תחלת הגזירה*):

לכבוד אלהי ישראל ולכבוד תורתו הקדושה ולכבוד לומדיה ומקיימיה התעוררו אנחנו ישי בן חזקיה הנשיא ראש גליות כל ישראל ובית דינו לגדור גדר לבל יעלה פורץ כנגד חכמי התורה, כי שמענו דבת עמים שיש מערער על הגאון הגדול רבינו משה בן הרב רבינו מיימון ז"ל אשר העיר עיני הגולה בספריו הנכבדים והיקרים לכל יודעי דת היד החזקה אשר קראו משנה תורה, וספר מורה הנבוכים אשר כלל בו כל חכמה תוריית יצריך בו מלחמה להשיב אפיקורס וכל כופר בתורתינו האמתית והקדושה. ויבוא המערער ויחפא על הספר הזה דברים אשר לא כן. ואז הזהרנו והסכמנו על כל מי שיוסיף להוציא דבה על מורה הנבוכים והמערער עליו, כי לא רצינו לענוש אלא א"כ הזהרנו כאשר צוה תורתינו התמימה. ועתה לא די לו שלא נמנע ושלא נפחד מחרמנו ומנדוינו, אבל הוסיף על חטאתו פשע והשתדל ללכת אל איי הים הרחוקים והלך וחזר והביא עמו כתבים אשר חתימת רבנים בתוכם לפי דבריו, וגוזרים למנוע קריאת מורה הנבוכים ולגונזו גניזת עולמים. ומקצת החתומים הם הם אשר הסכימו באזהרותינו אשר שלחנו שם ויחתמו שמותם באגרותם להחרים ולנדות על כל מי שידבר תועה על הגאון רבינו משה הנזכר ז"ל או על שום ספר מספריו והנה הוא בידינו. מאחר שרואים אנחנו כי מאן המערער לשמוע את דברינו ומוציא דבה על ספר מורה הנבוכים, אין עמו להתאפק עוד וגזרנו ונדינו והחרמנו בשם .... וכל איש ואשה קטן וגדול שידבר תועה על הגאון רבינו משה ז"ל או על ספרו מורה הנבוכים הן בפני יחיד הן בפני רבים או שיאמר שיש בו דבר מינות או שיאמר שהקורא יצא לדרך מינות בקריאתו בו הן שיאמר אלו הדברים בפני יחיד או בפני רבים או שימנע קריאתו או שיצוה לגונזו בין בפיו בין בכתב, או כל מי שיש בידו כתב או העתקה או הסכמה או אגרת חתומה בשמות האנשים או בלתי חתומה שכתובה בה לפי אחד מכל הדברים הנזכרים למעלה הן צווי ליחיד או לרבים, יתחייב להוציאם מרשותו ומיכלתו וימסרם הם והעתקותיהם ביד הנגיד רבינו דוד ש"ן בן הנגיד רבינו אברהם ז"ל או ביד אחד מבני הנגיד תחתיו לקבלם וימסרם תוך שלשה ימים משתקרא גזרתנו (אפילו) בפני עשרה מישראל, ר"ל הם יגידו לקצת מן המדברים עמו והם יגידו לו מיד בכח החרם והנדוי הזה, וכל מי שיביא כתבים עוד מאיזה מקום

---

*) נעתק מספר כ"י והוא כת"י באוצר הספרים בעיר וויען:

שיהיה וכתוב בהם אפילו אחד מכל הדברים האמורים למעלה אשר מנענום לא יהיה רשאי להעתיקם ואף לא להראותם לשום אדם, אלא יתחייב מיד שיודיעוהו גזרתינו לתתם ליד הנגיד רבינו דוד או לאחד מבניו ואם לא יהיה בעיר שום אחד מהם יתחייב המביא הכתבים להראותם ולהביאם בפני עשרה מחשובי העיר המחזיקים בתורת ה' ובדברי הגאון ז"ל רבינו משה ז"ל ויבערום מיד, וכל מי שיעבור אפילו על אחת מכל גזרותינו הכתובות למעלה יהיה באלה ובחרם ובנידוי ובשמתא הוא והמסכים אותו והעוזרים אותו וסומכין כמוהו מבני ישראל· וגם כל מי שישתדל עוד להביא הכתבים האלה אשר מנענו לקיימם וצונו לתתם ביד הנגיד ש"ץ המשתדל ההוא יהיה באלה ובחרם ובנידוי, וכל מי שיערים שום ערמה בעולם כדי להשאיר בעולם שום אחד מכתבים האלו או העתקתם אשר גזרנו לתתם ביד הנגיד ש"ץ הנ"ל, המערים ההוא יהיה בחרם ובנידוי· ואם ח"ו יהיה שום אחד מהנמצאים היום באכו (צ"ל בעכו) או מאשר יבואו עדיין ויהיה בידו כתב וכתוב בו שום דבר מהדברים אשר מנענום ויתן כתף סוררת לגזרתינו לבלתי תתם ליד הנגיד או ביד אחד מבניו ש"ץ או למסרם לעשרה מחשובי העיר המחזיקים בתורה ובדברי הגאון רבינו משה ז"ל לבערם מיד, הנה אנחנו מרשים לכל אדם לעשות כל יכולתו להוציאם מתחת רשותם אפילו בכח ערכאות של אומות העולם והמקיים גזרתינו ישמרהו ויברכהו אלהי עולם:

בכאן חותם הנשיא ותחת החותם כתב זה:

זאת גזרתי וחתימת ידי אני ישי בן חזקיהו בן ישי הנשיא והסכמת חבירי הדיינים ועמהם השרים והחכמים יברכם צורם, והשומע ישמע והסכל יחדל· ודוד הזהיר ואמר שמעוני אחי ועמי, ואמרו רבותינו ז"ל אם אחי למה עמי ואם עמי למה אחי, אם תשמעוני אתם אחי וברכתי תחול עליכם, ואם לא תשמעו עמי אתם וארדה אתכם בשבט, כדכתיב לא יסור [שבט] מיהודה, בשלום רב וישע יקרב בחדש תמוז ה'מ"ו ליצירה:

וזה באמצע הכתב מסביב אלו החתומים
מקצתם לימינו ומקצתם לשמאלו ומקצתם תחתיו:

הסכמתי על אשר הסכים אדונינו נשיא הגדול ראש הגולה יטריה מן שמיא וכתב:
שמואל בן הרב רבינו יהוסף

גם העבד מסכים על אשר הסכים אדונינו נשיא הגדול ראש הגולה על כל מה דכתוב ומפורש לעיל וכתב: יצחק ברבי יהודה נ"ע

ואני כמותם אלעור הכהן בר' משה הכהן נ"ע

ואני כמותם דוד הכהן ברבי משה הכהן הי"ד

גם אני הסכמתי צרקה ברבי אלעזר ז"ל

גם אני הסכמתי כאשר הסכימו החכמים וכתב:
אלישע בר' עובדיה ז"ל

גם העבד הצעיר הסכים על כל מה שכתוב למעלה וכתב: יצחק ברבי אברהם ז"ל

גם אנו הסכמתי כאשר הסכימו החכמים וכתב:
ישועה בר' צדקה ברבי משה ז"ל

גם אני הסכמתי כאשר הסכימו החכמים על כל הכתוב למעלה וכתב: פרחיה ברבי נסים ז"ל

גם אני הסכמתי על הסכמת ראש הגולה ומ"ש וכתב:
סעדיה ברבי אברהם ז"ל

גם אני הסכמתי על הסכמת אדונינו הנשיא ראש הגולה וכתב: אהרן ברבי יצחק תשבו"א

דיו לעבד להיות כרבו וכתב: אהרן הלוי ברבי שמואל הלוי מ"כ

גם אנחנו קהל הדרים בצפת בגלילא עילאה בעת שהגיענו כתב אדונינו הנשיא והסכמתו וחתימת ידו על מי שחזר וערער על חבורי הגאון רבינו משה זכר צדיק לברכה, ולא נרתע ולא שב מההסכמה הראשונה אלא חידש המחלוקת, וחזר ועבר לעבר הים וחיפה עליהם דברים לא כן עלו על דעת הגאון והחזיר המחלוקת לישנה, והצריך חכמי איי הים לחזור בדבריהם ולשנות מה שחתמו בראשונה כפי מה ששמעו מרוב הבליו האמינו אליו ולא חקרו ענייניו, ולא ידעו כי אין רצונו אלא לחרחר ריב, וכיון שחזר לארץ הצבי התחיל להרבות המחלוקת, על זאת נערנו חצנינו תחלה ועמדנו על קבר הגאון ז"ל עם מקצת מחכמי עכו וקרינו ההסכמה והחרמנו ונדינו על כל מי שיראה דברינו והסכמת נשיאנו ולא ישוב בכל מאודו וישליך מה שבידו מן הכתבים והעתקותיהם והעתקות העתקותיהם אל יד הנגיד רבינו דוד ראש הישיבה של גאון ז"ל או ליד חמודי הנגידים או ליד מי שמנה תחתיו, וכל הרשום בכתב אמת וכל השומע וכל המאזין להסכמת הנשיא הנזכר ולחתימת בית דינו ולשרים עמו יחולו ברכות עליו ועל זרעו ועל עמו· ורבותינו יודעים כמה שנואה המחלוקת, וכמה אמרו עליהם השלום בענין השלום

וכל המעורר המחלוקת כופר בתורה שנקראת שלום כדכתיב דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, ומכחש באלהיו שנקרא שלום, והאל ישים שלום בין כלל עמו, כדכתיב ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום, וכל העומד על כתבינו זה ונוטה אחר השלום יתברך בברכת אהרן, ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום:

וכתב משה הכהן בן הרב הגדול רבינו יהודה הכהן זצ"ל (ק"ל)

עובדיה ברבי שמואל השכים (עם) המשכימים:

ואנו כמותם אלעזר ברבי תמים נ"ע יצחק ברבי שלמה הגר:

ואני דוד קלונימוס מצאתי מה שכתוב לעיל כתוב בסוף ספר מורה (המורה) מכתיבה קדומה וישנה הרבה כמעט בלתי יכולה להקרא, שבחדש השני בנפולי ראיתי לחדש ולגלות לכל מה שהסכים הנשיא מהגולה מהזמן ההוא שנת הת"ו ליצירה שהיה שמו הגדול ישי בן חזקיה הנשיא והיה חונה בדמשק הוא ובית דינו, ושם החתומים תחת מאמריו הישרים והנכונים, אשר כוון לתת מקום לאמת לגדל ולרומם ולשבח וגם לפאר מאמרי הרב מורה צדק זצ"ל בכל חבוריו הגדולים, ולמנוע שגירת דלתי התלמוד והעיון מספרו הנכבד והמעולה מורה הנבוכים המאיר עיני ישראל ומסיר המסוה מפניהם מההרגל והמנהג. והנה נתעוררתי בזה לסבת הגזרות והגרושים ושריפת החבורים הקדומים בעונותיהם שהיו במערב קשטיליאה וקטולוניא, וגם ממעלה מהם במלכות פורטוגללו, עד שבסבת זה מקום ההעתק אשר אלי אפשר שהוא לבדו נשאר באיטליאה. וכדי לפרסם מאמרי הנשיא הנזכר ובית דינו, ראיתי להעתיק מהם שנים גם שלשה למען דעת זה לכל אשר מי חכמת התורה עלתה ולחזק לבבו בשקידת עיון חכמת התורה, מצד התועלת המושג לו, וגם לכבוד ולתפארת ולהתגאות מעלת מחברו הרב מורה צדק ז"ל:

נכתב בנאפולי א' אב מאתים וששים ושש מהאלף הששי:

שיר נמצא בכת"י ישן

והוא לאחד מנכדי הרמב"ם ז"ל

אתיתי מרבבות קדש — לתת באש דת מימיני
יושר אמרי פי בן עמרם — קבל אוצר ממטמוני
יושב הכרובים לו בחר — משנהו משה מימוני
חוק יאדיר יד החורש — ירחיק מעליו הצפוני
ברך (לרב) יועץ ותשועה — יאיר על ניניו קוני

מכתב על דבר המורה אשר מצאתי בכ"י ישן

בשנת חמשת אלפים וחמשים ליצירה קמו שנית מקנאת מהצרפתים לעורר על מורה הנבוכים, ונודעו הדברים אל הנשיא וראש הגולה בדמשק, תנשא ממשלתו! ונידה הוא ובית דינו, וכל קהלות ארץ הצבי ורבני עכו, כל איש שידבר תועה על הרמב"ם ז"ל ועל ספריו, ושלחו הכתבים לברצלונ"ה ומשם נשלח אלינו. וכראותי אותו נתעוררתי לכתוב אלה הדברים:

דברי נרגן לריב ארח	היו עלינו לטורח
אך דרך לו בכסל	אך בשכל אין לו אורך
לילה לא יגה לו סהר	יומם לו שמש לא יזרח
מי נחלי צדק יבשו אך	צץ המטה זדון פרח
אתמה מחולקים על משה	איך לא זכרו עונש קרח
מורה צדק הוא ודברו	כאש ודברם כקרח

שמעו חכמים מלי! ויודעים האזינו לי, משפט נבחרה לנו נדעה בינינו מה טוב, השומר אמת לעולם, ישמור נפשות הרבנים הגדולים, המתיצבים בתורה ורבי פעלים, אלהי עולם ה' יתן מאוייהם, ועולמם יראו בחייהם, יזכו בבא לציון גואל ותהי משכורתם מעם ה' אלהי ישראל. כי התחילו וסיימו בשבח הרב הגדול רבינו משה ז"ל בן הרב רבינו מיימון ז"ל. ספרו כבוד לפי האמת ולא החניפו, ולא אמרו על מה שישנו אינו, ועל מה שאינו ישנו, כי פלס ומאזני משפט לשונם, קנאו לכבודו ונידו המדברים עליו תועה, השולחים פיהם ברעה, והכסיל המוציא עליו דברי און ומרמה, ימחו לי' וכו', כולם הסכימו ונפל פתקא מרקיע דהיה כתב בו אמת, כי חותמו של הקב"ה אמת:

חזרנו פעמים רבות על כל דברי הספר ההוא ודקדקנו לפי דעתינו, ולא מצאנו בהם אפילו דבה אחת מכל הדבות שמוציאין עליו, וכל מה שאומרים אין לו שורש וענף, ואין להם על מה שיסמוכו. הספר ההוא היה בידינו בלשון המחברו ובחננו דבריהם אם כנים הם. יודע כי רוב מה שכתב באותו הספר כבר קדמהו רבנן, אלא שהם דברו בסתום והוא דיבר במפורש, וזה היה סבה שקטרג המקטרג וטען עליו הפתי טענה, שהוא נתברר לנו מדבריו כי הנקודה שסובב עליו ספרו, וכל כוונתו והשתדלותו, לבטל דברי המינים הכופרים בתורה הנארים במארה, וזה מבואר למעיין בדבריו בענין היושר לא בענין האיבה. ובעבור כי מדת כל חכם להודיע אמת, נודעה לו להסיר מכשול מדרך ה'. כי כל כח יכריח בעליו לעשות פעלו, גם הוא כראותו שיש דעות לפילוסופים שהם כנגד אמונתינו, והביאו עליהם ראיות בדים מלבם, והם אומרים שהשכל מעיד על אותן הראיות, ושהם לקוחות ממדע נטוע בלב מאת החונן לאדם דעת, וקראו אותם מופתים, חשש רבינו שמא אחד יקרא דבריהם וימשך אחריהם בראותו ראיותיהם וידחה ויודה להם, ואם לא יודה ישאר נבוך, ע"כ חיבר אותו הספר להצילו ממבוכתו, והדרך לנחותו. כמו שאמר בפ' כ"ג מח"ב, וז"ל: ואמנם העירותי על זה מפני שלא תפת, כי אפשר שיטען אחד מבני אדם בספק יספקהו בחידוש העולם, ותמהר להתפתות, כי באמונת הקדמות בכללה סתירת התורה ודבר כזב בחק אלקי יתברך, והיה תמיד חושד שכלך, ומקבל מהנביאים שהם יסוד המין האנושי שנאמר: ואנשי לבב שמעו לי ע"כ. וזה משה האיש הלך בדרך התורה להזהירה על הנביא שקר שלא ישמעו לו אעפ"י שיתן אות, ובכמה מקומות מספרו הזהיר שלא יתפתה איש שקבל תורת ה' בדבר מדברי הפילוסופים שהוא כנגד האמונה, ואעפ"י שיביאו עליו ראיות חזקות לפי דעתם, ושהיה חושד שכלו

תמיד והביא ראיות ברורות מצד החקירה על דבריהם שחשבו שיהיו סמוכים לעד לעולם, וסתר הבנין שבנו, שחשבו שיסודו יסוד עולם, והוא באר שטחו אותו תפל וערה עד היסוד בו, וידיו יסדו חומה גדולה סביב התורה לבל יורו המורים אליה, כמו שאמר בח"ב פכ"ו: וצריך שתשמר בזה הענין, כי הוא חומה עצומה, בניתיה סביב התורה מקיף בה ימנע אבן כל משליך אליה עכ"ל. ואני אומר כי לא בנה רבינו מאבני גזית, אלא חומת אש סביב לה אין היד שולטת בה, ומי יוכל לעשות הדבר הגדול הזה אלא איש כמוהו די רוח אלהין קדישין בי'. ולי נראה שצורך אחד הכריחו לחבר אותו הספר, בראותו רבים מעם מאמינים דעות מביאות להגשמה ותמונה לנגד עיניהם, ודמות יערכו לו, חושבים שמיחדים, ומרבים, מחפאים דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם. בפיהם צדק דוברים והעון טמון בחובם, ולא ישיתו לב למה שאמרה תורה. ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה, ותמונה אינכם רואים, וזה הצריכו לדבר בתארים בספר ההוא, ובכל הדברים שמביאים להגשמה. כי עיניו ראו רבים מהנקראים רבנים חוטאים לה' בזה החטא, כמו שכתב באגרת תחה"מ אמר: וראיתי מי שיחשבהו מחכמי ישראל ויודע בדרך ההלכה ונושא ונותן במלחמתה של תורה מילדותו כמו שהיה חושב, והוא מסופק אם הבורא בעל עין ואוזן יד ורגל ומעים כמו שבא במקצת הפסוקים. וראיתי אחרים מאנשי הקצות גזרו במוחלט שהוא גוף ומחזיקים כטפש מי שמאמין הפך זה וקראו שמו מין ואפיקורס, והביאו דרשות במסכת ברכות על פשוטיהם ע"כ. ואחד מהרבנים כתב על מה שכתב בספר המדע, והאומר שיש, אלא שהוא גוף ובעל תמונה וכו'. ואמר ולמה קראהו מין לזה וכמה גדולים וטובים ממנו הלכו בזו המחשבה לפי מה שראו במקראות ויותר מה שראו בדברי האגדות המשבשות הדעות. ע"כ. ויתכן שהיו גדולים ממנו בקומתם וטובי מראה ובריאי בשר. ואני לא אומר בעדם שהיו קטני אמונה אם האמינו גשמות או מקרי, אלא אומר כי אבדה האמונה מלבם ונכרתה מפיהם. ורבינו ז"ל דיבר מזה הענין בפרק ל"ה מחלק ראשון, ודיבר במה שאמר זה הרב. שהלכו באותה המחשבה לפי מה שראו במקראות. וגם אני ראיתי מהם רבים, ואחד הוא מוחזק ברב גדול, והיה מהקנאים, והיה מדבר תועה על רבינו ז"ל בהרחיקו מה שהרחיק מהדברים הגשמיים, ואני שאלתיהו, התאמין כי היד ה' כיד האדם? והשיב כי הוא יד ממש ברואה. כשמעי דברו הרחקתי ממנו, וידעתי כי לא יתן להטותו אל הדרך, כי היה כפרה סוררה והגיע לגבורות וגם שיבה זרקה בו ולא ידע את ה' וגדל על אותה הדעת מנעוריו. וצדק האומר: כמו שלא יצמיח המטר האבן כן לא ירשמו הדברים בפתי, וצדק המשל בו: חוצבי חיוארי מליאך סרוקא. ואני אמרתי עליו:

אל תחשוב כי האנוש ירבה שכלו לרב שניו ואמנם דע
כי יש לעול יתרון עלי זקן בו זרקה שיבה ולא ידע

אבל בדבר אחד יצא מפיו צדקה, כי אמר שאינו מצטרך לספר מורה נבוכים, כי אינו נבוך בתורה, ומי יתן ויתנהגו בזה המנהג כל הדומים לו ולא יזכירוהו ולא ישאו שמו על שפתם כי זה טוב להם. ולמה יבואו בים עמוק ואינם יודעים לשחות, והם כאבן שאין לה הופכים. כי בלא ספק, יטבעו במצולות כמו אבן. — לפי שכלו יהלל איש ונעוה לב יהיה לבוז, שבאו לפני חכם גדול מחכמי האומות איש מפורסם בחסידות, ובעל מדות טובות ולא היה סר ימין ושמאל מכל אשר תצוה דתם, ויאמר להם, שכל ושלימות רבינו מפורסם וגלוי לכל, ולא היה חכם בחכמה שהיה בהנהגה ומצות אנשים מלומדה אלא היה חכם בחכמה שהיא דעת קדושים, ובתורת חכם שהיא מקור חיים ותורת אלקיו בלבו, ועל כן לא מעדה אשורו — ולא נטתה מני הדרך, מרגלא בפום הקורא אותו משה השני: ואני אומר על דרך השיר, כי מה שאמר ר' יוחנן שאין דור שאין בו כמשה, על דורו נאמר, והוא בחכמתו ראה הנולד ושיקטרגו על דבריו, ונבא וידע מה נבא, ולא רצה לאבד ספרו המועיל לחכמים שהם מעטים ואחד בדור בעבור סכלים שהם רבים שאפשר שיקלקלו ולא יבינו כונתו ויסברו סברות כוזבות. והנה בתורה שהוא דבר אלהים חיים מקומות פקרו בהם המינים, והבינו הדברים בהפך הכוונה, ובכיוצא בזה אמרו חז"ל: כי כשהגיע משה רבינו ע"ה לפסוק נעשה אדם, אמר: רבש"ע למה אתה נותן פתחון פה למינים, אמר לו הקב"ה כתוב והרוצה לטעות יטעה, והגרים היו טועמים המן מר כגד. ומי שנפסד דמיונו, ידמה אמת כזב והכזב אמת. ולא יערב המאכל הערב אלא לבריא, ונוף דבש אמרו נועם לא ימתק אלא

לנעימים החוזים בנועם ה' וע"כ אמר המדבר ברוח הקודש: מה נמלצו לחכי אמרותיך, ולא אמר לחיך ולפה. לא יחפוץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו, יש חולקים על גדולים מהם לקנות להם שם ולמען יזכרו. ואין תימה אם העם ידברו ברבינו, כי כבר דיבר העם באלקים ובמשה, והפושעים מבטן אמרו אויל הנביא משוגע איש הרוח. רק התימה מהמוחזקים בחכמי לב היו במורדי אורו. והם השכילו דרכיו בתורה וראו הליכותיו בה, ידעו כבודו ומרדו בו. מעלתו מסותרת בלבם ויכחישוה בפיהם. הוציאו דבת ספרו ולא תרו אותו, כי ידיעתו פליאה מהם נשגבה ולא יכלו לה, לא ידעו להזהר ועברו על מה שאמרו חז"ל. את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים, אבדו מהם כל גבורי התורה הנקראים אישים, ושמו כלי מלחמתם החרפה והגדוף, שהם כלי הנשים, שהם קנטרנין, ולא להורות דבר אחד הם באים, אלא לקפח בדבריהם. והשנאה שהיא הקנאה השורה מקלקלת, גורמת להכחיש האמת והדעת מסכלת. והבתה מחלה לב יבושו ויכלמו מלספרה, והוא כי אכל בשרא שמינא והם גורמים גרמי ולא הניח להם מקום להתגדר בו, כי לשונו כסף נבחר:

ועוד ראיתי בימי הבלי דעה אחרת, ומנופה יוצאת, הלב שוברת, כי סכלים שלמדו ראשי דברים מהחכמה ולא העמיקו, ושחתו והעלו לבם טינא. כתבו על רבינו שטנה, כדי להוציא להם שם שהם מחזיקים ידי האמונה, ויש בהם שורש פורה ראש ולענה. תאלמנה שפתי שקר הדוברות עתק על צדיק מושל ביראת אלהים, הזריח בארץ מאפליה נגוהות, עשה חיל בתורה הפליא לעשות, והיה זקן שקנה חכמה, ולא זכרו החסד שעשה, שנתן במי תלמוד העזים נתיבה, והשיב שלום בין התלמידים והשבית מדון ומריבה, הודיע הלכה למעשה, ולא יצטרך להדורי אפירכי ואשינויי לצאת מדחי אל דחי ומקושיא לקושיא, ולבסוף שלקא בתיובתא בקלים וחמורים, ואסף פרורי התורה הפזורים, וקמו נד אחד, כל רעב ישא עומר עד שיהיו מזוויו צדק מלאים, ולא יצטרך ללקוט שבלים בעמק רפאים. חכמים יצפנו דעת האומר כי לבות המורים לסודות קברים, וגלות סודות האלקות כפירה, והחכם הצנוע דבש וחלב תחת לשונו. אם יאמר החכם שאין ראוי לגלות דברים שהעתיק מבריותיו צדיק חי העולם, כי הדורש אותם מתגאה ומבזה על כבודו, ועוד כי הכרובים ולהט החרב המתהפכת שומרים דרך עץ החיים ושים בדברי רבינו מקום לטעות (לטעון) היו כשגגה, והרס לדבר בדברים החוטא בהם חטא אחד יאבד טובה הרבה. מה ידעו ולא ידע? וזה וכל כיוצא בו לא נכחד ממנו, ועל כן באר בפתיחת ספרו הצורך שהצריכו לדבר באותם הדברים, וכל דבריו היו לשם שמים, והחושד בכשרים לוקה בנפשו. דרך אמונה יבחר לו המשכיל, ואם איש מזרע הקדש נדבה רוחו אותו להיות תורתו אמונתו, שדי דקילי זקיף להו, ועוצם עיניו מראות בשום חכמה אחרת, כי לפי דעתו הרואה בהם רואה ברע משמרת הקדש נפשו שומרת, ומפנה עצמו לתורה ולמצות, ואין לו עבודה אחרת. אשריו ואשרי חלקו כי ירחיב לו במלאת ספקו יען בלחמה של תורה נפשו אוכלת, ומימיו שותה, וטוביו לגברא דהוי גופא דריפתקא לאורייתא. ואם ימצא אחד עושה התורה עקר והחכמה טפילה ולעתים הרוקות ובשעת הפנאי יתעסק בספרי חכמי המחקר לדעת האמת אתם, ולנסות, ומלמד להבין ולהורות אבל לא לעשות, גם זה בחר דרך אמונה, ובה הלכו מרבותינו הראשונים. כי שמואל שהוא גדול בתורה אסטרלוגים היה, ועליו אמרו שקוד מני? שמואל שהיה שקוד ללמוד תורה ולהשיב לאפיקורס. וחכמי ישראל היה נושאים ונותנים בחכמה עם חכמי האומות כמו שנזכר במקומות רבות בתלמוד, וכר' עקיבא עם זונן, והיא משיבים אותם לפי המחקר והיו נותנים להם ראיה מספקת על דבריהם. והיו רואים אותם ומקבלים האמת מהאומרה כדבריהם, בגלגל קבוע ומזלות חוזרים, כי תפארת היא לישראל בהיות בהם חכמים משיבים לחכמי האומות בשיטתם, ויפה פי' המפרש: כי מי גוי גדול בעבור חכמי לב ויראי ה':

למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין.

רבינו הודיע בספרו מי הראוי לקרוא בספרו ומי הוא שאינו ראוי, באמרו: זה המאמר לא חברתיו אלא למי שהתפלסף וידע מה שהתבאר מדבר הנפש וכחותיו, והפורץ הגדר וכו'. ואם מי שאינם ראוים לקרוא באותו הספר לא יתפתו בו, וירחיקוהו מעליהם הדין עמהם שלא לקרוא בו כלל ותבא עליהם ברכה, וזה כבוד רבינו ז"ל, כי הוא הזהיר על זה בכמה מקומות; אבל המשתדלים והיגעים לאבד זכרו מני ארץ ולא שם על פני תבל חוץ ולפני ולפנים, יגעו

לריק וייעפו וכשול יכשלו · מי שהוכה בשנורים ויזקהו אור השמש ולא יוכל להסתכל באורו ויסתום חלונות בידו כדי שלא יכנס בהם האור, היכולת בידו, אבל לא יוכל למנוע שלא יזרח על הארץ · ומי שאין לו עסק אלא בהויית דאביי ורבא, איך יוכל לקום על איש שהכל בו, והוא אוצר בלום כ"ד עקיבא בגורת יאורים, וכל יקר ראתה עינו :

שועל איכה יפרוץ חומה   יסדו אותה בעלי חכמה
וזבוב מות איכה דמה   כי בכנפיו יחשיך חמה
קרית ספר מאז קדמה   כל עמה גבורים המה
איך יערכו לה מלחמה   חלשים וה' שמה
איך יפרו אמרה תמה   על פי אבשלום היא שומה

כמים עמוקים עצה בלב איש תבונה ידלנה, אם יוחיל החכם לדעת סוף כוונת רבינו באותו הספר מקריאתו פעמים רבות מבלי עיון גדול הן תוחלתו נכזבה, ע"כ אני אומר תמה אני אם יש בארצות האלה מי שירד לעומק כוונת רבינו באותו הספר, ואם יש אחד אין שני לו · כי כוונתו תודע בקריאת ספרים אחרים שהם עקרי ספר החכמה, והמתיגע להבין כוונתו מספרו בלבד ייגע לריק, ודברים רבים נכתבו בו כדי להעלים הכוונה, ולא תושג אלא בעיון גדול ודקדוק עצום, משל למרגלית שנפלה בין החול, אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגליות, וכשמוצאה משליך הצרורות מידו ונוטל המרגליות · דרכי התורה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום · ואם המחלוקת רעות רבות גורמת, כ"ש כשהיא על האמת, כי החולק על האמת חולק על אלקי האמת ועל תורתו שהיא אמת · נפל בין אנשים שלא הורגלו לקרות בספרי החכמה, ולא למדו לשון ערבי, שרוב ספרי חכמה מחוברים באותו לשון · וע"כ הקורא באותו ספר בערבי לא ישתבש כמו שישתבש הקורא אותו בהעתקה, ובלבד בהעתקה השנית, כי ההעתקה הראשונה יש בו שגיאות במקומות מועטים, ואלו היה פנאי להחכם המעתיק אותו היה מתקן, אבל ההעתקה השנית היה רבים טעיותיה, והישר שבה לא ימלט מעקשות, והמעוות לא יוכל לתקן והפך הכוונה במקומות רבות, ורצה לבאר, והשים אבן גדולה על פי הבאר · ואני אומר כי המסכינה באוהל מסכין בו עולה · ואני מודה בדברים שדברתי שהיה לי לחשות · ועצור במילין מי יוכל, והארכתי בדברים שהיה לי לקצר, והבא במים עמוקים לא יוכל לצאת אל השפה מהרה · ואל אלקי ישראל ברחמיו וברוב חסדיו יקח מועד ומשרים ישפוט, והדברים המכוסים ממנו, יהיה לנו לפוים, כמו שכתוב : והולכתי עורים בדרך לא ידעו אדריכם, אשים מחשך לפניהם לאור, ומעקשים למישור · אמן סלה :

נשלמו אגרות קנאות, בעזר אלוהי צבאות

ABRAHAM A. PRICE
אברהם אהרן פריים
אב"ד ור"מ
בטורונטו
RABBI OF TORONTO
DEAN OF RABBINICAL SEMINARY